ORDINEA SOCIALĂ

ŞI

ADVERSARII EI

SOCIALISM, COMUNISM, ANARHISM

CAUSELE REVOLUŢIUNILOR SOCIALE

DE

NICOLAE BASILESCU

PROFESOR LA FACULTATEA DE DREPT DIN BUCUREŞTI

FOST DECAN AL FACULTĂŢEI DE DREPT DIN BUCUREŞTI

EDIŢIUNEA A DOUA

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI

IMPRIMERIA CENTRALĂ

BUCUREŞTI

1 9 3 8

ORDINEA SOCIALĂ

ŞI

ADVERSARII EI

SOCIALISM, COMUNISM, ANARHISM

CAUSELE REVOLUŢIUNILOR SOCIALE

DE

NICOLAE BASILESCU

PROFESOR LA FACULTATEA DE DREPT DIN BUCUREŞTI
FOST DECAN AL FACULTĂŢEI DE DREPT DIN BUCUREŞTI

EDIŢIUNEA A DOUA

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA CENTRALĂ
BUCUREŞTI
1 9 3 8

C. 75.739.

PREFAŢA LA EDIŢIA II-a

Nu a apucat să se usuce cerneala din prima ediţie a acestei cărţi — ea a apărut la finele Iunie a. c., — şi ea era deja epuisată: sunt dar nevoit să fac o a doua ediţie.

Interesul cu care publicul a primit cartea mea este o mare încurajare pentru mine: — voi continua cursul meu şi anii viitori la Facultatea de Drept din Bucureşti — şi 'l voi publica la finele fie-cărui an şcolar.

Voi vorbi anul acesta de Marii Protagonişti *şi de* Marii Antagonişti *ai Ordinei Sociale,* **în Grecia Antică:** *Pitfiagoricianii, Sofiştii, Perikles, Socrate, — Platon, Aristote, Cynicii, Epicurianii, — Stoicianii.*

Profesor Nicolae Basilescu

Bucureştii - Noui
1 Octombrie 1937

PROLOG

Public azi Cursul pe care 'l am ţinut în anul şcolar curent — 1936|1937 — la Facultatea de Drept din Bucureşti.

Eu 'l dedic şcolarilor mei, — cari cu sârguinţă au urmat acest Curs.

Sper a fi adus o contribuţiune utilă la cunoaşterea unor Probleme de mare şi de gravă actualitate.

Profesor Nicolae Basilescu

Bucureştii-Noui

2 Iunie 1937

ORDINEA SOCIALĂ ŞI ADVERSARII EI

GENERALITĂŢI

Nici o dată mai mult ca aştăzi, lumea nu a fost mai agitată, mai nesigură de ziua de mâine.

Abia eşită din Marele Răsboi, care a secerat milioane de vieţi omeneşti, — care a distrus averi de nenumărate miliarde, — lumea se vede confundată într'un abis fără fund: Ordinea socială însăşi, în sânul căreia oamenii trăesc de mii de ani, este sdruncinată din temeliile ei.

Din toate părţile se aud ţipete, acusaţiuni, — apeluri la revoluţie, — la resturnarea Ordinei sociale existente, — şi la instaurarea unei noui Ordine sociale: *Ordinei comuniste.*

Karl Marx spera să vadă eşind această nouă Ordine socială — pe cale de evoluţiune — din însăşi viţiile inerente Ordinei sociale actuale.

Azi nimeni nu mai crede în această revoluţiune pacinică. Azi cele două Ordine sociale — cele două mistici — se ridică ameninţătoare una împotriva celei-l-alte.

Propaganda, convingerea, convertirea la nouile Idei, prin cuvânt, nu mai apar suficiente duşmanilor Ordinei sociale existente.

Ei ridică braţul — 'l înarmează, cu puşti, cu mitraliere, cu tunuri, cu tancuri şi cu aeroplane, — ei distrug tot ce întâlnesc în cale: — Biserici, Monumente publice, palate, uzine şi ferme — până şi modestele adăposturi în care omul, cel mai umil, istovit de munca zilei, caută refugiu şi repaus.

Spectacolul este îngrozitor. Şi în trecut am avut sdruncinări politice şi sociale, — dar nici o dată primejdia nu a fost atât de generală şi atât de înspăimântătoare.

Care sunt causele calamităţei, care s'a abătut asupra omenirei de azi ?

De sigur, — Răsboiul a rupt toate zăgazurile, care menţineau în echilibru forţele dynamice, care agită omenirea.

Milioane — ce zic ? Peste 100 de milioane de suflete de muncitori manuali şi intelectuali, cu femeile şi copiii lor, au remas muritori de foame, din lipsă de lucru.

Malesuada fames! Foamea este o rea sfătuitoare: aceşti nenorociţi au crezut, şi cred încă, că remediul miseriei lor stă numai în resturnarea Ordinei sociale actuale şi în înlocuirea ei cu mistica socialisto-comunistă.

Aceace este adevărat este că uraganul, care suflă peste omenire cu atâta furie azi, vine dela Nord-Est.

După ce a resturnat Tronul centenar al Ţarilor săi — după ce a măcelărit pe ultimul Ţar cu familia lui cu tot, — Revoluţiunea rusă a crezut că a sosit momentul să restoarne şi Ordinea socială însăşi şi să întroneze în locul ei Ordinea comunistă, — Ordinea comunistă absolută — *Bolşevismul,* — adică Marxismul împins până la cele din urmă ale lui consecinţe, — prin a contrario, de Mencevism, care înseamnă un Marxism moderat, realisabil prin etape.

Uzinele au fost ocupate de lucrători, care s'au constituit în Soviete pentru a le exploata, — nu în profitul lor — ci în acela al Statului.

Pământurile au fost împărţite la ţărani — pentru a le cultiva, — nu în profitul lor, — ci în acela al Statului, — căci rodul lor aparţine tot Statului.

Statul singur poate cumpăra şi vinde, — el singur poate face un comerciu internaţional.

O dată acest regim întronat şi udat cu şiroae de sânge şi de lacrămi, — el nu se mulţumeşte să guverne în graniţele acestui vast imperiu — cel mai mare din lume —

imperiu, care înnumără peste 170 milioane de locuitori, — şi stă călare pe două Continente — pe Europa şi pe Asia, — el pretinde să se impună tuturor ţărilor de pe glob, — să devină regimul social general al omenirei — al tuturor Statelor constituite de pe glob.

* * *

Prima încercare de infiltraţiune a făcut-o Bolşevismul rus, *în Italia,* de după Răsboi.

Cu o repeziciune vertiginoasă, Bolşevismul a pus mâna pe toate marele uzine italiene — ca Ansaldo din Genova, cel mai mare şantier de construcţiuni navale din Italia, — pe Uzinele Fiat, şi altele şi altele.

El a pus mâna pe administraţiunile celor mai mari Municipii din Italia: Torino, Milano, Bolognia, Verona, Florenţa, Civita-Vecchia şi altele şi altele au căzut în mâna lor.

Lacuri de sânge au însemnat triumful lor.

Puţin a lipsit ca toată Italia să fie bolşevizată — şi stăpânită de noua Idee socială, — să cadă sub regimul bolşevic.

Atunci am văzut — cu ochii mei — acest spectacol unic în Istoria lumei: din sânul tineretului a pornit salvarea Italiei.

Băeţi şi fete de 16—18—20 de ani au făcut cu pieptul lor zăgaz înpotriva potopului mistuitor.

In toate oraşele, tinerii s'au constituit în falange, — în fascii, — hotărâţi a apăra ţara, tronul, Biserica şi mai presus de toate Ordinea socială, cu preţul vieţei lor.

Sute şi mii au căzut pradă furiei noului regim bolşevic: ei au fost urmăriţi şi împuşcaţi fără milă de duşmanii lor — şi ai ţărei lor.

Când Mussolini a pornit din Milano asupra Romei,— el a întâlnit în calea lui tot tineretul italian — din toate oraşele şi din toate satele Italiei: Italia era în picioare

pentru a face față acestui dușman, ce amenința să surpe tot, — să ruineze tot.

Italia cu adevărat s'a refăcut ea însăși.

Meritul lui Mussolini a fost de a fi fost călăuza și executorul voinței unanime a poporului italian.

Azi în Italia nu mai există nici un Bolșevic, — nici un comunist sau socialist: ei au emigrat sau au abandonat doctrina comunistă.

Ordinea socială, fondată pe familie, pe proprietatea individuală, pe Idea de Stat — și chiar pe Biserica creștină, a fost salvată.

*

* *

Dar această doctrină — care este o adevărată mistică, — care, prin ori ce mijloace, voește să se impună omenirei — găsise un teren propice, — ce zic ? — un teren deschis *în Germania:* Germania este doar patria ei de origină!

Socialismul, — care a jucat rolul de fidel și devotat aghiotant al lui Wilhelm II, în timpul Marelui Răsboi, — favorizat de înfrângerea militarismului german, — de abdicarea Impăratului Wilhelm II, și de prăbușirea întregei osaturi feodale ce mai guverna, încă, diversele State și Stătulețe, în care Germania era împărțită, — isbutise chiar a pune mâna pe frânele Guvernului.

Presidentul primei Republici Germane era un fost lucrător, — Ebert, — Miniștrii lui, — Deputații Reichstagului: erau toți luați din clasa muncitoare.

Cu tot triumful lor, Socialismul German nu a cutezat să răstoarne Ordinea socială existentă și să pună în locul ei Ordinea socialistă- comunistă — Marxismul, — Bolșevismul,— pe care emulii lor ruși,— Lenin-Trotzky-Zinoviev — și alții 'l introduseseră deja în Rusia — sub egida — și impulsul lor, al Germanilor, care au înlesnit întoarcerea lor în Rusia.

In orice cas primejdia în Germania nu era mai puțin mare ca în Italia.

La ultimele alegeri prezidențiale — în care a fost ales Hindenburg, comuniștii singuri mai înnumărau peste 4 milioane de voturi, — iar socialiștii peste 8 milioane.

A trebuit să intervină și în Germania o mână de fer, care să facă să dispară — ca prin minune — primejdia bolșevică ce o amenința.

Adolf Hitler — ca și Mussolini — a făcut să intre în întuneric și în tăcere dușmanii Ordinei sociale.

*

* *

Dacă, însă, Comunismul — și Socialismul au fost extirpați din Italia și din Germania, — mistica lor nu a dispărut.

Ea s'a infiltrat adânc în nefericita *Spanie.*

Aci lupta nu mai este în vorbe, — aci lupta este un adevărat războiu civil — în care cele două Idei — Idea socială — și Idea comunistă — se afrontă — și se combat — nu cu cuvântul — ci cu tunul, cu mitraliera, cu pușca cu repetiție — cu aeroplanele și cu bombele.

Mii și mii de vieți omenești sunt zilnic secerate, — monumentele publice sunt arse și distruse. Bisericile jefuite și pângărite, — iar preoții lor — până și inocentele fecioare, care au închinat viața lor Domnului, cad prada furiei abjecte a unei mulțimi setoase de sânge.

Nu este nici o îndoială că apărătorii Ordinei sociale vor triumfa și în Spania, cum au triumfat în Italia și în Germania, — vor rămâne, însă, în spatele lor urmele nesterse a cruzimei și a sălbătăciei apărătorilor nouei religii, — religii comuniste.

*

* *

Dar, în cele-l-alte țări, situația nu este mai bună.

In Camera Deputaților din *Franța* — sunt 60 de deputați comuniști — și peste 120 de deputați socialiști.

Aceste două partide fac și desfac Ministerele: de vo tul lor depinde soarta acestora și a Franței.

Și în Franța am avut să deplângem aceleași apucături ca în Italia și în Spania: muncitorii s'au pus în grevă și au ocupat Uzinele — minele, magazinele — în disprețul principiului sacro-sanct al dreptului de proprietate, — și al libertății muncei.

Situațiunea, în Franța, nu este clară, — exigențele comuniștilor — mai ales — merg, pe zi ce trece, crescând, iar îndrăzneala lor nu întâlnește nici un zăgaz.

Mari și grave evenimente se anunță și în Franța, — să sperăm că spiritul ponderat și conservator, prin esență, al poporului fracez va înfrânge toate încercările de bolșevizare a Națiunei franceze.

*

* *

Dar de ce să mergem atât de departe: am asistat personal, acum doi ani, la războiul dintre socialiști — și Guvernul austriac, — căci mă găseam la Viena în acel timp.

Socialiștii, stăpâni pe Primăria din Viena, au construit, cu banii Comunei, formidabile cazărmi în beton armat, în diverse puncte strategice ale Vienei, în subsolurile lor, adevărate casemate, ei au concentrat un armament formidabil, — iar pe acoperișurile lor crenelate, — ei au așezat tunuri și mitraliere pentru a ține în totdeauna, sub obusele și granatele lor, orașul Viena.

Mii de ființe omenești au căzut de o parte și de alta în acest război fraticid: de-o-camdată socialismul și comunismul au fost învinse, — nu însă desființate, — focul mijește sub cenușe, — el va isbucni în ziua în care — Cominternul din Moscova, — șeful și sufletul comunis-

mului internațional, va considera că momentul propice a sosit.

*
* *

In *Ungaria,* a doua zi după încetarea Marelui Război, — comuniștii — sub conducerea lui Bela Kuhn — au pus mâna pe putere — și au voit să bolșevizeze Ungaria: noi, — armata română, am salvat Ungaria de peire, — noi am bătut și isgonit pe Bela Kuhn și am întronat Ordinea socială și pacea în Ungaria: aceasta Ungaria nu ar trebui să o uite niciodată. Azi Bela Kuhn este aghiotantul lui Stalin și cel mai aprig soldat al Comunismului moscovit.

*
* *

In *Grecia,* acum câteva luni numai, Guvernul Generalului Metaxas a avut să susțină o luptă crâncenă cu comuniștii,—aceștia au fost învinși, dar nu exterminați.

Dar acea ce este și mai grav — și mai simptomatic este că de și în *Parlamentul englez* nu a putut pătrunde decât un singur comunist, — nu este mai puțin adevărat că comunismul înnumără peste 20.000 de adepți.

In fața lui, s'a ridicat, acum în urmă, un grup compact de peste 60.000 de fasciști, având în frunte pe Lordul Mosley — între ei și comuniști, au zilnic adevărate lupte de stradă.

*
* *

In *Belgia* comuniștii au deja un număr imposant de representanți — în Parlament, — iar în țară ei înnumără foarte mulți partisani.

Socialiștii, conduși de Vandervelde, care face parte din Guvern, sunt mai mult un partid de ordine, iar nu un partid revoluționar.

*
* *

Tot astfel, în *Suedia* și în *Norvegia,* — ba chiar și în *Danemarka,* — socialiștii, fiind în majoritate în Parlament, dețin și Guvernul, — dar politica lor nu este o politică de resturnare a Ordinei sociale, — ci mai mult de reforme sociale.

*
* *

Insăși *Asia* — și chiar *America* nu au scăpat de flagelul comunist.

Nenorocita Mongolia — căzută pradă a Guvernului rus — a fost complet bolșevizată.

Multe provincii în China asemeni au îmbrățișat comunismul — și răsboae — zilnic și crunte — au loc între provinciile bolșevizate și acelea care refuză splendorile, — fericirile Raiului bolșevic [1]).

Nu de mult sguduiri puternice au avut loc și în *Argentina* și în *Brazilia,* — ele au fost înnăbușite și înnecate în sânge, — în sângele nevinovat al inconștienților îndoctrinați în comunism.

*
* *

Cu toate sforțările lor, Comunismul nu a putut pătrunde în *America de Nord,* — aci muncitorii formează un partid compact — nu însă un partid revoluționar — ci un partid de revendicări profesionale — de ameliorare a soartei clasei muncitorilor.

*
* *

Nu am zis încă niciun cuvânt de România.

In *România,* Doctrina socialistă și-a făcut apariția în sala Franzelarul — cam acum 45—50 de ani — și a avut ca exponenți mulți tineri generoși și distinși, — ca Ion Nădejde — preotul lor — Alexandru și dr. Ion Radovici, dr. N. Lupu — George Diamandi, Jenică Ata-

[1]) Războiul actual dintre Japonia și China nu este decât corolariul necesar al marelui războiu dintre Ordinea Socială și Comunism.

nasiu şi alţii, — care însă la un moment dat au trecut la partidul liberal — abandonând doctrina socialistă.

Mişcarea socialistă, cu aceste deserţiuni, a pierdut mult din gravitatea ei: azi socialismul — propriu zis, mai înnumără câţiva aderenţi, — dar el este deja în România, o doctrină perimată, — handicapată de Comunism.

După răsboi, într'adevăr, cu triumful Bolşevismului în Rusia, mistica comunistă şi-a făcut primele ei apariţiuni şi în România.

Mii de agenţi moscoviţi au cutreerat oraşele şi satele României: acţiunea lor subversivă a culminat în atentatul dela Senat, ale cărui victime au căzut Ministrul Greceanu, care a şi murit; Generalul Coandă, preşedintele Senatului — grav rănit, — şi alţii şi alţii. A trebuit o adevărată cruciadă întreprinsă în potriva lor pentru a-i împiedica dela crimele lor.

Azi, propaganda bolşevică a redublat din nou de activitate. Din nou agenţii moscoviţi au început să se înfiltreze în masele poporului nostru, — la oraşe şi la sate, — ba aceea ce este mai grav, — ei vor să pătrundă în cazărmi, printre soldaţi.

Procesele zilnice, care au loc — înaintea tribunalelor militare din România, — condemnaţiunile la ani de ocnă şi de reclusiune — nu sperie — şi nici nu descurajează pe proseliţii — stipendiaţi de Moscova, — în misiunea lor.

Trebue ca Statul român şi organele lui să fie vigilente şi să ia toate măsurile de apărare a ţării în potriva acţiunei lor primejdioase.

*

* *

Comunismul nu este numai o doctrină socială, el este o organizaţiune revoluţionară.

El nu se mulţumeşte a propaga prin vorbe Idea comunistă, — Idea unei noui organizaţiuni sociale. — el voeşte ca — pe cale de revoluţiune, de crime, de aten-

tate în contra Societății — și organelor ei de conducere, a Capilor ei, — să restoarne prin violență Ordinea socială actuală și, în locul ei, să introneze Ordinea comunistă.

Pretutindeni Comunismul este considerat ca un pericol politic, social și național, și combătut cu energie.

In însăși blânda și toleranta *Elveție,* se iau acum măsuri strașnice pentru combaterea și stârpirea comunismului [1]).

* * *

Iată, cum zicea Marele pacifist Aristide Briand, *un bref tour d'horizon* al lumei în care noi trăim azi.

Din toate părțile, vedem că se ridică armate compacte de dușmani ai Ordinei sociale existente.

Niciodată, într'adevăr, această Ordine socială nu a fost în mai mare pericol, ca azi.

Pentru a-l combate — și a-l conjura, — pe lângă măsurile de ordin legislativ și administrativ, ce fiecare țară este datoare să ia pentru preservarea ei, niciun mijloc nu este mai eficace decât luminarea conștiințelor,—mai ales a celor mulți și ignoranți, — pe care noua mistică, atât de ușor, îi prinde în mrejele ei.

Doctrina socialistă — și comunistă, într'adevăr, nu resistă — precum vom vedea — unui examen atentiv și aprofundat:

Aceia ce alimentează și dă o forță considerabilă acestei Doctrine este miseria crescândă a claselor muncitoare, — imensul număr al acelora care vor să muncească — și nu găsesc de lucru: miseria și suferința împing pe toți acești nenorociți în apele nouei Doctrine, — în realizarea căreia, ei speră să găsească Paradisul terestru, pe când, precum vom demonstra, — ei nu vor găsi decât Infernul terestru.

Pentru a ne lumina pe noi înșine — și pentru a lumina pe toți acei care vor să se lumineze — am ales ca

[1]) Intre Germania, Japonia și Italia a intervenit chiar o convențiune pentru combaterea comunismului.

subiect al Cursului meu din anul acesta: *Ordinea Socială, Structura Ordinei Sociale: Familia, Proprietatea, Statul: Cum oamenii au trăit și trăesc în sânul acestei Ordine socială, — Socialism, Comunism, Anarhism. — Cum Socialiștii, — Comuniștii și Anarhiștii ar voi ca să trăim în Ordinea socialisto-comunisto-anarhistă.*

Critica acestor doctrine Revoluțiunile sociale, Causele lor. Imposibilitatea unei Revoluțiuni socialisto-comunistă.

Acesta este vastul Program ce-mi propun să realizez, în decursul acestui an școlar.

In anul școlar viitor 1937—1938 și în anii următori voiu vorbi despre:

Marii Protagoniști — și Marii Antagoniști ai Ordinei Sociale: — Platon — Aristote — Stoicianii și Epicurianii, — Campanella, Thomas Moore — Brissot de Varville, Mably, Morelly, Baboeuf — Socialismul în timpul Revoluțiunei franceze — Hobbes — Kant — St. Simon și școala lui, — Fourrier, Robert Owen, Proudhon, Louis Blanc, — Darwin și doctrina selecțiunii naturale — Spencer și școala individualistă — Școala clasică — și Școala germană.

Și acum după această scurtă ochire în jurul nostru, să ne întrebăm ce este această Ordine socială, atât de hulită și atât de dușmănită de adversarii ei?

*

* *

Ordinea socială este o asociațiune politică de oameni, trăind într'un Stat determinat, pe un sol determinat, supuși acelorași Legi.

Această Ordine socială, așia precum omul a conceput'o, așia precum Istoria lui a format'o, așia precum ea ne a fost transmisă, de vremurile trecute, repausă pe trei instituțiuni fundamentale: Familia, Proprietatea individuală și Statul.

Origina acestor instituțiuni se perde în negura timpurilor, — ele sunt generale și universale, — ele se regăsesc, la toate popoarele și în toate timpurile: acesta este un fapt verificat de Istorie — și irefutabil: el luminează, cu toată puterea lui, Istoria Veacurilor scurse, și aruncă o lumină orbitoare asupra Veacurilor, ce vor urma.

De mii și mii de ani lumea trăește, într'adevăr, în cadrul acestei Ordine sociale.

In sânul său instituțiuni multiple s'au desvoltat: unele sunt deja moarte, ca sclavagiul, — altele sunt în plină desvoltare, — unele sunt tot atât de vechi ca și Ordinea socială însăși, — altele sunt recente — sunt chiar opera noastră, ca de exemplu emanciparea femeei și îndrituirea ei la drepturi publice și civile, egale cu bărbatul.

Cine este autorul acestei Ordine sociale? Cine este inventatorul Idei de Familie, Idei de Proprietate individuală sau Idei de Stat?

Nimeni nu poate revendica paternitatea *a aceia ce există:* se poate zice că Ordinea socială există pentru că există, că ea este un fapt fatal, care se impune omului, cu toată greutatea trecutului său de mai multe ori milenar, — că omul o suportă ca o ineluctabilă necesitate, — necesitate care-l cuprinde și'l penetră din toate părțile — ca aerul ambiant — din care el nu se poate libera, căci ori unde el s'ar duce pe fața globului nostru, — el o va regăsi în tot-de-una și pretutindeni, — eri ca și azi, — și probabil și mâine.

Este această Ordine socială, — Ordinea socială ideală?

Găsește omul în sânul său satisfacțiunea tutulor aspirațiunilor sale, realisațiunea personalității sale plină și întreagă?

Considerată — *în abstracto* — Ordinea noastră socială — ar putea procura omului mijloacele de a realiza idealul său, — dar principiile ei fundamentale sunt adesea contrazise, contrafăcute, alterate și mutilate în aplicațiunea lor de curente contrarii: unele provin din

natura imperfectă a omului însuși, altele din propriile lui instituțiuni positive, — opere schimbătoare ale geniului și capriciului lui.

Iată pentru ce, din prima zi a aparițiunei sale, Ordinea socială — Ordinea socială positivă, aplicată, — Ordinea socială, care guvernă oamenii, a găsit detractori, — nemulțumiți.

„Dintre toate ființele, care respiră și trăesc pe pământ, cea mai nenorocită este omul" zicea Homer.

„Oh! de ce m'am născut, zicea la rândul lui Hesiode, în această a cincea vârstă a genului uman. De ce nu m'am născut mai de vreme sau mai târziu, — căci aceasta este vârsta de fer".

Și din toate timpurile, spiritul critic al omului, — infometat de Ideal, — a căutat să restoarne această Ordine socială și să o înlocuiască cu altă.

Lumea a considerat în tot-de-una cu interes, — ba chiar cu simpatie — și a primit cu recunoștință încercările cugetătorilor, care i promiteau o ordine socială mai bună, — o fericire mai complectă, dar ea în tot-de-una a refuzat să i urmeze în calea realisațiunei practice a Utopiilor lor.

Cel mai mare obstacol, inimicul adevărat ireductibil al Utopiei, — și susținătorul cel mai puternic al Ordinei sociale, — a fost în tot-de-una și este încă: înțelepciunea naturală, înnăscută în om.

Această Rațiune primă 'ia dictat lui, din prima zi, Ordinea lui socială, — 'ia impus-o, ca o lege fatală.

Omul a acceptat această Ordine socială, cu toate vițiile ei, — cu toate lacunele ei, nu pentru că el o crede mai bună de cât Utopiile ce i se propun, — dar pentru că el nu poate concepe o alta, — mai puțin încă să realizeze o alta: el se supune ei, pentru că el nu poate face altfel.

Această Ordine socială esse, într'adevăr, din conștiința omului însuși, *ex intima philosophiâ,* cum zicea Ciceron.

Pentru a o schimba, trebue să schimbăm omul, — să schimbăm natura lui, — să schimbăm mentalitatea lui, — concepțiunea lui de viață, — într'un cuvânt, să creăm un alt om, — care să nu amintească întru nimic pe omul present, — mai puțin încă pe omul de eri: ceace Platon a văzut foarte bine în Republica lui ideală.

Și cu toate acestea, trebue să recunoaștem că, în mare parte, acestor Utopii, — acestor visuri de o lume mai bună și mai frumoasă, — omul datorează ameliorațiunea soartei lui aci pe pământ, —: neputând să atingă — intangibilul — Idealul absolut, — visat de Utopiști, — omul se mulțumește cu un ideal relativ, — și mai modest, — dar tangibil, realizabil.

Iată pentru ce dacă noi comparăm viața noastră actuală: morală, socială, politică și economică cu viața generațiunilor trecute, — a generațiunei precedente chiar, — noi găsim o mare schimbare, — noi găsim azi mai multă justiție socială, mai multă justiție morală, mai multă justiție politică, mai multă justiție economică, — o mai bună și mai dreaptă repartițiune a bunurilor: nu este de sigur justiția absolută, — dar este o îndrumare către o stare socială mai bună.

Și cu toate aceste progrese, sgomote precursoare a unei Revoluțiuni sociale, a unei resturnări a Ordinei sociale, am văzut că se aud azi din toate părțile lumei, —

Socialiștii și Comuniștii nu se mai mulțumesc, într'adevăr, numai cu o luptă de idei, — ei cheamă, din toate puterile lor și prin toate mijloacele lor, Revoluțiunea,— ei consideră succesul ei atât de sigur încât ei schițează deja noua Ordine socială, care va urma prăbușirei presentei.

In aceste împrejurări mai multe chestiuni se impun reflecțiunei noastre:

O Revoluțiune socială generală contra Ordinei sociale, fondată pe Idea de Familie, de Proprietate individuală și de Stat este ea oare — cu adevărat de temut?

Dacă o Revoluțiune socială generală nu este probabilă, — o revoluțiune parțială, contra unuia sau altuia din aceste principii fundamentale nu este ea posibilă?

de ex. — în contra Idei de Proprietate individuală a solului și a capitalului?

de ex. — încă, în contra Idei de Stat, așia cum noi 'l concepem azi, având dreptul de a face legi, — de a percepe impozite, și de a se amesteca în toate amănuntele vieței noastre, — de a o dirige — după conceptul seu — adesea după capriciul seu?

Și dacă am presupune că o Revoluțiune socială generală sau parțială ar fi posibilă, este oare probabil că lumea se instaureze pe ruinile Ordinei sociale actuale,— Ordinea socială socialistă sau comunistă?

Dacă, în fine, o Revoluțiune și o instaurațiune a Ordinei socialiste sau comuniste nu sunt posibile,— nu este oare probabil că chiar în sânul Ordinei sociale actuale, rezemată în tot-de-una pe aceste Idei fundamentale: Familia, Proprietatea individuală și Statul, Mari schimbări de ordine diverse: moral, social, politic, economic, să aibă totuși loc?

Interesul acestor chestiuni sporește din zi în zi și devine tot mai urgent, — căci din zi în zi augumentă numărul acelora care cred în posibilitatea Revoluțiunei sociale generale, și în posibilitatea intronisațiunei Ordinei socialisto-comunistă în locul Ordinei sociale actuale.

Pentru a înlătura orice neînțelegere, vom spune dela început toată gândirea noastră.

Noi nu credem într'o Revoluțiune socială generală.

Noi nu credem nici în o întronare a Ordinei socialiste sau comuniste în locul actualei Ordine sociale.

Dar noi credem că mari și grave bulversări vor avea loc în sânul Ordinei noastre sociale actuale.

Ideile pe care noi ni le am făcut depre Stat și despre Rolul lui social, — despre Proprietatea individuală a Solului și a Capitalului și despre Rolul ei în Societate, — chiar despre Familie, — vor fi revizuite și adaptate

la noile exigențe pe care morala, eșită din Marele Răsboi, o impun omenirei.

Noi vom merge mai departe și vom zice că această Revoluțiune internă este chiar în mers, — că Ordinea noastră socială acusă primele sguduiri, că multe din Ideile, care erau eri directrice în ordinea politică, în ordinea economică, în ordinea socială și mai cu seamă în ordinea morală, zac azi la pământ și că în locul lor altele sunt pe cale de a se așezia sub ochii noștrii, cu complicitatea noastră, expresă sau tacită.

Dar totul nu este de a bulversa, de a distruge, — ci de a reconstrui bine, pe ruine și pe molosuri, — pentru a nu cădea din Scyla în Charibdea, — de a nu alerga după chimere, — de a nu abandona realitățile tangibile pentru umbrele fugitive.

A lumina lumea pe drumul negru al viitorului, care se anunță atât de amenințător, a i călăuzi pașii în tenebre, iată datoria, nu numai a adevăratului filosof, de azi și de mâine, — dar a adevăratului om de Stat, — și ași zice a tuturor amicilor oamenilor. In acest spirit,— cu acest titlu de amic al omului, abord eu acest studiu atât de interesant.

Pentru a putea cerceta și răspunde la aceste chestiuni voi deschide în acest curs o dublă avenue:

Voi examina devenitul Instituțiunilor fundamentale pe care se sprijină Ordinea socială actuală: Familia, Proprietatea, Statul, — Rolul și funcțiunile lor în trecut și în prezent.

Voi arăta cum oamenii trăesc în sânul acestei Ordine sociale, — la adăpostul acestor mari Instituțiuni.

Paralel cu această dublă ochire, voi examina criticile aduse acestei Ordine sociale și diversele sisteme propuse pentru a o înlocui.

Trebue să recunosc că acest din urmă studiu este cu mult mai atrăgător și mai captivant de cât studiul rece și arid, al realității, care stă în fața noastră.

Aceste critice și încercări de Reforme se sue până în cea mai adâncă antiquitate, până la Pitagoriciani, până

la constituțiunile și legile din Sparta, Creta și Lesbos și din alte cetăți grece, — ele nu sunt o descoperire a timpurilor noastre.

Ast-fel Pitagoricianii, așezați în Grecia Mare — adică în Sicilia — nu s'au mulțumit să afirme, ca o doctrină, Idea comunistă — și să o propage, — dar ei au și practicat'o.

Idea de proprietate individuală a fost înlocuită cu Idea de proprietate comună, —: nimeni nu avea nimic în propriu, — totul aparținea colectivității.

De la ei, această idee a trecut la toate comunitățile creștine, fondate pe idea comunistă: se știe, într'adevăr, că o dată intrat într'un ordin religios, omul perde individualitatea lui: el, cu toate bunurile lui presente și viitoare, aparține comunității, — el este un mădular al ei, fără nici o personalitate proprie, — fără un patrimoniu propriu.

Acela, însă, care a ridicat Idea comunistă, până la Idealul unui principiu de justiție absolută, a fost Platon în *Politia* lui, — în Republica lui ideală.

Voind să caute o definițiune a Idei de Justiție, Platon a constituit un Stat ideal în care Idea de Justiție era stăpână absolută.

La basa acestui Stat ideal, Platon pune idea comunității bunurilor și comunității femeilor și copiilor.

El are, însă, grije să limiteze acest regim numai la clasa magistraților și a răsboinicilor și la femeile cu care aceștia vor avea să procreeze copii cetății.

Clasa agricultorilor, artisianilor, meseriașilor — rămâne, însă, afară din această organizațiune: ea rămâne sub regmul ideilor actuale a familiei, a proprietății individuale și a Statului.

Pentru ce însă Platon supune pe cele două clase dintâi la regimul comunității ? pentru că și'a zis el, răsboinicii — și magistrații, care sunt recrutați tot din clasa răsboinicilor, — și femeile cu care ei vor procreea

copii, să nu aibă nici un interes propriu — și distinct de acela al Statului.

Ei nu vor avea nici case, zice el, nici magazinuri proprii, ci vor trăi în cazărmi, — necerând de la Stat mai mult de cât le trebue pentru a duce o viață sobră — demnă de apărători ai patriei.

Femeile se vor căsători cu răsboinicii, sub egida magistratului,— dar o dată fertilisate, căsătoria se disolvă și ele reintră în cazărmile lor, — neavând nici ele nimic în propriu.

Copii, născuți din aceste căsătorii, aparțin Statului,— care-i va crește în principiile de educațiune minuțios și admirabil stabilite de Platon.

Justiția va consista într'un asemeni Stat în faptul că fiecare om va fi pus la locul lui — după meritul lui.

Magistratul, adică filosoful, — care a parcurs viața fără reproș, — va conduce Statul,— Răsboinicul 'l va apăra, — și artisanul, agricultorul vor munci pentru a hrăni și întreține pe cei d'ântâi. Căci, zice Platon, Statul va peri când ferul și arama — adică artisianii și agricultorii— vor conduce Statul, — în locul acelora pe care o pregătire îndelungată și specială 'i a desemnat pentru această înaltă și grea misiune.

Stoicianii au mers și mai departe: desființând fruntariile dintre State, — ei chiamă pe toți oamenii din toate țările — de toate culorile — să fondeze un singur Stat universal — Cetatea lui Cecrops — căci, ziceau ei, toți nasc și mor de o potrivă, — toți se împărtășesc de același suflet, — de sufletul Universului.

Christianismul — merge și mai departe de cât Stoicianii: el abandonă imperiul acestei lumi pământești pentru a pune toată fericirea omului în lumea viitoare, în cer: el suprimă toate diferențele de clase și de rasă, toți sunt oameni, — a căror fericire nu este în lumea aceasta, ci în luma viitoare.

Idea de proprietate individuală, idea de Stat și chiar idea de familie se șterg în fața acestei singure idei, — că fericirea omului nu este pe acest pământ, ci în ceruri,

în care bogații, cei sătui aci, — nu vor avea loc, căci mai lesne va trece cămila prin urechele acului de cât va intra bogatul în împărăția cerului.

Thomas Moore, inspirându-se de *Politia* lui Platon și de acea ce se petrecea sub ochii lui în Anglia, patria lui, fondează și el un Stat ideal: *Utopia,* — țară care nu există — de la cuvântul grec — *U* — și *Topos* — adică *nu-loc.*

Utopia lui Thomas Moore este mai logică decât *Politia* lui Platon, pentru că ea este generală — și repausă pe idei noui și positive.

Mai întâi, — regimul comunității se aplică numai la bunuri, nu și la femei, — familia rămâne sacro-sanctă.

In al doilea rând, — el se aplică la tot poporul: nu există nici o distincțiune de clasă, de bogăție, de erarhie socială: toți sunt egali, — nimeni nu are nimic în propriu, — totul, case, moșii, ateliere, uzine, instrumente de muncă, totul aparține Statului.

Toate bunurile, produse în fermele și în atelierele Statului, aparțin Statului, — el distribue fiecăruia — din ele — după trebuințele lui.

Dar la basa acestei organizațiuni, Thomas Moore a pus trei precauțiuni:

prima, — munca este obligatorie, — ea este sancționată printr'o gravă pedeapsă: căderea în sclavie;

a doua, el a cerut cetățenilor Utopiei numai 6 ore de lucru, — 3 dimineața și 3 după amiazi, — pentru a nu face munca detestabilă și insuportabilă;

în fine, a treia și cea mai importantă condițiune, — el a limitat trebuințele oamenilor — la strictul necesar, — proscriind ori ce lux, — orice object de artă, — care ar costa o muncă — inutilă.

Și pentru a împiedica acumularea de bogății, el a proscris aurul — și a desființat orice monedă, inutilă de alt-fel, — căci în regimul comunist schimbul nu există.

Intr'un assemeni Stat, ne spune Thomas Moore — oamenii trăesc fericiți, fără tribunale, — fără judecători,

— fără lupte, care otrăvesc viața în Ordinea socială actuală.

Jean Jaques Rousseau, ca și Hesiode, — regretă că omul s'a lăsat corupt de arte — și acusă civilisațiunea de toate relele sociale.

Idealul lui este omul Naturei.

El este, prin urmare, inimic înnăscut al Ordinei sociale, fondată pe proprietatea individuală a solului: acela care a bătut primul țăruș și a zis acest pământ este al meu, este adevăratul fondator al Ordinei sociale, al Statului, — a zis el.

Câte crime, câtă injustiție nu s'ar fi cruțat omenirei, adaugă el, dacă cine-va ar fi smuls acest țăruș — și ar fi lăsat omenirea să trăiască sub regimul comunității solului, în starea socială dinainte de constituirea Statului!

In Contractul social, acest catechism al Revoluțiunei Franceze, J. J. Rousseau totuși admite Idea de Stat,— dar o fondează pe idea unui Pact social.

Examinând în sine, — această idee se verifică prin faptul că într'adevăr oamenii trăesc sub egida unui Stat prin liberul lor consimțământ,— ei consimt, tacitamente, la Pactul dintre Stat și ei, — căci dacă ei nu ar consimți, — nu ar avea de cât să emigreze într'alt Stat — să devină membri ai altui Stat, — să închee un nou Pact.

In orice caz pentru prima oară suveranitatea Poporului este proclamată și recunoscută — ca ultima Ratio, — ca suprema lege în Stat.

Revoluțiunea Franceză, desființând jurandele, maîtrisele și corporațiunile, — suprimând diferența dintre clasele sociale — și proclamând ca principii generale egalitatea înaintea legei și libertatea muncei și a profesiunilor, a deslănțuit între oameni un adevărat *bellum omnium in omnes:* o concurență neînfrânată și neînduplecată: *vive qui peut, sauve qui peut,* iată lozinca acestei Revoluțiuni.

Din mijlocul acestui cahos universal se ridică însă un om care strigă lumei desorientate durerea ei: acesta este *Saint-Simon.*

Nu vedeți, i zicea el, că toate legăturile sociale sunt rupte, — că anarhia, că samavolnicia singure domină atât raporturile individuale — cât și pe cele generale — că între oamenii — trăind în aceiași societate — nu mai există nici o solidaritate, că totul este lăsat la voia întâmplărei și a fatalității ?

Și pentru prima oară se auzi acest cuvânt: *uniți-vă! sanctificați-vă în muncă!*

In noul său Christianism, întrecându-se pe sine însuși, Saint-Simon învederează omenirei că între clasele sociale nu există nici o contrarietate de interese, că din contra fericirea uneia este fericirea tutulor, că nenorocirea uneia este nenorocirea tutulor, — că între ele toate există o strânsă solidaritate, — de unde deduce St. Simon marele său principiu moral, care face onoarea acestui mare filosof:

„Ameliorațiunea, morală, fizică, economică a soartei clasei muncitoare, care este și cea mai numeroasă și cea mai săracă, este, zice el, o datorie imperativă nu numai pentru Stat și pentru toate instituțiunile lui, — nu numai pentru Biserică creștină și pentru toate instituțiile ei, — dar și pentru clasele bogate, căci de fericirea clasei muncitoare depinde propria lor fericire și prosperitate".

După moartea lui Saint-Simon, principiile Doctrinei lui fură desvoltate și propagate de discipolii lui: Bazard, Enfantin, Auguste Comte, și alții.

Opinia publică le-a primit cu simpatie — și numeroase centruri și Biserici Saint-Simioniane fură fondate în diversele orașe din Franța.

Din nenoricire, elucubrațiunile și exagerațiunile lui Enfantin au făcut să cadă această frumoasă și înălță-

toare doctrină, singura adevărată și eternă, într'un mare discredit.

*
* *

Din lupta implacabilă pentru viață — *the struggle of life* — pe care doctrina St. Simoniană 'și propusese să o combată și să o stârpească, — s'a născut o doctrină nouă, având de menire de a justifica și de a sanctifica această luptă pentru viață.

Acest *bellum omnium in omnes* are, zicea ea, acest imens merit că ea face în societate o selecțiune: supraviețuesc numai acei ce pot triumfa în acest implacabil războiu, — cei slabi sucombă, — cei forți singuri rămân pe teren — și continuă să trăiască.

Aceasta este *Teoria selecțiunei naturale* pe care Darwin — a tras'o din faimoasa lui lege a selecțiunei în Natură, constantă între plante și animale, — ea a fost reluată de Herbert Spencer, în faimosul său opuscul *Individul în contra Statului* și aplicată cu o brutalitate — care nu a cunoscut nici o moderațiune — în politica întregului secol al XIX, toată împregnată de *Individualism,* — de *Neinterventionism.*

Statul nu are ce căuta, ziceau partisanii acestei Doctrine, în lupta dintre oameni, — Natura însăși face selecțiunea între ei, ca și între plante și animale.

Datoria lui, după celebra formulă a lui Kant, era de a asigura omului: *Justiția și Poliția*—și nimic mai mult.

Cât de inumană era această Doctrină s'a putut vedea în efectele ei.

Nu numai că nu s'au făcut legi de protecțiune a celor slabi în contra celor tari, — dar s'au făcut legi în contra lor: asociațiunile de lucrători au fost oprite, — grevele, — încetarea concertată a lucrului în vederea ameliorațiunei condițiunilor lor de viață,—sub toate formele: salarii, locuințe, salubritate în ateliere și uzine, etc., au fost considerate ca un delict.

Scoasă afară din lege — mulțimea muncitorilor, a cărei miserie creștea cu persecuțiunea ei, s'a organizat în marginea legei și în contra legei.

La apelul lui Karl Mark: *Proletari din toate țările, uniți-vă!* — ei s'au înrolat în faimoasa *Internațională Roșie,* — dintre care unii și mai înaintați și mai disperați au făcut, din crimă și din atentat, armele lor obicinuite.

Nenumărate victime au căzut pradă acestei deslănțuiri de pasiuni și de ură: nu a fost zi în care ei să nu provoace desordine, în care să nu cadă victime și din rândul lor — și din acelea al apărătorilor Ordinei sociale.

Karl Marx și școala lui au dat acestei noui mișcări un corp de doctrină — și un Program: ei nu s'au mulțumit numai să critice Ordinea socială existentă, — dar ei au schițat și Ordinea socială viitoare.

In locul Statului actual, — ei pun Societatea organisată: *Colectivitatea.*

In locul proprietății individuale, ei pun proprietatea colectivă a societății asupra solului și asupra capitalului.

In locul libertății de a munci, ei pun munca obligatorie pentru toți.

In locul repartițiunei actuale a bunurilor, ei pun distribuțiunea bunurilor comune după trebuințele fie căruia.

Nu există nici schimb, nici comerț, nici monedă — nici credit, nici Bănci.

O armată condusă la muncă în vârful biciului, — și o pâine amară, căzută din mâna distribuitorilor, măsurată strict la trebuințele lui raționale.

Iată figura nouei societăți socialiste.

Ea este o societate comunistă, propriu zisă.

De și Doctrina socialistă este aceiași ca și Doctrina comunistă, — partisanii lor sunt grupați în tabere distincte, — diferența între ei stă numai în tactica prin care ei combat Ordinea socială existentă.

Unii, socialiștii — în cap cu Karl Marx — speră ca Revoluțiunea socială va țâșni din însăși viţiile organisațiunei actuale, — ei grăbesc însă sosirea momentului și pregătesc prin toate mijloacele legale deslănțuirea Revoluțiunei.

Comuniștii — mai nerăbdători — voesc să provoace Revoluția prin mișcări de strade — și să pună mâna pe putere prin violență.

Cât pentru Anarhiști, — ei 'și continuă drumul lor sub nume și forme diverse: ei se mai chiamă azi și teroriști.

Unul după altul cad sub gloanțele ori cuțitul lor capii de Stat — și oamenii de Stat.

Eri Țarul Alexandru al II-lea, Țarul Nicolae II cu întreaga lui familie.

Eri Carnot — Președintele Republicei Franceze — Mac—Kinley — președintele Republicei Statelor Unite.

Canovas, Primul Ministru al Spaniei,

Regele Humberto al Italiei,

Paul Doumer, Președintele Republicei franceze, și

Până și Impărăteasa Elisabeta a Austriei — și în fine azi — cel mai bun prieten al țărei noastre — Regele Alexandru al Yugoslaviei și marele om de Stat francez Louis Barthou, cetățean de onoare al Romăniei, au căzut victimele acestor — anarhisto-teroriști.

Ei sunt inimicii Ordinei sociale, inimicii Ordinei politice, ei sunt făuritorii destrucțiunei și anarhiei universale.

Nici o dată pericolul socialisto-comunisto-anarhist nu a fost mai grav, mai iminent ca azi.

In toate țările, el se manifestă cu o violență necunoscută în trecut.

Mijlocul cel mai eficace pentru a'l combate, este de a lumina opinia publică mondială asupra inanității Doctrinei socialistă și comunistă — și asupra deșărtăciunei sistemului lor, — care va duce omenirea la ruină și la disperare.

Iată drumul — lung — spinos — și greu ce vom avea să parcurgem.

Ne vom sili să'l luminăm — spunând aci, fără patimă, fără părtinire, acea ce este just și acea ce este obștei folositor.

Pătrunși de un spirit de justiție nouă — ne'am întors la doctrina lui Saint-Simon — și am proclamat ca principiu social fundamental: principiul solidarității tutulor claselor sociale, — ba chiar ne'am suit până la frumoasa doctrină Stoiciană — a unei cetăți universale — Cetatea tutulor oamenilor de pe glob, din ori ce latitudine — și de ori ce culoare și am constituit Societatea Națiunilor, care înglobează și regentează, într'un spirit de înaltă moralitate și de dreptate mai toate popoarele de pe globul nostru.

Grație acestei noui concepțiuni s'au putut realiza, mari și adânci Reforme sociale, care toate converg către sfintele idei Saint-Simoniane: sintezate de St. Simon în faimoasă propositiune: „ameliorațiunea morală, fizică, și economică a soartei clasei muncitoare — care este și cea mai săracă și cea mai numeroasă".

Toate sforțările societății moderne tind la realizarea acestui mare principiu de justiție socială.

Iată armele de apărare ale Ordinei sociale actuale în contra dușmanilor ei:

Pe de o parte, mai multă justiție socială, —

Iar pe de altă parte, mai multă lumină în întunerecul înadins proectat de dușmanii ei asupra acestei Ordine sociale.

Ordinea socială va eși triumfătoare — și azi — precum ea a triumfat și eri, — pentru că ea este în însăși natura omului — care nu poate trăi de cât într'o Ordine socială fondată pe Idea de Stat — de Familie — și de Proprietate individuală — : miile de ani scurse sunt garanția perenității ei.

FAMILIA

Prima societate omenească a fost de sigur Familia,

„Omul şi femea, zice Aristote, se întrunesc împinşi de dorinţa de a se reproduce, — unirea lor este resultatul unei voinţe reflexe, — ea este ordonată de acest instinct al naturei, care atrage pe animale şi chiar pe plante către plăcerea de a lăsa în urmă lor fiinţe care să le semene".

Jean Jaques Rousseau recunoaşte, el însuşi, (în *Contractul social,* Cartea I, pag. 16) că familia este o societate naturală. Dar el crede că copii nu rămân legaţi de tatăl lor de cât atât timp cât ei au trebuinţă de el pentru a se conserva.

„De îndată, zice el, ce această trebuinţă a încetat, legătura naturală se disolvă, copii dispensaţi de supunerea ce ei datorau părintelui lor, — tatăl dispensat de îngrijirile ce el datora copiilor, reintră toţi de o potrivă în independenţă. Dacă ei continuă să rămână uniţi, nu este naturalmente, — ci voluntar, şi familia însăşi nu se menţine de cât prin convenţiune".

Teoria lui J. J. Rousseau este de sigur fondată, — oamenii nasc liberi şi egali— aceace'i uneşte este consimţământul lor: legătura socială, basată pe voinţă, este atât de naturală, în cât, precum un om nu poate fi silit să trăiască etern în sânul familiei, tot ast-fel el nu poate fi silit să trăiască în sânul asociaţiunei politice, în mijlocul căreia el a văzut ziua: el o poate părăsi şi intra într'alta, prin naturalisaţiune. Aceasta nu este, în realitate, de cât un nou contract, de astă dată, expres între el şi noua lui

patrie, principiul legăturei perpetui — *de l'allégeance-perpetuelle,* — în vigoare altă dată, în oare care țări, mai ales în Anglia, a fost generalmente abandonat azi.

Și este tot ast-fel, *a fortiori,* și pentru căsătorie: legătura matrimonială nu este indosolubilă naturalmente, — și nici legalmente: separațiunea de corp, divorțul pot să i scurteze durata.

In acest sens este bine să zicem, că de și familia, ca și asociațiunea politică ea însăși, este un fapt natural, procedând dintr'un instinct natural al omului, superior omului, — familia, ca asociațiune civilă, este de sigur un efect al voinței părților, — *„al convențiunei"*.

Raporturile dintre părinți și copii nu sunt de cât efectele naturale ale acestei convențiuni, — ele încetează când rațiunea lor de a fi, când causa lor juridică a încetat.

ORGANIZAȚIUNEA FAMILIEI LA GRECI ȘI LA ROMANI

Nu vom reface aici Istoria Familei, de la obârșia ei chiar, — aceasta ar fi inutil pentru objectul principal al cercetărilor noastre: nu vom vorbi de cât de Familia la Greci și la Romani, căci ea este modelul și isvorul Familiei de azi, a organizațiunei sale civile.

Vom expune teoriile primite, admise generalmente asupra acestui fundament al Ordinei sociale, — înlăturând expres tot ceace ar putea fi object de discuțiune, — ceeace ar putea să ne dividă. Am urmat mai ales, teoriile expuse de Fustel de Coulanges, Paul Janet, de Filosofii clasici — și de Romaniști.

Familia a fost organizată și guvernată, la Greci și la Romani, de la început de Relegiune, și de legile Statului: căsătoria, puterea maritală, puterea paternă, sunt considerate ca acte interesând ordinea publică, legile care le guvernează sunt de ordine publică, imperative, — nimeni nu le poate înfrânge.

Familia, în special, este organizată de religiune, (Fustel de Coulanges *la Cité antique* pag. 7 și urm.):

Focul sacru este un zeu, „el este adorat, lui i se consacră un adevărat cult, zice Fustel de Coulanges, se invoacă protecțiunea lui și el era considerat ca fiind în tot de-una present la căminul familial".

Plecând de la credința că după moarte sufletul va continua să cohabite cu trupul, — că va simți aceleași trebuințe — ca și în viață, — că după cum ele vor fi sau nu satisfăcute, mortul va fi un protector sau un dușman al familiei, cei vechi 'și au făcut din cultul morților o adevărată religiune,— religiune însă egoistă,— ca și aceea a focului sacru, — distrasă de la vederea indiferenților și neaceptând altă adorațiune de cât pe acea a membrilor familiei.

Ast-fel: sacrificiile, ofranda de alimente, libațiunile, prescrise de această religiune, se făceau ele în mod regulat? — mortul devenea un zeu protector; el continua a lua parte la afacerile omenești, intervenea în ele pentru a le face propice celui ce lua grijă de cultul său—; protecțiunea lui era invocată cu ardoare — „tu care ești un zeu suteran fie-mi mie binevoitor", zicea trecătorul care întâlnea un mormânt.

Din contră, — cultul era abandonat? de îndată morții vor eși din mormintele lor, umbrele lor vor rătăci în văzduh și gemete sinistre vor turbura liniștea nopței, ei impută celor vii impia lor neglijență și caută a i pedepsi trămițându-le boli ori nimicindu-le recoltele; ei nu vor da celor vii pace până ce prânzurile funebre nu vor fi restabilite.

—

In jurul focului sacru și al mormântului străbunilor se grupează familia.

Căsătoria, adopțiunea, adrogațiunea, emancipațiunea, în general toate actele care vor constitui sau vor disolva familia se pertractă dinaintea focului sacru și sub ochiul protector și vigilent al acestui zeu.

El are altarul său, aşeziat departe de ochiul indiscret al trecătorului, un foc continuu este întreţinut, i se oferă sacrificii şi se invocă protecţiunea lui.

Căsătoria se compune, într'adevăr, din trei acte distincte:

Primul act are loc în casa părintească a tinerei mirese: tatăl acesteia o degajează de obligaţiunea de a participa de aci înainte la cultul său domestic, — aceasta este *sacrorum detestatio.*

In urmă, fiica este condusă în casa soţului, — acesta este al douilea act, — *traditio in dommum mariti.*

In fine, în prezenţa focului sacru al bărbatului, are loc al treilea act, — iniţiaţiunea tinerei fete în cultul domestic al bărbatului: ceremonia este celebrată de tatăl acestuia, dacă el însăşi este în puterea paternă, *in patria potestate,* sau de el însuşi dacă el este sui-juris.

Căsătoria ast-fel celebrată constitue între soţi un *consortium omnis vitae, o divini et humani juris communicatio* (Digeste, de ritu nuptiorum, XXIII, 2).

Familia eşită şi constituită dintr'o asemeni căsătorie nu se disolvă: chiar după moarte, membrii ei rămân legaţi de ea: cultul morţilor, pe care Grecii şi Romanii 'l celebrează pe mormântul morţilor lor, întreţine raporturile între morţi şi cei vii: morţii sunt, demoni sau eroi, zei lari, manes sau genii, — zei binefăcători sau răufăcători, după cum cei vii întreţin sau nu cultul lor. (Fustel de Coulanges *ibid.* pg. 20 şi urm.).

„Religiunea, zice Fustel de Coulanges, (pg. 37) nu residă în temple, dar în casă, fie care avea zeii săi, fiecare zeu nu proteja decât o familie, şi nu era zeu decât într'o casă.

„Această religiune nu putea să se propage de cât prin generaţiune, tatăl dând viaţa fiului său, 'i da, în acelaşi timp, şi credinţa sa, cultul său, dreptul de a întreţine focul sacru din căminul familiei, de a i oferi ospăţul funebru, de a pronunţa formulele de rugăciune. Generaţiunea stabilea o legătură misterioasă între copilul care născea la viaţă şi toţi zeii familiei. Aceşti zei erau

familia sa însăşi, *Oeoi eggeneis* (pg. 37), — era sângele său, *Oeoi sunaimoi* (pg. 37). Copilul aducea, aşa dar, născând dreptul de a i adora şi de a le oferi sacrificii, precum şi mai târziu, când moartea 'l ar fi divinizat pe el însuşi, el trebuia să fie înnumărat, la rândul lui, printre aceşti zei ai familiei" (pg. 37).

In fine, religiunea domestică nu se propagă decât din bărbat în bărbat căci zice Fustel de Coulanges, „tatăl singur posedă principiul misterios al fiinţei şi transmite scânteia vieţei".

Din acest fapt că religiunea a presidat la constituţiunea familiei greco-romane au decurs mari şi grave consecinţe.

Familia greco-romană nu este familia naturală, — eşită din generaţiune, — dar familia artificială pe care acelaşi cult domestic o uneşte pentru moment.

Fiul legitim natural ese din familia sa naturală prin emancipaţiunea sa, — şi din contră, un strein intră într'ânsa prin adopţiune sau prin adrogaţiune.

Femea însăşi nu va face parte în tot-de-una din familia bărbatului ei, — ea nu va face parte de cât când ea va fi fost iniţiată în cultul lui domestic de către *pater familias*.

Pe acesta, într'adevăr, religiunea 'l propune la serviciul acestui cult: el este însărcinat să întreţie focul sacru şi cultul morţilor: lui religiunea conferă de asemeni primul rang.

El presidă la constituirea familiei, — el recunoaşte ca al său şi'l iniţiază în cultul domestic pe noul născut, — el introduce în familia sa pe femea sa sau o repudiază,— el însoară pe fiul său pe fiica sa, — sau i emancipă, — adică 'i exclude din familia sa, din cultul său, — sau introduce pe alţii din afară, — el are chiar dreptul de a face să divorţeze pe fiul său, — adică să repudieze pe soţia acestuia.

Familia formează un tot indivizibil, în timp, — moartea nu aduce nici o soluţiune de continuitate: bunurile dobândite de membrii familiei aparţin tatălui de fa-

milie, — în fapt acesta nu este de cât un depozitar pe viață, — patrimoniul familial, — căminul pe care arde focul sacru, și ograda unde sunt îngropați morții aparțin familiei.

Tatăl de familie nu'l poate înstreina, — el nu poate adopta un herede fără consimțământul cetății și al Pontifilor.

La moartea sa, bunurile sale trec moștenitorului său legitim, în virtutea dreptului propriu al acestuia: acesta este *un heres suus, un heres sui ipsius,* — el este propriul său moștenitor, căci el este considerat a fi fost coproprietar al defunctului asupra patrimoniului familial,— încă de pe când acesta era în viață.

Tatăl de familie este încă judecător suprem al membrilor familiei, — și la început chiar singur judecător, ori care ar fi crimele de care aceștia s'ar fi putut face culpabili.

El judecă de pe tribunalul său: pe femea sa și pe copii săi, — și el i poate chiar condamna la moarte, căci dreptul său este absolut: el are asupra lor un adevărat *jus vitae necisque.*

Pe măsură, însă, ce puterea Statului s'a afirmat, s'a consolidat, puterea paternă a tatălui de familie s'a slăbit.

Rolul de preot al tatălui de familie, neglijeat deocamdată, în timpul republicei romane, fu ca și șters în decursul primelor secole ale Imperului, — și totalmente suprimat prin întronarea Creștinismului în locul păgânismului.

Rolul de judecător, el însuși, fu sensibil limitat: dela Trajan, încoa, tatăl de familie care maltratează pe fiul său este obligat să'l emancipeze.

Adrian condamnă la deportațiune pe un tată care omorâse la vânătoare pe fiul său, de și acesta era culpabil de adulteriu cu mama sa vitregă,— *nurca.*

De la Constantin, tatăl care ar omorî pe fiul său va suferi pedeapsa paricidului.

Tatăl de familie nu mai poate vinde pe fiul său, — mancipațiunea este un act fictiv, care nu poate servi de cât la emancipațiunea fiului, — în ori ce cas, acesta nu este nici de cum *loco servi* și el poate ori când să rescumpere libertatea sa. Constantin nu conservă tatălui de familie acest drept de cât pentru nouii născuți, — pentru *sanguinolenti,* în scop de a preveni infanticidele prea frequente, provocate de miserie.

Justinian suprimă cu totul dreptul tatălui de a vinde pe fiul său.

*
* *

Pe de altă parte, înceeace concerne acquisițiunile făcute de fiul de familie, — obiceiul deocamdată, — legea în urmă aduc grave derogațiuni.

Tatăl de familie putea încredința fiului său gestiunea unui peculiu, zis *peculium profectitium,* căci el provenea adesea din bunurile tatălui: în marginile acestui peculiu, fiul de familie era considerat ca un *dominus,* ca un proprietar, cu dreptul de a vinde, de a dobândi, de a se obliga, ca și cum ar fi fost *sui juris.*

Această concesiune este, însă, precară, tatăl de familie o poate revoca când el va voi.

De la August, totuși, fiul de familie este recunoscut proprietar pe bunurile care formează *peculium castrense,* adică pe bunurile dobândite de el în calitate de militar, *in castris;* economiile făcute de el asupra soldei lui, partea sa din prada luată asupra inamicului, liberealitățile primite în calitate de militar (11. D. de castri-peculio X LIX, 17).

Asupra acestor bunuri, fiul de familie era considerat ca proprietar, — el putea să dispună de ele între vii și chiar să le lege prin testament.

Și cu toate acestea, dacă el murea fără testament, ele erau culese de tatăl de familie, ca și cum ele ar fi fost un simplu *peculium profectitium.*

Justinian a suprimat acest drept al tatălui de familie și a hotărât ca aceste bunuri să fie culese de herezii legitimi ai fiului de familie.

Constantin a creat, la rândul lui, *peculium quasi-castrense,* coprinzând toate bunurile pe care un fiu de familie le ar fi putut dobândi în serviciul Casei Imperiale, — și prin extensiune, toate bunurile pe care un avocat, un preot, un funcționar oare care, le ar fi putut dobândi în exercițiul profesiunii sale.

Regimul juridic al acestor bunuri este aceleași ca și acela al bunurilor formând peculium castrense.

In fine, prin creațiunea *peculium adventitium* de către Constituțiunile Imperiului Bizantin, tatăl de familie nu mai are de cât dreptul de usufruct și de administrațiune — al bunurilor dobândite de copil în succesiunea mamei sale, *bona materna,* sau provenind din succesiuni și donațiuni de ascendenți materni, — *bona materni generis,* — și de la Justinian, al tuturor bunurilor dobândite de copil, cu orice titlu, — cu excepțiune, bine înțeles, de acelea care fac deja parte dintr'un *peculium profectitium, castrense* sau *quasi cartrense.*

Ast-fel, una după alta, prerogativele religioase, politice și civile ale tatălui de familie au fost suprimate sau atenuate.

Dreptul Civil, el însuși, — deocamdată, timid, — Pretorul, pe urmă însă hotărât, s'au însărcinat să apropie familia civilă de familia naturală.

Dreptul de a testa, recunoscut de legea celor XII Table tatălui de familie, nu a fost nici o dată absolut. Dreptul civil 'l restrânge încă: — tatăl de familie care exheredă pe fiul său trebue să o facă *nominatim* și Pretorul întinde această exigență la toți copii — *liberi,* — la toți copii de sex bărbătesc, ori care ar fi gradul lor, — fetele singure pot fi exheredate, *inter caeteros.*

Descendenții, neregulat exheredați sau omiși, sunt chemați la succesiune *jure praetoris contra tabulas.*

Dreptul civil a mers mai departe: el exige ca testatorul să lase o parte din succesiunea sa herezilor săi le-

gitimi: a face alt fel, ar fi fost să lucreze *contra officium pietatis,* — şi el a autorizat o acţiune în nulitate contra unui ast-fel de testament: *quaerella inofficiosi testamenti.*

Pentru a evita o assemeni acţiune, defunctul nu avea decât un mijloc: era de a lăsa succesibilului un quart din succesiunea sa, — care fu numit *quarta legitimae partis.*

Justinian a făcut un pas mai departe: ascendenţii sunt ţinuţi să lase o parte din succesiunea lor descendenţilor, parte care variază cu numărul copiilor.

Dreptul civil organisase dreptul de succesiune după ordinea familiei civile, ast-fel precum religiunea o constituise.

El chema la succesiunea tatălui de familie pe fiul său civil, — nu pe fiul său natural, pe fiul său de sânge, căci acesta ar fi putut să fie emancipat mai înante de moartea tatălui său.

In lipsa de herezi *sui,* — adică de copii — *primogradu,* de femee *in manu,* de nepoţi născuţi dintr'un fiu predecedat sau emancipat, dar înainte de emanciparea acestuia sau a acelora cari se găseau sau s'ar fi găsit, — dacă ei ar fi fost născuţi, — în ziua decesului sub puterea defunctului, succesiunea este devolută agnaţilor, rudelor civile ale defunctului.

In fine, în lipsa de agnaţi proximi — proximus agnatus, Gentilii, gens, în totalitatea ei, căreia aparţine defunctul, sunt chemaţi să culeagă moştenirea lui.

Copii emancipaţi, copii acestora născuţi după emancipaţiune, femea care nu a căzut *in manu,* pentru că căsătoria nu a fost celebrată *per confareatione,* fraţii şi surorile, chiar ascendenţii naturali ai copilului emancipat, erau după dreptul civil excluşi de la succesiunea defunctului.

Pretorul se însărcina să corigă această iniquitate, — el institue o serie de *bonorum porssessiones,* la care el va chema pe rând: pe copii emancipaţi, *pe cognati,* a-

dică pe rudele naturale, *quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem,* — pe soțul supraviețuitor.

In fine, Novellile 118 și 127 ale lui Justinian, complectând deja opera concepută de Senatus—Consultele Tertulian si Orfitian, schimbară cu totul sistemul succesoral în vigoare în Imperiul roman: drepturile de rudenie naturală au triumfat definitiv: familia civilă concordă cu familia naturală.

Aceste Novelle chiamă în prima linie la succesiune, pe descendenți, independent de *patria potestas,* — pe copii de sânge.

Ascendenții sunt, în urmă, chemați în lipsă de descendenți.

Frații consanguini sau uterini și colateralii lor mai îndepărtați vin după ei, fără nici o limitațiune de grad: cel mai aproape excludând pe cel mai depărtat.

Soțul supraviețuitor nu este chemat de cât după colaterali, cu titlu de succesor neregulat. (v. Gaston May Elements de Droit Romain, p. 556).

Și a fost tot ast fel și la Athena: „religiunea primitivă, zice Fustel de Coulanges, ibid pg. 373, dase tatălui de familie, o autoritate suverană în casă,—el avea dreptul de a vinde sau de a ucide pe fiul său. Solon limită acest drept, la casul de greșală gravă. Autoritatea paternă merse descrescând, până ce obiceiul, mai întâi, legea în urmă recunoscură majoritatea și independența fiului atât din punct de vedere al bunurilor, cât și al persoanei".

Iată cum, plecând dintr'un punct de vedere, pur metafizic, familia greco-romană, a devenit acea ce trebuia să fie, — familia naturală.

Dreptul Roman nu a întârziat să fie dreptul întregului Imperiu roman, adică al întregei lumi cunoscute atunci.

PUTEREA MARITALĂ

Puterea maritală la Greci și la Romani este încă și mai artificială de cât puterea paternă.

Romanii au cunoscut două feluri de căsătorii: căsătoria *cum manu,* și căsătoria *sine manu.*

Prima avea loc sau prin *confareatione,* o ceremonie religioasă, — fie prin *coemptio,* o vânzare fictivă, fie prin *usus,* o cohabitațiune neîntreruptă în timp de un an a celor doui soți.

Ori ce altfel de căsătorie era o căsătorie fără *manu.*

Prin căsătoria *cum manu,* femea cade în puterea paternă a bărbatului său, dacă acesta este *sui guris,*—sau a aceluia în puterea căruia el însuși se află, dacă și el este *alieni juris,* ea este exact *loco filiae,* sau *loco sororis* a bărbatului său.

Două consecințe importante decurg: femea *în manu,* ese din familia tatălui ei, — ea i devine acesteia totalmente streină și intră în acea a bărbatului său.

Ca ori ce persoană *alieni juris,* ea nu are un patrimoniu propriu, ea nu poate nimic dobândi *proprio nomine:* toate acquisițiunile ce ea ar putea face revin tatălui de familie.

Devenită streină de familia ei naturală, ea perde ori ce drept de moștenire.

Prin căsătoria *sine manu,* femea conservă locul său în familia sa naturală, ea nu intră în familia civilă a bărbatului său și ea nu dobândește în ea nici un drept.

Către finele Republicei, căsătoria *sine manu* devenise regula și căsătoria *cum manu* excepțiunea, — aceasta nu a mai fost practicată mai adesea de cât pentru a permite femei să rupă legăturile de agnațiune, de rudenie civilă cu familia sa.

Pe de altă parte, oare care magistrați, ca Flaminii lui Jupiter, nu puteau să fie recrutați de cât în familiile a căror căsătorie fusese celebrată printr'o confareațiune în regulă, deci *cum manu.*

Femea căsătorită fără *manus* poate fi *alieni juris* sau *sui juris,* adică să rămână în puterea paternă a șefului familiei sale naturale sau să devină *sui juris,* prin emancipațiunea sau prin moartea tatălui său de familie.

In primul cas, condițiunea să rămână egală a aceleia a tuturor fiilor de familie, *in potestate.*

In al douilea cas, ea este liberă, — ea poate, în principiu, să aibă un patrimoniu, — ea poate să dobândească bunuri și să vândă, să se oblige, — patrimoniul ei va fi distinct de acela al soțului ei.

Ea contribue la sarcinele căsătoriei, — *ad onera matrimonii sustinenda,* fie prin o constituțiune de dotă, fie printr'o alocațiune determinată.

Dar chiar ajunsă la pubertate, chiar fiind *sui-juris,* femeile nu sunt în totul libere și egale cu bărbații, — ele rămân, în toată viața lor, sub tutelă.

Sub pretext de ușurință de suflet, *levitas animi,* sau de inexperiență, — *infirmitas consilii,* sau pentru slăbiciune de sex, *propter imbecilitatem sexus,* Romanii prelungeau din colo de pubertate, pentru femeile *sui-juris* protecțiunea legei, dându-le un tutor.

Tutorul era sau desemnat de lege, printre agnatii femei, — moștenitorii ei presumtivi, — sau prin testamentul tatălui de familie sau al bărbatului, dacă acesta avea pe femea sa *in manu,* sau de către magistrat în lipsă unuia sau a altuia.

Prin diferența de tutelă a minorului, unde tutorul poate câte o dată lucra el însuși, *minoris nomine,* cum este casul când acesta este încă în *infantia* — este un *infans qui farri non potest,* tutorul unei femei nu poate interveni decât pentru a i complecta capacitatea juridică, de cât pentru a i da autorizațiunea, *praestare auctoritatem.*

Incetul cu încetul, severitatea acestei instituțiuni s'a sălbit, — și către finele Republicei, — ea devenise pur fictivă.

Tatăl de familie sau bărbatul au putut chiar să lege femeii dreptul de 'a 'și alege un tutor: *tutoris optionem.*

In timpul lui Gaius — tutorul da autorizațiunea sa de formă: *dicis gratia.*

Sub Imperiul Bizantin, tutela femeilor pubere dispăruse cu totul.

Astfel, — pe de o parte femeile pubere sunt libere, — iar pe de altă parte, căsătoria *cum manu* fiind de mult căzută în desuetudine, — căsătoria *sine manu* fiind devenită regulă generală, femea, din punct de vedere al Dreptului Civil, devenise liberă și independentă: între bărbat și femeie, nu mai fu de cât o asociațiune morală, fără nici un amestec de interese pecuniare: bărbatul și femea au rămas, în principiu, liberi și independenți unul de altul,—stăpâni și independenți ai patrimoniilor lor respective.

Numai sub regimul dotal, capacitatea soților fu limitată.

Bărbatul a devenit, în principiu, stăpânul dotei, — el a putut, să o înstreineze chiar fără consimțământul femei.

Totuși de la legea *Julia de adulteriis,* decretată sub August, — el nu a mai putut înstreina imobilul dotal de cât cu consimțământul femei, — și chiar cu acest consimțământ el nu a putut să'l ipotecheze, în nici un cas.

Intre regimul consacrat de Dreptul Roman, în ultima lui fasă, regim de independență absolută a femei măritate sau nu și regimul Codului Francez sau Român este o mare diferență, acestea consacră supunerea femei la autoritatea bărbatului, femea măritată, în timpul căsătoriei este incapabilă de a face ori ce act juridic, cu excepțiune de testament, fără autorizațiunea bărbatului său.

Din contră, femea majoră nemăritată este civilmente, liberă și egală bărbatului: ea rămâne însă exclusă totuși din exercițiul a o mulțime de funcțiuni în Stat, — și de la exercițiul drepturilor politice.

ORGANIZAȚIUNEA FAMILIEI ÎN DREPTUL MODERN

Astfel precum am văzut'o în ultimul său stadiu, puterea paternă romană a trecut și în țările de Drept scris din Franța.

In țările de drept cutumiar însă, ea era organizată exclusiv în interesul celor supuși la această putere.

Ast-fel, ea înceta de drept la 25 ani: și tatăl nu avea usufructul bunurilor minorului, din contră tatălui incumba obligațiunea de a crește și educa pe fiul său.

Filosofia individualistă a lui Kant, Rousseau, Locke au sdruncinat vechile temelii ale familiei, și legile dreptului intermediar în Franța se resimt de aceasta.

După vii discuțiuni, Redactorii Codului Civil au căutat să concilieze independența juridică a copiilor și interesul lor material cu deferența ce la orice vârstă — ei datorează părinților lor.

El — Codul — nu a putut totuși, să se sustragă de sub influența dreptului roman byzantin, și a menținut, *fără motiv,* uzufructul legal al părintelui pe averea fiului lor minor.

Dispozițiunile Codului Napoleon au trecut și în Codul nostru civil.

Ele se pot resuma ast-fel:

1. La orice vârstă copilul datorează onoare și respect părinților săi, — dispoziție care 'și găsește corolariul său în obligațiunea pentru copil — de a cere — în Franța — la orice vârstă — consimțământul lor la căsătorie. In obligațiunea pentru copil de a da părinților săi în indigență alimente.

In schimb:

1. Părinții, prin însuși faptul căsătoriei, își iau obligațiunea de a alimenta, întreține și educa pe copii lor; deci de a le da cel puțin instrucțiunea primară;

2. Ei au, în timpul minorității, paza copilului — care fără voia lor nu poate părăsi casa părintească sau locul unde a fost de dânșii așezat;

3. Ei au încă dreptul de corecțiune, adică dreptul de a cere, dela președintele tribunalului, arestarea copilului, drept îngrădit de lege pentru a preveni abuzurile;

4. Tatăl, și în lipsa lui mama neremăritată, au dreptul de folosință asupra bunurilor minorilor până la 20 de ani sau până la emancipare, el nu se întinde și asupra

bunurilor dobândite de minor prin muncă și industria lui — sau cari i au fost dăruite cu clausă de exclusiune a usufructului legal.

In timpul căsătoriei, — puterea paternă, cu atribuțiile ei, aparține și se exercită de tată și nici că era posibil alt'fel.

După disoluțiunea căsătoriei, prin moartea tatălui, mama este chemată a o exercita — însă din cauza inexperienței ei, — cu oare cari restricțiuni.

In contra systemului codului civil s'au ridicat critice acerbe:

Unii au susținut că puterea paternă a fost slăbită,— și cu dânsa soliditatea familiei.

Alții, în numele unui pretins drept de egalitate între părinți, au revendicat pentru mamă drepturi egale cu acelea ale tatălui.

Ast-fel Le Playe, în opera sa *Le Réforme sociale,* propune organizațiunea unei familii — numită de d-sa: familie matcă, — tatăl și ar asocia în viață fiind pe unul din copii săi, căruia după moarte 'i ar. reveni toate bunurile lui, el va continua familia.

Ceilalți, băeți sau fete, vor constitui alte familii — sau în lipsă vor continua să trăiască lângă matca familiei; cu alte cuvinte vor deveni servitorii preferitului tatălui lor, — care de obiceiu va fi întâiul născut.

Sentimentul de egalitate între copii este prea adânc implântat în spiritul secolului nostru, pentru a cugeta la reîntroducerea piezișă a drepturilor de primogenitură și de masculinitate.

In Germania, în Austria, există o instituțiune analoagă — acea a *Bauernhoff:* unul singur succedă în Bauernhofful tatălui cu obligațiune, însă, de a da părțile celor alți în bani, instituțiune care a dat roade apreciabile, — de oare ce fiind facultativă, în câți va ani, ea s'a împrăștiat cu repeziciune.

D-l Legouvé, în cartea sa *Histoire morale des femmes,* se plânge că mama este nedreptățită.

Această reclamațiune, este, însă, superficială.

In dreptul nostru — arbitrul suprem — chiar în relațiunile de familie — este justiția.

Când dar tatăl ar abuza de puterea pe care i-o dă legea, mama nu are de cât să reclame justiției, care poate chiar priva pe tată de unele din atributele puterei paterne sau să o reglementeze.

Resumând, într'un cuvânt, cercetările noastre — putem zice:

Că familia romană întocmită la început — în mod artificial — de o religiune care ea însăși nu era decât resultatul închipuirei unor populațiuni primitive despre Dumnezeire, încetul cu încetul s'a desbrăcat de acest caracter — pentru a se apropia de adevărata organizațiune a familiei naturale, — singură logică.

Această apropriere — operată de timp — se întâlnește în Codul civil — în parte, — totuși — artificul — teama de a inova și a merge până în ultimele consecințe ale naturei, — el tot o respiră.

CRITICILE ADUSE ORGANISAȚIUNEI FAMILIEI IN DREPTUL MODERN

Iată criticele care se puteau aduce Codului civil francez și Codului român.

Prima este de a fi menținut pe femea măritată în stare de incapacitate civilă.

Ea nu poate porni judecată fără autorizațiunea bărbatului ei (art. 197 c. civ).

Ea nu poate chiar având parafernă, dărui, înstreina, ipoteca, dobândi cu titlu oneros sau gratuit fără concursul bărbatului la facerea actului sau fără consimțământul lui înscris (art. 197, 199 c. civ), — sau în cas de opositiune a acestuia cu autorizațiunea tribunalului, de întâia instanță.

Azi, femea măritată, în Anglia, în Germania, în Suedia, Norvegia, Danemarca, fără a mai vorbi de Rusia, etc., din punct de vedere politic, este egală cu bărbatul,— ea poate fi deputat, ministru, ocupa și gira orice func-

țiune publică, deci ea poate obliga Statul, Comuna sau Județul, — ori stabilimentele publice încredințate administrațiunei ei, și la noi ea nu se poate obliga — vinde sau cumpăra — chiar având avere paraferneIă, fără autorizațiunea soțului ei!

Este adevărat că în Franța, femea nu a dobândit încă drepturi politice egale cu bărbatul.

Dar totuși, Francezii au avut, până zilele trecute, o femee — d-na Curie — ministru, participând la toate atribuțiunile de ministru, făcând parte din Consiliul de Miniștri, — vorbind la Cameră și la Senat, angajând țara sa.

Chiar la noi, femea poate fi aleasă în Consiliul Comunal,— gira averea Comueni,— obliga Comuna cu milioane și milioane, — și ea nu poate cumpăra un cal sau o vacă fără autorizațiunea soțului ei!

Dar femea măritată poate exercita profesiunea de avocat, — representa și angaja pe clientul său — și în propriele ei afaceri, — ea este incapabilă.

In privința condițiunei, creată femei de Codul civil, nu se putea invoca tradiția romană,— căci am văzut că la finele Dreptul roman — dela Justinian încoa, femea măritată este complet capabilă — civilmente, — tutela femei nu mai exista.

Singurele restricțiuni aduse de legiuitor sunt privitoare la asigurarea dotei, pe care bărbatul, când dota consistă într'un imobil, nu'l poate înstreina fără consimțământul femei, — și nici cu acest consimțământ, el nu'l poate ipoteca.

Marea Reformă care se operă azi în sânul Ordinei sociale, constă în egalizarea sub toate raporturile politice și civile, a femeilor cu bărbații.

Ea există deja în Anglia — și în multe alte țări — chiar în Turcia, — ea va veni și în Franța și la noi — căci ea este imperativul zilei de azi.

Această mare Reformă — este o adevărată Revoluțiune, — căci jumătate din omenire, — privată până acum de ori ce drepturi, — dobândește dreptul suveran

de a decide de afacerile publice — interesând viața și viitorul națiunei însăși: femeile vor aduce o mentalitate nouă — proaspătă, — un spirit de ponderațiune — și de conservațiune în viața publică, — căci mai presus de toate ele sunt — nu nmai soții — dar ele sunt mame: viața și viitorul copiilor lor le interesă mult mai mult — de cât interesă pe tatăl acestor copii.

* * *

Legiuitorul român prin legea din 20 Aprilie 1932, a corigeat multe din defectele Codului civil dela 1864, semnalate de noi aci:

Iată textul acestei legi, care nu are nevoe de nicio intrepretare:

LEGE

PRIVITOARE LA RIDICAREA INCAPACITĂȚII CIVILE A FEMEII MĂRITATE

Art. unic. — Se abrogă din legiuirile în vigoare, în vechiul Regat: art. 197—208 inclusiv, alin. 1, din art. 687, punctul 3, din art. 950 și art. 1.879 din codul civil; art. 15 și 16 din codul comercial și art. 624—626 inclusiv din procedura civilă.

Articolele: 194, 925 și 1.285 din codul civil, în vigoare în vechiul Regat, se modifică precum urmează:

Art. 194 din codul civil:

„Soții își datoresc unul altuia credință, sprijin și ajutor.

Căsătoria, nu restrâng capacitatea femeii de a exercita drepturile civile.

Fiecare din soți, nu răspunde față de terți, decât pentru obligațiunile ce au contract, afară numai dacă a împuternicit expres pe celălalt soț să-l reprezinte".

Art. 952 din codul civil:

„Persoanele capabile de a se obliga, nu pot opune minorului și interzisului incapacitatea lor".

Art. 1.285 din codul civil:

„Femeia are administrarea, folosința și libera dispoziție asupra averii sale parafernale".

*

* *

A doua critică ce se poate aduce Codului civil, în organizarea familiei este că el ține în minoritate pe băeți și pe fete până la vârsta de 21 de ani — deci în stare de incapacitate civilă, de și el prin reformele ce el a adus Codului nostru civil, în 1906, a autorizat căsătoria tinerilor majori de 21 ani fără a i mai obliga să facă faimoasele acte respectoase, care nu aveau nici o rațiune.

Codul Napoleon de la 1804 a putut fixa majoritatea la 21 de ani — pentru că acum 130 de ani, instrucțiunea și în general, cultura erau foarte înapoiate.

Azi cu principiul obligativității Invățământului primar, cu cultura ce se răspândește nu numai în școală, dar prin cărți și mai ales prin presă, și pe care cel mai sărac lucrător sau lucrătoare o citește,— azi nu mai este admisibil a ține în minoritate pe un tânăr băiat sau fată până la 21 de ani.

Ei pot fi bacalaureați la 18 ani, — ei știu azi mai mult de cât știau oamenii din 1804 la 50 de ani.

Se impune, prin urmare, în mod imperativ a reduce epoca majorității la cel mult 18 ani.

La această vârstă tânărul trebue să devină stăpân pe destinele lui, — să-și croiască, el însuși, drumul vieței lui — fără a fi stânjenit de o protecțiune — mai mult nominală — de cât reală, dar care în ori ce cas este jignitoare.

*

* *

O a treia critică care se poate aduce și Codului Napoleon și Codului nostru civil este că ele admit, precum am văzut, încă usufructul legal al părinților asupra averei copiilor lor minori.

„Tatăl în timpul căsătoriei și după desfacerea căsătoriei, — zice art. 338 c. civ., acel din doi soți rămas în viață, conservă dreptul de folosință asupra averei copiilor lor până la vârsta de 20 de ani deplini sau până la emanciparea lor, dacă se va face înainte de această etate".

Acest drept de folosință nu se întinde asupra averei câștigată de copii prin osebită muncă sau industrie sau asupra aceleia ce li s'ar fi dăruit cu condiția expresă de a nu cădea sub usufructul părinților lor (art. 341).

Care este fundamentul juridic al acestei instituțiuni?

El este o reminiscență a vechiului drept — roman, când fiul de familie nu avea nimic în propriu, — când tatăl de familie i putea confia un peculiu spre administrare.

El apare, însă, azi ca suprem injust: copilul conceput este considerat ca deja născut — ca având un patrimoniu propriu, — el este deja — în pântecele mamei lui — o individualitate distinctă: între genitorii lui — și el nu există nici un raport juridic, — fiecare are personalitatea lui juridică distinctă: cu patrimonii juridice distincte.

In virtutea cărui drept moral — părintele poate revendica un drept de usufruct în averea copilului său?

Codul civil regulează toate raporturile de drept — și toate obligațiile ce el crede necesare, — între părinți și copii, — în special prin art. 187 și 188, el obligă pe copii a da alimente tatălui și mamei lui în indigență.

Trebue să recunoaștem că această reminiscență romană — nu mai are nici-o rațiune de a fi în Codul nostru,— și ea va dispare la prima revizuire a acestui Cod.

*

* *

In fine, o altă critică ce s'ar putea aduce Codului civil este și acea privitoare la modul cum el regulează succesiunile.

El chiamă pe femee după al XII grad de rudenie la succesiunea bărbatului ei (art. 679 c. civ.), afară numai

când ea nu are avere: în acest cas legea i dă o porțiune virilă în usufruct dacă bărbatul are descendenți; — dacă are rude de sus sau de jos — femea va succede la o pătrime din averea mortului în plină proprietate.

Trebue să recunoaștem că această dispoziție este suprem injustă: femeea este tovarășul de viață — de zile bune și de zile grele ale bărbatului, averea ce el a câștigat — și mai ales ce el a agonisit, — se datorește în mare parte și sărguinței și spiritului de economie al femei.

Cu ce drept — rude de al XII grad — vin ele să înlăture de la moștenirea soțului ei — pe soția — care a trăit până la moarte cu el — care s'a bucurat de bucuriile — și care a suferit de durerile și suferințele lui?

In țări —ca în Franța, unde regimul general — așiu putea zice comun, este regimul comunității bunurilor — inconvenientul este mai mic, pentru că — femea posedă de drept jumătate din averea pe care bărbatul o administrează numai în interesul comunității, în timpul căsătoriei.

La noi însă, răul este patent și strigător.

El va trebui neapărat înlăturat.

*

* *

Cu aceste observațiuni — am putea zice că Codul civil — a isbutit a organiza familia pe principiile ei naturale, — înlăturând tot ce era artificial din dreptul roman.

Totul nu este făcut, dar se va face.

AVERTISMENT

Desbaterile care au avut loc zilele trecute în Senat, cu ocaziunea Răspunsului la Mesagiul Tronului, — 1926 — au învederat și mai bine oportunitatea și interesul Cursului nostru de anul acesta.

Unii oratori au arătat cât de grav este pericolul comunist — atât în alte țări — cât și la noi.

Alții au voit să diminueze sau să atenueze acest pericol.

Și în fine, alții au tăgăduit că ar exista un assemeni pericol în țara noastră.

Noi menținem părerea noastră din prima lecțiune: Socialismul și Comunismul constitue azi mai mult ca ori când un pericol mondial.

Noi nu facem aici numai un Curs de Economie Națională, în care să ne ocupăm numai de chestiunea Economiei noastre Naționale.

Noi facem aici știință, care nu cunoaște granițe.

Noi studiem doctrina socialistă-comunistă în ea însăși, — așia cum ea a apărut pe fața globului din cea mai adâncă antichitate și până azi, — precum noi studiem Ordinea socială, — așia precum ea a fost în trecut — și este și astăzi.

Nici o dată însă — doctrina socialistă-comunistă nu a fost mai agresivă de cât astăzi: ea amenință să răstoarne Ordinea socială prin acțiuni revoluționare — în toate țările.

Acea ce s'a petrecut eri în Rusia, — acea ce se petrece azi în Spania, — aceace s'a petrecut eri în Germania şi în Italia,— şi acea ce vedem noi în Franţa — şi în toate ţările de pe glob, — precum am avut onoarea a vă o spune, este dovada că pericolul comunist este iminent şi universal.

El ameninţă toate ţările — şi acea, — după părerea mea — care este în o şi mai mare primejdie — este România.

Dacă Rușii merg să combată pe apărătorii Ordinei sociale — şi să susţină pe Comuniştii până în Spania, în Mongolia şi în China la mii şi mii de kilometri, — ce s'ar putea întâmpla — Doamne fereşte — în caz când ar isbucni o assemeni mişcare în România?

Hordele comuniste ruse ar invada — cu sutele de mii şi cu milioane — ţara noastră.

Trebue să vegheăm cu sărguinţă asupra Pacei noastre interne, — şi să menţinem întreg respectul ce datorăm Ordinei sociale — în care noi trăim liniştiţi de atâtea veacuri.

Deci repetăm: *Caveant Consules!*

Am văzut că Ordinea socială repauză pe trei instituţiuni fundamentale: Familia, Proprietatea şi Statul.

Dintre aceste trei instituţiuni, de sigur, cea mai discutată este Proprietatea.

Pentru că Familia ar putea exista şi în Statul comunist, — cum exista în Utopia lui Thomas Moore şi cum renaşte azi în Rusia chiar.

Tot ast fel Statul poate fi înlocuit cu acea ce socialiştii şi comuniştii numesc societatea organizată sau colectivitatea.

Proprietatea — în special proprietatea solului şi a Capitalului — constitue mărul de discordie — fundamentul esenţial, care diferenţiază cele două concepţiuni.

Nu se poate concepe Ordine socială fără proprietate, care este însăşi piatra ei fundamentală.

Nu se poate assemeni concepe Ordine socialistă sau comunistă în care să existe — mai ales — o proprietate privată asupra solului și asupra Capitalului, — căci este de essența acestei Ordine sociale — desființarea acestei proprietăți private, — și colectivisarea întregului capital și a solului.

Iată de ce de mii de ani, filosofii — jurisconsulții, — economiștii — se silesc să caute un fundament filosofic acestui drept — atât de important — adevărata basă a ordinei sociale, — fără de care aceasta nu ar putea exista, — nu s'ar putea concepe.

PROPRIETATEA

Ce este Proprietatea?

„Proprietatea, zice art. 480 cod. civ. român (art. 544 cod. civ. francez), este dreptul ce are cineva de a se bucura și a dispune de un lucru în mod exclusiv și absolut, însă în limitele determinate de lege".

Din această definitiţiune resultă:

1. Că dreptul de proprietate, — ca și libertatea personală—nu este un drept absolut,—dar un drept limitat și reglementat de legile și regulamentele Statului: condiţiunea juridică a lucrurilor supuse dreptului de proprietate, — și condiţiunea juridică a persoanelor, — este de ordine publică, — nimeni nu poate deroga: lucrurile ca și persoanele — juridicamente — sunt și rămân absolut și exclusiv sub imperiul legei.

2. Că acest drept ne conferă folosinţa lucrului, — adică dreptul de a usa de lucru și dreptul de a i culege fructele: așa dar, acest drept este în realitate un drept asupra lucrului, — dar nici de cum un drept în lucrul însuși: lucrul, el însuși și în el însuși, rămâne sub imperiul legei, — iar nu al voinţei noastre.

Acest drept de folosinţă este limitat, — noi nu putem să ne folosim sau să usăm de el de cât conformându-ne legilor și regulamentelor.

3. Că, dreptul de proprietate ne conferă dreptul de a dispune de lucru, — adică de a'l înstreina, — de a transmite altuia dreptul nostru, astfel precum legile ni l'au circumscris și determinat.

Această este definiţiunea pe care Dreptul Roman însuși o dă acestui drept: *jus utendi, fruendi et abutendi.*

Acest drept poate purta asupra lucrurilor corporale, mobile sau imobile, — şi prin extensiune chiar, asupra lucrurilor incorporale, — pură ficţiune a legei: cum asupra unui drept de creanţă, simplă sau garantată cu gaj sau hypotecă.

Proprietatea poate fi materială sau imaterială, intelectuală, artistică, etc.

In fine, ea este exclusivă şi perpetuă: proprietarul are dreptul de a exclude de la folosinţa dreptului său pe toţi cei-l-alţi oameni şi de a se bucura de ea perpetuu, atât el cât şi succesorii lui, în înfinit, fără nici o limită de timp: dreptul nu se stinge de cât când lucrul a perit sau când proprietarul a renunţat la el.

FUNDAMENTUL FILOSOFIC AL DREPTULUI DE PROPRIETATE

Care este, însă, fundamentul filosofic al dreptului de proprietate?

Pentru a răspunde, să facem abstracţiune de toate teoriile şi de toate opiniunile emise şi să examinăm lucrul în el însuşi.

*
* *

Omul vine în lume, ca toate animalele şi ca toate plantele, învestit cu un principiu de viaţă.

Pentru a trăi, omul are trebuinţă de a lua din natură subsistenţa sa, exact ca şi animalele — ca şi plantele.

Şi, precum nu se poate vorbi de un drept, când este vorba de animale care 'şi caută hrana lor în natură, devorând alte animale, sau plante, — sau de plante, care'şi trag subsistenţa lor din sol — din aer sau din ploae, — este tot ast-fel şi cu omul: omul naturalmente nu are nici un drept exclusiv, — el nu are mai mult drept de cât animalele sau plantele au asupra lucrurilor din natură.

S'ar putea chiar zice, în principiu abstract şi absolut, că natura este coproprietatea colectivă a tuturor oamenilor, a tuturor animalelor şi a tuturor plantelor, care vin la suprafaţa pământului, — căci, din punctul de vedere al naturei, nu este de sigur nici o diferenţă între oameni, animale şi plante, — toţi fiind de aceiaşi esenţă şi fiind opera aceluiaşi autor: toţi având un drept egal la viaţă.

*
* *

Dar, din prima zi, între om şi cei-l-alţi coproprietari ai naturei: animale şi plante, — între animale, ele însăşi, de aceiaşi speţă sau de specii diferite, — ca şi între plante, — s'a angajat o luptă pentru posesiunea objectelor create de natură şi necesarii existenţei lor.

Omul a prins un epure, o pasăre — sau un peşte, — el a cules fructele crescute spontaneu pe un arbore.

Un animal a prins un alt animal mai slab şi l'a devorat sau a păscut iarba de pe câmp, — sau a mâncat fructele din arbore.

Un peşte a înghiţit un alt peşte mai mic de cât el.

In fine, arborii mai viguroşi, — vegetalele mai vivace au omorât pe arborii mai slabi sau pe vegetalele mai puţin vivace şi s'au întins peste cadavrul lor, la lumina soarelui.

In stare de natură, aşia dar, nu este nici un drept de proprietate, nici în favoarea omului, — nici în favoarea animalelor sau plantelor: nu este de cât o stare de fapt, derivând din natura lor proprie, — din trebuinţa lor de a subsiste, — fapt care a condus la acest răsboi general şi universal între toţi oamenii, între toate animalele şi între toate plantele, unii contra celor-l-alţi.

Dacă omul ar fi fost maî slab, — şi desigur a fost un timp în care el a fost mai slab de cât cele-l-alte animale, — regnul naturei, dominaţiunea naturei: asupra oamenilor, animalelor şi plantelor, — ar fi aparţinut

învingătorului: omul ca și multe alte specii de animale sau vegetale ar fi dispărut de pe fața globului sau ar fi degenerat în specii inferioare.

Dar din acest războiu general, omul a eșit învingător: el a reușit să pună sub dominațiunea sa animale și plante.

Această dominațiune a omului asupra Naturei este ea însăși un fapt provizoriu: un cataclism orecare să supravină: un val de mare (— raz-de-mer — ca la Messina —), o inundație, un cutremur de pământ — și omul, cu toate lucrurile pe care le ar fi putut cuprinde, dispare în profunzimele Oceanului sau ale pământului, căci deasupra lui, mai tare, ca el, rămâne și este tot Natura, autorul lui însuși.

Dacă o specie animală superioară lui în inteligență și în forță ar fi creată de Natură, omul, — assemănat altor animale, pe care el le a supus dominațiunei lui, — ar fi la rândul lui supus dominațiunei noului stăpân.

Natura nu învestește pe om cu mai mult drept asupra celor-l-alte animale și plante — de cât acestea au asupra lui: Natura nu crează drepturi. Natura nu crează de cât fapte, — raporturi de fapt, — dominate toate de un singur și unic principiu: forța; ea nu acordă la nici una din creaturile lui un drept superior asupra celor-l-alte.

Fiara sălbatecă, care, în pădure, devoră — un om căzut în ghiarele ei, uzează, într'adevăr, de aceleași drept pe care acesta — omul — 'l ar fi avut de a o ucide — și de a o mânca el însuși.

Requinul, care ar înghiți un pescar, ar uza de același drept pe care acesta 'l avea de a'l prinde, a'l ucide și a'l mânca, el însuși.

Nu există, propriu vorbind, drepturi naturale, drepturi de care omul când vine în lume ar fi învestit, ca cu o armură.

Dreptul, idea de drept, este o creațiune umană, este un efect al imaginațiunei și al inteligenței omului: el

a inventat'o, — el a creat'o, el a fasonat'o la usagiul oamenilor între ei.

Dreptul este un efect al convenţiunei primitive pe care oamenii au încheat'o între ei, în ziua când ei fură obosiţi de a se întreucide: cum se întreucid azi încă animalele sălbatice, căci faţă de aceştea, starea de natură subsistă, ast-fel, precum ea a fost de la creaţiunea globului nostru.

Acesta este adevărul de fapt.

Să observăm, însă, bine că chiar ajuns la acest moment, când concepţiunea de drept năzări în mintea lui, omul nu a putut să o fondeze de cât tot pe forţă.

Vânatul pe care el 'la prins, fructul pe care el 'la cules pe arbore, peştele pe care el 'l a pescuit la marginea unui râu, el le deţine şi le apără cu forţa în contra ori cărei agresiuni: făcând aceasta el crede că el uzează de un drept, — de un drept natural pentru că toţi oamenii, toate animalele şi toate plantele au dreptul de a'şi apăra viaţa lor.

Objectul convenţiunei dintre oameni a fost tocmai de a da acestui drept un alt fundament de cât forţa: acest fundament a fost recunoaşterea de către cei-l-alţi oameni a acelorași drepturi pe care ei însişi voiau ca cei-l-alţi oameni să le recunoască în persoana lor.

Ori de câte ori un om a voit să răpească de la un altul fructul vânatului sau pescuitului sau recoltei lui de fructe, oamenii au convenit de a zice că el comite o violaţiune de un drept, — a dreptului pe care ei 'lau creat prin tacita şi universala lor convenţiune.

Din acest punct de vedere se poate zice cu Kant, că dreptul există în Idee, chiar la epoca când omenii nu sunt încă constituiţi în societate civilă, sub forma de Stat.

Dar la această epocă, — dreptul este un drept pur moral: sancţiunea sa consistă în reprobaţiunea conştienţei universale — şi conştienţei fie căreia.

El nu va deveni un drept efectiv — positiv — de cât în ziua când oamenii reuniţi în societate, în Stat, guvernat de legi, 'l vor fi recunoscut, 'l vor fi proclamat

— şi sancţionat positivamente, — de cât în ziua când, ei vor fi pus la baza lui sancţiunea positivă a legei şi a justiţiei.

Din acest moment, Idea morală a dreptului de proprietate va deveni o Idee legală şi positivă.

Este cert că nu legislatorul a inventat Idea de drept de proprietate, — că el nu a creat dreptul de proprietate, — el nu a făcut decât să recunoască preexistenţa lui şi să'l sancţioneze.

Dacă, în principiu abstract şi absolut, dreptul de proprietate derivă dintr'o convenţiune universală şi tacită între toţi oamenii, de oare ce noi regăsim Idea dreptului de proprietate la toţi oamenii, de la primul om, şi pe toată suprafaţa globului, — aplicaţiunea practică şi efectivă a Idei de drept de proprietate este o creaţiune artificială a legei positive: în ceace concerne lucrurile care pot face objectul ei, — în cea ce concerne modul de a fi al dreptului de proprietate, — şi în ceace concerne exerciţiul acestui drept.

*
* *

Care a putut să fie objectul primei convenţiuni dintre oameni, concernând dreptul de proprietate?

El nu putea fi de cât respectul reciproc al persoanei fie căruia, — şi prin urmare al dreptului pentru fie care de a'şi apropria din natură lucrurile necesarii subsistenţei lui, — a conservaţiunei lui, — *drept egal şi reciproc.*

Care putea fi durata acestei convenţiuni?

Este mai întâi sigur că nici un om nu are dreptul de a despuia pe un alt om de dreptul egal cu al său şi al celorlalţi, — nici de a angaja generaţiile viitoare.

Toţi oamenii vin — zi de zi — în lume cu aceleaşi drepturi: deci cu dreptul de a accede sau nu la convenţiunea primitivă.

Nimeni nu poate dobândi în virtutea acestei convenţiuni un drept superior altora, — de oare ce objectul

său era limitat și nu putea să nu fie: la dreptul pentru fiecare de a se conserva,— și la obligațiunea pentru fiedecare de a respecta personalitatea sa — cu titlu de reciprocitate.

Acesta este singurul și unicul principiu de drept primitiv și permanent.

Care sunt consecințele naturale ale acestui principiu, adică care sunt drepturile care resultă pentru indivizi, unii față de alții?

Dreptul de a lua din natură lucrurile necesarii conservațiunii lor, toți având în tot-de-una și pretutindeni același drept egal.

Ei pot, așia dar, să'și aproprieze toate lucrurile materiale și să le adapte la trebuințele lor, să le consume sau să se serve de ele.

Să observăm, însă, că, printre lucrurile materiale, sunt unele pe care omul le consumă, le distruge, întrebuințându-le la usagiul său, —de ex. lucrurile de hrană, — sunt însă altele—al căror usagiu numai omul 'l poate avea,— materia fiind indestructibilă.

Pentru cele d'ântâi dreptul de proprietate este întreg, — se poate chiar spune că acesta este singurul drept de proprietate absolut: omul 'și a apropriat integral objectul, — el 'l încorporat în el, — el a transformat alimentele în viața personală, — în energie personală.

Pentru cele-l-alte, omul nu are de cât un drept limitat, — un drept de folosință, drept care ar trebui să înceteze, — fie în momentul când omul 'l abandonă, — când el restitue în natură materia ce el luase din ea, — fie când el însuși se separă de el prin moarte: lucrul ar trebui să redevină *res nullius* pe care ori ce alt om ar avea dreptul de a'l lua din nou și de a'l aplica la usagiul său.

Cessante causa, cessat effectus: Causa dreptului de folosință era apropriațiunea în scop de a conserva persoana sa, — aceasta ne mai existând, lucrul recade în starea anterioară acestei apropriațiuni.

Nu este nici o rațiune, nu există nici un drept de preferință în natură asupra acestui lucru în favoarea unei persoane determinată mai mult de cât al alteia: fiul primului ocupant nu are mai mult drept decât un altul: toți oamenii vin în lume cu aceleași drepturi în Natură.

DREPTUL DE PROPRIETATE ASUPRA SOLULUI

Omul pentru a trăi are nevoe de a pune în cultură pământul: el a descoperit misterul germinațiunii, — el va însămânța pământul și 'i va ordona să reproducă semințele ce el a aruncat în sânul său.

In virtutea principiului că omul are dreptul de a uza de Natură și de toate darurile sale pentru conservațiunea persoanei sale, — el are de sigur dreptul de a ocupa o bucată de pământ și de a o cultiva: recolta ce va resulta, fructul muncei sale, — expresiunea energiei sale morale și fizice — este de sigur proprietatea sa, — pre cum este proprietatea sa persoana sa cu toate facultățile ei.

Și acest drept de a ocupa o parte din sol, în scop de a'l cultiva și a i culege recolta, aparține deopotrivă la toți oamenii, presenți și viitori, — în tot-de-una și pretutindeni, — Natura necreând, între oameni, nicio causă de preferință, — nici o causă de decădere.

Dar o dată reculta culeasă, solul reintră în sânul Naturei și el poate fi reocupat de acelaș om, sau de un alt om, — toți având același drept.

In casul când omul, pentru a pune în cultură pământul, a trebuit să facă lucrări peliminarii, — să învestească muncă, — capital, — s'ar putea zice că el rămâne proprietar al lucrărilor de el efectuate, — al plus valutei, —pentru a întrebuința un termen juridic, — dar solul rămâne în Natură, — el este și rămâne un *res nullius,* la dispoziția tuturor oamenilor presenți și viitori.

Pentru a simplifica să luăm un ocupant, care nu a făcut nici o ameliorațiune, care nu a făcut nici o lucrare agricolă, — nici o însămânțare, — care s'a mulțumit să

ocupe un teren, împodobit de arbori fructiferi naturali și să-i culeagă fructele: cu ce titlu acest om ar putea el să excludă — de la folosința acestui teren — pe toți ceil-alți oameni presenți și viitori?

El poate să-i excludă în virtutea propriului său drept de conservațiune, — dar acest drept încetând, — terenul reintră în Natură: între acest teren și primul său ocupant nu există nici un raport, — legătura morală existând între ei s'a rupt prin abandonul terenului sau prin moartea posesorului lui.

Și va fi tot astfel și în casul când posesorul a făcut lucrări sau ameliorațiuni: dreptul său și interesul său personal l'au consiliat să le facă, — dar o dată terenul abandonat voluntar sau prin moarte, ori ce legătură încetează între ocupant și acest teren: el reintră în Natură.

Energia încorporată în acest teren dispare în sol, precum dispare în mormântul lui omul cu toate facultățile lui morale și fizice: el însuși reintră în Natură, de unde el a venit în lume.

Din orice punct de vedere vom considera raportul care există între Om și Natură, între om și lucrurile materiale, inclusiv solul, nu resultă nici un drept permanent și etern al ori căror oameni — al proprietarilor — asupra lucrurilor și asupra solului: nu resultă de cât un drept personal — temporar — cel mult viager — general — al tuturor oamenilor — presenți și viitori de a uza de Natură și de lucrurile care se găsesc în sânul său — pentru conservarea vieței, — a persoanei lor.

Acest drept de conservațiune constitue — dacă voim— un drept natural și original, — un drept egal pentru toți oamenii și oposabil la toți oamenii: din coace de acest drept, — ar fi un atentat la dreptul de viață al fie căruia, — dincolo de acest drept ar fi o impietare asupra dreptului egal al celor-l-alți oameni.

Din acest principiu resultă, așa dar, că dreptul de proprietate este intransmisibil: intransmisibil între vii și a fortiori din causă de moarte.

Singurul drept pe care omul 'lar putea transmite între vii ar fi dreptul de folosință al calităților ce el a încorporat în lucrurile materiale sau în sol și încă el nu ar putea-o face de cât pentru durata cât dreptul lui va subsista în persoana lui și sub aceleași reserve și condițiuni sub care el însuși 'l poseda, — căci nimeni nu poate transmite altele sau mai multe drepturi de cât el însuși posedă: *„nemo in allium plus jura transferre potest quam ipse haberet"*. — și că odată dreptul cedentului resolvat, dreptul cesionarului încetează și el — *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis.*

DREPTUL DE PROPRIETATE LEGAL

Dreptul de proprietate exclusiv și perpetuu, astfel precum legile 'l consacră,—adică dreptul de a exclude—odată pentru tot-de-una pe toți cei-l-alți oameni dela folosința lucrurilor, care sunt recunoscute de lege ca fiind proprietatea mea și de a transmite atât între vii cât și din causă de moarte drepturile ce eu însumi am, — nu este un drept natural, — un drept inherent persoanei însă-și, decurgând din dreptul înnăscut la viață al omului, — el este un drept artificial, — o creațiune a legei positive, — a Rațiunei pure, — câte o dată al capriciului și arbitriului legislatorului.

Iată pentru ce dreptul de proprietate a putut să poarte asupra altor oameni: în violațiunea flagrantă a legei naturale de egalitate între toți oamenii, — și de ce el a putut să poarte — și poartă încă asupra unor lucruri materiale și imateriale, care sunt adevărate ficțiuni create de lege, — și în fine, asupra solului, pe care o infimă minoritate de oameni 'l posedă și 'l transmite succesorilor lor, cu exclusiunea imensei majorități a celor-l-alți oameni.

TEORIILE EMISE ASUPRA DREPTULUI DE PROPRIETATE

TEORIA LUI ARISTOTE

Să examinăm acum în lumina faptelor expuse, care prin ele însăși par indiscutabile, diferitele opiniuni și teorii emise pentru a fonda dreptul de proprietate pe un principiu filosofic, în virtutea căruia s'ar putea susține, cum se face curent, că dreptul de proprietate este un drept sacru și prin urmare inviolabil.

Aristote, cu spiritul lui de analisă, începe prin a distinge bunurile care sunt „de prima necesitate", — și bunurile care nu sunt de prima necesitate (v. Barthelany st. Hilare, la *Politique d'Aristote* pg. 10 și urm.).

El afirma că „fără lucrurile de primă necesitate", oamenii nu ar putea trăi și a fi fericiți.

„Proprietatea, după Aristote, nu este de cât un instrument al existenței, — bogăția, o multiplicitate de instrumente".

Ori „printre aceste „instrumente ale existenței" sunt unele care sunt înanimate, — iar altele „care sunt vii".

„Sclavul este o proprietate viue, — primul dintre toate instrumentele".

Pentru a dobândi „lucrurile de primă necesitate", omul crește vite, pescuește sau vânează, ori cultivă pământul, — sau în fine — jefuește.

In toate aceste stări „omul nu are trebuință de cât de munca sa personală — fără a cere subsistența sa schimbului sau comerțului: agricultor, pescar, vânător sau brigand".

După Aristote, „apropriațiunea, ocupațiunea a acestor alimente naturale este acordată de natură, animalelor, îndată după nașterea lor — și tot așa și după întreaga lor desvoltare. Oare care animale, — în momentul nașterei produc în același timp și hrana care trebue să le fie suficientă până ce vor fi în stare de a se hrăni ele însăși. Acesta este casul viviparelor și oviparelor. — Viviparele poartă cât-va timp în ele însăși alimentele nouilor născuți: acea ce se chiamă lapte nu este alt-ceva.

„Această posesiune a alimentelor este deopotrivă acordată animalelor, când sunt complect desvoltate. Trebue să credem că plantele sunt făcute pentru animale și animalele pentru om. Domestice, ele 'l servesc și'l hrănesc, — sălbatece, — ele contribue, dacă nu toate, cel puțin o mare parte la subsistența sa și la diversele sale trebuințe; ele le procură vestminte și încă alte resurse".

„Dacă dar Natura nu face nimic incomplect, dacă ea nu face nimic în zadar, trebue să credem că ea a creat toate acestea pentru om".

„Natura, zice încă Aristote, este datoare să ne procure primele alimente, care vin de la pământ, din mare, sau din ori ce alte isvoare".

„Natura trebue să ne procure primele fonduri, Natura trebue să asigure hrana ființei ce ea a creat și într'adevăr, ori ce ființă primește primele alimente de la acela care i a transmis viața.

„Iată pentru ce fructele, animalele formează fondul comun, pe care toți oamenii știu să le exploate".

Așa dar, după Aristote, Natura creând pe om a trebuit să prevadă efectiv la subsistența lui: fructele, animalele, — a fortiori pământul — constitue *un fond comun* pe care toți oamenii pot și știu să'l exploate, din care toți oamenii pot trage „lucrurile de prima necesitate", — „instrumentele existenței lor".

Aceasta este acea ce Aristote numește *dobândirea naturală* a bunurilor, — adică proprietatea propriu zisă.

Această dobândire nu cere muncă: omul nu are de

cât să ia din natură lucrurile de primă necesitate, — indispensabile existenței lui.

Ori ce întrece această primă necesitate se chiamă bogăție, — pe care Aristote o distinge categoric de proprietate.

„Rămâne de văzut, zice Aristote, — dacă dobândirea lucrurilor nu este de cât o ramură a administrațiunei domestice sau o știință aparte: mai întâi, acel care posedă această știință trebue să cunoască isvoarele *bogăției și proprietății.* Trebue să admitem că proprietatea și bogăția îmbrățișează objectele cele mai diverse. In prim loc, se poate cine-va întreba dacă arta agricultorului și în general căutarea și dobândirea de alimente este coprinsă în dobândirea bunurilor sau dacă nu formează un mod special de a dobândi".

Pentru Aristote „singurele moduri de existență, în care omul nu are trebuință de a aduce de cât munca sa personală fără a cere subsistența sa schimbului sau comerțului sunt: nomad, agricultor, brigand, vânător sau pescar": ele constitue *„o dobândire naturală".*

Toate cele-l-alte moduri derivă din schimb și comerț, și ele servă la dobândirea de bogății — iar nu a proprietății și nu formează de loc parte din „dobândirea naturală".

„Vânzarea, într'adevăr, zice Aristote, nu face de loc parte din dobândirea naturală".

La origină, schimbul nu exista, — în sânul familiei, totul este comun.

Mai târziu, când familia s'a înmulțit, când alte familii s'au fondat, va fi de sigur un schimb, dar el nu va purta de cât asupra strictelor trebuințe: „el nu va merge, zice Aristote, din colo de trocul victualelor necesarii".

„Acest gen de schimb, zice Aristote — este cu adevărat natural și nu este propriu vorbind un mod de dobândire, de oare ce el nu are alt scop de cât de a prevedea la satisfacțiunea trebuințelor noastre naturale".

„Dar de îndată ce aceste raporturi de ajutor mutual s'au transformat și s'au desvoltat prin importațiunea objectelor de care erau oamenii privați și prin exporta-

țiunea acelora de care ei aveau în abondență, necesitatea introduce uzul monedei, victualile indispensabile fiind prin natura lor greu de transportat".

Acesta a fost origina bogăției, zice Aristote.

„Cu moneda, născută din primele schimburi indispensabile, născu vânzarea, — altă formă de dobândire, excesiv de simplă la origină, dar perfecționată îndată prin experiență, care revelă în circulațiunea objectelor isvoare și mijloace de profit considerabile".

„Comerțul produce bunuri, nu în mod absolut, dar prin transmiterea objectelor prețioase între ele însăși". [1]).

„Dobândirea bunurilor este, așa dar, dublă, zice Aristote: comercială și domestică — aceasta necesară și estimată cu drept cuvânt, — cea-l-alta desprețuită nu cu mai puțin drept, ca nefiind naturală și ne resultând de cât din colportagiul objectelor.

„Iată pentru ce cu drept usura este execrată pentru că ea este un mod de dobândire născut din bani înșiși și nedând destinațiunea pentru care el a fost creat. Banul nu trebue să serve de cât la schimb și dobânda ce se trage din el 'l multiplică, cum 'l indică foarte bine numele ce i se dă în limba greacă: *(Tocos!)*. Tot ei sunt aci exact assemănați copiilor. Dobânda este banul produs de ban și este din toate modurile de dobândire cel mai contrariu naturei".

Dacă dobândirea domestică a lucrurilor de primă necesitate este naturală, — deci legitimă — dacă toți oamenii au dreptul de a trage subsistența lor din natură — creatoarea lor — nu rămâne mai puțin adevărat o dificultate a fi resolvată: este conflictul inevitabil care poate supraveni între oameni cu ocaziunea exercițiului acestui drept natural, — din ocupațiunea lucrurilor necesarii existenței: animate sau inanimate, oameni sau lucruri: unii și alții ar putea dori, în aceleași moment, aceleași lucruri.

---

[1]) Aristote respinge cu mii de ani înainte teoria lui Adam Smith că comerțul nu produce o valoare: el recunoaște că objetele deja prețioase augmentă prin comerț valoarea lor.

Cine va tranșa conflictul? Cum se va resolva el?,

Aristote emite aci un principu care luminează cu o lumină crudă și brutală tot acea ce lumea ascunde de urât și de hidos în sânul ei, — principiu din nenorocire adevărat în el însăși, pe care nimic nu'l poate desminți, — pe care nimic nu'l poate înlocui.

„Virtutea, zice Aristote, are dreptul —când ea are mijlocul — de a uza până la un oare care punct, — chiar de violență, — și că victoria presupune în tot-de-una o superioritate, lăudabilă din oare care puncte de vedere. Este posibil de a crede că forța nu este nici o dată lipsită de merit și că aci toată contestațiunea nu poartă realmente de cât asupra noțiunei de drept, pusă pentru unii în bunăvoință și în umanitate și pentru cei-l-alți în dominațiunea celui mai forte".

Iată dar dreptul fondat pe forță, — forța împlicând meritul, superioritatea și superioritatea creând dreptul asupra lucrurilor și asupra oamenilor.

Din acest principiu, într'adevăr, Aristote trage dreptul stăpânului de a comanda sclavului său.

Natura, creând pe oameni diferiți și inegali, a asemnat unuia dreptul de a comanda și celui-l-alt datoria de a se supune.

„Trebue necesarmente, zice Aristote, să convenim că ore care oameni ar trebui să fie pretutindeni sclavi, și că alții nu ar trebui să fie nicăeri".

Aceia care sunt destinați de natură să fie sclavi nu sunt în realitate de cât instrumente animate, viui, necesarii vieței și fericirei stăpânilor lor.

„Aceasta este o lege generală, care trebue necesarmente să guverneze între oameni: când cine-va este inferior semenilor săi — atât cât corpul este sufletului — bruta, omului, — și aceasta este condițiunea tuturor acelora la care întrebuințarea forțelor corporale este singurul și cele mai bune foloase ce se poate trage din ei: cine-va naște sclav prin natură".

„De alt-fel utilitatea animalelor private și a sclavilor este aproape aceiași: unii, ca și alții, ne ajută, prin con-

cursul forței lor corporale, a satisface trebuințele existenței. Natura însăși o voește, de oare ce ea face corpul oamenilor liberi diferit de acela al sclavilor, dând acestora vigoarea necesară în marele lucrări ale societății, făcând din contra pe cei d'ântâi încapabili de a curba statura lor potrivită la funcțiunile vieței civile, care se împart pentru ei în ocupațiuni de răsboi și de pace".

Aristote, însă, nu se lasă amăgit de sofismul lui, căci el însuși convine „că se întâmplă adesea totul contrariu, unii nu au decât corpul, precum alții nu au de cât sufletul".

Această objecțiune nu încurcă pe Aristote, — el scapă afirmând că dacă se poate cunoaște frumusețea corpului pentru că ea este aparentă, este dificil de a judeca de acea a sufletului: că prin urmare trebue să ne referim la fapt pentru a judeca dreptul: aceia care sunt sclavi sunt pentru că Natura a ordonat ca ei să fie sclavi.

Faptul, însă, este resultatul forței și forța dă naștere meritului și probează superioritatea, — prin urmare forța crează dreptul de a comanda.

*
* *

Dintre toate analisele, care au fost făcute asupra dreptului de proprietate, precum vedem — aceea a lui Aristote rămâne cea mai adevărată, cea mai subtilă și cea mai complectă.

Natura crează omul și tot ea 'l înzestrează cu mijloacele necesarii existenței sale.

Dobândirea acestor mijloace este naturală, deci legitimă, — ea singură crează proprietatea: toți oamenii au aceleași drepturi egale asupra lucrurilor create de Natură pentru trebuințele lor: animalele, plantele, pământul constitue fondul comun al tuturor oamenilor.

Tot ce întrece dobândirea de bunuri de primă necesitate este contra Naturei: modurile diverse de dobândire, inventate de om: schimbul, vânzarea, moneda — împru-

mutul cu dobândă — etc., sunt moduri derivate, artificiale, — ele crează proprietatea artificială — bogăția — nu proprietatea naturală.

Această singura este legitimă, pentru că ea este naturală, — cea-l-altă este *„pe drept disprețuită"* pentru că ea este artificială.

Această distincțiune este irefutabilă, ireductibilă.

Omul are dreptul de a trăi, — toți oamenii au același drept, — ei au toți dreptul egal de a cere de la Natură *„lucrurile de primă necesitate"*, — posesiunea lor singură poate fonda proprietatea legitimă și încă această posesiune este ea însăși resultatul forței: forța crează dreptul.

Tot ceace omul prelevă din natură din colo de acea i este necesariu existenței constitue „bogăție", o proprietate ilegitimă, o usurpațiune, — căci el privează pe cei-l-alți oameni de drepturile lor naturale la aceste lucruri:

Bogăția este opera legei. Legea crează mijloacele de a o forma, — ea o protege, — ea este opera omului — nu a naturei.

Socialiștii nu au inventat nimic, când ei susțin că deși trebue să desființăm proprietatea asupra solului și a capitalului, totuși trebue să recunoaștem ca legitimă posesiunea, proprietatea objectelor de consumațiune și de prima necesitate.

Aristote a spus'o înaintea lor cu 2500 de ani.

TEORIA JURISCONSULȚILOR ROMANI

Am văzut că Aristote fondează dreptul de proprietate pe ocupațiune, — dobândirea naturală a lucrurilor animate sau inanimate necesarii existenții omului, — și bogăția pe lege, — una și alta luând totuși isvorul lor în forță, — pentru că forța implică prin ea însăși virtutea, meritul, superioritatea.

Jurisconsulții romani fondează, și ei, proprietatea originală pe ocupațiune, — dar din alt punct de vedere de cât Aristote.

Toate lucrurile fiind, la origină, *res nullius,* ei au admis că ele pot deveni proprietatea primului ocupant: *res nullius primi occupanti fit.*

In al doilea rând, pentru Romani, proprietatea inimicului este un *res nullius,* pe care ori cine o poate lua cu forța.

Războiul este pentru Romani mijlocul, prin excelență, de a dobândi proprietatea.

Cu toate acestea, a fost un timp când ocupațiunea nu a fost recunoscută de Romani ca un mijloc de a dobândi proprietatea de cât în contra Barbarilor și în contra popoarelor în contra cărora ei au declarat războiu după ritualul Dreptului Ginților, — adică un *justum ac pium bellum.*

Toate celelalte moduri de dobândire a proprietății sunt moduri derivate, — care presupun că dobânditorul a dobândit dreptul lui dela un autor anterior.

Intru cât privește pe sclavi, Romani au admis, în favoarea lor și în contra lor, că omul prins în războiu cade în servitute: *casul lui Regullus.*

Pentru ce? Pentru că, ziceau ei, învingătorul are dreptul indiscutabil de a ucide pe adversarul său: deci acela care poate mai mult poate și mai puțin: el ar putea să se mulțumească de a 'i ridica numai libertatea și a 'i lăsa viața. (v. Institute § 3, de jure personarum).

Și tot astfel a fost și pentru ori ce pradă de războiu: aceasta a constituit un drept de proprietate prin excelență.

Ocupațiunea naturală *rerum nullius* și războiul, iată cele două fondamente ale dreptului de proprietate după Romani: principii aplicate în epoca română de toate popoarele și consacrate și de legislațiunea Franceză și Română.

Această teorie a fost reluată și susținută de Grotius, de Cujas și de toți jurisconsulții Evului Mediu, — ea

este de altfel, la baza Codului civil Francez și a Codului nostru civil, care consacră usucapiunea, — instituțiunea Prescripțiunei, — fondată numai pe posesiune, adică pe ocupațiune: aceasta este *humani generis quies.*

TEORIA CREȘTINĂ

Cu prăbușirea Imperiului Roman și cu întunericul care a acoperit lumea în timpul invasiunilor Barbarilor, discuțiunea principiilor pe care repauză dreptul de proprietate s'a înnecat și ea în cataclismul universal.

Christianismul abandonă bogățiile pământești, pentru a se mulțumi cu fericirea cerească.

Săracilor și celor miserabili, — ba chiar publicanilor și curtesanelor, — el le promite paradisul ceresc.

Bogaților, el le zice: că săracii vor intra mai ușor în împărăția cerului decât ei înșăși.

Cât pentru Biserica creștină, nu numai că ea nu a disprețuit bogățiile terestre, — dar din contră, ea s'a pus să le adune, — acumulând tesaure peste tesaure, de care ea a făcut adesea o întrebuințare pernicioasă pentru societate:

Biserica a profesat caritatea, este adevărat, — dar ea a practicat'o începând cu ea însăși.

Contrariu principiilor generoase, pe care apostolii și primii părinți ai Bisericii se siliseră să le înculce omenirii, Biserica a practicat acapararea averilor private și chiar uzura.

„Sânt mai multe membre, zisese Evanghelia. (I. Corinth XII) dar toate nu fac decât un trup".

„Noi suntem toți rude, toți frați, toți fii ai aceluiași tată, a zis S-tul Vasile. Tatăl nostru după spirit este a celași Dumnezeu, — Mama noastră, după carne, este același pământ, din glia căruia noi toți am fost făcuți".

„Noi suntem frații voștri după dreptul natural, — și cum nu am merita și noi titlul de frați? —noi suntem

creștini care nu avem decât un Dumnezeu, tatăl nostru".

„Săracii sunt frații noștri, zicea Grigorie Nazariteanul, deoarece ei au primit un nume asemănător cu al nostru, — pentru că ei au fost făcuți ca și noi după chipul lui Dumnezeu".

„Legea umană, a zis Sfântul Ion Chrisostom (Homelia 22, Scrisoare către Epheziani), poate să recunoască diferențele pe care ea le-a instituit, — dar în ochii lui Dumnezeu, binefăcătorul nostru, ei sânt tot una".

Doctrina părinților Bisericei este categorică și constantă: ea este în contra bogaților și în contra bogăției lor, — tot ce noi posedăm este al lui Dumnezeu, — nu există al tău și al meu.

„Dacă vrei să fii perfect, zice evanghelistul Matei (XIX 20—23) vinde toate bunurile tale și dă-le la săraci".

„Pământul, a zis Sfântul Ambrozie, a fost dat în comun bogaților și săracilor.

„Pentru ce voi bogaților vă arogați singuri dreptul la proprietatea lui?

„Natura a pus în comun toate lucrurile, pentru uzagiul tuturor.

„Natura a creiat dreptul comun și uzurpațiunea a făcut dreptul privat".

In ceia ce privește sclavajul, primii părinți sunt pe față în contra lui.

„Legile lumei, a zis Sfântul Chrisostom, cunosc diferența a două rase,— dar legea comună a lui Dumnezeu o ignoră, căci Dumnezeu face bine la toți, — el deschide Cerul tuturor indistinct".

Și Lactențiu, generalizând, zice: „Dumnezeu care a făcut pe oameni a voit ca ei să fie toți egali. Precum le-a distribuit deopotrivă lumina, el a dat la toți echitatea și virtutea.

„Inaintea lui Dumnezeu nu sunt nici sclavi, — nici patroni — stăpâni, — căci, pentru că el este părintele nostru comun, noi suntem toți liberi. Inaintea lui Dumne-

zeu nu sunt săraci de cât acei care nu au justiție, — nu sunt bogați decât acei care sunt plini de virtuți".

Pentru Sfântul Augustin, dreptul de proprietate este un fapt al Regelui, — al Legei:

„In virtutea cărui drept, fiecare posedă aceia ce el posedă? Nu este oare în virtutea dreptului uman? Căci după dreptul divin, Dumnezeu a făcut pe bogați și pe săraci din aceeași țărână și este același pământ care i poartă. Așa dar, în virtutea dreptului uman pot să zic: acest palat este al meu, —această casă este a mea, — acest sclav este al meu. Dar dreptul uman nu este altceva decât dreptul imperial".

Așa dar, după fondatorii Bisericei creștine, proprietatea este o creațiune a omului, — a legei umane,— ea nu este un drept natural, — un drept divin.

Toți oameni se nasc egali, — și inegalitatea de bogății, care se află azi între ei, este opera omului, a legei..

Această inegalitate este contrarie legei divine, — lege care a voit ca toți oameni să fie egali între ei.

Posesiunea pământului, în special, este ilegitimă, pentru că pământul a fost dat de Dumnezeu tuturor oamenilor, — iar nu numai la o mână de oameni, — proprietarilor.

Proprietatea solului, acaparată de proprietari, este dar și ea ilegitimă.

TEORIA DREPTULUI NATURAL

Teoria dreptului natural este reprezentată de Fichte, de Kraus, de Hegel.

Ea face să derive dreptul de proprietate din dreptul natural al omului de a exista.

Omul vine în lume cu dreptul de a trăi.

Pentru a trăi el are nevoe să își aproprie din natură lucrurile necesare existenței lui..

Apropriațiunea acestor lucruri este, așa dar, legiti-

mă, — ea este o prolongațiune a personalității omului în lumea exterioară.

In contra acestei teorii se poate ridica mai multe obiecțiuni. Cea mai gravă este că toți oamenii având același drept la lucrurile care sunt în natură, — fie care nu are nimic: dreptul unuia anihilând dreptul celuilalt.

TEORIA CLASICĂ ECONOMICĂ

Teoria clasică economică este representată de Școala clasică: Adam Shmith, — Ricardo, — J. P. Say, — Bastiat, etc. și întreaga Școală clasică economică.

Mobilul acțiunilor noastre, pretinde această Școală, este interesul personal: el împinge pe fiecare la muncă. Acest interes personal este general și egal la toți oamenii. Acțiunea fiecăruia este mărginită de interesul personal egal al celorlalți.

Pentru a satisface interesul personal, singură proprietatea este proprie acestui scop: Ea va asigura fiecăruia produsul muncii lui, — cu cât el va munci mai mult cu atât el va avea mai mult.

In contra acestei teorii se poate zice, mai întâi, că nu este exact că interesul personal este egal, același la toți oameni, — că sfera lor de acțiune ar avea exact același diametru.

Mobilurile oamenilor sunt diverse: câte odată ele se înalță până la altruism, — adică până la jertfa de sine în favorul celor-lalți, dar altă dată, el degenerează în egoism și împinge pe om la transgresarea sferei lui de acțiune și la împiètarea asupra drepturilor egale a celorlalți.

Pentru a determina acțiunea și dreptul fiecăruia este așa dar nevoe tot de intervenția legiuitorului.

TEORIA MUNCEI

Teoria muncei este representată, mai ales, de Locke, — și după el de Thiers, — acesta într'un mic opuscul foarte eloquent și atrăgător: *la Propriété.*

După această teorie, proprietatea este produsul muncei.

Prin muncă, omul ia din natură materia primă și o adaptă la trebuințele lui.

Făcând aceasta, omul a dat acestui lucru o valoare, — adică a creiat o utilitate.

Această valoare, această utilitate, încorporată de om în lucru, este desigur un produs al energiei, al inteligenței, al muncii omului: este proprietatea lui.

Această teorie explică admirabil creațiunea și dobândirea proprietății mobiliare, — adică a creațiunei valorei încorporată prin munca omului într'un obiect material.

Ea, însă, nu poate explica legitimitatea posesiunei solului, care, — împreună cu facultățile lui originale, cu imensele bogății de tot felul ce el poartă în sânul său, — nu este creațiunea omului, — produsul muncii și inteligenței lui: Solul cu toate facultățile lui este o creațiune a naturii, — care este, însă, a tuturor oamenilor, prezenți și viitori: deci al nimănui, în particular.

TEORIA LEGEI

Teoria Legei este representată de Hobbes, de Montesquieu, de Bentham și în general, de Școala utilitară engleză.

Legea, după această teorie, creiază proprietatea. Inaintea legei proprietatea nu există, — sau dacă ea există, ea este numai în Idee, cum zice Kant.

Legea o recunoaște, — Legea o proclamă, — Legea o sancționează, — proprietatea este aceia ce legea voește ca ea să fie. Ea există în virtutea legei și în limitele și cu atributele pe care legea i le fixează.

Ori cine înțelege, ce periculoasă este această teorie. Dacă legea creiază proprietatea și fixează limitele și atributele ei, — o lege nouă o poate desființa sau în ori

ce caz poate modifica modul ei de a fi, supunând'o la noi și grave restricțiuni, — care pot altera chiar esența și natura ei.

CONCLUSIUNE

Examinate în ele însăși aceste diverse teorii, trebue să recunoaștem, că deși fiecare din ele conține un grăunte de adevăr, nici una nu este în stare de a justifica și legitima, în plenitudinea lui, dreptul de proprietate,— mai ales dreptul de proprietate asupra solului.

* * *

Aceia ce explică și justifică, după noi, proprietatea, și însăși proprietatea solului, este utilitatea ei socială,— este că omul nu a descoperit până azi nici un alt sistem care să i poată asigura, siguranța zilei de mâine, a lui și a familiei lui.

Sub regimul proprietății private, fiecare individ poartă în sine un jandarm și un judecător:

Jandarmul, — adică interesul lui personal, — îl împinge necontenit la muncă, — cu cât el va munci mai mult, — cu cât el va economisi mai mult, cu atât el va avea mai mult.

Judecătorul, adică conștiința lui, îl pedepsește, lăsându-l să moară de foame, — nimeni nu'i va întinde o mână de ajutor.

Sub regimul proprietății private, fiecare are certitudinea că tot ce el va dobândi prin munca lui îi va aparține lui, exclusiv și perpetuu, — el va încorda toată activitatea lui, toată sârguința lui, în a spori cât mai mult produsul și valoarea acestei munci.

Grație acestei sforțări continui și grație emulațiunei dintre toți membrii societății, nu numai individul va prospera, dar societatea însăși, — căci totalitatea sforțărilor membrilor societății contribue la întărirea și prosperitatea ei.

Interesul personal al fiecăruia este sauvgarda nu numai a individului, dar a societății însăși.

Acest interes personal ar dispare în ziua când omul ar ști că produsul muncii lui nu-i va mai aparține lui, exclusiv și perpetuu.

In regimul Socialisto-Comunist, produsul muncei fiecăruia aparține comunității, — interesul personal al fiecăruia dispare, — se topește și se confundă în interesul colectivității, — în interesul colectiv.

In locul libertății muncei, în locul libertății de alegere a profesiunii și a locului unde cineva va exercita această profesiune, în regimul Socialisto-Comunist, va trebui să introducem munca obligatorie, — adică lângă fiecare muncitor va trebui să punem un jandarm, care să-l împingă și să'l silească la muncă, în profesiunea și în locul desemnat lui de colectivitate.

Nimeni nu va munci mai mult decât va trebui ca să nu incurgă un blam sau o pedeapsă, — munca lui va fi tot atât de puțin rodnică, — ca și a sclavului din antichitate.

Iată pentru ce Karl Rodbertus Jagetzov, adevăratul părinte al Socialismului modern, după ce arată că singura mântuire a societății noastre stă în abolirea proprietății solului și a capitalului, el adaugă, într'o scrisoare celebră, ce el a adresat amicului său von Kirchman, intitulată *Zur Beleuchtung der Socialen Frage:*

„Sunt, însă, departe de a propune o atare soluțiune prezentului. Nu cred, în orice caz, în absoluta trebuință a proprietății solului și a capitalului, cred însă în necesitatea ei relativă pentru timpul de azi.

„Nu cred că libera voință a societății este azi destul de tare ca să se facă inutilă — constrângerea la muncă, pe care această instituțiune o exercită asupra ei. Nu cred, așa dar, pentru a mă exprima scurt că societatea și-a sfârșit deja drumul său prin pustie, — că forța ei morală este deja atât de tare încât să poată cuceri, și pune în valoare, țara făgăduită a emancipațiunii de proprietatea solului și a capitalului".

ISTORIA OMULUI ŞI A DREPTULUI DE PROPRIETATE

PERIOADA PREISTORICĂ

Diferenţele esenţiale între om şi animale sunt, mai ales, două:

Omul se perfecţionează prin împreuna convieţuire cu alţi oameni,—căci omul singur posedă mijlocul — limbajul — de a comunica altor oameni sentimentele lui, — a-i face să se împărtăşească de toate sensaţiile care sbuciumă sufletul lui: Animalele nu, — ele cel mult pot contracta năravurile rele unele dela altele, — între ele nu există nici o comunicaîiune, — ele sunt azi, acea ce ele au fost în tot deauna.

Dar pe când animalele nu lasă în urma lor de cât scheletul lor, — oasele, dinţii lor, etc., — după care noi putem deduce forma lor şi felul nutriţiunei lor, — omul lasă în urma lui monumentele create de mâna şi mintea lui.

După aceste monumente se poate reconstitui Istoria Omului, — din momentul chiar al aparifiunei lui pe coaja globului nostru.

Două perioade se pot distinge, în această lungă cale— de milioane de ani — ce omenirea a parcurs.

O Perioadă preistorică — şi o Perioadă istorică.

Perioada preistorică, la rândul ei, se împarte în patru alte Perioade, — toate urmând ciclul desvoltărei omului.

I. Prima este Perioada zisă a Deluviului, în care omul trăia, chiar în Europa, cu Mamouthul, Ursul din Caverne — *Rinocerus trichorhinus,* şi alte animale dispă-

rute: aceasta este epoca *palaeolitică* sau *archaelitică,* adică vârsta de piatră, în care toate instrumentele și objectele fabricate sunt din *piatră necioplită.*

II. A doua Perioadă este acea a *pietrei cioplite,* în care armele și instrumentele sunt tot din piatră — însă mai variate și mai numeroase: ele sunt frumos cioplite și poleite: *epoca neolithică.*

Grație acestor gravuri, înscrustate în armele și instrumentele lor de piatră, noi putem fixa cu precisiune felul animalelor, care au fost contimporane omului din această perioadă.

III. A treia Perioadă este acea a *Bronzului,* — omul a descoperit focul — și grație lui el poate fabrica acum toate armele și instrumentele lui din acest metal maleabil.

IV. In fine, a patra Perioadă este acea a *Ferului,* din care omul fabrică acum toate uneltele lui, toate instrumentele și armele lui.

Aurul a fost cunoscut și utilizat pentru ornamentațiuni chiar din timpurile cele mai primitive, — pe când argintul nu a apărut de cât foarte târziu.

Idea de proprietate privată apare deja în mintea omului în această epocă preistorică.

Ea se aplică mai întâiu la armele din piatră necioplită, la armele din piatră cioplite— sau la armele și instrumentele de bronz și de fer în epocile bronzului și ferului, — la oasele, la dinții, la peile animalelor, prinse de el.

Omul preistoric nu a dispărut din mijlocul nostru, — el trăește azi tot ast-fel, precum el a trăit altă dată.

Ast-fel sunt încă azi triburi barbare întârziate în epoca de piatră, — altele sunt în acea a bronzului — și în fine, altele în acea a ferului: de ex: Hotentoții, locuitorii din Insulele Andamann, Tausmanienii — Figienii — Taitienii — Insularii din Tongo — Esquimoșii, locuitorii din Patagonia, din Insulele de Foc, etc.

Vezi: *Joly, L'Homme avant les Metaux: — John Lubock, L'Homme préistorique.*

PERIOADA ISTORICĂ

Și această Perioadă se poate împărți în cinci mari perioade, după felul de a fi și de a trăi al omului:

I. Perioada de popor vânător și pescar,
II. Perioada de popor păstor și nomad,
III. Perioada de popor agricol,
IV. Perioada de popor industrial manual și comercial.
V. Perioada de popor industrial, întrebuințând mașinele, aburul, electricitatea, etc.

*
* *

I. *Perioada de popor vânător și pescar.*

Oamenii au trăit în această epocă — ca și animalele și plantele — din darurile Naturei: ei au cules fructele naturale de pe pom sau crescute pe pământ, — au vânat animalele sălbatice sau au pescuit peștele din apele râurilor sau mărei.

In această perioadă omul nu se întreabă nici cine a creat aceste daruri, — nici cum el le-a creat. Ocupațiunea acestor daruri este singurul lui mijloc de existență.

Fiecare vânează sau pescuește, ori culege fructele din Natură pentru sine, — nici o acțiune colectivă nu există între ei.

Drept locuință, omul ocupă cavernele naturale sau simple cabane formate de arbori sau pe care ei le acoperă cu piei de animale sălbatece, în care așternă frunze sau coji de copaci.

Idea de proprietate privată, care deja licărea în mintea omului în epoca preistorică, lărgește câmpul ei de aplicațiune: ea se aplică nu numai la instrumentele lor, dar și la produsul vânatului și pescuitului lor.

O proprietate colectivă, chiar, începe să existe: ea poartă asupra teritoriului asupra căruia întreg tribul vânează sau pescuește — și pe care el, cu armele, 'l apără în contra incursiunilor din afară.

Când populațiunea s'a înmulțit, sau când pescuitul sau vânatul nu mai pot satisface toate trebuințele ei

de hrană, — o parte din populație emigrează, — ocupă noui teritorii, — ceea ce nu va putea adesea face decât prin războiu.

In această epocă primitivă, — prima perioadă din viața istorică a omului, — găsim la aceste populațiuni și o ore care organizațiune politică: șeful familiei este, în același timp, și judecător și șef suprem politic.

Astăzi, încă, mai există popoare întârziate în această primă perioadă a Istoriei Omului, trăind din vânat: în Africa — Hotentoții, — și chiar unele triburi ethiopice, și în Australia, — în Insulele Polynese.

Iar popoare trăind din pescuit, întâlnim încă multe triburi în regiunile Polului Arctic de Nord.

* * *

II. *Perioada de popor păstor și nomad.*

Dar omul a făcut un pas mai departe: el a învățat să domesticească animalele, — pe care le întrebuințează fie la muncă, — fie pentru a și procura hrana zilnică: laptele, lâna, pielea sau carnea lor.

Ocupațiunea fructelor Naturei, vânatul și pescuitul devin mijloace de hrană accesorii pentru om.

Deși încă el cere tot de la natură, — și hrana lui și hrana vitelor lui, — omul s'a emancipat puțin de jugul ei.

El are o locuință, — un adăpost permanent pentru el și vitele lui, — și vestminte mai apropriate în contra intemperiilor climei.

Familia nu se mai disolvă atât de devreme, de oare ce mai mulți oameni pot trăi pe același teritoriu, supus păsunatului.

Capitalul apare și el sub forma posesiunei de vite domestice și cu el și diferența de clase: oamenii se împart deja în acei ce au ceva — și acei ce nu au nimic, — aceștia trăind în dependența celor d'ântâi, — ei devin sclavii lor.

Producțiunea are loc numai în vederea consumațiunei proprii. Nimeni nu produce de cât pentru sine, — și atât cât i trebue lui și familiei lui.

Moneda nu există.

Insuși Dreptul face noui progrese: dreptul de proprietate privată se întinde la nouile dobândiri realizate de om, — asupra vtelor sale, — care constitue un adevărat *Capital.*

Dreptul penal apare și el pentru a garanta viața și proprietatea individului.

In fine, idea unei Dumnezeiri năzărește în mintea acestor oameni: ei concep deja o adevărată *Religiune.*

Toate popoarele, care au plecat din platourile Asiei, de sus pentru a veni în Europa și a forma populațiunea acesteia, erau deja ajunse la acest grad de cultură.

Azi mai există, încă, asemeni popoare care trăesc în stare nomadă, din creșterea vitelor, atât în Asia cât și în Africa.

*
* *

III. *Perioada de popor agricol.*

In fine, Omul a descoperit misterul germinațiunei pământului.

In loc să umble din loc în loc și să caute hrana lui și a vitelor lui, el se fixează locului, — cultivă pământul, — 'l însămânțează și'i ordonă să reproducă semințele de el aruncate în sânul lui.

Din acest moment, începe pentru om adevărata viața socială.

Din sclav al Naturei, — ce el era până acum, — așteptând tot dela generositatea ei, — el impune de aci înainte Naturei de a i produce, acea de ce el va avea trebuință,

Cu cultura pământului, un nou drept de proprietate apare: *proprietatea solului.*

De unde noui relațiuni sociale și civile între oameni,— de unde noui organe pentru a satisface nouile trebuințe sociale.

Pământurile fertile fiind adesea răspândite și despărțite prin văi și munți, familia a trebuit să se disolve, — dar interesul apărărei comune în contra invasiunei altor triburi — i obligă să formeze între ei o Ligă de apărare, — un adevărat Stat.

Pentru îndeplinirea misiunei acestuia — apărarea teritoriului comun — trebuesc instituite noui organe, care să determine obligațiunea serviciului militar, — cui să se dea comanda în timp de războiu; un nou Cod penal și judecători care să aplice aceste noui legi.

Noua organizațiune politică și socială, — unită cu augumentarea bogățiilor, — cu o ameliorațiune a bunei stări materiale a omului, împinge pe om pe calea culturală.

Producțiunea continuă a fi isolată, — fiecare produce cât i trebue lui și familiei lui, schimbul se face în natură.

Moneda, — care va înlesni schimbul, — consistă — ea însăși — în vite, în oi, în boi — etc.

Industria consistă în transformarea produselor agriculturei — și a acelor materii prime, — pe care i le procură creșterea vitelor, — ea are loc exclusiv în sânul familiei.

Divisiunea ocupațiunilor a apărut deja: mulți sunt care și au luat meseria de a produce numai anumite lucruri: căruțe, pluguri, etc., în schimbul cărora ei 'și procură lucrurile de care au nevoe pentru a trăi.

*
* *

IV. *Perioada de popor industrial, manual și comercial.*

Diviziunea ocupațiunilor, exercițiul unora ca adevărate profesiuni, — gruparea acelor ce le practică în aceleași localități, dau o nouă formă vieței sociale și economice a popoarelor; societatea omenească devine un adevărat organism trăind prin mii și mii de organe, având fiecare funcțiunea sa proprie.

Populațiunea se împarte deja în două categorii: populațiunea orășănească și populațiunea rurală.

Intre țară și orașe se stabilește un curent de flux și reflux, — cea d'ântâi procurând orașelor subsistența lor, — iar cele de al doilea fabricând, pentru cei de la țară toate obiectele manufactuarte, de care și ei au nevoe.

Producțiunea a intrat într'o nouă fază: de aci înainte se produce în vederea *Schimbului.*

Moneda devine o instituțiune publică; autoritatea se însărcină să garanteze lealitatea ei, — ea ia asupra ei emisiunea monedei.

Cultura este purtată mai întâi de cler, — dar Statul însuși o ea în mâna lui, — el deschide școli publice sau controlează școlile particulare.

Civilizațiunea atinge cele mai înalte culmi ale gândirei omenești — cu filosofii greci — și cu jurisconsulții romani.

Pe această treaptă au ajuns popoarele antichității: Indienii, Egyptenii, Phenicienii, Asyrienii, Medii, Persii și în fine, — Grecii, — Romanii și — Cartagenezii.

*
* *

V. *Perioada de popor industrial întrebuințând mașini:* Aceasta este epoca în care noi trăim — și care va face objectul studiilor noastre viitoare.

*
* *

Din cele ce preced resultă:

Că a fost un timp când Natura, cu toate bogățiile ei, era un bun comun al tuturor oamenilor: toți aveau dreptul la tot ce exista în natură, — singurul titlu de preferință 'l stabilea forța fie căruia de a apăra acea ce el 'și apropria din natură.

Că Idea de proprietate, — de și năzărește în mintea omului din primul moment, — ea nu poate avea de ob-

ject de cât lucrurile mobile: instrumentele şi armele lui, — vânatul şi peştele prins, — ori fructele culese din Natură.

Că această Idee de proprietate s'a lărgit, — coprinzând şi animalele domestice, — şi în general, toate lucrurile mobile, ce omul putea lua din Natură.

Că descoperind misterul germinaţiunei — şi învăţând a cultiva pământul, — Idea de proprietate s'a întins şi asupra terenului ce el a ocupat — şi a însămânţat.

Că din acest moment, omul a devenit sedentar, — din nomad ce era, — că din acest moment Idea de Stat, de o societate umană organizată, sub imperiu de legi — care la început este voinţa celui mai tare — s'a născut în capul omului.

Că această Idee de Stat s'a desvoltat până la Idea înfinit complexă, — ce Statul modern representă.

*

* *

A fost, aşa dar, un moment când pământul a fost al nimănui — *res nullius.—*, — adică înaintea culturei lui şi a luărei lui în posesiune.

Dar care a fost prima formă, a Idei de proprietate a Solului înainte ca el să fi devenit proprietate privată a individului?

Şi pentru a preciza mai bine, — dacă vorbim de Greci şi de Romani, — care a fost prima formă a proprietăţei la ei, — înainte de cele XII Tabule — şi înainte de primele Constituţii Grece?

Noi credem cu Fustel de Coulanges (v. *Cité antique* şi *Recherches sur Quelques problèmes d'Histoire)* şi cu Guibaud, care a reluat tesa lui Fustel de Coulanges, într'o lucrare de mare valoare ştiinţifică: *la Propriété foncière en Grèce jusqu'à la conquête romaine,* — **că la** început, în Grecia şi la Roma, proprietatea privată a solului a început prin *a fi proprietate familială,* — şi numai cu timpul, — şi încetul cu încetul, — ea a deve-

nit realmente *proprietate individuală, — ea nu a fost nici o dată o proprietate comună sau colectivă.*

OPINII CONTRARII

In contra acestei teorii s'au ridicat Kovalesky, — *Tableau des Origines et de l'Evolution de la Famille et de la Propriété,* — Paul Violet, — *Du Caractère collectif des premières propriétés immobilières* și Emil de Laveleye, — *De la Propriété et de ses Formes primitives,* — care pretind că prima treaptă a Societăților umane a fost *comunitatea bunurilor,* — că ea a continuat să existe nu numai la început, atunci când omul nu cultiva încă solul și trăia în stare nomadă, — dar și atunci când el a devenit sedentar și agricultor.

*
* *

Mai întâi trebue să elucidăm ce se înțelege prin *proprietate individuală* și ce se înțelege prin *proprietate colectivă,* — prin *proprietate comună?*

Proprietatea individuală — privată — poate fi concepută în două moduri deosebite și poate fi exercitată de un individ sau de o familie.

Și în acest al doilea cas, — când ea este exercitată de o familie, — bine înțeles prin copul ei — *pater familias,* — caracterul privativ al proprietății se manifestă prin transmisiunea ei ereditară în sânul aceleași familii și prin exclusiunea absolută a terțiilor de la folosința acestei proprietăți.

Din contra, idea de comunitate presupune, — zice Fustel de Coulanges, — „că solul aparține unui întreg popor, unui întreg trib, — sau unei comune, fără distincțiune de indivizi, nici de familie.

„Atunci din două lucruri unul: sau el este cultivat în comun sau este împărțit în fie care an de acest popor, trib sau comună.

„Individul care deține un lot nu posedă de cât un drept de cultură sau de folosință temporar. El nu poate nici a'l vinde, — nici a'l dărui, — nici a'l lăsa copiilor lui. Nimeni nu moștenește și nu este testament".

*
* *

Care sunt argumentele ce Kovalesky, Paul Volet — și Emil de Laveleye aduc în susținerea teoriilor lor?

„Moravurile celor vechi, a zis Paul Violet, teoriile lor politice sunt pătrunse de Comunism și de Socialism. Ei atribue, în general, Statului un rol activ și dominant, — un rol creator și organizator. Această gândire se leagă cu cele mai vechi tradițiuni ale Umanității. Comunismul primitiv este acela care a însemnat pecetea sa pe instituțiunile și pe teoriile sociale ale antiquității".

Ori această afirmațiune este contrazisă de întreaga Istorie a evoluțiunei Societății umane:

La început, — precum am văzut studiind evoluția Familiei la Greci și Romani, — individul este totul, Statul este personificat printr'un om — cel mai bătrân ori cel mai forte, — a cărui autoritate este, însă, foarte limitată.

Cu cât, însă, Statul se desvoltă, el lărgește cercul său de acțiune, — el adaugă noui atribuții la cele precedente, — el reduce, — zi de zi, — sfera de acțiune a individului.

Ast-fel a fost o vreme unde funcțiuni esențiale, — ca funcțiunile de pază — erau lăsate în grija particularilor: ex. St. Hermandada în Spania.

Ori, importanța Statului este mai generală cu cât el se apropie de declinul societății, — iar nu la începutul ei.

Cât pentru ideile socialiste și comuniste ele se desvoltă într'o societate înaintată, — iar nu într'o societate primitivă.

„La Atena, la Sparta și chiar la Roma, zice Fustel de Coulanges, cea mai mare parte din măsurile luate în

favoarea săracilor și în detrimentul celor bogați, — acelea care aveau de object de a asigura bunul traiu al tuturor prin nivelarea averilor și de a suprima miseria, ridicând unora superfluul și garantând altora necesariul, a fost opera democrațiilor".

*
* *

Un alt argument 'l trage Paul Violet dintr'un text al lui Theophraste, în care se zice: „că Thurienii obligau pe vânzător și pe cumpărător a se reuni pentru a remite celor trei vecini mai apropiați o mică piesă de monedă" — „ori zice, Paul Violet nu se recunoaște oare un drept de coproprietate îndepărtată al vecinilor asupra solului altă dată comun?".

Nu, — această remitere de piese de monedă vecinilor terenului, care făcea objectul unei vânzări, se explică foarte bine: este că la Greci și la Romani nu existau registre de mutațiune a proprietății.

Și atunci se recurgea la martori, cărora li se remitea aceste piese, — care puteau să fie prețul asistenței lor sau mai probabil un simbol pentru a se întipări în memoria lor actul vânzărei la care au asistat, — întocmai ca și mărturiile, care se împart la noi la botezul copiilor — asistenților.

*
* *

„Poeții, zice încă Paul Violet, ne vorbesc de o epocă de aur în care proprietatea privată nu era cunoscută.

„Inaintea lui Jupiter, zice Virgiliu, nici nu era permis de a însemna sau de a delimita pământul".

„La această epocă, zice Tibullius, nu se înfigea pietre în pământ pentru a se însemna limitele câmpurilor".

„Iar Justin pretinde că Aborigenii Italiei aveau de Rege pe Saturn și că acest prinț era atât de just, că sub domnia sa nimeni nu poseda nimic in propriu, — că

totul era comun între oameni, ca și cum nu ar fi fost de cât un singur patrimoniu".

Solul, prin urmare, la început era indiviz și posedat în comun de toți oamenii.

La această objecțiune — Guibaud răspunde:

„Că dacă pământul nu era atunci un object de proprietate, — este pentru că oamenii nu 'l cultivau încă. Poeților le place a ne descrie pe primii oameni ca trăind în lenevie, mulțumindu-se numai a culege fructele pe care pământul li le dă. Ei nu aveau nici o sforțare de făcut pentru a'și procura subsistența lor, — ei găseau totul în Natură în abondență în jurul lor: ei aveau hrana fără a avea trebuință de a o căuta. Pământul, după expresiunea lui Ovidiu, era comun ca „aerul și lumina soarelui" — astfel că dacă primii oameni practicau colectivismul, aceasta o făceau ca și animalele".

Intr'alte cuvinte, — omul nu începuse a cultiva pământul.

*

* *

Dar argumentul cel mai puternic al Idei că Grecii și Romanii, la început, au practicat *regimul comunității solului,* 'l trag acești autori din faptul că la Romani și la Greci, — dar mai ales la Sparta și în Creta, — se celebrau ospățuri comune. „Acest obiceiu, zic ei, nu este de cât un martor întârziat al comunității primitive a pământurilor".

Ori aceste prânzuri comune sunt prânzurile prin care Cetatea sau tribul onora pe morții lor, — erau un efect al cultului străbunilor.

„Dacă Lycurg, a zis Denys d'Halicarnasse, a ordonat prânzurile comune la Sparta, — el a făcut'o pentru ca în răsboi să i fie rușine unui soldat să abandoneze pe tovarășul său de masă".

In Creta — unde Statul era bogat — el făcea prânzurile pe socoteala lui.

La Sparta, însă, fie care trebuia să'şi aducă mâncarea lui.

Iată cum s'a născut Idea de proprietate privată şi iată care a fost forma ei primitivă: ea a început prin a fi o proprietate familială, — pentru a deveni cu timpul o proprietate individuală.

Au fost ţări, însă, în care proprietatea solului a fost posedată şi în comun, — ast-fel a fost mirul la Ruşi, — Zadruga la Serbi, — dar această proprietate era tot individuală, — căci şi mirul şi zadruga nu erau de cât o extensiune a familiei.

Noi înşine, am avut şi mai avem un fel de proprietate comună: Moşnenii în Muntenia, — Răzeşii în Moldova.

Ei poseda în comun pământurile, mai ales pădurile, — care le au venit prin ereditate de la un autor comun, — de la un moş, — pământuri şi păduri pe care ei nu le au împărţit între ei.

Indivisiunea dreptului nu este tot una ca comunitatea dreptului, — căci aceşti moşneni şi răzeşi pot eşi din indivisiune când vor voi.

Dar faţă de alte cete de moşneni, sau faţă de alţi proprietari — ori faţă de Stat şi de fiscul său, — proprietatea lor, de şi indiviză, este tot o proprietate privată — individuală — a cetei considerată ca o persoană morală — transmisibilă prin ereditate — şi excludând de la folosinţa ei pe ori care altul.

După ce am elucidat şi această dificultate, se ne întrebăm acum, cum au organizat Grecii şi Romanii proprietatea Solului, — căci regimul întocmit de ei este încă la baza regimului dreptului nostru actual.

PROPRIETATEA LA GRECI ŞI LA ROMANI

(Vezi Fustel de Coulanges, *la Cité antique)*

Ca şi idea şi organizaţiunea familiei, — idea şi organizaţiunea proprietăţei solului, atât la Greci cât şi la Romani, au evoluat, după Fustel de Coulanges, — (v. *Cité antique* — a cărui teorie o vom expune aci), tot din *idea religioasă.*

Am văzut că fie care familie avea focul său sacru şi străbunii săi.

Ori aceşti zei familiali nu erau adoraţi de cât de familia lor, nu protejau de cât pe aceasta, nu erau de cât proprietatea ei.

In al douilea rând, între aceşti zei ai familiei şi între sol, cei vechi vedeau o strânsă legătură.

Mai întâi, căminul, altarul este symbolul unei vieţe sedentare: *estia, istimy — stare.* El trebue aşezat pe sol şi odată pus, nimeni nu trebue să'l mişte din loc.

Zeul familiei exige o locuinţă fixă: Materialmente este dificil a transporta piatra pe care el licăreşte, şi din punct de vedere religios, aceasta este încă şi mai dificil, pentru că strămutarea căminului sacru nu este permisă omului, de cât numai în casuri grave, când dura necesitate, 'l sileşte la aceasta — când inimicul 'l isgoneşte sau când pământul nu 'l poate hrăni.

Când se aşează un cămin — acesta se face cu credinţă şi în speranţa că el vecinic va rămânea acolo.

Zeul familial se instală acolo, nu pentru o zi, nu pentru un an, ci pentru tot timpul cât va dura familia, cât va fi cineva care să întreţină focul sacru.

Ast-fel, căminul ia în posesie solul, această parte a pământului el o face a sa, ea devine proprietatea lui.

Ori, familia se grupează în jurul căminului sacru, acesta este legat de sol, — şi prin urmare, familia însăşi este legată de acesta, — şi acesta nu pentru o zi — ci pentru tot-de-una.

Idea că căminul sacru, că zeii familiali sunt proprietatea unei singure familii, se traduce în fapt prin exclusiunea de la cultul familial a ori cărui strein.

Pentru a asigura în fapt îndeplinirea acestei supreme exigenţe, Grecii şi Romanii defind ca un strein să se apropie de focul sacru în timpul ceremoniilor sau ca cel puţin el să'l vadă.

In acest scop, în jurul focului sacru este o împrejmuire.

Această este şi ea sacră. Trecerea ei constitue o impietate. Zeul veghează asupra ei şi o ţine sub paza lui: acest zeu se numeşte: *erkeios*.

Această împrejmuire ordonată de religiune — şi protejată de ea, este desigur semnul cel mai caracteristic al dreptului de proprietate.

Ea va exista cât timp vor exista şi vechile practici religioase.

Această explică pentru ce toate casele la Greci şi la Romani erau isolate unele de altele, căci alt-fel, împrejmuirea sacră ar fi trebuit să dispară.

La Roma, legea fixează la două picioare şi jumătate lărgimea spaţiului liber, care trebue să separe două case şi acest spaţiu este consacrat zeului împrejmuirei.

Grecii ziceau că Focul sacru a învăţat pe om cum să'şi construiască casa: Casa era în tot-de-una în interiorul încintei sacre.

Aceasta la Greci era împărţită în două: prima parte era curtea: casa ocupa pe cea de a doua. Căminul aşezat cam către mijlocul împrejmuirei totale, se găsea astfel către fundul curţei şi către intrarea principală a casei.

De și la Roma, dispoziţiunea era diferită, principiul însă era acelaşi.

Căminul era aşeziat în mijlocul împrejmuirei, însă dejur împrejur se ridicau clădiri, aşa că, căminul era închis în mijlocul unei curţi mici.

Iată cum se adevereşte, dar că religiunea a învăţat pe om să'şi construiască locuinţa: căci de jur împrejur se ridicau ziduri pentru a adăposti şi isola, de ochiul indiscret al trecătorului, căminul sacru.

In interiorul casei, familia este stăpână şi proprietară. Divinitatea domestică i asigură dreptul său: căci zice Cicerone: „ce este mai sacru de cât locuinţa fiecărui om? Acolo este altarul, acolo luceşte focul sacru; acolo sunt lucrurile sfinte şi religiunea". A pătrunde în interiorul casei cu intenţiuni rău voitoare este un sacrilegiu.

Domiciliul este inviolabil: Zeul domestic respingea pe hoţi şi depărta pe inimic.

*

* *

Tot din idea religioasă decurge şi idea mormântului strămoşilor — şi dintr'însa idea de proprietate a solului în care aceştia erau îngropaţi.

Acest mormânt avea o mare însemnătate: căci pe de o parte strămoşii erau objectul unui cult, iar pe de alta, ceremonia acestui cult şi prânzurile de familie trebuiau să se facă chiar în locul unde strămoşii repausau.

Pentru acest mormânt, — în care membrii familiei veneau să se odihnească, unii după alţii, regula era aceaşi ca şi pentru Căminul domestic: două familii nu puteau repausa în acelaşi mormânt, precum două căminuri nu se puteau adăposti în aceaşi casă.

Era o adevărată împietate de a îngropa un mort afară din mormântul familiei lui sau de a admite un strein în mormântul familiei. Şi, precum casele nu trebuiau să fie împreunate: tot astfel nici mormintele

nu trebuiau să se atingă: fie care din ele aveau un fel de împrejmuire care o isola de cele-l-alte.

Așa dar, morții familiei au luat în posesiune, pentru tot-de-una, solul în care ei erau îngropați, nimeni nu are dreptul de a i deposeda; un mormânt, la cei vechi, este un lucru sacru pe care nimeni nu'l poate nici distruge, nici deplasa; legile cele mai severe 'l apără.

Ori, printr'ensii familia lor a devenit și ea posesoară pentru tot-de-una a acestui mormânt.

Acest lucru este atât de adevărat, că, chiar înstreinarea câmpului, în care se află mormântul, nu atrage după dânsa pe aceia a mormântului. Acesta este inalienabil și imprescriptibil.

Usagiul cel vechiu era, însă, de a îngropa morții — nu în cimitire, — ci în chiar ogorul familiei.

Lesne dar putem înțelege pentru ce puterea tutelară a Zeilor familiei s'a întins și asupra acesteia; pe ei i invoca cultivatorul pentru a păzi câmpul său contra hoților și a i da o bună recoltă.

Prin mormânt, dar, încă o dată familia s'a legat în chip indisolubil de pământ. Iată dar o a doua sorginte de unde a purces idea de proprietate asupra solului.

*
* *

Imprejmuirea care separă două proprietăți — și care în general era compusă dintr'o bandă de pământ, este sacră: legea o declară imprescriptibilă, — ea aparține religiunei.

La anumite zile ale anului și ale lunei, tatăl de familie făcea înconjurul câmpului său, urmând această bandă de teren, — el împingea înaintea lui victimele, — cânta imnuri și oferea sacrificii.

Prin această ceremonie, el credea că deșteaptă buna voință a zeilor săi cu privire la câmpul său și la casa sa.

In acelaș timp, însă, printr'aceasta el însemna încă o dată limita câmpului său.

Pe această linie, din distanță în distanță, omul punea câte-va pietre mari, — câteva trunchiuri de arbori: aceste semne se numiau *Termes.*

„Iată, zice Sicculus Flaccus, acea ce practicau cei vechi: ei începeau prin a săpa un mic șanț și așezând Termul pe margine, ei 'l încoronau cu ghirlande de flori și cu erburi. După aceia ei ofereau un sacrificiu: victima era sacrificată, și sângele curgea în șanț; în care ei aruncau cărbuni aprinși (probabil de la focul sacru al căminului domestic), grăunțe, fructe, puțin vin și miere.

„Când toate acestea erau consumate în șanț, sub cenușele încă calde, se înfigea piatra sau bucata de lemn".

Termul, dar, era un fel de representant sacru al cultului domestic.

Pentru a i continua acest caracter, în fie care an se reînoia actul, vărsând libațiuni și recitând rugăciuni.

Mai târziu, *Termul* fu considerat ca un zeu distinct și personal.

Această solemnitate — și Zeul Termes — exista și la Indieni, — ea a existat și la Sabini și la Etrusci, înaintea Romei, — ea a existat la Atena, ca și la Roma.

La Atena el se numea *Oroi, Oeoi, Orioi.*

Termul o dată pus — nu mai putea fi deplasat, — însuși Jupiter, zice legenda, voind să'și facă un loc pe Capitoliu, nu i'a fost cu putință, de oare ce nu a putut deposeda pe zeul *Termes.*

Această dovedește cât era de sacră și de inviolabilă proprietatea la Romani.

Vecinul, care cutează a se apropia prea mult de câmpul vecinului, era oprit de Zeul Termes; care i striga: oprește: aceasta este câmpul meu, — iată câmpul tău.

Pentru a împieta asupra câmpului unei familii trebuia resturnat hotarul, — ori aceasta era un sacrilegiu.

„Dacă a atins Termul cu ferul plugului său, omul și boii lui, se fie dați zeilor infernali", — ceace în acest cas însemna că omul și boii lui trebuiau să fie sacrificați.

Legea etruscă era și mai energică: „Acela care a atins sau strămutat hotarul va fi condamnat de zei: casa lui va dispare, rasa lui se va stinge, pământul lui nu va mai da roade, grindina, rugina, focul secetea vor distruge recoltele lui: membrele culpabilului se vor acoperi de bube și vor cădea în consompțiune".

Legea Atheniană zicea assemeni: *„Nu trece hotarul"*, iar Platon socotește a complecta idea legiuitorului, zicând: prima noastră lege trebue să fie aceasta: nimeni să nu se atingă de hotarul care separă câmpul său de acela al vecinului său, căci ea trebue să rămână nestrămutată.

„Nimeni să nu sdruncine mica piatră care separă amiciția de inimiciție, piatra pe care prin jurământ s'a angajat a nu o strămuta".

Din toate acestea resultă că religiunea domestică a învățat pe om să'și aproprieze solul și 'i a asigurat dreptul lui asupra acestuia.

La început proprietatea astfel stabilită este inalienabilă — mai târziu Solon permite a o înstreina, însă vânzătorul este isbit cu perderea drepturilor civile.

Tot astfel a trebuit să fie și la Roma, până la legea celor XII table, — care o permite.

Vânzarea solului, însă, a fost supusă unui control al cetăței, — ea nu se putea face decât prin *mancipațiune.*

Faptul chiar că legea celor XII permite creditorului a sesisa pe debitor, a'l tăia în bucăți și a'l vinde *trans Tiberim,* — dovedește încă o dată că este mai ușor a urmări persoana omului de cât proprietatea lui: aceasta este sacră și inviolabilă.

La început testamentul nu este cunoscut.

Solon, însuși, nu l'a permis de cât acelora ce nu aveau copii.

Fiul este considerat ca continuator al lui însuși — *heres suus, heres sui ipsius,* — iar patrimoniul nu se stinge, ci se continuă: *morte parentis continuatur dominium.*

Fiul, *vivo quoque patre dominus existimatur.*

Fiica nu moștenește, pentru că ea nu poate continua cultul domestic și a i face ceremoniile.

Testamentul însuși nu a fost admis de cât tot pentru a se putea continua cultul.

Instituțiunea de herede *necessarius* este o dovadă.

Acea ce trebue, însă, să nu uităm este că patrimoniul la început era unul și indivisibil: el trecea *tale quale* la cel mai în vârstă dintre fii, care, — ziceau vechii Aryani, — a fost născut pentru a îndeplini datoriile către strămoși.

Chiar în timpul lui Demostene mai exista — un oare care drept de primogenitură: el consista, pentru întâiul născut, a păstra căminul părintesc, pe când cadeții trebuiau să meargă și să aprindă aiurea un alt foc sacru.

Acest drept, însă, nu equivala cu o spoliațiune, căci zice Codul lui Manou: „Primul născut va avea pentru frații săi afecțiunea unui tată pentru fii săi și aceștia pentru dânsul respectul datorit unui părinte".

Toate acestea pentru că idea de viață familială era coprinsă în idea de comunitate familială — și aceasta la rândul ei în idea de comunitate religioasă.

*

* *

REGIMUL PROPRIETĂȚEI LA ROMANI

Dreptul roman a organizat în mod meticulos dreptul de proprietate și 'l a îngrădit cu toate garanțiile cerute pentru a'l face sacru și inviolabil.

Mai întâi, el distinge: lucrurile care sunt în patrimoniu: *res in patrimonio,* — de lucrurile care sunt afară din patrimoniu — *res extra patrimonio.*

Res extra patrimonio sunt sau *res divini juris, — sau res communes, — sau res publicae.*

Cele d'âutâi — *res divini juris;* — unele *res sacrae* — sunt consacrate divinităților, altele de cât zeii *Manes* — *Dii superi:* și adică sanctuarelor de tot felul: *sacella, arae, Templa,* statuele Zeilor, tesaurele templelor.

Altele — *res religiosae,* sunt consacrate zeilor infe-

riori, — *Dii inferi,* — zeilor *Manes:* mormintele, împrejmuirei casei.

Res sanctae: zidurile și porțile cetăților sunt apărate de pedepse severe contra ori căror violațiuni.

Res communes sunt lucrurile destinate usagiului comun tuturor: aerul, marea, și malurile ei.

Res reipublicae, aparțin Statului și orașelor: drumurile, porturile, fluviile, piețele publice, băile publice, Teatrele etc.

Aceste lucruri nu pot deveni proprietate privată, atât timp cât ele păstrează destinațiunea lor.

Res in patrimonio sunt divizate de Romani în două mari categorii: *res mancipii* și *res nec mancipi.*

Res mancipi singure pot fi susceptibile de a fi objectul unei adevărate proprietăți: *dominium ex jure Quiritium.*

Res mancipi, singure pot face objectul unei mancipațiuni, — adică al unui mod solemn de transfer al proprietății.

Iată pentru ce Romanii fac o enumerațiune limitativă a *rerum mancipi:* ele sunt: fondurile italice, servitudinele prediale rurale, grevând aceste fonduri — sclavii, quadrupedele, *quae dorso collove domantur.*

Toate cele-l-alte lucruri sunt *res nec mancipi,* — ca fondurile provinciale, servitudinele urbane și rurale, chiar italice, cerealele și mărfurile de orice fel, toate cele-l-alte animale etc.

Res in patrimonio se divid în res mobiles, — in *res moventes, — se moventes,* care se mișcă ele însăși sau sunt susceptibile de a se mișca și în *res imobiles, res soli, — praedia, — fundi, aedes, domus,* — care nu se pot mișca, și nu sunt susceptibile de a fi mișcate.

In fine, *res in patrimonio* pot fi *res corporales* și *res incorporales,* după cum ele pot sau nu cădea sub simțurile noastre: *quae tangi possunt.*

Lucrurile incorporale sunt toate drepturile afară de dreptul de proprietate, — precum sunt drepturile de servitudine și drepturile de creanță.

Dreptul de proprietate este din contra un drept cor-

poral, — de şi în realitate, el este prin el însuşi un drept incorporal, prin excelenţă, — căci el consistă într'un raport de drept, dintre lucru şi proprietarul său, — raport abstract, — ca şi raportul care resultă dintr'un drept de creanţă, dintre un creditor şi un debitor.

*
* *

Dreptul de proprietate conferă propietarului trei avantagii esenţiale fără de care el nu mai este un drept de proprietate: *jus utendi, jus fruendi* şi *jus abutendi.*

Dreptul de proprietate este exclusiv şi perpetuu.

Numeroase acţiuni servesc pentru a apăra acest drept de proprietate.

El nu poate înceta de cât prin peirea — dispariţia lucrului sau prin abandonul lui de către proprietar, — sau prin înstreinare.

Nici chiar dreptul de expropriaţiune pentru causă de utilitate publică nu există la Romani.

Fondurile sunt: fonduri italice — singure susceptibile de *un dominium ex jure Quiritium* şi fondurile provinciale, care sunt susceptibile numai de un drept de proprietate: *proprietas,* cuvânt care se întâlneşte pentru înâtia oară în epoca clasică — la Gaius de ex.

Acest drept de proprietate — *proprietas* — se împarte în două: *în dominium eminens şi în dominium utile,* — cel dintâi aparţine Statului roman, — al doilea particularilor, el nu este de cât o concesiune de folosinţă a Statului roman.

Aceste fonduri singure pot fi supuse unui impozit, care se va numi Stipendium, când el va fi plătit Senatului Roman — şi *Tributum,* când el va fi plătit Impăratului.

*
* *

Legea organizează modul de transfer al proprietăţei între vii şi din causă de moarte, atât pentru lucrurile mancipi cât şi pentru cele nec mancipi, — şi atât pen-

tru cetățeni romani — și latini cât și pentru peregrini, care au dreptul de comerciu cu cetățenii romani.

Acestea sunt: *mancipatio, — in jure cessio, — usucapio — și adjudicatio* pentru cetățenii romani.

Pentru cei-l-alți, se aplică regulile Dreptului Ginților — și adică *Tradițio* și *Occupatio.*

Acțiuni și Interdicte numeroase: acțiune în revendicare — *rei vindicatio, — actio in rem,* acțiunea publiciană pentru fondurile provinciale, sau pentru acelea care nu sunt încă *în dominium ex jure Quiritium,* — acțiuni posesorii — *retinendae* sau *recuperandae possessionem.* — Interdictele posesorii *unde vi, — unde vi armata, unde vi quatidiana,— utrubi, adipiscendae possessionem etc.,* și în fine prescripțiunea: *prescripto longi temporis,* — iată armătura cu care Dreptul civil și Dreptul pretorian roman îmbracă dreptul de proprietate.

Nici o legislațiune nu'l a înconjurat de o mai mare protecțiune: el este cu adevărat sacru și inviolabil.

*
* *

PROPRIETATEA ÎN DREPTUL MODERN

Regimul proprietății, așa cum el a fost întocmit de Romani în decursul a peste 1.000 de ani, dela legea celor XII și până la căderea Imperiului Byzantin, inclusiv Basiliscalele, care ne representă ultima fasă a Dreptului Roman, — a perseverat, în toate țările care au fost altă dată sub Aquila romană.

Ast-fel, el s'a menținut în Franța, din sudul Loarei— *sub numele de Droit écrit,* el a trecut în țările Germanice — sub numele de *Jus romanum receptum,* — unde s'a menținut până la promulgarea Noului Cod civil german.

El s'a menținut la noi, sub numele de *Obiceiul Pământului, — jus Valachorum laudabilis consuetudo,*

până la nouile noastre legiuiri din 1864, — cu toate că între timp am avut Codurile lui Matei Basarab, Vasile Lupu, Caragea sau Ghica, — care se complectau în mod admirabil cu vechile datine romane.

Redactorii Codului Napoleon au păstrat aproape intact regimul proprietăţei, aşa cum ei'l au găsit în Dreptul roman în ultima lui fasă, — bine înţeles adaptând-l la nouile împrejurări sociale, create de Revoluţia Franceză.

Iar noi am tradus aproape *ad litteram* textul francez.

Ast-fel am luat dela Romani:

Distincţiunea Bunurilor în imobile şi mobile (art. 461—474 C. C.).

Distincţiunea Bunurilor private şi publice (art. 475—479 C. C.).

Definiţiunea dreptului de proprietate (art. 480 C. C.).

Reglementarea Dreptului de Accesiune (art. 483—516 C. C.) — exact ca în Dreptul Roman.

Dispoziţiunile relativ la usufruct, us şi habitaţiune (art. 517—575 C. C).

Iar regimul servitudinelor urbane şi rurale este exact ca în dreptul roman, cu foarte puţine modificări (art. 576—643 C. C.).

Cât pentru transferul proprităţii,—Codul Civil francez şi Codul Civil român reproduc exact dispoziţiunile romane, din ultima lui fasă.

„Proprietatea bunurilor se dobândeşte şi se transmite prin succesiuni, prin legate, prin convenţiuni şi prin tradiţiune" (art. 644 C. C. R.).

Regimul succesiunilor este aproape acela pe care ei l'au găsit în Dreptul roman în timpul lui Justinian: familia naturală singură este chemată a culege succesiunea unui *de cujus* (art. 650—684 C. C. R.).

Mai întâi descendenţii, — copii şi copii lor — prin representaţiune, — în lipsa lor ascendenţii lor, — singuri sau în concurs cu fraţii şi surorile ori cu descendenţii acestora, — coleteralii până la al doisprezecelea grad sunt chemaţi la moştenirea lui *de cujus.*

Copii naturali succed mamei lor, — egal cu copii legitimi.

Soțul sau soția nu sunt chemați la moștenirea lui *de cujus* de cât numai dacă nu sunt rude colaterale până la XII grad.

Și, în fine, Statul culege toate succesiunile vacante,— adică ale acelora care nu au nici un fel de moștenitori regulați sau neregulați.

Printr'o dispoziție trasă din dreptul nostru cu — tumiar, *din Obiceiul Pământului nostru* — văduva, *care nu are avere,* este chemată a culege o porțiune virilă în usufruct din succesiunea soțului ei, dacă acesta are mai mulți descendenți, sau a treia parte, dacă defunctul a lăsat un singur descendent.

Iar dacă bărbatul lasă rude de sus sau de alături, atunci femea succede la o pătrime în plină proprietate din averea mortului.

Această dispoziție nu există în Dreptul Francez, unde soția fiind în general măritată sub regimul comunității bunurilor, ia de obiceiu jumătate din averea comunității, la lichidarea acesteia (art. 684).

Modul cum legiuitorul modern a regulat Succesiunile testamentare — și Donațiunile sunt în essența lor tot de origină romană.

Insăși Reserva consacrată de art. 841—855 C. C. R. provine, — precum am văzut, — tot din Dreptul Roman.

In fine, Dispozițiunile care reglementează vânzarea, schimbul și cele-l-alte contracte sunt toate de origină romană.

Cât pentru *Prescripțiune* ea derivă direct din Edictele Pretorilor romani.

*

* *

Am examinat Regimul Proprietății, așa cum el resultă din origina lui romană și din Dreptul nostru scris.

In virtutea art. 19 din Constituția noastră acest drept este sacru și inviolabil; — căci nimeni nu poate fi scos— expropriat — din proprietatea sa — de cât pentru causă de utilitate publică — legalmente constatată și după o dreaptă și prealabilă despăgubire, fixată de justiție.

In virtutea acestui principiu, proprietarul se bucură de dreptul lui de proprietate, în mod absolut și exclusiv.

El poartă asupra solului și asupra tutulor lucrurilor mobile și imobile, determinate de lege.

Acest drept este perpetuu, — el poate fi transmis între vii, prin vânzare, schimb sau donațiune, — ori din causă de moarte, prin testament sau prin succesiune *ab intestat.*

Singurele restricțiuni pe care legea le opune donatorului sau testatorului, sunt ca el să nu violeze reserva ce el a edictat în favoarea descendenților — și ascendenților lui (art. 841 și urm. C. C. R.), și al doilea ca el să nu deghizeze, sub ori ce formă, o substituțiune sau un fideicomis prohibit, — adică „o dispozițiune prin care donatorul, eredele instituit, sau legatarul va fi însărcinat de a conserva și a remite la o a treia persoană" bunurile lui dăruite sau testate.

*

* *

Acest drept de proprietate asigură societăței noastre, nu numai presentul, dar și viitorul.

Impins de interesul său personal, proprietarul va tinde la conservarea și la ameliorațiunea proprietăței lui.

Făcând aceasta, el contribue la sporirea avuției naționale, — deci la prosperitatea națiunei însăși.

Criticele aduse dreptului de proprietate se isbesc și se sdrobesc de zidul ce milioane de oameni în decurs de mii și mii de ani au clădit cu brațele lor și au udat cu sângele lor.

DREPTUL DE SUCCESIUNE

Dreptul de succesiune derivă din dreptul de proprietate.

O dată ce prin sudoarea frunței mele am produs un bun și asupra acestui bun Societatea se însarcină să'mi asigure un drept, o folosință exclusivă și absolută, eu — creatorul lui — proprietarul lui — pot face cu dânsul ce voiu voi, în limitele legei.

Voiu putea, așa dar, să'l întrebuințez la propriul meu usagiu, — voiu putea chiar să'l schimb cu un altul, pe care eu nu'l am, de care însă am trebuință, — voiu putea să'l vând și cu preț lui să dobândesc lucrurile ce'mi sunt necesarii, căci vânzarea nu este de cât tot un schimb, — să'l și dăruesc, adică să'l înstreinez, fără să obțin în schimb alt equivalent de cât recunoștința dăruitului.

Nimeni nu'mi tăgăduește dreptul de a înstreina cu titlu oneros, — adică drept un echivalent, — un lucru supus dreptului meu de proprietate. Cine mă poate, însă, împiedica că o dată această întrăinare făcută să renunț la echivalent, la preț? Nimeni nu poate deveni proprietar — în specie al prețului — contra propriei sale voințe, *invito suo*.

Iată cum dreptul de a dărui decurge din dreptul de proprietate.

Un pas ne mai desparte numai și de dreptul de succesiune.

Putând dărui între vii, cine mă poate împiedica de a apune la darul meu orice condițiuni sau modalități, ce eu voiu crede de cuviință?

Cine mă va putea logic opri de a'mi reserva în dreptul ce transmit cutare sau cutare drept încă?

Căci *„qui peut le plus, peut le moins"*, putând reține tot dreptul dăruit, de ce eu nu aș putea reține o parte numai?

Voiu putea, de exemplu, dăruind între vii, se'mi reserv folosința, usufructul, lucrului dăruit până la moartea mea.

Ori, testamentul nu este de cât o donațiune între vii, cu reservă de usufruct, cu această observațiune încă, că donațiunea între vii despoae pe donator, *în mod irevocabil,* din chiar momentul donațiunei, de nuda proprietate a lucrului dăruit și din momentul morței și de folosința lui, pe când donațiunea testamentară rămâne întreagă sub imperiul voinței testatorului până în momentul morței sale — putând acesta să o revoace — *ad-nutum.*

Cu alte cuvinte donațiunea testamentară conține o despuiere a donatorului, *minus plena* de cât donațiunea între vii.

Iată, cum dreptul de a testa decurge din dreptul de proprietate.

*

* *

Pentru a justifica acum devoluțiunea bunurilor pe care legiuitorul o face, când *de cujus* a murit fără a fi dispus el însuși de patrimoniul său, lucrul devine foarte simplu și ușor:

Care este, în general, misiunea legiuitorului? Negreșit, acea de a realiza, pe cât posibil, dorințele legitime ale cetățenilor sei.

Ori, legiuitorul, ținând semă de aceste dorințe și în considerațiunea că omul a fost poate răpit din mijlocul

alor săi — fără veste, fără să fi avut timpul de a dispune prin testament de patrimoniul său, în favorul celor pe care'i iubea, — legiuitorul scrutând, pe cât posibil, afecțiunile ce defunctul putea să aibă, devoluă el, în locul și în numele acestuia, patrimoniul său succesorilor săi în ordinea afecțiunilor, ce el este presumpt că avea.

Cu alte cuvinte, legiuitorul face el însuși testamentul defunctului, urmând ordinea naturală a afecțiunilor acestuia: astfel el chiamă în primul rând pe copii și pe soție, pe părinți și pe frați și surori și după dânșii pe cei-l-alți colaterali — preferând tot-de-una pe cei mai apropiați în grad celor mai depărtați.

Ast-fel că, în realitate, nu avem de cât una și aceași instituțiune: *succesiune testamentară:* una, însă, expresă și cea-l-altă tacită.

Ordinea în care legiuitorul chiamă pe succesibili este atât de naturală, atât de conformă dorințelor marei majorități a cetățenilor, ea corespunde atât de bine proprielor mișcări a inimilor lor, în cât cei mai mulți nici nu'și mai iau osteneala de a face un testament, — ci se referă pur și simplu la cel făcut de lege.

Succesiunea legitimă, la rândul ei, având același caracter ca și succesiunea testamentară, negreșit se bucură de aceași protecțiune.

* * *

Dreptul de succesiune, nu se impune, însă, legiuitorului numai prin acest caracter de corolariu natural al dreptului de proprietate: el se justifică și din punct de vedere al utilității sociale.

Posibilitatea de a transmite, acelora pe care i afecționăm, roadele muncei noastre este, într'adevăr, un puternic stimulent, o puternică pârghie a producțiunei avuțiilor.

Dumnezeu a plantat în inima omului tesaure de devo tament, de abnegațiune, omul, cu adevărat nobil, nu este fericit de cât prin fericirea acelora pe care el 'i iubește.

Pentru a satisface propriele sale trebuințe sufletești, pentru a realiza propria sa fericire, omul tinde a dobândi avuții și a le înmulți, de cele mai multe ori, cu voința fermă, însă, nu de a se bucura el însuși de dânsele — ci de a le lăsa urmașilor săi.

A suprima, dar, dreptul de succesiune este a seca unul din isvoarele cele mai abondente ale producțiunei.

Nimeni, într'adevăr, nu va mai trudi de dimineață până seară spre a agonisi mai mult de cât i trebue.

Mai mult, încă, ajuns într'o vârstă oare care, 40—50 de ani, de exemplu, și aflându-se în posesiunea unui peculiu care se i asigure existența, omul, — de și în puterea vârstei, — se va retrage din producțiune, va trăi ca rentier, căci care este cetățianul atât de virtuos, în regulă generală, care pentru dragostea a 20 milioane de Români, a 40 milioane de Francezi sau Englezi, ori 70 milioane de Germani, a 170 milioane de Ruși sau 400 milioane de Chinezi, va preferi repausului, o muncă, o sârguință încă continuă și neadormită?

Afecțiunea fărămițată în atâtea milioane și sute de milioane de parcele, se reduce în pulbere, se volatilizează, cu un cuvânt, dispare și cu dânsa și mobilul producțiunei.

Să se suprime dreptul de moștenire și un adevărat cataclism se va întâmpla în țara, care ar avea imprudența să facă această periculoasă experiență:

Unii vor căuta să elude legea, — vor transforma toate bunurile lor în efecte mobile și le vor transmite din mână în mână acelora pe care 'i iubesc, înaintea morței lor.

Cei mai îndrăsneți, pentru a preveni ori ce pericol, vor plasa averile lor în străinătate, în țările unde moștenitorii lor vor putea să le culeagă: sărăcind, cu chipul acesta — fără nici un folos — țara care ar fi avut nesocotința să introducă un asemenea sistem.

In fine, alții, egoiștii, pentru a nu lăsa nimic Statului, vor căuta să consume toată averea lor — în viață fiind — în cheltuieli zadarnice, ori vor plasa-o în rentă viageră, cum se observă că fac în Franța mai toți acei care nu au copii, — astfel în cât, la finele vieței lor, nu se va mai găsi nimic, sau aproape nimic în succesiunea lor.

Cu chipul acesta, sub pretext de a garanta tuturor, la venirea lor în lume, un patrimoniu, o situațiune economică egală, în loc ca toți se nască bogați, cum susțin socialiștii, toți vor naște egali — egali, însă, în miserie.

*

* *

Inegalitatea în averi nu este, însă, numai o consecință fatală a inegalității facultăților cu care Dumnezeu divers a înzestrat pe oameni, ci și o condițiune normală, chiar esențială a vieței sociale, — fără de care ori ce progres, ori ce civilisațiune ar fi imposibile.

Funcțiunile sociale, cu cari societatea prevede pe fie care dintre membrii săi, sunt multiple și inegale, — inegale din punct de vedere al satisfacțiunei morale ce ele procură celui ce le exercită, — inegale din acela al resultatului lor social.

Ori, societatea încredințează aceste funcțiuni acelora care sunt în stare să le îndeplinească — distribuindu-le, cu alte cuvinte, fie cărora după puterile lor.

Grație acestei divisiuni a ocupațiunilor, — divisiune, care se oferă, *ipso facto,* fără nici o intervențiune exterioară, prin propriul impuls al vocațiunei fie căruia, avem aceste infinite specialități: artiști, savanți, medici, — profesori, industriași, comerciați, militari, etc., etc.

Printre aceste funcțiuni sunte unele cari nu pot fi încredințate de cât acelora cari dispun de un mare capital intelectual, — ba câte o dată și de un mare Capital material.

Negreșit că s'au văzut casuri, când un om sărac a putut ajunge, fără avere — prin propriile sale mijloace — la o mare sumă de cunoștințe, chiar la o celebritate, militară, literară, artistică, politică, etc.

In general, însă, pentru că omul să se poată ocupa cu știința, să se poată dădea invențiunilor utile, să poată dobândi acea știință regală prin excelență, cum zice Platon, în *Politicul* său, știința de guvernământ, pentru a putea consacra tot timpul și tot țelul său binelui public, trebue să fie la adăpost de trebuințele materiale.

Nu stând curbat din zori de ziuă și până în întunerecul nopței pe coarnele plugului, sau pe gămălia unui ac, cetățeanul ar putea să cugete la marile probleme ale științei sociale, ale politicei economice, financiare, militare, etc., în genere, ale politicei interioare sau exterioare ce ar conveni țărei sale, — ar putea să se gândească la ridicarea artelor, literilor, științelor, etc., țel care se impune ori cărui Stat.

De nu ar fi fost marele industrial Peel, cum prea bine zice Thiers în opusculul său asupra *Proprietății,* Anglia nu ar fi avut norocul să posede pe marele om de Stat Robert Peel.

Dacă către anul 1400 nu ar fi existat un om muncitor, un simplu negustător, activ însă, întrepid și inteligent, anume Joan de Medicis, care a lăsat, grație negoțului său, urmașilor săi, o imensă avere, Florența nu ar fi avut onoarea se aibă nici pe Come de Medicis, nici mai ales pe Laurent Magnificiul, a cărui glorie a făcut ca secolul lui să se numească secolul *de Medicis.*

Și dacă Laurent Magnificul, cu imensele sale bogății, nu ar fi existat, de sigur că nici Dante, nici Petrarcha, nici Boccacio, nici Machiavelli, nici Galileu, nici Ghilberti, Bruneleschi, Leonardo da Vinci, Michel Angelo, — atâtea genii chemate la viață și întreținute de descendenții modestului Joan de Medicis, nu ar fi existat: Florența și Italia și omenirea întreagă ar fi fost pri-

vate de cele mai geniale — mai sublime producțiuni ale spiritului uman [1]).

*
* *

In fine, dreptul de succesiune se mai justifică și printr'un puternic motiv tras din interesul național, din sentimentul de patrie.

In virtutea cărui drept, într'adevăr, popoarele de azi, Francezi, Germani, Englezi, Italieni, Ruși, Români etc., pretind ele să stăpânească, — fiecare — cu exclusiunea absolută a tutulor celor-l-alte — solul pe care repausă Statul lor, entitatea lor politică?

Cu ce drept, generațiunile presente se înarmă până în dinți, pentru a apăra până la cel mai mic palmac — din teritoriul lor, în contra agresiunei altor popoare?

De ce, ori ce călcare de teritoriu se consideră, și acum ca și în vechime, o violațiune a dreptului scaru al popoarelor — al Dreptului Ginților — a cărei reparațiune nu se poate spăla de cât prin sânge?

Nu oare tot în virtutea dreptului de succesiune, — grație căruia generațiunile presente au dobândit folosința exclusivă a patrimoniului național, ce le a fost transmis de generațiunile trecute și pe care și ele sunt obligate să-l transmită generațiunilor viitoare, — dacă nu îmbogățit, cel puțin intact?

Pe ce se întemeiază dreptul de existență, revendicațiunile istorice ale micelor popoare, — față de uriașii și lacomii lor vecini, — de cât tot pe acest drept sacru, — necontroversabil — al dreptului istoric — *id est* al dreptului de succesiune?

Suprimați dreptul de succesiune, — atât privat, cât și național, — căci nu ar fi nici un cuvânt să distingem, — și de îndată însăși existența noastră politică, independența noastră, dobândită cu atâta șiroae de sânge, va fi pusă în chestiune!

[1]) Thiers, *de la Propriété.*

Atunci, păsările de pradă care ochesc cu atâta aviditate scumpa noastră țară se vor arunca cu furie asupra ei, — nici o barieră nu va mai fi care să se împotrivească nesațiului lor!

Respectul dreptului este singurul paladiu al celor slabi!

Iată cum principiile dreptului se conciliază, în modul cel mai armonios, cu cerințele și cu utilitatea socială.

Atât este de adevărat că tot cea ce este just nu poate să nu fie și util, precum zicea Ciceron.

*
* *

ADVERSARII DREPTULUI DE SUCCESIUNE

Rezemați pe aceste principii, — singurele adevărate, — suntem acum în măsură să abordăm în față și pe adversarii *dreptului* de succesiune.

Unii propun, pur și simplu, supressiunea dreptului de succesiune — atât *ab intestat* cât și testamentară.

Aceștia sunt comuniștii, cu Platon, Thomas Moore, în frunte cu St. Simon, etc.

Alții cer supressiunea dreptului de a testa; printre aceștia, este și Mirabeau, într'un discurs citit după moartea sa la Adunarea Constituantă de către Talleyrand; el, însă, s'a contrazis, de oare ce el însuși a lăsat un testament.

In fine, alții admit dreptul de succesiune — limitat, însă, printr'un *maximum.*

Toate aceste sisteme, în principiu, neagă personalitatea omului; neagă dreptul de proprietate și, prin urmare, sunt — *à fortiori* — conduse să nege și dreptul de sucesiune.

Nu de mult, însă, o nouă școală s'a ridicat; ea pretinde să vorbească în numele utilității generale, — a forței numerului.

Această școală purcede în linie dreaptă de la Bentham și John Stuart Mill.

Printre discipolii ei, cel mai turbulent, acela care, prin toate propositiunile sale, fie în Parlamentul francez, fie afară din Parlament, 'și propusese ca țel, distrucțiunea Religiunei, Proprietății și Familiei, d-l Naquet a scris chiar aceste rânduri [1]):

„Proprietarul, din punct de vedere filosofic și abstract, are dreptul să testeze, acesta este adevărat; dar tot din punct de vedere filosofic, ori ce om care naște trebue să primească o parte din Capitalul social, pentru a putea munci, trăi și a se desvolta.

„Acest drept — facultatea de a testa 'l ridică marei majorități a națiunei,

„Pus între această alternativă: de a comite o injustiție față de o minoritate de proprietari sau față de o imensă majoritate de muncitori, esitațiunea nu poate avea loc: minoritatea trebue sacrificată", și mai departe el adaugă: „Făcând să dispară succesiunea, sub toate formele, s'ar restabili în definitiv egalitatea între oameni și înaintea unui atare resultat, noi credem că ori ce esitațiunea este culpabilă.

„Când este vorba de o chestiune de viață și de moarte pentru omenire, justiția chiar trece în o doua linie. Inaintea unei atari utilități, aceia chiar care au drepturi vătămătoare, trebue să le abandone; morala le o ordonă și dacă ei se refusă de a se supune, criminali prin acest fapt chiar, ei pierd drepturile ce voiau să conserve, societatea 'i despoae revoluționarmente și ea face bine".

Așa dar, fie care, venind în lume are dreptul înnăscut — la tot ce există, — precum zicea Hobbes, Dumnezeu a făcut pe oameni inegali, legea trebue să i facă egali; dreptul legitim al unora trebue să fie sacrificat interesului illegitim al altora; acela al proprietarilor — aceluia al majorității neproprietarilor. Societatea le impune acest sacrificiu în numele forței; forța dar va fi substi-

[1]) Naquet, *Religion, Proprieté, Famille.*

tuită dreptului: doctrină respinsă de conştienţa universală.

LEGILE SUCCESORALE DIN PUNCT DE VEDERE ECONOMIC

Sistemul codului Napoleon, — *id est* şi al nostru, — este simplu:

1 — el consacră egalitatea între succesori;

2 — el împacă dreptul de a dispune al testatorului cu obligaţiunile ce legea şi morala i' impune faţă cu ascendenţii şi descendenţii săi — consacrând instituţiunea reservei;

3 — şi în fine, proscriind substituţiunile — fideicomisurile,— el garantează eficacitatea acestor două principii, — spre cel mai mare folos al desvoltărei economice a naţiunei.

Acest sistem a întâlnit, însă, adversari plecaţi din diferite câmpuri:

Unii, vorbind în numele unor vechi obiceiuri, ar voi să reîntroducă drepturile de primogenitură şi masculinitate;

Alţii, pretinzând că vorbesc în numele Economiei politice, cer o absolută libertate de a testa.

Cei d'ântâi au fost condamnaţi de timp; tendinţele lor, îngropate de Revoluţiunea franceză, cu toate încercările ce s'au făcut pentru a le readuce dela groapă, de sigur nu vor mai reînvia.

Cei de al douilea, însă, pare că au găsit răsunet: ultimele modificări aduse legislaţiunii austriace şi acelora a mai multor provincii din Prusia tind a le da satisfacţiune.

*

* *

Adversarii Codului Civil îi reproşează că stabilind partagiul egal şi în natură între toţi moştenitorii, proprietatea tinde a se fărămiţi; orice cultură serioasă de-

vine deci imposibilă; orice industrie mare este amenințată de ruină.

Pentru a obvia la aceste inconveniente ale partagiului, d-l de le Playe, fondatorul școalei *„Reformei Sociale"*, — de care am vorbit deja — propune înființarea unei familii *souche:* tatăl 'și va asocia, în viață fiind, pe acela dintre fiii săi pe care'l va crede mai destoinic pentru a'l seconda și — după moarte — pentru a continua opera începută de dânsul; de alt-fel alesul va putea fi, indiferent, întâiul născut sau ori care altul dintre copii.

Acesta va moșteni singur toată averea, el va continua singur persoana tatălui său — cu însărcinare, însă, de a întreține și stabili pe toți cei alți frați ai săi.

Cu chipul acesta, zice d-l de le Playe, patrimoniul 'și va conserva integritatea și importanța sa; opera tatălui va fi continuată de fiu; usinele nu se vor mai închide; câmpurile nu se vor mai fărămiți.

Criticile ce se aduc, din acest punct de vedere, Codului Civil nu sunt nefundate; în anumite casuri producțiunea națională poate să fie isbită; multe fabrici pot fi condamnate sau a fi închise sau a fi înstreinate prin licitațiune publică, de multe ori pe nimic; cultura, redusă în pulbere, etc.

Totuși, — de la un system, care ar avea de scop să îndulcească aceste inconveniente, până la reînființarea, sub o altă formă a privilegiilor de primogenitură și masculinitate — este departe. Aceste privilegii înfruntă bunul simț, violează sentimentul egalității înaintea legei — sentiment înnăscut în om, — de aceea sub orice formă s'ar presenta el, și de ori unde ar porni el, trebue să fie respins.

Sistemul Codului Napoleon, care este și al nostru, — fusese chiar înaintea acestui cod — sub inspirațiunile principiilor proclamate de Revoluțiunea franceză — introdus în Codul Frederik Prusian de la 1796.

Acesta ordonă pentru succesiunile mojicești partagiul egal și forțat între toți moștenitorii.

Cu ocaziunea incorporațiunii Hanovrei la Prusia la 1866, — Guvernul Prusian voi să impună populațiunii Hanovreze Codul Frederik. — Aceasta s'a opus — și a cerut să se recunoască indivizibilitatea cel puțin a aceia ce ei numeau *Hoff,* adică Domeniul familiei.

Legea din 1874 le'a dat satisfacțiune.

Ea institue, — întru cât privește pe muncitorii agricoli, — un sistem succesoral deosebit pentru *Bauernhoff* — adică pentru pământul țărănesc.

Acest pământ trebue să fie de o întindere suficientă pentru a putea hrăni o familie.

Tatăl — poate alege pe acela dintre fiii săi — pe care 'l va crede mai destoinic a continua cultura pământului familial, — cu obligațiunea pentru acesta de a plăti în bani — părțile succesorale ale celorlalți: și dacă tatăl nu a testat — atunci primul născut moștenește de drept — acest *Bauernhoff.*

Pentru ca un Bauernhoff să fie supus acestui regim — trebue ca proprietarul lui să'l înscrie într'un registru *ad-hoc, Hoffrolle;* deci această instituțiune este absolutamente facultativă.

Această lege a găsit o primire atât de bună în cât în Hanovra — asupra unui număr de 100.128 bunuri țărănești, 60.961 erau deja înscrise în *Hoffrolle,* în 1888.

Această lege a fost întrodusă după cererea populațiunilor rurale, — chiar în Westfalia, Hessa-Cassel, Luxemburg, Silesia, — Brandeburg, — Sleswig — Holstein.

*

* *

In Austria înainte 1868, — exista o patentă a lui Ioseph II din 1795, prin care se dispunea că domeniul rural — vorbind tot de țărani — se treacă în totul la un singur erede, — cu obligațiune pentru dânsul de a îndemniza pe cei-l-alți, — această îndemnizare, însă, nu trebue să fie atât de mare în cât să'l pună în neputință de a mai continua exploatațiunea.

O lege din 1868 introduse partagiul forțat.

In urma reclamațiunilor generale, o lege din 1889 a revenit la sistemul lui Ioseph II.

*

* *

In fine, democratica Americă — ne dă un exemplu aproape analog prin instituțiunea — zisă — *Homestead* sau *domiciliului familial.*

Tatăl de familie — pentru a'și asigura lui și familiei sale un domiciliu stabil și inviolabil — poate printr'o declarațiune făcută înaintea unui funcționar public — *recorder* — declara insesisabil, — atât cât el în viață va fi cât și după moartea sa, — fie un imobil, — în general de o valoare care variază în diferitele state între 1.000—5.000 dolari, fie chiar valori mobiliare.

Acest fond se chiamă *Homestead,* — sediul familiei — căci asigură domiciliul, — adăpostul familiei.

Creditorii posteriori declarațiunei nu vor putea urmări acest imobil.

Tatăl mort — văduva și copii vor lua fructele — și le vor împărți pe jumătate, — părțile copiilor ce vor ajunge la majoritate adcresc celor minori, — și când toți vor fi majori, văduva cât va trăi va lua singură fructele, — numai la moartea ei — sau la majoritatea copiilor — dacă ea a predecedat — *Homestead-ul* poate să fie împărțit.

Soția poate și dânsa constitui un *Homestead.*

Fie că el este constituit de bărbat, fie că el este constituit de femee, *Homstead-ul* nu se poate înstcrina de cât cu consimțământul ambilor soți.

Cu chipul acesta, — omul este asigurat de a avea pentru el și familia lui un adăpost.

Mai toate Statele din Statele Unite ale Americei de Nord au admis această instituțiune.

Iată în ce mod legislațiunile streine au obviat la inconvenientele partagiului egal și în natură.

*

* *

La noi, viţiul capital al Reformei din 1864 — făcută de Cuza şi Kogălniceanu — a fost că ea nu a luat nici o măsură de precauţiune pentru a înlătura fărămiţarea lotului, ce ea recunoştea ţăranilor împroprietăriţi.

La prima, — la a doua generaţie, — acest lot a fost ast-fel fărămiţit în cât el nu a mai putut hrăni pe proprietarul lui.

Aceasta este una dintre causele revoluţiunei ţărăneşti din 1907.

Acelaşi viţiu 'l a avut şi reforma agrară din 1918.

Modificările aduse ei în 1921 au permis să se declare indivisibile loturile de 2 hectare la câmp şi de un hectar la munte şi chiar ca tatăl de familie să desemne pe acel dintre copii lui, care i va succeda la acest lot indivisibil.

Această reformă, însă, nu este suficientă, ea nu va preveni pulverisarea micei proprietăţi ţărăneşti — şi deci redeschiderea Chestiunei Ţărăneşti, în scurtă vreme.

*
* *

Legiuitorul nostru a mers mai departe, — Codul Civil a limitat, precum am zis, până la un punct oare care, dreptul de dispoziţiune.

Astfel acel, care are un singur copil, — nu poate dispune de cât de jumătate din patrimoniul său, — cel care are doui, — de a treia parte, — cel care are 3 sau mai mulţi, numai de a patra parte.

In contra acestei limitaţiuni a dreptului de a testa — s'au făcut diferite obiecţiuni.

Unii au zis că copilul asigurat, — că într'o zi va culege patrimoniul tatălui, — nu va mai lucra.

Alţii au adăogat — că având un drept sigur în averea tatălui — autoritatea paternă a acestuia se va slăbi — şi împreună cu dânsa, familia.

Că fie pentru a stimula pe toţi la muncă, fie pentru a reserva tatălui o armă în contra fiului răsvrătitor, — este mai bine să se admită libertatea absolută de a testa.

La aceste obiecțiuni — bazate pe motive de utilitate — răspundem prin argumente trase din dreptul natural, din morala — și din economia politică.

Omul, punând în lume pe copii săi, contractă către dânșii obligațiunea de a i crește, a'i educa, și a'i stabili. El nu poate să i abandone — fără a înfrânge legile cele mai elementare ale naturei, — legi pe cari însăși animalele le observă — față de puii lor.

Pe de altă parte, existența familiei, — această piatră fundamentală a societăței, — este interesată ca patrimoniul, pe care de multe ori tatăl 'l a moștenit de la părinții săi, să se transmită descendenților lui, — căci numai astfel familia, și, prin urmare, Societatea se va putea conserva și continua.

„Familia îmbrățișează, — zice Glasson, — trecutul — presentul și viitorul. Fiecare generațiune nu este de cât o treaptă nouă adaogată celor precedente — profitând de tradițiunile acelor ce numai sunt și însărcinate a le transmite generațiunilor viitoare".

Din punct de vedere economic, — reserva se justifică încă căci grație ei, fie care copil va putea avea la intrarea sa în lumea activă — un mic capital prin mijlocul căruia el va putea realisa o avere.

*

* *

Libertatea de testa este illimitată în Anglia și în America.

In Anglia ea a condus la perpetuarea dreptului de primogenitură și masculinitate în familiile nobile în detrimentul celui mai elementar principiu de drept natural, — al egalității *tuturor* copiilor.

Libertatea de a testa este încă limitată în timp, — nu pot transmite bunurile mele de cât unei singure persoane, — nu o pot însărcina ca la moartea sa, — și ea să remită aceste bunuri altei persoane și așa mai departe.

Aceste substituțiuni au fost interzise pentru motivul că ele rup egalitatea între moștenitori și al douilea, pentru că ele imobilizează o însemnată parte din averea națională în mâni desinteresate la a lor prosperare.

*

* *

In resumat — cu oare cari reserve în privința partagiului obligator și vocațiunei la moștenire a soțului supraviețuitor, socotim că sistemul Codului nostru este cel mai bun: el corespunde sentimentelor intime ale defunctului — pe care el se silește să le realizeze, conciliind libertatea de a testa cu datoriile lui naturale.

STATUL

Aristote crede că Statul este un fapt natural al omului:

„Natura, a zis Aristote, împinge instinctiv pe toți oamenii la asociațiunea politică. Primul care a instituit Statul a făcut un imens serviciu, căci omul, parvenit la toată perfecțiunea sa, este primul dintre animale, — el este, însă, cel din urmă, când el trăește fără legi și fără justiție. Nu este nimic mai monstruos, într'adevăr, de cât injustiția armată. Dar omul a primit de la natură armele înțelepciunei și ale virtuței, pe care el trebue, mai ales, să le întrebuințeze în contra relelor sale pasiuni. Fără virtute, el este ființa cea mai perversă și cea mai feroce, — el nu are decât mânia brutală a amorului și a foamei. Justiția este o necesitate socială, căci dreptul este regula asociațiunei politice și decisiunea justului, este acea ce constitue dreptul.

„Acea ce probează necesitatea naturală a Statului, și superioritatea sa asupra individului, este că dacă nu-l admitem, individul ar putea să se îndestuleze pe el însuși în totul și în toate părțile: ori acela care nu poate trăi în societate și a cărei independență nu are trebuință de Stat, acela nu va putea fi nici o dată membru al Statului, — el este o brută sau un zeu". (v. Politique d'Aristote, Traducere de J. Barthellemy St. Hillaire, Ediția III-a, Lagranje, pg. 12 și 13).

Jean Jaques Rousseau crede, din contră, că Statul este efectul unui Contract social:

„Ordinea socială, zice J. J. Rousseau, (v. Du Contract social, Livre I-er I pg. 16) este un drept sacru, care servă de basă la toate cele-l-alte. Totuși acest drept nu vine de la natură, el este fondat pe convențiuni".

Care sunt aceste convenţiuni?

Când oamenii, crede J. J. Rousseau, au parvenit la punctul unde obstacolele, care vatămă conservaţiunei lor, în starea de natură, predomină, prin resistenţa lor, forţele pe care fie care individ le poate întrebuinţa pentru a se menţine în această stare, — starea de natură nu poate subsista şi genul omenesc ar peri, dacă el nu ar schimba felul lui de a fi: ei nu au alt mijloc pentru a se conserva de cât să formeze, prin agregaţiune, o sumă de forţe, care să poată să covârşească resistenţa, de a le pune în mişcare printr'un singur mobil, şi să le facă să funcţioneze de comun acord.

Aceasta este objectul contractului social, zice J. J. Rousseau.

Clausele lui se pot reduce la una singură:
înstreinarea totală a fie cărui asociat cu toate drepturile lui, la toată comunitatea, — sau în alţi termeni:

„Fie care din noi pune în comun, persoana sa şi toată puterea sa, sub suprema direcţiune a voinţei generale — şi primim în corp, pe fie care membru, ca parte indivisibilă a totului".

Din acest pact naşte, în momentul chiar al concluziunei sale, corpul moral şi colectiv, compus din atâţia membrii, câte voci are adunarea, — care din acest act însuşi şi primeşte eul său comun, viaţa sa, voinţa sa: aceasta este *la Cité — republica — Statul.*

Idea că societatea este fondată pe un pact social nu este nici nouă, nici absolut proprie lui J. J. Rousseau. Deja înaintea lui, Epicure zisese: „Dreptul nu este alt ceva de cât un pact de utilitate, al cărui object este, ca să nu ne vătămăm reciproc şi ca să nu fim vătămaţi". (v. Guyau, *la Morale d'Epicure,* pg. 147, citat de Paul Janet, *l'Histoire de la Science Politique T. I, pg. 233).* Trebue să recunoaştem, precum am mai spus-o, că teoria lui J. J. Rousseau nu este nefondată; şi azi oamenii trăesc în societate în virtutea Pactului dintre ei şi Stat. Dacă un individ voeşte să schimbe de Stat, de naţionalitate, el o poate face, căci nimeni nu este legat pen-

tru tot-de-una de Statul în care s'a născut: el poate încheia un nou Pact cu un alt Stat.

Nu este mai puțin adevărat că Statul există, că el a existat din ziua când oamenii s'au hotărît să trăiască în comun, —că el îmbrățișează și absoarbe pe toți oamenii, trăind pe pământ, în orbita guvernului său, — că nimeni nu trăește în afară din Stat, și că toată suprafața globului cunoscută cade sub imperiul unui Stat oare care.

De unde vine acest fenomen universal?

El ese din trebuința cea mai intimă și în același timp cea mai generală a naturii omenești.

Nimeni nu poate trăi numai pentru sine, însuși, zice Rudolphe Jehring — nimeni nu poate trăi numai prin sine însuși: *(Der Zweck im Recht,* vol. I, pg. 79): fiecare vine în lume prin faptul altora — fiecare trebue să trăiască pentru alții, fie că o voește sau nu:

„Asemănat corpului care exală căldura primită din afară, omul trebue să restitue societății fluidul intelectual sau ethic ce el a primit de la cultura acesteia: a primi de la și a restitui mediului în care trăim, constitue, zice Jehring, o lege în lumea fisică și în lumea morală".

Statul s'a născut, zisese deja Aristote, din trebuințele vieței și el subsistă pentru că el le satisface pe toate. (Aristote, Livre I, pg. 7).

Pentru a ilustra această afirmațiune, să citâm casul tâmplarului lui Frederic Bastiat, — din *Harmonies Economiques:*

Acest om, simplu manoperă, 'și petrece ziua a rândui la scânduri, a fabrica mese și dulapuri; iată zice Bastiat, toată prestațiunea sa, iată tot acea ce el dă societății.

Dar ce primește el în schimb de la dânsa?

Acest om, sculându-se dimineața, se îmbracă. Ori el, personal, nu a făcut nici unul din vestmintele cari compun îmbrăcămintea lui. Pentru ca acestea, ori cât de simple ar fi, să i fie puse la dispoziție, a trebuit o enormă cantitate de muncă, de industrie, de transport.

de invenţiuni ingenioase, a trebuit ca Americanii să fi produs bumbacul, — Indienii, indigo, — Francezii, lâna şi inul, — Brasilianii, pielea: ca toate aceste materialuri să fi fost lucrate, toarse, ţesute, văpsite, etc.

După aceia omul nostru dejunează. Pentru că pâinea pe care el o mănâncă, să i fie pusă în fiecare zi la dispoziţie, a trebuit ca pământul să fi fost difrişat, arat, însămânţat: a trebuit ca recoltele să fi fost păzite de hoţi; ca oare care siguranţă să fi domnit în mijlocul unei populaţiuni ceva mai numeroasă; a trebuit ca grâul să fi fost recoltat, măcinat, frământat şi transformat în pâine, a trebuit ca fierul, oţelul, lemnul, piatra, să fi fost convertite în instrumente de lucru; ca unii dintre oameni să fi domesticit cu forţa animalele, — iar alţii să fi stăpânit căderea apelor, vânturile, vaporul sau electricitatea, etc., toate lucruri, cari, fie care luate în parte, presupun o masă incalculabilă de muncă pusă în joc, nu numai în spaţiu, dar şi în timp.

Acest om nu va putea petrece, ziua sa, fără să consume puţin zahăr, puţin unt-de-lemn, sau fără să se serve de oare cari instrumente.

El va trimite pe copilul său la şcoală, pentru a primi acolo o instrucţiune, care, ori cât de mărginită ar fi, presupune totuşi cercetări, studii anterioare, cunoştinţe întinse.

El iese: el va găsi o stradă pavată, luminată.

'Ii se contestă un drept de proprietate; el va găsi avocaţi pentru a apăra drepturile lui; judecători pentru a'l menţine în posesiune; ofiţeri de justiţie, pentru a face să se execute hotărîrea judecătorilor; lucruri cari presupun încă cunoştinţe dobândite şi mijloace de existenţă.

Dar tâmplarul nostru merge la biserică: acesta este un monument prodigios şi cartea de rugăciune, pe care el o duce cu sine, un monument şi mai prodigios încă al inteligenţei omului.

Acolo i se predă morala, — i se luminează spiritul — i se vindecă sufletul, şi pentru ca toate acestea să se facă,

a trebuit ca un alt om să fi frecuentat bibliotecile, seminarele; să se fi adăpat la toate sorginţele tradiţiunei umane şi să fi putut să trăiască fără să se ocupe direct de trebuinţele corpului său.

Dacă, în fine, meşteşugarul nostru întreprinde vre'o călătorie, el găseşte că, pentru a i se economisi timpul şi micşora ostenelele, alţi oameni au nivelat solul, au ridicat obstacolele, au astupat văile, sau au scurtat munţii, au împreunat malurile râurilor, au pus carele pe şine de fer, etc., etc.

Iată, incomensurabilele servicii pe cari societatea le aduce individului.

*
* *

Ori, dacă omul ar fi redus numai la propriile sale forţe, de sigur că nici în mii de ani, el nu ar putea produce lucrurile pe cari el le întrebuinţează numai într'o singură zi.

Graţie, însă, fenomenului social enunţat, el, 'şi cu dânsul toţi cei-l-alţi, împreună, se bucură de toate binefacerile civilisaţiunei, în schimbul unei munci şi sforţări neînsemnate. Şi de ce acest resultat?

Pentru că, cum prea bine a recunoscut Aristote, „Omul este o fiinţă socială prin excelenţă; el este mai sociabil de cât albina, şi de cât toate cele-l-alte animale cari trăesc în turme. Natura nu a făcut nimic în zadar, — ea, în adevăr, acordă cuvântul exclusiv omului. Da, vocea poate exprima bucuria sau durerea, şi de acea ea nu lipseşte şi celor-l-alte animale, pentru că organizaţiunea lor merge până a resimţi şi a comunica aceste două afecţiuni. Dar, cuvântul este făcut pentru a exprima binele şi răul şi prin urmare, justul şi injustul: Ori, omul are aceasta de particular, printre toate animalele, ca el singur să conceapă binele şi răul şi toate sentimentele de aceiaşi ordine".

*
* *

ORIGINEA STATULUI

Da, omul este o ființă sociabilă prin natură, cum zice Aristote, aceasta este incontestabil, — dar el nu a sosit dintr'o dată la concepțiunea politică a Statului.

El a trăit de sigur mult timp — foarte mult timp, — în stare de asociațiune, de societate naturală, — și numai foarte târziu, Idea de Stat, conceptul politic al Statului, s'a presentat spiritului său.

Când? și cum?

Nu vom vorbi aici de omul preistoric, despre care câte-va triburi care trăesc încă în Insulele Andaman, Tansmanienii, Figienii, etc., ne dau o oare care idee, — (v. Joly, *l'Homme avant les metaux* — John Lubock, *L'Homme préhistorique),* — vom vorbi numai de omul istoric, de omul trăind în societatea omului social.

Am văzut, că pentru a definde posesiunea pământurilor și bunurilor lor, oamenii s'au asociat între ei, — ei au format o adevărată asociațiune politică, având dreptul de a edicta legi și de a constrânge pe membrii săi la observațiunea lor.

In acest moment, în momentul când oamenii au simțit această trebuință comună, — Idea de Stat a apărut omumului: ea este de sigur posterioară Idei de proprietate, — ea decurge chiar din aceasta, de oare ce rațiunea ei de a fi este tocmai de a definde această proprietate, — proprietatea asociațiunei, tribului, familiei, — solul pe care ea trăește, — *l'assiette,* — fundamentul însuși al acestei asociațiuni.

Așa dar, Idea de Stat a apărut cel mai de vreme, odată cu Idea de proprietate fonciară.

Statul, într'adevăr, nu se poate concepe fără o bază fixă, fără frontiere determinate, fără această legătură perpetuă, pe care numai posesiunea și proprietatea solului o crează între om și pământul, în care el trăește.

Plecând din acest moment, asociațiunea politică, care exista deja între oameni, în timpurile anterioare, se transformă, — din personală, ea devine reală, — șeful

asociațiunei, tribului, de ex., devine șeful politic al Statului, — adică al poporului și al teritoriului pe care el este așezat.

Producțiunea bogățiilor, care în epocile precedente avea loc numai în vederea consumațiunei familiei, sau a tribului, prin divisiunea muncei: în munca câmpului și în munca industrială, — se face acum în vederea schimbului, cu schimbul apare comerțul și cu comerțul apare moneda.

In fine, divisiunea ocupațiunilor se accentuiază din ce în ce mai mult, — cu formațiunea orașelor, oamenii se împart în oameni cari cultivă pământul și aceia care locuesc în orașe și se ocupă cu transformațiunea materiilor prime produse de pământ: un flux și un reflux permanent se stabilește între orașe și țară, — un schimb de produse și de servicii: schimbul este scopul principal al producțiunii — agricole și industriale.

Toate popoarele antiquității: Egipțienii, Indienii, Babilonienii, Assirienii, Medii, Persii, Grecii și în fine, Romanii au ajuns la acest grad de civilisațiune: mai toate popoarele Europei au atins această limită la finele Secolului XVIII, multe sunt încă și azi în acest stadiu.

ORGANISAȚIUNEA STATULUI, LA GRECI ȘI LA ROMANI

Dar cum s'a format Statul politic Greco-Roman, — obârșia Statului nostru modern?

Tot idea religioasă a condus pe omul antic la Idea de Stat, la formațiunea și organisațiunea Statului.

Am văzut, într'adevăr, că fie care familie 'și avea cultul său, — că religiunea defindea ca un străin să'și amestece cultul său cu acela al altei familii.

Dar nu era, însă, imposibil ca două sau mai multe familii, în afară de cultul lor privat, să aibă un cult comun.

Ceace s'a și întâmplat: un număr oare care de familii

au format un grup, pe care limba greacă 'l a chemat *phratria* şi limba romană *curia.*

Fiecare phratrie, — fie care curie — avea altarul său propriu. Celebriţiunea cultului se făcea ca şi în sânul familiei, — ea consta într'un ospăţ comun; mâncarea fusese preparată pe altarul phartriei sau curiei însăşi, — ea era deci sacră; în timpul ospăţului, comesenii recitau rugăciuni; divinitatea era presentă şi primea partea ei din alimente şi din băuturi. Fiecare phartrie sau curie avea un şef, adunările şi decretele ei.

Dar asociaţiunea continuă a se mări: mai multe phratrii sau curii se grupară spre a forma un *trib.* Şi acesta avea zeul său protector, — cultul său, altarul său, şeful său şi adunările sale.

Alături, însă, cu aceşti zei familiali, trebue să nu uităm chiar de acum şi pe aceia pe cari omul şi'i a luat din natura fisică: ca soarele, pământul, norul, cutremurul de pământ, tunetul, fulgerul, etc.

De şi la început, fie care familie 'şi avea şi zeii săi traşi din lumea fizică — totuşi, nimeni nu se putea opune ca mai multe familii să aibă aceiaşi zei ai naturii.

Aceste divinităţi, dar, puteau mai uşor să se propage şi cultul lor să se întindă.

La început, zeul închis într'o mică *Cellă,* o mică vatră situată în faţa focului sacru, — nu întârzia a se mări,— a se înfrumuseţa şi a deveni un templu.

Altarul focului sacru nu va mai servi cu timpul, de cât pentru a pregăti victimele, cari se vor aduce zeilor puternici, care tronează în temple magnifice.

Tribul, phratria, familia, erau corpuri independente, cari, o dată formate, excludeau pe ori cine, *ab origine,* nu făceau parte dintr'ânsele.

Dar precum mai multe phartrii se puteau uni într'un trib, tot ast-fel mai multe triburi se puteau asocia între ele, — cu condiţiune ca cultul fie căruia să fie respectat.

Această unire fu câte o dată voluntară, câte o dată

ea fu impusă cu forța de un alt trib, sau de voința puternică a unui om.

Aceace, însă, este sigur este că aceste triburi, cari se uneau între ele, aprindeau de îndată un foc sacru,—și'și dau o religiune comună.

Statul era o confederațiune de triburi, — înăuntrul căruia fie care trib, — fie care phratrie — fie care familie 'și conserva perfecta ei autonomie.

Iată pentru ce copilul nou născut este de o camdată admis în sânul familiei și inițiat în cultul domestic al acesteia, — și de ce, câți-va ani numai dupa aceia, el este admis în cultul tribului, — și abia la 16 ani, în acela al Cetății.

Mersul pe care acest tânăr Athenian sau Roman — zice Fustel de Coulanges — 'l a făcut, nu este de cât imaginea treptelor pe care însuși Statul le'a urcat până să ajungă la complecta lui desvoltare.

*

* *

Din faptul că Statul a isvorit dintr'o idee religioasă și a fost constituit ca o biserică, a decurs toată forța lui, omnipotența lui — și tirania lui, — față de individ.

Intr'o assemeni organizațiune, libertatea individuală nu putea exista. Cetățeanul era supus, în totul și în toate, voinței absolute a Statului.

Ast-fel: corpul omului aparținea Statului și era sacrificat pentru apărarea lui.

La Roma serviciul militar era datorit până la 46 de ani. La Athena și la Sparta pe viață. Averea lui era tot de una la dispoziținea Statului. Dacă Statul avea trebuință de bani, el putea ordona femeilor de a i da bijuteriile lor, creditorilor de a i abandona creanțele lor, posesorilor de măslini, de a i ceda untul de olive, ce ei 'l au fabricat.

Viața privată însăși nu scapă acțiunei Statului.

Multe cetăți grece defindeau omului de a rămânea celibatar.

Sparta pedepsea nu numai pe acel ce nu se însura, dar și pe acel ce se însura târziu.

Statul putea prescrie Atenienilor munca, iar Sparta trândăvia.

El exercita tirania sa până în cele mai mici lucruri; la Locrea, el defindea bărbaților de a bea vin curat; la Roma, la Milet, la Marsilia, — femeile nu puteau bea vin de loc. Costumul era fixat în tot de una de Stat.

Legislațiunea Spartei regula coafiura femeilor, și acea a Atenei le înterzicea de a lua cu ele mai mult de trei rochi, când plecau în voiajiu.

La Rodes, legea defindea de a'și rade barba, și la Bizanțiu, ea pedepsea cu o amendă posesiunea unui briciu.

La Sparta, din contra, raderea mustății erau obligatorie.

La Atena, conduita femeilor este supusă unui control constant: magistratul putea pedepsi luxul lor, cuvintele lor nesocotite, fără ca bărbații lor să poată interveni; o lege definde Athenianelor de a eși după apusul Soarelui, afară numai dacă nu erau voalate și precedate de un sclav, ținând o faclă în mână.

Atenianul nu este liber de a merge unde voește, — spre a se duce la Megara, de ex., i trebue autorizarea cetății.

Statul are dreptul de a nu tolera ca cetățenii lui să fie diformi sau contrafăcuți. Prin urmare, el ordonă tatălui de a ucide pe un atare copil.

Statul merge până acolo în cât el restornă concepțiunea naturală a sentimentelor omului.

Iată, într'adevăr, un fapt care a făcut admirațiunea lui Plutarch și a lui Rousseau:

Sparta încercase o înfrângere la Leuctra și mulți cetățeni periseră în luptă.

La această știre, rudele morților trebuiră a se arăta în public vesele. Mama al cărei copil scăpase și pe care avea să'l revadă — se arăta tristă și plângea. Din con-

tră, acea care perduse pe fiul său, percurgea templele spre a mulțumi zeilor — și a'și arăta bucuria ei.

Statul pedepsește indiferența față de lucrul public — toți cetățenii trebuiau să ia parte la afacerile publice, să voteze și să fie aleși, abstențiunea este aspru pedepsită.

Educațiunea, la rândul ei, nu era liberă.

La Sparta, tatăl nu avea nici un drept de educațiune asupra fiului său.

La Atena, educațiunea se da în comun, sub profesori numiți sau controlați de Stat, pentru că zice Platon: „copii sunt mai puțin ai părinților lor de cât ai Statului".

Corpul, dar, și sufletul copilului aparținând Statului, acesta 'l fasonează după propriul său concept: prin gimnastică, Statul i desvoltă trupul, — prin muzică și religiune, — el i formează sufletul.

Religiunea Statului este obligatorie pentru toți cetățenii săi, — libertatea de gândire și de conștiință nu există — întru cât este vorba de religiunea cetății.

Mai mult încă, omnipotența Statului merge până acolo încât el are dreptul de a isbi nu numai pe un vinovat, ci și chiar pe un nevinovat, dacă interesul său o cere.

Acesta este *ostracismul;* iar,

Incivismul este crima către Stat de care cineva se face culpabil prin lipsă de iubire către acesta.

Roma a făcut o lege prin care se permitea a ucide pe ori ce om ar fi avut intențiunea să devină rege.

Viața omului dar nu însemna nimic, ori de câte ori era vorba de interesul Statului.

Dreptul, morala, justiția, totul cedă înaintea interesului Statului — maxima *Salus populi suprema lex esto* — quintesențiază idea de Stat antic.

Rolul Statului în decursul acestei perioade să mărește și se multiplică, cu progresele realizate de societate: el atinge maximum de desvoltare și de perfecțiune la Greci și la Romani.

Plecând de la idea formulată de Socrate, că într'un corp frumos, trebue să se adăpostească și un suflet frumos, Grecii au subordonat toată viața lor realizărei acestui Ideal.

Statul fu însărcinat să formeze pe individ la moral și la fisic.

Iată de ce copilul diform este abandonat sau ucis, — iar băeții și fetele, bine conformate, sunt supuse unei culturi de Stat, prin musică, și prin gimnastică, — pentru a desvolta sufletul și corpul lor în direcțiunea voită de Stat.

Concursuri publice de frumusețe, de gimnastică, de musică, au loc pentru a menține emulațiunea între tineri.

Viața publică și viața privată aparțin Statului, care edictă, în cele mai mici minuții, toate actele lor.

Chiar, sentimentele, bucuria și întristarea — precum am văzut — sunt acte de Stat, guvernate de legile sale și controlate de agenții săi și pedepsite de judecătorii săi, în cas de contravențiune.

Procesul și condamnațiunea la Socrate sunt cea mai celebră ilustrațiune a acestui ostracism de Stat.

Și a fost tot ast-fel și la Roma, cu mai puțină grație și cu mai multă brutalitate.

Totul fu și aci subordonat Statului: *Salus patriae, suprema lex!*

Tot grație acestui aforism, Aristide cel just a fost exilat, sub pretext că, prin virtuțile lui, el ar putea deveni periculos cetăței; iar Ciceron a luat toiagul pribegiei pentru că un Claudius reușise să obțină în contra lui un decret de exilare, fără ca nici o crimă să-i fi putut fi imputabilă.

Nu mai vorbim, bine înțeles, de execuțiunile în masă ordonate de Sylla, de Marius, de Antoniu, de Pompei — și chiar de August, nici de exilările pronunțate de ei în numele acestei rațiuni supreme de Stat: *Salus patriae!*

EVOLUŢIA IDEIEI DE STAT

„August, zice Montesquieu (v. *Considerations sur les Causes de la Grandeur et de la Décadence des Romains* XII) a stabilit ordinea, adică o servitudine durabilă, căci într'un Stat liber, unde suveranitatea a fost usurpată, se chiamă regulă tot ceace poate fonda autoritatea fără margini a unui singur, — și se chiamă turburare, disensiune, rău guvernământ, tot ceace poate menține onesta libertate a supușilor".

Cu Imperiul, lucrurile rămân aceleași, — numai că voinței Senatului sau Poporului se substitue, voința Impăratului: el face legea, el o execută, fie prin judecători numiți de el, fie prin ordin direct. El a fost deasupra legilor.

Individul fu socotit pentru nimic, — el este la discreția Statului sau a Impăratului. (v. Fustel de Coulanges, ib. id. pg. 265).

*
* *

Cu surparea Imperiului roman, cu invasiunea barbarilor și cu noaptea care s'a abătut asupra Europei, vechea civilisațiune greco-romană se surpă assemeni și cu ea Idea de Stat greco-romană.

De și Statul feodal a fost constituit pe base diferite, el ajunse, în plină desvoltare, la același resultat, la aceleași principii.

In numele Raţiunei de Stat, au fost comise atâtea crime: nu a mai fost nici libertate individuală, nici libertate de conştiinţă, nici libertate economică, etc., nici, o libertate, totul a fost subordonat Raţiunei de Stat, — adică bunei plăceri a Regelui. (v. Henri Michel *de l'Idée de l'Etat,* pg. 6).

Statul concentra în mâna sa toată viaţa morală, socială, politică şi economică.

Religiunea fu o afacere de Stat: inquisiţiunea, masacrele din noaptea de Sainte-Barthélemy, proscripţiunile şi execuţiunile, Revocaţiunea Edictului de Nantes, etc. fură mijloace violente, întrebuinţate pentru a menţine şi salvgarda religiunea oficială.

Societatea fu divisată în clase sociale, în compartimente isolate şi conservate de Stat în mod imperativ.

Guvernul, direcţiunea afacerilor, interioare şi exterioare, — războiul şi pacea, fură în mâna regelui.

Regele fu Statul: *l'Etat c'est moi!* zicea Louis XIV.

Cum a ajuns omenirea la acest resultat, — prin ce evoluţiune a Ideilor — cursul timpului a fost din nou urcat şi Idea absolutistă a Statului greco-roman, reîntronată în plin Evul mediu ?

*

* *

De şi susţinută de Platon şi Aristote, Idea de Stat greco-romană a fost combătută deocamdată de **Cynici:** la Idea de Stat antic, închisă şi geloasă, Cynicii au opus Idea unei cetăţi, a unui Stat universal: Diogene se proclamă cetăţean al lumei şi declară că singurul guvern demn de admiraţiune este Guvernul Universului. (v. Paul Janet T. I, pg. 234).

Epicurienii la rândul lor, pretind că justiţia nu există, că justiţia, — că Statul, el însuşi, sunt efectul convenţiunei, pactului de utilitate socială pe care oamenii l'au încheiat între ei, în scop de a nu se vătăma unii altora: Statul nu este de cât un organ de utilitate

socială, — el nu este un stăpân tiranic și absolut al societății.

„Nu există justiție în sine, afirmau **Academicienii**, — căci dacă ar exista un drept natural, zicea Carnéade, în faimosul său discurs la Senatul Roman, oamenii care se acordă asupra caldului și asupra frigului, asupra dulcelui și asupra amarului, — s'ar acorda assemeni și asupra justului și injustului,— dar parcurgeți lumea și veți vedea ce diversitate este între moravurile popoarelor, între opiniunile și religiunile lor. Aici furtul este în onoare, din colo el este un rău. Cartaginezii, în pietatea lor barbară, sacrifică oameni, Cretanii pun gloria lor în brigandagiu.

„Care este Statul destul de orb, adaogă el, care să nu prefere injustiția, care 'l face să domnească, — justiției, care l'ar face să fie sclav.

„Toate popoarele care au posedat universul, și Romanii ei însiși, stăpânii lumii, dacă ar voi să fie justi, — adică să restitue bunurile altora, s'ar reîntoarce la bordee și nu ar avea decât să se resemne la miseriile sărăciei".

Din contra, **Stoicianii** proclamă existența dreptului natural, justiției imanente: „legea, zice Chrysippe, este regina tuturor lucrurilor divine și umane, arbitrul binelui și al răului, justului și injustului, stăpână suverană a animalelor sociabile, prin natură. Ea comandă aceace trebue făcut și definde contrariul".

„Principiul legei este Dumnezeu sau Jupiter, el însuși, — este dreapta rațiune, — ea unește pe toate ființele înzestrate de rațiune.

„Toți oamenii posedă rațiunea, care este una în principiul său, deci toți oamenii sunt capabili de lege și de aceiași lege". (v. Denis, *Histoire des Doctrines Morales et Politiques de l'antiquité,* T. I pg. 343, și Paul Janet, Hist. et T. I, pg. 239 et suit).

„Rațiunea este, zice Ciceron, *(de Legibus I)* comună la toți oamenii, — această rațiune este însăși legea, — ea este în toți oamenii, — ea le ține tuturor același lim-

bagiu, — ea vine de la Dumnezeu şi ne uneşte cu el. Ea nu este o lege scrisă, — ea naşte o dată cu noi; nu am învăţat'o, nici nu am primit'o de la altul, sau citit'o în cărţi. Am găsit'o şi am luat'o din natură însăşi. Din această lege emană dreptatea. Dreptul este raţiunea, — ca ea, el este divin, — ca ea, el este invariabil, fondat pe natură, nu pe opiniune.

„Legile oamenilor nu pot crea justiţia şi injustiţia,— căci dacă ar fi destul ca decretele capilor de Stat sau sentinţele judecătorilor să stabilească justul şi injustul, — ei ar putea să proclame just, brigandagiul, adulterul, falsul. Pentru a comite o crimă cu justiţie, ar fi destul de a avea sufragiul mulţimei.

„De asupra Statului este, afirmă Ciceron, raţiunea, dreptul, legea. Statele particulare nu sunt de cât membrii unui tot guvernat de raţiune. (v. P. Janet, T. I, pg. 240)".

„Nu este de cât o singură lume, un singur Dumnezeu, o singură lege, zicea la rândul lui Marc Aureliu, Universul întreg formează o singură familie, — omul este cetăţeanul Universului".

„*Homo sum et nihil humani a me alienum puto,* zicea Terenţiu.

Stoicianii au tras din doctrina lor o consecinţă gravă: egalitatea tuturor oamenilor, egalitatea femei şi a bărbatului, independenţa copiilor: ei resturnau, dintr'o dată, Idea de Stat antic,— idea de pnterea paternă, idea de puterea maritală şi aceace este mai important, idea de sclavagiu, considerată ca instituţie de drept natural. Calea era deschisă şi curăţată pentru marea Reformă pe care Cristianismul avea să o opereze în lume.

*

* *

In decursul celor d'ântâi patru secole ale Erei creştine, **Christianismul** a luptat, deocamdată, pentru a fi tolerat, — în urmă pentru a fi consolidat.

De la Papa Gregorie al VII, mai ales, Christianismul luptă pentru a'şi aşeza hegemonia lui asupra lumei, atât asupra puterei spirituale, cât şi asupra puterei temporale — şi isbuteşte.

Statul, căzând în dependenţa Bisericei, — credinţa creştină făcând parte din Constituţiunea de Stat, — a ataca credinţa creştină, este a ataca Statul, — ori ce libertate de conştiinţă fu imposibilă. S'a revenit, ast-fel, la vechia concepţiune păgână a antiquităţei: individul absorbit de Stat: nici un refugiu nu rămâne individului.

„De acolo, inquisiţiunea, zice Paul Janet, tribunal odios, pe care nici o sofismă nu'l va reabilita în conştiinţa din ce în ce mai clară a popoarelor moderne" (v. P. Janet, T. I, pg. 483).

De la secolul XIV, Causa puterei timporale este definitiv câştigată: Statul 'şi reia suveranitatea lui.

Causa Individului assemeni intră într'o fasă nouă: pus în faţa Statului omnipotent, dar eliberat de piedicele religioase, care făceau apărarea lui imposibilă, individul se va ridica, puţin câte puţin, şi graţie filosofiei umanitare, pe care secolele ulterioare o vor edifica, el va putea să se dreseze, într'o zi, în faţa Statului, ca o putere egală.

Nu ne aparţine să intrăm aci, în discuţiunea aprofondată a opiniunilor contradictorii, care au avut loc în decursul ultimelor secole.

Scopul nostru este de a preciza numai evoluţiunea grosso-modo a Idei de Stat, pentru a putea să înţelegem conceptul actual al Statului: acest concept, într'adevăr, nu este opera unei zile, nici a timpului nostru, el este produsul tuturor secolelor care ne au precedat.

*
* *

Printre filosofii pe care absolutismul Statului, representat de o persoană sau de o Adunare, a sedus mai mult a fost **Hobbes.**

Hobbes pleacă de la Idea că omul vine în lume cu

dreptul de a se conserva, — că în acest scop el are dreptul de a întrebuința în folosul său toate lucrurile care se găsesc în natură, — că acest drept aparține, evident, la toți oamenii deopotrivă.

Este, însă, natural, crede Hobbes, că mai mulți oameni să dorească în același timp aceleași lucruri, — de unde necesarmente lupte și competițiuni între ei: starea de natură între oameni nu este dar alta de cât starea de răsboi: *Bellum omnium in omnes, Bellum unius cujusque contra unum quemque.*

Pentru a pune capăt acestui răsboi, oamenii au convenit printr'un Pact, ca fiecare să se demită din dreptul său și din forța sa în mâinile unui om sau unei Adunări: Stat, Republică, Leviathan sau Dumnezeu muritor, care se va găsi învestit cu drepturile colective ale tuturor contractanților și va dispune de forța colectivă pentru a constrânge pe fiecare la observanța clauselor acestui pact.

Puterea Statului este absolută: ea nu are de cât o limită: protecțiunea pe care Statul o datorește individului în schimbul renunțărei lui originale: individul 'și va relua dreptul său la conservațiunea sa prin forța sa și prin toate mijloacele persoanei sale, când această protecțiune va înceta.

Legea emană dela Stat, — el fixează acea ce este just și acea ce este injust, — dreptul de proprietate este de assemeni o concesiune a Statului, — care, învestit cu totalitatea drepturilor particulare, a retrocedat individelor tot sau parte din aceste drepturi.

„De unde ai redobândit proprietatea ta, zice Hobbes, dacă nu de la Stat ? și de unde Statul a avut'o dacă nu din faptul că fiecare particular 'i a cedat dreptul său ? 'I ați transferat proprietatea voastră, ast-fel că proprietatea voastră nu este ast-fel și nu va dura de cât atât cât va place Republicei". (v. Paul Janet, T. 2, pg. 146).

* * *

La această teorie răspunde **John Locke**, în *„Incercarea asupra Guvernamentului civil“* (Paul Janet, T. 2, pg. 198 et suit), proclamând dreptul etern și natural al poporului și al individului, în contra Statului.

Mai întâi, oamenii nu trăesc în starea de natură, în stare de răsboi: în această stare chiar, oamenii nasc liberi și egali, — dar dreptul lor natural este limitat de dreptul egal al celor-l-alți oameni.

Starea de răsboi, ea însăși, nu este particulară stărei de natură, — ea este mai mult inherentă chiar stărei sociale: oamenii, popoarele pot tot-de-una să ajungă la starea de răsboi: un hoț care atacă noaptea o casă locuită se pune în stare de răsboi cu proprietarul, un popor care atacă pe altul face tot ast-fel, și aceștia au dreptul natural de a se apăra.

Chiar dreptul de proprietate există în stare de natură, el derivă din personalitatea omului.

Proprietatea este produsul muncei: fructul cules, recolta produsă de munca mea, sunt proprietatea mea, sunt produsele personalității mele.

Pământul defrișat de mine, pus în cultură de mine este assemeni proprietatea mea, *sub condițiunea ca să rămână altora destul și de aceași calitate.*

„Apropriându-și pământul, zice Locke, prin munca sa, și prin îndemânarea sa, nu se face rău nimănui, de oare ce mai rămâne încă destul și de aceași bună calitate, și chiar mai mult de cât trebue unui om care nu are“.

In stare de natură toți oamenii sunt liberi și egali,— fie care are dreptul de a se apăra și de a pedepsi violațiunea drepturilor naturale.

Societatea civilă naște din ziua în care oamenii au consimțit să se despoae de acest drept de a pedepsi, învestind cu el pe societate.

Societatea civilă nu are alt scop de cât să conserve și să apere libertatea și proprietatea naturală a individului, să pedepsească și să răsbune violațiunile eventuale,

— ea, societatea, nu crează nici un drept nou, — nu conferă nici libertate, nici proprietate.

*
* *

Puffendorf merge şi mai departe: el distinge, franc, dreptul natural derivând din raţiune, — dreptul civil, derivând din legea positivă, şi teologia morală a Sfintelor Scripturi.

Dreptul natural a preexistat chiar în starea de inocenţă şi înaintea păcatului original, căci el repausă pe natura însăşi a lucrurilor şi pe natura omului.

Dar ce este dreptul natural? Puffendorf nu o spune.

*
* *

Această definiţiune ne o dă **Leibnitz.**

„Scopul dreptului natural, zice el, este binele acelora care 'l observă, — objectul său, este tot aceace interesează binele altora şi care este în puterea noastră, — în fine, causa sa eficientă este lumina raţiunei eterne, divină, aprinsă în sufletele noastre".

„Dreptul natural, zice încă Leibnitz, în Codul său diplomatic (— de *Codice juris gentium diplomatico monitum Desser* T. X, XI, XII, XIII, pg. 285), (v. P. Janet, T. 2, pg. 244) — este o putere morală şi obligaţiunea, o necesitate morală: numesc putere morală pe acea care la omul de bine face echilibrul puterei naturale".

Care este raţiunea de a fi şi fundamentul societăţei civile, — al Statului ?

După Leibnitz, — acestea sunt virtutea şi temerea de Dumnezeu: *Tugend und Gottesfurcht.*

Dacă fie care se ţine la locul lui, — dacă el nu împietează asupra drepturilor altora, va fi armonie, — unitatea vie a totului va eşi din varietate însăşi.

„Statul, Republica, la Romani — zice Leibnitz — este o mare societate, al cărui scop comun este siguranţa co-

mună. Ar fi de dorit ca să se poată procura oamenilor ceva mai mult de cât siguranța, — și trebue să ne aplicăm la aceasta, — dar cel puțin siguranța este essențială și fără ea *binele încetează*".

In consecință, rolul Statului se întinde enorm, el merge până la dreptul de constrângere la lucru al cerșătorilor, — până la instituțiunea de ateliere naționale, până la înființarea unei Case de asigurare contra desastrelor și accidentelor a căror gestiune să o aibă Statul. (v. P. Janet, T. 2, pg. 248).

*

* *

Cu **Montesquieu,** Idea se precizează încă și mai bine: Pentru a cunoaște *legile Naturei* trebue, zice Montesquieu, să considerăm omul înaintea stabilirei societăților: înainte ca să fie legi făcute, existau raporturi de justiție posibile, — căci a zice că nu este nimic de just, nici de injust, de cât acea ce ordonă sau defind legile positive, ar fi să zicem ca înainte de a trage cercul, razele nu erau egale.

Teoria lui Hobbes, că oamenii trăesc în stare de natură, în stare de răsboi, nu este fondată, zice Montesquieu, pentru că în această condițiune omul este mai mult timid de cât agresiv.

Plăcerea pe care un animal o simte la apropierea de un alt animal de aceiași specie, — farmecul ce cele două sexuri 'și inspiră prin diferența lor, sentimentul trebuințelor sale de a 'și căuta hrana, toate acestea conduc pe oameni a se uni și a trăi în societate.

Dar o dată oamenii constituiți în societate, ei perd sentimentul slăbiciunei lor, egalitatea, care era între ei, încetează, — și starea de răsboi începe.

Fiecare societate particulară începe a simți forța sa, ceace produce o stare de răsboi dela națiune la națiune.

Particularii, în fie care societate, încep a simți forța lor, ei caută să acapareze în profitul lor principalele avantagii ale societății: ceace determină între ei o stare de răsboi.

Aceste două stări de răsboi sunt causa legilor dintre oameni: Dreptul politic şi Dreptul Ginţilor.

Cel d'ântâi are de scop de a menţine pacea între particulari, — cel de al douilea de a procura diverselor naţiuni, în pace, cel mai mult bine, — şi în răsboi cel mai puţin rău posibil „fără totuşi să vatăme adevăratelor lor interese".

Iată redusă, la câte va propositiuni simple şi concise, greaua problemă a naşterei Societăţei civile şi a instituţiunei Ordinei sociale naţionale şi internaţionale.

Dar o societate nu poate exista fără un Guvern, zice Montesquieu, şi, împrumutând definiţiunea lui Gravina, el zice că acea ce formează Statul politic este reuniunea tutulor forţelor particulare.

*
* *

„Forţa generală colectivă, zice Montesquieu, poate să fie pusă în mâna unuia singur sau în mâinile mai multora: de unde diferite forme de guvern".

Care este cea mai bună? Montesquieu răspunde că cel mai bun guvernământ, — „acela, care este cel mai conform naturei, este acela a cărui dispoziţiune particulară se raportă cel mai bine cu dispoziţiunea poporului pentru care el este stabilit".

Şi este tot ast-fel şi pentru Legi: „raţiunea umană este legea, în general, întru cât ea guvernă toate popoarele pământului" — „legile politice şi civile ale fie căcărei naţiuni nu trebue să fie de cât casurile particulare unde se aplică această raţiune umană", — „ele trebue să fie proprii poporului pentru care ele sunt făcute".

Examinând diversele forme de guvernământ, Montesquieu găseşte la toate şi la fie care virtuţi şi vicii inherente lor: dintre toate formele de guvernământ acea care, după el, ar garanta libertatea politică ar fi un guvernământ moderat.

Dar chiar într'un assemeni guvernământ, libertatea nu există „decât dacă nu se abusă de putere".

„Ori — zice Montesquieu, este o experiență eternă, ca ori ce om care are putere este înclinat să abuzeze de ea: el merge până acolo unde el găsește limite. Cine ar spune-o? Virtutea însăși are nevoe de limite!".

„Pentru a nu putea abuza de putere, ar trebui ca, prin dispoziținea lucrurilor, *le pouvoir arrête le pouvoir,* — puterea să oprească puterea. O Constituțiune poate fi ast-fel ca nimeni să nu fie constrâns a face lucruri pe care legea nu'l obligă să le facă, — sau să nu facă pe acelea pe care legea 'i permite să le facă.

„Nu există libertate, dacă puterea de a judeca nu este separată de puterea legiuitoare și de puterea executorie.

„Dacă ea este unită cu puterea legislativă, — puterea asupra vieței și libertății cetățenilor ar fi arbitrară, — căci judecătorul ar fi legislator, — dacă ea ar fi unită cu puterea executivă, judecătorul ar putea avea forța unui opresor. Totul ar fi perdut dacă același om sau același corp de principali sau de nobili sau poporul ar exercita aceste trei puteri: acea de a face legile — acea de a executa resoluțiunile publice și acea de a judeca crimele sau diferendurile dintre particulari".

Ori, aproape pretutindeni această confusiune de puteri există: există o singură țară în care ea nu se întâlnește, zice Montesquieu, — aceasta este Englitera.

După ce a examinat toate Guvernămâmtele vechi și moderne, Montesquieu se oprește la acela al acestei insule fericite.

„Există o națiune în lume, zice el, care are ca object direct al Constituțiunei sale libertatea politică", aceasta este Englitera. Aci numai este aplicat riguros principiul divisiunei puterilor.

„Aceste trei puteri, — legislativ, executrice și judiciară ar trebui, zice Montesquieu, să formeze un repaus sau o stare de inacțiune (— de oare ce fie care dintre ele oprește pe cele-l-alte), — dar prin mișcarea necesară lucrurilor, ele sunt constrânse să înainteze, ele sunt silite să meargă în acord".

Puterea legiuitoare face legile, — ea votează ridicarea impozitelor, din an în an, — ea stabileşte, din an în an, forţele militare de uscat şi de apă, — căci dacă ar vota dreptul de a ridica impositele pentru tot-de-una sau dacă ar vota pentru tot-de-una ridicarea armatelor, ea riscă de a „perde libertatea".

In această ordonanţă a lucrurilor residă misterul libertăţei engleze.

„In monarhiile, ce noi cunoaştem, zice Montesquieu, ele nu au libertatea ca object direct, ele nu tind de cât la gloria cetăţenilor, a Statului sau a prinţului. Cele trei puteri nu sunt de loc distribuite şi fondate pe modelul Constituţiunei de care am vorbit. Fie care din ele are o distribuţiune particulară, după care ele se apropie mai mult sau mai puţin de libertatea politică, — şi dacă nu se apropie, monarhia ar degenera în despotism".

Nimeni până la Montesquieu, nu a atacat cu atâta vigoare şi autoritate principiul politic, concepţiunea mistică pe care era întemeiat Statul feudal, — şi nimeni nu a văzut mai bine ca el superioritatea Guvernului englez, — al Guvernământului libertăţei politice, — asupra tuturor celor-l-alte Guvernăminte vechi şi moderne.

Influenţa lui Montesquieu a fost imensă, ea a fost determinantă asupra mersului evenimentelor formidabile, care aveau să se îndeplinească într'un viitor apropiat.

*

* *

Despotismul luminat. Pe când Montesquieu în Franţa lăuda Guvernul parlamentar englez, — guvernământul naţiunei prin naţiune, — în Germania, **Christian Wolf, von Justi** şi **Billefeld** şi în Austria **von Sonnenfeld** ridicau un altar guvernământului despotic, — pe care ei 'l decorau cu numele de *Despotism luminat,* — de *regimen paternele:* ei acordă Regelui drepturi — şi i impun obligaţiuni, ca şi cum el nu ar fi de cât un tată de fami-

lie, însărcinat de a asigura viața și de a face fericirea copiilor lui.

Regele, ziceau ei, personificând Statul, are obligațiunea de a îngriji de întreținerea membrilor săi, — el trebue să facă tot ce poate conduce la ameliorațiunea soartei lor, — el trebue să vegheze ca toți să muncească și ca fiecare, prin munca lui, să poată să'și câștige cel puțin necesariul. Statul trebue să fixeze prin legi prețul cerealelor și al tutulor lucrurilor, — precum și cifra salariilor, — el trebue să împartă pe muncitori între diferitele profesii și să vegheze ca unele să nu fie prea încărcate și ca altele să lipsească de brațe, — el trebue să vegheze asupra sănătății supușilor săi, și că nimeni să nu fie surmenat, — și, în fine, ca el să prohibe vânzarea băuturilor.

Frederic II, Regele Prusiei, — Ioseph II, Impăratul Austriei au fost cei mai iluștri reprezentanți ai acestui system.

In *Considerațiuni asupra stărei presente a corpului politic în Europa, — Frederic II* blamează pe prinții a căror eroare consistă în a crede „că Dumnezeu a creat expres și printr'o atențiune particulară pentru măreția lor, pentru fericirea și orgoliul lor, această mulțime de oameni a căror salvare este lor încredințată și că supușii nu sunt de cât instrumentele și miniștrii pasiunilor lor deslănțuite. Oamenii au ales pe acela dintre ei pe care ei 'l considerau ca cel mai drept, pentru a i guverna și ca cel mai bun, pentru a le servi de părinte".

Iar în *Anti-Machiavel,* Frederic II crede că „Suveranul — departe de a fi stăpânul absolut al popoarelor lui, nu este de cât primul lor servitor".

Tot ast-fel în *Essai sur les Formes de Gouvernement,* Freedric II pune datoriile prinților de asupra drepturilor lor:

„Prinții, zice el, regii, suveranii, nu sunt învestiți cu autoritatea supremă pentru a se confunda în ticăloșii *(débauche)* și în lux și să întrețină pe lângă persoana lor, o grămadă de trântori, în trândăvie".

„Suveranul trebue să lucreze și să gândească pentru toată comunitatea, — el și poporul său nu formează de cât un corp. Nu există de cât un bine, acesta este acela al Statului, în general".

In fine, în *l, Histoire de mon Temps,* aruncând masca, *Frederic II* se arată așia precum el este, — și nu ast-fel precum el ar fi voit ca lumea și posteritatea să'l vadă.

Nu sărmanul Bethman Holweg — Cancelarul lui Wilhelm II, — a inventat faimoasa teorie a Petecului de Hârtie — *„du Chiffon de Papier"*, — ci Frederic II, el însuși:

„Datoria noastră profesională, zice el, este de a veghea la fericirea popoarelor noastre: de îndată ce vedem un pericol pentru ele într'un Tratat, este mai bine de a'l rupe de cât de a le expune la pericol. Prințul se sacrifica atunci binelui supușilor săi.

„Este imposibil de a face alt-fel. Aceia care condamnă fără milă această conduită au dreptate în teorie. Ca om privat, sunt de părerea lor, căci un om trebue să țină cuvântul lui, chiar dacă aceasta'l costă. Dar un prinț, care se obligă, nu se obligă numai pe el. El expune mari State, mari provincii, la o infinitate de rele: prin urmare, este mai bine să violeze credința de cât să ruineze pe poporul său".

*

* *

Jean Jaques Rousseau — revenind la idea lui Epicure, care zisese că Dreptul nu este de cât un *Pact de utilitate* între oameni, al cărui object este de a nu se vătăma reciproc, reportă orgina societății civile la un Contract social.

Mai întâi, în Discursul său asupra *Originei și Fundamentelor Inegalității printre Oameni,* el încearcă să stabilească care a fost starea de natură și apoi cum oamenii au trecut la starea socială.

Rousseau recunoaște că în specia umană sunt două feluri de inegalități: una naturală sau fisică, — cea-l-altă, morală sau politică, stabilite sau cel puțin autorisate de consimțământul oamenilor.

In starea de natură, omul apare lui Rousseau ca „un animal mai puțin forte de cât unele, mai puțin agil de cât altele, — dar cu toate acestea mai avantagios organizat de cât toate".

Rousseau vede pe omul primitiv „săturându-se sub un stejar, — desalterându-se la primul părâu, găsind patul său la piciorul aceluiași arbore care i a dat hrana lui".

„Pământul, abandonat fertilității sale naturale și acoperit de păduri imense, pe care toporul nu le'a mutilat nici o dată, oferă la fie care pas magazinuri și adăposturi animalelor de toate speciile.

„Oamenii, risipiți printre animale, observă, imită industria lor și se înalță până la instinctul animalelor,— cu acest avantagiu ca fie care specie — nu are de cât instinctul să propriu și că omul neavând poate nici unul care să i aparțină, — și le aproprie pe toate, se hrănește de o potrivă cu cele mai multe alimente diverse pe care cele-l-alte animale și le împarte și găsește, prin urmare, hrana sa mai ușor de cât oari care dintre ele".

„In această stare, omul are o mare forță fisică pentru a putea triumfa contra tuturor obstacolelor naturei.

„El are o mare agilitate pentru a fi temut de animalele sălbatice, — o constituțiune robustă pe care bolile nu o pot atinge.

„El are assemeni o mare fineță de simțiri, o indiferență naturală de ori ce este bine sau rău, — o lipsă totală de bunătate sau de răutate, — un instinct de conservațiune, unit cu un sentiment de milă, — în fine, el se bucură de o pace și de o fericire fără margini".

In starea de natură, omul, găsind, în natură, satisfacțiunea tuturor trebuințelor sale, nu are nici o trebuință de societatea altor oameni.

In această stare, nu există inegalitate: toți oamenii

sunt necesarmente egali, — chiar inegalitatea naturală nu există: aceasta însăşi presupune starea socială.

Contrariu de ce crede Hobbes, oamenii trăesc în pace, — şi nici de cum în răsboi.

Totuşi, chiar dacă am presupune că omul în stare de natură poate gândi, descoperind el însuşi cele mai sublime adevăruri, creând el însuşi maxime de justiţie şi de amor, fiind într'un cuvânt un filosof complect, — ce utilitate — se întreabă Rousseau — ar realiza specia umană din această metafisică, care nu s'ar putea comunica şi care ar muri cu individul, care ar fi inventat'o?

Ce progres ar putea realiza genul uman, risipit în păduri printre animale? Şi până la ce punct s'ar putea perfecţiona şi lumina mutual oamenii care neavând nici domiciliu fix, nici o trebuinţă, unul şi altul s'ar întâlni poate de două ori în viaţa lor, fără a se cunoaşte— şi fără a'şi vorbi?

Rousseau este, aşa dar, obligat a recunoaşte că, cu toate avantagiile, pacea şi fericirea pe care omul le gustă în stare de natură, — viaţa socială este absolut necesară.

Acea ce distinge, într'adevăr, omul de toate cele-l-alte animale este că omul se perfecţionează prin împreuna convieţuire cu alţi oameni şi Rousseau a văzut foarte bine această primă dificultate a omului natural: impins dar de natură, de trebuinţele sale de a se perfecţiona, omul a căutat societatea altor oameni.

Pentru acest scop, omul singur a fost înzestrat cu darul vorbirei.

Dar câtă greutate, cât timp infinit de lung, zice Rousseau, nu a trebuit să pună omul pentru a ajunge la prima lui descoperire: mii şi mii de ani?

Pentru a forma cuvintele, pentru a se representa obiectele, la care ele se referă, pentru a fixa timpul, etc., ce munca a trebuit în realitate până ce omul să cunoască istoria naturală şi metafisică?

Cât timp și câte cunoștințe au trebuit omului până să găsească numerile, cuvintele abstracte, timpurile verburilor, particulele, syntaxa,—să lege propositiunile și raționamentele și să formeze toată logica Discursului?

Rousseau, „înspăimântat de dificultățile care se multiplică și convins de imposibilitatea, ca și demonstrată — că limbagiul să fi putut naște și a se stabili prin mijloace pur umane", — abandonă discuțiunea problemei.

Un fenomen curios este de sigur faptul că invențiunile cele mai complicate, cele mai abstracte, sunt produsul unei vârste de care omul nu are nici o reminiscență, — nici o probă a aparițiunei lor: vechimea lor se perde în noaptea timpului.

Fără viața socială, nici un progres nu ar fi fost posibil și Rousseau a văzut'o foarte bine:

„Rătăcind în păduri, fără industrie, fără limbagiu, fără domiciliu, fără răsboi și fără legătură, fără nici o trebuință de semenii lui, — fără assemeni nici o nevoe de a le vătăma, poate chiar fără a cunoaște vreunul individul, omul sălbatec, supus la puține pasiuni, și satisfăcându-se pe el însuși, nu avea de cât sentimentele și luminile proprii stărei lui, —el nu simțea de cât adevăratele sale trebuințe, nu privea de cât acea ce el credea că'l interesă de a vedea și că inteligența lui nu făcea mai mare progres de cât vanitatea sa. Dacă din întâmplare, el făcea oare care descoperire, el nu putea să o comunice, căci el nu recunoștea pe proprii săi copii. Arta perea cu inventatorul ei. Nu era nici educație, nici progres, generațiunile se multiplicau inutil și fie care plecând din același punct, secolele se scurgeau în toată grosiertatea primelor vârste, — specia era deja bătrână, — și omul era încă tot copil".

A trebuit, dar, ca omul să iasă din această stare de natură, și el eși, zice Rousseau, fondând proprietatea solului.

„Primul care, împrejmuind un teren, s'a avizat a zice: *acesta este al meu!* și găsi oameni destul de simpli pentru a'l crede a fost adevăratul fondator al societății civile".

Cel d'ântâi care a instituit Statul, societatea civilă a făcut, a zis Aristote, un imens serviciu oamenilor.

Rousseau — printr'o bizară contradicțiune — căci după ce a recunoscut el însuși imposibilitatea pentru om de a trăi în stare de natură, afirmă, acum, din contră, că acesta este autorul nenorocirei, care planează asupra omenirei.

„Câte crime, răsboaie, asasinate, câte miserii și câte orori nu ar fi cruțat genului omenesc acela care, smulgând purul și astupând șanțul, ar fi strigat semenilor lui: *păziți-vă de a asculta pe acest impostor? sunteți perduți dacă uitați că fructele sunt ale tuturor și că pământul nu este al nimănui*".

Dar Rousseau recunoaște, din nou, că este probabil că lucrurile nu puteau să dureze așia cum ele erau, — că idea de proprietate nu s'a format de o dată în spiritul uman, că ea era resultatul progreselor și ideilor anterioare.

*
* *

Din acest moment totul se schimbă: oamenii, luând un culcușiu fix, apropiându-se, reunindu-se în diverse trupe, „formează, în fine, în fie care localitate, o națiune particulară, unită prin moravuri și prin caractere".

*
* *

Uniunea lor are de scop de a se protege unii pe alții Cum însă?

„A găsi o formă de asociațiune, care să apere și să protează, cu toată forța comună, persoana și bunurile fiecărui asociat, — și prin aceasta fiecare, unindu-se cu toții, să nu se supună totuși decât lui însuși și să rămână tot atât de liber ca și mai înainte".

Aceasta este Problema pe care și-o propune J. J. Rousseau în *Contractul social.*

El o resolvă suposând că oamenii au făcut între ei

un Pact, ale cărui clause se pot reduce la una singură: „înstrăinarea totală a fiecărui asociat cu toate drepturile lui către toată Comunitatea".

Iată cum Comunitatea, — Statul, — Societatea civilă, — se găsește învestită cu dreptul de suveranitate asupra fiecăruia dintre membrii săi.

Rousseau ar fi ajuns la același resultat, ca și Hobbes: la despotismul Statului, dacă nu ar fi făcut o gravă rezervă:

„Trebue să distingem bine, zice el, drepturile respective ale cetățenilor și datoriile, ce ei au de îndeplinit în calitate de supuși, — de dreptul natural, de care el trebue să se bucure, în calitate de oameni".

Există, așa dar, un drept natural, — individul are drepturi naturale, și oricât ar fi de absolută, de sacră, de inviolabilă, Puterea suverană, ea nu le poate viola: ea nu poate, într'adevăr, trece de limitele convențiunilor generale: dar aceste limite, le fixează Puterea suverană, — ceea ce revine a zice că individul rămâne totuși la discreționea Statului și legilor sale.

„Se convine, adaogă Rousseau, că tot ceea ce fiecare înstrăinează prin Pactul social din puterea sa, din bunurile sale, din libertatea sa, — este numai partea din toate acestea al cărui usagiu importă Comunității; dar trebue să convenim că, suveranul singur este judecătorul acestei importanțe". (V. Livre II. Cap. IV. Pag. 47).

Ori *donner et retenir ne vaut!*

Drepturile și libertățile, pe care Rousseau credea că poate să le salveze prin formula sa, sunt înfirmate și revocate prin dreptul recunoscut Suveranului de a fixa el însuși caracterul și întinderea acestor drepturi și libertăți: frâul Rațiunei pe care Rousseau i-l impune este un slab paliativ, este el însuși mai mult un frâu moral, — lipsit de orice sancțiune: Convențiunea din 1793, fidelă discipul a lui Rousseau a dovedit-o.

*
* *

Cu **Kant.** Problema intră într'o fază nouă.

Ca și Rousseau, Kant pune la baza Statului și a legii voința suverană a poporului.

„Ori ce lege, zice el *(Rechtslehre,* § 43, Verlag Haimann Berlin 1870) conține Idea de Stat, — adică a unei stări de drept, — *Rechtszustand,* — în care voința tuturor este supusă unei singure voințe, — voință în care sunt reunite toate voințele individuale: această voință singură poate edicta acea ce este conform cu Dreptul".

Dar pentru a ajunge la această concepțiune, — nu experiența eșită din violență sau răutatea oamenilor, cum s'a zis, a condus pe om la acest țel, — ci pur și simplu *Rațiunea, — die Vernuft-Idee,* — căci oricât de conformă cu dreptul ar putea fi starea de natură, nimeni nu ar putea fi garantat contra violenței, atât timp cât nu va fi o autoritate supremă care să poată zice aceea ce este just și permis.

Spre acest sfârșit a trebuit ca omul să iasă din starea de natură, în care el trăia după capriciul lui, și să se unească cu toți aceia pe care din cauza influenței lor reciproce nu-i putea evita: în alți termeni, el a trebuit să treacă într'o stare în care să fie determinat legalmente fie căruia, acea ce este al lui și acea ce nu este al lui: într'o stare socială.

S'a putut foarte bine, zice Kant, ca în starea de natură să nu fie o stare de injustiție, — dar ea a fost cert o stare fără drept, fără legi, — în care când dreptul este controversat să nu existe nimeni care să-l proclame și care să-l apere.

In această stare de natură, proprietatea este provizorie, — ca și dreptul în general, — ea nu devine definitivă decât prin constituirea societății civile, — *care nu o creează, dar care o sancționează.*

Dacă am înlătura această consecință, zice Kant, funcțiunea societății ar deveni imposibilă.

In starea de natură, *al meu și al tău* există, ca și în starea socială, dar nu există nici o lege care să le deter-

mine, şi nici o autoritate care să le facă a fi respectate. *(Rechtslehre,* § 11, pg. 150).

Statul nu este, aşa dar, alt-ceva decât o reuniune, o asociaţiune de oameni sub imperiul legilor de drept: *unter* Rechtsgesetzen.

Atât timp cât această asociaţiune nu este constituită sub imperiu de legi, de drept, Statul există, — dar el este un Stat în Idee — der *Staat in der Idee.*

Odată constituit, Statul cuprinde trei puteri: *trias politica:* puterea legislativă, puterea executivă şi puterea judecătorească (ib id, § 44, pg. 151).

Puterea legislativă este subordonată voinţei colective a poporului; aceasta nu poate cauza nimănui o injustiţie prin legile ei.

Este, într'adevăr, posibil, ca edictând legi pentru un altul, să se comită o injustiţie, — dar nu va comite de sigur nici una când el le va edicta pentru el însuşi: *volenti non fit injuria.*

Iată pentru ce trebue ca voinţa tuturor şi a fie căruia să concure la confecţionarea legilor.

Membrii unei atari societăţi, — *societas civilis,* — Stat — se chiamă cetăţeni — *cives* — şi atributele lor legale, inseparabile, sunt *libertatea, egalitatea, autonomia:* omul nu trebue să se supună decât legii făcută de el însuşi: el nu trebue să recunoască alt superior în Stat decât pe acela care ar avea destulă putere morală ca să-l lege pe el însuşi, precum ar putea şi el să-l lege la rândul său: el nu trebue să depindă de nimeni în Stat, — viaţa şi conservaţiunea lui să nu depindă de arbitrul nimănui, — de cât de propriile sale drepturi şi forţe, ca membru al societăţii, — în alţi termeni personalitatea sa, în toate raporturile de drept, să nu fie reprezentată de cât de el însuşi: (ib id, § 46, pg. 152).

Actul prin care Statul a fost constituit, formează contractul original în virtutea căruia, — omnes et singuli, — oamenii au cedat libertatea lor, pentru a fi consideraţi ca membrii ai Statului, dar pe care au reluat-o imediat.

Omul nu a făcut, în realitate, decât să abandone libertatea sa sălbatică și fără legi, pentru a regăsi în Stat, libertatea sa legală (ib id, § 47, pg. 154).

Scopul Statului este propria sa conservațiune: *salus reipublicae, suprema lex!.*

Prin salvarea Statului nu trebue, zice Kant, să înțelegem binele și fericirea cetățenilor, căci, după Rousseau, oamenii s'ar găsi mai bine în starea de natură sau chiar sub un Guvern despotic, — dar concordanța Constituțiunei cu principiile de drept, concordanță către care un *imperativ categoric* ne împringe (§ 49, pg. 157).

I s'a părut lui Kant că nu a stabilit în de ajuns drepturile individului, — respectul personalității sale.

Printr'o analiză savantă și într'adevăr admirabilă, Kant ajunge a impune în chip definitiv individul respectului legii, — a dresa individul în fața Statului, — ca o putere, — nu numai egală, dar superioară, — având drepturi și libertăți, în afară și pe deasupra Statului.

In fiecare om, zice Kant, sunt doi oameni: *homo phenomenon,* omul fisic, — și *homo numenon,* — omul moral, — fiecare având dreptul la respect și la viață.

„Considerat ca persoană, zice Kant, omul este pe deasupra ori cărui preț. El posedă o demnitate, o valoare interioară absolută, prin care el forțează pe toți cei-l-alți la respectul persoanei sale. Ea îi permite să se măsoare cu ori care dintre ei și de a se considera egalul lor: omul nu trebue să urmărească scopul vieței sale într'un chip josnic și servil, — *animo servili,* — ca și cum el ar cere o favoare" *(Rechtslehre — Einleitung, § 3).*

Toate drepturile omului nu sunt de cât manifestațiuni ale personalității sale: dreptul de conservațiune a persoanei umane, dreptul de proprietate, dreptul de a veni și a se duce, libertatea muncei, libertatea religioasă, etc., nu sunt decât consecințele acestui principiu fondamental: personalitatea omului trebue să fie considerată ca o *fine în sine* și nu ca *un mijloc.*

Răsturnând vechia concepțiune a Statului antic, în care individul nu era nimic, sau nu era decât un mijloc pentru fericirea și salvarea Statului, Kant ajunge, prin sforțări lăudabile, nu numai să-l emancipe, dar încă să-l dreseze în fața Statului ca o adevărată putere autonomă.

Rolul Statului și funcțiunile sale au fost limitate la menținerea ordinei în interior și la apărarea teritoriului în exterior.

Din colo de această sferă a acțiunei Statului, este sfera de acțiune a individului, eliberat, în fine, din camisola de forță în care el fusese încercuit sub regimul Despotismului luminat.

Kant fondează, într'adevăr, filosofia individualistă — *Individualismul* — causa a atâtor greșeli, a atâtor lupte intestine, — prin exagerațiunea lui.

*
* *

PHYSIOCRAȚII

Impingând și mai departe de cât Kant, care întrevedea Statul, societatea civilă, — în Idee — chiar în starea de natură, **Physiocrații** au pretins că Ordinea socială există naturalmente, — că ea este guvernată de legi eterne și neschimbătoare, — că ea se găsește atât în starea de societate civilă, — cât și în societatea naturală a oamenilor.

Nu numai noțiunile, dobândite asupra Statului și rolului său, erau resturante, — dar Statul însuși și legile lui, deveneau superflui, — dacă nu vătămătoare.

Acea ce a condus pe Physiocrați la sistemul lor absolut, a fost, poate, și piedicile care guvernau atunci Franța și omenirea întreagă: vămi interioare, drepturi vamale prohibitive la importațiune sau prohibițiune complectă, — *jurandele, maîtrisele, corporațiunile*

strângeau pe om în zalele lor de oțel, — divisiunea în clase a societății, organizațiune artificială, toată opera Statului și a conceptului ce el 'și făcea de rolul lui în societate.

Pentru a libera pe individ, Physiocrații au imaginat curiosul lor sistem de Ordine naturală, preexistentă și superioară omului, dominându-l și dirigându-l — *volens, nolens,* — repausând ea însăși pe principii neschimbătoare și fiind guvernată de legi eterne.

Ex natura, jus, ordo et leges.

Ex homine, arbitrium, regimen et coercitio, zicea Quesnay.

Lumea fisică este supusă legilor care asigură echilibrul Universului, — societatea umană, nefiind de cât o parte a acestui Univers, este și ea supusă legilor, care asigură echilibrul lumei sociale.

Dacă oamenii ar cunoaște legile Ordinei sociale, — naturale, — și obligațiunile care decurg din ea pentru ei, raporturilor lor, zic Physiocrații, ar fi în tot-de-una regulate de justiție, — această regulă universală și suverană, recunoscută de Rațiune, care determină acea ce este al fie căruia și acea ce aparține la cei-l-alți.

Consecința fatală a unui atare sistem este că omul nu poate schimba *Ordinea naturală și essențială a lucrurilor,* — că prin intervențiunea lui, el nu poate de cât să o turbure.

De unde necesitatea de a lăsa să acționeze legile naturale, — de a interveni, cât mai puțin posibil, în reglementarea raporturilor sociale.

Laissez faire, laïssez passer.

Le monde va de lui-même, — zicea Gournay, — unul din fondatorii acestei doctrine.

Societatea poartă în sine însăși regulatorul essențial al Ordonanței sale.

Interesul particular, zicea *Mirabeau — père — în l'Ami des Hommes,* constitue prima legătură socială.

Interesul general nu contrariază întru nimic intere-

sul particular: unul nu poate subsiste fără cel-l-alt: unul oprește și limită pe cel-l-alt.

Iată pentru ce trebuesc ridicate toate piedicile care opresc libera desvoltare a individului și prin urmare a societății.

Sistemul physiocrat a avut de sigur un mare resunet în timpul său.

Turgot, unul dintre cei mai iluștri representanți ai săi, a fost chemat la putere: el a încercat să realizeze, cel puțin în parte, ideile școalei lui.

El a suprimat corvada, — un imposit foarte greu și care apăsa numai pe cultivatori, — și a voit să o înlocuiască cu un imposit general, — apăsând pe toți cetățenii, — cea ce el nu a putut încă face.

El a desființat jurandele, maîtrisele și corporațiunile de arte și meserii.

El a suprimat taxele asupra grâului, înființate de comuna Paris.

Aceste reforme și altele resturnau din temelii sistemul social și economic al Franței.

„Aceste piedici, aceste jene, pe care voi le suprimați, zicea Procurorul General Seguier, combatând edictele lui Turgot în Parlamentul din Paris, — edicte care nu au putut fi interinate de cât printr'un *Lit de justice,* sunt acelea care fac gloria, securitatea și mărirea comerțului Franței, — ..... Trebue să conservăm acea ce a fost consacrat de Henri IV, de Louis XIV, de Soully și de Colbert".

Interesații, uniți în contra lui, au provocat căderea lui.

Turgot se restrase, dar într'o scrisoare celebră, din 30 Aprilie 1776, adresată lui Louis XVI, el îndrăsni să spună tot adevărul ce apăsa pe conștiința lui.

„Nu uitați nici o dată, Sire, că slăbiciunea a condus pe eșafod pe Carol I (al Angliei), — că slăbiciunea a făcut pe Carol IX crud, — că ea a format Liga sub Henri III, că tot ea a făcut pe Louis XIII, că ea face azi pe

regele Portugaliei, sclavi încoronați, — ea a fost causa tutulor nenorocirilor sub ultimul rege".

Cuvinte profetice, pe care un viitor apropiat le va realiza și verifica. Louis XVI a murit pe eșafod — ca și Charles I al Angliei.

Reformele fură abrogate după căderea lui Turgot — cel puțin în parte, — dar ele vor triumfa definițiv cu Revoluțiunea Franceză.

Ridicând pe individ din pulberea în care el zăcea, Physiocrații fac dintr'ânsul nu numai un om având drepturi și obligațiuni, înscrise în Ordinea naturală și esențială a societăților, — și garantate prin legile eterne, — dar ca fiind el însuși isvorul prim al celui mai important drept: al *dreptului de proprietate.*

De sigur, am văzut că Locke, înaintea lor pusese principiul proprietății în muncă, — dar el apusese, în aplicațiunea lui, o reservă foarte gravă: oamenii 'și pot apropria, toate lucrurile din natură, chiar solul, cu condițiie ca să rămână și celor-l-alți destule și de tot atât de bună calitate.

Astăzi, mai ales, când totul este apropriat, — noui veniți ar putea în virtutea principiului lui Locke se reclame partagiul bunurilor și pământurilor, — de oare ce numai rămâne nici destule bunuri și nici destule pământuri — și nici de o atât de bună calitate.

Physiocrații înconjoară dificultatea: ei ajung la consacrațiunea dreptului de proprietate asupra solului, printrun sistem mai mult ingenios de cât fondat.

Mercier de la Rivière, în opera lui: *l'Ordre naturel et essentiel des Sociétés,* deduce dreptul de proprietate al omului „asupra lucrurilor dobândite prin munca sa"— dreptul de proprietate mobiliară — din proprietate pe care fie care o are asupra persoanei sale.

„Nu cred, zice el, că se poate refuza unui om dreptul natural de a prevedea la conservațiunea sa.

„Acest prim drept nu este el însuși de cât resultatul unei prime datorii, care i este impusă sub pedeapsă de moarte.

„Ori este evident, crede Mercier de la Rivière, că dreptul de a prevedea la conservațiunea sa conține dreptul de a dobândi, prin cercetările și prin operile sale, lucrurile utile existenței lui și pe acela de a le conserva după ce le a dobândit. Așa dar dela natură însăși, fie care om deține proprietatea exclusivă a persoanei sale și acea a lucrurilor dobândite prin operile sale, zic proprietate căci dacă nu ar fi exclusivă nu ar fi un drept de proprietate. Proprietatea exclusivă a persoanei sale, pe care o numesc *proprietate personală* este, așa dar, pentru fie care om un drept de o necesitate absolută și cum această proprietate exclusivă ar fi nulă fără proprietatea exclusivă a lucrurilor dobândite, această a doua proprietate, căreia i voi da numele de *proprietate mobiliară,* este de o necesitate absolută ca și cea d'ântâi din care ea emană".

Fondând dreptul de proprietate mobiliară pe acea ce Physiocrații numesc *„proprietate personală"*, proprietate pe care fie care o are asupra persoanei sale și facultăților sale, ei au dat acestei proprietăți un fondament solid și just.

Dar pentru a aplica aceleași principii la proprietatea solului, ei nu o puteau face de cât forțându-l.

„Oamenii, zice Mercier de la Rivière, multiplicându-se, producțiunile gratuite și spontanee ale solului au devenit repede insuficiente și ei au fost siliți să devină cultivatori. Atunci a trebuit ca pământurile să fie împărțite pentru ca fie care să cunoască porțiunea ce avea de cultivat. Dela necesitatea culturei a resultat necesitatea partagiului pământurilor, acea a instituțiunii proprietății funciare.

„Inainte ca un pământ să fie cultivat, el a trebuit să fie defrișat, — să fie preparat, prin o multitudine de lucrări și de cheltuieli diverse, trebue ca stabilimentele necesare exploatațiunei să fie construite, prin urmare, ca fie care cultivator să înceapă prin a avansa pământului bogățiile mobiliare, al căror proprietar el este: dar cum aceste bogății mobiliare, încorporate pentru a zice ast-

fel în pământ, nu pot să fie recuperate alt fel, este comprehensibil că cine va nu ar putea face aceste cheltuieli de cât sub condițiunea de a rămânea proprietar al pământului, fără aceasta, proprietatea mobiliară a tutulor lucrurile ar fi perdută. Această condițiune a fost cu atât mai justă la origina societăților particulare, cu cât pământurile erau fără valoare venală, fără preț".

Ast-fel, omul a devenit proprietarul solului, pentru că el a încorporat în el bunuri mobiliare, al căror proprietar el este, — ca o urmare și o prolongațiune a personalității sale.

Argumentul este periculos, căci s'ar putea deduce că în casul când omul nu a încorporat nimic, — în casul când pământul este încă nedrifișat, în stare virgină, el nu este proprietar, — pământul ar trebui să fie considerat ca fiind încă un *res nullius,* pe care ori cine ar putea să'și'l aproprieze, — pentru ca, — încorporând în el bunurile lui mobiliare, — să poată deveni proprietarul lui.

Dar chiar în casul unei încorporațiuni de bunuri personale sau de execuțiune de lucrări pentru a defrișa și a pune în valoare solul, Mercier de la Rivière, simte slăbiciunea argumentului lui și adaogă, pentru a i atenua insuficiența, că această apropriațiune — prin incorporațiune de bunuri și lucrări personale — este cu atât mai justă cu cât, la origina societăților, pământurile erau fără valoare venală, — fără preț.

Astăzi, așa dar, argumentul nu ar mai valora nimic: căci nicăeri pământul nu mai este *„fără valoare venală, fără preț"*.

Acea ce mă miră mai mult este că Mercier de la Rivière este autorul faimoasei teorii a *venitului net al pământului.*

După el, — și după Physiocrați, în general, — pământul singur poate da un venit net, — un venit deasupra cheltuelilor de producțiune.

Această teorie conținea, într'ânsa, teoria Rentei, în virtutea căreia valoarea venală a unui pământ și veni-

tul lui depind de fertilitatea solului de bogățiile ascunse în sânul lui de situațiunea geografică sau de poziția economică, — toate elemente care nu sunt resultatul nici al incorporațiunii mobiliare, nici al lucrărilor personale, făcute în acest pământ.

Totuși, această teorie impunea un frâu mai mult omnipotenței Statului și dreptului de confiscațiune: libertatea individului și dreptul de proprietate găsiseră în Physiocrați, susținători fervenți, aproape fanatici.

Printr'o curioasă contradicțiune, Physiocrații ajung, totuși, — a proba că sistemul *Despotismului legal* este cea mai bună formă de Guvernământ.

Pentru a asigura individului folosința drepturilor sale naturale, trebue, zic ei, un Guvern forte.

Voința suverană trebue să fie unică, — ea singură are dreptul de a aduce legea — *legem ferre.*

Această voință nu trebue să fie capricioasă, — *Despotismul legal* nu are nimic de a face cu Despotismul arbitrar: el guvernă prin Rațiune, — legile lui sunt adevăruri care se impun ca axiomele matematice.

„Euclyde, zicea Mercier de la Rivière,e este un adevărat despot, — adevărurile geometrice cel el ne a transmis sunt cu adevărat legi despotice. Despotismul legal și despotismul personal a acestui legislator nu face de cât unul: acela al forței evidenței".

*

* *

ȘCOALA CLASICĂ ECONOMICĂ

Aceasta era starea Chestiunii Rolului și Puterilor Statului, când apăru Adam Smith și după el Ricardo, John Stuart Mill, Jean Baptiste Say, și toată școala economiștilor clasci de la finele secolului XVIII și din prima jumătate a secolului al XIX.

Cu ei chestiunea se simplifică și se precizează încă: interesul personal este mobilul, — nu numai al vieței individuale, — dar încă al vieții sociale.

Fie care interes personal fiind limitat de interesul personal al celor-l-alți, se stabilește naturalmente o armonie între ei, — de unde va resulta armonia generală.

Așa dar, cel mai bine este de a garanta fiecărui individ libertatea persoanei sale și exercițiul facultăților sale.

Din această concurență, din această emulațiune între ei va resulta progresul general: binele tuturor și al fiecăruia.

Economiștii au fost dar, francamente, individualiști; ei au adoptat formula Physiocraților: *laissez faire, laissez passer,* fără exagerațiunile lor, și mai ales fără teoria lor asupra venitului net al pământului, — nici al impositului unic pe acest venit.

*

* *

ORDINEA LEGALĂ LA FINELE SECOLULUI AL XVIII

Pentru a înțelege bine evoluțiunea Ideilor de la finele secolului XVIII și de la începutul secolului al XIX trebue neapărat să presentăm, în mod succint, tabloul moral și tabloul real, — adică starea spiritelor și starea lucrurilor reale, — la finele secolului XVIII și la începutul secolului XIX.

De o parte, Statul a tot puternic, având resorbit în el, pe Individ, — diminuându-l și anihilându-l atât, — încât el nu putea trăi de cât prin grația sau prin Ordinul Statului, — sau în ori ce cas în cadrul dat de Stat, — în camisola de forță în care el 'la băgat.

Statul antic exercita ostracismul său în numele salutei Statului *„salus patriae“*, Statul feodal invocă Rațiunea de Stat: în numele Rațiunei de Stat, Individul este jugulat: libertatea sa, bunurile sale, viața lui chiar, sunt la discreția arbitrariului Statului, — sau mai bine

zis al aceluia care şi atribuie dreptul de a vorbi în numele lui: toate crimele, toate violaţiunile drepturilor celor mai sacre ale omului sunt comise în numele Raţiunei de Stat.

Libertatea individuală, libertatea de conştiinţă, libertatea religioasă, libertatea muncei, şi a proprietăţei — nu existau.

Biserica, care, după lupte acerbe, isbutise a pune pe Stat şi pe representantul său, în tutela sa, — uzează de Stat ca de un instrument orb şi servil, în propriul său interes.

Masacrele hereticilor, ca acelea din noaptea de Sainte-Barthélemy, — execuţiunile în masă, autodafeele, ce Inquisiţia ordonă, şi pe care Statul le execută, revocaţiunea Edictului de Nantes,.... totul se face în numele Raţiunii de Stat.

In fine, printr'o organizaţiune draconică, Statul înnăbuşă deocamdată şi suprimă în urmă orice iniţiativă individuală. El a cristalizat societatea în corporaţiuni, în jurande şi în maîtrise, închise: împiedicând orice concurenţă, — orice progres a fost stânjenit.

Libertatea profesiunilor, libertatea de a'şi alege meseria sa, de a exercita util facultăţile sale nu exista.

Pentru a putea exersa o profesiune, omul trebuia să treacă mai întâi printr'un purgatoriu: prin a fi ucenic, — calfă, — să treacă un concurs, — să facă un capo 'd'operă, — judecat ca atare de viitorii săi concurenţi.

In Franţa, pentru ca cineva să poată înfiinţa o manufactură, trebuia să obţină o licenţă regală, — şi pentru a o exploata, el trebue să se conforme cu stricteţă Regulamentelor.

Regulamente numeroase de administraţiune publică determinau lungimea, lărgimea şi calitatea stofelor, — materiile prime din care ele trebuiau făcute.

In 1730 au fost revăzute şi promulgate *Regulamentele generale şi particulare,* concernând manufacturile şi fabricile francese. Patruzeci de ani, după acea, un Inspector a constatat „*că pentru manufacturi* numai, existau

mai mult de una mie Edicte, Declarațiuni, Instrucțiuni, Decisiuni și Ordonanțe".

Un martor ocular (v. Rolland, *Encyclopedie Methodique au môt Manufacture)* povestește că într'o singură dimineață a văzut tăindu-se 80—90—100 bucăți de stofe. „Am văzut, zice el, această scenă reînoindu-se în fiecare săptămână, în decursul mai multor ani; am văzut confiscându-se stofe — cu amenzi. Am văzut arzând stofe în zilele de târg, spânzurate la stâlp cu numele fabricantului, sub amenințarea de a'l lega pe el însuși de stâlp în caz de recidivă".

Pentru ce? Pentru că țesăturile erau inegale sau neregulate,—sau pentru că ele aveau un defect oare care,— sau pentru că culoarea era diferită, etc.

Privilegii considerabile, de care detentorii lor erau foarte geloși, garantau și conservau aceste abusuri.

Procese interminabile și costisitoare avură loc între cei interesați.

Libertatea comerțului nu exista: în interior, ea era stânjenită de vămi, care separau o provincie de alta, — în exterior, de un sistem prohibitiv sau de taxe vamale de importațiune foarte ridicate.

Se poate zice că individul era o ființă oarbă și fără voință, care a abdicat în mâinele Statului personalitatea lui și destinele lui: Statul fu totul, Individul nimic.

Dar Statul era usurpat de Rege, care în fapt exercita drepturile lui, — sub pretextul Rațiunei de Stat.

Iată pentru ce Montesquieu putea zice cu drept cuvânt că într'un assemeni Stat libertatea nu exista pentru că ea depinde de capriciul Regelui.

Regele face legea și Regele o execută. Regele stabilește și ridică impositele. Regele decretează și ridică armatele. Regele — sau în numele său — agenți — cărora el le'a vândut acest drept pe bani, — distribue justiția, — sau mai exact, vând justiția aceluia dintre litiganți, care le plătește mai mult. Regele, așa dar, concentră în mâinile sale toate puterile: puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească.

Iată de ce Louis XIV a putut cu drept să zică: *l'Etat c'est moi!*

Dar în fața acestui despotism, care nu a fost în tot-deuna nici fără mărire, — nici fără profit pentru popoare, — spiritul public, — Rațiunea pură a popoarelor nu au stat inactive: filosofii, încet și greu, arătară și deschiseră lumei o cale nouă: acea a libertății Individului și a Statului: ei proclamară că dreptul Individului la libertate era un drept înnăscut, — ei 'i recunoscură un fine propriu, — fine pe care fie care om are dreptul și datoria de a o realiza aci pe pământ, — și ei micșorară și limitară Rolul Statului în limite stricte, în care el nu putea vătăma Individului: la dreptul de poliție și la dreptul de justiție în lăuntru, — și la apărarea teritoriului în afară.

Când Revoluția franceză a isbucnit, când Statul feodal, cu tot imensul său cortegiu de legi, de Regulamente, de clase sociale, de jurande, maîtrise și corporațiuni, dispăru, și libertatea a fost proclamată de lege, — aceasta s'a făcut pentru că această Revoluție era deja făcută, precum am văzut, în spirite: vechia concepțiune a Statului și a Regalității, fondate una și alta pe drepturi superioare Individului, fusese de mult încă distrusă de filosofie.

Montesquieu, Rousseau, Physiocrații, Blaise Pascal, Descartes, Kant, etc. și toată pleiada marilor filosofi din secolul XVII și XVIII au făcut revoluția din 1789, iar nu secțiunile Parisului. Acestea nu au fost de cât ecoul, instrumentele și executorii preceptelor, pe care marii apostoli, marii purtători ai gândirei omenești le semănaseră în mijlocul lor.

IDEA DE STAT MODERN

Pe ruinele Statului feodal s'a înălțat Statul modern: *Statul liberal.*

Toate libertățile au triumfat și au fost recunoscute în noul Stat: una singură a fost proscrisă și interzisă: a fost libertatea de asociațiune.

Convențiunea Franceză din 1793, s'a temut ca vechile clase, ca vechile grupări sociale și economice să nu se reforme, la adăpostul acelei libertăți.

Singurul principiu regulator al vieții sociale și economice fu acela al libertății,—libertatea fără limite, libertatea fără margini: deci lupta, concurența!

Să scape cine poate! să trăiască cine poate,—moarte slăbănogilor,—moarte învinșilor!

Un adevărat și crud *bellum omnium in omnes* se deslănțui în omenire.

Pe acest principiu se reorganiză noua societate: Statul, familia, dreptul de proprietate, dreptul de succesiune,—și în general toate instituțiunile sociale și economice.

El găsi în Economiștii dela începutul secolului XIX partisani fervenți și convinși: ei fură adversari înverșunați ai Statului,—inimicii cei mai hotărîți ai intervențiunei lui în raporturile dintre indivizi.

*

* *

Cel dintâi fu **Adam Smith** care dădu semnalul în marele uvragiu: *Cercetări asupra Naturei și Causelor bogăției Națiunilor.*

Adam Smith crede că ordinea economică este o ordine naturală, în care oamenii activează și trăiesc instinctiv și în consecință,—toți mișcați de unul și același resort: *interesul personal* (v. Gide, *Histoires des Doctrines économiques,* pg. 101).

„Oare care medici, zice Smith, par a fi imaginat că sănătatea corpului uman nu poate fi păzită decât printr'un regim precis de dietă și de exercițiu,—a căror violare — fie ea oricât de mică, ocazionează necesarmente o desordine, o rea stare proporțională cu gradul acestei violațiuni... D-l Quesnay, care era el însuși medic și medic foarte speculativ, pare a fi avut o atare concepțiune despre corpul politic, și a imaginat că el nu poate prospera decât sub un oare care regim precis, — regimul de perfectă libertate și de perfectă justiție. Nu se pare că el a considerat că în corpul politic, sforțarea naturală, pe care fie care din noi o face constant pentru a ameliora condițiunea sa, este un principiu de preservațiune capabil de a preveni și de a corige, sub multe raporturi, relele efecte ale unei economii politice, în oare care măsură, tot odată și parțială și opresivă. O atare economie politică, de și ea întârzie, mai mult sau mai puțin, nu poate în tot de una să oprească complect progresul unei națiuni către bogăție și prosperitate și încă mai puțin ea ar putea să o facă să retrogradeze.

„Dacă o națiune nu ar putea prospera fără a se bucura de o libertate și de o justiție perfectă, nu există în lumea întreagă o singură națiune, care ar fi putut să prospere. In corpul politic totuși *înțelepciunea naturei* a luat ample precauțiuni pentru a remedia la multe rele, efecte ale nebuniei și injustiției Omului, — în același chip, precum el a făcut-o în corpul lui fisic pentru a remedia la acelea ale lenevirei sau întemperanței sale". (T. I, pg. 421 L. IV Ch. II). Și mai departe precisând Smith, adaogă: „urmărind propriul său interes, Omul

realiză adesea pe acela al Societăţei, mai real chiar de cât el şi propusese cu adevărat de a-l promova".

Omul, după Smith, este condus de o *mână invisibilă* către un scop care nu era în intenţia lui.

Conclusiunea logică a acestor principii este că „fie care om, întru atât întrucât el nu violează legile justiţiei, trebue să fie lăsat absolut liber de a urmări propriul său interes, în modul care-i convine şi de a pune munca şi capitalul său în concurenţă cu acela ale oricăruia alt om sau cu orice clasă de oameni".

In cea ce concerne Guvernul, — „el este complect descărcat de o datorie care 'l va expune la nenumărate decepţiuni, dacă el încearcă, de a o îndeplini şi pentru buna îndeplinire a căreia, nici o înţelepciune, nici o ştiinţă umană nu ar putea vreodată să fie suficientă: datoria de a supraveghea munca persoanelor private şi de a le dirige către scopurile cele mai conforme interesului social: cel mai bine este dar ca Statul să se abţină dela orice amestec în raporturile dintre particulari".

*
* *

J. Baptiste Say urmează şi complectează pe Adam Smith: după el Ordinea economică este guvernată de legi naturale şi universale, care se impun legislatorului,—care nu se pot viola nepedepsit, (v. *Traité, Discours préliminaire).*

„Laissez faire, loissez passer" al Physiocraţilor devine pentru J. B. Say un imperativ categoric: intervenţia Statului este inutilă sau vătămătoare.

Ordinea economică fiind o ordine naturală şi permanentă,—nu este nici o utilitate de a studia vechile înfăptuiri — *„erremente" ale oamenilor,* — de a scoate din pământ opiniunile false sau absurde. (v. *Cours complet d'Economie Politique Practique* T. II, pg. 537 şi urm.).

*
* *

In Germania, **John Prince Smith**, fondatorul școalei liberale germane, susținea asemeni că libertatea este singurul mijloc al progresului, căci fie care înțelege mai bine interesul său și că într'un regim de libertate, nimeni nu poate realiza propriul său bine fără a tinde în acelaşi timp a realiza pe acela al celor-l-alți. (v. J. Prince Smith în Renzsch, *Handwörterbuch der Volkswirtschaftslehre,* pg. 438 și urm.).

*
* *

Cu **Frederic Bastiat**, interesul personal devine *un motor și o lumină:* el este esența tutulor forțelor noastre, — el ne face să fugim de rău și să căutăm binele. Rătăcit, el provoacă opositiunea tutulor celor-l-alte forțe și el este reprimat. Acest mobil este etern și universal, el este resortul mecanicei universale,—el este isvorul ori cărui rău și ori cărui bine, imputabil omului,—căci el este causa eficientă determinantă a tutulor acțiunilor noastre. (v. *Frederic Bastiat, Harmonies économiques,* pg. 631 și urm.).

Omul — *homo oeconomicus* — este, așa dar, o ființă permanentă — în tot de una egală cu ea însăși,—în toate timpurile și sub toate latitudinele: mișcată de același resort, el nu poate produce decât aceleași acțiuni.

Aceste acțiuni sunt, ele însăși, guvernate de legi universale,—Statul nu le poate de cât contracara prin intervenția sa, spre cea mai mare pagubă a binelui și Ordinei generale.

Știința economică, a cărei importanță crescu cu lupta liberilor schimbiști în contra legilor prohibitive a comerțului — în special contra *Corn-laws* din Anglia, conduse Statul la *„o demisiune solemnă"*, cum a zis Auguste Comte, din rolul său social.

*
* *

Această doctrină găsi în teoria Evoluțiunei un nou sprijin.

Robert Malthus afirmase în cărțile lui, asupra populațiunei *(Essay of the principle of population, 1798 și Essay of the principle of population 1803)*, că populațiunea merge crescând în progresiune geometrică și producțiunea mijloacelor de existența în progresiune aritmetică: pentru a remedia la această disproporțiune, Malthus propunea: „abstinența dela căsătorie, unită cu castitatea", — acea ce el chema *moral restreint* — constrângere morală.

*
* *

„Un fericit hasard, ne spune **Darwin**, mă făcu să deschid ,în cursul voiajului meu științific pe nava *Beagle*, cartea lui Malthus asupra populațiunei și idea selecțiunei naturale 'mi veni în minte".

Ca și Lamark, Darwin crede că prin ereditate ori ce animal — deci și omul — păstrează și transmite succesorilor săi, toate modificațiunile dobândite de individ.

El crede asemeni, că orice organism tinde a se adapta mediului în care el trăește.

Pe de altă parte, fiind dat că oamenii se multiplică în progresiune geometrică, pe când producțiunea mijloacelor lor de traiu nu augumentă decât în progresie artimetică, Darwin conchide că la banchetul vieții nu va fi loc pentru toți nouii născuți.

O luptă pentru existență, — *un struggle of life*,—se va angaja între ei: cei mai tari, cei mai bine armați, cei mai bine adaptați mediului, singuri vor triumfa și vor supraviețui, — cei-l-alți vor peri.

Supraviețuitorii vor transmite urmașilor lor calitățile dobândite, grație cărora ei au învins,—iar învinșii, defectele, grație cărora ei au sucombat.

La fiecare generațiune, organismul va face un pas nou,—într'un sens sau într'altul, în virtutea *legei divergenței*, — calitățile sau defectele acumulate se transmit

herezilor şi aşa mai încolo, — până la dispariţiunea sau la declasarea speciei învinse, — specie inferioară, — sau până la triumful definitiv al speciei învingătoare.

Această selecţiune naturală, care este un fenomen general în lumea organică, guvernă şi pe oameni: lupta între ei este cu mult mai intensă şi mai acerbă, — dar resultatul ei natural, — inevitabil, este un mare bine pentru omenire: la fiecare generaţie, lumea se ameliorează, — înapţii la vieaţă sunt eliminaţi, — cei tari singuri supravieţuesc.

*
* *

Vântul liberal, care suflă în prima jumătate a secolului XIX, alimentat de doctrina economiştilor clasici şi de teoria selecţiunei naturale, a făcut ca acţiunea Statului să devină din zi în zi mai puţin incisivă, mai restrânsă: prinicipiul neînterveţiunei triumfă complect în Anglia, cu abolţiunea legilor asupra cerealelor, sub Robert Peel — 1846 — şi în Franţa, cu Tratatul de Comerţ încheiat în 1860 cu Englitera, sub auspiciile lui Michel Chevalier: el înaugură între cele două ţări libertatea comercială.

*
* *

REACŢIUNEA

Deja, cu începutul secolului XIX, voci contrarii s'au ridicat.

Mai întâi, **Simonde de Sismondi,** în numeroase scrieri şi mai ales în *„Nouveaux Principes d'Economie Politique"*, denunţă pauperismul şi crizele economice ca fiind rezultatul acestei absenteţiuni a Statului, — anarhiei care domnea în raporturile dintre individe.

Crizele provin, zice el,—ca şi mai târziu Karl Marx, din supraproducţiune şi pauperismul din concentraţiu-

nea capitalistă, — din separaţiunea din ce în ce mai mult a muncei de proprietate.

Astfel, în 1831, după Simonde de Sismondi *(v. Etude sur l'Economie Politique, Introduction, pg. 39)* micii arendaşi au căzut la condiţiunea de lucrători cu ziua; manufacturile care lucrau pe un fond de 1.000 livre sterline au dispărut cele dintâi, — după ele, acelea care lucrau cu 10.000 livre sterline, şi acelea care lucrau cu 100.000 de livre sterline, erau considerate ca mijlocii.

Şi a fost tot astfel şi în Franţa, zice Simonde de Sismondi, marele mori mecanice au făcut inutili pe micii morari, — fabricele de butoaie dela Loire, pe dogari, etc.

Marele magazinuri suprimă pe cele mici şi mijlocii: comişi, oameni cu salariu—proletari,—înlocuesc pe micii negustători.

La aceasta se adaogă, necesitatea pentru cel sărac, — pentru muncitor, — „de a se supune la condiţiuni oneroase sub pedeapsă de a muri de foame".

Pe de altă parte, zice Simonde de Simondi: „ori de câte ori munca va fi cerută şi un salariu suficient va fi oferit, lucrătorul va naşte pentru a'l câştiga.... şi dacă cererea încetează, lucrătorul va peri *(v. Nouveux Principes* T. II, pg. 286 şi Gide ibid, pg. 222).

„Interesul lucrătorilor, zice încă Sismondi, care muncesc cu ziua, este, fără îndoială, că salariul unei munci de zece ore pe zi, să le fie suficient pentru a trăi şi pentru a creşte copiii lor...

„Acesta este şi interesul societăţii,—dar interesul lucrătorului cu ziua—fără lucru—este de a găsi pâinea cu orice preţ: el va munci 14 ore pe zi,—el va face să intre copiii săi într'o manufactură, chiar la vârsta de 10 ani,—şi el va compromite cu sănătatea lui şi viaţa lui, existenţa clasei sale întregi, pentru a scăpa de presiunea actuală a trebuinţei", (v. N. Pr. T. I., pg. 200—201).

Pentru a preveni crizele, Simonde de Sismondi cere Statului să restrângă producţiunea şi invenţiunile, —ceeace a făcut azi d-l Roosevelt,—însă fără succes.

Pentru a combate pauperismul, trebue să restabilim uniunea între proprietate și muncă, în special trebue să multiplicăm pe micii proprietari,—trebue să restabilim dreptul de coaliţiune,—trebue să interzicem munca copiilor și munca dominicală, trebue să limităm munca adulţilor,—și în fine, trebue ca patronul să întreţină pe lucrător, pe spezele lui, în timpul boalei, șomajului sau bătrâneţei.

Iată în germene sistemul socialist și politica de asistenţă socială a timpului nostru.

*

* *

In acest restimp, o pleiadă de luptători se ridicase și în Germania.

I. G. Fichte, — după ce susţinuse în cartea sa *„Consideraţiuni asupra Revoluţiunei Franceze“*, — dreptul de autonomie al popoarelor,—în opera sa: *der Geschlossene Handelsstaat* (1800), el devine un protagonist al intervenţiunei Statului — fără margini.

Tot astfel, **Adam Müller** — *Vorlesungen über die Elemente der Staatskunst* (1800),—**Th. Bernhardi** — *Versuch einer Kritik der Gründe welche für grosses und kleines Grundeigentuhm eingeführt werden* — și alţii, abundă în același sens: în lărgirea sferei de acţiune a Statului.

Frederic List, în numeroasle sale scrieri și discursuri, și mai ales în *Sistemul său naţional de Economie politică* a cerut Germaniei de a da jos toate barierile economice, care separau Statele germane și de a le reuni pe toate într'un *Zollverein* — într'o Uniune vamală.

Prusia dădu semnalul: ea suprimă, în 1818, cele 38 linii de vamă interioare. In 1828, fură constituite cele două dintâi Uniuni vamale, — între Bavaria și Würtemberg și între Prusia și Hessa Darmastadt.

Zollvereinul german general nu deveni complect de cât în anul 1834: Austria singură rămase în afară.

Unitatea economică a Germaniei fondată, — trebuia ca să fie apărată în contra concurenței din afară.

„Noul Stat economic" fu somat să ia în mâinile lui apărarea intereselor Uniunei.

Acesta fu scopul nouei campanii ce Frederic List întreprinse: tot Sistemul său național de Economie politică este îndreptat către acest scop.

„Națiunea, zicea List, trebue să facă sacrificiul și să suporte privațiunea de bogății materiale, pentru a dobândi forțele intelectuale sau sociale; ea trebue să sacrifice avantagiile presente, pentru a-și asigura avantagii în viitor". (v. List Nr. 545, — Gide 318).

Politica comercială a Statului trebue să fie înainte de toate națională,—Statul trebue să vegheze la educațiunea industrială a Națiunei,—el trebue să ajute și să susțină sforțările industriale ale Națiunei, care debutează în calea industrială, căci aceasta este „în casul unui copil, sau unui tânăr băiat care luptă cu un om făcut, ar fi greu să dobândească victoria sau cel puțin să-i resiste".

Campania lui List a avut un mare răsunet, în lumea întreagă, — în Germania, ea provocă augumentarea tarifului vamal din 1846.

De la 1873 mai ales, vântul protecționist, deslănțuit de List, a suflat asupra întregei Europe: taote Statele au căutat să se înconjoare cu ziduri protecționiste.

Și în America, **Carey**, *în Principiile sale de Știință socială,* s'a făcut, cu succes, apărătorul sistemului protecționist.

*

* *

Saint-Simon. Nimeni, cu toate acestea nu s'a ridicat cu mai multă înălțime, cu mai multă severitate și, în același timp, cu mai multă curățenie de suflet, contra rolului negativ al Statului, de cât Saint-Simon.

Lupta și antagonismul sunt pretutindeni, zice el,—cohesiunea și concordia nicăeri. Toate legăturile sociale

sunt slăbite, regretul, temerea, neîncrederea şi ura, şarlatanismul şi perfidia, guvernă atât relaţiunile generale cât şi raporturile individuale.

Această anarhie se regăseşte în politică, în ştiinţe, în industrie, pe care o concurenţă îndrăsneaţă o decimează, — în arte, care mor din lipsă de inspiraţie.

Ce este de făcut?

Totul trebue schimbat.

„Politica, zicea Saint-Simon, derivă din morala şi instituţiunile unui popor, acestea nu sunt de cât consecinţele ideilor sale". *(Oeuvres* T. III, pg. 31, Gide 264).

Iată pentru ce prima, cea mai fondamentală reformă, care trebue făcută este *Reforma morală.*

Pentru a face Reforma morală, trebue, mai întâi, să ne suim la primul principiu: la principiul care singur şi unic formează fondul adevăratului şi primitivului Christianism.

Christ a zis: *„Oamenii trebue să se conducă ca fraţi unii faţă de alţii".*

„Acest principiu sublim, zice Saint-Simon, *(Saint-Simon,* Edition Olinde Rodrigues, Paris 1932, pg. 95) conţine tot ceea ce este divin în religiunea creştină.

„Ori, după acest principiu, pe care Dumnezeu l'a dat oamenilor ca regulă de conduită a lor, ei trebue să organizeze societatea lor, în chipul care ar putea să fie cel mai avantagios celor mai mulţi,—ei trebue să-şi propună ca scop în toate operele lor, în toate acţiunile lor de a ameliora cât mai repede şi cât mai complect posibil existenţa morală şi fisică a clasei celei mai numeroase".

Ori, considerată în acţiunile sale de la secolul al XV, Biserica creştină — catolică şi protestantă — atât în Franţa, cât şi în Germania şi în Anglia, şi în Italia,—ba chiar şi în America, a comis,—zice Saint-Simon,—cele mai mari erori,—erorile cele mai vătămătoare societăţei.

Şi tot astfel a fost şi cu Statul: confiscat de Prinţ, — Statul nu a fost în mâinile lui de cât un instrument al interesului lui personal, — toate măsurile luate de el au tins a înrăutăţi soarta clasei sărace.

Din principiul moral: *toți oamenii trebue să se conducă ca frați, unii față de alții,* — decurge principiul general și absolut ca: „toată societatea trebue să muncească la ameliorațiunea existenței morale și fisice a clasei cele mai sărace: societatea trebue să se organizeze în chipul cel mai convenabil, pentru a putea atinge acest mare țel". (ib. id. pg. 167).

Pentru a atinge acest scop, trebue, așa dar, ca Biserica creștină să se constitue pe basele unui *Nou Christianism* și Statul — societatea — pe noui base morale și sociale: unul și cealaltă luând obârșia și rațiunea lor de a fi — unic — în preceptul că oamenii trebue să se conducă ca frații unii față de alții, — adică să urmărească ameliorațiunea bunului traiu moral și fisic al clasei celei mai sărace.

Resultatul acestei religiuni și acestei politice ar fi că „ea va face să prospere toate clasele sociale ale societății, tutulor națiunilor, cu cea mai mare rapiditate" (ibid. pg. 102).

Așa dar, Theologia trebue să propovăduiască acelora care vor să obțină viața eternă, că ei nu trebue să piardă din vedere „marele scop terestru, — adică ameliorațiunea cea mai rapidă posibil a existenței morale și fisice a clasei sărace" (ibid. pg. 114).

„Isus Christos a promis, într'adevăr, viața eternă acelora care vor fi contribuit mai mult la ameliorațiunea existenței clasei celei mai sărace, sub raportul moral și sub raportul fisic".

„Să se percurgă totalitatea operelor scrise asupra dogmei catolice, cu aprobațiunea Papei și Colegiului sacru, — să se examine totalitatea rugăciunilor consacrate de șefii Bisericii, — pentru a fi recitate de fideli, atât laici cât și eclesiastici: și nicăeri nu se va găsi scopul religiunei creștine, clar desemnat: ideile de morală se găsesc în număr mic în aceste scrieri, — și ele nu formează de loc un corp de doctrină, —ele sunt aruncate în această imensă cantitate de volume, — care se compun esențialmente din repetițiuni fastidioase a câtor-va concep-

țiuni mistice; concepțiuni care nu pot de loc să serve de călăuză și care sunt, din contră, de natură să facă a se perde din vedere principiile sublimei morale a lui Christ... se recunoaște că alegerea rugăciunilor a fost îndreptată de o concepțiune sistematică, — se recunoaște că Colegiul sacru a dirijat pe toți fidelii către același scop: dar este evident că acest scop nu este de loc scopul creștin: este un scop eretic, este acela de a persuada pe laici, care nu sunt în stare de a se conduce de propriile lor lumini și care trebue să se lase a fi conduși de cler,— fără ca clerul să fie obligat de a poseda o capacitate superioară la aceea ce el posedă (ibid. pag. 111—112)".

In fine „misionarii actuali sunt adevărați anti-Christ, de oarece ei propagă o morală absolut opusă aceleia a Evangeliei. Apostolii au fost avocații săracilor, — misionarii sunt avocații bogaților și puternicilor contra săracilor, cari nu găsesc apărători de cât printre laici".

Și nu este alt fel nici cu religia protestantă:

„Divinul fondator, zice Saint-Simon lui Luther, (ib. id, pg. 193) recomandase apostolilor săi de a munci fără încetare la ridicarea celor din urmă clase ale societății și de a diminua importanța acelora care se găseau învestite cu dreptul de a comanda și de a face legea".

Acea ce clerul a făcut până în secolul al XV.

De atunci din contra: „planul său fu de a conserva importanța și bogățiile dobândite și de a se bucura fără muncă și fără a îndeplini nicio funcțiune cu adevărat utilă societății".

Atunci apăru Luther:

De sigur, zice Saint-Simon „prima parte a operelor lui Luther a putut fi complectă. Prin critica sa în contra Curței Romei, Luther a făcut un imens serviciu civilisațiunei... în a doua parte a reformei, în partea organică a operelor sale — Luther a lăsat de făcut mult succesorilor săi".

Morala adoptată de protestanți este chiar inferioară moralei catolice.

Luther a concentrat principalmente, dogma sa în Biblie, declarând că el nu recunoaşte altă dogmă de cât acelea care sunt expuse în sfintele Scripturi. (ib. id. pg. 161).

Ori „această declaraţiune din partea sa, zice Saint-Simon, a fost tot atât de absurdă, precum ar fi acea a matematicilor, fisicianilor, chimiştilor şi a tuturor celorl-alţi savanţi, care ar pretinde că ştiinţele, ce ei cultivă, ar trebui să fie studiate în primele cărţi care le au tratat".

Studiul Bibliei face să piardă din vedere — zice Saint-Simon, „ideile positive şi de un interes present, — el murdăreşte imaginaţia prin suvenirul viţiilor, ce el evocă, — el fixează atenţiunea asupra dorinţelor politice contrarii binelui public: el împinge pe guvernanţi a stabili în societate o egalitate, care este absolut impracticabilă".

Aşa dar, Protestantismul nu şi-a atins scopul: Luther ar fi trebuit să zică Papei şi Cardinalilor:

„Inaintaşii voştrii au perfecţionat în destul teoria Christianismului, ei au propagat în destul această teorie: Europenii sunt suficient îmbuibaţi de ea. Acum este vorba de aplicaţiunea generală a acestei doctrine, — aplicaţiune de care trebue să vă preocupaţi. *Adevăratul Christianism trebue să facă pe oameni fericiţi — nu numai în cer — dar şi pe pământ.*

„Acum, nu asupra ideilor abstracte, trebue să fixaţi atenţiunea fidelilor, — ci întrebuinţând convenabil ideile sensuale, combinându-le în chip să procure speciei umane cel mai înalt grad de fericire, ce ea poate atinge în timpul vieţei terestre, ast-fel numai veţi ajunge să constituiţi Christianismul religios general, universal şi unic.

„Nu trebue să vă mai mărginiţi a predica fidelilor tutulor claselor că săracii sunt copii iubiţi ai lui Dumnezeu: trebue să întrebuinţaţi franc şi energic toate puterile şi toate mijloacele dobândite de Biserică mili-

tantă, pentru a ameliora prompt existența morală și fisică a clasei celei mai numeroase.....

„Trebue să declarați tuturor regilor, că singurul mijloc de a face regalitatea legitimă consistă în a o considera ca o instituțiune al cărui object este de a împiedica pe bogați și pe puternici să oprime pe cei săraci, — trebue să le declarați că ei au ca datorie unică de ameliora existența morală și fisică a clasei celei mai numeroase și că ori ce cheltuială ordinară făcută de ei în administrațiunea averii publice, dacă ea nu este strict necesar, este din partea lor o crimă, care i face inimicii lui Dumnezeu.

„Ar trebui să întrebuințați toată puterea voastră..... a împiedica răsboaiele.

„Uniunea face forța, — societatea, ai cărei membri intră în opositiune unii cu alții, tinde la disoluțiunea sa; grăbiți-vă a rechema clerul la unitatea de acțiune.

„Dar mai este încă o unitate mult mai importantă care trebue stabilită; voesc să vorbesc de unitatea scopului operelor creștine, pentru acelea care privesc toată specia umană. Acesta este un scop bine clar, bine general, bine positiv, bine fisic, pe care trebue să'l presentați oamenilor pentru a face Christianismul preponderant asupra mahomedanismului, asupra religiunii lui Foë, asupra aceleia a lui Brama, — asupra tutulor religiunilor, în fine, precum și asupra tutulor instituțiunilor temporale.

„Scopul general pe care trebue să'l presentați oamenilor în operele lor este ameliorațiunea existenței morale și fisice a clasei celei mai numeroase și trebue să produceți o combinațiune de organizațiune socială proprie a favoriza mai mult încă această ordine de opere și a 'i asigura preponderanța asupra tutulor celor-l-alte, ori care ar putea fi importanța lor".

Ridicându-se deasupra tuturor contimporanilor lui, — dominând secolele trecute și chiar Viitorul, Saint-Simon arăta Bisericii, — arată tuturor oamenilor în general, — că datoria tuturor este de a ameliora repede condițiunea morală și fisică a clasei sărace, — a clasei

care este și cea mai numeroasă, — că în ameliorațiunea soartei săracilor consistă fericirea celor mari, a puternicilor, a bogaților, etc.

Ast-fel, se deschise în timpul nostru marea Problemă socială: *Chestiunea socială,* — Chestiunea claselor sărace, Chestiunea claselor muncitoare sau Chestiunea muncitorească — *La Question ouvrière — die Arbeiter Frage,* — căci clasa cea mai săracă fiind clasa muncitorească, prin eufemism, se înțelege prin *Chestiunea socială* — Chestiunea muncitorească — uvrieră, propriu zisă.

Această Chestiune întrecu, prin termenii săi, Chestiunea rolului Statului, — ea deveni în realitate o afacere socială, o datorie a întregii societăți și a tuturor organelor sale: a Bisericii, a Statului, a Universității, a Moralei și a Filosofiei, — într'un cuvânt a tuturor oamenilor, care moralmente sau efectivamente au sarcina destinelor umanității și pot concura la soluțiunea acestei Chestiuni.

Ast-fel pusă, această Chestiune va rămânea la ordinea zilei și ea va forma preocupațiunea capitală a secolului XIX și a Timpului nostru.

*
* *

Elevii lui Saint-Simon, **Bazard, Olinde Rodrigues, Enfantin, Michel Chevalier, Auguste Comte,** etc., au desvoltat ideile maestrului lor, cu mai mult sau mai puțin succes, —criticile lor și propositiunile lor practice nu au fost în tot-de-una nici juste, nici complecte, — ele nu au avut asemeni nici prea mare noroc.

Puțin importă, însă, acea ce domină tot, aceeace strălucește ca un far luminos, în mijlocul tenebrelor secolului XIX și chiar în timpul nostru, este Facla aprinsă de Saint-Simon, — acea ce răsună în toate sufletele, ca o voce de dincolo de mormânt, este apelul lui stăruitor: ameliorați, — ne zice el, — condițiunea morală și fisică

a clasei celei mai sărace — care este și cea mai numeroasă!

Iată datoria sacră ce el a lăsat moștenire generațiunilor ce urmau să vină.

„De cincisprezece zile, — ne spune (ib. id pg. 184), acest sfânt martir al omenirei și al causei ei celei mai sacre, — sfânt care credea că „are de îndeplinit o misiune divină rechemând popoarele și regii la adevăratul Christianism", — mănânc numai pâine și beau apă; muncesc fără foc și am vândut până și hainile mele pentru a acoperi cheltuelile de copiat a operei mele. Pasiunea științei și fericirea publică, dorința de a găsi un mijloc pentru a pune capăt cumplitei crise în care societatea europeană se sbate, m'au făcut să cad în această stare de restriste" (ibid XXXVII).

*

* *

Și alții ca **Robert Owen**, în Anglia, — **Charles Fourrier**, în Franța, au căutat soluția Problemei sociale: ei cred a fi găsit'o în asociațiune:

„Secretul este descoperit, zice Robert Owen (The Economist Nr. 27 Aug. 1821): este cooperațiunea integrală a tuturor membrilor și pentru fie care scop social".

„Secretul unirei intereselor, zicea la rândul lui Fourrier, este în asociațiune" *(Association domestique* T. I pg. 133).

Mai târziu **Louis Blanc** va relua idea și o va expune în opusculul lui: *L'organisation du Travail.*

De și încercările făcute de Robert Owen și de adepții teoriilor furieriste nu au isbutit, nu este mai puțin dobândit că Chestiunea socială intrase în domeniul preocupațiunilor lumei științifice și politice.

Cu Louis Blanc, Statul însuși intră în acțiune: el în-

fiinţează celebrele *Ateliere Naţionale* al căror insucces s'a resfrânt asupra doctrinei însăşi din care ele eşiseră.

*
* *

Dar Chestiunea socială o dată pusă, — ea'şi va face drum în mijlocul luptelor, adesea sângeroase şi crude.

Socialiştii şi anarhiştii vor pune mâna pe ea, pentru a face din ea trambulina doctrinelor lor.

La apelul lui **Karl Marx**: *Proletarier aller Länder vereinigt euch,* muncitorii formează *Internaţionala Roşie* şi urmăresc prin toate mijloacele *revoluţia socială.*

Anarhiştii, la rândul lor, prin mijloace mai violente şi mai personale încă, vor urmări aceleaşi scop, şi din toate părţile uraganul tună, fundamentele vechei societăţi se clatină şi întregul edificiu pare că se va prăbuşi.

Atentate urmează atentatelor, conspiraţiunile se întind şi se multiplică, — guvernele sunt pe ghimpi, — toată lumea perde capul: violenţei să răspunde cu violenţă, — legi draconiane sunt edictate contra socialiştilor şi anarhiştilor, — starea de asediu este decretată în Germania, — lupta — marea bătălie, — bătălia care anunţă cataclismul final pare să fie deslănţuită între noul şi vechiul spirit al lumei.

Pentru a judeca intensitatea pericolului, trebue să ne reportăm la epoca turbure a ultimelor zecimi de ani ai secolului XIX.

*
* *

ŞCOALA ECONOMICĂ CLASICĂ

In acest restimp, Economia politică rămânea cristalizată în cadrul strimt în care Adam Smith, — J. B. Say, Ricardo, Mac Culloch, John Stuart Mill, J. Prince Smith, Rau, Bastiat, Rossi, Michel Chevalier, etc., o închiseseră.

Păcatul original al Eoconomiei Politice clasice era de a fi pus la basa ori cărei acțiuni economice: interesul personal.

Da, — omul are dreptul — și datoria — de a se conserva și de a ameliora condiția sa morală și fisică.

Da, — interesul personal, ast-fel înțeles, este moral și licit, — el este fundamentul familiei și pârghia Statului însuși.

El este acela care împinge pe fie care om la muncă zilnică, — el este inițiatorul cel mai puternic al ori cărei acțiuni, — el este viața însăși.

Dar acest sentiment, licit și moral, poate câte o dată degeneră într'un amor de sine exagerat, — în egoism.

Sub influența lui — zice Kniess, — omul perde ori ce măsură, — avantagiul lui propriu este singurul său scop: dacă scopul lui este contrariu interesului general, —dacă el violează drepturile și interesele legitime ale altora, — toate acestea i sunt indiferente: indiferența, lipsa de scrupul, animositatea, dorința de a'și apropria bunul altuia, formează cortegiul acestui sentiment josnic. *(v. Kniess, die Politische Oekonomie* pg. 234 și urm.).

„Egoismul, este contrariu amorului de aproapele, amorului de societate, — el este un sentiment imoral, pe care trebue să'l extirpăm din sufletul oamenilor prin educațiune, prin religiune, — prin lege chiar, (v. *Gustav Schönberg, Handbuch der Politischen Oekonomie* T. I. pg. 8).

Nimeni nu tăgăduește, cu toate acestea, că sub imperiul egoismului, omul întinde adesea toate forțele, — că el realiză chiar minuni, — nimeni, însă, nu'l poate scuza, — și mai puțin a'l legitima.

„Egoismul, zice Kniess (ibid pg. 14 și 15), conține această contradicțiune: el conține un element *privativ* și un element *negativ,* care nu se pot acorda cu tot ceace nu concordă cu eul fie-căruia. Amorul de sine este un sentiment normal și moral pentru toți oamenii; dar egoismul este nu numai un caracter particular al indi-

vidului, — el constitue o stare anormală a naturei umane și el a fost în tot-de-una considerat ca imoral la toate popoarele și în toate timpurile.

„Cât este de profitabil Statului și societăței, în general, ca fie care să hrănească un sentiment de amor pentru el însuși, atât egoismul este un sentiment contrariu binelui public, — el conduce la răsboiul fiecăruia contra tuturor".

De altă parte, amorul de sine nu exclude de loc amorul de aproapele, amorul de familie, amorul de patrie.

Omul naște cu dreptul de a trăi, — prin urmare cu dreptul de a exercita facultățile sale în vederea de a se conserva și de a realiza scopurile superioare ale destinatei lui.

Dar omul trăește în mijlocul societăței, — în mijlocul altor oameni, care au toți aceleași și egale drepturi, ca și el.

Din acest conflict de drepturi și de interese contrarii naște interesul tuturor, interesul social, adică dreptul și interesul tuturor contra dreptului și interesului fiecăruia.

Interesul producătorului i va dicta de a produce cât mai mult și cât mai eftin, — cu cele mai puține cheltueli de producțiune.

Interesul producătorului i va dicta să prelungească ziua de lucru a lucrătorului sau să reducă salariul lui, sau să angajeze lucrători cu salarii inferioare, femei, copii sau chiar lucrători străini, — de a i face să lucreze în localuri infecte, etc., — dar interesul general și interesul societăței, din contra, cer ca forțele vii ale națiunei să fie conservate, întreținute și ameliorate, — căci atât valorează un Stat, un popor, cât valorează locuitorii lui, supușii lui.

In acest conflict este evident, că interesul particular trebue să cedeze pasul interesului general.

Cu politica de *laisser faire, laisser passer* al Economiei Politice clasice, nici o intervențiune nu era posibilă: Statul, Societatea asistau cu brațele încrucișate,

— dacă nu indiferente — la acest halocaust, cu mult mai mare de cât autodefeele Inquisiţiunei, — la acest rug teribil care devora, zi de zi, cele mai bune forţe morale şi fisice ale naţiunei.

Oare John Stuart Mill nu a mers el până a considera ca un atentat la libertatea de a cumpăra a cumpărătorului, interdicţiunea importaţiunei opiumului în China, pe care Guvernul chinez o considerase necesară pentru a preserva viaţa şi sănătatea nenorocitelor ei populaţiuni?

Oare Wilhelm von Humboldt în opusculul său: *Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen,* publicat după moartea autorului lui — dar desminţit prin politica lui de Ministru — nu a pretins el că Statul nu are dreptul de a restrânge libertatea individuală de cât numai întru atât cât este necesariu pentru a menţinea ordinea şi pacea, — în l'ăuntru şi în afară? Că toate măsurile ce el ar voi sau ar putea să ia în vedere de a ridica starea morală şi materială a naţiunei constitue un rău, care nu ar putea să aibă de cât consecinţe funeste? Că chiar căsătoria, familia nu sunt afaceri de Stat, afaceri interesând societatea: acestea sunt acte individuale care trebue să rămână în plină libertate a individului?

A reprima relele moravuri este un non-sens, — credea Humboldt, căci ele nu pot vătăma la nimeni altul de cât autorului lor.

A lua măsuri pentru a proteja sănătatea publică şi a preserva populaţiunea de epidemii, — a decreta instrucţiunea obligatorie, a deschide şcoli, — a ajuta artele, — ştiinţele, etc., etc., acestea sunt măsuri care es din sfera de acţiune a Statului.

Şi este *a fortiori* ast-fel cu ori ce intervenţiune în conflictele dintre individe, când va fi vorba de a înfrâna pasiunile lor, — sau de a modera egoismul lor.

*

* *

Plecând dela această idee strâmtă, că oamenii sunt conduși în toate acțiunile lor de interesul personal, — că acest interes personal este în tot de una și pretutindeni același, — creând un om imaginar, care nu a existat nici o dată,— care nu există nicăeri. — Economiștii clasici au dedus că omul este guvernat de legi neschimbătoare, eterne, — de legi naturale și ei au făcut, din căutarea acestor legi, principalul scop al cercetărilor lor. (J. B. Say, T. I., pg. 2).

Ei nu au văzut că în lumea economică, ca în toate cele-l-alte domenii ale activității omenești, forțele care se agită nu sunt tot-de-auna și pretutinedni determinate de aceleași mobiluri, de aceleași circumstanțe, — de aceiași factori.

Omul, în societate, nu se bucură și nu se poate bucura de libertatea naturală, — de libertatea omului care ar trăi afară din societate: libertatea sa este limitată, nu numai de libertatea egală a celor-lalți oameni, dar încă și chiar mai mult, de lege.

Ori legea este opera omului, — ea este schimbătoare — acea ce este defins aici, este permis dincolo, — acea ce era defins eri este permis azi și acea ce este permis azi poate fi mâine interzis.

Instituțiunile sociale, economice, religioase, morale, politice, etc., — pe care popoarele și le-au dat, și-și dau, sunt atât de variabile, — și ele determină în chip atât de diferit viața și acțiunile oamenilor, în cât nu este posibil de a vorbi de legi naturale, — de legi economice, — fixe și neschimbătoare, într'o lume în care totul se schimbă, — totul se mișcă.

Nu este posibil să vorbim de legi, chiar într'un sens mult mai relativ, — echivalând cu norme: căci nu există nici una fixă, rigidă, cu privire la timp și la spațiu.

Dacă Idea de Stat este fixă în ea însăși și neschimbătoare,— dacă ea se regăsește de când omul s'a reunit cu omul și au recunoscut un șef,—în aplicațiunea sa,— ea a variat și variază atât în cât omul — care trăește sub imperiul ei — deși una și aceeași ca Idee, — o găsește în-

finit variabilă ca aspect, — și profund diferită dela Stat la Stat, dela Timp la Timp.

Forma politică a Statului, drepturile politice și posibilitățile ce cetățenii au avut sau nu au avut, — de a se amesteca în gestiunea afacerilor publice, influențează asupra vieței economice a tuturor și a fiecăruia.

Nu voi lua decât un singur exemplu, pentru a dovedi că oamenii trăind în același timp, ajunși la același grad de civilizațiune morală, — adică bucurându-se de aceleași aspirațiuni, participând la bunurile timpului lor, sunt cu toate acestea separați prin imensități infrangisabile, din punct de vedere economic.

Orice Englez, care vine în lume, se găsește, dela nașterea lui, a fi coproprietarul, cu ceilalți 44 milioane Englezi, a unui domeniu colonial de milioane și de milioane de kilometri pătrați, populat de sute de milioane de oameni, de toate culorile.

Orice Englez, care vine în lume, se găsește, încă, dela nașterea lui, coproprietarul al celei mai vaste flote militare din lume, însărcinată să apere și să conserve acest vast domeniu național.

Și, în fine, orice Englez, care vine în lume, se găsește coproprietarul unui capital imens material și moral, acumulat de generații: drumuri, căi ferate, porturi, monumente publice, etc., etc. — marele opere ale lui Shakespeare, etc.

Englezul, dar, nu are decât dificultatea alegerii între miile de mijloace, care i se oferă pentru a câștiga, cu înlesnire și din belșug, existența lui.

Dacă, din contră, luăm un Elvețian, închis în mica și minuscula sa carapace, el nu va avea alte mijloace pentru a câștiga viața lui, decât acelea pe care natura i le oferă și pe care, printr'o muncă dură și stăruitoare, el a supus-o slabului lui imperiu: niciun orizont vast, nici ambițiuni vaste, — și nici vaste avuții, — o viață modestă numai i se oferă.

Este evident că fiecare din aceștia suferă influența

Istoriei lor și a mediului lor, — și că diferența între ei este imensă.

Marele Răsboi ilustrează încă și mai mult această diferență: marele națiuni luptă pentru a conserva sau pentru a cuceri colonii,—Elveția nu aspiră decât la Pace.

Și tot astfel cu toate națiunile: în Franța, în Germania, în Italia, în România, în Austria, în Ungaria, în Cehoslovacia, și cu atât mai vârtos, dacă trecem Oceanele — în America, în Asia, în Africa, oamenii nu trăesc și nu câștigă în același chip viața lor, ei sunt supuși la influențe diverse, — printre care influențele morale, politice și juridice, interne și externe, sunt cele mai importante, — mai importante chiar de cât influențele naturale.

Iată pentru ce: a căuta punctele identice între ei, — a le face să fie guvernate de legi inflexibile și neschimbătoare este o operă inutilă, — ba chiar pernicioasă, căci acesta ar putea să ne conducă la conclusiuni fantesiste, — ca acelea la care au ajuns Economiștii clasici.

Inlăturând interesul personal ca unic resort al activității economice a omului, — și imperiul legilor economice, — Sciința economică edificată de J. B. Say, Ricardo și școala lor a perdut fondamentul ei: ea s'a prăbușit sub greutatea ereziilor, erorilor, ce ea pusese în circulație și care au costat atâtea sacrificii omenirei.

Nu era, însă, destul de a dărăma, — dar trebuia reconstruit.

Aceasta a fost opera Nouei Școli Germane.

NOUA ȘCOALĂ ECONOMICĂ GERMANĂ

„Ori cine, zice Kniess *(die Politische Oekonomie,* pg. 294) privește cu imparțialitate serviciile aduse în Germania — dela 1847 — științei politico-economice se va convinge că în a doua jumătate a secolului XIX, Economia politică a luat — față de edificiul științific pysiocrato — smithic — o transformațiune, de o importanță

tot atât de mare și pentru un cerc de fenomene tot atât de larg ca acela care a avut loc în a doua jumătate a secolului XVIII, cu teoria physiocrato — smithică — față de mercantilism".

Ea schimbă, mai întâi, de metodă: în loc de a zice ca J. B. Say, că Economia politică nu vede nici un interes în Istorie, — că învățămintele ei, — că experiențele predecesorilor noștri sunt și rămân perdute pentru ea, — că singura metodă este inducțiunea, — că ea singură ne poate descoperi legile eterne, care guvernă viața oamenilor și a popoarelor, — economiștii germani, începând cu Roscher, au cerut Istoriei — Trecutului — explicația Presentului.

„Aceea ce noi căutăm, zice Roscher, (v. *Wilhelm Roscher, Grundlagen der National Oekonomie,* pg. 59) este o simplă descripție: de o camdată a naturei economice și a trebuințelor popoarelor, — apoi, a legilor și instituțiunilor destinate a le satisface, — și în fine, ale succesului mai mult sau mai puțin mare ce ele au avut".

Omul nu este, într'adevăr, o ființă spontanee, — el are un trecut, — el are o Istorie: el este astăzi aceea ce generațiunile trecute l'au făcut, — el suferă încă azi jugul tradițiunilor lor, — al concepțiunilor lor, — al prejudecăților lor, — al superstițiunilor lor, — al instituțiunilor pe care oamenii cei mai primitivi le-au inventat, — i le-au transmis, impus, adesea fără știrea lui, contra voinței lui, prin forța lucrurilor sau obicinuinței.

Să cercetăm numai organizațiunea familiei și a proprietății, — în societatea actuală și ne vom convinge ușor cât de important este de a cunoaște, cum familia și proprietatea erau organizate la Greci și la Romani.

In posesiunea acestui vast material pe care Istoria 'l procura omului pentru a cunoaște devenitul său, trebuia fixat asemeni *scopul final* al acestor cercetări.

Economia politică clasică nu avea nici un scop final,— sau mai exact, ea avea unul negativ: a restrânge din ce

în ce mai mult acțiunea Statului și a lăsa, din contra, individul liber de a se desfășura după puterile și aptitudinele lui, fără nici o considerațiune pentru resultate.

Aceasta era de sigur periculos și imoral.

Era periculos, căci forțele latente ale societății, ascunse în cele mai adânci profunziuni ale sufletului omenesc, aveau să se deslănțuiască în plină libertate și puteau să pună în pericol pacea socială.

Era imoral, căci se acorda libertatea tocmai forțelor, mobilurilor celor mai vile, celor mai josnice: egoismul, incitat de impunitate și încurajat de lipsa ori cărui frâu, avea să ia supremația asupra sentimentelor nobile, — asupra interesului personal onest și bine cumpănit, — și mai ales asupra interesului general.

Trebuia dar o reacțiune: știința economică, — în loc să caute care sunt căile și mijloacele pentru a produce cât mai mult și cât mai ieftin, — avu ca scop suprem de a căuta care sunt căile și mijloacele pentru a produce fără a vătăma interesul general, — fără a vătăma legile morale, — *fără a exploata omul.*

Ea se ridică, așa dar, cu toată autoritatea pe care acest scop moral i o dă — contra tuturor legilor, — contra tutulor instituțiunilor, — contra tutulor abdicațiunilor și contra tutulor abstențiunilor, care puteau să zădărnicească sau să primejduiască acest scop, — superior scopurilor tuturor indivizilor în particular: interesul social redobândi toată plenitudinea lui și toată moralitatea, de care 'l despuiase o știință negativă și sterilă.

Și iată cum Economia politică, sub influența Școalei Germane, deveni dintro știință ideală, abstractă, imaginară, — o știință exactă și realistă.

Dintro știință al cărui orizont era limitat „la acea ce se vedea", — o știință istorică și socială.

Dintr'o știință dură, fără misericordie pentru clasele sărace și suferinde, — o știință morală.

De acum înainte, nu se va mai căuta fericirea omului în cer, — pe care Biserica o promite celor nenorociți aici pe pământ, — nu se va mai aplauda hecatombele victi-

melor căzute pe câmpul de bătălie economic, — consolându-le că moartea face o selecțiune naturală, — că ea ameliorează rasa umană, asigurând supraviețuirea numai celor mai tari, — de acum înainte, omul a dobândit o valoare ca om, — el a dobândit respectul tuturor, la ori ce grad social, el aparține: ba chiar, din contră, — cu cât el este mai jos, — cu cât el este mai umil, cu cât el este mai slăbit, — din cauza vârstei — din cauza sexului, din cauza vicisitudinilor timpului, el este mai demn de respect și de atențiune.

Pentru întâia oară principiul Saint-Simonian: ameliorațiunea condițiunei morale și fisice a clasei sărace, — devine scopul suprem al societății, al cărui organ legal este Statul.

Conceptul de Stat fu dar lărgit: *der entlerte Statsbe griff* — conceptul evidat — golit — al Statului, cum zice Adolf Wagner, fu din nou umplut.

Scopului pe care Economia Politică clasică 'l asemna Statului — *Justiția și Poliția* — Economiștii Germani au adăugat pe acela de cultură și de binefacere: *Rechts un Machtzweck — Kultur und Wolhfahrtzweck.*

Acestea sunt funcțiunile primordiale ale Statului modern, așa cum le sintezizează Adolf Wagner.

Adunați în Congres la Eisenach, în 1872, Economiștii Germani au fondat o asociațiune — un *Verein für Sozial-Politik,* — în scop de a promova ideile lor.

Inițiativa lor și această transformațiune totală a științei economice coincideau tocmai cu intensificarea acțiunei socialiștilor și anarhiștilor.

De frică sau din politică, Bismark intră pe calea nouă, ce noua știință germană 'i indica.

La 17 Noemvrie 1881, fu depus pe biroul Reichstagului primul proiect de lege privitor la asigurările muncitorești obligatorii.

„Statul, zicea în Mesagiul său Wilhelm I — aproape în aceași termeni ca Saint-Simon — trebue să se comporte de acum înainte, față de membrii săi, într'o mai înaltă măsură de cât a făcut'o; este pentru el, nu numai

o datorie de umanitate și o datorie religioasă de creștin, de care toate instituțiunile sociale trebue să fie pătrunse, dar este și o obligațiune, o cerință a politicei sale de conservațiune al cărui scop trebue să fie de a face să pătrundă până în clasele cele mai de jos ale societăței, care sunt în același timp și cele mai puțin instruite, — idea că Statul este nu numai o instituțiune necesară, — dar și o instituțiune utilă".

Calea fiind deschisă, Statul German se îndrumă încet, progresiv, dar sigur, către scopul moral pe care noua știință economică îl propusese înaintea lui.

In loc să fie ținut în suspiciune, — în loc să vadă acțiunea sa înfrânată, — în loc să vadă mijloacele lui reduse, — Statul fu ridicat la înălțimea unui factor social, cel mai important, — el deveni pârghia individului slab în lupta contra individului forte, — în lupta economică a poporului german cu cele'l'alte popoare.

Toată politica interioară fu dirijeată în scop de a îmblânzi, de a amortiza, de a atenua conflictele sociale și economice, — și toată politica exterioară fu dominată de idea de a crea debușeuri muncei naționale, — de a 'i asigura o mai bună remunerațiune și de a augumenta bunul traiu al poporului german.

In această politică de solidaritate a tutulor claselor sociale, cu clasa cea mai săracă și cea mai numeroasă, — în subordonarea Statului, noului rol social, pe care Profesorii și economiștii Germani i'lau indicat, — în sforțarea generală a tutulor claselor societăței, a tuturor organelor sale, de a ameliora condițiunea claselor muncitoare, — trebue căutată explicațiunea acestui inexplicabil: solidaritatea clasei muncitoare germane cu Statul arhaic German.

Interesul clasei muncitoare germane este strâns legat de interesul Statului german: toată măreția, toată puterea, toate cuceririle ce Statul German a realizat în trecut s'au repercutat direct asupra condițiunei clasei muncitoare: ele au însemnat un spor de lucru pentru ea, —

un spor de remunerație, deci un mai mare bun traiu: toate miliardele obținute, direct sau indirect, de la popoarele învinse, au recăzut ca o rouă binefăcătoare asupra poporului muncitor german.

Ast-fel a fost în 1870: miliardele franceze, — 5 miliarde fr. aur — și debușeul forat al pieței franceze, garantat de Tratatul de la Frankfurt am Main, au fost causa primă a prosperității economice a Germaniei moderne.

Tot în această politică de solidaritate indisolubilă între poporul muncitor și Statul German, trebue să căutăm explicațiunea pentru ce socialiștii germani au votat Războiul, — pentru ce ei au secondat sforțările Statului German, — pentru ce ei au rupt cu Internaționala și pentru ce ei au urmărit împreună cu el — o politică de cucerire și de îmbogățire, în paguba celor-l-alte popoare.

Tot în această politică de solidaritate între poporul muncitor german și Statul German trebue să căutăm politica urmărită de socialiștii germani de la 1881 — aurora reformelor sociale, — și până azi chiar.

Pe când în toate congresele internaționale, socialiștii germani fulminau contra Statului, contra societății burgheze, contra Capitalului și contra Proprietății, — pe când pretutindeni, ei împingeau la lupta de clase, — la greva generală, — la sabotajiul materialului de războiu,— la asasinarea ofițerilor, la revoluția generală, — în Germania partidul socialist a fost un partid de ordine, — un partid legal, — el a trăit în Stat,— sub legile Statului, — el a trăit chiar în acord cu cele-l-alte partide și clase sociale, — și nicăeri nu s'a auzit vorbindu-se de lupta de clase, — de războiu social, — de revoluțiune socială, — de resturnarea Ordinei Sociale.

Intre partidul socialist german și Statul German s'a încheiat un dublu Pact, al cărui fundament fu noua poiltică socială inaugurată de Statul German.

Socialiștii au intrat în legalitate, — ei au suprimat în resoluțiunile Congreselor lor ori ce 'i putea arăta ca un partid revoluționar.

Ei au făcut o supunere deplină și întreagă, — ei au acceptat Statul German cu fosta lui formă arhaică și feudală, — cu toate tradițiunile lui, — în schimb, Bismark a revocat legea de asediu pe care el o făcuse în urma atentatului lui Nobel și Hoedling contra Impăratului Wilhelm I și a deschis seria tutulor legilor sociale, care sunt azi la baza Ordinei sociale a societății și Statului German.

După părerea noastră nu trebue să căutăm aiurea explicațiunea acordului între aristocrația răsboinică germană și poporul muncitor german — în Marele Răsboi.

Milioanele de oameni nu merg la moarte, — nici conduși de un singur om, — nici conduși de ilusiuni: realitățile tangibile, pofta de noui cuceriri, beneficiile ce Mareșalul von Hindenburg le arătă ca sigure, cu vârful sabiei lui — iată acea ce a armat brațul poporului german — și 'l a făcut să se scoale, — ca un singur om.

„Dacă nu vom fi victorioși — zicea Hindenburg poporului german, — nu vom avea colonii, — dacă nu vom avea colonii nu vom avea materii prime, — dacă nu vom avea materii prime, nu vom avea industrie, — fără industrie — vom fi fără salarii — așa dar miseria.

„Și din contra, victorioși, vom avea colonii, vom avea materii prime, vom avea industrii prospere, — vom avea debușeuri — vom avea așa dar salarii înalte, — prin urmare vom înnota în belșug".

Iată mirajiul, iată ilusiunea, care au condus pe Germani la Răsboi,— la acest carnagiu înfricoșător, care a costat omenirei peste 20 de milioane de morți — și de răniți — și cele peste 30 milioane de șomeuri — reprezentând peste 100 milioane de suflete, — toți condamnați la moarte — din lipsa de lucru ori de subalimentare.

* * *

NOUA LEGISLAŢIUNE MUNCITOREASCĂ

In execuțiunea Pactului încheiat de Bismark cu partidul socialist german fu decretată prima lege de prevedere și de asigurare uvrieră obligatorie, — legea din 31 Mai 1883, — modificată de legile din 10 Aprilie 1892,— din 30 Iunie 1900, — și din 25 Mai 1903, *prin asigurarea contra boalei.*

Legea din 6 Iulie 1884, modificată de legea din 13 Iunie 1900, reglementa asigurările contra accidentelor.

Legea din 22 Iunie 1889, modificată de legea din 13 Iulie 1893, complectează acest sistem printr'o *asigurare contra invalidităței și bătrâneței.*

Toate legile fură coordonate, reunite și promulgate împreună cu legea generală din 19 Iulie 1911.

Principiul general pe care repausă acest vast sistem, este principiul *obligațiunei.*

Patronul este obligat de a asigura din oficiu pe lucrătorii săi contra *accidentelor* și el trebue să suporte singur sarcina asigurărei, — lucrătorul nu contribue cu nimic.

Statul garantează serviciul indemnității cuvenită muncitorului — sau în cas de moarte, succesorilor săi: văduva, copii sau ascendenții necesitoși.

In cas de rănire, având de urmare incapacitate absolută de lucru, — renta se poate ridica până la două treimi din salariu,—și chiar până la 100%, dacă victima a căzut într'o atare stare de restriște, în cât ea nu ar putea trăi cu renta alocată ei după normele generale.

In cas de incapacitate parțială, renta este redusă proporțional cu această incapacitate.

Această lege se aplică la toți muncitorii privați sau ai Statului, — la toți muncitorii industriali, agricoli, forestieri, întreprinderi de transport, terestre sau fluviale, întreprinderi de construcțiuni, sau muncitorilor de mare — marinarilor — și în fine la funcționarii muncind în industrie, al căror salariu nu întrece 5.000

de mărci, — sau ale căror beneficii comerciale nu sunt superioare la 3.000 de mărci.

Numărul beneficiarilor acestei legi se ridica în 1910 la 24.153.600 — dintre care 14 milioane muncitori agricoli, 8 milioane muncitori industriali şi mai mult de 2 milioane muncitori în construcţiuni şi oameni de mare.

Pentru *casul de boală,* legea obligă pe patron de a plăti în părţi egale cu lucrătorul prima de asigurare,— şi ea se aplica la aproape toate categoriile de salariaţi: muncitori agricoli, industrii, comerciali, chiar artiştilor lirici şi dramatici, — servitorilor, etc.

Numărul asiguraţilor era, în 1912, mai mult de 18 milioane.

Asigurarea contra *invalidităţii şi a bătrâneţei,* înglobează pe toţi muncitorii al căror salariu nu excede 1.000 mărci — *aur* — pe an: lucrătorii din oraşe şi de la ţară, funcţionari, servitori, oameni de mare, etc.

Principiul acestei asigurări este contribuţia egală a muncitorului şi a patronului, şi ajutorul Statului, care alocă fie cărui lucrător o subvenţiune fixă anuală de 50 de mărci — şi care în acelaşi timp garantează şi efectuează plata rentei celui în drept, direct, prin administraţiunea Poştelor: această rentă se urca: în cas de invaliditate la 116—330 mărci — şi chiar până la 450 mărci anual, — iar în cas de bătrâneţe până la 110, 148, 200 şi 230 mărci anual.

In fine, prin legea generală din 19 Iulie 1911 asupra *Asigurărilor,* — legislatorul german a creat un nou typ de asigurare în favoarea văduvei şi orfanilor şi în acelaşi timp văduvului, când femeea decedată representa principalmente — *le gagne-pain* al familiei şi consistând în alocaţiuni anuale până la o oare care vârstă (15 ani în general pentru orfani) sau consistând într'o constituţie de dotă vărsată în mâna orfanului la vârsta de 15 ani.

Dacă la aceste *Asigurări obligatorii* adăogăm *societăţile de ajutor şi de asistenţă libere:* societăţile cooperative, de toate felurile, asociaţiunile sub mii şi mii de

forme, care înglobează și grupează împreună tot poporul german de la cel dântâi până la cel din urmă, — dacă considerăm că orice German naște membru al acestor societăți și asociațiuni, — că el va trăi și va lupta susținut de ele, — vom înțelege și mai ușor cât de adânc a pătruns principiul solidarității în acest popor,— care nu formează de cât un singur corp, animat de un singur suflet.

Și această transformațiune totală a poporului german s'a înfăptuit sub influența Filosofiei, Istoriei și Sciinței economice germane.

Fichte, cel dântâi, a aruncat țipătul de alarmă, de raliarea Germanilor, într'un Stat național, — List l'a silit să desființeze granițele vamale, care 'l fărămița în mii de bucăți și să se unească într'un Zollverein.

Istoricii ca Moeser, Schloser, Spitler, Sartorius, Meiners, Heeren, Beckmann, Hüllmann, Hegewisch, Anton, Momsen, Treitschke, etc., care i au arătat perspectivele lui în viitor.

Filosofii ca, Kant, Hegel, Schleiermacher, Zeller, etc., și Economiștii ca von Thünen, von Mangoldt, von Scheel, Albert Schaeffle, Adolph Wagner, Gustav Schmoller, Lujo Brentano, Böhmert, Schurrer, Gustav Schönberg, Baumberger, etc., au trasat poporului german căile nouei politici a Statului German.

*

* *

Dacă răsboiul a fost preparat și declarat de Impăratul Germaniei, Wilhelm II și de conducătorii politici și militari ai Germaniei din 1914, nu este însă mai puțin adevărat, mai puțin evident, că el a fost purtat de tot poporul german, într'o unitate de suflet și de hotărâre nesdruncinată — timp de patru ani.

Nici o defecțiune, nici o spărtură în blocul formidabil al acestui popor de 70 milioane locuitori: el a luptat, nu numai pentru a cuceri noui țări, — noui debușeuri,

poate noui colonii, — deci un bun traiu superior, — dar pentru a conserva cuceririle deja realizate, mai ales pe terenul moral — social şi economic.

Iată pentru ce clasa muncitorească, chiar partidul socialist — au susţinut din toate puterile lor războiul, necruţând nici o jertfă.

Şi chiar atunci când victoria i'a scăpat, când înfrângerea l'a silit să plece stindardul lui şi să ceară pace, ce spectacol unic în Istoria lumei, acest mare popor a oferit omenirei înmărmurite?

Să ne aducem aminte un alt episod din Istoria lu mei pentru a aprecia şi judeca cu toată justeţea, spectacolul ce poporul german 'l a oferit lumei în urma înfrângerei lui din 1918.

Când a isbucnit Marea Revoluţie franceză din 1789, — Regele Louis XVI a voit să fugă şi a fost prins la Varennes — şi mai toată noblеţa franceză a părăsit Franţa şi s'a dus să ceară sprijin duşmanilor Franţei, să lupte în rândurile armatelor lor contra patriei lor, pentru a recuceri vechile lor locuri şi privilegii — cu ajutorul baionetelor duşmanilor ţărei lor.

Din contra, în Germania Wilhelm II a depus coroana lui, — a renunţat la tron, şi cu el împreună toţi regii, toţi Principii, toţi Ducii şi Marii Duci, toţi Grafii şi Margravii, toţi acei care de secole deţineau o coroană, o demnitate sau o funcţiune hereditară — s'au demis din ele, fără murmur, fără resistenţă, toţi au intrat în masa poporului, devenind simpli cetăţeni ai noului Stat german, — care de şi va îmbrăca o formă republicană, — şi va pune în fruntea lui un President ales — va continua totuşi să se cheme *Deutsches Reich — Imperiul German !*

Primele alegeri, după încheerea armistiţiului — din 11 Noembrie 1918 — au dat o majoritate sdrobitoare în Reichstag — socialiştilor.

Primul President al nouei republici germane fu fostul lucrător Ebert: — iar Guvernul său fu format din socialişti.

Acest Reichstag a votat în 1919, la Weimar, prima Constituție republicană.

De și în fruntea Republicei era un socialist, — de și Guvernul și Reichstagul erau compuși din socialiști, — de și cele mai înalte posturi în Stat erau ocupate de socialiști — până și bătrânul Kautzki, a găsit un post de frunte — nimeni nu a îndrăsnit a se atinge de Ordinea socială: ea a continuat a fi respectată cu scrupulozitate: Familia, Proprietatea solului și a Capitalului, modul de producțiune și de distribuțiune al bunurilor, — Statul modern cu toate vastele lui atribuțiuni, ce știința și noua politică i-au desemnat, au rămas neatinse.

Când bătrânul Kautzki a fost întrebat, de ce nu pune în aplicațiune sistemul socialist: sistemul colectivisării solului și al Capitalului, — principiul obligator la muncă — și cu corolariul lor forțat, egalitatea socială, — el a răspuns că nu a sosit încă timpul acestei mari transformări.

Și este evident, prin politica înaugurată de Imperiul German al lui Bismark și Wilhelm I, clasa muncitorească, de toate categoriile, obținuse tot cea ce rațional se putea obține într'o Ordine socială, — pe care Natura și Istoria o impun omenirei ca un imperativ categoric.

Dincolo, ar fi fost anarhia, desordinea, lupta și miseria, — acea ce se vede azi, — atât de evident în nenorocita Spanie.

Și cu toate acestea, pentru a înlătura ori ce primejdie de o assemenea transformațiune socială, Adolph Hitler, a luat inițiativa formărei unui curent antisocialist — și mai ales anticomunist.

Prin broșura sa *Mein Kampf,* el chemă pe toți Germanii să se unească pentru a goni dela cârma Statului, pe socialiști — și să stârpească din Germania ori ce tendințe socialiste și comuniste.

Lupta începută la 1919, — s'a sfârșit — la ultimele alegeri de President al Reichului, prin alegerea Mare-

șalului Hindenburg — la al douilea scrutin de balotajiu, — în care însă Adolf Hitler a eșit al douilea.

Totuși socialiștii au înnumărat circa 8.000.000 voturi, iar comuniștii circa 4.000.000.

Impreună aceste două partide representau așa dar o forță teribilă, putând să pună în primejdie în orice moment pacea internă și soarta Germaniei.

Mareșalul Hindenburg a chemat în fruntea Guvernului pe Adolf Hitler, — iar la moartea Mareșalului, Adolph Hitler fu proclamat Führer — conducător — Duce — și Cancelar al Imperiului, — al celui de al III-lea *Reich.*

Scopul principal al politicei lui interne și externe este —precum el însuși a spus'o — de a combate și de a stârpi din lume Socialismul și Comunismul, pe care le consideră ca germenii de disoluțiune ai societății omenești.

In acest sens s'a încheiat amiciția Germaniei cu Italia — și cu Japonia, — ea face un apel la toate Guvernele pentru a se asocia la această cruciadă modernă, — în care de salvat este —în loc de Sf. Mormânt, din Evul Mediu — Ordinea Socială milenară — în care lumea muncește și trăește azi.

*

* *

Cele două mistici, precum am zis în lecțiunea mea de deschidere se afrontă și se ciocnesc azi — nu numai pe câmpul Ideilor — dar pe câmpul de bătălie — în care mii și mii de oameni cad jertă — Idealului în slujba căruia ei s'au pus.

Soarta lumei este în joc, — iată pentru ce drama care se desfășură azi în Spania, cu concursul ascuns al protagoniștilor celor două mistici, ține în suspensie respirația lumei întregi.

Nu trebue să ne disimulăm primejdia, care amenință pacea lumei: în Spania nu mai este un răsboi civil exclusiv spaniol — între socialiștii și comuniștii spanioli,

de o parte și partisanii Ordinei sociale spaniole existente, de alta.

In spatele socialiștilor, comuniștilor și anarhiștilor spanioli stă Marele Imperiu sovietic de 170 milioane locuitori, — organizat pe principiile comuniste — dispunând de mijloace financiare și militare formidabile.

Iar în spatele partisanilor Ordinei Sociale stau, mai întâi, Portugalia pe care o amenință direct revoluția din Spania — Italia și Germania: toate acestea direct sau indirect 'i ajută — cu discrețiune.

Gravitatea pericolului stă, mai ales, în faptul că pe când partisanii Ordinei sociale din lumea întreagă, — partisanii care formează imensa majoritate din omenire — asistă indiferenți — sau numai cu simpatie — la lupta înverșunată ce partisanii Ordinei sociale duc în Spania pentru triumful ei, socialiștii și comuniștii din toate țările — în special din Franța — dau un concurs efectiv și activ socialiștilor și comuniștilor din Spania:—zeci de mii de voluntari Francezi și Belgieni luptă alături de ei în contra dușmanilor lor.

Conflictul se lățește — se întinde, — acum luptă numai voluntarii celor două idei, — mâine poate — că înșăși marile Imperii: Rusia — Germania, Italia — Japonia — și altele și altele se vor arunca în arenă — și războiul mondial, de și pornit din alte cause, va isbucni din nou—căci el mijește sub cenușă—din ziua când omenirea a crezut că el s'a stins—că pacea va domni în lume, — ba chiar pacea perpetuă — la a cărei pază ea a prepus pe Marea Societate a Națiunilor.

Societatea Națiunilor — lipsită de mijloace de constrângere — precum am arătat în cartea mea *„La Société des Nations devant les conflits internationaux — et spécialement devant le conflit italo-éthiopien“* — prin faptul defecțiunei celor mai mari și mai puternice Imperii din lume: Statele Unite ale Americei—Japoniei—Germaniei și Braziliei — nu este în măsură să ia nici o inițiativă și mai puțin încă să execute hotărîrile sale.

Abisul stă deschis sub picioarele noastre.

REFORMA SOCIALĂ IN ALTE ŢĂRI

Dar politica socială germană nu s'a confinat numai în graniţele Germaniei, — ea repede a străbătut întreg Universul — şi azi mai nu este nici un popor care să nu o urmeze.

Ast-fel, *Asigurarea obligatorie* a fost decretată în Austria prin legile din 28 Decemvrie 1887 şi 8 Februarie 1909, — în Ungaria prin legea din 6 Aprilie 1887, — în Belgia prin legea din 24 Decemvrie 1903, — în Danemarka prin legile din 7 Iulie 1898 şi 27 Martie 1908,— în Olanda prin legile din 2 Ianuarie 1901 şi 13 Ianuarie 1908, — în Italia prin legile din 17 Martie 1898 şi 29 Iunie 1903, — în Norvegia prin legile din 23 Iulie 1894 şi 30 Iunie 1909, — în Suedia prin legile din 24 Aprilie 1898, — în Elveţia prin legile din 13 Iunie 1911.

*

* *

In *Franţa,* legile succesive din 9 Aprilie 1898, din 24 Mai 1899, — din 22 Martie 1902, din 31 Martie 1905, şi din 12 Aprilie 1906 au consacrat pur şi simplu principiul responsabilităţei patronului în cas de acidente, — cu exclusimea accidentului intenţionat voit — fără a'l obliga să contracte o asigurare formală şi specială pentru a'l acoperi în cas de risc.

Statul francez se mulţumeşte, în virtutea acestor legi să garanteze creditorilor rentei, fixată şi alocată de justiţie, serviciul acestei rente: el se poartă, aşa dar, garant pentru industriaşii insolvabili, — căci numai în acest cas muncitorul poate recurge la *Casa Naţională de retrageri:* un fond special de garanţie, alimentat de zecimi adiţionale adaogate la patentele celor supuşi legei acoperă eventual această garanţie a Statului.

Legile engleze din 6 August 1897, — 30 Iulie 1900, — Septemvrie 1900, — 21 Decemvrie 1906 şi 2 Decemvrie

1908, consacră principiul responsabilităţei patronului, principiul riscului profesional, —dar nu edictă încă obligaţiunea de asigurare.

Legea din 1906 nu admite constrângerea la asigurare decât în casul în care într'o circumscripţiune determinată — majoritatea salariaţilor — o va fi cerut'o, — în acest cas secretarul de Stat o poate face obligatorie, — sub aprobarea ulterioară a Parlamentului pentru toţi industrişii din aceeaşi specialitate, exersând în această localitate.

*
* *

In ceace concerne *asigurarea pentru casul de boală,* legislatorul francez s'a remis complect în mâinile societăţilor mutuale: aceste mutualităţi, însă, nu grupează de cât 4 milioane de asiguraţi, din care jumătate sunt nesalariaţi.

Asigurarea contra *Invalidităţii şi contra bătrâneţei* a fost mai fericită: ea a ajuns la un mai bun resultat prin legile din 5 Aprilie 1910 şi 27 Februarie 1912.

Legea este aplicabilă, — la unii, obligatoriu, — la alţii facultativ:

1— la salariaţii industriei câştigând mai puţin de 3.000 franci (aur) pe an, —

2— la salariaţii de comerciu, —

3— la salariaţii agriculturei, (servitori, rândaşi — şi femei de serviciu)

4— la auxiliarii salariaţi în profesiunile liberale *clercs de* oficii ministeriale, comisii de arhitecţi şi întreprinzători, profesori ataşaţi la un stabliment liber, repetitori, artişti dramatici;

5— servitorilor cu leafă sau ataşaţi persoanei.

6— salariaţilor Statului, departamentelor. — Comunelor, când ei nu beneficiază de pensiuni civile sau militare.

Lucrătorul, patronul şi Statul trebue să contribue la formaţiunea fondului acestor retrageri.

Vărsămintele de 9 franci pentru bărbați, de 6 franci pentru femei, și de 4,50 franci pentru minorii sub 18 ani, — în totul pentru lucrător și patron de 18, — de 12, de 9 franci pe an.

Legea însărcină pe patron să reţină vărsământul asupra salariului lucrătorului și adaogând partea sa să o verse la administrația municipală respectivă, care pune timbre mobile pe cartea anuală remisă fie cărui asigurat, afară numai dacă lucrătorul nu este afiliat la o casă de mutualitate, autorizată a strânge aceste contribuţiuni și de a vărsa produsul grefei judecătorului de Pace, sub pedeapsa de amendă.

Curtea de Casaţie printr'o decisiune din 11 Decemvrie 1911 *(Revue pratiue des Retraites ouvrières, Decembre 1911)* a decis ca vărsământul făcut la grefă nu constitue de cât o facultate de plată: *solutionis facultas,* — că dacă lucrătorul nu presentă cartea sa, patronul nu poate reţine de autoritate partea lucrătorului, — că acesta putea cere plata integrală a salariului său — luând asupra lui riscul de amendă: așa dar sancţiunea art. 23 impunând obligativitatea devine iluzorie,—căci dacă patronul nu este obligat de a face vărsământul, urmăririle contra a milioane de muncitori sunt materialmente imposibile.

Prin legea din 27 Februarie 1912 Statul alocă o subvenţie anuală de 100 franci:

a) la asiguraţii ordinari care au efectuat vărsămintele în timp de 30 de ani;

b) asiguraţilor din perioada transitorie (având mai mult de 30 de ani în momentul punerei în aplicaţiune a legei) și care au efectuat vărsăminte regulate până la 60 de ani;

c) la toţi salariaţii indigenţi prevăzuţi de lgea din 14 Iulie 1905, fără nicio condiţie de vărsământ.

Vârsta normală a retragerei pentru bătrâneţe este de 60 de ani.

Orice asigurat are facultatea de a amâna punerea sa la retragere după această vârstă, sau să reclame liqui-

darea drepturilor lui după vârsta de 55 de ani, suferind în acest cas oarecare reduceri: maximul pensiunei de retragere poate atinge 495 franci (aur) pe an.

In cas de *invaliditate absolută,* lucrătorul poate cere liquidarea drepturilor lui la orice vârstă:

Retragerea în acest cas, cu bonificația plătită de Stat de 100 franci — nu poate depăși — 360 franci pe an.

In ceace concerne copiii lucrătorului mort, ei au dreptul la o alocațiune de 50 franci pe lună în timp de șase luni, dacă sunt în număr de trei sau mai mulți, în timp de cinci luni dacă sunt doui, în timp de patru luni dacă nu este de cât unul.

Văduva fără copii — mai mici de 16 ani - - are drept la o alocațiune de 50 franci pe lună în timp de trei luni.

Legea autorizâ pe arendași, metayers, cultivatori, artisani sau mici patroni lucrând singuri sau cu un singur lucrător sau cu membrii familiei lui să efectueze vărsăminte cerute de lege și să reclame beneficiul legei din 1912.

*

* *

Legile engleze din 1 August 1908 și 16 Decembrie 1911 realizează asigurarea obligatorie *contra boalei, și contra invalidității* și pentru oare care categorii de muncitori chiar contra *șomajului involuntar.*

In afară de pensiunile de bătrânețe, pentru care Statul englez alocă prin bugetul său, indigenților de o moralitate recunoscută, în vârstă de 70 de ani 5 sh. (6,25 franci) pe săptămână, sau 325 franci pe an, ori ce lucrător intrând în previziunile acestor legi are dreptul la o pensiune de retragere.

Asigurarea pentru boală și asigurarea pentru invaliditate sunt alimentate prin contribuțiuni obligatorii al lucrătorilor, a patronilor și a Statului.

Sunt obligatoriu supuși toți salariații având salarii care nu exced 160 £ pe an (4.000 fr. fr.).

Patronii reţin fie cărui asigurat pentru invaliditate 4 pences (—0,40 ct.) pe săptămână pentru bărbaţi — 3 pences (0,30 ct) pentru femei, — şi adaugă de la ei 3 pences pentru partea lor —şi Statul varsă 2 pences.

In cas de boală, bărbaţii au dreptul la o indemnitate de 12 fr. 50 pe săptămână în timp de 3 luni, — şi de 6 fr. 25 ct în timpul celor trei luni care urmează, — femeile primesc — 9 fr. 35 pe săptămână în primul trimestru 6 fr. 25 ct al douilea trimestru şi femeile lăuze primesc o indemnitate de 37,50 fr.

Pensiunile pentru invaliditate permanentă sunt de 6,25 fr. pe sătămână sau de 325 fr. pe an. Toate aceste pensiuni costau Statului englez, înainte de răsboi, circa 19 milioane de livre sterline pe an, —în Germania 150 milioane Mărci şi în Franţa 220 milioane franci pentru asigurarea în cas de bătrâneţe şi 80 milioane pentru bătrânii indigenţi.

*

* *

Din această revistă fugitivă, un fapt se degajează, Statul sub presiunea evenimentelor şi a nouilor exigenţe sociale a trebuit să lărgească sfera acţiunei sale.

Din toate părţile, toate speranţele, toate mâinile se întind către el.

Statul astăzi, nu mai este un simplu agent de poliţie şi un simplu judecător de pace: el este un factor moral, social şi economic, determinant în viaţa popoarelor şi a lumei întregi.

Din chipul cum el înţelege funcţiunile lui şi modul cum el le exercită depind viaţa şi viitorul poporului.

Nu se poate de sigur stabili o regulă generală pentru toate popoarele, — mai puţin încă pentru toate timpu-

rile, căci cum foarte bine, zice Montesquieu, aceste funcțiuni, — id est legile care le exprimă, — sunt atât de diferite „că este un hasard ca acelea ale unei națiuni să convină alteia“ (Montesquieu, L'Esprit des Lois I ch. III pg. 12).

Pentru noi acea ce ne importă să constatăm este schimbarea complectă, radicală, totală a concepțiunei, pe care economiștii clasici și o făceau despre rolul Statului, — din negativ acest rol a devenit activ, — positiv.

EVOLUŢIA REGIMULUI MUNCII IN ROMANIA [1])

BRESLELE

Prima organizare a muncii, cunoscută în România, este cea dată de bresle.

Primele reglementări ale muncii le găsim încă dela 1700 în organizarea breslelor. Aceste asociaţiuni profesionale au condus viaţa muncitorească a Ţării noastre aproape două secole. Breslele erau asociaţiuni de patroni, de apărarea intereselor lor, având monopolul producţiei.

Ele erau organizate prin statute, în care erau prevăzute toate dispoziţiunile de reglementare a muncii.

Abuzurile făcute în ultima vreme de conducătorii breslelor, cu prilejul examenelor de calfă şi mai ales pentru a deveni patron, începură să atragă protestări energice.

Breslele încep să primească lovituri, care au sfârşit prin a le desfiinţa.

Alexandru Şuţu face o convenţiune cu Austro-Ungaria, prin care îngăduie şi sudiţilor să intre în bresle, cu obligaţia de a plăti impozite respective.

Hotărîrea lui Alexandru Şuţu a avut un scop fiscal. Ea, însă, a dat o lovitură puternică breslelor, căci s'au deschis porţile meşteşugului românesc pentru meşteşugarii austro-ungari, care le'a făcut o concurenţă ucigătoare.

---

[1]) Datele asupra Regimului Muncii în România le datorez d-lui Docent universitar V. Viespescu.

Regulamentul Organic desfiinţând privilegiile a desfiinţat monopolul breslelor, sfărămând prin aceasta însăşi secretul a tot puterniciilor.

Breslele, desfinţate în fapt prin aceste măsuri, sunt desfiinţate şi în drept, în anul 1873, printr'o hotărâre luată de Consiliul de Miniştrii.

LEGISLAŢIA MUNCII DELA 1873—1918

După sfărămarea breslelor, care acordase atâta vreme privilegiile lor meşteşugarilor noştrii, concurenţa lucrătorilor austro-ungari a fost foarte gravă.

Meşteşugarul strein cunoştea mijloacele de producţiune noui. El era înzestrat cu instrumente de lucru, care îi permiteau să producă mai bine, mai mult şi mai eftin, decât meşteşugarul român, care la adăpostul organizaţiilor breslelor, — fiind lipsit de stimularea concurenţei — rămăsese în urmă, faţă de nouile metode de producţiune.

Din această pricină, concurenţa streină, după 1873 — data desfiinţărei breslelor — a început o epocă de neagră mizerie pentru meşteşugarii noştrii.

Această stare se prelungeşte foarte mult, din cauza lipsei totale de atenţiune, arătată de conducătorii destinelor Romăniei faţă de această problemă.

In anul 1888, Petre Carp întocmeşte un proect de lege de organizare şi ocrotire a muncii, prevăzând o jurisdicţiune specială pentru judecarea conflictelor dintre patroni şi lucrători.

El prevede, de assemeni, înfiinţarea obligatorie a breslelor în 11 oraşe, pentru 25 meserii, urmând ca aceste bresle să creeze şcoli-ateliere, în care meşteşugarul strein să fie obligat să înveţe meşteşugul pe elevii români.

Proectul însă, nu a devenit lege.

In anul 1900, Nicolae Filipescu întocmeşte un nou proect aproape pe aceleaşi principii, adaogând obligaţia sprijinului material din partea Comunelor urbane.

Şi acest proect de lege a avut aceeaşi soartă.

Intre timp, la 24 Septembrie 1894, intervenise *„Regulamentul industriilor insalubre“*, întocmit de Dr. Felix, pentru complectarea legii sanitare din 1885.

Acest regulament este prima dispoziţiune chibzuită, care încearcă să reglementeze în 102 articole higiena, siguranţa şi moralitatea lucrătorilor.

El interzice întrebuinţarea copiilor la muncile vătămătoare sănătăţei, iar femeilor lehuze nu le îngăduie să muncească, decât după 40 de zile de la naştere.

Din nenorocire dispoziţiile chibzuite ale acestui regulament nu au fost aplicate, din pricină că lipsea un organ de control.

Legea minelor, din 1895, modificată în 1900 şi 1906, interzice munca în mine a minorilor mai mici de 14 ani şi a femeilor.

Legea repausului Duminical, din 1897, reglementează repausul Duminical numai dela ora 12, cu foarte multe excepţiuni.

Legea Invăţământului profesional, din 29 August 1901, prevede înfiinţarea şcolilor elementare, înferioare şi superioare de meserii.

Legea nu a dat rezultatul urmărit, de a asigura o pregătire profesională temeinică.

Legea meseriilor al lui V. Missir, promulgată în anul 1902, este prima lege de organizare a meseriilor. V. Missir încearcă să rezolve criza, în care se găsea meşteşugarii, prin asociaţiuni şi prin desvoltarea capacităţii technice.

Legea prevede că, dacă într'o comună sunt mai mult de 50 de meseriaşi şi dacă majoritatea lor hotăresc crearea unei corporaţiuni, toţi meseriaşii din acea comună devin de drept, obligatoriu, membrii acelei corporaţiuni.

Din aceaşi corporaţie puteau face parte meşteşugari de specialităţi diferite şi de aceea nu s'a ajuns la un resultat fericit, nefiind interese similare, care să-i unească în acţiunea lor.

Legea stabilește durata muncii pentru minori: până la 14 ani maximum 10 ore pe zi, între 14—16 ani maximum 12 ore pe zi.

Lucrul noaptea este interzis minorilor sub 16 ani.

Pe temeiul acestei legi, se creează o Cameră de Industrie și Comerț, menită să apere interesele profesionale.

Se creează, de asemenea și o jurisdicțiune specială, Comisii de arbitri, pentru a încerca împăcarea patronului cu lucrătorul în caz de conflict și eventual judecarea.

Ministrul de Domenii, Ion Lahovary, aduce în anul 1906 *legea asupra muncii minorilor și femeilor în așezămintele industriale și exploatări miniere.* Această lege era, în parte, consecința Congresului internațional al muncii, ce avusese loc în 1905 la Berna, cu privire la reglementarea muncii minorilor și femeilor, la care România luase parte.

Legea are multe asemănări cu legea franceză din 2 Noembrie 1902, pentru reglementarea aceleiaș probleme.

Legea se ocupă numai de munca minorilor și a femeilor.

Vârsta minimă pentru ucenic este fixată la 12 ani, ceea ce constituia un regres față de vârsta minimă de 14 ani prevăzută de legile anterioare.

Fetele sub 17 ani și băieții sub 15 ani erau obligați să fie supuși unui examen medical, pentru a se constata, dacă erau sănătoși și dacă aveau inclinațiuni fizice pentru meșteșugul respectiv.

Munca periculoasă și nesănătoasă, ca și munca de noapte, sunt interzise fetelor sub 17 ani și băieților sub 15 ani.

Durata zilei de lucru este fixată la 8 ore pentru copii de la 12—15 ani.

Pentru femei ziua de lucru este fixată la maximum 11 ore.

Legea asupra asociaților profesionale, din 20 Decembrie 1909, întocmită de Ministrul Orleanu, stabilește două principii insemnate:

1. nici un salariat al Statului nu putea face parte dintr'un sindicat, fără autorizarea prealabilă și revocabilă a Ministrului respectiv;

2. greva salariaților este interzisă și pedepsită, fiind permisă celor-l-alți lucrători fără exercitarea ei prin violență, când este considerată ca un delict.

Această lege, numită *„scelerată"* de muncitori, îngrădea dreptul de sindicalizare.

Ea a fost criticată de mine într'o serie de articole intitulate *„Pentru drept și libertate"*, publicate în ziarul conservator-democrat, *Ordinea.*

Legea pentru cooperative de meseriași, muncitori și credit muncitoresc, din 1910, întocmite de Ministrul de Industrie și Comerț, Orleanu, nu a dat rezultatele urmărite.

Legea repausului Duminical, din 1910, întinde repausul Dumunical și sărbătoarea, toată ziua, la toate întreprinderile, cu mici excepțiuni.

Legea măsurilor de siguranță pentru cazane, mașini, etc., precum și la măsuri higienice din stabilimentele industriale, din 12 Februarie 1910, caută să rezolve problemele, ce le arată propriul său titlu din industriile, ce dobândesc o desvoltare tot mai mare.

Prin *Legea sanitară din 1910* se stabilesc măsuri de higienă și salubritate pentru protecțiunea lucrătorilor.

Legea pentru organizarea meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești, întocmită de Nenițescu, promulgată la 17 Ianuarie 1912, este cea mai însemnată din întreaga legislație munditorească întocmită înainte de războiu.

Ea urmărește organizarea meseriilor în primele 113 articole și organizarea asigurărilor muncitorești în restul materiei.

Legea creiază trei ramuri de asigurare muncitorească,

conduse de Casa Centrală a Meseriilor, creditelor şi asigurărilor muncitoreşti:

1. In Cap. II, în 26 articole, reglementează asigurarea contra boalei, suportată de lucrătorii asiguraţi;

2. In Cap. III, în 22 articole, reglementează asigurarea contra accidentelor de muncă, suportate de patron;

3. In Cap. IV, în 30 de articole, reglementează asigurarea pensiilor de bătrâneţe şi asigurarea în contra invalidităţei din boală, suportată de Stat, patron şi lucrător.

Prin Decretul Lege din 1920 Nr. 21, Casa Centrală a fost înlocuită cu „Casa Centrală a Asigurărilor Sociale", ale cărei atribuţiuni au fost limitate numai la asigurările muncitoreşti, restul fiind trecut asupra Ministerului Muncii.

Această lege a dat resultate mulţumitoare.

* * *

Din această privire generală reese că, până la 1906 în România n'am avut decât o legislaţie a meseriilor. De abia după această dată, începând să ia fiinţă o industrie, apare şi legislaţie de reglementare a muncitorului din fabrică.

Intreaga legislaţie muncitorească dinainte de răsboiu — în afară de legea din 1912 — nu a dat resultatele aşteptate, chiar atunci când cuprindea dispoziţiuni bune, pentru că a lipsit un organ de control, care să asigure respectarea legilor respective.

LEGISLAŢIA MUNCII DUPĂ RĂSBOI

Raporturile dintre patron şi lucrător, ocrotirea muncii după 1918, se desfăşoară în România pe un făgaş nou, constituind o legislaţie industrială în adevăratul înţeles al cuvântului.

Această nouă înfățișare sub care se presintă deslegarea problemelor muncitorești și industriale, este consecința evoluției, dar mai ales a unor considerațiuni sociale.

După cum am văzut, în cadrul vechiilor hotare ale Țării noastre, nu găsim o industrie prea desvoltată, pentru că alături de ea să întâlnim și o legislație industrială.

Odată cu întregirea unității noastre naționale, viața noastră economică și socială a suferit adânci modificări.

In primul rând, de unde înainte de războiu bogăția noastră principală era agricultura, după războiu, România se transformă dintr'o țară agricolă într'o țară cu o bogăție industrială tot atât de importantă ca și cea agricolă.

Producția noastră agricolă în cursul anului 1925—1926 a atins, aproximativ 76 miliarde lei, iar cea industrială — fără petrol — 35 miliarde lei *).

Această transformare se datorește alipirii nouilor provincii, care au adus o industrie în plină desvoltare, cu regiuni industriale bogate în materii prime.

Banatul și Transilvania aveau la unire peste 500 de fabrici, cu un număr important de lucrători. In minele dela Petroșani și în minele metalurgice din Banat lucrau 40.000 de lucrători.

Marea industrie ia o desvoltare însemnată, în condițiuni foarte prielnice, mulțumită materiilor prime și combustibilului.

Dacă din acest punct de vedere considerațiunile erau favorabile, sub raportul social se ridicau probleme destul de importante.

Transilvania, Banatul și Bucovina, odată cu industria lor au adus și o armată de lucrători care se agitaseră mult mai mult pe tărâmul drepturilor muncitorești și cari mai ales realizeaseră, sub stăpânirea monarhiei Austro-Ungară, o legislație reală de ocrotire a muncei.

*) (v. Dr. I. Teodorescu „Argus", 25.XII.1926).

Intre nivelul legislației muncitorești a provinciilor alipite și a vechiului Regat era o diferență. Această situațiune nu putea continua, era necesară o unificare a legislației sociale și aceasta necesita deschiderea de căi noui în legislația noastră.

Deci, prima considerațiune, care a condus în mod firesc la crearea unei legislații industriale, a fost transformarea economică a Țărei noastre, adăugând alături de bogăția agricolă și pe cea industrială.

Dar în afară de această considerațiune, o înrăurire tot de atât de puternică, dacă nu și mai puternică, a exercitat'o asupra evoluției legislației noastre, concepția nouă asupra organizărei muncii, isvorâtă dintr'o solidaritate economică și politică. Această concepție privește problema muncii prin prisma interdependenței ce angajează astăzi mai mult ca ori când pe un Stat față de cele-l-alte, căci starea rea a muncitorilor dintr'un Stat, influențează în mod puternic și asupra celor din cele-l-alte State.

Această concepțiune a însuflețit pe representanții Statelor la încheerea Păcei prin Tratatul dela Versailles, care au consacrat întreg Capitol al XIII deslegărei Problemei Muncii, motivând acest fapt în chipul următor.

„Ținând seamă, că Societatea Națiunilor are de scop, de a stabili pacea universală și că astfel de Pace nu poate fi întemeiată decât pe baza justiției sociale.

„Ținând seamă că există condițiuni de muncă, care implică pentru un mare număr de persoane nedreptatea, miseria și privațiunile ceea ce dă naștere la o astfel de nemulțumire încât pacea și armonia universală sunt puse în pericol, ținând seamă că este de urgență de a se înbunătăți aceste condițiuni, de exemplu, în ceace privește reglementarea orelor de lucru, lupta contra încetărei mânei de lucru, garanția unui salariu, asigurând condițiunile unei existențe potrivite, protecțiunea lucrătorilor contra boalelor generale sau profesionale și accidente, resultând din muncă, protecția copiilor, adoles-

centilor şi a femeilor, pensiune pentru bătrâneţe şi, invaliditate, afirmarea principiului libertăţei sindicale, organizarea învăţământului profesional şi technic şi alte măsuri analoage.

„Ţinând seama că nedreptatea la o naţiune oare care a unui regim de muncă cu adevărat uman, pune piedici celor-l-alte naţiuni, doritoare de a înbunătăţi soarta lucrătorilor în propriile lor ţări.

„Inaltele părţi contractante, însufleţite atât de simţământele de justiţie şi umanitate, cât şi de dorinţa de asigura o pace mondială durabilă, sau înţeles asupra urmăoarelor:

Art. 378. — Se întemeiază o organizare permanentă însărcinată de a lucra la realizarea programului arătat în preambulul de mai sus..."

Şi art. 427 precizează principiile, pe care organizaţia permanentă a muncii trebue să le înfăptuiască, întocmind o legislaţie internaţională a muncii.

Aceste principii sunt în număr de 9, şi anume:

1) Munca nu trebue considerată ca o marfă sau ca un obiect de comerţ,

2) salariul just,

3) salariul egal, fără deasebire de sex pentru o muncă egală,

4) ziua de opt ore de lucru,

5) repausul Duminical,

6) proteguirea muncei copilului,

7) protecţia egală tuturor muncitorilor dintr'o ţară, fără deosebire de naţionalitate,

8) organizarea inspectoratelor muncii, care vor coprinde şi femei,

9) asociaţii profesionale,

Organizaţiunea permanentă a muncii, funcţionează prin două organe:

1) conferinţa generală a representanţilor membrilor,

2) biuroul internaţional al muncii sub conducerea unui consiliu de administraţie, prevăzut de art. 393.

Art. 387 prevede că membrii originari ai Societăţei Naţiunilor sunt de drept şi în mod obligatoriu membrii organizaţiei permanente a muncii.

Conferinţa organizaţiei muncii se întruneşte cel puţin odată pe an, ea este compusă din câte 4 reprezentanţi pentru fiecare Stat-membru, dintre care doui sunt numiţi de guvernul Statului respectiv, iar cei-l-alţi doui, unul este representantul asociaţiilor patronale, iar cel'alt representantul asociaţilor muncitoreşti.

Fiecare dintre membrii vor putea fi însoţiţi de cel mult doui consilieri technici.

Conferinţa generală elaborează proecte de convenţiuni şi recomandări pe cari Statele-membre sunt obligate să le supună autorităţilor competente în cel mult 12 luni dela închiderea conferinţei, (acest termen putându-se prelungi la 18 luni în împrejurări excepţionale). Statul care le ratifică trebue să întocmească o lege care să garanteze aplicarea convenţiei ratificate.

Biuroul Internaţional al Mnucii este organul administrativ, el întocmeşte legislaţia internaţională a muncii şi se îngrijeşte de aplicarea ei.

Consiliul de administraţie se întruneşte la datele pe care le fixează singur, el numeşte directorul biuroului internaţional, stabileşte ordinea de zi a conferinţei, resolvă conflictele de muncă dintre State, anchetează abaterele dela deciziile conferinţei, ia măsuri ca diferendul să fie anchetat sau supus Curţii permanente de justiţie internaţională. Consiliul este compus din 24 membrii, 12 representând Statele cari au aderat la Liga Naţiunilor, iar din cei-l-alţi, 6 vor fi representanţii patronilor, iar 6 ai lucrătorilor.

Nu analisăm mai mult structura organizaţiei permanente a muncii, dar chiar din această redusă expunere a Organizaţiei internaţionale a muncii şi a preambulului Tratatului dela Versailles, care pentru prima dată în Istorie se ocupă într'un Tratat de Pace cu reglementarea problemelor muncii, privită prin prisma internaţională, reese în mod evident concepţiunea economico-poli-

tică, care represintă sub o formă accentuată de solidaritate, drept o consecință a pronunțatei independențe în care trăesc toate Statele (v. A. Fontaine *„Legislation internationale du travail"*).

In fața unor astfel de concepțiuni și față cu ratificarea pe care România a dat'o Tratatului dela Versailles, legislația noastră intră într'o nouă epocă.

Ea este influențată de mișcarea internațională a muncii, care se reazimă pe ideile desbătute în Congresele internaționale dinainte de războiu și care are la bază experiența unor State cu un trecut industrial desvoltat. (v. E. Mahaim, *„Le droit international Ouvrier"*).

Angrenarea noastră în evoluția internațională a muncii ne-a înlesnit în mare măsură rezolvarea problemelor muncitorești, cari s'au deschis odată cu întregirea unității naționale, prin industriile și condițiile favorabile, pe cari le'au adus provinciile alipite și în special Banatul și Transilvania.

Legea pentru organizarea Ministerului Muncii, din 30 Aprilie 1920, creează, ca o consecință a primei conferințe internaționale a muncii dela Washington, din Octomvrie 1919, Departamentul, care va întocmi și va conduce întreaga legislație viitoare.

Legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă, din 5 Septembrie 1920, modificată prin legea din 14 Aprilie 1922, stabilește o procedură specială pentru a micșora numărul crescând al grevelor, care turburase grav viața noastră economică în preajma anului 1920.

Legea stabilește pentru salariații Statului o conciliere și un arbitragiu obligatoriu după o procedură stabilită, la hotărîrea căreia salariații Statului sunt obligați să se supună, *fără a avea dreptul să declare grevă.*

Această măsură a fost luată în interesul superior al Statului, considerându-se, însă, și faptul că salariații Statului au un regim mai bun de cât cei particulari.

Legea supune conflictele de muncă din întreprinderile particulare unei concilieri obligatorii, menită să stingă conflictul și unui arbitragiu facultativ.

Lucrătorii particulari pot declara greva, dacă nu se împacă cu patronul prin procedura de conciliere. Calea Arbitragiului este facultativă, însă hotărîrea arbitrului este obligatorie, dacă s'a recurs la această cale.

Aplicarea acestei legi a reușit să reducă simțitor numărul grevelor.

Legea asupra sindicatelor profesionale, din 26 Maiu 1921, reglementează dreptul de asociație profesională, căreia legislația muncitorească modernă îi acordă o deosebită atenție.

Această lege a fost modificată prin *legea persoanelor juridice,* din 6 Februarie 1924, care a îngreunat cu mult procedura de constituire a sindicatelor, știrbind astfel dreptul de asociație profesională.

Legea pentru organizarea plasărei, din 30 Septembrie 1921, reglementează oficiile comunale, județene și regionale de plasare, încercând să repartizeze oferta brațelor de muncă în raport cu cererea.

Legea pentru reglementarea migrațiunilor, din 29 Aprilie 1925, în strânsă legătură cu legea pentru organizarea plasării, caută să regulamenteze angajările și emigrările muncitorilor în raport cu cererea de muncă.

Legea pentru reglementarea repausului Duminical și al sărbătorilor legale, din 18 Ianuarie 1925, dă o mai complectă organizare acestei idei, pentru asigura reînprospătarea forțelor fisice și sufletești ale lucrătorului.

Legea pentru căminuri de ucenici, din 21 Martie 1927, încearcă să realizeze o operă însemnată de construcție de căminuri pentru ucenici, cu scopul de a nu lăsa ucenicul în atelier, decât numai în vederea pregătirei profesio nale, urmând ca o pregătire intelectuală să 'i să dea în școalele de ucenici.

Legea nu a realizat scopul dorit.

Legea pentru organizarea serviciului de inspecție a muncii, din 13 Aprilie 1927, corespunde unei vechi nevoi simțită în țara noastră, creiarea unui corp de inspectori pentru a asigura respectarea legilor de asigurare și ocrotire muncitorească.

Legea pentru înființarea Camerelor de Muncă și a Consiliului Superior al Muncii, din 14 Aprilie 1927, caută să contribue la organizarea și ocrotirea muncii.

Legea pentru înființarea și funcționarea asociației pentru prevederea socială și îngrijirea comercianților și industriașilor din România, din 3 Mai 1927, urmărește acelaș scop, în sensul arătat de numele ce-l poartă.

Legea pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor, și durata muncii, din 13 Aprilie 1928, aduce o concepție nouă de ocrotire a muncii copiilor și femeilor în raport cu punctul de vedere umanitar al organizației internaționale a muncii.

Legea asupra contractelor de muncă, din 5 Aprilie 1929, înlocuește o însemnată lacună a codului civil. Ea reglementează contractul de muncă de toate felurile: ucenicie, individual și colectiv, stabilește condițiunile în care pot fi încheiate și denunțate cu un preaviz în raport cu vechimea contractului.

Legea asigură concediul fiecărui salariat și reglementează amănunțit raportul dintre salariați și patroni.

Legea asigurării plății lucrului efectuat, din 5 Octombrie 1931, caută să asigure pe micii producători la plata lucrului, conservându-le un privilegiu ocult, pentru garantarea acestei plăți, asupra mărfei sau bunului respectiv.

Legea pentru organizarea muncii în porturi, din 21 Iulie 1931, urmărește organizarea și ocrotirea muncitorilor din porturi.

Legea pentru înființarea Camerelor de Muncă, din 11 Octombrie 1932, modifică vechea lege și dă o organizare mai completă acestor instituțiuni menite să apere interesele patronilor și ale muncitorilor.

Legea pentru înființarea și organizarea jurisdicției Muncii, din 15 Februarie 1933, creează judecătoriile de muncă, o jurisdicție profesională, printr'o comisie compusă din arbitrii reclamantului și al pârâtului, presidați de un magistrat de carieră, menită să resolve conflictele dintre patroni și salariați.

Această jurisdicție profesională de mult dorită, caută ca într'un termen mai scurt și în mai bune condițiuni, să asigure drepturile muncitorilor.

Judecătoriile funcționează pe lângă camerele de muncă.

Legea pentru unificarea asigurărilor sociale din 8 Aprilie 1933. unifică asigurările muncitorești, aducând oare care modificări legii din 1912, de organizare a asigurărilor muncitorești.

Legea pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor, întocmită de d-l Ministru I. Nistor, dn 24 Aprilie 1936, printr'o migăloasă cercetare, caută să resolve în 214 articole această importantă problemă.

*

* *

Din câte se vede legislația noastră muncitorească de după răsboiu, în conformitate cu concepțiunea de organizare și ocrotire a muncii degajată din lucrurile Organizării Internaționale a Muncii, caută să proteagă cât mai chibzuit pe muncitor, într'o serie de legi: ce tind a constitui un nou cod: *Codul Muncii,* un nou drept: *Dreptul muncitoresc.*

LEGEA PENTRU UNIFICAREA ASIGURĂRILOR SOCIALE

Legea asigurărilor muncitorești întocmită de Ministru Nenițescu, votată de Parlamentul vechiului Regat în Decembrie 1911 și promulgată în Ianuarie 1912, cu toate dispozițiunile sale bune și resultatele satisfăcătoare, trebuia să fie modificată, pentru a înfăptui unificarea asigurărilor sociale, reglamentată diferit dela o provincie la alta.

Din această pricină a fost întocmită Legea pentru unificarea asigurărilor sociale, promulgată prin Inaltul De-

cret Regal Nr. 992 din 7 Aprilie 1933, publicat în Monitorul Oficial Nr. 83 din 8 Aprilie 1933.

Pe lângă unificarea regimului asigurărilor sociale, această lege aduce și importante modificări economiei Legii Nenițescu, inspirată în largă măsură din sistemul ardelean de asigurări sociale.

I.

Prin Cap. I (art. 1—5 al acestei legi se determină persoanele asigurate întinzându-se în mod obligatoriu asigurările sociale, pe lângă salariații din întreprinderile industriale — conform legii din 1912 — și salariaților din întreprinderile comerciale particulare sau publice — afară de cele ce fac parte din Casa de Pensiuni — ale căror salarii nu depășesc limita stabilită de Adunarea generală a Casei Centrale a Asigurărilor sociale (art. 1).

Cap. II (art. 5—39) stabilește drepturile asiguraților, care sunt enumerate în mod limitativ: *a)* îngrijirea medicală, medicamente, pansamente și accesorii medicale; *b)* ajutoare bănești de boală, accidente, maternitate și deces; *c)* pensii de invaliditate din boală sau accident; *d)* pensii pentru urmași.

Toate aceste drepturi ale asiguratului sunt reglementate în mod amănunțit, împreună cu îndatoririle de cotizație ce trebuie să îndeplinească asigurații, pentru a putea beneficia de aceste drepturi.

Observăm că pentru determinarea naturei asigurărilor sociale, legea din 1933 a abandonat sistemul tripartit al legii din 1912, care stabilea trei categorii de asigurări: de boală, accidente și bătrânețe. Din enumerarea limitativă a drepturilor asiguraților, constatăm că, în concepțiunea legii de unificare nu mai sunt în coprinsul asigurărilor și pensiile de bătrânețe. Socotind resultatele legii din 1912, vedem că în fapt această ramură de asigurare, nici chiar sub regimul legii din 1912, de care era prevăzută și reglementată, nu a dat resultate satisfăcătoare,

numărul celor ce primeau pensii de bătrânețe fiind foarte mic — din pricina condițiunilor îndelungate de cotizare, — iar pensiile chiar atunci când se acordau — destul de rar — erau neîndestulătoare.

In privința cotizațiunii și acordărei drepturilor prevăzute, legea aduce și inovațiuni procedurale, menite să asigure o cât mai bună funcționare a sistemului asigurărilor sociale.

Capit. III. (art. 40—55) reglementează organizarea financiară a asigurărilor sociale, stabilind că fondurile necesare se vor alimenta din cotizații, contribuții suplimentare, contribuția Statului și diverse venituri.

Cotizațiile sunt plătite, după clase, de asigurați — până la 65 ani — și de patron, în părți egale, cu o contribuție ce nu va fi mai mare de 6 la sută din salariul mijlociu al clasei de cotizare respectivă. Contribuția se face prin aplicări de timbre pe cărțulii, — pentru întreprinderile mici — sau prin vărsăminte lunare cu statele de plată — pentru întreprinderile mari.

Contribuțiile suplimentare sunt plătite de întreprinderile, care contribue cu rețineri asupra listelor de plată și care, în chip obișnuit, întrebuințează mai mult de 10 angajați, fiind calculate la 1,20 la sută din totalul salariilor efectiv plătite. Această cotizație este suportată numai de acești patroni în vederea acoperirei sarcinelor izvorând din accidentele de muncă.

Statul contribue, pentru acoperirea sarcinelor de plata pensiei de invaliditate, cu o cotizație fixă, stabilită pentru primul an la 15 milioane lei.

Diverse venituri sunt alimentate din: donațiuni și legate, amenzi, veniturile de fructificare ale fondurilor de asigurare, depuneri la Casa de Economie, produsul cupoanelor efectelor depuse și neridicate timp de 5 ani, averile oficiilor I. O. V.

Acoperirea fondurilor necesare plăților cerute de aplicarea legii vedem că, nu se mai face ca în legea din 1912, care repartiza deosebit sarcina fiecăreia dintre cele trei ramuri de asigurare între lucrători, patroni și Stat.

II.

Titlul II (art. 56—60) organizează asigurările facultative.

Titlul III se ocupă de organizarea administrativă.

In Cap. I (art. 63—76) se reglementează constituirea și funcționarea Caselor de asigurare-asociații mutuale— cu cel puțin 10.000 membrii asigurați, având personalitate juridică, *cu o autonomie foarte largă.* Ele administrează fondul destinat asigurării de boală, maternitate și deces, organizând servicii medicale, cum și plata ajutoarelor bănești de tot felul; administrează și încasează cotizațiile; țin evidența membrilor asigurați; țin comptabilitatea în partidă dublă pentru toate fondurile și întreaga avere a casei; ca *organe locale ale Casei Centrale a asigurărilor sociale* execută toate măsurile privitoare la asigurarea de accidente și invaliditate, ținând registre și evidențe, controlând întreprinderile, stabilind impunerile și lichidând ajutoarele.

Cap. II, (art. 77 — 90), reglementează și organizează *Casa Centrală a Asigurărilor sociale,* care este organul superior al asigurărilor sociale, funcționând prin: adunare generală, consiliul de administrație, Direcție Generală; Comisiune superioară de control și Comisarul Guvernului.

Cap. III, (art. 91 — 100), se ocupă de organizarea medicală a asigurărilor sociale.

Din economia legii constatăm o descentralizare a sistemului de asigurări sociale, necunoscută din vechea lege, prin Casele de asigurare, care au o autonomie destul de largă. Aceasta constituie o importantă inovație a legiuitorului din 1933.

Titlul IV, reglementează în Cap. I (art. 101 — 102), jurisdicțiunea tuturor litigiilor izvorâte din această lege, iar în Cap. II (art. 103 — 108), stableşte sancțiunile respective.

Titlul V (art. 109 — 139), reglementează: prescripțiunile, dispozițiunile generale și dispozițiile transitorii și finale ale legii.

*

* *

Legea de unificare a asigurărilor sociale păstrează într'o măsură întinsă concepțiunea legii din 1912, căreia îi aduce unele modificări, după cum am văzut care constitue un progres și asigură o unitate a asigurărilor sociale cărora le dă o întindere mai mare.

Sistemul asigurărilor sociale trebue să capete în viitor o întindere și mai largă, ca în cele mai multe țări civilizate, punând la adăpost un număr cât mai mare de membrii față cu riscurile vieței.

Aceasta este în interesul individului, dar și în interesul societății!

Această schimbare totală, radicală, în politică şi în rolul Statului se datoreşte — nu numai influenţei Şcoalei germane — dar şi mai ales nouilor curenturi sociale, care au pătruns în opiniunea publică, în ultimul timp.

Intr'adevăr, idea socială Saint-Simoniană, eclipsată, precum am văzut, un moment de *doctrina Selecţiunei naturale* şi combătută de întreaga şcoală Manchesteriană, cu Richard Cobden şi John Bright în frunte şi de Şcoala clasică, — cu Bastiat şi Michel Chevalier, — cu Prince Smith şi cu alţii, renăscu din cenuşele sale şi astăzi ea străluceşte cu o nouă splendoare.

*

* *

Ea a găsit în regretatul Léon Bourgeois, unul dintre Presidenţii Congresului Păcei de la Haga, — şi unul dintre cei mai iluştrii membrii ai Congresului Păcei dela Paris din 1919, şi mai ales unul dintre fondatorii Societăţii Naţiunilor, un aprig apărător.

Obligaţiunile, zice Léon Bourgeois (v. *de la Solidarité), se nasc, nu numai din contracte, — ci şi din quasi-contracte.*

„Din momentul când copilul se desparte definitiv de mama sa şi devine o fiinţă distinctă, primind alimentele necesarii existenţei lui din afară, el este — cu ştiinţă sau

ne-știință—cu voe sau fără voe, zice d-l Léon Bourgeois un debitor social: el nu va face un pas, un gest, nu'și va procura satisfacțiunea unei trebuințe, nu va exercita una din facultățile lui născânde, fără a se împărtăși din imensul reservoriu de utilități grămădit de omenire.

„Datorie hrana lui.....

„Datorie limbagiul lui,

„Datorie cartea și instrumentul pe care școala sau atelierul i le oferă....

„Și cu cât va înainta în viață cu atât datoria lui sporește.....

„Datorie către cei morți, care ne au lăsat moștenirea lor, — datorie către savanți, către inventatori, etc....."

* * *

Către cine ne vom achita noi, însă, datoria socială?

Omenirea, zice încă Bourgeois, nu a muncit și suferit pentru a lăsa patrimoniul său nici unui individ, nici unui grup de individe, nici chiar unea sau mai multor generațiuni.

Ea s'a străduit și a economisit pentru toți acei, ce vor fi chemați la viață.

Aceștia, toți, sunt creditorii noștri sociali: *contimporanii și urmașii noștri.*

„Această lege a creșterei continui a bunului comun al asociațiunei formează, zice Bourgeois, legea contractului între generațiunile succesive, precum legea schimbului de servicii și repartițiunea sarcinilor și profitelor este acea a contractului între oamenii aceleași generațiuni".

Acceptând dar să trăesc în societate și să particip la toate binefacerile vieței sociale, am acceptat și obligațiunea de a participa la sarcinile sociale: *ubi emolumetum, ibi et onus esse debet.*

Și această obligațiune este nu numai o obligațiune morală, naturală, — ci o obligațiune positivă propriu zisă,— pe care legiuitorul o poate recunoaște și sancționa.

In aceasta stă eroarea școalei individualiste: în a fi tă-

găduit legiuitorului dreptul de a se amesteca în relaţiunile dintre cetăţeni — şi din contra meritul nouei doctrine stă în afirmaţiunea dreptului pentru Stat de a interveni în această luptă, ori de câte ori va fi nevoie.

Iată Idea socială admisă şi proclamată azi de toţi oamenii de Stat, de toţi legislatorii,— şi sancţionată—precum am văzut — de toate legile noui sociale, ce s'au făcut în ultimul pătrar al secolului XIX în Europa, având toate de scop „amelioraţiunea cât mai repede posibilă a soartei clasei muncitoare, care este şi cea mai numeroasă şi cea mai săracă". Ea a fost proclamată în modul cel mai categoric de însuşi Impăratul Wilhelm I al Germaniei, precum am văzut, introducând nouile legi de asigurare obligatorie.

O dificultate, însă, se naşte: în ce măsură se vor împărţi între individe aceste sarcini şi aceste avantagii sociale?

Léon Bourgeois crede că repartiţiunea numai atunci va fi equitabilă, când toţi asociaţii vor fi consideraţi ca făcând parte din societate cu *titlu egal,* — adică cu titlul de oameni, având dreptul de a discuta şi de a consimţi, când niciun motiv de preferinţă sau de defavoare particulară nu va fi invocat pentru sau contra nici unuia dintr'ânşii, pentru a mări sau diminua calitatea lor primitivă, titlul lor de asociaţi, de contractanţi.

Acest criteriu nu este suficient.

Nu se poate şti, într'adevăr, în mod positiv care este partea care ar reveni fie cărui individ în activul şi pasivul social, se poate, însă, şti cu siguranţă, în mod negativ, când un individ sau o clasă socială au putut fi nedreptăţiţi şi aceasta este atunci când, îndeplinind toate datoriile lui sociale, individul nu obţine din activul social, nici cel puţin atât cât îi trebue ca să trăiască, conform civilisaţiunei în mijlocul căreia el vieţueşte, — şi să se perpetueze, — adică nici cel puţin acel minimum de existenţă necesariu întreţinerei vieţei, precum:

1) instrucţiunea primară, 2) locuinţă, 3) îmbrăcă-

minte, 4) alimente, 5) încălzit, 6) îngrijiri în cas de boală, şi aceasta chiar pe timpul când, fie din causă de boală, fie din causă de bătrâneţe, — el nu ar mai putea munci.

Şi acum armaţi cu acest criteriu, vom putea scruta ori ce stare socială dată şi vom putea şti dacă repartiţiunea avantagiilor şi sarcinilor sociale este justă sau injustă.

Această nouă doctrină a culminat în Congresul de Educaţiune socială, ţinut la Paris la 1900.

Acest congres al cărui president a fost tot marele filantrop, Léon Bourgeois, a formulat noua doctrină în termenii următori: termeni, ce ori ce om—demn de acest nume — trebue adânc să sape în inima şi în conştiinţa sa:

„Solidaritatea naturală este un fapt, proclamă acest Congres.

„Justiţia nu va fi realisată în societate, atât cât fie care dintre oameni nu va recunoaşte datoria, care din faptul solidarităţei, grevează pe toţi, în grade diverse. Această datorie este sarcina prealabilă a libertăţei umane. Numai la liberaţiunea de datoria socială începe libertatea.

„Schimbul de servicii, care formează modul ori cărei societăţi şi objectul quasi-contractului social nu poate fi equitabil, dacă această datorie nu este achitată de fie care dintre contractanţi, după facultăţile lui, — dacă nu către fie care în particular, cel puţin către toţi.

„Legile trebue se excludă ori ce inegalitate de valoare socială între contractanţi, ele trebuesc assemeni în măsura posibilului să dea sforţărei fie-căruia ajutorul forţei comune şi să garanteze pe fie-care contra riscurilor vieţei comune.

„Dar nici o dispoziţiune legislativă nu este îndestulătoare pentru a stabili comptul şi a asigura plata exactă a datoriei sociale.

„Trebue deci, în toate actele vieţei, consimţământul fie căruia dintre noi.

„A fi gata să consimţi, în toate actele tale, achitarea

obligațiunei sociale este a fi un adevărat asociat al societăței umane, — *a fi o ființă socială.*

„Objectul *Educațiunei sociale* este, așa dar, de a crea în noi *ființa socială*".

*
* *

Iată ultimul popas al Curentului social pornit de Saint Simon.

Dar nu este oare o amăgire optică?

Punctul de sosire al spiritului omenesc nu este el oare tot punctul lui de plecare?

Ce este într'adevăr: *legea solidarității sociale,* alt de cât aplicațiunea Principiului *Unității sociale* al lui Platon?

Nu zisese oare Platon cu 2500 de ani mai înainte că numai

„atunci Statul va fi ca un singur om: când degetul nostru a primit o rană oare care mașina întreagă a corpului și a sufletului, — a cărui *Unitate* este opera principiului suprem a sufletului însuși, încearcă o sensațiune și întreagă suferă de răul uneia din părțile sale, de acea și zicem de un om: că'l doare degetul".

Și ce mijloc indica Platon oamenilor pentru a realiza acest înalt postulat?

Educațiunea!

Nimeni mai bine ca Platon nu a pătruns misterele vieței omenești.

Nimeni mai bine ca el nu a indicat drumul prin care omul trebue să umble pentru a întâlni... Justiția socială.

ROLUL STATULUI AZI

Astăzi influența Statului asupra individului este imensă, — ea este determinantă: individul este opera Statului, — el trăește din viața sa, — el se mișcă în orbita sa, — el modulează gesturile lui și actele lui după ordinele lui: *după legile lui.*

Intr'adevăr, Statul organizează în cele mai mici detalii și guvernă absolut atât viața colectivă cât și viața individuală a tuturor membrilor săi.

In exterior, el represintă colectivitatea în raporturile, de ordine diverse: politic, economic, militar, etc., cu cele-l-alte colectivități; el este acela care, prin Tratatele sale internaționale, determină sfera de acțiune a supușilor săi, în afară.

In interior, prin legile sale de poliție și de justiție, el regulează raporturile membrilor sei între ei, fixând fie căruia sfera sa de acțiune legală.

Prin legile sale de ordin privat, — prin organizațiunea familiei, — prin instituțiunea dreptului de proprietate privată și a dreptului de succesiune, — el determină forma chiar a societății și fixează modul ei de a fi și de a trăi.

Prin legile sale de ordin economic, prin politica sa vamală, prin ingerința lui în mii și mii de moduri în activitatea economică a țărei, — prin intervențiunea lui în conflictele dintre Capital și muncă, el dirige procesul producțiunei naționale, — el guvernă și influențează procesul repartițiunei bogățiilor între diverșii factori, cari concură la producțiune, — el determină, astfel, situația diverselor clase sociale; buna lor stare sau misera lor stare.

Prin legile sociale, prin instituțiunea sistemului de asigurare contra accidentelor, — contra boalei, contra bătrâneței, contra invalidității, contra șomajului involuntar, și în general prin toate legile de asistență și de solidaritate socială, el încearcă să îndulcească consecințele, adesea dure și injuste, ale regimului general social, ce el a instituit, și, în deosebi, acelea care decurg din conflictele dintre patroni și lucrători.

Prin organizațiunea învățământului public, prin instituțiuni de școli de Stat, prevăzute cu programe de studii, precise și determinate, el influențează și dirije formațiunea culturei cetățenilor săi, — formațiunea mentalității lor: el face, într'un cuvânt, pe *om,* așa cum

el este, — aşa cum noi 'l vedem, — el este opera lui, a Statului.

Insăşi conştiinţa omului nu scapă censurei Statului, — religiunea este supusă legilor Statului, — cultul ei nu se poate exercita de cât în cadrul şi în limitele legilor

Intr'un cuvânt, prin organiaţiunea familiei, prin instituţiunea dreptului de proprietate, prin instituţiunea dreptului de succesiune, — prin toate legile administrative şi fiscale, prin toate piedicile de ordine economică, socială şi morală, Statul înconjură şi penetră societatea şi pe fiecare individ, — ca aerul ambiant, — din toate părţile, — el strânge în mâinile lui toate fibrele vieţei naţiunei şi a fie cărui individ în parte, — el dirige destinele lor, după proprilie sale concepţiuni.

Nu se poate, într'adevăr, vorbi de o libertate absolută, în Stat: nu se poate vorbi de cât de libertatea legală, astfel precum legile Statului o înţeleg şi o determină.

Această libertate legală variază în timp şi în spaţiu: *„vérité en de ça des Pyrénnées, — erreur au délà"!* a zis Pascal.

Multe idei, care, eri, erau adevăruri dobândite, şi indiscutabile sunt recunoscute azi ca erori: de ex. sclavagiul.

Şi din contră, multe idei care erau considerate ca erori eri, — sunt azi adevăruri fundamentale: ex. Rolul social al Statului, — egalitatea civilă şi politică a femei cu bărbatul.

Libertatea absolută nu se poate realiza de cât în stare de complectă isolare a individului: în starea de natură, vis şi apotheosă a lui Jean Jaques Rousseau.

In viaţa socială, libertatea noastră este forţat limitată de libertatea egală a tuturor celor-l-alţi membrii al societăţei şi dominată de dreptul superior al colectivităţei asupra tuturor membrilor săi.

Dar Marele Răsboi a accentuat şi a agravat încă şi

mai mult această omniacțiune a Statului asupra societăței și a individului.

Deja în timpul Răsboiului, Statul a luat în mâinile lui, direct și exclusiv, și producțiunea și distribuțiunea bunurilor, — și comerciul interior și comerciul exterior; totul s'a făcut cu știrea și numai cu aprobarea lui.

Această politică a fost continuată și după răsboi, — cu oare care atenuațiuni.

Criza, însă, care a isbucnit în 1929 și care dăinuește și azi — a produs o viue reacțiune: fie care Stat s'a înconjurat cu o centură de siguranță.

Sub pretext de a apăra moneda, — deviza — națională, — comerciul exterior a fost complect sustras inițiativei individuale: Statul 'l regentează în mod absolut.

Nimeni nu poate cumpăra și importa mărfuri din afară, fără învoirea lui.

Nimeni nu poate vinde și exporta produsele naționale, fără știrea și învoirea lui.

Produsul acestor vânzări, în monedă străină, aparține Statului, — în marginile și sub condițiunele ce el singur fixează.

*
* *

Sub influența acestor împrejurări o nouă teorie s'a fondat: teoria economiei dirijeate.

Ea pretinde a recunoaște Statului, — dreptul absolul să dirige — el — și economia generală a Națiunei și economia privată a fie cărui individ.

După cele ce am văzut, nu este nevoe de o nouă teorie pentru a justifica acea ce deja există; căci Statul, — în ultimele decenii — și a arogat, într'adevăr, dreptul de a dirige viața economică a Națiunei — în chipul cel mai absolut: el a făcut'o, trebue să recunoaștem, cu discrețiune — și numai în limitele cerute de interesul general.

Azi, amestecul lui în viața economică a națiunei a luat o formă mai incisivă, mai concretă, mai săcâitoare, da să zicem ast-fel, de cât în trecut.

Dar *est modus in rebus: intervenția* Statului, ca o necesitate socială, în conflictele sociale care se pot ivi între membrii lui, — sau între interesul general și interesele particulare, este de sigur legitimă.

Ea nu trebue, însă, să enerveze, — să descurajeze, până la anihilare, inițiativa individuală, — ea nu trebue să stăvilească avântul interesului individual, — care, în forma actuală a Ordinei sociale, este totuși singurul resort de acțiune și de progres în societate.

Idealul social, bine considerat, constă în a discerne bine limita intervenției Statului, — și de a o mărgini acolo de unde ea începe ca să devină vătămătoare și individului și societății, — și Statului însuși, — căci de prosperitatea individului depinde prosperitatea societății și a Statului: atât valorează un Stat cât valorează indivizii care 'l compun.

Datoria Statului — și dreptul lui — constă în a fixa principiile de justiție individuală și de justiție socială.

Datoria Statului — și dreptul lui — constă în a aplica cu severitate aceste principii.

Dincolo de ele, este chaos — și anarhie —: anarhia de sus este, însă, și mai primejdioasă de cât anarhia de jos.

Văzute, ast-fel, politica și rolul Statului — de azi — apar ca un anachronism, — ca un act de desordine socială, — pe care trebue să ne silim, din toate puterile noastre, a le scoate din viața socială a lumei.

Libertatea economică, — libertatea producțiunei, — libertatea comerțului interior și exterior, — singură va reda omenirei activitatea ei naturală și va restabili equilibrul sdruncinat, prin amestecul exagerat al Statului, în viața economică a poporului, — dar libertatea mărginită, prin acea ce am văzut că știința și politica în ultima ei formă — dinainte de Marele Răsboi — au considerat just și echitabil.

*

* *

CRIZA ECONOMICĂ MONDIALĂ

CAUSELE CRIZEI

La marele și grelele Probleme, pe care viața modernă, atât de complicată, le impune popoarelor azi — și a căror deslegare revine Guvernului — Statului — fie cărei națiuni, o Problemă nouă, — de o gravitate care întrece în intensitate și în lărgime pe toate cele-l-alte, — se impune azi, — nu numai națiunilor individual,—dar lumei întregi, tuturor popoarelor de pe glob.

Criza economică, care bântue de la Răsboi încoa toate țările de pe globul nostru, este născută dintr'un Răsboi mondial, — soluțiunea ei nu se poate, așa dar, obține de cât tot printr'o colaborațiune mondială, — printr'o colaborațiune la care toate popoarele de pe glob trebue să aducă partea lor de contribuțiune.

Marele Răsboi a tărât, într'adevăr, în orbita lui, — nu numai pe cele mai mari popoare de pe glob, — dar chiar și pe cele care nu au fost — direct—beligerante— pe cele neutre: toate, direct sau indirect, au suferit și au luptat pentru a eși din vâltoarea în care acest Mare Răsboi a aruncat întreaga omenire de pe globul nostru: nimeni nu a scăpat de flagelul lui.

Iată dar cum Statul fiecărei națiuni primește acum o nouă funcțiune, funcțiune de un ordin cu mult mai înalt de cât ori care funcțiune națională: — căci de îndeplinirea sau neîndeplinirea ei depinde soarta omenirei.

Dându-mi seama de gravitatea acestei noui Probleme, — am ales ca subiect al uneia din cele două conferințe ce am ținut — *în limba franceză* — la 24 și 27 Februarie 1934 în Marea Aulă *„Sapientia'* a bătrânei Universități din Roma, — Universitate fondată la anul 1200 de Papa Honorius III sub numele de *Schola palatina.*

Interesul, cu care un auditoriu select, care umplea Marea Aulă până la ultimul loc, a urmărit această conferință, mă autorizâ să cred că ea nu va lipsi să intere-

seze de o potrivă şi pe elevii mei: ea de alt-fel este încoronarea cercetărilor ce noi am făcut până acum asupra Rolului Statului şi funcţiunilor lui.

Până acum am studiat, într'adevăr, Statul în Rolul şi în funcţiunile lui de Stat naţional, — de datoriile ce el are către supuşii lui, — nu ne am înălţat, însă, până la concepţiunea Rolului lui şi funcţiunei lui de Stat, membru al societăţei umane.

Criza economică, care bântue toate naţiunile de o potrivă impune, într'adevăr, Statelor moderne îndatoriri care trec dincolo de graniţele lor: un adevărat *Rol mondial.*

De această „mondialitate" a Crizei economice şi au dat seama cei mai iluştrii bărbaţi de Stat, şi în urma iniţiativei luată de Primul Ministru al Marei Britanii, dl. Ramsey Mac Donald, s'a şi întrunit, în vara anului 1933, la Londra, o mare *Conferinţă mondială,* la care erau, cu adevărat, representate toate Statele constituite de pe glob: a fost un adevărat Turn al Babilonului, în care toate limbile de pe glob se încrucişau.

Objectul acestei Conferinţe a fost tocmai: *Criza economică mondială.*

Ea s'a sfârşit, însă, printr'un lamentabil insucces,— insucces provocat, mai ales, de Statele Unite ale Americei de Nord, care au crezut de cuviinţă să se retragă de la Conferinţă — abandonând'o, în plină activitate.

Presidentul Roosevelt a devalorizat mai întâi Dolarul şi tot o dată a înaugurat o politică naţională nouă, fondată pe idei cu totul noui — : prin *National Recovery Act* şi printr'o întreagă serie de măsuri arbitrare, el a voit să dirijeze însăşi economia naţională.

El a redus suprafeţele de însămânţare pentru a diminua producţiunea agricolă, crezând că ast-fel el va ridica preţul cerealelor.

El a redus numărul orelor de lucru, în speranţă că orele reduse vor fi ocupate de muncitorii fără lucru, şi alte şi alte măsuri, toate îndreptate în aceleaşi sens.

Inalta Curte federală de Justiţie a casat multe din

decretele şi din legile ce dl. Roosevelt a promulgat în acest scop — ca inconstituţionale: întreaga sa politică economică s'a sfârşit şi ea într'un mare fiasco.

Criza a continuat să sufle cu furie şi în America şi în restul lumei, cu toate sforţările pe care Statele individuale au cercat să le facă pentru a atenua efectele ei.

Criza nu va trece de cât atunci când toate Statele constituite se vor uni într'o supremă sforţare colectivă— şi vor elabora un plan de ensamblu pe care ele să'l execute cu bună voinţă şi cu bună credinţă.

Chiar ameliorăţiunile locale, dobândite cu enorme sacrificii, se dovedesc — la experienţa timpului — zadarnice şi efemere.

*

* *

Pentru a înţelege şi mai bine Causele şi devenitul, — desvoltarea acestei Crize, — trebue să ne suim până la obârşia ei: ea — Criza — în realitate a isbucnit în ziua în care Marele Răsboi a fost declarat la *2 August 1914*,— de atunci ea a mers agravându-se; ea a făcut, însă, o explosiune violentă, în ziua chiar când Armistiţiul — 11 Noemvrie 1918 — a fost semnat.

Până atunci, ea era latentă, — ea mijea sub cenuşele calde ale încendiilor răsboiului, — Răsboiul — victoria sau moartea — era singura preocupaţiune a popoarelor în luptă.

O dată, însă, ce soarta Răsboiului a fost fixată, Criza a isbucnit.

Răsboiul, într'adevăr, săpase un abis adânc sub picioarele omenirei, — ea s'a prăbuşit în el de îndată ce planşeul de siguranţă — Răsboiul — care o susţinea până atunci a dispărut în neant. Pentru a vă expune în toată plenitudinea ei această gravă — şi nouă — Problemă, nu cred că pot face mai bine de cât să refac înaintea Dvs. conferinţa ce am ţinut la Roma, acum doui ani, — însemnând, bine înţeles, schimbările ce s'au produs de

atunci încoa în omenire, — fondul Problemei a rămas, însă, acelaşi.

*
* *

Mă găseam, am zis în această conferinţă, la Paris, în Ianuarie 1915, când filosoful Gustave le Bon mi'a făcut onoarea să mă învite la unul din dejunurile plăcute, ce el presida în fie care Miercuri, în marele Restaurant Larue, din rue Royale.

Am găsit acolo floarea Literaturei şi Ştiinţelor franceze, ca prinţul Roland Bonaparte, membru al Institutului Franţei şi alţii pari ai lui.

Unul dintre convivi, pentru a mă şăgui, — ştiind că eu sunt Profesor de Economie Politică, — mă interpelă brusc: „vedeţi, Domnule Profesor — mi zise el — că încă o dată Ştiinţa economică a dat faliment; ea a afirmat, în tot-de-una, că răsboiul ruinează popoarele şi noi vedem azi contrariul. Ca dovadă nu aveţi de cât să consideraţi emisiunea Băncii Franţei, — ea era de aproximativ 6 miliarde înainte de răsboi, — ea întrece azi 10 miliarde.

„Toţi aceşti bani vor merge să umfle ciorapul de lână al ţăranului francez".

Urmând metoda lui Socrate, pentru a i răspunde, i'am pus mai întâi o chestiune: „câţi oameni a mobilizat Franţa pentru răsboi?" El mi'a răspuns: „Patru milioane, pentru moment" — Franţa a mobilizat de atunci mai mult de cât dublu.

„Iată, i zisei eu, patru milioane de oameni sustraşi muncei productive a naţiunei".

„Dar câţi oameni muncesc în spatele lor, 'l întrebai încă, pentru a întreţine, hrăni, îmbrăca, etc., aceşti patru milioane de oameni?".

„Câţi încă muncesc pentru a arma aceşti oameni, pentru a fabrica tunuri, puşti, mitraliere, avioane etc, etc, toate muniţiunile. de care ei au nevoe pentru a face răsboiul?".

El mi'a răspuns fără eziiare: „Toată Națiunea!".

Națiunea franceză întreagă, într'adevăr, de la declarațiunea războiului și până la încheerea păcei, a fost absorbită de o unică și singură grijă, de o singură și unică muncă: Războiul.

In timp de patru ani, poporul francez a muncit pentru a produce instrumentele — armele — destructive de vieți omenești și de bogății.

Făcând aceasta, nu numai că el a săpat în patrimoniul național un gol, — un formidabil deficit, — dar objectul acestei întregi munci era un object negativ, distructiv.

Și tot astfel fu cu toate națiunile beligerante, — și tot astfel fu assemeni cu toate națiunile neutre, căci și ele, indirect, dar paralel, au muncit cu beligeranții tot pentru războiși numai pentru războiu, furnizându-le fie materii prime, fie alimente.

Lumea întreagă fu târâtă direct — sau indirect — în marea învălmășeală distructivă de bogății, săpând, astfel, în timp de patru ani, un abis sub picioarele noastre, a cărei adâncime nici azi noi nu o putem vedea.

Nu numai că războiul nu a îmbogățit națiunile beligerante, cum credea interlocutorul meu de la dejunul Gustave le Bon, — dar din contră, el le a sărăcit, — el le a ruinat: el a ruinat, în același timp — și pe învinși și pe învingători.

El le a ruinat, prin faptul că 'i a privat de aportul, la bogăția națională și mondială, a fructului muncei tuturor acelora pe care războiul i'a acaparat.

El le'a ruinat materialmente încă, prin distrucțiunea bogățiilor existente: o treime, cea mai bogată din Franța, a trebuit refăcută din nou.

Un prim bilanț al războiului acusa, așa dar, o lipsă de beneficii a muncei sustrasă de războiși o formidabilă cantitate de bunuri, sub toate formele, de bogății dobândite, arme, muniținni etc. — distrusă.

Dacă considerăm că națiunile beligerante representau de o parte: Franța, Marea Britanie, Italia, Serbia, Belgia, România, Portugalia, Rusia, Japonia și Statele

Unite ale Americei, — mai mult de 300 milioane de locuitori — fără a socoti coloniile, — şi de cea-l-altă parte: Germania, Austria, Ungaria, Bulgaria şi Turcia, peste 200 milioane locuitori, — în total aşa dar peste 500 milioane, — o jumătate de miliard, — de oameni, în timp de patru ani, nu au muncit de cât pentru a distruge bogăţii dobândite şi viețe omeneşti, — lesne vom vedea care a fost resultatul acestei formidabile învălmăşeli omeneşti: ruina generală.

Dar răsboiul a avut un alt resultat mai desastruos încă pentru omenire: oamenii, luaţi de el, sustraşi de la ocupaţiunile lor pacifice, au perdut îndemânarea la lucrul productiv, — la munca economică: înapoiaţi la uzină sau la ogorul lor, ei nu mai avură gustul la muncă, pe care, totuşi, înainte de răsboi, atât o iubise.

In fine, răsboiul a schimbat metodele şi modul muncei economice: uzinele au fost adaptate în vederea răsboiului, — comerciul assemeni, — agricultura, ea însăşi, a trebuit să se adapte cerinţelor răsboiului, — lumea întreagă a trăit ast-fel pentru răsboi şi prin răsboi.

Foştii lucrători, înapoiaţi în patriile lor, de pe diversele câmpuri de bătălie, au găsit o muncă cu totul diferită de munca la care ei erau obişnuiţi înainte de răsboi, — şi acea ce este şi mai grav, ei au găsit locurile lor ocupate de alţi muncitori, mai tineri sau mai bătrâni, sau chiar de femei.

Iată cum a apărut, pentru întâia oară, în Istoria omenirei, acest nou fenomen social specific marelui Răsboi: *Şomagiul.*

El a apărut, mai întâi, în ţările neutre, în Danemarca, — dacă nu mă înşel.

Suspendarea ostilităţilor prin armistiţiu, — proclamat la 11 Noemvrie 1918, — făcu disponibil în această ţară un oare care număr de lucrători suplimentari, care, în ţările neutre, munceau pentru a aproviziona pe beligeranţi, — pe toţi beligeranţii.

Imbogăţit de răsboi, de o parte, — prin spirit de solidaritate socială sau chiar de frică, de alta, — Guvernul

danez a alocat șomeurilor o îndemnitate de șomagiu, care, din provizorie, nu întârziă a deveni definitivă.

Dar aspectul cel mai grav al șomagiului 'l a presentat Englitera.

Un milion de oameni, înapoiați de pe front la căminurile lor, au fost complect desorientați: se văzu, dintr'o dată, sute de mii — și chiar milioane de oameni rătăcind fără lucru.

Guvernul englez, după exemplul Guvernului danez, și pentru aceleași cuvinte, se grăbi să alloce, și el, o îndemnitate de șomagiu—un Dole,—o pomană, care fu aproape equivalentă cu salariul normal pe care lucrătorii 'l ar fi câștigat în acest moment, în uzine.

Numărul șomeurilor, încurajați de această generositate a Guvernului eglez, spori atât de repede, în cât el atinse la un oare care moment, cifra înspăimântătoare de patru milioane de oameni.

Din Englitera, șomagiul s'a întins în Germania, — în fine, el a trecut în America și ast-fel nu fu țară în care să nu existe șomeuri.

Numărul total al oamenilor fără lucru se urca — în 1934 — la aproximativ, 30 de milioane, în Europa și în America de Nord, — representând peste 120 de milioane suflete: bărbați, femei și copii.

Azi încă el este de cel puțin 15 milioane.

Iată o formidabilă armată, — de producători sustrasă muncei: ei nu câștigă nimic, ei nu contribue la augumentarea — ba nici la conservațiunea — patrimoniului umanității.

Necâștigând nimic, ei nu pot comanda nimic producțiunei mondiale a bogățiilor; ei nu mor subit de foame, — pentru că ei trăesc din ceea ce ei pot preleva din munca acelora, care muncesc, și care câștigă ceva.

Dar chiar acei care muncesc, — ei înșiși nu muncesc în toate zilele, și nici — pe zi — opt ore reglemenetare: ei muncesc două sau trei zile pline pe săptămână sau cinci jumătăți de zi, și d-l Roosevelt a ordonat încă re-

ducerea orelor de lucru, — în speranța de a putea da de lucru la un număr cât mai mare de lucrători.

Acești lucrători — câștigând mai puțin, — comandă producțiunei mondiale mai puține objecte de ori ce fel, — agricole, industriale, miniere, etc.

Producătorii: industriașii, agricultorii, comercianții, etc., producând mai puțin, — comanda masei consumatorilor diminuând, — câștigă mai puțin, și la rândul lor — consumatori, ei înșiși, de diverse lucruri, agricole și industriale, în special de materii prime și de mașini, comandă și ei, mai puține lucruri producțiunei mondiale.

Iată ciclul, cercul vițios în care omenirea se mișcă de la răsboi încoa: ea se învârtește în spirală, — desinând un cerc tot mereu descendent: în fiecare zi se produce mai puțin, în fie care zi se consumă mai puțin, în fie care zi se descinde cu a treaptă mai jos către abisul miseriei și desesperărei.

Acest resultat este de sigur una din consecințele răsboiului, — nimeni nu'l poate tăgădui.

Răsboiul a rupt echilibrul, care, în timp de secole, se stabilise între ofertă și cererea de bunuri: fie care dând societăței partea sa contributivă de muncă și obținând de la ea, în schimb, satisfacțiunea trebuințelor sale.

O admirabilă armonie se stabilise, nu numai între membrii aceleași națiuni, — dar între toate națiunile: munca lor și bunurile lor se echilibrau între ele, ca liquidul în vasele comunicante, liber, fără nici o constrângere.

Grație acestui sistem, un lucrător, cel mai umil, putea obține de la societate, în schimbul micei sale prestațiuni zilnice, satisfacțiuni pe care individual, prin munca sa, chiar de ar fi trăit una mie de ani, nu le ar fi putut — nici concepe — și mai puțin încă realiza.

Milioane de oameni mor de foame sau se ofilesc, — ei mor în orice cas, înainte de vârstă, — sute de mi-

lioane alții, muncind mai puțin, câștigând mai puțin, nu pot satisface toate trebuințele lor, — și ei subviețuesc.

De cea-l-altă parte, industria, comerțul, mor de inaniție, totul se ofilește.

Viața s'a oprit pentru că sângele nu mai circulă — normal — în vinele omenirei.

Acesta este punctul nevralgic al crizei: consumatorii, acei care au trebuință de toate aceste lucruri, — de toate aceste produse agricole, industriale, miniere etc., nu le pot cumpăra, — ei nu le pot cumpăra pentru că ei nu muncesc, — ei nu le pot cumpăra pentru că ei nu muncesc de loc, sau nu muncesc în destul: ei nu muncesc din plin, — ei nu câștigă destul pentru a le cumpăra.

Constatând causa, primă, — nu zic unică, — căci de sigur mai sunt și altele, — a Marei Crize care desolă omenirea, — remediul va fi ușor de găsit: el derivă din natura lucrurilor însăși.

Trebue ca fie care gură, care cere pâine, să'și o procure prin muncă, — trebue, prin urmare, să dăm omenirei de lucru, — iată remediul.

Trebue să restabilim echilibrul între trebuința — între cererea — de produse și oferta de produse: trebue să facem pe muncitorii, de toate categoriile, capabili de a cumpăra toate lucrurile de care ei au trebuință.

Acesta este scopul final al întregei noastre politice, — el nu poate să fie atins de cât făcând să colaboreze toată omenirea, — dând fie căruia posibilitatea de a pune în valoare toată forța lui de muncă intelectuală și fisică.

Dând de lucru oamenilor, făcându-i să lucreze, de voe sau de nevoie, fie care gură, care cere pâine, trebue să o mânânce cu sudoarea frunței lui.

Trebue ca fie care să poată, prin munca sa, să câștige cel puțin un minimum de existență.

Iată principiul pe care așează știința economică noua societate omenească, — iată remediul suprem ce ea

indică cu un deget imperativ Crizei economice, care devoră și ruinează omenirea.

El este fondat nu numai pe morală pură, — dar și mai ales pe interesul social, el însuși, — pe interesul conservațiunei societății.

El trebue să guverne omenirea, — nu numai pentru a o scoate din criza actuală, — dar pentru a-i asigura viața în viitorul îndepărtat.

El este permanent, — și imperativ: el isvorăște din însăși rațiunea de a fi a societății umane.

El se impune observanței ei — și după trecerea Crizei actuale, pentru că el este fundamentul însuși al Ordinei sociale.

DREPTUL LA MUNCĂ

Nici o dată mai mult de cât astăzi, ideile morale și sociale, preconizate de Saint-Simon, nu s'au verificat și afirmat cu mai multă rigoare și justeță.

Sub regimul feodal, și pentru aceleași motive de apărare și de conservațiune, care au condus toate clasele sociale, având aceleași interese, a se uni în fascii, ba chiar în caste închise, oamenii aceleași profesiuni s'au grupat în corporațiuni, jurande și maîtrise.

In aceste corpuri, solid constituite, domnea o ordine perfectă; nici o luptă, nici o concurență.

Probitatea profesională, ridicată la dogmă și apărată cu orgoliu de fie care corporațiune, garantată de legi și regulamente numeroase, asigurau și pe consumatori contra relei confecțiuni sau contra exgarațiunei prețurilor.

Lăsând de o parte abusurile și exagerațiunile, pe care timpurile le au acumulat fără motiv, în jurul acestor organizațiuni sociale, nimeni nu poate tăgădui că ordinea și disciplina domneau — fără rezervă — în viața economică a țărilor supuse acestui regim.

Revoluțiunea franceză a sfărâmat toate aceste cadre.

Ea a proclamat, ca principiu fundamental al nouei

Ordine sociale, egalitatea înaintea legei — egalitatea civilă — și în același timp libertatea economică, fie care având dreptul de a exercita meseria ce i va plăcea, și de a o exercita cum va voi. — Nici o limitațiune nu fu adusă acestei libertăți fundamentale.

Revoluțiunea franceză, făcând aceasta, fărămiți societatea într'un furnicar de individe, fără cohesiune între ei; — împinși de incoercibilul lor interes personal, un adevărat *bellum omnium in omnes* se deslănțui între ei.

„O concurență neînfrânată, zice Saint-Simon, decimează amenirea".

„Or, totul bine considerat probează din contra, adăogă el, că între clasele sociale exista o legătură indisolubilă de solidaritate: fericirea sau nenorocirea uneia dintre ele este fericirea sau nenorocirea tuturor celor-l-alte.

„Mai mult încă, fericirea claselor superioare bogate este intim legată de fericirea claselor sărace, — nenorocirea acestora aduce iremisibil nenorocirea claselor bogate".

De unde marele principiu, proclamat de el, ca o dogmă socială fundamentală, principiu care ar trebui să lumineze ca un far luminos, toată viața noastră: prima datorie a societății, a Statului, organul său, a tuturor claselor sociale, — și mai ales a claselor bogate, este de a tinde din toate puterile lor la *„ameliorațiunea soartei clasei muncitorești, care este în același timp cea mai numeroasă și cea mai săracă"*.

Această datorie incumbă assemeni Bisericei, zicea Saint-Simon, în *Noul său Christianism,* religiunei și miniștrilor săi, — toți trebue să concure la realisațiunea lui.

Se vede, într'adevăr, azi că șomagiul lucrătorilor nu face să sufere numai acei care nu pot câștiga viața lor, prin muncă, — dar încă capitaliștii ei înșiși, marii industriali, marii agricultori, marii proprietari, bancherii, etc., și mai ales — și în prim loc — Statul, care

nu este de cât refluxul și synteza claselor sociale, ce'l dompun.

Criza bate la toate ușile, — ea, — ca un uragan teribil, — răstoarnă tot înaintea ei, — oameni puternici, — eri, — zac la pământ, azi, — bănci, case de comerț și de industrie, etc., care înnumără secole de muncă, cad în pulbere, una după alta. Nimeni nu a putut scăpa și nimeni nu poate scăpa de atingerea ei ruinătoare.

Causa primă și principală este de sigur șomagiul, precum am văzut, — lipsa de lucru, acest produs specific al Marelui Răsboi, — necunoscut înaintea lui, în aceste proporțiuni, cel puțin; este privațiunea de mijlocul de a-și câștiga existența a claselor muncitoare și sărace, față de care Statul trebue să se comporte ca un părinte, în propriul său interes de conservațiune, cum zicea așa de bine Impăratul Wilhelm I, în faimosul său Manifest din 1881, asupra Asigurărilor Sociale.

*
* *

Dreptul la muncă al clasei muncitoare nu este numai o consecință a principiului moral de solidaritate al tuturor claselor sociale, el constitue, cu adevărat, un drept positiv pentru lucrător în contra societății organizate și o obligațiune positivă pentru aceasta către lucrător, decurgând din Pactul social, care este la baza ori cărei societății civile.

De altă parte, societatea organizată în fiecare țară, — și ași putea zice societatea omenească, locuind și trăind pe globul nostru, nu este născută de azi, — ea nu este un produs spontaneu: ea este descendenta și moștenitoarea legitimă a tuturor generațiunilor, care au precedat'o.

In această calitate, societatea actuală a dobândit folosința patrimoniului uman existent, produs al muncei intelectuale și fisice a mii de generațiuni anterioare.

Pentru a ne face o idee de imensa bogăție morală și materială a acestui patrimoniu, nu avem de cât să ne

gândim şi să inventariem, — în idee, — dacă este posibil, — drumurile publice, dintre care unele datează din timpul Romanilor, monumentele publice, porturile, canalurile, drumurile de fer, etc., etc.

Şi dacă trecem la patrimoniul moral, la ideile şi la invenţiunile de care noi ne bucurăm azi şi care sunt opera generaţiunilor trecute, imaginaţiunea se perde în neant, — nimeni nu le poate nici considera pe toate, — nici a le socoti pe toate.

Vaporul, electricitatea, helicea, aviaţiunea, telegrafia fără fir, radiofonia, etc., etc., n'au schimbat ele faţa lumei? Ei bine tot acest vast şi inconmensurabil patrimoniu, aparţine la toată omenirea, — nu cutărei sau cutărei clase sociale, — nici chiar cutărei sau cutărei naţiuni, dar la toate: toţi oamenii trăind pe acest glob, sunt moştenitorii acestui patrimoniu.

Frumoasa, inimitabila Filosofie a Grecilor, este ea oare patrimoniul Greciei de azi?

Sciinţa Dreptului Roman aparţine ea numai Italiei, moştenitoare directă şi pe loc a Romanilor? Nu luminează ea, — nu guvernă ea toate naţiunile Europei şi chiar ale Americei?

Literile, artele, sculptura, pictura, poesia, etc., create de geniul uman, sunt patrimoniul comun al tuturor oamenilor.

Mai aproape de noi, admirabilele descoperiri ale lui Pasteur, nu scapă ele de la moarte pe toţi oamenii, de toate rasele şi de toate latitudinele? Şi invenţiunile nemuritorului Marconi — în special T. S. F., — nu aparţin ele deja omenirii întregi?

Ori, coproprietar al acestui patrimoniu, este tot atât şi omul sărac — cel mai sărac — ca şi cel mai bogat.

Fiecare dintre noi poate pretinde partea sa în această moştenire comună, fiecare are un drept înnăscut de a se bucura de acest patrimoniu comun, — egal cu toţi cei-l-alţi.

Nu trebue să existe, cum cerea Léon Bourgeois, nici o causă de diferență între ei: titlul lor de coproprietate, este acela de fi om.

In această calitate, omul, fie care dintre noi, poate cere societății din care el face parte, de a fi pus în situațiune de a exercita dreptul său înnăscut, cu care el vine în lume, de a participa la beneficiile acestui patrimoniu uman.

Iată, cum societatea este, prin aceasta chiar, obligată de a găsi de lucru, — de a da de lucru fiecăruia dintre membrii săi: pentru a'i pune în măsură de a exercita dreptul lor de om în viața socială, căreia ei îi aparțin, de a participa la folosința patrimoniului comun.

Dacă societatea i refuză mijlocul de a munci, de a plăti omeniri partea sa de contribuție socială, — ea 'l pune, ea însăși, în imposibilitate de a o face, — ea 'l privează de singurul mijloc ce el poate avea de a exercita și de a se bucura de dreptul său de om social.

Dar nu este numai un drept individual, interesând pe individ acest drept de a munci, — este assemenea un *drept social*. Societatea, ea însăși, are dreptul de a cere fie căruia dintre membrii săi partea sa de contribuție socială.

Trăind în societate, bucurându-se de toate binefacerile vieței sociale, protejat de organele sale, omul trebue să contribue, din toate puterile sale morale și fisice, la prosperitatea centrului din care el face parte.

„Omul care se isolă de societate este, a zis Aristote, sau o brută, — sau un zeu — un assemeni om este rebel jugului ca o pasăre de pradă", — un atare om nu ne interesă.

Dar omul, care voește să trăiască în societate, care voește să contribue la toate sarcinele ce ea i impune, care voiește să aducă partea sa de muncă la prosperitatea patrimoniului comun al umanității, un atare om are dreptul la viață, el are dreptul de a munci pentru

a trăi, — şi societatea este obligată de a i'l acorda, — de a i asigura exerciţiul lui.

Dar făcând aceasta, societatea nu va avea de cât să câştige, — pe când refuzând să dea de muncă muncitorului, care voeşte să muncească, ea merge la propria sa ruină: criza de azi o probează cu prisosinţă.

*

* *

LUCRĂRI PUBLICE MONDIALE ŞI NAŢIONALE

Din moment ce fie care om are dreptul de a cere societăţei de a munci pentru a câştiga viaţa lui cu sudoarea frunţei lui, — şi societatea este obligată de a i'l acorda, — ea are chiar dreptul de a constrânge pe fiecare dintre noi la muncă, trebue să căutăm acum cum societatea ar putea executa această obligaţiune şi de a exercita acest drept.

Eroarea timpurilor de după Războiu consistă în idea că generaţiunea actuală este obligată să suporte, toate consecinţele acestui Războiu, ca şi cum ar fi ei: învingători şi învinşi, căreia 'i ar reveni responsabilitatea războiului. Ar fi un fel de rescumpărare, de expiaţiune a greşelei noastre.

Aceasta este suprem injust.

Mai întâi, învingătorii au făcut războiul pentru a se apăra: ei au fost forţaţi să aleagă — cum am scris în articolul meu „La Cause finale de la Guerre", publicat în Revista *„La Grande Guerre par les Grands ecrivanes" Paris, 20 Iulie 1915,* — nu între viaţă şi morte, — dar între cele două moduri în care moartea era oferită: moarte prin supunere pasivă, moarte morală — sau moartea prin luptă".

„Războiul actual, ziceam eu în acest articol, nu are altă causă finală de cât intenţia Germaniei de a supune

dominațiunei sale, — imperialismului său, — toate popoarele Europei, — și cu ele, lumea întreagă.

„Dar popoarele și lumea au preferit acestei servitudini, acestei morți morale, moartea luptând.

„Spre diferența de toate cele-l-alte războaie precedente, care mai toate au sfârșit prin transacțiuni, prin mutilațiunea dreptului natural, — sau prin ștergerea lui totală, — războiul actual singur apare ca un război absolut! a învinge sau a muri, — acesta este cuvântul de ordine al popoarelor moderne, de la un capăt la cel-l-alt al lumei.

„Libertatea sau moartea, iată causa finală a războiului actual, ea ese din rațiunea pură, din fundul sufletului popoarelor moderne, — *ex intima philosophia, ar fi zis Ciceron*".

Cât pentru învinși, este evident că responsabilitatea lor este de netăgăduit, dar pot ei repara acea ce ei au făcut?

S'a încercat, dar s'a abandonat.

Chestiunea nu este, însă, acolo. Luptând, luptând, sacrificând milioane dintre cei mai buni fii ai ei și nenumărate miliarde, generațiunea actuală a salvat civilisațiunea omenească, ea a salvat patrimoniul moral și material al genului uman, — ce ea a primit din mâinile generațiunilor anterioare.

Ea a făcut chiar mai mult: ea 'l a augumentat prin noui și admirabile invențiuni.

Tot acest patrimoniu, ast-fel conservat și sporit, — ea'l va transmite, generațiunilor viitoare.

Dar pot ele să'l culeagă fără a lua asupra lor partea lor din gravele evenimente ce noi am trăit, fără a contribui la sacrificiile, ce noi am făcut pentru a'l conserva și a li-l transmite?

De sigur, nu: *ubi emolumentum, ibi et onus esse debet:* culegând patrimoniul nostru, ele trebue să accepte și sarcinile lui.

Printre aceste sarcini, între altele, noi găsim pe aceea de a ajuta pe milioanele de oameni fără lucru, care mor

de foame în mijlocul unei bogăţii incomensurabile, bogăţie care este, precum am văzut, opera comună a tuturor oamenilor, care s'au succedat pe pământul nostru, pe care o vom transmite succesorilor noştri, în infinit, — pentru conservaţiunea căreia sute de milioane de oameni au luptat pe front sau au muncit în uzine, în ferme, etc., în spatele frontului.

Cu ce drept ar putea ele, generaţiunile viitoare, să repudieze această obligaţiune, pe care noi o avem azi de a salva viaţa a milioane şi milioane de oameni fără lucru, — de a ameliora soarta acelora încă şi mai numeroase milioane, care nu muncesc destul, pentru a câştiga toată pâinea de care ei au nevoie, pentru ei şi pentru familiile lor?

Ele nu ar putea culege patrimoniul nostru şi a repudia datoriile noastre, — ar fi nu numai inelegant, dar injust.

Ar fi dintr'un alt punct de vedere, antieconomic.

In loc să lăsăm să piară — sau să depeară milioane — sute de milioane de oameni, din cauză că nu au de lucru, — sau nu muncesc destul — făcându-i să muncească din plin, — noi vom augumenta patrimoniul social, — moştenitorii noştrii vor găsi cu prisosinţă în acesta echivalentul obligaţiunilor, pe care noi le vom fi contractat în acest scop.

Pentru a pune în executare acest vast plan, în virtutea solidarităţei, care leagă astăzi toate popoarele de pe globul nostru, trebue să constituim, după părerea noastră, o mare societate pe acţiuni, în care, fie care Stat să subscrie un număr de acţiuni în proporţiune cu importanţa sa şi cu mijloacele sale.

Această societate internaţională ar avea dreptul să emită obligaţiuni până la concurenţa unei cifre, care se va stabili prin Statute.

Aceste obligaţiuni ar purta interese renumeratorii, — şi ar fi consolidate, — adică neamortisabile: toate generaţiunile viitoare vor suporta sarcina intereselor

lor, — sau, cel mult amortisabile într'un foarte lung spațiu de timp — de ex. una sută de ani.

Evident, ele trebue garantate prin solidaritatea tutulor națiunilor.

Cu imensele capitaluri, ce s'ar putea astfel reuni, societatea internațională ar întreprinde lucrări de interes cu adevărat internațional, — ce zic? — mondial.

Cu titlu de exemplu voi indica câte va, care fiind mai aproape de mine, se impun mai bine cunoștinței mele.

Danubiul este un fluviu internațional, totuși navigațiunea acestui frumos fluviu este paralizată, prin diferite obstacole naturale, unele la gurile acestui fluviu, — altele în diferite puncte ale parcursului lui.

Făcându-l navigabil, pentru ori ce fel de corăbii, legându-l cu Rhinul, s'ar scurta calea către Orient, căci s'ar lega Marea Nordului și Marea Neagră și Orientul, traversând Europa în chiar inima ei.

Ar fi tot astfel cu canalisațiunea Vistulei, și cu legătura ei cu Nistrul, — s'ar lega astfel Marea Baltică cu Marea Neagră și Orientul.

In Europa și în cele-l-alte Continente, sunt desigur lucrări de aceeași importanță și de aceași utilitate, pentru omenire: marea operă a lui Ferdinand de Lesseps la Suez și la Panama, operă care a corijeat chiar defectele naturei, cum a zis atât de bine *Neue Freie Presse*, din Viena, făcând elogiul lui, nu profită ea lumei întregi?

Dar astăzi tracțiunea mecanică a luat o atât de mare desvoltare, în cât este de cea mai mare urgență de a se face în Europa, în Asia, în Africa, în America, — pretutindeni — căi adevărate internaționale, ca în timpul Romanilor, — prevăzute cu adăposturi, hoteluri, depositе de benzină, de ulei, de piese de schimb, de siguranță, — mai ales de siguranță, etc., căci numai cu acest preț comerciul internațional poate lua o desvoltare și prescurta criza.

Trebue să deschidem țările și continentele, să le facem accesibile comerțului lumei întregi, — trebue să

resturnăm barierele artificiale, care se opun astăzi, liberei circulațiuni a bunurilor, — bariere care sunt un contra-sens al tuturor principiilor științei economice.

Şi tot astfel este și cu construcțiunea Căilor ferate, aeroporturilor pentru toate avioanele etc. și a atâtor și atâtor lucruri, în cât imaginațiunea se refuză a le coprinde pe toate de o dată.

Nu se vede oare că astăzi toate popoarele de pe glob nu formează de cât o singură familie, — ori cărei rase ele aparțin, — că soarta unuia este soarta tuturor, că fericirea și nefericirea unuia, ori cât de depărtate ele ar fi, sunt fericirea sau nenorocirea noastră proprie?

De prosperitatea lor, a lor toți, este legată prosperitatea noastră a tuturor: iată acea ce nu trebue să perdem din vedere un moment.

Să împingem limitele civilisațiunei noastre până la cele mai depărtate confinii, — să ducem lumina, știința, și bunul traiu până în cele mai depărtate centruri, — și făcând aceasta noi ne vom face un serviciu nouă înșine— și generațiunilor viitoare.

Idea de colonisațiune, de penetrațiune, în țările considerate ca cele mai sălbatice, nu este nouă, — ea datează din cea mai adâncă antichitate: Fenicienii, Grecii, și mai ales Romanii au practicat'o cu succes.

In timpurile moderne, cele mai apropiate de noi, Portughezii, Olandezii, Spaniolii, Englezii, Francezii, Italienii, nu au adus ei civilizațiunei umane ținuturi imense, pentru bunul traiu al coloniilor și al lor însăși?

Să împingem mai departe această operă, — dar în loc să lăsăm sarcina fie cărei națiuni în particular, trebue ca toată umanitatea să ia partea ei, — trebue ca toate popoarele să contribue la opera comună.

In fine, în interiorul fie cărei țări, sunt atâtea lucruri de făcut, ca să putem cu adevărat participa la civilisațiunea în mijlocul căreia trăim: dar criza nu le permite să întreprindă lucrările de utilitate publică importante.

Societatea internațională le va procura mijloacele, ajutorul necesariu de a le întreprinde: bine înțeles con-

tractând față de ea obligația de a plăti interesele, pe care societatea ea însăși le va plăti portorilor obligațiunilor emise de ea.

Societatea solidară poate realiza mijloacele necesarii, — trebue numai ca ea să o voiască.

Cele 15 de milioane de șomeuri, vor găsi imediat de lucru și un salariu remuneratoriu, — cel-l-alte sute de milioane vor putea, în fine, munci ca și înaintea crizei, tot timpul util, — toată lumea va contribui la augumentarea bogăției mondiale prin muncă: construcțiunea unui drum de fer, unui canal, unui drum, în țara cea mai îndepărtată, va procura de muncă lucrătorilor metalurgiei americane, engleze, germane, italiene, — ca și crescătorilor de vite, danezi, elvețieni, români, argentinieni sau bolivieni, etc.

In loc de economie, de restrângere pe care unii o preconizează fără dreptate, — căci economia înseamnă sinucidere prin persuasiune, — trebue, din contra, să arătăm oamenilor și națiunilor salutul lor în muncă, în belșug, — în bogăție chiar.

Cât pentru generațiunile viitoare, ele vor găsi în patrimoniul, ce noi le vom lăsa, o neînsemnată obligațiune de dobânzi, dar în schimb, o lume nouă, o civilisațiune strălucitoare, o planetă reînviată din cenușele sale: Răsboiul, Marele Răsboi — Răsboiul sfânt, ce noi am fost obligați să facem, va fi servit astfel la ceva: el va fi dat lumei un nou fundament, — fundamentul solidarității cu adevărat umane, al cărui preludiu numai este Liga Națiunilor, palid simbol, — zic înadins „palid simbol" căci ea nu a ținut angajamentele ce ea și'a luat.

LIGA NAȚIUNILOR ȘI CONFERINȚA MONDIALĂ DELA LONDRA DIN 1933

Gloria acelora care au conceput idea Ligei Națiunilor ar fi fost neperitoare, dacă ei ar fi reușit să o înconjoare, dela început, de toate garanțiile necesare viabilității ei.

Ei au adus, în lume, din contra o ființă încomplectă, lipsită de toate mijloacele necesarii pentru a ține și a realiza înaltele scopuri, ce fondatorii ei 'i au impus.

Societatea Națiunilor și'a propus, într'adevăr, ca scop suprem al sforțărilor sale, de a *„desvolta cooperațiunea între națiuni și de a garanta pacea și securitatea"*.

Ce a făcut ea, ce măsuri a luat ea în vederea realizărei acestor nobile scopuri?

Ea a refuzat, mai întâi, să înscrie în Pact sancțiunile, care ar fi putut da o oare care garanție Păcei.

In al douilea rând, ea a pus toate speranțele sale, pentru a garanta Pacea, în desarmare, — desarmare pe care ea nu o poate obține și realiza.

Dar, desarmarea nu este o garanție serioasă a Păcei,— Marele Răsboi, din care abia am eșit, este o ilustrațiune strălucită: nici o națiune, — nici chiar Germania, — nu era preparată pentru un răsboi atât de lung și atât de complex ca acesta: toate națiunile s'au înarmat și reînarmat în decursul lui.

„Pericolul unui nou răsboi, scriam eu deja în 1919, (v. *La Roumanie dans la Guerre et dans la Paix* T. II pg. 30 și urm.), deslănțuit de Germania, nu este exclus, în chip absolut, — ori care vor fi precauțiunile pe care Societatea Națiunilor le va considera util de luat în vedere de a'l preveni".

„In această împrejurare, ziceam — eu, cel mai înțelept după părerea noastră, va fi de a considera realitățile în față și de a lua lucrurile așia cum sunt și nu astfel cum noi am voi ca ele să fie".

„Apărătorii bunei cause de azi trebue, așa dar, să se unească într'o bună și solidă alianță, al cărui scop ar fi să apere această bună causă și pacea care o garantează în contra tuturor acelora ce o vor viola".

La această idee de alianță defensivă s'a raliat assemeni dl. Clémenceau în Discursul său la Camera Deputaților din 29 Decemvrie 1918.

„Este un vechiu sistem, zicea el, care pare condamnat astăzi, și căruia, noi nu ne temem a zice, că rămânem fideli în acest moment.

„Aceste țări au organizat apărarea frontierelor lor, solid apărate, cu armamentele necesarii, echilibrul puterilor.

„Acest sistem pare condamnat de oare care autorități foarte înalte. Cu toate acestea voi face să se observe că dacă un echilibru ca acesta ar fi precedat războiul, că dacă America, Englitera, Franța și Italia ar fi căzut de acord prin a declara ca ori cine ar ataca pe una din ele trebue să se aștepte a vedea pe cele-l-alte toate luând apărarea comună, nimic poate nu ar fi survenit.

„Este în acest sistem de alianță, conchidea Clémenceau, la care nu renunț, o spun net, gândul meu director la conferința, dacă încrederea Dvs. va permite să mă duc la ea, — și care este că nimic nu trebue să separe după războiul cele patru puteri pe care războiul le a reunit. La această înțelegere voi face toate sacrificiile".

Cuvinte sacre și care s'au dovedit a fi fost profetice prin evenimentele ce au urmat.

Dând curs acestor idei, Statele Unite ale Americei, Englitera, Franța și Italia au semnat un Tratat de alianță defensivă, — aceasta era de sigur cel mai solid stâlp al Păcei și al Societății Națiunilor.

Din nenorocire, Congresul dela Washington al Statelor Unite ale Americei, refugiându-se în dosul doctrinei lui Monroe, a refuzat să ratifice și Tratatul de Pace, dela Versailles, și Tratatul de Alianță și Pactul Societății Națiunilor. Totul a căzut, așa dar, în apă.

Totul fu repus în chestiune. Iată pentru ce cahosul domnește în lumea întreagă,—iată pentru ce nesiguranța sporește pe fie care zi indispoziția generală, și agravează criza economică care suflă cu atâta violență.

Aceste resultate noi le am prevăzut încă din 1919.

„Societatea Națiunilor, am zis eu (ib id pg. 328) nu suprimă războiul, — acesta rămâne, ca tot-de-una, suprema rațiune a popoarelor.

„Pactul pe care Conferința dela Paris 'l a votat cu unanimitate nu constitue, în fond, de cât o lăudabilă încercare morală, lipsită de sancțiuni, de a face să guverne între popoare ordinea și armonia: desăvârșirea operei este caritabil abandonată viitorului ..... cel mai înpărtat".

Iată opera Ligei Națiunilor pentru asigurarea Păcei perpetui.

Popoarele se înarmează pe față în vederea viitorului— foarte apropriat — răsboiu.

*

* *

Dar Liga Națiunilor studiază în numeroase și costisitoare Comisiuni, de mai mulți ani, *Criza economică mondială și Problema Șomagiului.* Ce remediu a adus ea acestui flagel?

Nici unul.

In fața acestei neputințe, acestei negativități a Ligei Națiunilor, oamenii de Stat cu răspundere în țările lor s'au gândit să creeze un nou organism.

A fost convocată la Londra o conferință mondială, având de obiect specific, studiul crizei economice și căutarea remediilor acestei Crize.

Neisbânda ei a fost evidentă și nici nu putea fi alt-fel: 2.000 de delegați ai tuturor Statelor din lume, adevărat Turn al Babilonului, — reuniți în Congres pentru a studidia și resolva o problemă de ordin pur științific, care cere cunoștințe speciale, studii și meditațiuni, absolut technice!!

Această neisbândă era naturală și era de prevăzut.

„Aceste Conferințe, a scris Dl. Benito Mussolini *în Popolo d'Italia din 30 Iulie 1933,* nu ajung a determina precis responsabilitatea. Nu sunt compuse din oameni care să decidă, — dar din oameni care vorbesc, discută, referă guvernelor lor respective.

„Acesta este motivul pentru care în loc de decisiuni, se fac numai recomandațiuni. La Londra, s'a voit să le dea ilusiunea a unei mulțimi de oameni, mai mult sau mai puțin preparați de a putea călăuzi destinele umanității. Democrația, în fond, nu poate de cât vorbi, a trăi din vorbe și prin vorbe, — dar în timpurile de criză, popoarele nu cer de a fi propagate, — ele vor, din contra, să fie comandate: timpul discuțiunei inutile trebue să cede pasul timpului la supunere promptă. Istoria este maestră, — dar oamenii sunt ca școlarii negligenți și incorigibili".

Iată teribila situație în care lumea se sbate încă.

*

* *

Da, — recunoaștem că de la 1934 — când eu am pronunțat conferința mea de la Roma, și până azi importante ameliorațiuni a situațiunei economice a lumei au avut loc.

Incercările D-lui Roosevelt, în America, de și neconstituționale, de și resturnau din fundamente principii și legi altă dată recunoscute bune — nu au dat resultatul la care dl. Roosevelt se aștepta: totuși numărul șomeurilor a diminuat, — grație mai ales marelor lucrări publice pe care Dl. Roosevelt le a întreprins.

Tot ast-fel este și în Anglia: și aci Criza s'a atenuat,— și aci numărul șomeurilor a diminuat.

In Germania assemeni tot grație lucrărilor publice întreprinse de dl. Adolph Hitler, mai ales a drumurilor asfaltate, numărul șomeurilor s'a redus în mod simțitor.

Și cu toate aceste ameliorațiuni a situațiunei generale din lume, criza persistă: măsurile excepționale care stânjenesc libertatea comerțului internațional se mențin.

Criza nu va dispare de cât printr'o înțelegere de ensamblu între toate țările din lume, — printr'o colaborațiune a tuturor, — precum am arătat.

Nu convocând din nou un mare aeropag mondial, ca cel din 1933 de la Londra, — ci Societatea Națiunilor sau Marele Puteri europene unite cu Republica Statelor Unite din America de Nord să chibzuiască un plan de refacere economică a lumei.

Odată acest plan stabilit, pe base internaționale, să fie supus agrementului tuturor Statelor organizate.

Liga Națiunilor, — sau un comitet *ad-hoc* — să controleze observanța lui.

Numai astfel lumea va eși definitiv din criza actuală,— dar mai ales, numai astfel, lumea va putea preîntâmpina reîntoarcerea ei.

Un fapt a devenit cert, în urma Marelui Răsboi: toate popoarele care locuesc pe globul nostru formează în realitate un singur corp cu un singur suflet; toate trăesc unele pentru altele și toate trăesc unele printr'altele: o solidaritate indisolubilă și indeșirabilă le leagă unele de altele, — toate suferă împreună sau toate se bucură împreună, — nimic nu este strein, nici celui mai mic și mai îndepărtat popor, din acea ce se petrece în cel mai îndepărtat colț al lumei.

Iată pentru ce ele sunt datoare toate să contribue la înlăturarea crizei economice din organismul lor, — și iată pentru ce — toate — sunt datoare să ia măsuri pentru a împiedica revenirea ei.

Pentru a pune în mișcare aceste organisme, — și pentru a le face să colaboreze și către acest mare țel, — trebue însă un animator: trebue ca cine-va să ia în mâna lui pârghia care va ridica toate aceste Puteri,— și să dirige lucrările lor.

Am crezut — în 1934 — și cred și azi — mai mult chiar ca în 1934 că singurul om — cu autoritate mondială — care poate fi capabil de o atare universală acțiune este Benito Mussolini, — azi mai mult de cât eri, el este omul providențial.

Azi, în urma campaniei lui strălucite din Etiopia, — unde a sdrobit lanțurile a peste un milion de sclavi, — autoritatea lui morală va impune tutulor disciplina ce

trebue observată într'o cooperațiune de atât de vastă proporțiune.

Eliberat de îngrijorările ce un răsboi formidabil — purtat la mii de kilometrii de basa lui naturală, pusese pe umerii lui, Benito Mussolini poate — și este dator—să ia în mâinile lui și soarta omenirei.

El a salvat Italia europeană, de Comunism — și de Bolșevism, — el a salvat Ethiopia de întunerecul în care ea lâncezea, — el azi poate, — el are autoritatea morală, a salva și lumea din ghiarele acestei Crize.

El este dator să o facă!

Se svonește, în presa mondială, că Presidentul Roosvelt al Statelor-Unite, ar intenționa să convoace din nou, o conferință mondială a tuturor Statelor organizate, în scop de a găsi mijloacele cele mai propice pentru înlăturarea crizei: ea va fi binevenită, — cu condițiune ca programul ei să fie bine studiat și precis determinat.

CUM TRĂIM IN ORDINEA SOCIALĂ ACTUALA

ŞI

CUM SOCIALIŞTII, COMUNIŞTII ŞI ANARHIŞTII AR VOI CA SĂ TRĂIM IN ORDINEA SOCIALISTO-COMUNISTĂ-ANARHICĂ

Am arătat ce este *Ordinea Socială,* care este *Structura ei,* — care sunt *Organele esenţiale ale Structurei Ordinei Sociale:* Familia, Proprietatea şi Statul.

Am arătat geneza acestor mari instituţiuni, — evoluţiunea lor — şi stadiul lor actual.

Să examinăm, deocamdată, cum oamenii trăesc în cadrul acestei Ordine Sociale.

Să nu uităm, însă, că resortul de viaţă al Ordinei Sociale — şi al vieţei fie cărui individ — în această Ordine Socială — este *Interesul individual:* că el este causa şi măsura acţiunei fie căruia — şi a resultantei lor generale.

Este el viu? este el activ? individul va prospera — şi cu el întreaga Societate.

Este el, din contră, lâncezind — sau chiar mort? Individul — şi cu el Societatea întreagă va lâncezi sau va muri.

Din colo de el, — din coa de el — nu mai există nimic.

Acesta este criteriul, facla care va călăuzi Societatea omenească în tenebrele viitorului.

*

* *

Prin a contrario—trebue să o spunem chiar de pe acum —că în sistemul socialisto-comunist—acest criteriu, acest imbold, această faclă diriguitoare nu mai există: în locul *Interesului individual* va fi pus *Interesul general — Interesul colectiv,* — adică *Interesul tuturor — şi al nimănui.*

Acea ce *Ordinea Socială* actuală, fondată pe Interesul individual, a produs, — se vede — vom vedea, — de îndată, cu ochii noştri.

Acea ce Ordinea socialisto-comunistă, fondată pe *Interesul general,* — pe *Interesul colectiv,* ar putea da, — se va putea judeca — chiar de acum —: nu avem nevoe de a aştepta experienţa socialisto-comunistă, pentru a vedea acea ce realitatea visibilă ne poate revela.

Iată pentru ce vom examina mai întâi — chestiunea de a şti:

Cum noi trăim în Ordinea Socială actuală, fondată pe Familie, pe Proprietatea individuală şi pe Stat? şi

In al doilea rând,

Cum noi am putea trăi în Ordinea socialisto-comunistă, fondată pe Interesul general — pe Interesul colectiv?

I.

CUM NOI TRĂIM ÎN ORDINEA SOCIALĂ ACTUALĂ?

Economia Politică nu este, am zis, o ştiinţă abstractă, transcedentală, scoasă din imaginaţiunea noastră, — cum o considerau Economiştii clasici, — ea este o ştiinţă reală, — ea este ştiinţa vieţei trăite.

In ea se oglindeşte sufletul omului, cu toate aspiraţiunile lui morale şi materiale.

Toată acţiunea omului tinde a realiza, a satisface aceste aspiraţiuni. Omul este un generator de infinite aspiraţiuni, — dar tot odată şi un creator al mijloacelor pentru a le satisface, — a le realiza.

* * *

Omul simte varii şi nenumărate trebuinţe.

Unele sunt privitoare chiar la existanţa lui; altele la desvoltarea lui; unele sunt comune, — altele sunt individuale, — unele sunt trebuinţe de existenţă, — altele sunt trebuinţe de cultură.

Satisfacţiunea unei trebuinţe chiamă după dânsa o nouă trebuinţă: spiritul de imitaţiune, spiritul de obicinuinţă sau de hereditate creează sau conservă omului un lung şi nesfârşit şir de necesităţi.

Ele cresc în raport direct cu civilisaţiunea, a cărei causă finală ele sunt.

Impins de inbolduri diverse, ca: sentimentul de conservaţiune, frica de pedeapsă sau speranţa unei recompense, amor propriu, ori dorinţa de a se distinge, iubirea de muncă sau frica de lene, amorul de aproapele ori temerea de conştiinţă, omul tinde, din răsputeri, a satisface aceste trebuinţe.

Când este vorba de trebuinţe psihice, intime, omul găseşte în propria sa natură, în lumea ideilor şi sentimentelor lui, cu ce să le astâmpere.

Când, însă, este vorba de trebuinţe psihice externe, sau de trebuinţe fisice, — omul are nevoe de concursul altor oameni — şi de mijlocirea lucrurilor răspândite în lumea cosmică.

Cum prea bine a zis Aristot:

„Omul este o fiinţă prin excelenţă sociabilă“, şi „acela care rămâne sălbatic prin organizaţiune, iar nu prin efectul hasardului, este de sigur sau o finţă degradată, sau o fiinţă superioară speciei umane, căreia s'ar putea, cu drept cuvânt, aplica acest vers din Homer:

„Fără patrie, fără familie, fără cămin“.

Căci „Omul care prin natura lui ar fi ast-fel, precum poetul 'l descrie, nu ar respira de cât răsboiul, el ar fi incapabil de ori ce asociaţiune, întocmai ca păsările de pradă“.

Un fenomen universal, am zis noi deja — domină, într'adevăr, întreaga noastră viaţă socială, el singur

explică civilisaţiunea noastră: *nimeni nu trăeşte numai prin sine şi pentru sine,* — şi toţi şi fie care care din noi trăim prin alţii şi pentru alţii.

De şi oamenii par împinşi de mobiluri particulare, totuşi, toţi, împreună şi fie care în parte, urmăresc acelaşi scop final: perfecţiunea omului şi a societăţii.

STATUL

Ca organ propus la satisfacţiunea trebuinţelor comune, isvorând din viaţa în comun, pe cea mai înaltă treaptă, înconjurând şi penetrând întreaga societate şi pe fie care individ în parte, stă *Statul.*

Născut dintr'o necesitate firească o omului — participând la natura lui socială — Statul vine şi el tot de la natură, şi acel care pentru întâia oară 'l a închipuit a făcut, cum cu drept cuvânt recunoaşte Aristot, un imens serviciu omenirei, — „căci, zice acest mare filosof, dacă omul parvenit la întreaga sa perfecţiune, este primul dintre animale, este însă, şi cel din urmă, când el trăeşte fără de legi şi fără de justiţie. Nimic, într'adevăr, nu este mai monstruos de cât injustiţia armată. Omul a primit de la natură armele înţelepciunei şi ale virtuţei, pe care el este dator să le întrebuinţeze în contra relelor sale pasiuni.

„Fără de virtute, el este fiinţa cea mai perversă şi cea mai feroce; el nu are de cât mânia brutală a amorului şi a foamei.

„Justiţia este dar o necesitate socială, căci dreptul este regula asociaţiunei politice şi decisiunea justului este aceia ce constitue dreptul".

Prima misiune socială, dar, a Statului, este de a asigura triumful dreptului, a aşeza imperiul justiţiei, între cetăţeni, — a fi expresiunea vie a solidarităţei sociale, ce uneşte împreună pe toţi membrii aceleaşi cetăţi, aceleaşi ţări, — chiar pe toţi oamenii de pe pământ.

„Căci ce este omenirea, se întreabă cu drept cuvânt, d-l Jzoullet — în *„le Cité Moderne"*? O turmă, — o umilă turmă suspendată pe coastele abrupte ale unui astru, Pământul, care descrie în vidul imens o orbită vertiginoasă, la distanțe sdrobitoare, de milioane de alte astre, care populează cu mulțimea lor, solitară, câmpul universului.

„Ce ar putea ea oare, sărmana turmă omenească, să aștepte de la aceste alte astre atât de îndepărtate în cât enormitatea lor se topește într'un punct de aur și sborul lor se încheagă în imobilitate? Nimic de sigur. Dar sub vântul abisului, turma omenască se grăbește, se strânge, mișcată de instinctul sacru al conservațiunei: și acesta este ... Statul — *la Cité.*

„Asociațiunea este singurul refugiu al omului, în slăbiciunea lui. Uniunea este baricada lui, — acordul, fortăreața lui, — solidaritatea, salvarea lui. Statul, *la Cité,* este culcușul cald și scutul de diamant".

Iar Lamartine sintetizează admirabil aceeași idee în versul următor:

„Il — l'homme — fonde des *cités,* familles immoortelles,
„Et pour les soutenir, il élève les lois,
„Qui, de ces monuments, collonnes éternelles
„Du *temple* social se divisent le poids"!

*

* *

A cerceta cari au fost ideile ce au presidat la construcțiunea acestui templu, la vicisitudinele ce au trecut peste el — la felul de viață ce oamenii au dus în diverse epoce, în sânul său, — am văzut că este una din chestiunile cele mai importante din Istoria omului.

In acest lung șir de veacuri, am putut distinge următoarele epoce caracteristice:

Statul antic absoarbe cu totul pe individ, — Statul feodal, la început, este absorbit de individ, — și mai târziu, el însuși, — este absorbit de Rege.

Iar Statul modern caută să concilieze principiul autorității cu acela al libertății.

Am examinat deja evoluțiunea Idei de Stat și vicisitudinele prin care ea a trecut de la origina ei până azi.

Azi, se poate zice că, acțiunea Statului este omnipotentă și omniscientă: nici un domeniu moral sau economic nu a scăpat dominațiunei lui.

Este această ingerință — fără margini, un bine sau un rău?

De sigur că ea este un rău, pentru că primul ei efect este de a enerva, de a lâncezi energiile individuale, de a slăbi acțiunea și eficacitatea Interesului individual, — de a 'l enerva și atrofia: aceasta se vede, — azi, mai ales, — în această criză cumplită, tocmai din causă că elasticitatea Interesului individual este stânjenită în expansiunea ei.

De sigur — nici absența ori cărei acțiuni și ori cărui sprijin al Statului nu este propice, — dar nici ingerința lui fără margini nu este mai puțin vătămătoare.

Dar, cum prea bine zice Montesquieu, în materie de legiferare, nu se poate pune principii rigide și asemănătoare pentru toate țările, — fie care țară trebue să scruteze împrejurările sale — și să 'și dea legile ce ele i le dictează.

LEGILE ECONOMICE

Pentru a face față trebuințelor de existență, omul nu are la îndemâna lui alt mijloc de cât *munca*.

La orice categorie, din ori ce treaptă sau strat social, el ar fi, omul trebue să 'și câștige pâinea zilnică, cu sudoarea frunței lui.

Nimeni nu se poate sustrage acestei legi: acei chiar, dari se par că trăesc fără să muncească — trăesc, cum

s'a zis prea bine, din munca acumulată, mai dinainte, de ei sau de autorii lor.

(Cheyson, *Leçon d'ouverture à l'Ecole des Sciences Politiques de Paris,* pg. 6).

Natura, într'adevăr, pune la dispoziţiunea omului, materia brută şi forţele originale, de cari ea dispune.

Omul însă, prin munca sa, le apropriază trebuinţelor lui.

Câte fenomene economice nu se vor îndeplini, câte curente contrarii, nu vor turbura, însă, acţiunea lui, — până ce omul să ajungă la sfârşitul dorit!

Desfăşurarea acestor fenomene este ea absolut egală şi liberă?

Am văzut că, după unii — după Physiocraţii, — şi după Şcoala economică clasică: Adam Smith, J. B. Say, Ricardo, etc., — fenomenele economice, adică acelea privitoare la producţiunea, distribuţiunea, circulaţiunea şi consumaţiunea bunurilor, necesarii întreţinerei vieţei materiale a individului şi a popoarelor, sunt supuse unor *legi naturale, constante şi eterne;* ele scapă, dar, ori cărei acţiuni şi influenţe a omului.

Această concepţiune, însă, nu corespunde cu realitatea faptelor, cu modul de traiu al oamenilor în societate.

Căci mobilurile cari determină acţiunile oamenilor sunt varii şi infinite: dacă interesul personal, spiritul de conservaţiune — este cel mai puternic, el nu exclude, însă, nici egoismul, adică iubirea demăsurată de sine, nici amorul de aproapele, sentimentul de recunoştinţă, iubirea de drept şi de justiţie, amorul de patrie, etc.

Iar în al doilea rând, nici aceste mobiluri, nu sunt absolut libere în expansiunea lor: omul este influenţat nu numai de mediul social, de tradiţiunile primite, dar încă — precum am văzut, de legile Statului.

Şi, în fine, situaţiunea geografică a unei ţări, — poziţiunea ei politică, structura şi bogăţia solului său, clima, caracterul poporului, chiar, — acest produs al naturei şi al istoriei lui, etc. — toate aceste împrejurări,

fac ca, în ordinul economic, fenomenele să scape de sub imperiul legilor naturale, adică a unor atari legi în care acțiunea să fie absolut constantă și efectul lor absolut mărginit.

Acea ce caracterisă și definește legile naturale, este, cum prea bine zice Rümlin, lipsa ori cărei excepțiuni.

Ori, în fenomenele economice — nici acțiunea omului nu este absolut constantă, pentru că mobilurile lui sunt varii și dependente de circumstanțe, cari scapă de sub imperiul voinței lui absolute, — și nici efectul lor absolut mărginit.

Neputând, însă, fi vorba de legi naturale, nu voim printr'aceasta să zicem că fenomenele economice scapă ori cărui principiu de coordonațiune.

Fiind dat că oamenii dintr'un același grad de civilisațiune simt mai aceleași trebuințe, — că ei întrebuințează mai aceleași mijloace pentru a le satisface, — că ei sunt supuși mai acelorași principii de drept și de organizațiune socială, — etc., se poate, din observațiunea desfășurării fenomenelor economice, la cari acțiunea lor dă loc, deduce adevărate norme, adevărate *legi economice.*

Astfel în Ordinea Socială actuală — fondată pe proprietatea individuală — pe interesul individual — se pot distinge — următoarele legi economice, care vor dăinui, *atât cât va dăinui Ordinea Socială actuală:*

Prima este *Diviziunea Ocupațiunilor, Profesiunilor:* nimeni nu poate exercita toate profesiunile de al căror produs el ar avea nevoe ca să existe: să fie și agricultor și cismar — și croitor, și brutar, etc., etc.

Fie care trebue să exercite o singură profesiune:

Grație, însă, fenomenului — *Schimbului* — el 'și poate procura, — cu prețul objectului produs de el, — toate lucrurile de care el va avea nevoe.

Iată dar două fenomene economice naturale, care es din însăși *Ordinea Socială,* — guvernate de legi economice.

A treia lege — : este *legea monedei*, — instrumentului de schimb.

Pentru a realiza schimbul — de sigur, — precum am văzut, — oamenii au recurs la diverse sisteme.

Mai întâi, ei au practicat, schimbul în natură, — după aceia ei au ales ca intermediar, — ca monedă, — animalele: boul, berbecul etc.

Şi, în fine, ei au ajuns la moneda metalică: — fer, bronz, aur şi în fine argint.

Iată trei fenomene naturale, care decurg din natura însăşi a Ordinei Sociale, fondată pe interesul individual, — pe proprietatea individuală.

Ele vor dăinui — zicem — atât cât va dăinui şi Ordinea Socială actuală.

Este evident că în Ordinea Socialisto-comunistă, în care nu există proprietate individuală, — nu există nici schimb, nici monedă: divisiunea muncei însă va exista, pentru că ea este la basa ori cărei ordine sociale — fie că ea repausă pe Interesul individual, fie că ea este fondată pe Interesul colectiv.

PRODUCŢIUNEA BOGĂŢIILOR

Natura şi munca sunt factorii elementari, — adică, *sine quibus non*, — în producţiunea bogăţiilor, căci fără de ei ori ce producţiune este imposibilă.

Omul, nu poate, nici crea, nici distruge un singur atom în lumea fisică; el nu poate de cât împrima lucrurilor, pe cari natura 'i le oferă, calităţile utile trebuinţelor lui.

Influenţa naturei asupra felului de viaţă a unui popor este aşia de evidentă, în cât ea nu are nevoe de a fi demonstrată.

Intr'adevăr, în ori ce producţiune materială, omul are nevoe de materie, fie pentru a o transforma, fie pentru a'şi crea dintr'ânsa instrumentele de producţiune.

Ori este învederat că presenţa într'o ţară a unei materii prime, în mare cantitate, va dirige activitatea poporului către întrebuinţarea ei.

Iată de ce unele popoare s'au dedublat: trăind o parte sub sol şi alta pe sol, ca Anglia, Belgia, — parte din Germania etc., altele s'au dedat pescuitului, — altele creşterei vitelor, — altele agriculturei etc.

Tot astfel este învederat că presenţa forţelor naturale, ca cărbunele care dă naştere forţei motrice, îndrumează, în starea actuală a technicei industriale, un popor către industrie.

Iată de ce Anglia, America de Nord, Belgia, Germania etc. care dispun de imense mine de cărbuni, sunt cele mai înaintate ţări pe calea industriei.

Azi perfecţiunile aduse producţiunei electricităţei au făcut ca ţări ca Elveţia, Suedia, Italia, — Norvegia, Finlanda, America şi în general toate ţările cari dispun de căderi de apă să devină, ca prin minune, ţări industriale.

ROMÂNIA ECONOMICĂ

Din acest punct de vedere — al Naturei — România apare ca o ţară extrem de priveligiată.

Mai întâi, ea are cursuri şi căderi de apă naturale care ar putea produce forţe motrice electrice în cantităţi înfinite, transportabile la ori ce distanţe, — chiar la sute şi mii de kilometrii.

Dar România are abondente mine de cărbuni de piatră şi de lignit — neexploatate — sau neexploatate încă în cantităţi suficiente.

In fine, România are cel mai puternic agent de producţiune al forţei motrice: Păcura, — Petroleul.

Din acest punct de vedere, trebue să recunoaştem că noi am procedat în mod absolut neconsiderat — aşiu zice chiar cu uşurinţă, — faţă de viitorul ţărei noastre.

Azi, Petroleul nu mai este numai un agent de producţiune de energie, — Petroleul este un agent de apărare naţională: toate locomotivele, toate vapoarele pe mare, şi pe fluvii, toate automobilele — toate autoca-

mioanele, toate armele motorisate, toate avioanele, etc., sunt activate de Petroleu: Petroleul este sufletul lor.

Dar Petroleul într'o țară poate schimba fața acelei țări — precum cărbunele a schimbat fața Angliei, Germaniei, Belgiei, etc.: el poate face o țară industrială — prosperă — și bogată, între cele mai bogate.

*
* *

Ce am făcut noi cu Petroleul nostru?

Mai întâi 'l am dat în exploatațiune la streini.

Ce au făcut aceștia cu el?

Ei 'l au exportat: din valoarea lui noi nu am reținut de cât fărămiturile ce ei au bine voit să lase puținilor țărani ce ei au ocupat la sondele lor, — la uzinele lor,— în posturi subalterne, de lucrători manuali.

Miliardele de franci aur, de Livre sterline aur, ce acest Petroleu exportat a produs, au rămas în streinătate, — economia noastră națională nu s'a ales cu nimic.

Și această politică o practicăm și azi — cu mai mare furie, — cu mai mare intensitate — căci suntem împinși la aceasta, de setea, de goana noastră după devizele streine, — ori care ar fi consecințele acestei goane, — chiar dacă ele duc la ruina economică și morală a țării.

*
* *

Dar am făcut și facem mai mult și mai rău:

Pentru a menține prețul Petroleului în lume, exploatatorii americani ne au propus reducerea producțiunei de petroleu brut: producătorii noștri, amăgiți, de o cam dată, au acceptat, — repede, însă, s'au convins că ei erau victima unei adevărate amăgiri: prețul petroleului în România nu s'a ridicat.

Pentru ce? Pentru că cumpărătorii de Petroleu în România erau tot Americanii, prin societățile și uneltele lor din România.

Atunci ei au denunțat acordul de reducere a producțiunei.

Urmarea a fost că streinii, care aveau în mâna lor cele mai mari și mai producătoare schele de Petroleu, au lăsat să se inunde cu apele subterane, straturile petrolifere în exploatațiunile lor — și au ruinat localități întregi, care ascundeau bogății de nenumărate miliarde.

Incetul cu încetul, bogăția petroliferă a României, va deveni un suvenir, — ea va dispare ca o nălucă, gonită de acești străini hrăpitori, — care au exploatat cea mai formidabilă bogăție a țării noastre ca niște vandali, — ca niște vampiri lacomi, care au supt și care sug încă sângele și viața din corpul Națiunei române. Aceste afirmațiuni și constatațiuni făcute de mult de mine, — au fost confirmate de d-l Profesor Iscu, în conferința ținută de d-sa la 21 Februarie 1937, la Academia de Comerț.

Săcătuirea zăcămintelor de țiței

Conferința d-lui Prof. Iscu

(După Universul)

„Alarma — spune conferențiarul — asupra săcătuirii zăcămintelor de țiței, trebuia dată la votarea legei minelor din 1924.

Dacă s'ar fi luat atunci măsuri de proteguirea zăcămintelor, n'am fi ajuns să scoatem o cantitate de aproape *3 milioane de vagoane țiței,* care reprezintă jumătate din totalul rezervelor de țiței ale țării, după calculele făcute înainte de război, — și aceasta în mod inutil, peste necesitățile noastre.

Producția României a ajuns în anul 1936 la 870.000 vagoane țiței, cifră care reprezintă 3,6% din producția mondială de 24,5 milioane de vagoane.

In intererval de 21 de ani — dela 1915 la 1936 — producția României a devenit de 5 ori mai mare, pe când producția Statelor Unite și a Indiilor Olandeze abia a devenit de 4 ori mai mare, a Rusiei abia numai de 3 ori mai mare, pe când Indiile Britanice și Polonia, au

stat aproape pe loc. România a făcut cele mai mari sforțări față de țările care erau în plină desvoltare ca și ea. Rezultatul a fost că în anul 1936, în ultimele șase luni, producția zilnică a scăzut cu 300. vagoane din producția zilnică maximă de 2.500 vagoane la care ajunsese, ceeace înseamnă o scădere de 200.000 vag. anual, sau 25% din producția anuală, fapt care ne-ar fi dus la înjumătățirea producției actuale în interval de numai doi ani, dacă situația ar rămâne aceiași.

Suntem amenințați de săcătuire, iar aceasta se datorește faptului că perimetrele cunoscute, date în exploatare, s'au săcătuit într'un timp scurt de 5 — 6 ani, înainte de a se fi așteptat transformarea în terenuri cunoscute ale perimetrelor de exploatare.

Această exploatare accelerată și neobicnuită a zăcămintelor României, nu era necesară. Petrolul este o energie, care nu se mai reface. Avem nevoie de el pentru interesele naționale, superioare, care trec peste interesele financiare. Să privim la alte state. Statele Unite și Rusia consumă în interior din producția lor aproximativ 80% și exportă numai 20%; pe când în România se întâmplă tocmai invers; căci 20% numai se consumă în interior, iar 80% exportăm din producția anuală. Și mai clar: la exportul mondial de 5.700.000 vagoane. Statele unite participă cu 982.800 vag. sau cu 17%. România exportă 661.149 vagoane, adică 2/3 din exportul Statelor Unite, la o producție de 16 ori mai mică; și exportă de două ori mai mult decât Rusia, la o producție de 3 ori mai mică decât a Rusiei".

POLITICA NOASTRĂ ÎN PETROLEU

Care trebue să fie politica noastră în materie de Petroleu?

Petroleul trebue să devină motorul general de viață al întregului nostru popor:

Nu trebue să fie o casă în România — până în cea

mai deportată văgăună — ca în Elveția, ca în Italia, ca în Suedia, ca în Germania etc., — care să nu aibă lumină și energie electrică:

Lumina pentru a prelungi ziua Românului de lucru— mai ales iarna când se înoptează la ora 5—6 și când soarele răsare la orele 8, și energia pentru a putea instala un mic motor electric, care să activeze: un răsboi de țesut, o mașină de cusut, o mașină de tâmplărie, etc., etc., — pentru a da putința celui mai umil om să-și câștige pâinea zilnică, fie adăugând la munca câmpului un supliment de muncă industrială casnică, fie pentru a se specializa cu totul acestei industrii: aceea ce noi propunem aci se practică curent în toate țările civilisate amintite.

*

* *

Dar cine poate produce acest prețios curent electric, — destinat a fi pus pe prețul cel mai de jos, pe prețul de cost chiar — celui din urmă locuitor al acestei țări?

Numai Statul Român: el singur poate instala conducte de petroleu, de mazut, de motorină, de benzină, de ulei — în toate punctele țărei, în lungul tuturor căilor sale ferate,— el singur poate instala uzine producătoare de energia electrică în marele centruri, — la marele stațiuni de cale ferată, de unde să se poată distribui lumina și energia electrică, până la cel mai îndepărtat sat.

*

* *

Dar tot Statul Român singur poate construi conducte dela diversele schele de petroleu până la diversele rafinării existente, — eliberând pe micii producători de jefuirea la care ei sunt azi expuși, fiind obligați a vinde

marelor Societăți, care au monopolul acestor conducte, petroleul lor pe prețuri derisorii, pe prețuri forțate.

*

* *

Azi, distribuțiunea peroleului lampant, benzina, motorina și în general a Petroleului și derivatelor lui, sunt monopolizate de patru sau cinci mari societăți, constituite în Trust.

*

* *

Răposatul Emil Costinescu, fiind Ministru de Finanțe, a fost sesizat de plângerile, ce 'iau parvenit, din toată țara, de specula neomenească pe care societățile petrolifere o făceau în contra locuitorilor ei: ajunsese litrul de petroleu lampant — în unele sate de la munte — la peste 10 — lei aur!

Atunci el a făcut o lege, prin care a fixat un maximum de 2,50 lei aur kgr de pertoleu lampant — dacă nu mă înșel, — preț cu care fabricantul era obligat să vândă dela fabrica lui acest petroleu.

Ce au făcut societățile petrolifere?

Au înființat o societate *„Distribuția"* cu un capital derisoriu, — căreia ele iau vândul produsele lor, — bine înțeles pe prețul stabilit de lege: 2,50 lei aur kgr, — adică la 100 lei hârtia de azi!

Dar această societate a revândut acest produs consumatorilor pe prețul de mai înainte — căci ea nu era legată de a vinde pe prețul stabilit de lege pentru producători.

Am semnalat, atunci, printr'o serie de articole, publicate în ziarul meu *Cronica,* acestă mare întorsătură a legii, — dar nimeni nu s'a mai ocupat de această chestiune.

Sunt peste 30 de ani, de când *„Distribuția"*, vinde produsele petrolifere în toată țara pe prețurile ce ea voește: de fapt ea are un monopol în toată țara.

*
* *

Față de această situațiune de fapt, — singura politică înțeleaptă pe care Statul român o mai poate face azi: pentru a menaja bogățiile petrolifere naționale, — și pentru a pune la îndemână tuturor locuitorilor acestei țări lumina și energia electrică cea mai eftină, este de a face monopolul acestei industrii: precum am cerut încă din 1919, în cartea mea *La Roumanie dans la Guerre et dans la Paix,* T. II pg. 2422 și urm.

Deocamdată el poate face monopolul *Distribuțiunei,* — ceace este ușor, căci el nu are de cât să se substitue actualei societăți — *Distribuția* — și aceasta el o poate face fără nici o despăgubire, alta de cât a instalațiunilor ei, — căci această Societate și 'a arogat un drept de monopol — contra legei: exploatându-l în contra interesului general.

El va cumpăra direct, pe prețuri juste și remuneratorii, atât petroleul brut — țițeiul — dela producătorii direcți, cât și petroleul sau derivatele lui de la marele societăți de destilațiune.

El va înființa conducte publice de la schelele de petroleu la marele rafinerii, și

El va înființa, el însuși, rafinerii pentru a distila în ele, redevențele sale — pe care azi el le vinde în țară sau în străinătate în stare de brut — ceace este un păcat față cu economia noastră națională — și țițeiul ce el va cumpăra de la producătorii direcți.

*
* *

El va pune mâna pe comerciul de petroleu în afară.

Nu trebue să iasă din România o picătură de păcură, de cât după ce toate casele Românilor vor fi luminate electric şi vor fi prevăzute cu motoare electrice.

*

* *

De unde bani se vor întreba unii pentru a face faţă la atâtea şi atât de vaste instalaţiuni?

Industria metalurgică americană — engleză — germană, etc., este gata să fabrice şi să furnizeze toate aceste instalaţiuni, plătindu-le în timp, — căci ele toate suferă de o criză intensă.

Guvernul englez plăteşte, el, maşinele pe care un particular sau o societate le comandă uzinelor sale metalurgice — urmând a încasa — el — treptat şi în timp — valoarea lor de la cumpărători — numai să procure de lucru industriei sale suferinde.

Tot ast-fel face şi Germania — şi *à fortiori* America.

Prin urmare, — noi putem avea toate aceste instalaţiuni — acum — şi a le plăti în timp.

Nu trebue, într'adevăr, să perdem din vedere că această vastă operă de investiţiuni va fi imens productivă: toţi acei care vor utiliza curentul electric: lumina şi energia, vor plăti costul lui, precum ei plătesc de ex. azi în Bucureşti Uzinelor Comunale de Gaz şi Electricitate, — cu această deosebire că preţul va fi socotit pe preţul de cost, iar nu ca un mijloc de a crea venituri Statului, adaugând la acest cost — un impozit — cum este casul în Bucureşti şi în alte oraşe, — care trag venituri imense din speculaţiunea acestei industrii.

Scopul acestei vaste operaţiuni nu este un scop fiscal: ci un scop înalt economic, naţional şi moral.

Trebue să utilizăm — pentru a prelungi ziua de lucru a Românului — şi pentru a multiplică energia luĭ prin energia electrică — petroleul pe care Dumnezeu l'a pus în pământul nostru, şi trebue să'l utilizăm pentru a ridica nivelul economic şi moral al poporului nostru, —

a'l ridica din starea de sărăcie și de primitivitate în care el se află, — făcând dintr'ânsul un popor agricol — industrial.

Când această operă va fi înființată, atunci nu vom mai exporta de loc Petroleu sau derivatele lui, — le vom reține pe toate pentru trebuințele noastre interne.

Semnul cel mai evident al stării de sărăcie și primitivitate al unui popor 'l dă faptul că el exportă bogățiile lui în stare brută, — nu în stare de produse finite.

Noi exportăm grâul nostru în Anglia, în Italia etc., pentru a'l readuce de acolo sub forma de pesmeți sau de macaroane.

Noi exportăm orzul și porumbul nostru în Germania de ex. pentru a îngrășa porcii Germanilor, — când ar trebui să le exportăm — nu porcii noștrii vii — ci produsele industriale obținute cu carnea lor, — îngrășați cu acest orz și acest porumb.

Noi exportăm pielea animalelor noastre brute, — pentru a o readuce sub forme de ghete finite.

Noi exportăm lâna noastră pentru a o readuce sub forma de stofe, — ba chiar de haine gata.

Și așa mai departe.

Această stare de lucruri nu mai poate dăinui, fără a pune în primejdie viitorul însăși al țării noastre.

Petroleul este primul și cel mai energic mijloc pentru a ridica pe poporul român, — din starea de popor *„essențialmente"* agricol, la gradul de popor industrial, — mai întâi de popor industrial casnic, — și după acea de popor de mijlocie și de mare industrie: Industrializarea lui este singura supapă de siguranță la noua criză agrară, care se anunță cu pași repezi: — din cauza fărămițărei loturilor țărănești, devenite insuficiente pentru a hrăni pe proprietarul lor.

*

* *

ROMÂNIA AGRICOLĂ

Tot Natura a înzestrat România cu un teren de o fertilitate prodigioasă și cu un climat adaptat la toate cerințele vieței lui.

Brăzdat de râuri mari și mici, — el ar putea transforma acest binecuvântat pământ într'o grădină, frumoasă și prosperă: el ar putea scoate din acest pământ — nu numai un bun traiu — dar colosale bogății.

Nu avem de cât să ne uităm la Olanda, care a cucerit pământul ei în luptă cu Oceanul — furându-l de sub Ocean, — la Belgia, la Franța și la câte și câte alte țări, — în care un om trăește adesea din rodul a câtorva sute de metri pătrați de teren cultivat — ca în Olanda, ca în Franța (Argenteuille, de ex.) și la câte și la câte alte țări, care ne stau toate înainte.

Noi, azi, suntem, din punct de vedere al agriculturei noastre, — în România Mare, chiar în regres — față de alte țări, — ba și chiar față de România dinainte de Răsboi.

Răsboiul a modificat complect practica agriculturei, — ea este azi o adevărată industrie motorizată: noi am rămas însă la plugul universal, tras de doui boi sau de doui cai slăbănogi.

Improprietărirea țăranului, făcută prin Decretul-Lege din 15—28 Decemvrie 1918, a distrus marea proprietate și cu ea marea cultură, care punea agricultura noastră pe picior de concurență egală cu marile culturi din streinătate, mai ales din America: calitatea produselor nostre le asigura, în tot-de-una, pe piața mondială, primul loc.

Prin împroprietărire, marele domenii au fost îmbucătățite, — marea cultură a dispărut, cu toate marele ei mijloace, — și mai ales cu calitatea produselor ei, — și deci cu toate debușeurile ei.

Iată resultatul diverselor legi de împroprietărire în toată țara: 6.002.037 hectare au fost expropriate. 1.309.067 țărani au fost împroprietăriți pe 3.203.781 hectare; — 1.239.213 hectare au fost destinate pășune-

lor comunale,—58.027 hectare sunt isbite de emphiteosă, — 343.451 hectare reserve de interes general și local, — 468.485 hectare păduri, — 77.917 hectare pentru vetrele satelor, — 20.098 hectare împroprietăriri speciale, — 431.448 hectare reservele Statului, — 153.617 hectare disponibile.

Țăranul — împroprietărit pe 3—5 hectare — se mulțumește a cultiva pe el puțin porumb, și furagiu pentru vitele lui, — dar tot cu mijloacele lui primitive: o sămânță de proastă calitate, un pământ nelucrat și plin de bălării, — o arătură care nu este de cât o sgâritură de unghie asupra coajei pământului.

De unde recolte slabe — produse proaste — avuția națională în descreștere.

Acesta este resultatul unei Reforme imperative — da —, căci nimeni — nici Dumnezeu — nu o mai putea amâna, — dar pripite, și nechibzuite — neînconjurată cu toate precauțiunile, care ar fi trebuit să presideze la înfăptuirea ei.

Transformând țara noastră dintr'o țară de mare proprietate și de mari proprietari — latifundiari — într'o țară de mică proprietate și de mici proprietari, — dintr'o țară de mare cultură, — într'o țară de mică cultură, — trebuia să facem ast-fel în cât această mică cultură — în loc să rămână tot extensivă — ca în cadrul marei proprietăți — să devină o cultură intensivă, — o cultură care să asigure solului nostru, nu numai același randament, ca sub regimul culturei extensive, — dar din contra un produs superior, și calitativ și cantitativ.

Aceasta era misiunea Statului împroprietăritor: căci el da, în fapt, țăranilor acest pământ, — el 'l a expropriat, el 'l a plătit marilor proprietari: el putea, așa dar, impune noului proprietar — țăran — ori ce condițiuni de exploatațiune și a le sancționa cu cele mai aspre pedepse, până la exproprierea lui din terenul în care el fusese împroprietărit.

In loc de acest regim de tutelă, de direcțiune — și de supraveghere severă, — noi am abandonat, — fără nici un control, — țăranului nostru bucata lui de pământ,—

pentru a o cultiva, aşia cum el va voi, — aşia cum el va putea, cu mijloacele lui,— căci Statul nu i'a dat nici un ajutor, şi nici măcar un consiliu, — necum o injoncţiune, — ceace de sigur constitue cea mai gravă lipsă de la datoria sa.

Resultatul 'l vedem: ţăranul nu cultivă pe pământul lui de cât porumb — şi puţin furagiu, — el nu cultivă grâu, — el nu cultivă rapiţă, el nu cultivă in sau cânepă, el nu cultivă măcar fasole, — sau alte feluri de legume, el nu cultivă nici o plantă industrială, care ar cere mai multă pricepere şi mai multă diligenţă.

Cât vezi cu ochii nu zăreşti de cât lanuri de porumb, — de porumb şi numai porumb, — rar pe ici pe colo se mai vede un mic petic de iarbă verde, de grâu, de orz, sau de ovăz.

Aceasta este causa sărăciei ţărei; căci, din nenorocire, — stăm încă în stadiul unei ţări „esenţialmente" agricole, în care producţiunea pământului este principalul nostru isvor de viaţă.

Dacă, însă, acest pământ produce produse de proastă calitate şi în minimă cantitate este evident că ţara întreagă este sărăcită.

Şi din contră, dacă el ar produce mult şi produse de mare valoare — ţara întreagă ar fi bogată, — Statul ar fi bogat, — sărăcia nu ar mai sufla în toate vetrele.

Da, — recunoaştem că sub regimul marei proprietăţi, ţara noastră — Romănia Mică — producea mai mult — şi produse de o calitate superioară: intra în ţară mai mult aur de cât intră azi — hârtie: *intrau răuri de aur* — cum zicea preotul Neagu la Comisia mixtă din 1848.

Dar acest aur, aceste răuri de aur, erau confiscate, reţinute în cursul lor — în pungile marilor proprietari, — ele nu ajungeau până la ţăranii care le produseseră, cu sudoarea frunţei lor.

Ele mergeau să îngraşe Casinourile de la Nissa şi Monte-Carlo, nici un ban nu se resfrângea asupra satelor, — care cu sudoarea şi cu sângele lor, — umpluseră aceste pungi fără fund.

Da, venitul național — provenind din cultura pământului național — era imens, — prețul, cu care cerealele românești se vindeau pe piețele străine, era ultra remuneratoriu, cel puțin 2.000 lei aur — adică circa 100.000 lei hârtie pentru un vagon de grâu, — dar ce folos dacă distribuția lui, între acei ce 'l au produs, era nedreaptă, era obstruată prin acapararea lui de marii proprietari și de arendașii lor ?

*

* *

Aceasta este situația de fapt azi.

Ce trebue să facem ? să facem azi acea ce nu am făcut eri.

Cuvântul de *„economie dirigeată"* nicăeri nu 'și-ar găsi mai bine aplicația lui de cât în dirigearea economiei țăranilor:

Trebue întocmite legi și regulamente, care să fixeze normele de cultură a terenurilor țărănești — și trebue numiți inspectori agronomi — care să controleze și să supravegheze aplicația acestor legi și regulamente.

Trebue să refacem — prin cooperative — marea cultură — cu toate avantagiile ei, — commasând parcelele îmbucătățite, și introducând mașini — motoare.

Trebue să introducem cultura plantelor scumpe, — dar care cere mai multă muncă și mai multă diligență, pentru a face mai rentabil produsul pământului și

Trebue, în fine, să creăm toate industriile agricole și viticole în legătură cu înnobilarea și valorificarea produselor noastre.

Nu numai că nu trebue să importăm nici un articol — care are la baza lui un produs agricol, — dar, din contra, noi să fabricăm — finite — aceste produse — și să le exportăm în străinătate, căci noi putem concura cu succes cu lumea întreagă, grație fertilității pământului nostru, grație combustibilului — petroleu — eftin, — și grație eftinității mâinei noastre de lucru.

Acesta este Rolul Statului român azi: el trebue să se înalțe până la el, dacă voim ca țara noastră să prospere și ca poporul nostru să fie bogat și fericit. Aceste pagini erau deja scrise când onor. d-l Vasile Sassu, ministrul Agriculturei și Domeniilor a depus pe biroul Senatului un proiect de lege, care acopere unele din lacunele acțiunei Statului față de agricultura națională. El este o justificare a criticei ce noi facem aici actualei stări de lucruri.

ORGANIZAREA ȘI ÎNCURAJAREA AGRICULTURII

LEGEA DIN 22 MARTIE 1937

Cutez a zice că eu am fost — cel d'ântâi — care am avut curagiul încă din 1902—în articolele mele—*Talpa Țărei* — din *Cronica,* — în Discursurile mele electorale din Prahova și Tulcea — și în Prelegerile mele dela Facultatea de Drept din București, — a arăta Opinii publice că singura soluție a secularei Chestiunei Țărănești nu era decât Exproprierea marilor proprietari — din latifundiile lor — și Improprietărirea muncitorilor de pământ în aceste latifundii: *„Pământul să fie al acelui ce'l muncește"*, am zis eu.

A trecut timp îndelungat până ce această Idee salutară să intre în mintea și în conștiința conducătorilor acestui popor: ei nu s'au deșteptat și nu au văzut prăpastia decât atunci când flăcările Revoluțiunei au cuprins țara întreagă în brâul lor de foc.

Cel mai clar văzător a fost Ion I. C. Brătianu, care a pus pe față încă din 1913 Chestiunea Exproprierei latifundiarilor și Improprietărirei Țăranilor.

Ales deputat în Adunarea legislativă din Februarie 1914, — care a declarat Revizuirea Constituțiunei, — și reales deputat în Constituanta din 1914, — eu am depus pe Biroul Adunărei Deputaților — primul Proect de Reformă agrară, complect; el nu a fost votat din cauza opoziținei lui Take Ionescu și a celor 9 senatori ai lui, cu retragerea cărora el amininția pe I. I. C. Bră-

tianu de a distruge *Quorum* cerut de Constituțiune pentru deliberările Senatului, — și a împiedica votul ori cărei Reforme.

Prin Proectul meu de Reformă agrară, eu prevedeam:

*
* *

a) ca Exproprierea să se facă prin etape, — nu de o dată: să se exproprieze, mai întâi, din fie care moșie până la 500 hectare, — și după ce aceste porțiuni vor fi fost ocupate prin Improprietărire de țărani pe loturi de 5 hectare, să se descindă până la 250 hectare, — care vor rămânea intangibile.

Pentru ce ? Pentru că nu voiam să ruinez de o dată întreaga Economie Națională, — să reduc producția, — și să sărăcesc și țara și pe Stat: ceea ce s'a întâmplat, precum oricine o vede.

Voiam să conserv la baza economiei naționale un mănuchiu de proprietari, posedând, însă, o întindere suficientă de pământ pentru a putea face culturi selecționate — și a servi de sprijin și de imbold țăranilor, — ce noi acum chemăm la o nouă viață, — viață pentru care trebuia o lungă și grea educațiune spre a o putea trăi, conform timpului lor.

Nu am fost ascultat, — Decretul-Lege din 15/28 Decembrie 1918, fărămițește proprietatea, descinzând până la 100 hectare, — ceea ce de sigur este prea puțin pentru a face pe ele culturi raționale.

*
* *

b) Ca toate loturile țărănești, — dintre care unele compuse numai din câteva prăjini, — să fie, dintr'un început și în mod obligator, comasate în loturi de 5 hectare: țăranul urmând a fi împroprietărit numai pe început și în mod obligator, comasate în loturi de 5 hectare, — ce noua lege i asigura.

Această comasare nu s'a făcut atunci, — împroprietărirea nu a fost nici uniformă, — nici egală pentru toți

țăranii, — nici dreaptă pentru cei mai mulți dintre ei.

Vom vedea că legea d-lui Vasile Sassu, ce vom examina aici — caută să îndrepte această lacună — această neprevedere a necomasărei loturilor țărănești de la începutul Improprietărirei: legea d-lui Vasile Sassu este însă imperfectă, — ea lasă la facultatea țăranilor comasarea loturilor lor: singura atracțiune ce ea le acordă este o reducere de 10 la sută din impozitul agricol.

Această comasare trebue declarată obligatorie, — în interesul general al economiei naționale.

Să aplicăm și în contra țăranilor, aceleași principii pe care le-am aplicat în contra marilor proprietari pentru a i expropria: *utilitatea socială,* — Constituția zice chiar *utilitatea națională.*

In interesul societăței, pentru sporirea producției naționale, țăranul trebue să sufere comasarea loturilor, — comasare care va da pentru ei cele mai mari roade, — și indirect pentru națiune.

Deci, legea d-lui Vasile Sassu trebue revizuită: ea trebue să facă comasarea obligatorie.

*
* *

c) Vițiul capital al Reformei agrare a lui Kogălniceanu din 1864 a fost de a fi lăsat ca loturile atribuite— atunci — țăranilor români: 4, 7, 11, pogoane să fie divizate între coeherezii lor — în infinit — până la pulverizare.

Din această cauză s'a ajuns la sistemul Tocmelilor agricole, care au fost cea mai mare calamitate pentru țara noastră, — isvor nesecat de certuri, de nemulțumiri, de vexațiuni — de revolte — și de revoluțiuni.

Decretul-Lege din 1918 a menținut principiul divizibilității loturilor, — prin partajul egal între coeherezi, — și deci a pregătit repetarea aceleași pulverizări a lor în viitor.

Legea d-lui Sassu doreste să mențină indivizibil cel puțin căminul familial cu un hectar de pământ: aceasta

este insuficient pentru a hrăni pe omul lui: — vom recădea din nou în viţiile legei din 1864.

Eu propusesem în proectul meu, din 1917, ca întregul lot atribuit unui ţăran să fie indivizibil — şi transmisibil unui singur moştenitor, la alegerea tatălui, şi în lipsă de această alegere — celui din urmă născut, pentrucă, ziceam eu, tatăl a avut timp — în viaţă fiind — de a căpătui pe fii lui cei mai mari, — cel din urmă născut s'a bucurat mai scurt timp de protecţia tatălui său — şi principiul egalităţei între ei justifica ca el să fie urmaşul tatălui lui.

*

* *

O dată comasarea loturilor operată, — aceste loturi trebue să fie declarate indivizibile, — căci numai ast-fel vom putea avea la baza Naţiunei — la *Talpa Ţărei* — o clasă solidă de cultivatori — chiaburi, — care ar putea urmări progresele ştiinţei, — realiza ameliorăţiunile ce technica modernă impune agriculturei,— care azi — ori se adaptă nouilor metode — ori va peri de inanităţiune, — concurenţa mondială este atât de aprigă — încât ea nu tolerează mediocrităţile: *to be — or not to be:* — Ori agricultura naţională împrumută metodele şi mijloacele indicate de ştiinţa şi technica modernă — spre a putea răsbi pe piaţa mondială, — ori nu va mai fi de loc: ea se va cristaliza în vechiile ei rutine — şi va peri, — ucigând cu dânsa şi pe omul ei.

Legea d-lui Vasile Sassu este, însă, un mare pas înainte, — el va trebui să fie urmărit, — şi pe măsura posibilităţilor, întărit şi dublat.

Azi cultura pământului cu toate anexele ei — nu numai la noi — ţara *eminamente* (!!) agricolă — dar în lumea întreagă este ţâţa care hrăneşte întreaga Naţiune: nu numai că ea singură procură populaţiunei mijlocul ei de hrană, dar prin exportul produselor ei,— ea înlesneşte aducerea din afară a objectelor ce noi înşine nu putem produce d eloc sau nu în cantităţi suficiente.

Agricultura produce încă materia primă pentru multe — foarte multe — industrii, — ea este cu adevărat isvorul la care întreaga națiune se adapă: iată pentru ce în toate țările toți ochii se îndreaptă către agricultură.

Autarhia visată de unii, începe mai întâi prin a pune agricultura națională în măsură de a satisface toate trebuințele de hrană, de îmbrăcăminte, de încălțăminte etc., — de viață a poporului său — de a 'l sustrage influenței streine.

Numai acele țări scapă acestui imperativ în care clima și solul nu sunt apte unei producțiuni agricole, — sau numai acele țări care, ca în Anglia, preferă să cumpere cu produsele ei industriale scumpe — produsele agricole ale altor țări — eftine — în orice caz mai eftine de cât ele ar fi dacă ar fi produse în Anglia.

Incercarea d-lui ministru Vasile Sassu — de a ridica agricultura națională este, așa dar, din toate punctele de vedere bine venită: ea este prima încercare serioasă și de ensemblu pentru a remedia vițiile stării actuale — și a umplea lacunele uitate de predecesorii noștri.

*

* *

Dar nu este destul a ne gândi la metodele de îmbunătățire a Agriculturei, — a producției agricole, — căci Agricultura este inseparabilă de agricultor, — de omul care cultivă pământul.

De soarta acestuia depinde, într'adevăr, prosperitatea Agriculturei.

Ori, trebue să recunosc, de la început, că legea d-lui Vasile Sassu nu conține nici o dispoziție cu privire la ridicarea agricultorului însuși.

Nu trebue, într'adevăr, să uităm că azi proprietatea agricolă este pentru 90 la sută în mâinile țăranilor — că ei cultivă acest pământ, că roadele acestuia le aparțin lor — și numai lor: ei nu mai sunt obligați — ca eri — să le importă cu proprietarii, pe moșiile cărora ei erau învoiți, în condițiuni leonine.

Ori ce am făcut noi eri — ori ce face legea d-lui Vasile Sassu azi pentru a ameliora condiția morală — socială — și chiar economică a țăranului român?

Nimic, — el trăește azi, — după marea Reformă din 1918, — în același chip — ca și înaintea ei: în sărăcie,— în miserie.

Țăranul român trăește, într'adevăr, sub cel mai elementar standard de viață:

Casa lui nu este igienică, — cu toate că 'l am făcut proprietar pe un petec de pământ, el continuă să locuiască o casă infectă, — ale cărei ferestre nu se deschid nici o dată.

Hrana lui este insuficientă, — el nu știe, — femeia lui — nu știe să pregătească o mâncare ori cât de simplă: fie chiar o ciorbă de pui — sau de carne cu zarzavat, — necum alte mâncări mai complicate.

Imbrăcămintea lui asemeni este și ea nehigienică — el nu schimbă cămașa lui, adesea, de cât atunci când ea cade de pe el în sdrențe.

Copii lui umblă desculți, neîmbrăcați — și flămânzi— ei se ofilesc înainte de vreme, — și epidemiile 'i seceră fără milă, — căci ei nu au nici o îngrijire.

Parcurgeți satele noastre, — chiar azi după marea Reformă agrară din 1918, — și veți găsi pe țăran, trăind aceași viață de privațiuni ca și înainte de această Reformă.

El nu mănâncă nici o dată oul de la găinele lui, — el nu mănâncă un pui de găină, — el nu mănâncă pâine de cât la zile mari, — el preferă să vândă oule, găinele lui— grâul lui — și să primească în schimb câți-va lei, — cu care adesea nu ajunge până la el acasă, — căci în drum 'l pândesc toate lipitorile satelor.

Ridicați nivelul moral al claseï țărănești — sporiți trebuințele morale și fisice ale țăranului român — faceți'l să simtă lipsa în care el trăește, — ridicați într'un cuvânt standardul lui de viață moral și fisic, siliți-l să muncească înzecit de cât azi — și în mod folositor, — creați în casa lui o industrie casnică, care să i ocupe

timpul ce agricultura i lasă liber, — și atunci numai clasa țărănească va fi acea ce ea trebue să fie — *Talpa,* cea mai solidă a casei noastre, — *Talpa Țărei noastre.*

Aceasta trebue să fie Idealul nostru, aceasta trebue să fie râvna noastră de toate zilele—și de toate minutele—: să facem pe țăran un om integral — un om al Timpului lui, — un om egal cu toți oamenii, din toate țările civilizate.

Ridicându-l pe el din nesimțirea — din inconștiența miseriei în care el trăește azi— ridicăm țara însăși, — căci țăranii români formează 90 la sută din populația acestei țări.

Școala, Biserica ar trebui să fie auxiliarele cele mai active ale omului de Stat în realizarea acestui țel —; ele de sigur fac ce pot, — dar ele nu fac destul—: trebue ca un suflu generos și general să purifice toată atmosfera — în care noi de secole — trăim — pentru a face să pătrundă până și în unghiurile cele mai depărtate și cele mai obscure ale țărei noastre — lumina și civilizația: trebuința pentru fie care țăran de a se simți om — și nevoia de a fi cu adevărat om.

Când vom realiza acest mare și nobil Ideal, — atunci numai ne vom fi făcut datoria noastră către țară — și către acești fii, cei mai numeroși și cei mai săraci ai țărei noastre.

Către el să îndreptăm noi toate gândurile noastre, toate năzuințele noastre, — lui să jertfim noi toate sforțările noastre.

Cum vom putea noi, atinge acest mare Ideal național? Numai prin educațiune.

Trebue să arătăm țăranului român ce i lipsește — să'l facem să se rușineze de el însuși, — de felul lui de viață, — să creăm în el trebuința morală de o stare mai bună.

Și tot o dată să i dăm mijloacele și instrumentele: capitalul și vitele de care el are nevoe pentru a pune în valoare lotul lui de pământ, — care ori cât de mic ar fi

prin cultura lui intensivă, 'l va putea hrăni în chip direct — cum vedem că se face în străinătate.

Parcurgeți Olanda, parcurgeți Belgia, Italia, Franța, Germania — și veți rămânea încremeniți să vedeți ce resultate obține munca unui om instruit, în cultura pământului lui.

România are cel mai bun și cel mai fertil pământ, — România are cel mai bun climat, — și România are cele mai frumoase și cele mai numeroase cursuri de apă, — România ar putea fi o grădină — un Rai— dacă omul ar ști să o cultive, să o îngrijească.

Lecțiunea ce Dumnezeu ne-a dat anul acesta — de secetă,— și de prea multe ploi tardive,— să ne fie de folos: nu cultivăm de cât porumb — adică cereala cea mai eftină — și al cărui succes depinde numai de Dumnezeu.

Dacă el nu ne dă ploaie — porumbul nu se face — țara este în sărăcie — țăranul însuși moare de foame.

Trebue să ne ridicăm din această stare de incultură, să facem și noi acea ce fac atâtea alte țări — pe care natura nu le'a favorizat ca pe noi.

Și dacă persuasiunea nu este suficientă pentru a ne scoate din această letargie — din năravurile noastre învechite — legea să ne'o impună.

Omul — cu pământul — ce legea i'a dat sunt factori sociali și naționali, — ei nu pot merge după capul lor: ei trebue să aducă societății umane — și Națiunei din care ei fac parte, maximum de folos ce ei pot, prin munca și concursul naturei, să le dea.

Dacă ei nu o fac de bună voe — legea trebue să i constrângă.

Numai de la îndeplinirea acestei datori sociale și naționale începe titlul lui de om, de membru al societății umane, — și al Națiunei.

Legea d-lui Sassu trebue dar complectată prin dispozițiunile ce vor asigura educația morală, socială, economică și națională a țăranului român.

*

* *

Pe când cartea de față era în curs de tipărire, Parlamentul vota, am zis, legea din 22 Martie 1937, pe care d-l ministru Vasile Sassu i'o propusese.

Această lege este un adevărat cod al Agriculturei naționale.

In Titlul I, ea se ocupă de *„Transmiterea și ipotecarea proprietății rurale provenite dela Stat și prin Stat"*.

Această transmitere și ipotecare nu se pot face de cât cu autorizațiunea Ministerului Agriculturei și numai la Țărani români cultivatori de pământ sau având anumite titluri academice și cu condițiune ca dobânditorul să nu stăpânească deja mai mult de 50 hectare.

Legea organizează și un fel de cadastru pentru mutațiunea acestor proprietăți — acolo unde nu sunt deja *„cărți funduare"*.

O măsură — foarte utilă — de și foarte tardivă — este acea care interzice fărămițirea proprietății rurale prin moșteniri sau alt-fel sub două hectare,— care vor forma un lot indivizibil.

O altă măsură de mare utilitate economică este comasarea forțată a loturilor sub zece hectare *„proprietate necomasată"*.

Când 66 la sută din numerariul proprietarilor cu mai puțin de 10 hectare necomasate, stăpânind 51 la sută din întinderea totală a acestei categorii de proprietăți, hotărăsc comasarea loturilor — această comasare este obligatorie pentru toți vecinii proprietari.

Atribuțiunea loturilor astfel enumerate se face de Judele de Ocol cu aprobarea Ministerului Agriculturei.

In fine această lege crează și ea un fond familial — insezisabil:

„Gospodăria agricolă (art. 11) adică locul pe care se află casa de locuit, magazin, grajdul și toate dependințele gospodărești, împreună cu curtea și cu grădina înconjurătoare, până la suprafața maximum *de un hectar*, — nu se poate ipoteca, nici urmări de cât pentru dările către Stat, Județ și Comună și numai dacă ur-

mătorul nu are altă avere mobilă sau imobilă urmăribilă".

In fine această lege creează şi ea un fond familial — de şi noi cerusem aceste măsuri — încă din 1917 — în Discursul nostru dela Iaşi asupra Reformei agrare de *„Indrumarea şi raţionalizarea producţiei agricole"*.

Statul 'şi asuma obligaţiunea de a dresa un plan general o *„artă fitotechnică a Ţărei"* care să serve de baza agriculturei, — adică culturei acelor plante care convin cel mai bine fie cărei regiuni a ţărei noastre.

In Capitolul al II-lea legea se ocupă de organizarea şi stârpirea bolilor ce le pot afecta — însărcinând pe şeful circomscripţiunei agricole cu controlul şi executarea acestor măsuri, — care luate — în ensemblu — pot fi folositoare, — răsleţe — însă — sunt inutile, căci aceste boli se propagă cu uşurinţă de la un lan la altul.

In Capitolul al III-lea legea creează centre agricole în scop de a răspândi cunoştinţele şi metodele technice cele mai noui printre agricultori.

O lacună gravă în economia noastră rurală constă în faptul că nu există nici un control al seminţelor: fapt grav, căci de calitatea şi sănătatea seminţelor depinde succesul unei culturi.

Eu însumi am fost victima unei atari lacune: debutând acum 45 de ani în agricultură — am cumpărat semânţă de grâu de la Domeniul Coroanei Cocioc —: ea era însă infectată de mălură — şi recolta mea puţea a peşte stricat.

Aceleaşi erori se repetă în toate ramurile agriculturii şi mai ales al plantelor fine — ca florile: seminţele puse în comerţ sunt în general vechi — şi bolnave.

Statul organizează acum la Institutul de cercetări agronomice un *„Registru Genealogic pentru înscrierea soiurile originale"* de seminţe.

Numai seminţele înscrise în acest Registru se pot vinde cu menţiunea că „Originalul s'a înscris la Institutul de cercetăr iagronomice".

In Partea III-a, legea se ocupă de *Controlul Comer-*

țului de semințe, luând toate măsurile cele mai potrivite pentru garantarea lealității semințelor puse în vânzare — fie în țară — fie în afară.

O altă locună în legile anterioare era că de și legile au creat izlazuri — pășuni comunale, — ele nu au luat nici o măsură pentru utilizarea lor cea mai productivă.

Pentru prima oară legea autorizâ întrebuințarea terenurilor de pășiune — pentru culturi de plante furajere — culturi făcute după un pan de amenajement întocmit de agenții Ministerului Agriculturii.

In Partea V-a legea se ocupă de producția viticolă și horticolă.

Mai întâiu Ministerul este îndatorat o întocmi o *Hartă viticolă* — și o *Hartă pomicolă* a Țării — spre a ști o dată care sunt regimurile în care vița de vie sau arborii fructiferi prosperă.

In primul loc legea pune sub controlul Statului și organelor lui pepinierile de vițe și de pomi, — pepiniere, — care din cauza lipsei de lealitate a autorilor lor, — au nenorocit toată țara.

Comerțul de vițe altoite — de port sau de butași — ca și acela de pomi fructiferi — nu se poate exercita decât cu aprobarea Ministerului Agriculturii.

Tot acestui control este supus și importul de viță și de pomi.

In partea VI legea se ocupă cu *protecția plantelor cultivate,* luând măsuri pentru combaterea bolilor ce pot afecta diversele plante.

Aceleași măsuri le ia legea și pentru plantele importate sau în transit — în Țara noastră.

In Partea VII, legea reglementează comerțul de combustibil de mașini și unelte agricole etc., luând precauțiuni utile pentru agricultori.

In Partea VIII legea se ocupă cu îndrumarea creșterii animalelor, luând cele mai potrivite măsuri pentru asigurarea unei cât mai folositoare selecțiuni a vitelor produse.

In Partea IX legea reglementează comerțul produ-

selor agricole, pe baza unui sistem de clasare al acestor produse.

In Partea X legea coordonează activitatea diverselor instituțiuni și organe prepuse de ea pentru îndeplinirea dispozițiunilor ce ea a prescris.

In Partea XI legea fixează măsurile privitoare la conducerea exploatărilor agricole și la organizarea muncii agricole.

In Capitolul I, art. 198, legea fixează un principiu general și absolut: conducerea exploatărilor agricole poate fi făcută de proprietari sau de arendașii lor, fie direct, fie prin personal angajat, — dar acest personal trebue să fie de naționalitate română și să fie major: așa dar străinii și minorii de 21 de ani nu pot fi angajați în exploatările agricole.

Prin *„naționalitate română"* se înțelege oare „naționalitatea etnică" sau „naționalitatea politică"? Aceasta legea nu o spune.

Aceace este însă straniu este că legea cere ca personalul angajat să fie „major" — adică să aibă 21 de ani, — ceea ce ni se pare exagerat.

Această dispoziție învederează încă odată mai mult eroarea ce comitem de a persevera în a menține în legislațiunea noastră majoritatea la 21 de ani: 18 ani azi este arhi-suficient, fiind dat că la această vârstă tânărul român a terminat chiar studiile sale liceale — și și-a luat și bacalaureatul — maturitatea.

In Capitolul II, art. 110 și urm., — legea edictă dispozițiunile care vor guverna de aci înainte *Invoelile agricole,* izvor al tuturor samavolniciilor în trecut și cauză a tuturor revoltelor țărănești — și în deosebi a revoluțiunii țărănești din 1907.

Pentru a împiedeca abuzurile care, în trecut, sau strecurat sub forma învoelilor agricole, Legea ia diverse precauțiuni:

Mai întâiu învoelilor trebue făcute în asistența primarului sau judecătorului care autentifică actul scris al învoelei.

Condițiunile acestor învoeli nu mai sunt lăsate la liberul arbitru al părților: prețul maxim de arendă sau proporția maximă de dijmă cuvenită proprietarului ori arendașului — care dă terenul, — precum și prețul minim al munciilor agricole se fixează de o comisiune județeană compusă din Președintele Camerei Agricole, proprietar de un teren de peste 50 hectare—sau în lipsa lor de un proprietar având 50 hectare—, din Directorul sau sub-Directorul serviciului agricol județean și de un sătean — delegat de Adunarea Generală a Camerei de Agricultură.

Deciziunile acestei comisiuni sunt generale pentru tot județul, — ele se pot ataca înaintea Uniunii Camerelor de Agricultură, care hotărește în ultima instanță.

Legea prevede o procedură sumară, — fie pentru executarea muncilor de către muncitori, — fie pentru îndeplinirea obligațiunilor impuse proprietarului învoitor.

Un Regulament va completa multe din aceste dispoziții pe care legea le fixează numai în principiul lor.

Legea creează prin Capitolul III o categorie nouă de muncitori agricoli: muncitori calificați, adică muncitori care au făcut o probă — conform cerințelor Regulamentului,— ei sunt înscriși într'o listă deosebită la primăria locală.

Tot astfel și acei ce voesc să se angajeze servitori agricoli.

Angajarea lor nu se poate face decât prin contracte scrise, autentificate de primar și notar.

Termenii învoelilor sunt lăsate la libertatea părților.

Pentru a încuraja culturile migăloase, dar rentabile, legea acordă diverse scutiri sau reduceri.

Tot astfel pentru a încuraja indivizibilitatea loturilor țărănești, legea — art. 128 — reduce cu 10% impozitul agricol elementar pentru:

a) Loturile de împroprietărire care se păstrează în întinderea lor inițială de un singur moștenitor;

b) Păşiunile comunale în devălmăşie, — la care însă s'au executat amenajamentele ce legea de faţă edictă;

c) Proprietăţile agricole comasate conform prescripţiunilor acestei legi.

Legea înfiinţează, în fine, diverse comisiuni, având de scop de a favoriza raporturile dintre agricultură şi industrie.

*
* *

In Partea XIII legea edictă şi *măsuri de poliţie agricolă.*

Ea fixează care sunt bunurile agricole (art. 139) care cad sub prevederile ei — şi care sunt organele prepuse la paza lor (art. 140).

Până acum sancţiunile erau lăsate la arbitrariul oricui: de aci înainte ele sunt prevăzute în lege.

Ori cine comite o stricăciune unui bun agricol, este dator să o repare.

La fiecare primărie va fi unul sau mai multe oboare de gloabă pentru închiderea animalelor prinse pe bunurile agricole.

In Titlul III legea se ocupă cu măsurile necesarii pentru încurajarea agriculturii.

In acest scop în Patrea I — legea înfiinţează un fond special alimentat cu noi contribuţii, în special:

a) Cu un impozit adiţional de 1 la sută asupra venitului agricol;

b) Cu o taxă de 0,50 la sută la beneficiile constatate de organele fiscale prin bilanţul anual al întreprinderilor industriale, care se bucură de protecţia legii de încurajarea industriei naţionale;

c) O taxă de 3 lei de hectar pentru copiile de planuri, — şi o taxă de 100 lei pentru ori ce copii eliberate de Direcţia Cadastrului (art. 157).

Fondul astfel format (art. 159), va figura în Bugetul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, atât la venituri cât şi la cheltuieli, — dar administrarea lui se

va face de Ministerul Agriculturii, conform Regulamentului Legii.

*

* *

Nu era, însă, de ajuns să se ordone atâtea măsuri, dacă nu se luau și măsurile necesarii aducerei lor la îndeplinire.

Legea, prin Partea II a Titlului III, creează organele ce vor supraveghea executarea legii.

Pe lângă organele deja existente, ca Direcțiunea Reformei agrare, — Direcțiunea Agriculturei, — Direcțiunea Viticulturii și Horticulturii, — Serviciul de protecția plantelor, — Direcția Zootehnicei, — Direcția ameliorării pădurilor, — legea creează un *„serviciu al învoelilor muncii și poliției agricole"*, condus de un șef de serviciu, cu titlu de inspector general, ajutat de mai mulți alți funcționari subalterni.

De asemeni legea (art. 163), înființează și un *Consiliu superior de clasarea produselor agricole,* compus din 10 membri.

In afară de aceste organe superioare, o întreagă armată de funcționari, județeni și comunali, este înființată pentru a supraveghea exacta aplicațiune a legii.

Aceștia vor fi retribuiți dintr'un fond format printr'o nouă taxă de 1 la sută din venitul agricol, — sau printr'o taxă pe hectar.

In Partea III, a Titlului III, legea prevede sancțiunile pentru inexecuțiunea dispozițiunilor ei.

Este evident că rigorile legii isbesc mai întâiu pe funcționarii, care nu'și fac datoria, ce legea le o impune.

Dar ele privesc și pe particularii care au vidat dispozițiile ei.

Astfel, ea pedepsește — ca fiind o înșelăciune — faptul de a fi vândut o sămânță ca neînregistrată sau ca recunoscută, — dacă ea nu a fost, — sau semințe bolnave, sau mașini neautorizate, etc.

Tot ast fel se pedepsesc acei care, prin substanțe vătămătoare, aruncă de ex. semințe de cuscută în lucerna altuia, etc.

Dar legea creează o mulțime de delicte și contravențiuni noi aspru pedepsite, a căror precizare este clar făcută de lege, în scop de a protege pe agricultori și holdele lor.

Toate aceste infracțiuni se pot constata valabil de organele prevăzute de procedura codului penal, dar și de organele Ministerului de Agricultură.

Instanțele de judecată sunt cele ordinare: Judecătoria de ocol — cu apel sau recurs la Tribunal.

Un Comitet Național al Vinului, compus din 25 de persoane, anume indicate pentru aceasta, are însărcinarea de a servi ca organ consultativ al Ministerului pentru ori ce îndrumări de care el a ravea nevoe.

In fine, (art. 201), un Regulament de aplicare, întocmit de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, va desvolta și preciza în amănunțit dispozițiunile din legea ce am examinat.

*

* *

Iată un rezumat — mai mult de cât succint — ar acestei legi, din 22 Martie 1937, chemată să ajute la organizarea și încurajarea agriculturii naționale.

Trebue să mărturisim că această lege este un adevărat cod, care coprinde toate dispozițiunile chemate să deștepte agricultura națională, din amorțirea și anarhia în care ea, mai ales de la războiu încoa, se sbate.

Ne este, însă, teamă, că ea va rămânea, — ca multe alte legi — literă moartă, — cele mai salutare ale ei dispoziții nu se vor aplica, — cum de ex. commasarea și indivizibilitatea loturilor țărănești.

COMERŢUL ÎN ROMÂNIA

Am putea face aceleaşi — ba şi mai acerbe critice — în cea ce priveşte *Comerţul nostru interior şi exterior.*

De la Răsboi încoa, noi am făcut tot ce am putut pentru a împiedica comerţul nostru de export.

Ast-fel, am împiedicat, am interzis — chiar — complect exportul cerealelor, — atunci când preţul lor era cel mai urcat pe pieţele străine, — împiedicând pe agricultori şi pe comercianţii noştri de a profita de el.

Am interzis exportul lemnelor: traverselor de stejar şi de fag — şi în general al lemnului de lucru — lăsând să putrezească în gări şi prin păduri cantităţi imense.

Am interzis exportul vitelor, lăsându-le să moară de bătrâneţe.

Am interzis exportul păcurei, — perzând toate debuşeurile ce avusesem înainte de răsboi, în Austria, Germania — şi chiar Ungaria.

Când am ridicat aceste prohibiţiuni, — am pus pe produsele naţionale taxe vamale la eşire, îngreunând situaţia producătorilor şi comercianţilor români faţă de concurenţii lor streini.

Şi azi exportul ţiţeiului este de fapt oprit — de şi în drept el ar fi permis pentru micii exploatatori: aceasta în scop numai de a asigura monopolul de cumpărare, pe preţuri ridicule, al marilor rafinerii streine, din ţară.

Şi, în fine, când şi aceste taxe s'au dovedit vătămătoare Economiei naţionale şi au fost în parte reduse sau desfiinţate, — căci tot mai dăinuesc încă, — atunci am ridicat tariful Căilor ferate române — pentru a scumpi totuşi marfa noastră pe pieţele streine.

Pe când toate ţările fac sacrificii pentru a favoriza exportul produselor lor, noi am făcut tot ce am putut

pentru a'l stânjeni — pentru a ruina Economia națională — în țară.

*

* *

Astăzi situația Comerțului nostru exterior este și mai de plâns: importul mărfurilor este contingentat: nu poți importa de cât anume produse — și în anumite cantități.

Pe de altă parte, prețul produselor noastre — vândute în streinătate — în devize streine — este confiscat de Banca Națională, pentru a putea face față la marele nevoi ale Statului în streinătate: diplomație, armament, cuponul datoriei publice, etc., etc.

Am putea zice că în realitate, noi nu avem un comerciu exterior, — nu avem de cât un comerciu sporadic, strangulat.

Urmarea acestei politice este fatală: neputând să importăm — nu putem să exportăm.

Chiar exportând, — neputând primi prețul exportului nostru, — pentru a plăti cu el prețul importului, — nu putem importa, — căci azi nimeni nu mai vinde pe credit, ca altă dată.

Iată cercul vicios în care ne învărtim.

Singura politică înțeleaptă este de a reveni la regimul libertății comerciului.

Ea va fixa prețul mărfurilor, — ea va fixa valoarea — *reală* — a monezilor — și a leului.

Ea va restabili echilibrul rupt prin atâtea măsuri vexatorii.

Dar, din nenorocire, noi, singuri, nu putem înaugura un assemeni regim: trebue ca și cele-l-alte State să convină la el, — ca el să devină general.

Aceasta este misiunea diplomației internaționale — și în special a Societății Națiunilor, — care, însă, trebue să fie puse în mișcare de cine-va.

De ce Statul român nu ar lua inițiativa unei atari politici ? De ce să așteptăm întot-de-una ca inițiativa să vină de la marele Puteri ?

*

* *

Iată schițate marele nevoi — și înaltele desiderate al Economiei Naționale.

România Mare înzestrată de Natură — cu atâtea mari și nesecabile bogății — trăește totuși în sărăcie și în miserie:

1. din causă că nu sunt puse în justa lor valoare și în funcțiune bogățiile solului ei și energia poporului ei;

2. din causa că o fiscalitate excesivă și opresivă a secătuit și bruma de agonisire ce Românul — cu mijloacele lui puține — și cu greutăți nespuse, — a mai putut realiza.

Echilibrul este rupt, — el trebue restabilit, — el trebue restabilit repede, — căci timpul ne gonește de la spate: dușmanii și concurenții noștri — ne iau înainte, ne întrec.

Viitorul nostru stă în mâna noastră.

CAPITALUL ȘI INTREPRINZĂTORUL

Dar producțiunea bogățiilor unei țări depinde nu numai de condițiunile naturale al solului ei, ci încă de gradul de desvoltare al instrucțiunei tehnice și profesionale a poporului său, — de calitățile ereditare ale poporului, — și mai ales de puterea și de dorul lui de muncă, atâțate și întreținute prin intensitatea trebuințelor lui, continuu crescânde: toate acestea determină și felul ocupațiunilor unui popor și sporul lui la muncă,

Cu cât vom ridica mai sus standardul de viață al unui

popor — al poporului nostru, de ex. — cu atât îl vom incita la o mai viguroasă producțiune: trebuința este imboldul către civilisațiune.

Aparițiunea, însă, a **Capitalului**, sub formele lui diverse, și în special sub aceia de colosali ciclopi, — de o forță necunoscută până în present, — vorbesc de mașini, — unită cu divisiunea în infinit a operațiunelor technice, prin dare trece fabricațiunea unui obiect, desăvârșește deferențierea producțiunei avuțiilor din secolul nostru, de aceia din secolele ce'l au precedat.

*

* *

Tot atât de importantă — și tot atât de nou este și presența **Intreprinzătorului** în producțiune, mai ales sub forma de asociațiuni anonime, grație cărora micele picături, adunate de cei mai umili muncitori, formează acele curenturi considerabile de capitaluri prin mijlocul cărora se corig chiar defectele naturei, cum în chip expresiv și pătrunzător am văzut că a zis marele ziar vienez *„Neue Freie Presse"*, făcând elogiul marelui Francez, Ferdinand de Lesseps.

Intreprinzătorul este generalul, care conduce lupta economică: el combină sforțările celor-l-alți factori: natura, munca și capitalul; el are riscurile, onoarea ca și răspunderea întreprinderei: lui revine assemeni și rolul de distribuitor al produsului comun, între factorii de producțiune: natura, munca și capitaul.

VIAȚA IN ORDINEA SOCIALĂ ACTUALĂ

Rezultatul obținut, grație organizațiunei actuale a producțiunei, este uimitor: el întrece chiar puterea imaginațiunei noastre.

Căci, „Azi, zicea J. B. Dumas, Secretarul perpetuu al Academiei de Ştiinţe din Paris, făcând elogiul lui Antoine Bequerell, la *20 Sept. 1883,* se străpung munţii; planăm asupra văilor; se deschid istmuri. Căi încredinţate aburului, brăzdând globul din toate părţile, transportând pe cel mai umil călător cu o rapiditate pe care în timpul splendoarei lor, cei mai mari suverani nici o dată nu au cunoscut.

„„Gândirea şi cuvântul circulă — împrejurul pământului cu repeziciunea fulgerului. Instrumentele de mecanică, rivalizând prin forţa lor cu giganţii din fabulă şi pentru dexteritate cu mâinile zânelor, ridică monumente cyclopeane sau ţes văluri uşoare, ca vaporii aeriani.

„Industrie reintinerită reînoieşte procedeurile sale. Sfecla face să dea îndărăt trestia de zahăr; Garanţa şi Coccinella cad.

„Ceara de albine este abandonată; Fonta înlocueşte piatra; ferul se substitue lemnului; oţelul ferului. Mortariul Romanilor întrecut asigură construcţiunilor noastre o durată neperitoare. Mănuite de electricitate, metalurile sub mii de forme a artei şi capriciului se mlădia la toate trebuinţele industriei şi la toate fantesiile gustului. Lumina fixează imaginele pe cari ea le luminează şi, suprimând munca artistului, le gravează ea însăşi pe placa de oţel destinată a le reproduce. Agricultura învaţă a controla practicele sale şi a încredinţa maşinelor serviciile pe care ea le cerea lucrătorilor. Arta de a vindeca se îmbogăţeşte cu metode noui, ignorate de părinţii noştri, care suprimă durerea şi previn contagiunea.

„Pe fiecare moment, la fiecare pas, în mijlocul oraşelor assanate şi înfrumuseţate, prin câmpii împodobite, fecundate, drenate sau irigate, omul modern se găseşte în faţa invenţiunei binefăcătoare.

„El este pătruns de ea. El se simte ca înconjurat de o mulţime de genii, aţintiţi a ghici trebuinţele sau dorin-

ţele lui şi a le asigura întreaga şi prompta satisfacţiune".

Dar ce ar zce marele academician Dumas, dacă ar vorbi azi ?

Câte invenţiuni, într'adevăr, nu a realizat omenirea în timpul nostru numai, pe care antecesorii noştri le întrevedeau poate, — dar a căror realizare nu o sperau atât de repede ?

Mai întâi, telegrafia fără fir, întrebuinţată azi, pe vapoare şi pe avioane — câte vieţi omeneşti nu a salvat ?

Dar Aviaţiunea — sborul acestor corăbii gigantice sburătoare — cum sunt Zeppelinurile — şi marele nave aeriene — nu sunt ele cuceriri ale geniului nostru, care ne permit să străbatem cele mai mari Oceanuri — fără escală, fără aterizări, fără nici o oprire ?

Radiofonia, — care apropie Continentele, permiţând unui orator de la Londra sau Paris să fie auzit, în acelaşi timp, pe toate Continentele, în cele mai depărtate unghiuri ale globului, nu este ea o minune a timpului nostru ?

Şi câte — câte alte invenţiuni nu au venit să schimbe faţa lumei, — să dea relaţiunilor dintre oameni noui puncte de contact, — şi noui motive de iubire şi de colaboraţiune ?

Iată acea ce omul, trăind sub Ordinea socială actuală, fondată pe proprietatea individuală şi activată de resortul Interesului individual, a putut realiza: de sigur, nenumărate şi încă noi minunate invenţiuni ne aşteaptă, — căci spiritul omului, necontenit agitat, este într'o perpetuă acţiune.

Ucideţi acest resort — scoateţi din inima lui interesul personal — legat de amorul propriu şi de speranţa unui câştig — proprietatea exclusivă a lui — şi veţi seca chiar isvorul acestor invenţiuni, veţi opri progresul.

Interesul colectiv nu este în stare să înlocuiască Interesul individual.

Care sunt marele descoperiri, marele invenţiuni ce Rusia sovietică a realizat în aceşti 20 de ani de Bolşevizare a poporului rus ?

Nici una: Raiul rusesc este un mit — precum spun toţi acei care au văzut Rusia cu ochii lor, — iar nu cu ochii călăuzelor ce i'au însoţit.

* * *

Nu tăgăduim că în fundul acestui tablou atât de răzător sunt şi câte-va pete: totul nu este spre cel mai mare bine, — dar şi din acest punct de vedere, noi am văzut ce progrese morale şi sociale omenirea, în actuala Ordine socială, a făcut, şi mai ales este pe cale de a înfăptui: fie care zi ne apropie mai mult de idealul nostru de justiţie socială.

Din nenorocire acest Ideal de justiţie socială este întocmai ca mirajul care înşeală pe călătorii pustiului Saharei: cu cât ne apropiem de el mai mult — cu atât el fuge mai departe de noi, pentru că noi, în fie care zi, i punem noui şi noui condiţiuni — noui şi noui postulate — pe fiecare zi, noi ridicăm nivelul lui, — i cerem mai mult şi mai mult.

Acesta este onoarea şi gloria timpului nostru: în loc să închidem ochii în faţa miseriei şi a suferinţelor claselor sărace, noi pe fiecare zi, ne aplecăm mai mult către ele, — pe fie care zi le aducem noui înbunătăţiri — şi nici o dată nu găsim că am făcut destul, — tot mai sus, tot mai sus ridicăm Idealul nostru, — datoria noastră către ele.

In Ordinea socială actuală, progresul, morala — şi justiţia pot să se desvolte — şi să se înfrăţească; aceasta putem să o afirmăm fără temere de a fi desmînţiţi, de fapte, de realitate.

* * *

DISTRIBUȚIUNEA BOGĂȚIILOR

Din concursul factorilor de producțiune a bogățiilor: natura, munca, capitalul și întreprinzătorul, isvorește *venitul național.*

Cum se împarte el între acea ce 'l au produs ?

Această împărțire este ea conformă justiției ?

Tribuitur suum Cuique ?

Idealul nostru ar fi ca, din venitul național, fie care producător să'și acopere cel puțin trebuințele lui de existență.

Fericirea și prosperitatea unui popor nu depinde, într'adevăr, de cantitatea de avuții pe care el o produce, — ci de chipul în care ele satisfac trebuințele cetățenilor, cu alte cuvinte de distribuțiunea lor între dânșii.

Ast-fel, cu un mare venit național, un popor poate trăi în miserie, pe când vice-versa, cu un modest venit național, fie care cetățean să poseadă un bun traiu, o adevărată stare de belșug; exemplu:

*

* *

România înainte de expropriere, avea de sigur un mare venit național, — marele latifundii, exploatate de proprietarii lor — direct sau prin arendași — produceau un venit național, cu mult superior chiar întregei Românieі-Mari de azi, — și cu tot acest mare venit național, 90% din populația aceste țări — adică toată clasa țărănească — trăia în cea mai neagră miserie: chiar sub minimum de existență, — precum am arătat, la timpul său — în articolele mele din *Cronica* — 1902—1906 și în broșura mea *Talpa Țării,* — denumire creată de mine pentru a desemna clasa țărănească.

Pentru că acest mare venit național, grație sistemului „Tocmelelor agricole", era acaparat de marii proprietari, — țăranilor — adevăraților producători ai

acestui venit, — nelăsându-le de cât ochii ca să plângă pe miseria și sărăcia lor.

Intr'adevăr, prin acest sistem de Tocmeli agricole, țăranul ara și lucra pământul proprietarului cu boii lui, cu carul și cu plugul lui, cu sămânța lui, cu munca lui și cu femeia și copii lui: proprietarul neaducând, în această stranie tovărășie, de cât pământul.

Din rodul produs de acest pământ, proprietarul lua — adesea 3 din 5 părți, —altă dată jumătate și jumătate.

Dar în fară de această *„dijmă"* în natură, țăranul era obligat să mai lucreze pentru proprietar alte pogoane, în lanurile reservate de el, pentru el, — adesea un pogon „desăvârșit" pentru trei pogoane date țăranului, — să i mai facă zile de lucru cu mâna sau cu carul, — ba să i mai dea și pui de găină și ouă — și limbă și muschiu de porc, etc.

Așa că făcând toată socoteala, țăranul nu scotea din partea ce i rămânea, nici valoarea în bani a aportului în natură și în muncă, ce el a pus în cultura acestui pământ: era o tovărășie ultra leonină — în care proprietarul lua, în fapt, tot, — și țăranul nimic.

Iată, pentru ce s'au răsculat țăranii din Ialomița și Ilfov în 1888, — și iată pentru ce ei au aprins un foc dela Dorohoi până la Severin — în 1907, — deslănțuind asupra țărei întregi o adevărată Revoluție.

Efectul acestei ridicări în masă a Țărănimii a fost revizuirea legei Tocmelelor Agricole în 1907, revizuire care a mai îndulcit puțin asprimea lăcomiei Tocmelelor din trecut, — și marea Reformă agrară din 1918 — exproprierea marilor proprietari și împroprietărirea țăranilor.

In virtutea decretului-lege din 15/28 Decemvrie 1918 și al legei din 11 Iulie 1921, au fost împroprietăriți ,în vechiul Regat și în Provinciile alipite, 1.309.067 țărani, pe o suprafață totală de 3.203.781 hectare.

Prin această mare Reformă, chestiunea țărănească, care a frământat, timp de veacuri, poporul român, care

a condus mai întâi la Reforma din 15 August 1864 — şi apoi la marea Reformă din 1918 şi 1921 — nu este resolvată.

Eroarea comisă în 1864, — s'a repetat în 1918 şi 1921, — loturile atribuite ţăranilor se vor fărămiţi la fiecare deschidere de moştenire, — şi vor deveni din nou praf şi pulbere — care nu va mai putea hrăni pe proprietarul lui.

Situaţia va fi inextricabilă, căci marii proprietari — marele latifundii au dispărut. Ţăranul nu mai poate găsi nicăeri un pământ de cultură, — el va deveni proletar, — el va fi obligat a se angaja la alţii, ori a emigra la oraş, devenind lucrător manual.

Iată pentru ce industrializarea satelor se impune azi în România sub pedeapsă de moarte: ori poporul român merge un pas înainte, — ori devine popor industrial — ori moare, — pământul lui nu'l va mai putea hrăni.

*
* *

Din contră, sunt ţări cu un modest venit naţional,— cum de exemplu: Suedia, Norvegia, Danemarka, Finlanda chiar, dar mai ales Elveţia, în care ţări bunul trai este general, pentru că acolo bogăţia naţiunei nu este concentrată în mâna câtor-va magnaţi, ci difuzată în marea masă a populaţiei.

*
* *

Distribuţiunea avuţiilor între cetăţeni poate determina o îndoită serie de situaţiuni: unele favorabile, iar altele defavorabile:

1. Printre cele dintâi putem avea:

a) *Bunul traiu,* în care individul şi familia lui poate satisface, *cu produsul muncei lor,* — primele trebuinţe materiale, şi de cultură;

b) *Belșugul* în care trebuințele de existență, chiar de un grad superior, și trebuințele de cultură sunt acoperite, în parte, prin muncă și în parte din alte venituri nemuncite, — ca să zic astfel, — ca rentă, dobânzi, etc.;

c) *Prisos de avuție,* când venitul cui-va este principalmente format din assemeni venituri, ca rentă, dobânzi, etc.;

2. Printre cele de a doua categorie putem avea:

a) *lipsa,* când individul abia 'și poate acoperi trebuințele materiale de viață, când el, cu alte cuvinte, este redus la *minimum de existență;*

b) *sărăcia,* când și aceste stricte trebuințe nu sunt acoperite în totul cu propriu venit al individului, ci el mai capătă ajutor, milă, etc.;

c) *miseria,* când nici cu ajutorul acestor mile, el nu'și poate duce existența.

Acolo unde assemeni situațiuni se întâlnesc, fără ca ele să fi fost resultatul vre'o unei vine sau cauze individuale sau unei cause externe sau de forță majoră — ca răsboiul, inundațiunile, epidemiile — cutremurele de pământ, incendiuri etc., trebue negreșit să se ascundă în însuși organismul economiei naționale vre'o causă de turburare, de desechilibrare a lui.

Căci nu este natural ca atunci când toți factorii unei națiuni muncesc, o parte dintre ei să moară de miserie, pe când o alta se dispune de superfluu.

*
* *

O causă importantă care diminuă participațiunea la venitul național a producătorului provine și din faptul că din acest venit trebuesc întreținuți și oisivii, neproducătorii.

Printre aceștia trebue, însă, să distingem trei categorii: femeile, copii și bătrânii.

*
* *

ROLUL ECONOMIC ŞI SOCIAL AL FEMEII

Pe când la popoarele barbare, femeia şi copii, din cea mai fragedă a lor vârstă, sunt un instrument de producţiune, în ideile noastre moderne, femeia, mai ales, participă în mod direct, din ce în ce, mai puţin la producţiune şi când ea este silită să o facă, să meargă la fabrică sau la atelier, abandonându-şi casa şi copii, considerăm această stare de lucruri ca un adevărat rău social.

Iată ce a făcut pe unii pesimişti şi antifeminişti să arunce femei, ca o desfidere, următoarea crudă persiflare:

„O probă suprinzătoare de superioritatea femei, a zis unde-va Nitzsche, este că ea a ştiut, în tot-de-una, să facă a fi hrănită de bărbat. Femeia a speculat asupra vanităţei omului. Sub pretext de a i lăsa comandamentul, ea 'i a lăsat grija, munca şi răspunderea".

Această judecată, însă, este superficială. Femeia din punct de vedere economic are un important rol de îndeplinit, tocmai în producţiunea avuţiilor, şi ea 'şi 'il îndeplineşte, în general.

Ei 'i este, într'adevăr, încredinţat procesul consumaţiunei bunurilor. Ori cine pricepe că de acesta depinde însăşi producţiunea.

O femeie gospodină graţie economiei şi inteligenţei ei, lesne va putea pune de o parte un bun capital, căci, cum zice un proverb italian: *molti pochi farano un assai;* aşa că femeia compensează cu prisosinţă partea care, i ar fi incumbat în producţiunea activă.

Ocupaţiunea femei în interiorul casei nu este un fapt, nici al hasardului, nici al astuţiei femei de a se sustrage de la muncă, ci pur şi simplu o aplicaţiune a marelui principiu social, care voeşte ca, în societate, ocupaţiunile să fie divizate, după puterile şi aptitudinile fiecăruia.

Cu mult mai conform adevărului şi realităţii faptelor găsesc următorul sublim tablou pe care Xenoplon 'l

a tras, cu o pană de maestru, tablou care ar putea servi încă de model și fetelor din ziua de azi:

Iată-l:

Ischomachos povestește lui Socrate că atunci când tânăra lui soție se mai familiarizase cu el, — el 'i a pus această întrebare:

„Spune-mi femeie, începutu-ai tu să înțelegi pentru ce te-am ales eu de soție și pentru ce rudele tale te-au dat mie?

„Dacă divinitatea ne va da copii, ne vom chibzui, — nu-i așa? — împreună spre ai crește, cât se va putea mai bine; căci va fi pentru noi o fericire comună, când vom găsi în ei sprijin și ajutor pentru bătrânețea noastră

„Dar de astăzi, deja, această casă ne este comună. Eu tot ce am 'l pun în comun, căci și tu ai pus în comun tot ce ai adus. De azi înainte nu trebue să mai socotim cine a adus mai mult; dar trebue să ne pătrundem bine de aceasta, *că acela dintre noi care va administra mai bine bunul comun va aduce cel mai mare, cel mai prețios folos comunității noastre*".

La aceste cuvinte, soția lui îi răspunse:

„Dar cum te voi putea ajuta? De ce sunt eu capabilă? *Totul nu depinde de tine?* Mama mea 'mi a zis numai că misiunea mea este de a mă purta bine".

„Dar în numele lui Jupiter, ripostă Ischomachos, și mie tatăl meu mia spus acelaș lucru; dar este de datoria unui om și a unei femei care se conduc bine de a face astfel ca aceia ce ei au să 'l facă să prospere, cât se va putea mai bine și că să dobândească și alte lucruri noui prin mijloace oneste și juste.

„Zei'mi pare, continuă el, că au cugetat bine când au împerecheat pe bărbat și pe femeie pentru cel mai înalt folos comun. *Binele familiei și al casei cer ocupațiuni înlăuntru și în afară din casă.*

„Ori divinitatea a apropriat deja natura femei pentru grijele și ocupațiunile interioare și pe aceia a omului pentru grijele și ocupațiunile din afară.

„Frigul, căldura, războaile, corpul omului a fost pus în măsură de a le suporta, — pe de altă parte, divinitatea a dat femei aplecarea și misiunea de a lăpta pe noi născuți; tot ea este însărcinată a veghea și asupra proviziunilor, pe când omul este însărcinat a respinge pe cei ce ar voi să le vatăme.

„Iar farmecul cel mai dulce va fi când, devenită mai perfectă de cât mine, tu mă vei fi făcut sclav al tău; când în loc să te temi că cu vărsta vei pierde în casa ta din considerațiunea ce ai, tu vei avea încredințarea că îmbătrânind vei deveni pentru mine o soție mai bună, încă, — pentru copii tăi o mai bună mamă, — și pentru casa ta, o stăpână mai onorată. Căci frumusețea și bunătatea nu depind nici de cum de tinerețe: Virtutea numai le face să se înalțe în ochii oamenilor".

*
* *

De sigur, — ideile lui Xenophon presidă și azi viața familiară: dar timpul care schimbă totul — a schimbat ideile cu privire la rolul social și politic al femei.

Azi femeile sunt egale cu bărbații, sub toate privințele; — ele sunt alegători, — ele pot fi alese în Parlament, ele pot fi Miniștri, etc.

Astfel este în Englitera, astfel este în Irlanda, în Norvegia, Danemarka, Germania, Austria, etc, etc.

Egalizarea femeilor, măritate sau nemăritate, cu bărbații, pe toate terenurile, constitue cea mai mare și cea mai largă revoluție pe care omenirea a realizat'o, ași putea zice de la începutul lumei, — căci de la începutul lumei, femeia a fost considerată ca inferioară bărbatului, — și tratată, din punct de vedere al dreptului politic și al dreptului civil, pe un grad inferior: Ba la Romani, ea a fost ținută sub tutelă, în tot decursul vieței ei, — ori care ar fi fost vârsta ei.

*
* *

COPII ȘI BĂTRÂNII

O a doua categorie de persoane care vor diminua venitul național, sunt și copii, — care consumă fără să producă:

Ei, — Copii, cad naturalmente în sarcina părinților lor, întreținerea lor nu este de cât plata unei datorii proprii, restituțiunea a aceia ce noi înșine am prelevat asupra venitului național, fiind copii, ca și ei.

*
* *

Bătrânii, însă, sunt o sarcină fără compensațiune.

Ori cărui muncitor incumbă datoria de a face din venitul său două părți — una pe care să o destine trebuințelor presentului, iar cea-l-alta să formeze reserva lui pentru casul tocmai când nu va mai putea munci.

Prevederea, însă, fiind o virtute, o abstinență, puțini oameni o au.

Dar Statul căruia este încredințat viitorul națiuni și în sarcina căruia cei neprevăzători, mai curând sau mai târziu, vor cădea, are și dreptul și datoria de a le impune cultul acestei virtuți, din oficiu, pe cale de autoritate.

Astfel, procedă el cu funcționarii săi civili și militari, ast fel procedă el cu toți cetățenii, — printre care muncitorii salariați — care au nevoe de un assemeni impuls și de un assemeni control: iată fundamentul moral și social al Asigurărilor Sociale.

CINE FACE REPARTIȚIUNEA ȘI DUPĂ CE NORME?

Negreșit că întreprinzătorul face repartițiunea. Lui îi este încredințată direcțiunea afacerei, — el are în mâinile lui întreg resultatul producțiunei.

*
* *

După ce norme, însă? Dacă fenomenele economice ar fi guvernate de legi fatale — precum sunt acelea care presidă la mişcarea astrelor — la fenomenele fisice etc, — atunci misiunea lui ar fi simplă: cu voe sau fără de voe, el s'ar conforma lor.

Şi în acest cas, — nu am putea acusa de cât soarta, dacă ea, în orbirea ei, ar fi nedreaptă pentru unii şi ar favoriza pe alţii.

Faptele, însă, în brutalitatea lor, ne răspund că şi în această privinţă nu există nici un ordin superior şi neschimbător.

Cei trei factori, împreună cu directorul lor, sunt abandonaţi soartei lor, însăşi, — neavând a compta de cât pe propriile lor puteri.

De aci s'a născut între ei un războiu de competiţiuni.

Venitul naţional fiind acelaşi, — dividendul fiind constant, — este învederat că participaţiunea fie cărui factor va varia după cum divisorul va fi mai mare sau mic, după cum partea atribuită celor-l-alţi va fi mai mare sau mică.

Căci cu cât partea atribuită naturei va fi mai mare, cu atât va fi mai mică partea celor-l-alţi: a muncii, capitalului şi chiar întreprinzătorului.

Şi vice-versa cu cât partea atribuită capitalului va fi mai mare cu atât mai mică va fi partea alocată celor-l-alţi.

Şi aşa mai departe.

*

* *

Ştiinţa a dat numiri proprii părţilor atribuite din profitul comun fiecărui factor de producţiune.

Să le întrebuinţăm şi noi, chiar de acum, pentru a simplifica şi clarifica desbaterile.

Renta solului representă profitul pe care 'l trage proprietarul solului *din exploataţiunea forţelor produc-*

tive și originale ale solului: ca forțele lui vegetative, materiile prețioase ascunse în sânul său, ori însușirea de a ne purta pe coaja lui, cu locuințele, cu fabricele, cu căile noastre de comunicațiune etc., și mai în special, prin *renta solului,* se înțelege *chiria* pe care proprietarul o primește când el cedează unui al treilea exploatațiunea acestor forțe și însușiri.

Salariul representă profitul pe care 'l trage lucrătorul din producțiune, pentru partea lui de colaborațiune și în special prețul său chiria pe care el o primește, când el cedează unui al treilea întrebuințarea forțelor sale fisice sau intelectuale, și într'un sens și mai restrâns, numai pe acea a forțelor fisice.

Lato-sensu dar, salariu este și onorariul omului de Stat, funcționarului, profesorului și visita medicului, solda răsboinicului ori băncuța preotului, etc., cu un cuvânt tot ce se plătește pentru un serviciu de ori ce ordine sau categorie ar fi el.

Dobânda represintă remunerațiunea Capitalului pentru concursul lui în producțiune, și mai în special *chiria* pe care împrumutatul o plătește împrumutătorului, pentru a avea usagiul capitalului împrumutat.

Cât pentru *Profitul întreprinzătorului,* el este foarte complex: el represintă munca intelectuală și fisică a acestuia, combinațiunile și în general inspirațiunile lui, câte o dată geniale, riscurile ce el asumă — printre cari falimentul și desonoarea, etc.

Este învederat, că chestiunea repartițiunei fructului comun între acei ce 'l au produs, *în abstracto,* adică după principiile justiției distributive pure, nu este greu de resolvat: *suum cuique tribuere; „à chacun selon ses oeuvres,* a da fie cărui agent de producțiune, echivalentul valoarei produse de el, iată care ar fi postulatul pe care morala și dreptul ni l'ar comanda.

Câte dificultăți, însă, câte complicațiuni și curente contrarii nu vin în practică să stânjenească, să modifice, într'un sens sau într'altul, soluțiunea problemei!

Ast-fel este absolut imposibil de a distinge în fapt, care este partea adusă în producțiunea unui lucru de fie care dintre cei patru factori, cari au colaborat la ea.

De exemplu, cum am putea distinge într'un hectolitru de grâu, care este partea datorită forțelor naturei, partea datorită acțiunei capitalului, îngrășămintelor, mașinelor, etc., ori partea datorită muncei?

Mai mult încă, este constant, în technică, că cu cât puterea de producțiune a unuia din acești agenți se mărește cu atât sporește și puterea celor-l-alți.

Există într'adevăr între ei o legătură intimă, o influență constant reciprocă.

De exemplu, cu cât o arătură este mai adâncă, cu atât forțele vegetative ale pământului vor lucra mai energic și cu mai mult succes, etc.

Toate încercările făcute de economiști, ca Thünen de exemplu, ca și de socialiști, de a distinge într'un produs partea de acțiune a fie cărui factor sunt de la început destinate a fi zădărnicite, prin forța inertă a faptelor:

Aci stă eroarea originală lui Karl Marx, — în Teoria Plus Valoarei, — *Mehrwerth.*

Dar și din punct de vedere al jocului fenomenelor economice, resultatul nu este deosebit.

Căci, dacă, în principiu, am putea zice că legea cererei și ofertei joacă un însemnat rol în distribuțiunea avuțiilor, ea însă nu este determinantă.

Ast fel de ex. dacă suirea rentei solului este în general consecința prosperității economice a unei țări sau a unui orașiu, nu este mai puțin adevărat, că perfecțiunea technicei agricole, introducțiunea mașinelor și îngrășămintelor, — descoperirea de surogate agricole sau miniere, — perfecționarea mijloacelor de extracțiune și de fabricațiune a ferului și a oțelului; descoperire de țări noui și de noui căi maritime sau perfecționarea mijloacelor de transport existente și eftinirea lor, etc., etc., aduc în sens contrariu căderea rentei.

Tot ast fel, dacă atunci când, după vorba lui Cobbden, doui patroni aleargă după un lucrător, salariul se urcă

și când doui lucrători aleargă după un patron, salariul scade, — nu este mai puțin adevărat, că de multe ori salariul depinde și de costul de producțiune al lucrătorului, de felul de viață al acestuia, de mediul social și de felul de viață al societății, în general, și al stratului social, în particular, din care lucrătorul face parte, de puterea de resistență, de luptă a lucrătorului pentru a menține sau chiar pentru a face să se urce salariul său, etc.

Dobânda capitalului, la rândul ei, nu depinde nici ea exclusiv numai de legea cererei și ofertei, — ea depinde încă de starea generală economică și politică a țărei, de condițiunea particulară de solvabilitate a debitorului, de starea dreptului, de modul de distribuțiune al justiției, etc.

In fine, câștigul întreprinzătorului este supus și el la tot atâtea fluctuațiuni.

In parte, întreprinzătorul primește, cum am văzut, un adevărat salariu pentru serviciile fisice și intelectuale pe cari el le aduce producțiunei.

In parte, însă, profitul său represintă suma riscurilor pe cari el le asumă, resplata geniului și conjoncturilor lui, — și nu arareori chiar acea ce norocul orb pune în balanța lui.

Pentru un întreprinzător care reușește — câți alții, însă, nu se ruinează!

Acesta tocmai dovedește că în jocul natural al împrejurărilor, nimeni nu poate de la început zice — care dintre cei trei factori va sucomba în lupta de competițiuni dintre dânșii:

Se poate foarte bine, ca renta solului să ajungă la nimic, la 1 sau 1/2 la sută ca în Anglia — în Franța, etc., dobânda Capitalului la 2—2 1/2 la sută, ori chiar că întregul Capital să fie înghițit de valuri — ca în catastrofa Canalului de Panama — ; se poate, încă, ca întreprinzătorul să dea faliment, și chiar să fie condamnat la închisoare — pe care din decență, — el a fost scutit de a o face ca ilustrul Ferdinand de Lesseps și chiar

târât în temniță, ca fiul său Charles de Lesseps, pe când lucrătorii să fi obținut regulat plata salariului lor, — ca ei să fi traversat, fără sdruncinare, crisele teribele care au abătut capetele patronilor lor.

Se poate iarăși,—și este de sigur aceasta o fericire,— ca patronul să se înavuțească, el însă nu o face în dauna lucrătorului: extra-câștigul, pe care el, în împrejurări favorabile, 'l poate realiza — 'l datorește de cele mai multe ori tocmai dibăciei lui, prevederilor de bun general, în războiul economic pe care el pe fie care zi 'l poartă; 'l datorește, poate, împrejurărilor externe — și în fine, chiar, poate, norocului, soartei.

Tot astfel precum și o cântăreață celebră — ca Patti, Nelson, sau un cântăreț celebru ca, Caruso, pot datora talentului lor — organului extraordinar cu care D-zeu i'a înzestrat — milioanele pe cari ei le'au câștigat, fără să se poată zice că ei au exploatat pe cine-va, că ei le au câștigat în dauna cui-va.

Dacă dar supremul postulat al justiției distributive nu se poate realiza în fapt, în mod direct, nu putem oare ajunge la el în mod indirect?

După Schäffle, *„cea mai bună“* — dacă nu și cea mai justă, — *distribuțiunea a venitului național, în starea socială, este acea care pune întreaga comunitate și pe fie care individ în parte în măsură de a ajunge să satisfacă, în cel mai înalt grad, toate trebuințele adevărat umane“*.

„Pentru acest sfârșit, nu trebue, zice el, să considerăm însăși propășirea egoistică individului, ci bogata desvoltare morală a întregului organism social în desfășurarea lui istorică și în toată formațiunea lui personală“.

Acest criteriu, întregit cu acela mai positiv, mai practic pe care Adolph Wagner ni'l dă, ne poate, până la un punct oare care, indica o normă suficientă pentru a judeca în fapt distribuțiunea venitului național al unui popor.

Adolph Wagner pune ca ideal de realizat, şi în acelaşi timp, ca postulat practic impus Statului şi societăţii, de a face astfel ca din venitul naţional şi clasele cel mai puţin bine situate să-şi poată, prin propriul lor venit, satisface toate trebuinţele de existenţă necesarii întreţinerii vieţii şi să se împărtăşească şi la toate binefacerile culturei secolului şi mediului social în cari ele trăesc.

Ori ce distribuţiune, dar, a venitului naţional în care aceste postulate nu sunt realizate trebue a fi considerate ca nedreaptă şi ca contrarie interesului social.

Ori Statul, care are în pază interesul social, are şi dreptul şi datoria de a interveni pentru a împiedica jicnirea lui.

Nu există — am văzut — libertate absolută în starea socială. Libertatea legală pe care societatea ne o dă se schimbă cu starea morală, socială, politică şi economică a poporului.

Această stare ne va da măsura şi a oportunităţei şi a intensităţei intervenţiunei Statului în distribuţiunea venitului naţional.

*

* *

CIRCULAŢIUNEA BOGĂŢIILOR

Acea ce dă naştere Statului, zice Platon în Statul său ideal — *Politia* — este neputinţa în care se găseşte individul de a se îndestula pe el însuşi şi de a face singur faţă la trebuinţele ce el simte de mii de lucruri.

Ast-fel, în cel mai simplu Stat, adaogă Platon, va fi nevoe de un cultivator, care să ne dea subsistenţa, — de un arhitect, care să ne facă locuinţe, — de un cismar şi de un ţesător care să ne încalţe şi să ne îmbrace.

Aşa că redus la cea mai simplă expresie, Statul se va compune de cel puţin 4 sau 5 persoane.

In ce chip vor proceda acești oameni la îndestularea trebuințelor lor, să întreabă Platon?

Fie care dintre ei, de exemplu cultivatorul va întrebuința el a patra parte din timp pentru a'și agonisi hrana și cele-l-alte trei pentru a face față și celor-l-alte trebuințe?

Sau va munci el pământul și pentru cei-l-alți trei și aceștia fie care, în specialitatea lui, va munci la rândul lor pentru dânsul?

Platon socotește că cel de al doilea mijloc este singur înțelept, pentru că este și mai folositor și mai comod.

Intr'adevăr, zice el, oamenii nu nasc cu aceleași dispoziții, ci unii sunt proprii la un lucru și alții la altul, iar pe de altă parte sunt lucrări care trebuesc făcute într'un anumit timp.

Acea ce Platon admitea ca o regulă de conduită în Statul său ideal, este norma generală în societatea umană reală.

Unii împinși de aptitudini diverse, — alții siliți de lupta pentru viață a căuta în specializare un mijloc de existență, alții dominați de condițiunea fisică a țărei lor, etc. și au împărțit în societatea umană, diferitele roluri ce ei au să îndeplinească.

Din această specializare a profesiunilor, a mijloacelor de producțiune, s'a născut cel mai important fenomen economic social: *schimbul.*

Ori importă să observăm:

Că, cu cât societatea pășește mai departe pe calea civilisațiunei, cu atât profesiunile se specializează și cu atât, prin urmare, și schimbul ia o mai mare extensiune.

Ast fel că am putea zice că caracteristica civilisațiunei moderne este *schimbul:* de oare ce nimeni sau aproape nimeni în țările civilisate nu produce pentru consumațiunea sa proprie, ci toți produc în vederea schimbului.

Omul de Stat, medicul, profesorul, artistul, cismarul, — brutarul, cultivatorul, industriașul, etc., toți produc pentru alții.

Fenomenul schimbului, a dat, însă, naștere noțiunei de valoare, și în special valoarei de schimb prin a contrario de valoarea de usagiu: aceasta răspunzând noțiunei de utilitate pe care un obiect o are pentru noi, —adică calitățile lui de a satisface trebuințele noastre,— și cea-l-altă noțiunei de putere pe care un lucru o are de a dobândi un alt lucru; distincțiunea care a fost admirabilă făcută deja de Aristote.

Schimbul în societatea primitivă se face în natură, adică se schimbă un lucru contra altui lucru.

In societățile de o civilisațiune mai înaintată, însă, intervine, un nou factor, menit a înlesni schimbul: *moneda.*

Moneda este un comun valorimetru, adică măsura la care se raportă toate valorile.

Cantitatea de monedă plătită în schimbul unui lucru reprezintă prețul acelui lucru, — valoarea lui exprimată *în bani.*

Și, în fine, în societățile și mai înaintate, însăși moneda este înlăturată: creditul, sub infinitele lui forme, și ajutat de numeroase instrumente de credit, ca polița, cecul, mandatul la ordin, warantul, biletul de bancă, etc., și de marile instituțiuni ca Băncile, Magasinele Generale, Clearing — Houses, Bursele de Comerț, etc., fac ca schimbul să se realizeze fără ca un ban să se mute din loc.

Dar schimbul nu este numai interior, ci și exterior, internațional.

Un flux și reflux constant de mărfuri se stabilește între diferitele țări ale lumei, — de multe ori situate la cei doi poli, și aceasta — tot ca o consecință a diversiunei producțiunei.

Țările din climele reci, având nevoie de produsele celor din climele calde ori temperate și vice-versa, le schimbă între ele.

Iată *grosso-modo,* prin ce fenomene diverse, varii, omul trece până să se pună în posesiunea obiectului, care răspunde la apelul trebuințelor lui.

CONSUMAȚIUNEA BOGĂȚIILOR

Producțiunea bogățiilor nu este, însă, scopul final al omului.

Bogățiile sunt produse pentru a fi aplicate la trebuințele oamenilor, *a fi consumate.*

Insă, precum omul nu poate crea nimic, în lumea fisică, tot asemeni el nici nu poate distruge nimic: el nu poate dar, iarăși, de cât consuma utilități, adică ridica lucrurilor facultățile pe care ele, prin munca omului, le dobândise de a răspunde trebuințelor lui.

Pentru a considera, așia dar, în întregul său fenomenul economic al vieței noastre pentru a răspunde complectamente la întrebarea pusă *Cum trăim în Ordinea socială actuală?* Trebue neapărat să examinăm și conclusiunea lui — finalul.

Intr'adevăr, consumațiunea avuțiilor formează, cum cu drept cuvânt zice Walker, coroana arborului economic ale cărui rădăcini sunt producțiunea, triunchiul și crăcile, distribuțiunea și circulațiunea avuțiilor.

Dintr'un punct de vedere general:

Consumațiunea poate fi: *distructivă,* atunci când ea nu procură nici o utilitate proprietarului lucrului și *economică,* când ea este aplicată fie la satisfacerea trebuințelor pentru care avuția a fost creată, fie într'o altă producțiune.

Fără consumațiune, objectele s'ar acumula în infinit, ar întrece trebuințele noastre și necerute de nimeni, ar avea de resultat încetarea chiar a producțiunei.

Consumațiunea joacă, în raport cu producțiunea avuțiilor, rolul unei mașini pneumatice, care face vidul pe care aceasta este neîncetat chemată a'l umplea.

Tot acest rol 'l exercită și exportațiunea produselor naționale.

Exportațiunea, fie că poartă asupra unor objecte produse într'o cantitate superioară trebuințelor naționale, fie că ea poartă asupra unor mărfuri de care am avea trebuința pentru propria noastră consumațiune, și într'un cas și într'altul, ea determină un gol pe care producțiunea națională se va sili de îndată să'l umple.

Acesta explică, pentru ce, din timpurile cele mai vechi și până azi, popoarele s'au silit din toate puterile să'și asigure debușeuri și să-și creeze colonii.

*

* *

In ce rang trebuesc satisfăcute trebuințele noastre?

Negreșit că trebuințele de existență trec înaintea celor de cultură, și printre cele d'intâi, trebuințele materiale de existență primează pe cele imateriale.

Un fapt este constatat — dovedit de toate datele statistice vechi și noui — anume că astăzi omul, din orice treaptă socială, trăește mai bine, are mai multe satisfacțiuni de cât omul din secolele sau chiar din deceniile precedente din clasa corespunzătoare; ceace dovedește că *le bon vieux temps* nu este de cât o legendă; ceace dovedește, în al doilea rând, că doleanțele acelor care pretind că societatea modernă conduce direct la miserie este un simplu mit.

Intr'adevăr, grație progreselor industriei, grație desvoltărei avuțiilor și răspândirei lor, mai ales în clasele cele mai de jos, o mulțime de objecte cari altă dată erau considerate ca objecte de lux, reservate numai celor avuți, astăzi sunt la îndemâna tutulor, ba chiar a intrat în rândul trebuințelor de rangul I-iu, fără de care nu putem trăi.

Ast-fel zahărul, altă dată object de lux, este în general un object de întâia necesitate, pentru imensul număr de locuitori ai Angliei, Franței, Germaniei, Belgiei, etc.

Tot asemeni, ceaiul și cafeaua;

Geamurile care până către anul 1567 erau atât de rari în Anglia, în cât nobilii le ridicau când plecau dela ţară la oraş, azi sunt universalmente întrebuinţate.

Umbrelele de ploaie — cari până în secolul XVIII erau un object de lux la Londra, sunt astăzi în mâna celui mai sărac.

In îmbrăcăminte, o cămaşă, ciorapi, încălţăminte, batiste, dantele, etc., care până deună zi erau privilegiul regilor şi oamenilor celor mai avuţi sunt astăzi — objecte de o întrebuinţare generală.

Locuinţa chiar a luat în general alt aspect, ea presintă un mai mare confort, o mai mare curăţenie în raport cu locuinţele străbunilor noştrii.

Alimentaţiunea assemenea a devenit mai bogată, mai higienică şi mai abondentă.

Pe zi ce trece, linia, care desparte aceace s'a convenit a se numi lux de aceea ce este trebuincios vieţei, tinde a se deplasa tot în sus, asigurând claselor inferioare un mai bun traiu.

* * *

In resumat organizaţiunea economică actuală a societăţii asigură individului şi comunităţei nu numai mijloacele de existenţă materiale dar, încă şi pe acelea de perfecţionare şi de desvoltare, morală şi culturală a lor.

Negreşit, că totul nu este perfect în societatea noastră şi în actuala noastră Ordine socială, că sunt încă multe lacune şi erori, — care reclamă îndreptare, un învăţământ, însă se degajează din toate acestea: că această organizaţiune isvorîtă din însăşi natura omului, nu are nimic de factice şi de artificial; ea este singură în măsură de a da satisfacţiune cerinţelor celor mai înalte ale individului şi ale comunităţei, asigurând celui d'întâi, în mijlocul şi sub protecţiunea celei de a doua, o pacinică şi progresivă desvoltare morală, culturală şi materială.

FUNDAMENTUL DOCTRINEI SOCIALISTO-COMUNISTĂ

Concepțiunea materialistă a Istoriei a lui Karl Marx

Inainte de a aborda studiul propriu zis al Doctrinei socialisto-comunistă, este absolut necesariu să examinăm, în prealabil, fundamentul pe care se întemeiază această Doctrină, căci Socialismul, — vorbind de Socialism înțelegem și Comunismul, — pentru că, precum vom demonstra, între ambele Doctrine nu este, în fond, nici o diferență, — pretinde a fi o doctrină pur științifică: ea nu este, pretind adepții lui, de cât aplicațiunea la studiul Istoriei și al vieței sociale actuale, a acea ce s'a convenit a se numi *„Concepțiunea materialistă a Istoriei"*.

Această metodă nouă a fost revelată lui Karl Marx — după cum pretinde el, „în mijlocul îndoelelor care 'l asaltau", — pe când revizuia Critica, ce el a făcut asupra Filosofiei Dreptului lui Hegel.

Karl Marx a formulat și a precizat Concepțiunea sa în Prefața *Criticei Economiei Politice.*

El afirmă: „că raporturile juridice, precum și formele Statului, nu pot să se explice, nici prin ele însăși, — nici prin, așa zisă, evoluțiune generală a spiritului uman, — ele 'și iau rădăcinele lor în condițiunile de existență materiale".

Intr'adevăr, zice Karl Marx: „In producțiunea existenței lor, oamenii intră în raporturi determinate, necesarii, *independente de voința lor;* aceste raporturi de producțiune corespund, la un grad de desvoltare dat, al

forțelor productive materiale. Totalitatea acestor raporturi de producțiune constitue structura economică a societății, basa reală, pe care se ridică suprastructura juridică și politică, — și căreia corespund forme de conștiință socială determinate. Modul de producțiune al vieței materiale condiționează procesul vieței sociale, politice și intelectuale, în general. *Nu conștiința oamenilor determină realitatea, — dar din contră, realitatea socială determină conștiința lor*".

In fine, „la un ore care stadiu al desvoltării lor, forțele productive ale societății, zice Karl Marx, intră în contradicțiune cu raporturile de producțiune existente, sau, — ceace nu este de cât expresiunea juridică, — cu raporturile de proprietate, în interiorul cărora, ele se mișcaseră până atunci. Din forme evolutive a forțelor productive, ce ele erau, aceste raporturi devin piedici a acestor forțe. Atunci se deschide o eră de revoluțiune socială. Schimbarea care s'a produs în baza economică, restoarnă, mai mult sau mai puțin lent sau rapid, toată colosala suprastructură".

Revoluțiunile sociale nu sunt produsul conștiinței omenești, — dar produsul faptelor materiale inconștiente.

Mai mult încă, o atare revoluțiune nu este posibilă atât timp cât societatea nu a clocit *„couvé"* nouile fapte materiale, care vor servi de bază nouei suprastructuri sociale.

Examinate în lumina acestei metode, „raporturile de producțiune burgheze sunt ultima formă antagonică a procesului de producțiune socială, — a unui antagonism care naște din condițiunile de existență socială a indivizilor".

In același timp, „forțele productive, care se desvoltă în sânul societății burgheze, crează condițiuni materiale, pentru a resolva acest antagonism".

Și cu o asigurare profetică, pe care această revelațiune o autorizâ, Karl Marx ne asigură că „cu această formațiune socială se închee preistoria omului".

Care va fi această formațiune socială, — Karl Marx și școala lui ne o spune: Comunismul, Colectivismul.

Așa dar, omul este un automat, inconștient, — dominat de faptele materiale, al căror sclav și jucărie, el este: ele sunt dinainte „determinate", — ele sunt „necesarii", — ele sunt în afară și mai presus de el, — ele sunt „independente de voința lui".

Toate instituțiunile sociale, — morale, politice, juridice, nu sunt de cât efectele „determinate", — „necesarii" a faptelor materiale, a condițiunilor materiale a vieței individului.

Nu conștiința individului le produce, le dictează, le adaptă la trebuințele lui morale și fisice, — dar din contra, ele — faptele — produse spontanee, eșite de nu se știe de unde și cum, sunt acelea care dictează omului viața sa socială și toate instituțiunile sale, — ele 'i dictează cum el trebue să 'și organizeze viața sa de familie, Statul, proprietatea, și în general, exercițiul tuturor drepturilor și tutulor libertăților morale și politice: omul nu este de cât un instrument pasiv și inconștient în mâinile lor, al faptelor materiale, — în mâinile unei fatalități materiale, ce el trebue să sufere, pe care el nici nu o poate preveni, — nici nu o poate conjura.

Căci, atunci când momentul fatal va sosi, când aceste fapte materiale, „forțele productive", vor fi produs atari raporturi, în cât ele se devină obstacole acestor forțe, revoluțiunea socială va isbucni: totul este „resturnat mai mult sau mai puțin „rapid", — „colosala suprastructură" socială: familia, Statul, proprietatea, cu tot cortegiul lor de legi și instituțiuni, se prăbușește și o nouă Ordine va eși „din condițiunile de existență materiale a acestor raporturi", pe care bătrâna societate, — inconștient, — bine înțeles, — le clocise în sânul său.

Ori, societatea noastră, sistemul de producțiune burghez este deja ajuns „la acest stadiu de desvoltare, când forțele de producțiune ale societății intră în contradicțiune cu raporturile de producțiune existente", — adică,

„cu raporturile de proprietate în interiorul cărora, ele se mișcaseră până atunci“ : antagonismul eșit „din condițiunile de existență socială a individelor“, va aduce fatalmente cataclismul final: revoluțiunea socială și triumful nouei Ordine socialiste, „ultima în Preistoria umană“. (v. Karl Marx, *Critique de l'Economie Politique,* pg. 4 și urm., chez Giardet, Brière, 1909).

Și acea ce este și mai curios, și mai extraordinar, este că omul nu a fost pentru nimic în această răsturnare și în această reconstrucțiune: el a suferit cu pasivitate acțiunea fatală a faptelor materiale, — el a urmat fără să știe, condițiunile materiale ale vieței pe care faptele, „forțele de producțiune“, raporturile necesarii, le au impus.

Ce ar fi putut el contra lor? chiar dacă ar fi avut imprudența sau presumțiunea de a se apropia de ele și de a le examina?

El ar fi fost înghițit, ars de viu, distrus de ele, ca de flacările unui vulcan în erupțiune.

Fericite popoarele, fericită Lumea întreagă, căci astăzi dacă mergem către „o răsturnare“, știm că mergem assemeni și către „ultima formațiune socială“ : Karl Marx ne o spune!

Numai, Karl Marx, în Prefața sa, nu ne zice dacă omul, sclavul faptelor necesarii și determinate, va fi mai fericit „în această ultimă formațiune socială“, de cât el este azi în „formațiunea socială actuală“, — sub jugul nouilor fapte tot atât de „determinate“, — tot atât de necesarii“, — tot atât „de independente de voința sa“, cum erau toate acelea care au adus acest cataclism.

Aceasta este opera Viitorului, — este opera *Manifestului comunist,* — este opera unei lungi și laborioase colaborațiuni a corifeilor și a adepților din toate țările lumei, a congreselor naționale și internaționale și a unei literaturi, tot atât de fertilă, pe cât de incoherentă.

* * *

Colaboratorii și discipolii lui Karl Marx au atenuat, mai mult sau mai puțin, acea ce era de absolut, în teoria acestuia.

După ce a vorbit ca Marx, după ce a afirmat că „causele ultime", a schimbărilor sociale și a revoluțiunilor chiar politice nu trebuesc căutate în capul oamenilor, dar în schimbările formelor de producțiune și de schimb, Frederich Engels [1]), amicul și discipolul lui Karl Marx, a fost obligat de evidență și de rațiune, să recunoască, că alături de faptele economice, sunt și alți factori: politici, juridici, religioși, — considerațiuni filosofice, care influențează cursul luptelor istorice și determină aspectul lor.

„Sunt nenumărate forțe, zice Engels, încrucișându-se fără încetare: un grup infinit de paralelograme de forțe, care produc o resultantă — evenimentul istoric, — care la rândul său poate să fie considerată ca produsul unui factor, activând ca o entitate inconștientă și fără voință. Căci acea ce fie care din aceste forțe voește este împiedicat de toate cele-l-alte și resultanta acțiunei lor combinate este un lucru pe care nici una din ele nu'l 'l a voit". (v. Scrisoarea din 1890, publicată în Sozialistischen Akademiken Okt. 1895, v. Bernstein, ib, id, pg. 12).

In Scrisoarea din 1895, Engels face încă un pas înapoi: „evoluțiunea politică, juridică, filosofică, religioasă, literară, artistică, etc., zice el, are de bază evoluțiunea economică".

Aceasta este destul pentru ca Engels să rămână de acord cu el, însuși și cu Karl Marx, — dar el adaugă: „toate, totuși, reacționează unele asupra altora și asupra bazei economice".

Baza economică, — fundamentul suprastructurei sociale, — a întregului edificiu, — este ea însăși influențată de evoluțiunea politică, juridică, filosofică, religioasă, literară, artistică, etc.

---

[1]) v. Bernstein, Socialisme Théorique, pg. 11 și urm. Stock Paris 1912.

Ce mai rămâne, atunci, din concepțiunea materialistă a Istoriei?

*
* *

Cu Bernstein, ea încearcă o ultimă retușare: (v. Ed. Bernstein, *Socialisme théorique,* pg. 13 și urm.).

Bernstein începe prin a pune în principiu, că trebue să aplicăm teoria materialistă a Istoriei „în forma ei cea mai desvoltată, — și nu în forma ei primitivă, — că concepțiunile juridice și morale, — tradițiunile istorice și religioase, influențele geografice și chiar influențele naturale, toate au determinat și condiționat natura umană".

Concepțiunea materialistă a Istoriei nu poate servi, zice Bernstein de stâlp indicator al Istoriei, — de revelațiune a Viitorului.

„Condițiunile economice și de proprietate nu constitue, recunoaște Bernstein, de cât o parte a mediului social care influențează într'un chip determinant asupra caracterului omenesc".

„Condițiunile de grupări teritoriale sau de aglomerațiuni, repartițiunea locală a populațiunei și relațiunile internaționale", sunt toate factori istorici.

Doctrina strimtă a materialismului istoric este propriu zis „o camisolă de forță a gândirei omenești", — de care Bernstein voește să se libereze.

Cu toate acestea, Bernstein rămâne un partisan al Concepțiunei materialiste a Istoriei, — dar văzută sub un aspect mai puțin „monistic", — el o admite aproape în aceași termeni ca și Engels, în Scrisorile sale către *Sozialistischen Akademiker,* — ca Wolfgang Heine, în articolul lui asupra Filosofiei lui Paul Bart, în *Deutschen Worten.*

Precizând încă mai mult gândirea lui, Bernstein crede că trebue să abandonăm titlul: *Concepțiunea materialistă a Istoriei,* pentru a'l înlocui cu acela propus de Bart, *„Concepțiunea economică a Istoriei",* acea ce

voiește să zică, afirma Bernstein, că „economia este tot factorul determinant, suprem, și punctul de plecare al tutulor marilor mișcări istorice".

Fie că este vorba de teoria absolută a lui Karl Marx, sau de acea mitjiată de Engels — sau chiar de acea propusă de Bart și admisă de Bernstein:

„Factorii economiei", „raporturile de producțiune", „economia", sunt și rămân determinanți, — toată viața socială, morală și juridică a oamenilor este condiționată absolut (Karl Marx) sau principalmente (Bernstein), de viața economică, — prin raportul factorilor economici între ei, — și „atunci când între forțele productive ale societății" și „raporturile de proprietate în interiorul cărora s'au mișcat", — este contradicțiune, — revoluțiunea socială isbucnește.

„Factorii ideologici", — factorii de esență alta de cât factorii pur economici, nu pot, cel mult, de cât să încetineze „necesitatea istorică".

Atenuațiunea propusă de Engels, Heine, Bernstein, etc. nu aduce nici o atingere — zice Bernstein — „idei fondamentale, care nu perde nimic din unitatea sa, pe când teoria câștigă în valoare științifică".

Dar aici o chestiune prejudicială se impune:

Sau atenuațiunile, — noi am zice mai bine, amendamentele aduse de Engles și de cei-l-alți, sunt fondate, — factorii alții de cât factorii economici, au și ei cuvântul lor de spus asupra mersului societății umane, — și atunci nu mai poate fi vorba de „necesitate istorică", — de eveniment fatal, — îndeplinindu-se, în afară și fără voința omului:

Sau ele nu sunt fondate și atunci nu trebue să mai ținem compt de ele pentru examenul teoriei Concepțiunei materialiste a Istoriei.

A admite atenuațiunile, — și a menține intactă, în principiul său, teoria fatalistă a „necesității istorice", este o contradicțiune, nu numai în termeni, dar mai mult încă în resultate.

Acea ce toate Congresele socialiste au înțeles și au practicat, — acea ce toate programele socialiste au consacrat, — Marxismul, în puritatea sa primitivă, este într'adevăr, dogma fundamentală a Socialismului; „necesitatea istorică" activând ca o lege naturală, fatală, ca o veritate geometrică, — este acea ce formează și azi fondamentul și singurul fondament al sistemului socialist..

Fără ea, tot sistemul se prăbușește: acea ce Bernstein a înțeles, — căci cu toate că cu o mână 'l dărâmă, — el a voit să'l susțină cu cea-l-altă, menținând o influență determinantă, — preponderată, — factorilor economici asupra tutulor celor-l-alte contingențe sau factori neeconomici.

Să aducem lui Karl Marx acest omagiu meritat: el a construit sistemul său ca un bloc, — el 'l a fondat pe un principiu unic, din care, el a dedus consecințe logice și imperative, — sistemul său nu comportă mai mult sau mai puțin, — el este astfel sau el nu este de loc: iată acea ce Karl Marx a înțeles și acea ce discipolii lui au perdut din vedere.

Pentru a evita Socialismului acest inconvenient, să facem abstracțiune de reservele, mai mult morale de cât reale, ce falșii profeți ai Socialismului au făcut și să păstrăm intactă teoria primitivă a lui Karl Marx și să o examinăm în ea însăși.

CRITICA CONCEPȚIUNEI MATERIALISTE A ISTORIEI

Noi, credem că Teoria Concepțiunei materialiste a Istoriei, este nefondată, — că nu numai că nu este verificată de evoluțiunea genului uman, — dar că ea este desmințită de aceasta.

Noi credem, din contră, că înaintea faptelor materiale, au fost Ideile, — concepțiunile imateriale, — că Ideile, că aceste concepțiuni — produc faptele, — că acestea durează atât cât și Ideile Mame, — din care ele

sunt născute, — sunt în curs, au o valoare de usagiu, — că ele dispar sau se transformă, în tot sau în parte, după direcțiunea, — am zice Ordinul — ce nouile concepțiuni le imprimă, — că aceste fapte nu sunt independente de voința oamenilor, dar că, din contră, ei le au conceput și voit mult timp înainte: ele es din voința lui însăși, — și depind de ea la orice moment: conștiința oamenilor produce realitățile, — nu realitățile această conștiință.

Viața economică, ea însăși, în totalitatea ei, și în fie care din părțile ei nu este decât un produs al acestei concepțiuni imaterialiste a omului, — căile și mijloacele de care ea dispune pentru a satisface trebuințele oamenilor sunt concepute de om și create de voința lui: ea este aceea ce omul a voit ca ea să fie, — ea trebue să răspundă în ori ce moment la trebuințele sale morale și materiale, — ea trebue, așa dar, să se schimbe în tot-de-una — și în tot-de-una să urmeze, — în toate transformațiunile sale, — noile concepțiuni ce omul 'și face din viața morală și materială, la un moment dat.

Toate schimbările morale, sociale, politice, economice, juridice au fost resultatul schimbărilor, care s'au produs și frământat mult timp înainte în Idei, — chiar marele revoluțiuni morale, sociale, politice și economice, — cele mai profunde transformări în viața individelor și a societăților construite, au fost precedate de revoluțiuni lente, mai întâiu, — și vii și hotărîtoare în urmă, în opiniuni, — faptele, realitățile nu au fost de cât incorporațiunea în faptele materiale a concepțiunei imateriale, pe care oamenii și au făcut'o de schimbările ce aveau să se opereze.

Intr'un cuvânt, înaintea actului, este gândirea, din aceasta procede actul, — și nu gândirea din act.

Arhitectul care are să construiască o casă, — tâmplarul care are să facă un scaun, o masă, — croitorul care are să croiască haina, — agricultorul care ară și seamănă pământul etc., — toți au, — în prealabil actului, — în capul lor, concepțiunea imaterială a obiectu-

lui material sau imaterial, pe care voința lor, călăuzită de mintea lor, — se va pune să-l execute: arhitectul planul casei, — tâmplarul, pe acela al scaunului, — croitorul, forma hainei, — agricultorul processus imaterial al germinațiunei semințelor, pe care el le aruncă în sânul pământului: dacă el nu ar avea această concepțiune, — actul nu ar naște: actul, o dată produs, poate la rândul lui, să fie ocasiunea și punctul de plecare, — nu însă causa — unei noui concepțiuni,— modificând actul sau suprimându-l și așa mai departe: o serie înfinită de concepțiuni imateriale în ordine diverse, — toate răspunzând unor trebuințe intime a sufletului omului — și numai trebuințelor sale — produc acte materiale sau imateriale diverse, — acestea nefiind de cât refluxul gândirilor, concepțiunilor pe care omul și le face de destinația sa, — de trebuințele sale morale sau materiale.

Acea ce a călăuzit pe om, — în Istoria sa, a fost Idea, — ea este farul luminos care a luminat pașii săi, — ea este acea care merge înainte și astăzi și care, luminează și Viitorul ei: faptele materiale sunt contingențe, — câte o dată obstacole — pe care Idea le utiliză sau le înlătură pentru a netezi calea: Omul a conceput această Idee, pentru că la capătul realizațiunei ei, el întrevede posibilitatea de a trăi viața sa de om, — de a realiza destinata sa.

ARGUMENT

In loc de vorbe goale și deci, de formule apocaliptice, care pot seduce spiritele naive sau superficiale, — să deschidem *Marea Carte a Istoriei Omului*, de când el a apărut pe fața pământului și să vedem, dacă într'adevăr, el a fost sclavul faptelor, — al faptelor economice, — adică al faptelor produse de el, — sau dacă din contra, el a fost în tot de una stăpânul, — marele conceptor al Ideilor din care faptele aveau să iasă: pre-

tutindeni, în ori ce moment, — noi vom vedea că concepțiunea imaterială s'a prezentat mai întâi omului — și că între ea și faptul care a realizat'o, a trecut adesea secole, — dar că omul a isbutit, în tot de una, a traduce în fapt concepțiunile imateriale: faptele nici nu 'l au determinat, — nici nu 'l au împiedicat de a atinge scopul său: el le a înlăturat, suprimat sau modificat ori de câte ori, ele au devenit un obstacol Idei sale, concepțiunei sale.

Și este tot astfel azi: noi suntem într'o epocă de gestațiune de Idei, — lumea este plină de ele, ea va naște,— și de sigur mari și teribile schimbări se vor produce: — acestea se formează deja, încetul cu încetul, în spiritul omului, în ziua în care concepțiunea acelorași Idei va fi devenit generală, — când ea va fi ajuns la termenul gestațiunei ei, — genul uman va naște, — și faptele vor urma soarta ce ele — Ideile — le au dictat.

Observând numai faptele economice, — „raporturile de producțiune burgheze", — cum zice Karl Marx, — și neglijând contingențele cu totul superioare, pe care Ideile ni le prepară, în vederea viitoarelor schimbări morale, sociale, juridice și economice, noi riscam de a ne cristaliza într'un singur punct al câmpului nostru de observațiune și de a ne lăsa să fim surprinși de evenimente.

Ori care ar fi importanța, în viața economică, a faptelor economice, „raporturile de producțiune", create de om, nu au determinat, nici viața morală, nici viața socială, nici instituțiunile: oameni au impus, în tot-deuna, voința lor — și au adaptat faptele la concepțiunile lor morale și sociale, — ei au creat în tot de una instituțiunile juridice și politice, care corespund formelor politice și economice pe care oamenii au crezut necesarii pentru realizațiunea scopurilor vieții lor.

Nu numai, pentru a vorbi limbagiul socialiștilor, că viața economică nu condiționează viața morală, — conștiința oamenilor, — dar din contra, ea însăși este condiționată și fasonată de ea.

Să parcurgem, într'adevăr, diversele etape ale acestei civilisațiuni, — și ne vom convinge repede, că nici o dată faptul nu a fost stăpânul omului, — că din contra, conștiința lui, concepțiunea lui este acea care 'l a luminat și 'l condus în viață, — care a dictat acțiunile sale, viața sa morală, socială și economică, — care a dictat actele sale, — acte pe care voința sa reflexă și conștientă le'a executat.

*
* *

EVOLUȚIA ISTORICĂ A OMULUI

OMUL PRIMITIV

Să considerăm, pe primul om, care a apărut, pe pământ: cum trăește el? Care sunt trebuințele lui?

Animalul, — spre difirență de om, — nu are și nu concepe de cât o categorie de trebuințe: trebuințe de existență și trebuințe de procreațiune, — trebuințe de conservațiune: el le satisface, în tot-de-una și pretutindeni, în același chip.

Animalul nu are, pentru a satisface trebuințele lui, de cât forța lui fisică și instinctul lui: ambele limitate, — animalul nu are de cât dinții și ghiarele lui, pentru a se apăra, — el nu are decât dinții și ghiarele lui, pentru a prinde prada sa sau pentru a culege fructele de pe arbori sau să pască iarba câmpului: el este incapabil de a concepe întrebuințarea unui instrument pentru a augumenta forța sa și incapabil de a concepe fabricațiunea unuia.

El este astăzi, acea ce el a fost la începutul aparițiunei sale, — singurele schimbări ce s'au observat, câte o dată, la animale sunt datorite necesității adaptațiunei lor organice, mediului în care ele trăesc.

Și când natura lor s'a refuzat acestei adaptațiuni, ele au murit, — au dispărut: multe animale, care au existat la începutul lumei, au dispărut complectamente,

— altele au degenerat, — nici unul nu s'a ridicat în rang.

Nici un progres moral nu s'a îndeplinit în decursul secolelor: ele sunt azi, din acest punct de vedere, astfel cum ele au fost, în tot-de-una, — şi ast-fel, precum ele vor fi până la dispariţiunea totală a speciei lor.

Albinele, de astăzi, trăesc ca albinele de acum mii de ani, — ele fac stupul lor, în acelaşi mod, — ele recoltă mierea lor, în acelaşi mod, — ele se supun la aceleaşi regule de disciplină, în interiorul stupului lor, — nici o schimbare nu a venit să modifice, în bine sau în rău, existenţa lor, viaţa lor.

Şi este tot astfel cu furnicile, — şi cu toate animalele, în general, — ori care ar fi admirabila ordonanţă a existenţei lor.

Pentru ce? Pentru că dintre toate animalele, omul singur este susceptibil de perfecţionare, — pentru că el singur poate să se perfecţioneze, — şi să perfecţionează, în realitate, prin contactul şi prin viaţa în comun cu alţi oameni, — pe când animalele rămân cristalizate în formele lor primitive.

De unde vine această diferenţă? Din faptul că omul singur a obţinut, nu numai darul instinctului, — precum este instinctul de conservaţiune,— care'i este comun cu acela al tutulor animalelor, — dar încă, *darul inteligenţei:* el singur este capabil de a concepe căile şi mijloacele pentru a realiza şi transforma, un concept ideal, într'un fapt concret.

Inteligenţa este isvorul prim de unde es toate Ideile: ele se ivesc în spiritul lui, în conştientul lui, încet, dificil, adesea ele au clocit şi s'au fasonat în decursul a numeroase secole,— până ce omul a putut să ajungă a le elucida şi a le realiza: câte dibuiri, câte încercări infructuase, câte lupte interioare şi exterioare! — dar, la sfârşit, scânteia, aprinsă în sufletul său, luminează conştiinţa sa şi idea eşită din capul său: voinţa sa, docil servitor, nu are de cât să o pună în execuţiune: faptul ese, aşa

dar, din idee, din conștiența, din inteligența omului, — și nu aceasta din fapt.

Inteligența, într'adevăr, a trasat omului calea vieței lui și civilisațiunei lui.

Priviți încă pe omul primitiv: el a ajuns deja la idea că el este cel dintâi între toate animalele, — că el este regele lor, — că el este mai tare de cât toate.

Această revelațiune — i este oare făcută lui — de un fapt oare care? Nu, — el este, din contră, mai puțin robust de cât multe alte animale, — el ar putea repede cădea victima lor, — dacă el nu ar fi asistat de inteligența lui.

Ea 'l învață cum el trebue să fabrice armele sale de luptă, contra rivalilor săi, — contra celor-l-alte animale sau contra celor-lalți oameni, — ea 'l învață cum să se serve de ele.

Animalele, dispărute de mii de secole, nu ne au lăsat în urma lor decât osemintele lor, nici un fapt, — nici o operă nu ne spune acea ce ele au fost, — cum ele au trăit.

Omul, din contră, omul cel mai primitiv ne'a lăsat monumentele inteligenței lui, concepțiunelor lui, acestea ne vorbesc de el încă azi, — ele ne spun aceea ce el gândea, — acea ce el concepea, — ideile care eșeau din inteligența lui și în același timp în ce chip voința lui le a realizat: cum el trăia.

Din această primă diferență derivă o alta, — aș putea zice că decurg toate cele-l-alte diferențe, de cele-l-alte animale.

*

* *

IDEA DE RELIGIUNE

Omul nu este, însă, confinat în cercul strâmt al trebuințelor de existență și de conservațiune.

Inteligența lui concepe altele — și altele, de ordine diverse.

Mai întâi, omul cel mai primitiv a conceput de sigur Idea unei Fiinţe superioare: el are deja o oare care religiune, — o religiune, care nu este în realitate de cât o superstiţiune, eşită, probabil, din conştiinţa ce el avea de micimea sa şi de slăbiciunea sa în faţa Naturei, a tot puternice, — el adoră soarele şi stelele, fulgerul, tunetul, — chiar animalele, — etc.; el exprimă prin aceasta trebuinţa ce el resimte de a căuta un punct de reazăm în vastul Univers, în contra adversităţei, în contra necunoscutului.

*

* *

IDEA DE FAMILIE

Din timpurile cele mai primitive, omul s'a legat de femee,—nu numai ocasional,—ca o întâlnire fortuită,— dar în vederea unei vieţi comune: el a conceput, aşa dar idea de familie, — faptul — familia — a eşit din Idee, — din trebuinţa resimţită de om de a avea o familie a lui: copilul odată născut, — sau cel puţin eşit din faşe, nu este abandonat, precum fac toate animalele: oamenii rămân uniţi între ei şi trăesc împreună.

Din această viaţă în comun nasc alte şi alte trebuinţe, individuale şi comune: inteligenţa omenească este obligată să creeze organele şi mijloacele pentru a le satisface.

Trebuinţa, idea, conceptul funcţiunei, este acea care crează organul, — nu organul crează funcţiunea: trebuinţa însăşi nu este de cât o concepţiune imaterialistă şi actul moral sau economic, faptul economic, nu este decât consecinţa forţată a acestei concepţiuni.

Nu processus de producţiune al mijloacelor de existenţă condiţionează concepţiunea vieţei omului, — dar, din contră, concepţiunea, — modul de a considera

viața, — a condus pe om să creeze instrumentele sale de muncă și de apărare.

*
* *

LIMBAGIUL

Intre timp omul a făcut un alt pas în calea progresului: el a conceput trebuința de a comunica cu semenii săi: el a trebuit, așa dar, să creeze mijlocul de a o satisface: el a inventat, — el a creat limbagiul, — operă complicată, — considerabilă, — care a trebuit să ceară secole de muncă.

El a trebuit, într'adevăr, să creeze, pentru fie care obiect, la îndemâna lui, — pentru fie care animal. — un sunet diferit, — el a trebuit să pună pe fiecare lucru un nume.

El a mers și mai departe încă, el a conceput idea Timpului, — și el a creat *verbul,* — el a pus un sunet diferit pentru a indica trecutul, un altul pentru a indica prezentul și un altul pentru a indica viitorul.

A fost, de sigur, opera cea mai măreață a omului primitiv, — nici un secol, nici o generațiune de oameni nu se poate lăuda de a fi descoperit, — de a fi creat ceva mai minunat, — mai subtil, — și în același timp mai natural omului, decât limbagiul.

Ori, nu este acesta un produs exclusiv al inteligenței omenești, al puterii lui de concepțiune?

Și acea ce este și mai grav și mai surprinzător, — este că aici este vorba de o operă absolut imaterială a spiritului omului, — limbagiul nu este de loc un fapt economic, răspunzând exclusiv trebuințelor materiale ale vieței omului: el este un instrument moral, chemat a transforma în totul viața omenească: limbagiul a condus pe om la viața socială, — fără el, oamenii ar trăi și azi în stare de isolare, ca animalele, fără niciun contact între ei.

Limbagiul servă, într'adevăr, oamenilor pentru a'și comunica unii altora ideile lor, — concepțiunile lor, — pentru a pune în comun sforțările lor, — pentru a se apăra în comun, la trebuință, și tot asemeni, pentru a transmite toate ideile dobândite, — toate progresele realizate succesorilor lor: ele, aceste Idei, aceste concepțiuni, nu mor, o dată cu autorii lor, — ele constitue Capitalul moral, — Capitalul Ideilor omului, — al tuturor oamenilor presenți și viitori.

*
* *

FOCUL

O altă cucerire prodigioasă a omului a fost, de sigur, *Focul:* focul există în natură, — dar omul a descoperit mijloacele de a'l produce artificial: frecând două pietre sau două bucăți de lemn, omul a produs scânteia: de acum înainte, el va putea să perfecționeze instrumentele sale, — el va putea să le facă din bronz și mai târziu din fier, chiar.

Bronzul, — ferul mai ales, — sub acțiunea focului, pot lua mii de forme: inteligența lui i va suggera, noui și noui trebuințe și voința sa va crea mijloacele pentru a le satisface: viața economică întinde cercul său, pe măsură ce concepțiunea vieței omenești se întinde și ea: ea este, în tot-de-una, resultatul acesteia: ideia de o camdată, — actul pe urmă. Și cum ar putea fi altfel?

IDEA DE PROPRIETATE

Nu avem, de sigur, nici o probă, dar este aparent plausibil că omul, din această epocă chiar, a conceput o altă idee, fecundă în resultate, — și care formează încă și azi fundamentul societății noastre, — și mărul de discordie între oameni: *Idea de Proprietate.*

Este natural ca omul să fi considerat ca al său şi ca el să fi apărat cu preţul vieţei lui, proprietatea instrumentelor de piatră, necioplită, sau cioplită, ce el a creat — sau pe care el le-a luat, gata făcute, din natură, — că el a considerat ca a sa prada, ce el a ucis sau a prins.

Odată Idea concepută, în el însuşi, apărată în afară, contra tuturor, prin toate mijloacele, omul a fost obligat de a se gândi assemeni la căile şi mijloacele pentru a o protege: el nu va ajunge la acest ţel, dintr'o dată, de sigur, — dar el se va sili de a ajunge, — în orice cas, el se va îndruma încă de atunci către realisaţiunea lui.

Oamenii trăesc în această epocă din produsul vânătoarei şi pescuitului, — oare care viaţa socială se înseilează, — Şeful de familie este în acelaşi timp judecător şi şeful politic al familiei sale.

CAPITALUL

Dar omul, — călăuzit în tot-de-una de inteligenţa sa, şi nici de cum de „faptele economice", — face un pas mai departe: el domesticeşte animalele sălbatice, — acestea i vor procura hrana lui zilnică: laptele, carnea, materia primă necesară îmbrăcămintei şi încălţămintei lui: lâna şi pielea.

Omul depinde încă de natură, atât pentru a satisface propriile lui trebuinţe, cât şi pentru a nutri animalele sale.

Din idea de apropriaţiune a animalelor sălbatice, o concepţiune economică nouă naşte: este *Capitalul:* ea ese din spiritul său de prevedere, din sentimentul său de conservaţiune.

Nu faptul, capitalul deja format, — a învăţat şi a învitat pe om să domesticească animalele, — căci Capitalul sub această formă nu este de cât resultatul trebuinţei încercate de om, — şi al Idei concepute pentru a satisface această trebuinţă, domesticind animalele şi

adaptându-le la trebuințele sale: nu numai că el nu este cauza, — dar el este efectul Idei de Capital.

*
* *

IDEA DE SUCCESIUNE

Din Idea de Proprietate naște altele: în afară de Idea de proprietate, extinsă la animalele domestice, — naște assemeni *Idea de succesiune.* Idea de a transmite succesorilor săi bunurile sale, vitele sale, — Capitalul dobândit, — instrumentele create de muncă.

IDEA DE STAT PERSONAL

Pentru a apăra noul drept de proprietate și pentru a garanta dreptul de succesiune, omul este obligat din nou de a concepe instituțiuni adequate.

Asigurată în existența ei, Familia se mărește, — ea devine un Trib, — șeful de Familie devine șeful Tribului, însărcinat de a comanda și în același timp de a judeca: el este suveranul, șeful politic suprem.

Multe popoare nu au depășit acest stadiu de civilisațiune: Arabii, Beduinii, Kirghizii, Tartarii, etc., — trăesc încă în acest stadiu social. (v. Roscher, *Politicshe Oekonomie,* T. II. pg. 13).

*
* *

STATUL TERITORIAL

Dar omul face un nou pas: inteligența sa, spiritul său de observațiune i suggeră Idea culturei solului: el observă că o sămânță, aruncată în pământ, se reproduce de două, de trei, — de zece ori, — câte o dată de una-

sută de ori: este procesul germinațiunei, care se revelă inteligenței sale.

De acum înainte din sclav al naturei, — el devine stăpânul ei, — el va comanda naturei să i reproducă, multiplicându-le, sămințele ce el va arunca în sânul pământului.

Din această Idee, decurg consecințe grave și nenumărate:

Obligat să aștepte recolta, — omul se leagă de sol, — el 'l ia în posesiune, — el fixează pe el locuința lui, — din nomadă, viața lui devine stabilă, — Familia se mărește în jurul căminului original, — ea cultivă, grație nouilor veniți pe lume, noui spațiuri.

Să mergem, însă, mai departe și să ne întrebăm care este origina *Dreptului de Proprietate, în general, — și al Dreptului de Proprietate asupra Solului,* în particular, — a formei sale juridice, a rolului lui social și economic, pentru că dintre toți factorii potențiali sociali, Proprietatea este de sigur cel mai important factor social și economic?

Am văzut că, din moment ce omul a descoperit misterul germinațiunei, el a luat solul în posesiune, căruia el i'a ordonat de a i reproduce semințele ce el i'a încredințat, — dar această luare în posesiune nu este de cât un fapt, — un fapt provizoriu, — omul rămâne în posesiune, atâta timp cât un altul nu 'l a expulsat, — sau atât timp cât el însuși nu 'l a abandonat.

Pentru a transforma acest fapt în drept, — pentru ca dreptul să fie oposabil la toți ceilalți oameni, — pentru a'l putea transmite copilor săi, el a trebuit să fondeze viața socială, — să caute viața în comun cu alți oameni.

Faptul apropriațiunei materiale a solului nu resultă numai din trebuințele de hrană ale omului, — el a născut din necesitatea morală ce omul a resimțit de a și avea un adăpost, — un adăpost în contra intemperiilor și în contra agresiunilor, — precum și pentru a menține grupați în jurul lui pe membrii risipiți ai familiei sale,

de a trăi, într'un cuvânt, viața sa integrală, — de om social.

Dacă inteligența, concepțiunea imaterială, — Idea de acea ce se va întâmpla nu ar fi existat, — dacă ea nu ar fi condus pe om în acest *processus abstract* al instituțiunei și organizațiunei dreptului de proprietate, — omul ar fi încă o ființă rătăcitoare, ca și cele-l-alte animale: fără nici o legătură cu solul.

Conduși, într'adevăr, de natura lor sociabilă, și de inteligența lor, oamenii se grupează:

în jurul familiei originale, a matcei primitive, — alte focuri se aprind: este deja Tribul.

Intre aceste diverse familii, între membrii Tribului, raporturi permanente se stabilesc, viața socială apare.

Plecând din acest moment, alături de trebuințele individuale fiecăruia, se nasc assemeni trebuințe ecomune ale tuturor.

Printre aceste trebuințe comune, cea mai importantă este acea a apărărei comune a vieței lor, a bunurilor lor materiale și apărarea solului cucerit asupra naturei, defrișat, pus în cultură și în valoare de munca lor, — sau de muncă antecesorilor lor, — în contra ori cărei violațiuni, — în contra ori cărei incursiuni sau uzurpațiuni din afară.

Dar în interiorul comunității asemeni, pot naște conflicte între diferiții săi membri: ele trebue prevenite, — și reprimate.

De unde necesitatea de a institui un organ suprem, care să aibă dublul rol: apărarea în afară, — pacea în l'ăuntru.

Aceasta fu societatea civilă, — societatea organizată, — fu Statul.

Statul este representantul comunității și al fiecăruia dintre membrii săi, — fie care este în Stat, — și Statul este în fiecare din ei, — Statul, — nu este în afară din nici unul din ei.

Și cu toate acestea, Statul este distinct de fie care dintre ei.

Statul este mai puternic de cât fie care dintre ei, autoritatea lui, puterea lui este mai mare de cât puterea fie căruia dintre ei.

Statul poate ordona și toți și fie care trebue să se supună, — fie care și toți o știu și o simt, — și cu toate acestea, nimeni nu vede Statul: Statul este o *„Ființă de rațiune“, un Etre de Raison“, Statul* este o ființă fictivă, un produs moral al gândirei omenești: el nu există de cât în mintea noastră, — el nu există de cât în Conștientul nostru.

Și cu toate că Statul este o ființă inexistentă materialmente, Statul este Ființa care se gândește cel mai mult, care este cea mai activă dintre toți membrii care 'l constitue: el nu doarme nici o dată, — el veghiază, în tot-de-una, asupra intereselor comune pe care comunitatea i le a încredințat, — zi și noapte, el este la postul lui de veghe, — el este într'adevăr, permanent.

Dacă Idea de proprietate este născută principialmente, — nu zic unicalmente căci ea răspunde tot atât și trebuințelor morale ale individului — din trebuințele materiale de hrană și de conservațiune, — Idea de Stat, ea este născută, numai din trebuințele morale, absolut imateriale ce Comunitatea simte, ca atare: ea este născută din trebuințele comune ale acestei comunități, din necesitățile vieței sale sociale.

Această abstracțiune, — această entitate morală și juridică nu este produsul faptelor economice, — ea este produsul gândirei omenești și realisațiunea sa răspunde naturei morale și sociale a omului, care este destinat a trăi în societate, — și care, în afară din ea, nu este. — cum prea bine zice Aristote — de cât un zeu sau o fiară sălbatică.

Din acest moment, viața individului încearcă o profundă schimbare: interesul individual al fiecăruia trebue să se armonizeze cu interesul colectiv, — și în caz de conflict, — să i cedeze pasul.

Cine va organiza această armonie? Cine va fi însărcinat ca să o mențină?

Este organul suprem, instituit de societate: este Statul, — căruia din zi în zi, noui funcțiuni i vor fi încredințate, până ce Statul va fini prin a absorbi totalmente pe individ: cum a fost Statul greco-roman.

Statul, călăuzit de propria sa concepțiune, — adică de concepțiunea colectivă a tuturor, — va condiționa viața socială, morală și economică a individelor:

Nu din viața economică, din trebuințele economice au eșit Statele grece, și Statul roman.

Nu viața economică a dictat acestor State, instituțiunile lor, legile lor sau organizațiunile lor:

Mai întâi concepțiunea religioasă, — și mai apoi concepțiunea politică:

Războaele între Statele Grece și prin urmare, destinele lor erau dictate de spiritul de hegemonie, — de rivalitățile lor politice, de lupta între idea democratică, representată de Athena, și idea aristocratică representată de Sparta.

Răboaiele Romei, de ex., contra Latinilor din Latium sau contra Etruscilor, nu au fost răsboae de cucerire, de dominațiune, — de oare ce Romanii 'i au primit cu titlu egal de cetățeni în Statul lor, — dar răsboaie politice, răsboae de unitate națională și teritorială.

Chiar Răsboaiele care au condus Roma la cucerirea lumei nu au avut, — cu toate prădăciunile, — motive economice: nu viața economică a Romanilor a decis ca ei să devină stăpânii lumei: ci ambițiunea lor, — concepțiunea morală și politică a vieței care i a condus de la Oceanul Atlantic la marginele Gangelui, — de la confinii deserturilor africane la marginele impenetrabililor păduri ale Germaniei, — sau la malurile Dunărei ori la Pontul Euxin.

Și tot astfel a fost în Evul mediu.

*

* *

EVUL MEDIU

Statul, prin legile lui, organizează viața socială: el divide societatea în clase separate, prin despărțituri de neîntrecut și menține timp de secole această divisiune artificială a societății.

Statul organizează viața economică prin legile sale, — el dictează fiecăruia profesiunea sa și modul cum el o va exercita, — inițiativa individuală nu există; individul nu este de cât o jucărie în mâinile capriciului Statului, — el este acea ce acesta voește ca el să fie.

Dar el, — Statul nu este, la rândul lui, de cât produsul concepțiunei morale, religioase, politice și sociale pe care omul din acest timp și'a făcut'o despre el: el nu este de sigur un produs al faptelor, „al raporturilor economice", — „al vieței economice", aceasta, din contra, este produsul concepțiunei sale,

Cine a răsturnat Statul din Evul Mediu?

Sunt oare „raporturile economice necesarii"?

Nu, — sunt Ideile, — sunt nouile concepțiuni filosofice, politice și sociale, pe care spiritul omenesc în mers și-a făcut, în decurs de secole de elaborațiune, — care au adus marea Revoluțiune din 1789, — și prăbușirea Statului feudal și stabilirea Ordinei noui: rațiunile economice, — „raporturile de producțiune", nu au avut nicio influență, ele au urmat, la rândul lor, schimbarea generală, pe care nouile concepțiuni le impuneau lumei.

*
* *

EVUL MODERN

Și astăzi viața socială — sub aspectele ei atât de variate, nu este ea condiționată de Stat, prin legile sale, de ordine atât de diverse, — și Statul, el însăși, — și chiar legile sale, nu sunt ele produsul concepțiunei fi-

losofice pe care noi ni le facem de rolul lui, — ce noi împrimăm legilor lui?

In fine, transformațiunile viitoare, sunt ele deja în gestațiune în spiritul nostru, înainte ca ele să se traducă în fapte, — în acte?

*
* *

SCLAVAGIUL

Să examinăm, acum, Causele celei mai mari, celei mai vaste instituțiuni sociale a antichității, — a instituțiunei sclavagului, — care a durat până în timpurile noastre,

Cui datorează ea aparițiunea sa? Durata sa? și disparițiunea sa?

Este oare necesității economice? Este oare viața economică, care a ordonat instituțiunea sa la Romani, de ex.?

Nu.

Sclavajul a eșit din Războiu, — el este produsul concepțiunei morale și politice ce oamenii 'și făceau de raporturile dintre ei.

Am dreptul, ziceau ei, să omor pe inamicul meu, — pentru ce nu i'așĭ lăsa viața, — și să'i iau numai libertatea, căci cine poate mai mult, poate și mai puțin?

Și încă, ei lăsau o poartă deschisă, — emanciparea putea să redea sclavului libertatea.

Romanii recunoscură același drept asupra lor înșiși — și în contra lor înșiși inamicilor lor: Romanul căzut în captivitate devenea sclav, și perdea dreptul lui de cetățean.

Chiar, la epoca când sclavajul fu cel mai întins în Imperiul roman, rațiunea lui de a fi, nu a fost nici o dată o rațiune economică, — ci morală, socială și politică.

Romanii disprețiuau munca productivă: comerțul, industria, — și cu instituțiunea latifundiior, și cultura pământului, — fură abandonate de ei sclavilor lor.

Singura ocupațiune, demnă de un Roman, fu politica și războiul: pentru a se putea ocupa de politică, de afacerile Statului sau pentru a putea face războiu, Romanii au menținut sclavagiul: sclavagiul nu era o instituțiune economică, născută din trebuințele economice, — ale vieței economice a Romanilor, — căci ei 'l aveau chiar atunci când un Cincinatus abandona coarnele plugului pentru a încinge centuronul, — la epoca când poporul roman câștiga viața sa cu sudoarea frunței sale, — dar din necesitățile politice și militare ale Romanilor.

Romanii au cucerit între alte țări, Grecia, de ex., — ei au redus în sclavagiu mulți Greci: printre ei mulți filosofi, — cărei rațiuni economice, — cărei condițiuni de viață economică a Romanilor răspundea această acțiune? nici uneia: ea era urmarea normală a concepțiunei lor morale, politice și juridice a momentului.

Dar în afară de Războiu, Romanii și Grecii cunoscură ca mijloc de a deveni sclav, — vânzarea: vânzarea de bună voe a omului liber sau vânzarea forțată: un om, capturat de un altul putea să fie vândut de acesta la un altul, ca sclav.

Platon, el însuși, la înapoierea lui dintr'unul din faimoasele sale voiajuri în Syracusa, la amicul său Dio, a fost vândut de armatorul Polis, pe corabia căruia el se refugiase, pentru a scăpa de persecuțiunile lui Dyonisios, tyranul Syracusei, unui oare care Aniceris, care 'l a emancipat: de ce utilitate economică putea fi Platon stăpânului lui?

Nu, — adevărul este că sclavagiul s'a născut din concepțiunile morale, politice și juridice, pe care oamenii și le făcuseră despre dreptul de viață și de moarte, resultând din războiu sau din contract.

Nu numai că această instituțiune nu a fost un produs al vieței economice, — dar, din contră, ea este acea care „a condiționat"—care a fasonat pe aceasta: instituțiunea

sclavajului a dat societăței antice forma sa specifică economică, — viața economică a celor vechi a fost „condionată, determinată, forțată", de instituțiunea sclavagiului.

Dispensat, prin munca sclavului, omul liber, stăpânul nu a mai muncit.

El a abandonat gestiunea patrimoniului lui sclavilor săi, — sub forma de *peculia,* pe care aceștia le puteau gira, — ca și când ar fi fost stăpâni: dar toate bunurile dobândite de ei și intrând în aceste *peculia,* aparțineau stăpânului lor.

Acesta a avut în tot-de-una dreptul de a revoca concesiunea peculiului *ad nutum* și de a reintra în folosința bunurilor ce il compuneau.

Comerțul, artele, fură exercitate de sclavi, în numele și pentru comptul stăpânului lor.

Marele domenii, — *latifundia,* — fură cultivate de sclavi, în interesul stăpânilor lor.

Neavând nici un interes personal în producțiunea bunurilor, — muncind atât cât putea să evite o dojană sau o pedeapsă, producțiunea bunurilor, în general, s'a resimțit, — ea a fost redusă la minimum: iată cum viața economică a poporului roman a fost *„condițională"*, ordonată de o instituțiune socială și politică, — la origina căreia nu se găsește nici o rațiune economică.

Este, într'adevăr, evident că aici nu mai este vorba de o instituțiune economică, interioară, produsă, creată, de legea națională a unui popor în vederea unui interes economic, „condițională" de necesitățile vieței economice ale acestuia, — dar de o instituțiune universală, de o instituțiune creată de Dreptul Ginților și practicată de toate popoarele, — de o instituțiune, chiar morală, căci de sigur sclavagiul constituie un progres moral al omului asupra barbariei primitive.

Acesta 'l consiliase că el avea dreptul să omoare pe inamicul său, — o morală mai clementă 'ia zis că el se poate mulțumi să i ia numai libertatea: dar să observăm bine că și una și alta, în vechia concepțiune, consti-

tuia un drept indiscutabil; mai mult, încă, dreptul de a reduce pe om în sclavie este dedus din dreptul de a'l omorî: dreptul de a ucide este fundamentul moral și juridic al sclavagiului.

Trebue, însă, să convenim çă dreptul de a ucide nu decurge din nici o rațiune economică, pentru că omul mort nu mai este de niciun folos.

Sclavagiul este un pas înainte în îndulcirea moravurilor, — și el este resultatul unei noui concepțiuni, pe care omul și'a făcut'o de personalitatea umană.

Această concepțiune va merge desvoltându-se, până ce în gândirea lumei întregi, idea că omul nu poate să fie obiectul unui trafic, — că el este de asupra ori cărui preț, — cum va zice Kant — 'și va face drum: atunci, și numai atunci sclavagiul va dispare.

Războiul Seccesiunei în Statele Unite ale Americei, de Nord, — 1866, — ne dă un exemplu topic: necesitățile economice, care menținuseră sclavagiul, erau aceleași și după acest război, ca și înaintea lui, — dar concepțiunea filosofică a oamenilor se schimbase: rușinea, de a practica un ast fel de trafic infam, a armat frați contra frați, — și ei nu au depus armele de cât atunci când această rușine a fost ștearsă, pentru tot de una, din instituțiunile lor.

Concepțiunea filosofică și juridică a Grecilor și a Romanilor asupra libertăților umane fusese alta, — dacă ei nu ar fi admis sclavagiul ca o consecință naturală și juridică a războiului și a contractului, dacă ei ar fi gândit ca Zenon, ca Seneca, ca Epictete, — ca noi astăzi, — și ar fi refuzat să recunoască o asemeni instituțiune monstruoasă și în contra naturei, — viața economică a Grecilor și a Romanilor, care a fost condiționată, fasonată, de aceasta și prin acaestă vastă instituțiune, ar fi fost alta, — față lumei vechi și fața lumei, în general, ar fi fost schimbată.

Zenon — zisese, într'adevăr: „sunt sclavi cari provin din războiu, alții vin din cuceriri, și alții din vân-

zare, și unii și alții corespund dreptului stăpânului, — *și acest drept este rău*".

Seneca a fost și mai energic: „Ei sunt sclavi? Ziceți că ei sunt oameni. Ei sunt sclavi? Ei sunt sclavi ca și tine. Acela pe care tu'l numești sclav este născut din aceași sămânță ca și tine, — el se bucură de același cer, respiră același aer, trăește și moare ca și tine".

Epictete, ridicându-se contra sofismelor lui Aristote, care considera sclavagiul ca o instituțiune de drept natural, inherentă societății umane, i răspunde: „nu este sclav naturalmente de cât acela care nu participă la rațiune: ori aceasta nu este adevărat de cât de animale, — nu și de oameni. Măgarul este un sclav destinat prin natură să poarte sarcinele noastre, pentru că el nu a primit darul rațiunei și usagiul voinței lui.

„Dacă și lui i s'ar fi făcut acest dar, măgarul s'ar refuza legitimamente să se supună nouă și ar fi egal și asemănător nouă".

Dreptul omului, concepțiunea umanitară, au triumfat contra egoismului și intereselor materiale a acelora, care exploatau demnitatea umană.

Sclavagiul a fost abrogat în România în 1848 — când — robii — țiganii sclavi — au fost eliberați, — *căci* noi nu am avut nici o dată robi albi, — sub influența ideilor liberale, proclamate de Revoluția franceză dela 1848, — de și situația economică a țărei nu fusese în nimic schimbată față cu trecutul.

Și a fost ast fel pretutindeni: în Anglia, în Franța, în Olanda, etc. — pretutindeni sclavagiul a fost desființat, — în decursul secolului XIX.

Este oare în numele unui principiu economic sau în numele unui principiu moral, că lumea civilisată a interzis — sub cele mai aspre pedepse — atât traficul Negrilor cât și traficul, atât de infam, — al femeilor albe?

Nu este oare în virtutea unui principiu moral cu totul superior, în virtutea demnității umane, că noi nu

mai voim să suferim să se înjosească demnitatea umană, chiar la popoarele barbare?

Noi nu voim să zicem că totul este sfârșit, — că lumea este azi în posesiunea unei ordine morale perfecte, — că demnitatea umană este respectată cu aceleași titlu: totul nu este făcut, dar totul este în curs de a fi făcut.

Idea morală, concepțiunea morală a omului, de el însuși și de destinata lui, este într'un mers ascedent: ea lărgește domeniul său și grație ei, lumea va vedea mai multă justiție, mai multă umanitate, mai multă iubire între oameni.

*
* *

CHRISTIANISMUL

Dar să impingem mai departe examenul nostru: să vedem pe scurt ce influență a exercitat asupra lumei Christianismul.

Cine poate tăgădui că Christianismul nu a fost cea mai mare revoluțiune pe care lumea a încercat'o — revoluțiune în ordinea morală, revoluțiune în ordinea economică?

Cine poate assèmeni să tăgăduiască că Christianismul nu decurge unicamente din concepțiunea morală ce omul și o face, nu numaĭ de viața lui de aci, de pe pământ — dar și de viața viitoare?

Eșit'a el din influențele subterane ale factorilor economici, — din substructura Ordinei Sociale? este el un produs al „raporturilor de producțiune" a bunurilor?

Nu numai că el nu pune nici un preț pe aceste bunuri, — dar el le repudiază.

„Fericiți acei care plâng, zice Evanghelistul Matei,— Fericiți acei care suferă persecuțiune pentru justiție".

„Vai vouă bogaților, zice Luca, care aveți consolațiunea voastră. Vai vouă care sunteți sătui, căci veți flămânzi".

„Cei d'ântâi vor fi, într'adevăr, cei din urmă în cetatea făgăduită".

Morala Christianismului este o morală fondată numai pe „passiune" — pe răbdare, — pe suferință — în această lume, — prețul fericirei viitoare, — rescumpărărei cerești.

Trebuințele materiale, — trebuințele economice nu intră în concepțiunea creștină: din contra, miseria, suferința, uitarea de tot ce este interes material, desprinderea de bunurile materiale ale acestui pământ, — unicul scop, fericirea adevărată și eternă este fericirea ce ea promite în lumea viitoare.

Şi cu toate acestea, influența Christianismului asupra vieței umane, în general: morale, juridice, politice și chiar economice a fost imensă.

Propovăduind umilința, abandonul căutărei ori cărei fericiri aici pe pământ, el stabilește, între clasele sociale, între bogați și săraci, un fel de equilibru: pentru a-i face să aibă răbdare aici pe pământ și să abandone lupta, el promite săracilor fericirea eternă.

Propovăduind superioritatea miseriei asupra bogăției, ca viatic către Cetatea promisă, Christianismul a tocit energiile, a împiedicat inițiatvele, el a fost causa miseriei, care a domnit asupra lumei în timpul Evului Mediu.

In loc de a munci, de a produce, de a aduce la masa comună, fructul, contribuțiunea muncei sale zilnice, omul și'a petrecut timpul său în rugăciuni, — el și'a perdut forța lui fisică, — locuind în caverne și în privațiuni, — mănăstirile, care au adăpostit mii și mii de trântori, au înflorit și înmulțit — și viața socială, morală, economică a îndurat, în timp de secole, influența unei doctrine pasive și sterile.

In loc să împingă pe om la plug, la atelier, la comerț, la munca vivificatoare, care i'ar fi asigurat pâinea zilnică, Christianismul a propovăduit caritatea și abstențiunea:

„Ori cine va da unuia mai mic de cât el un pahar de apă, nu va aștepta recompensa lui".

„Să nu știe mâna ta stângă, acea ce face cea dreaptă".

„Când postiți, nu fiți triști, ca hypocriții. Parfumați capul și fața voastră".

De nicăeri, nici o încurajare, nici un cuvânt de îmbărbătare pentru acei care muncesc în vedere de a spori bunul trai al lumei, — în vedere de a asigura progresul și prosperitatea sa economică.

O abdicațiune totală la viața pământească, și o singură preocupațiune: cucerirea vieței cerești.

Dar influența Christianismului a fost determinantă și în constituțiunea politică a Statelor, mai ales în Evul Mediu.

După ce cu umilință a căutat să obțină un loc sub soare, Biserica, odată recunoscută, a voit să cucerească și Statul și să'l supună autorității sale.

Câte secole de lupte sterile pentru a putea, în fine, să scape de sub jugul ei?

Astăzi chiar, concepțiunea religioasă, — deci o concepțiune absolut și pur morală — nu este ea încă un factor determinant la diversele popoare, mai ales la popoarele musulmane și încă foarte important la toate cele-l-alte popoare?

S'au uitat oare luptele lui Bismark cu Sfântul Scaun — Kulturkampf — și luptele din Franța pentru a ajunge la separația Bisericei de Stat?

Și încă și azi — după această separațiune, — influența Christianismului, — concepțiunile sale despre viața presentă și despre viața viitoare nu sunt ele încă o causă determinantă a vieței sociale, morale, și chiar economice a popoarelor celor mai civilisate, — ca și a celor mai puțin înaintate?

MARELE RĂSBOI 1914—1918

In fine, Răsboiul, Marele Răsboi, — din care aiba am eșit, — ne dă o ilustrațiune mai evidentă încă a influ-

enței ideilor, a concepțiunilor morale asupra vieței, în general, a popoarelor: în luptă au fost două concepțiuni bine diferite, — asupra moralei, dreptului, libertății, justiției imanente a popoarelor, — și nici de cum interese economice, — cum în general se crede.

Acestea au fost sacrificate fără a le socoti: bogății imense au fost distruse de flăcări, miliarde de franci au fost înghițite de această mare de foc deslănțuită, — toate pe altarul concepțiunei morale: a unora de a impune lumei întregi Kultura lor, — a altora de a salva libertatea și demnitatea omenirei de acest nou gen de sclavagiu moral.

Acest Mare Războiu a fost în realitate o Mare Revoluțiune, — cea mai mare Revoluțiune morală ce omenirea a văzut vre'o dată, — ea a răsturnat unul după unul Idolii trecutului, a sfărâmat frontiere și a apropiat frați de frați, — despărțiți de secole: ea a creat o nouă morală, — o nouă viață socială și pe cale de consecință forțată, o nouă viață economică.

Fața lumei întregi s'a schimbat, — o lume nouă s'a născut, o lume trecută prin foc și prin moarte, eliberată de întregul bagajiu de idei învechite, de superstițiunile trecutului, — un vânt nou de tinerețe a suflat peste această lume îmbătrânită.

Toate aceste schimbări s'au produs în concepțiunile morale ale oamenilor, — „infrastructura" edificiului social — „factorii economici" — cum zice Karl Marx— au rămas aceași.

Când dar asemeni evenimente, asemeni profunde schimbări se produc în viața oamenilor, — sub influența Ideilor lor, — socialiștii vor să reducă causa acestor schimbări, numai la rațiuni economice.

Nu, — omul nu este o ființă exclusiv economică, — el are un suflet, o inteligență, servită de o voință, el este o ființă gânditoare: un *„Etre de Raison"*, — el activează sub influența unei voințe reflexe și nu ca un automat, ca o ființă inconștientă.

Tot ce se petrece se face în virtutea voinței lui cugetate: nimic fără el, — nimic afară din el.

CONCLUSIUNE

Cum am putea, așa dar, studia Istoria Omului, dacă noi trebue să limităm cercetările noastre, numai la viața lui economică?

Cum am putea noi înțelege devenitul moral și social al genului uman, dacă noi facem abstracțiune de forțele morale ce'l au produs, 'l au fasonat, — și 'l au impus omului?

Și cum am putea noi să judecăm starea actuală socială și morală a lumei, — să prevedem evenimentele de ori ce ordin, — dacă noi reducem mobilurile tuturor acțiunilor omului la un singur mobil, — la „necesitățile economice materiale ale vieței", când viața economică a popoarelor a fost și este ea însăși condiționată de concepțiunile lor morale?

Și nu este oare o vană presumpțiune a afirma că restrângând câmpul cercetărilor noastre numai la trebuințele economice și la mijloacele de a le satisface, noi vom fi putut vedea ensamblul vieței sociale a popoarelor, — vom putea judeca cu imparțialitate presentul — și prezice cu certitudine viitorul?

*
* *

Iată pentru ce noi credem că singura metodă pentru studiul Istoriei Omului este acea care ar lua pe om așia cum el este: ca o *Ființă de Rațiune — Un Etre de Raison,* — înzestrat de voință, autor inteligent și reflectat al destinelor sale, — și nu ca fiind o simplă jucărie, — a forțelor economice oculte, lucrând în afară din el, fără știrea și fără voința lui.

Singura metodă, care ne ar putea desvălui exact Istoria Omului este acea care ni'l arăta în elaborațiunea

Ideilor, care au călăuzit pașii lui, și a actelor pe care voința sa — luminată de Rațiune — le-a îndeplinit în cursul secolelor.

Actele nu sunt, într'adevăr, de cât efectul Rațiunei, și nu causa eficientă a unei voințe constrânse, sclavă a unei voințe inconștiente.

Noi, oamenii, — și nu faptele inanimate, inconștiente, inerte, — am preparat viitorul omenirei.

A voi să restrângem examenul nostru numai la fapte, este a voi să suprimăm cu știință studiul causelor acestor fapte, — căci ele nu sunt de cât o resultantă, — iar nu o causă eficientă.

Istoricul, care ar voi să caute causele marelor schimbări produse în omenire, în decursul timpului, în fapte, fără a se sui până la concepțiunile care le au dictat, se va expune la crude decepțiuni.

Istoria Socialismului marxist —și erorile lui sunt dovada evidentă.

Nu a prezis oare Karl Marx că revoluția socială este iminentă — ba nu a fixat el chiar și o dată, — căci ea trebue să iasă fatal din procesul de concentrațiune al producțiunei: marii producători înghițând pe cei mici — până când din concentrațiune în concentrațiune, — numărul expropriatorilor ar fi devenit infim, — iar numărul expropriaților imens?

Și atunci — nu a zis Karl Marx că:

Die Expropriateurs werden expropriert, — că expropriatorii vor fi expropriați?

Nu numai că acest proces nu s'a produs — dar din contră, micul producător autonom este — azi — pe cale să înghită el pe marele producător, grație difusiunei— și eftinătăței energiei electrice, — pusă la îndemâna celui mai umil lucrător, — acasă la el, — și grație divisiunei muncei, care permite unui lucrător să nu facă de cât o singură piesă din zecile și sutele de mici particele a aceluiași obiect.

Marele producător nu mai este cât un „*assembleur*“, — al punerei, unele lângă altele, al pieselor detașate, produse de diverși, numeroși lucrători autonomi.

Și câte alte contradicțiuni nu am mai avea de relevat într'o doctrină — absolut — artificială, scoasă din capul lui Karl Marx — și fondată pe o teorie complect cronată — ca acea a Concepțiunei materialiste a Istoriei ?

Norocul acestei doctrine stă în faptul că ea se adresează la oameni inculți, care o primesc ca pe un catechism — fără a o cerceta.

Ei cred în afirmațiunile apostolilor lor, — pentru că ei le făgăduesc paradisul pe pământ, când ei știu bine că acest paradis aici pe pământ este irealisabil.

Acea ce ne diferențiază de acești utopiști interesați este că noi ne mulțumim a trăi într'o Ordine socială susceptibilă de ameliorațiuni continue, — în loc să alergăm după himere periculoase care ar resturna tot — și ar pune cahosul în locul Realității.

CUM SOCIALIŞTII AR VOI CA SĂ TRĂIM?

Am văzut că din toate colţurile pământului, — din lumea veche, ca şi din lumea nouă, — ţipete asurzitoare ne ameninţă cu o nouă revoluţiune socială, mai mare şi mai adâncă de cât toate acelea prin care omenirea a trecut.

Unora dintr'ânşii le place a spera că această revoluţiune va ţâşni în mod spontan, din chiar viţiile actualei organizaţiuni sociale; ei dar aşteaptă, — astfel, Karl Marx şi şcoala lui.

Alţii mai puţin încrezători în această forţă latentă a evenimentelor, sau mai impacienţi, ar voi ca prin mijloace legale, — prin votul universal, — să pună mâna pe putere şi să o impună, după aceia, societăţei în mod violent, astfel: Ferdinand Lassale, Bebel, Liebknecht, Jaurès, Jules Guèsde, etc., sau aşa numiţii Social-democraţi, — sau Socialişti, pur şi simplu.

Alţii, mai vehemenţi, nu se sfiesc a provoca de îndată clasele sociale la luptă fraticidă, — şi omorând pe adversarii lor, ori distrugând edificiile publice şi private, să poată, pe ruinele lor fumegânde, clădi noul templu, noua lor societate, astfel au fost comunarzii de la 1870, din Paris, astfel sunt comuniştii de azi, dirigeaţi de Moscova, — astfel sunt comuniştii din Spania.

Alţii, în fine, cari formează avantgarda cea mai înaintată a tuturor acestor revoluţionari, animaţi de un fanatism sălbatec, îndrăsnesc a ridica, în mod individual, o mână criminală în contra acelor pe cari socie-

tatea 'ia pus în fruntea ei și cari au dat — adesea — dovezile cele mai sigure de un viu și sincer interes pentru clasele suferinde — aceștia sunt anarhiștii, astfel: gloanțele lui Hödel, și Nobiling au cercat să ridice viața Impăratului Wilhelm I al Germaniei, a acelui Impărat, care a îndrumat, precum am arătat, — Statul German, în noua sa misiune socială.

Pumnalul lui Casserio a ridicat, ca o furtună, regretele și indignațiunea lumei întregi: Omul — Carnot — Președintele Republicei Franceze — care a căzut victima armei lui ucigătoare, nu era numai un înțelept șef de Stat, dar el era și amicul cel mai devotat al claselor de jos.

Asasinarea Impărătesei Elisabeta a Austriei, pe cheiul de la Geneva, de către anarhistul Angiolilo, asasinarea lui Mac Kinley, presidentul Statelor-Unite de Nord, asasinatul regelui Humbert al Italiei, asasinatul lui Paul Doumer, președintele Republicei Franceze — și în fine, asasinatul lui Alexandru al Serbiei și a președintelui Louis Barthou, au umplut lumea de teroare și de groază.

Atentatele în masă pe cari aceste fiare sângeroase le dirig sistematic în contra societății, ucigând, fără distincțiune, femei și copii, etc., au ridicat în contra lor, oprobriul general, astfel: au fost atentatele lui Vaillant, Emil Henry, numeroasele atentate din Barcelona, etc., care au aruncat doliul și consternațiunea în toate clasele sociale.

*
* *

Intre toți acești revoluționari nu există nici o deosebire fundamentală: nici în scop, nici în mijloace.

Ast-fel, iată cum răsare, *încă dela început,* după mărturisirea însăși a interesaților, punctele comune între tendințele lor cele mai importante.

Sub titlul, *Saladă politică de Scrumbii, (Politischer Häringsalad),* găsesc în jurnalul *„Freiheit“* din 21 August 1886, următoarele rânduri:

„Joseph, cel înțelept, zice că nu este vorba de a presenta și accentua diferențele dintre anarhism și social democrați, ci din contră, de a releva punctele comune pe a căror bază să se facă unirea. Fiecare va putea, după aceia, să'și represinte propria lui părere, dar să nu să mai dispute în această privință cu cei-l-alți.

„Puncte comune. Ia să vedem! Socialiștii-democrați și anarhiștii nu sunt mulțumiți cu sistemul în vigoare. Bine. Dar cu această nemulțumire în sine și pentru sine nu este încă nimic zis. In cele mai multe țări, în afară de aceste două categorii, sunt și alți nemulțumiți, ca Ultramontonii, Legitimiștii, Corporativii, Antisemiții, și alți asemeni raci — (tărâtori-reacționari).

„Cu asemeni elemente, ajungem, însă, în rea societate și nu este nimic mai rău de cât un amestec general, fără un scop determinat.

„Să vedem mai departe; astfel găsim că anarhiștii ca și social-democrații, înlătură sistemul capitalului privat; că ei voesc abolițiunea muncei salariate, că ei reclamă comunitatea de bunuri și a solului și a tuturor mijloacelor de producțiune a lor".

Tot astfel dacă social-democrații nu au încă pe conștiință vre-o crimă directă, nu este, însă, mai puțin adevărat că în mare parte ei sunt autorii intelectuali, agenții provocatori a acelora ce s'au comis și se comit, și în orice cas, complicii și aprobatorii lor.

Ast-fel, iată ce scria un jurnal socialist din Zurich, *„der Social-Demokrat"*, a doua zi după atentatul contra lui Alexandru II al Rusiei, — liberatorul țăranilor ruși:

„Noi suntem necredincioși, noi nu vedem mâna lui Dumnezeu, — dar mâna omului, în atentatul din 13 Martie; acest atentat nu se chiamă pentru noi asasinat, ci execuțiunea lui Alexandru II-lea. Moartea tiranului rus este pentru noi justiție criminală și în același timp exemplu cominatoriu. Justiție criminală? Da, Alexandru II, supranumit de lingușitorii săi, „Liberatorul",

în realitate opresorul, era de mult condamnat la moarte, Să sbiere cât va putea întreaga reacțiune europeană, căci nici o dată condamnațiunea la moarte nu a fost mai justificată, ca acesta".

In zadar, așia zișii social-democrați se leapădă de congenerii lor, de anarhiști.

Aceștia nu sunt, cum am zis, de cât avantgarda, tiraliorii armatei socialiste.

Repudierea, însă, a anarhiștilor de către socialiști este mai mult o tactică, care trebue desvăluită.

Vom vedea, într'adevăr, în Cursul acesta, cum și în ce fel toate aceste idei revoluționare au evoluționat și atunci vom prinde și mai bine nuanțele ușoare cari diferențiază drapelurile lor.

Ori cum ar fi, însă, rândurile acestei armate, pe zi ce trece, merg tot sporind.

Marele Cartier General al Revoluției sociale, ce amenință omenirea, este astăzi la Moscova, în Rusia.

*

* *

RUSIA COMUNISTĂ

Cum a ajuns Rusia țaristă, — Rusia lui Lenin, — Rusia comunistă?

Nu este, de sigur, locul aci de a face Istoria Rusiei din ultimele decenii, — devenitul ei comunist.

Nu vom putea, însă, înțelege marea tragedie, la care omenirea asistă azi, — și care amenință lumea întreagă, — dacă nu vom arunca o ochire, chiar superficială, asupra focarului de unde pornesc toate uneltirile comuniste.

Am examinat această mare chestiune atât în cartea mea *„La Roumanie dans la Guerre et dans la Paix"*. T. II, pg. 85 și urm., cât și într'un Memoriu ce am înaintat guvernului englez și francez, în Noemvrie 1917, și

într'o Conferință, ce am ținut înaintea Comisiunei Afacerilor Străine a Senatului francez, în ziua de 29 Januarie 1918.

*

* *

„Europa și lumea întreagă nu pot fi în pace, dacă Rusia nu este în pace“, — a zis marele filozof și om politic — marele salvator al civilisațiunei, — azi deja uitat, — Presidentul Woodrow Wilson, — căci fără intervenția Americei, nimeni nu poate ști care ar fi fost soarta Marelui Răsboi.

Cuvinte profetice, — care azi, mai mult de cât ori când, se adeveresc.

Rusia este focarul revoluției mondiale, — Rusia este azi animatoarea și sprijinul revoluțiunei spaniole, — Rusia este animatoarea și sprijinul revoluțiunei în China,—Rusia va fi mâine animatoarea și sprijinitoarea ori cărei revoluțiuni sociale în lume.

Dar cum a ajuns Rusia de azi comunistă?

După răsboiul ruso-româno-turc din 1877/78, Rusia a conceput o mare dușmănie în contra Germaniei lui Bismark, care a impiedicat'o să ajungă la Constantinopole și să realizeze vizul tuturor Rușilor, începând cu Petru cel Mare.

Germania, însă, și a luat precauțiuniunile ei: ea a încheiat o alință cu Austro-Ungaria — cu Italia și cu România, pentru eventualitatea unui nou război.

La rândul ei, Franța, pentru a se preveni în contra unui nou Sedan, a căutat o apropiere de Rusia — ale cărei dispoziținni inamicale față de Germania erau manifeste.

Iată cum Franța și Rusia și au legat soarta lor, una de alta, încă din anul 1891.

Când, dar, Marele Răsboi a isbucnit în 1914, cele două țări erau unite printr'o alianță solidă, — care nu permitea nici uneia, nici celei-l-alte vre'o defecțiune.

In zadar, Germania a cerut Franței să rămână neutră, — garantând neutralitatea ei prin gajuri teritoriale, — remise Germaniei, — războiul pornit contra Rusiei, atrăgea forțat în orbita lui și pe Franța.

Se cunosc peripețiile acestui Război, nu este locul a le descrie, — din nou aci, am făcut'o în cartea mea: *„La Roumanie dans la Guerre et dans la Paix"*, (2 volume, Felix Alcan — Paris 1919).

Voi reaminti numai peripețiile prin care Rusia Țaristă a devenit Rusia comunistă.

Impins de intrigile de la Curte — slabul Nicolae II, a încredințat, în Ianuarie 1917, guvernul unui oare care Protopopof, a cărui misiune era de a face tot posibilul pentru a încheia o pace separată cu Germania.

In acest scop, acest Protopopof, s'a apucat să afameze populația din Petrograd, în scop de a o sili să ceară pacea.

Această manoperă a deslănțuit revoluția: sprijinită de *Duma* — parlamentul rus, — și de Cazaci, — ea a silit pe nefericitul Țar să abdice.

Guvernul a trecut în mâna unui guvern de coalițiune — numit de Duma și confirmat de Senat, compus din oameni ponderați, sub presidența prințului Lvoff, ca: Goutschkov, Tereschenko, Milioukoff, Schingareff, Konovalow, Nekrossow, Godnew, Lwow, Procurorul Sinodului și — în fine, *Kerensky, socialist.*

Acesta fu făuritorul nenorocirei Rusiei și lumei întregi.

Acest guvern confirmă alianța cu Înțelegerea — *l'Entente* — și declară că va continua războiul, până la victoria finală.

Kerensky, însă, făcea bandă a parte: de și membru al Guvernului, el era în același timp membru în *Consiliul muncitorilor și soldaților.*

Acest Consiliu a decretat în ziua de 2/15 Martie 1917, *Prikasul* Nr. 1, — care ordona ca în fie care companie, în fie care batalion, în fie care regiment de soldați să se institue comitete de soldați: toate actele regimentu-

lui erau supuse comitetului de soldați, ordinele comitetelor de soldați și lucrători aveau prioritate asupra ordinului Dumei imperiale, — întrebuințarea armelor, munițiilor, etc., erau supuse controlului comitetului soldaților, salutul era suprimat afară din serviciu și în timpul serviciului, vechile formule erau înlocuite cu formule democratice: Domnule General, Domnule Colonel, etc., — era interzis superiorilor de a tutui pe soldați sau a li se adresa în termeni injurioși.

S'a atribuit acest *Prikas* lui Kerensky, — ceace este sigur este că devenit Ministru de răsboi, — Kerensky confirmă acest Prikas — în totul: țara întreagă și frontul fură invadate de Comitete de soldați — și de lucrători.

Toate vechile uri între soldatul rus și superiorul său, isbucniră, — nu mai fu nici o măsură, — nici o margine arbitrarului acestor Comitete.

Din acest moment fură în Rusia două Guverne: unul, guvernul aparent și fără nici o autoritate, — altul guvernul ocult, — al acestor Comitete de soldați și de lucrători, ale căror Prikasuri erau publicate în *Isvestia-Novele,* care deveni astfel Monitorul lor Oficial.

Desciplina fu desființată — în armata rusă, — soldații plecau de pe front și veneau pe front, când voiau.

*

* *

In aceste momente, extrem de grave — de disoluțiune a Rusiei — a sosit în Rusia misiunea socialistă anglo-franceză, compusă din D-l Sanders, deputat în Camera Comunelor — și D-nii: Cachin, Moutet, Lafont, deputați francezi — la 9 Aprilie 1917.

Lor le urmă puțin după acea Albert Thomas, socialist el însuși — Ministrul Ravitalierei.

Ori cine 'și închipuește ușor că sub influența lor, mișcarea socialistă căpătă un nou și formidabil impuls.

Guvernul provizoriu al Prințului Lvoff se prăbuși— Goutschkof, Ministrul Răsboiului — 'și dădu dimisiunea, — el fu înlocuit cu Kerensky.

Tot astfel, Milioukoff abandonă Ministerul de Externe.

La 17 Mai, Ministerul fu complectamente remaniat: socialiștii luară în mână puterea, — sub președinția lui Kerensky.

Socialiștii, din lumea întreagă, aplaudară, — în fine, Rusia putea începe experiența sistemului socialist.

Prima experiență fu încercată de Tchernoff, noul Ministru al Agriculturei.

Acesta se grăbi să dea un Ukaz de expropriațiunea marilor proprietari, promițând de a împărți domeniile lor, gratuit, între țărani.

Deși punerea în aplicare a acestui Ukaz a fost amânată până la ratificarea lui de o Constituantă, care nu a avut nici o dată loc, el fu causa a multor tulburări și nenorociri: proprietarii surprinși fură victimele fără de legilor țăranilor, deslănțuiți în potriva lor.

Cu întronarea Bolșevismului lui Lenin, proprietarii au fost alungați din domeniile lor și țăranii s'au pus în posesia lor, fără nici o formalitate sau despăgubire.

La 3—4—5 Iulie 1917, Lenin, Trozky și Zinoviev deslănțuiră prima încercare de revoluțiune — comunistă.

Cazacii sub comanda lui Kornilloff o înăbuși, — dar zadarnic, căci Lenin fugi — iar Trosky și Zinoviev fură arestați, — de Generalul Korniloff: ei fură puși în libertate imediat de Kerensky.

O nouă remaniere ministerială avu loc: Cadeții, adică moderații, intrară în guvern.

Kerensky convocă, în August 1917, la Moscova, un Congres compus din deputații celor din urmă patru Dume, din representanții: Zemstvos-urilor — municipalităților și organizațiunilor sociale, — *în total 2.500 de delegați!*

Kerensky făcu discursuri fulgerătoare și interminabile.

Când, însă, Generalul Kornilloff — și după el Generalul Kaledin, — Hatmanul Cazacilor, cerură să se reîntroducă disciplina și pedeapsa cu moartea în armată, — Kerensky refuză categoric.

Intre timp, Riga căzu în mâinile Germanilor și cu ea peste un miliard și jumătate de ruble, arme, muniții și aprovizionări.

Ultima încercare de a scăpa Rusia de dezastru fu făcută de Korniloff, la 8 Septemvrie 1917.

In loc să pornească cu Cazacii săi asupra Capitalei și să surprindă pe Kerensky, — în patul lui, — Korniloff i'a trimis un emisar, — pe Procurorul Sinodului Lwow, — somându-l să'i treacă lui puterea.

Drept răspuns Kerensky s'a pus în fruntea garnizoanei din Petrograd, care era toată în solda Germanilor și a pornit în contra lui.

Soldații lui Korniloff au fraternizat cu soldații lui Kerensky — și Korniloff, rămas singur, a fost arestat de Generalul Alexieff, — care mai era încă nominal Generalismul armatei ruse.

Pentru a masca neputința lui, Kerensky constitui un fel de Préparlament, — în care se discuta de seară până dimineața, căci în Rusia toate felurile de ședințe, — a sovietelor — a tuturor Comitetelor de soldați și de lucrători, etc. și a acestui Preparlament, aveau loc noaptea.

Pe când Kerensky făcea discursuri interminabile înaintea acestui pseudoparlament — Lenin — Trotzky și Zinoviev lucrau.

Ei țineau ședințe, în fiecare zi și noapte, în chiar Petrograd, cu soldații și cu lucrătorii, neturburați de nimeni, ba având sprijinul pe față al garnizoanei din Petrograd, — care era dobândită Germanilor, — sprijinitori pe față ai lui Lenin, Trotzky și Zinoviev.

Intr'adevăr, Lenin-Trotzky-Zinoviev, — și alți capi comuniști — care de la începutul războiului locuiau în Elveția — au fost aduși de Germani — în vagoane speciale până la frontiera rusă — și ei s'au instalat, cu ști-

rea și consimțământul lui Kerensky, în Finlanda — de unde în fie care zi ei veneau la Petrograd.

Indrăsneala Comuniștilor nu cunoscu nici o margine.

In prima ședință a Parlamentului lui Kerensky — Preparlament — Trotzky, veni în persoană la ședință, în fruntea unui grup compact, și declară, sus și tare, că el se retrage pentru a merge să spună lucrătorilor, soldaților și țăranilor că Revoluțiunea și poporul erau în pericol.

Din acest moment, abisul era deschis sub picioarele lui Kerensky, — și ale poporului rus.

In ziua de 4 Noemvrie 1917, Consiliul lucrătorilor și soldaților ceru Statului Major al armatei dreptul de a controla actele lui.

La 5 Noemvrie, el adresă un ordin soldaților de a nu se mai supune de cât lui.

La 6 Noemvrie, Kerensky, ceru protecția Préparlamentului lui, care i o dădu complectă—dar ilusorie, — căci el însuși nu a avut nici o dată — și nu avea nici o autoritate.

In noaptea de 7 Noemvrie 1917, jurnalele maximaliste —apărură cu o proclamație, care anunță căderea Guvernului Kerensky, — arestarea membrilor lui și luarea puterei de către Lenin-Trotzky și Zinoviev.

Nimeni nu ridică un deget pentru a apăra pe acest fățarnic turburător al Ordinei, pe Kerensky.

Pe când toți colegii lui Kerensky erau arestați și conduși la fortăreața Petru și Pavel, — Kerensky singur fugea, nestingherit de nimeni — ba poate chiar ajutat: Lenin, Trotzky și Zinoviev 'i plăteau polița ce ei semnaseră față de el la arestarea lor — de la 3—5—6 Iulie 1917.

Iată cum a luat sfârșit primele halucinațiuni revoluționare rusești.

Pe când Kerensky refuza de a introduce pedeapsa cu moartea, Lenin, Trotzky și Zinoviev făcură din moarte, singurul mijloc de teroare și de guvernare.

Sute și mii căzură victimă ororilor revoluțiunei lor.

De aci înainte, faptele s'au precipitat cu o repeziciune vertiginoasă.

Lucrătorii s'au pus în stăpânirea fabricelor, uzinelor, minelor — proprietarii lor fură alungați, fără milă și fără nici o formă sau despăgubire: ei s'au constituit în soviet, în comitet de lucrători, pentru a le administra.

Țăranii, la rândul lor, au luat definitiv în posesiunea lor pământurile marilor proprietari — pe care și le au împărțit între ei, — fără nici o formalitate sau vre'un criteriu oare care.

Dar, Guvernul lui Lenin, Trotzky și Zinoviev, se întărea pe fie care zi, — pe măsură ce mormanul de cadavre al adversarilor lui se urca și el spre cer.

In mai puțin de cât s'ar crede, — acest triumvat luă în mână toată Rusia.

El 'și constitui o armată puternică — grație tesaurului — în aur — al Băncei Imperiale și al Băncei Naționale a României, abandonat de Guvernul român la Moscova în mâna lor.

O gardă puternică de Chinezi veghia ziua și noaptea asupra sacrei persoane a lui Lenin — care, pentru mai multă siguranță 'și mută reședința dela Petrograd la Moscova — în faimosul Kremlin — fosta citadelă a Țarilor.

Câte-va încercări făcute de resturi de armate imperiale — și de câțiva Generali îndrăsneți — fură înnecate în sângele lor, de hoardele roșii, — constituite în grabă de acest sângeros triumvirat.

Odată liniștea stabilită în aparență — căci nici o dată Rusia nu a fost în pace, — Bolșevismul sau Comunismul perfect — absolut — s'a pus să se organizeze pe bazele marxismului absolut.

Mai întâi, familia, — căsătoria, — fu desființată, — azi ea a fost din nou reînființată, sub o formă proprie Rusiei.

Proprietatea individuală, ca principiu, asemeni a fost abolită.

Uzinele, minele etc., au devenit proprietatea Statului — care le exploatează prin Comitete de lucrători — prin soviete: produsul lor aparţine Statului, lucrătorii sunt salariaţii lui.

Proprietatea rurală a rămas în posesiunea ţăranilor, fără nici o formalitate, — fără nici o despăgubire pentru foştii lor proprietari.

In mijlocul acestui cahos, Statul comunist a constituit câte-va vaste cooperative de cultură — pe care le susţine cu mijloacele lui: produsul acestor ferme aparţine — bine-înţeles — Statului.

Comerţul interior — suprimat — un moment, a fost din nou lăsat quasi liber.

Comerţul exterior, însă, este complect în mâna Statului: el singur poate vinde şi exporta produsele ruseşti — în streinătate —: cereale — petroleu, vite etc.

In orice cas, nimeni nu ştie exact ce se petrece în acest mare cahos de 170 milioane locuitori, — care stă călare pe două Continente, pe Europa şi pe Asia.

Toţi acei care au visitat Rusia au văzut — numai acea ce agenţii bolşevici au crezut că le poate arăta.

Acei, care nu sunt orbiţi de pasiune, însă, recunosc că Rusia nu numai că nu este paradisul poporului rus,— dar că el este infernul lui, că starea lucrătorilor este mizerabilă, că ea este cu mult inferioară stărei lucrătorilor din restul Europei: fapt constatat şi mărturisit recent de însuşi Secretarul General al Sindicatului Minier, din regiunea de Nord a Franţei:

Ei bine! Rusia de azi, Moscova, voeşte ca acest Bolşevism să se întindă asupra lumei întregi.

Deja China este, într'o mare ferbere, — Mongolia este bolşevizată şi provincii întregi în plină revoluţie bolşevică.

Spania sângerează şi în toate ţările Comunismul a ridicat Capul şi ameninţă liniştea publică.

Cea d'ântâi victimă va fi Franţa unde Comuniştii au 67 de deputaţi în Cameră şi un Senator, faimosul Marcel Cachin, — condamnat deja o dată pentru acţiunea

lui subversivă, — el este Directorul Ziarului comunist *l'Humanité.*

Iar Socialiștii — au peste 120 de deputați.

Așa dar inimicii Ordinei publice, Ordinei Sociale, înnumără în Camera franceză peste 187 de deputați.

In fruntea Guvernului Franței este însuși șeful partidului socialist — d-l Léon Blum.

Ori, Guvernul acestuia depinde de sprijinul și de voturile celor 67 comuniști, — dacă aceștia 'l abandonă sau votează contra lui, el cade iremediabil: ceea ce s'a și întâmplat.

Primejdia, care amenință Franța, amenință prin repercusiune pe toate cele-l-alte țări.

Pretutindeni, într'adevăr, *Cominternul* — adică autoritatea supremă comunistă din Moscova și'a întins mrejele sale, — nu este țară în care să nu fie o organizațiune comunistă, — să nu existe nuclee comuniste, — toate organizate sub forma de celule — invisibile, foarte greu de descoperit și de identificat.

Iată pentru ce pericolul este cu atât mai grav, cu cât el este invisibil.

Așa a fost în Spania: Moscova a alimentat cu bani și cu agenți presa și pe lucrători, — i'a îndoctrinat până la saturație, — și când momentul a devenit prielnic — aceștia, — oamenii Moscovei — au pus mâna pe putere, luând cu asalt ultimele alegeri ale Cortesilor, în care partisanii lor au avut majoritatea.

Aceasta, însă, nu le'a fost destul: ei au ridicat din patul lor pe adversarii lor, și i'au asasinat, în văzul lumei întregi.

Căci acesta este sistemul întrebuințat de Lenin — Trosky — și Zinoviev în 1917 — pentru a ajunge la putere — și de atunci încoa pentru a se menține la putere: teroarea, asasinatul.

Procesul din zilele trecute al celor 15 comuniști printre cari însuși faimosul Zinoviev — și execuțiunea lor — nu este un epilog — el nu este de cât un inel în lungul

șir de crime ce acest regim a comis și va mai comite: dovadă noul proces Radeck și alții, — iarăși 15 dintre ei condamnați la moarte și executați.

Nu este țară în lume care să scape de sub influența lui.

Vai de România! In ziua când buba comunistă va face explosie în țara noastră: nu mii — nu zeci de mii — ca în Spania — care se află la 5000 de klm distanță, — dar milioane de Ruși se vor arunca asupra noastră și ne vor înnăbuși — ca în 1916—1917, când ca lăcustele ei s'au aruncat asupra noastră, au devorat toate proviziile noastre — fără a trage un foc contra inimicului — cu care din început ei erau de acord.

Iată cum a ajuns Rusia țaristă — Rusia proprietății individuale a solului și a Capitalului, — Rusia comunistă de azi, — în care Statul este proprietarul uzinelor, — solului, — Capitalului, — și produselor comune ale națiunei cel puțin în teorie, — zic în teorie, căci în fapt cu toate samavolniciile lui, Statul tot nu a ajuns să scoată pe țăran din proprietatea și posesiunea lotului de pământ ce el a acaparat în urma — și prin aceasta revoluțiune bolșevică însăși.

Țăranii — în majoritate — sunt individualiști, — ei cultivă pământul lor individual, și reținu produsul lui atât cât ei pot: — până ce sotniile roșii vin să li'l răpească, din mâinile lor.

* * *

Un fapt începe să devină aparent: este că Rusia bolșevică — adică Rusia Marxistă — maximalistă — prin a contrario de Rusia — Marxistă — mencevică, de Rusia moderat comunistă, — evoluiază în sensul tolerării în sânul ei al regimului proprietății individuale a solului și a capitalului, — al tolerării comerțului interior, — și chiar al reconstituțiunei vieței de familie — ba — chiar a tolerării Bisericei.

Insuși regimul militar și politic a evoluat:

In armată, s'au întrodus din nou rangurile și distincțiunile militare: s'a întrodus mai ales disciplina militară: nu mai există în armata rusă faimoasele soviete ale soldaților, care țineau sub călcăiul lor pe ofițeri, — până la Colonel și chiar până la General.

Iar în politică, Miniștrii, dependenți de șeful Comitetului Central și de șeful acestuia — care este azi Stalin, — nu se mai schimbă după capriciul sovietelor: s'a întrodus și aci o oare care stabilitate.

Acea ce este și mai caracteristic este că moneda nu a fost desființată, nici un moment.

Ori, acea ce caracterizează regimul comunist, pur maximalist — *Bolșevismul* — este că într'un assemeni regim moneda, nu ar trebui să existe, - - de oare ce schimbul de mărfuri — vânzarea și cumpărarea lor — nu ar trebui să existe.

Intr'adevăr, în regimul comunist pur, solul și capitalul aparțin Statului, — adică colectivității, — munca este obligatorie pentru toți — și produsul muncei comune aparține și se împarte între toți membrii colectivității, — fiecăruia după trebuințele lui raționabile.

Intr'un assemeni regim nu există, așa dar, acte de schimb, — acte de vânzare-cumpărare — și deci nici monedă, — care nu este de cât un instrument al schimbului.

Ori, la nici un moment, de la 6 Noembrie 1917 și până azi, moneda — Rubla — nu a fost desființată: ea a servit în tot acest interval de timp — pentru a înlesni schimbul — vânzarea și cumpărarea de mărfuri — care nici ea nu a dispărut.

Sistemul marxist perfect — absolut — nu a existat nici o dată — și nu există nici azi în Rusia.

Sistemul aplicat de fapt în Rusia este un sistem hybrid, el nu este nici Comunismul pur și nici Socialismul pur.

El stă călare pe amândouă, — Statul este proprietarul

unor — nu tuturor — uzinelor, minelor, — iar lucrătorii sunt salariați de el„ ca în ori ce uzine patriculare.

Statul are întinse domenii — ale sale — pe care le cultivă cu concursul lucrătorilor, — constituiți în cooperative.

Dar produsul acestor cooperative nu aparține lor exclusiv: el este, mai întâi și mai presus de toate, proprietatea Statului.

Alături de acest sistem, există în Rusia proprietatea privată a unor uzine — a prăvăliilor și magazinelor particulare, — precum și proprietatea privată a solului, pe care proprietarul lui 'l exploatează, ca și în regimul individualist: sub reserva confiscărei produsului lui de Stat.

Aceasta dovedește, încă o dată, imposibilitatea de a înlocui regimul actual al producțiunei, — înlocuind interesul privat, prin interesul colectiv.

Experiența hybridă încercată în Rusia trebue să serve de învățământ acelora care mai hrănesc încă ilusiuni asupra regimului comunist: ea dovedește imposibilitatea acestui regim pur — perfect — absolut, așia cum Lenin a voit ca el să fie în Rusia.

*
* *

COMUNISMUL IN ALTE ȚĂRI

Nici un alt Stat în lume nu a îndrăsnit să mai încerce această experiență.

Indată după răsboi, Comunismul s'a infiltrat în Italia: lucrătorii marelor uzine ca Ansaldo, — Fiat etc., au pus mâna pe uzine, au isgonit pe patroni și pe ingineri și au voit să le conducă singuri, constituiți în soviete.

Ei au pus mâna și pe administrațiile celor mai importante Municipii.

In fine, ei au constituit pe muncitori în sindicate, ascultând de cuvântul de ordine numai ai capilor lor.

Anarhia a acoperit toată Italia.

Mișcarea fascistă, având în cap, pe Benito Mussolini, a extirpat din Italia ultima sămânță comunistă: azi nu mai este în Italia nici un socialist, nici un comunist — și nici un anarhist.

*
* *

Tot astfel este și în Germania: după ce au avut, după răsboi, puterea în mână, — sub suflul lui Adolph Hitler — Socialismul și Comunismul au fost complect alungate din Germania.

*
* *

Comunismul se încearcă, însă, să se înfiltreze — acolo unde va găsi un teren facil, porți deschise, — brațe întinse, ca să'l primească: Cominternul moscovit nu cruță nici un sacrificiu pentru a'l ajuta în opera lui destructivă.

*
* *

SISTEMUL SOCIALIST-COMUNIST

Socialiștii propun, în primul loc, *abolițiunea Statului.*

„Statul, zice Deville, este puterea publică de coercițiune pe care divisiunea în clase în societățile umane, o crează și o menține și care, dispunând de forță, face legea și percepe impositul".

Statul, zic încă Socialiștii, nu a existat în tot-de-una, mai mult încă există societăți umane, având o organițiune socială — însă fără Stat, precum de exemplu: Indienii din America de Nord, — cum au fost și Iroquanii, etc.

Ori, un prim țel de realizat în organizațiunea socialistă este de sigur suprimarea divisiunei în clase a societății: *egalitate socială, absolută.*

„Cessante, însă, *causa, cessat effectus“.*

Divisiunea în clase dispărând, mediul social care făcea posibilă existența Statului schimbându-se, Statul însuși va dispare, în locul lui va intra *noua Organizațiune socială.*

In ce va consista ea?

1) In locul actualei proprietăți individuale a solului, — va intra proprietatea colectivă a Societății asupra solului.

2) In locul proprietății individuale a capitalului și în general a mijloacelor de producțiune, — va intra iarăși proprietatea colectivă a Societății.

3) In locul lucrătorului salariat, — va intra muncitorul nesalariat.

4) In locul întreprinzătorului, care dirige producțiunea și presidă la distribuțiunea venitului național, va intra Societatea.

5) In fine, în locul actualului mod de consumațiune a avuțiilor — în care fie care consumă cât are, — fie care va avea dreptul egal de a'și satisface, din venitul colectiv, toate trebuințele lui raționale.

Intr'un cuvânt, Societatea ea în mână și producțiunea avuțiilor și distribuțiunea lor, și consumațiunea lor.

Pentru acest sfârșit:

Ea va dresa, prin agenții săi, în fie care an cota trebuințelor individuale și colective a cetățenilor, iar în fermele, în atelierele și în uzinele sale, ea va procede la producțiunea bunurilor.

Fie care cetățean este obligat, după puterile sale fisice, să participe la muncile mecanice și obositoare.

Intru cât privește munca intelectuală, ea fiind, după socialiști, mai mult o distracțiune, nu numai că nu se va considera ca o obligațiune generală, dar din contră ca un drept comun pentru toți cetățenii (Osw. Köller, pg. 56).

Și pentru ca principiul obligativității la muncă să fie fără excepțiune și, în chip energic, aplicat, nimeni, dintre acei ce sunt în vârstă legală de a munci, nu va

putea părăsi țara sau chiar reședința lui: cu alte cuvinte toți sunt *adscripti glebae,* de un nou gen.

Societatea 'și reservă dreptul de a desemna fie căruia felul și locul ocupațiunei lui.

Și pentru ca principiul egalității sociale celei mai perfecte, să fie necontenit viu în noua societate, aceasta impune tutulor cetățenilor aceeași instrucțiune și aceeași educațiune.

Nimeni în noua organizațiune, individ sau grup, nu va avea dreptul să întrebuințeze ateliere și uzine, locuințe, mine, mijloace de transport, instrumente, mașini agricole sau industriale etc., fără autorizațiunea Societății și numai în interesul acesteia.

Din venitul colectiv, Societatea, apreciind trebuințele raționale a fie căruia, 'i atribuie bunurile de cari el are nevoe.

Pe acestea, el are dreptul să le consume sau să le economisească și chiar să le transmită prin succesiune.

In fine, în Societatea socialistă, suveranitatea residă în majoritate și inviolabilitatea persoanei, chiar a asasinului, este fondamentul nouei ordine publice, — Societatea are cel mult dreptul de constrângere corporală a criminalului, — nu însă și dreptul de moarte ori de muncă silnică asupra lui.

Prin a contrario — solul și capitalul fiind socialisate, producțiunea fiind treaba societății, este învederat, că nu mai există nici rentă, nici dobândă, și prin urmare, nici arendări sau închirieri — nici împrumuturi — nici instituțiuni de credit: bănci, burse, etc.

Societatea distribuind directamente cetățenilor bunurile de care ei au nevoie — în propriile sale magazinuri — este iarăși învederat: că schimbul și în general— fenomenul circulațiunei avuțiilor din actuala organizațiune sunt cu desăvârșire înlăturate; ast-fel nu va mai exista: nici comerțul interior — nici chiar comerțul exterior, — în hipoteză când toate societățile umane vor admite systemul socialist, — nici monedă, — de oare ce ea nu este de cât un instrument al schimbului.

Până la congresul dela Gotha din 1875, socialiștii admiteau un fel de monedă: acesta ar fi consistat în ziua de lucru — *Arbeitstag.*

Fie cărui muncitor i s'ar fi eliberat un carnet, în care erau în scrise zilele și orele sale de lucru; acestea, în orce ocupațiune ar fi fost întrebuințate, erau absolut egale între dânsele; ast fel că muncitorul nu avea de cât să se presinte cu carnetul său la magaziile societății, se detașeze dintr'ânsul un număr de cupoane, echivalente cu valoarea lucrului ce el dorea, și să'l obțină în schimbul acestor cupoane; pe de altă parte, valoarea acestor lucruri era și ea calculată, tot în ore și zile de lucru, adică socotindu-se numărul orelor și zilelor de lucru trebuincioase pentru a'l produce.

Insă la 1875, în Congresul de la Gota, Socialismul considerând că acest system se atingea prea de aproape cu systemul de azi, s'a grăbit să adandone această propoziținne și să proclame, că:

„Munca este sorgintea ori cărei bogății și ori cărei culturi și de oare ce, în general, munca roditoare nu este posibilă de cât în societate, întregul product al muncei aparține Societăței, adică la toți membrii ei, și de unde obligațiunca la muncă fiind generală, dreptul fiind dar egal, fie căruia i se va da după trebuințele lui raționale".

In rezumat: „Liberi și egali, zice Deville *(Principes du Socialisme,* pg. 210), producătorii vor determina în comun tot ceace concerne producțiunea și din acest moment, în loc să fie jucăria forțelor economice, cari scapă de sub controlul lor, ei vor guverna aceste forțe, după placul lor. Departe de a fi constrânși să sufere o organizațiune socială care regulează condițiunile lor de existență, fără participațiunea voinței lor, ca în casul actual, —ei vor avea, pentru întâia oară, organizațiunea socială pe care, în cunoștință de causă, ei vor fi voit'o. Oamenii vor fi, în fine, proprii lor stăpâni. Desvoltărei înconștiente a omenirei, progresului, adesea sorgintă de suferință, — vor succede o desvoltare con-

ştientă şi un progres, sorgintă unică a bunului traiu pentru toţi, ne mai văzând atunci realisaţiunea ideei care i ar fi dat naştere, împinsă de instituţiunile sociale către alte efecte de cât efectele prevăzute cu drept cuvânt şi voite.

„Universalisaţiunea bunului traiu material şi înţelegerea solidarităţei sociale, care va resulta pentru toţi indivizii din temeliile sociale a acestui bun traiu, vor fi punctul de plecare a unei intense desvoltări intelectuale şi morale, având, fie sub formă individuală, fie sub forma colectivă, de mobil şi de scop, binele, cel mai mare bine şi de consecinţă naturală, desfăşurarea cea mai complectă şi satisfacţiunea personală cea mai liberă a fie căruia".

Iată în trăsături generale şi fugitive conturul viitoarei organizaţiuni socialiste, paradisului inimitabil pe care noua eră ni'l face să-l întrevedem.

*

* *

CUM S'A NĂSCUT SOCIALISMUL-COMUNISMUL?

Cum au ajuns socialiştii la stabilirea principiilor lor fundamentale?

In forma în care se presentă Socialismul şi Comunismul azi, trebue să recunoaştem că ea este cu totul nouă, — că ea nu seamănă nici cu sistemul lui Platon, nici cu acela a lui Thomas Moore, — nici cu acelea ale lui Brissot de Varville, al lui Morely,—al lui Mably, sau al lui Baboeuf — etc. — el este cu totul nou.

Mai mult, încă, el pretinde a fi pur „ştiinţific" — pur doctrinar — repauzând pe baze nesdruncinabile,— de oare ce ele i sunt date de însăşi ştiinţa economică clasică, — date de cei mai autorizaţi părinţi şi fondatori ai acestei ştiinţe.

Astfel atacul socialiştilor în contra proprietăţii so-

lului, — în contra monedei, — în contra rentei solului— în contra muncei salariate și adică în contra însăși baselor actualei Ordine sociale, este inspirat socialiștilor și sprijinit pe cele mai autentice autorități ale științei Economei politice [1]).

*
* *

NOȚIUNEA VALOREI

A produce, în sens economic, înseamnă a crea Valori. Omul nu poate, în sens fisic, nici crea, nici distruge, un singur atom; el nu poate de cât să împrime lucrurilor, cari există în natură, calități utile, să le facă apte a satisface trebuințele sale, sau să augumente aceste calități; toate aceste lucruri, ast fel formate sau transformate, sunt avuții, valori (v. J. B. Say op. citat pg. 81).

Ce represintă, însă, o Valoare?

Cantitatea de muncă, pe care producțiunea ei a costat'o, răspunde Adam Smith.

Dar prețul ei real, adică acea ce ea va costa pe acela, care ar voi să o producă?

Cantitatea de muncă și de osteneală, ce el va trebui sășî impună, pentru a o putea obține. (v. A. Smith, *Recherches sur la nature et les Causes de la richesse des nations,* tradus de Germain Garnier, ed. Guillanmin et Co. 1859 pg. 123).

Ricardo, de și acceptă teoria lui Adam Smith, face, însă, o distincțiune: Valoarea lucrurilor depinde, după el, *a)* de raritatea lor; *b)* de cantitatea de muncă, necesară pentru a le obține.

Sunt, zice Ricardo, lucruri a căror valoare nu depinde de cât de raritatea lor. Nici o muncă nu poate spori cantitatea lor; nici o abondență, ori cât de mare, nu le poate scădea valoarea lor; ast fel sunt: tablourile prețioase, statuele, cărțile și medaliile rari, vinurile de o calitate aleasă care nu sunt produse de cât de unele loca-

[1]) (v. N. Basilescu, Economia Politică Clasică, pg. 21 și urm.).

lități în număr limitat. Valoarea lor este absolut independentă de cantitatea de muncă necesară producțiunei lor; ea variază după averea și gustul celor ce doresc să le dobândească. Ele însă, nu formează de cât o mică parte din numărul mărfurilor, cari sunt obiectul transacțiunilor zilnice. Cu mult mai mare, din contră, este numărul lucrurilor trebuincioase, produse de industrie; cantitatea acestora se poate înmulți în infinit; nu într'o singură țară, dar în mai multe de o dată, cu o condițiune — ca să consacrăm producțiunei lor cantitatea de industrie, de muncă ce ele exig.

De unde: valoarea de schimb a lucrurilor nu depinde de cât de cantitatea comparativă de muncă, pusă în producțiunea fie căruia; ast fel, că-ori-ce spor în cantitatea de muncă trebue, necesarmente, să determine un spor corespunzător în valoarea însăși a lucrului, și, din contra, ori-ce scădere în muncă trebue să aducă o scădere proporțională în valoare. (v. D. Ricardo *Principes d'Economie politique,* Chap. I-er, despre valoare).

Intr'un cuvânt: singura sorginte a valoarei și singura sa măsură este munca și numai munca.

„In starea primitivă și informă a societăței, care precedă acumularea capitalurilor și apropriațiunea solului, produsul muncei, zice într'adevăr A. Smith, aparține întreg lucrătorului, iar cantitatea de muncă întrebuințată, de ordinar, pentru a dobândi sau produce un obiect de schimb, este singura circumstanță, care poate să reguleze cantitatea de muncă pe care acest obiect va putea să o cumpere, să o comande sau să o obțină în schimb". (v. A. Smith T. I pg. 148 și urm.).

*

* *

Nici Adam Smith, nici Ricardo, nu au înțeles, importanța practică a teoriei, ce ei au stabilit.

Socialiștii au făcut, însă, dintr'ânsa punctul de ple-

care al criticilor contra actualei organizațiuni economice a societății și temelia propriului lor system.

Karl Rodbertus-Jagetzow, cel d'întâi, dă semnalul de alarmă, în celebrele sale scrisori către von Kirchmann (v. K. Rodbertus-Jagetzow, *Zur Beleuchtung der sozialen Frage*,— apărut, mai întâi, sub formă de scrisori către von Kirchmann); el consideră pauperismul și crisele comerciale ca o consecință irreductibilă a principiului de mai sus, stabilit de Adam Smith și de Ricardo, adică că „toate bunurile, din punct de vedere economic, nu sunt de cât produsul muncei; că ele nu costă de cât munca".

Pentru ce, însă, muncitorul nu obține, el, întregul produs al muncei sale, toată valoarea pe care el, cu brațele sale, a creat'o, și, din contră, starea lui devine cu atât mai precară, cu cât munca sa este mai productivă, se întreabă socialiștii?

„Când transacțiunile, relative la împărțirea produsului național, sunt lăsate lor însăși, răspunde Rodbertus-Jagetzow (v. Rodbertus-Jagetzow, op. citat t. I. p. 44 și urm., ediținea lui Moritz Wirth, pg. 61 și urm.), oare care circumstanțe, inerente desvoltărei societății, fac că, cu cât productivitatea muncei sociale se urcă, cu atât salariul claselor lucrătoare se reduce la o mică parte din produsul național.

„Atât timp, cât sclavagiul a durat, proprietarul solului, patronul sclavului, și a apropriat, în virtutea forței, tot plusul produs de sclav, nelăsând acestuia, de cât atât cât ia trebuit să trăiască. Când solul a devenit proprietate privată, când capitalul însuși s'a constituit, tot o asemenea constrângere a continuat să se exercite și asupra liberților, ba chiar asupra lucrătorilor liberi. Instituțiunea proprietății solului a avut acelaș efect ca și sclavagiul; primo, de a face ca productul să nu aparțină lucrătorilor, ci proprietarului solului și capitalului; secundo ca lucrătorii, — cari nu posedă nimic, — să fie bucuroși să obțină, în lupta lor cu aceștia, din pro-

dusul propriei lor munci, atât cât le trebue ca să poată continua munca.

„Cu chipul acesta, în locul sclavagiului a intrat systemul contractului între patron și lucrător; acest contract în formă numai, în realitate, însă, nu este liber; foamea a înlocuit biciul; ceea ce odinioară se chiema nutreț *(Futter),* azi se chiamă salariu".

Ori, renta și salariul sunt părțile integrante ale productului național; de unde urmează; că cu cât una, renta, — luată în sensul cel mai larg și coprinzând: renta solului, dobânda capitalului, beneficiul întreprinzătorului, — va fi mai mare, cu atât cea-l-altă, salariul, va fi mai mică și vice-versa.

Lupta, însă, între factorii acestui raport fiind inegală, pauperismul și crisele comerciale sunt resultatul ei normal, — zice Rodbertus-Jagetzow.

Din această critică, Rodbertus a dedus că remediul răului stă în înlăturarea causelor, cari aduc perturbațiunea, adică, în suspressiunea proprietății solului și a Capitalului; el însuși nu a propus nici un sistem, — de și a promis că va da unul în a V-a sa scrisoare, — prin care să arate cum s'ar putea realiza desideratele sale.

Rodbertus-Jagetzow, promotorul Socialismului științific, a dat însuși lovitura de grație nouilor săi adepți: Karl Marx, Lassalle, etc., și planurilor lor de organizațiune socială. La finele celei de a treia sa scrisoare către von Kirchmann, citesc, în adevăr, următoarele rânduri, foarte edificatoare: „Totuși sunt departe de a propune o atare organizațiune pentru present. Nu cred în ori ce cas în absoluta necesitate a proprietății solului și a capitalului, dar cred în necesitatea ei relativă pentru timpul de azi. Cred, chiar, că știința va pricepe să înlocuiască funcțiunile economice ale unei proprietăți, productivă de rentă, dar nu cred că voința liberă a societății este azi destul de tare ca să facă inutilă și *constrângerea la muncă,* pe care această instituțiune o exercită. Ori, munca este principiul progresului social, este litera inițială a ori-cărei bogății, a ori-cărei civili-

sațiuni. Nu cred, dar, — pentru a mă exprima scurt,— că socetatea 'și a isprăvit deja drumul prin pustie, că forța ei morală este destul de mare ca țara făgăduită a eliberărei de proprietatea solului și a capitalului să poată fi cucerită și conservată prin munca liberă. „Pentru ce, dar, ai mai scruta, dinainte, cu un ochiu pătrunzător, dreptul generațiunilor viitoare?; la ce ar putea ajuta să te isbești contra ideei de drept a timpului lor? Ai mai putea, încă, ca Philosoph care urmărește o mai departe desvoltare, — dar ca național-econom practic — proectele d-tale le'ai scris în nisip și cea dintâi undă a mișcărei populare le'ar șterge fără urmă", canchide Rodbertus-Jagetzow (p. cit. t. I. p. 285).

*

* *

Cu Karl Marx, teoria valoarei a lui Adam Smith și Ricardo a atins ultima ei desvoltare.

Munca este, după Karl Marx (v. Karl Marx, *Das Kapital* t. I. p. 140 și urm.), un proces între om și natură. Grație forțelor sale fisice, brațelor, membrelor sale, inteligenței sale, — omul poate păși în fața naturei ca o adevărată putere; el răpește, din natură, toate utilitățile de care el are nevoe.

Pământul, cu toate aprovizionările lui, — așa cum el a apărut omului la început, — există fără faptul nimănui.

Munca singură împrimă avuțiilor, înnăscute în natură, o valoare.

Acestea, la rândul lor, sunt din nou transformate în alte valori tot prin muncă, și așa mai departe.

Ast fel că, dacă considerăm întregul fenomen al producțiunei, din punctul de vedere al resultatului lui, ambele — și instrumentul de muncă *(Arbeitsmittel)* și obiectul de muncă *(Arbeitsgegenstand)* — apar ca instrumente de producțiune *(Produktionsmittel)* și

munca însăși ca o muncă productivă. (v. Karl Marx, op. cit. I. p. 143).

Cu alte cuvinte, lucrătorul este singurul creator al oricărei valori *(Werth)* și al ori cărei plus-valori *(Mehrwerth)*.

Dacă, dar, este așa, pentru ce lucrătorul nu poate rescumpăra, cu salariul său, propriul său produs, se întreabă la rândul său, Karl Marx?

Pentru că, răspunde el, dacă am presupune că un lucrător produce o valoare de 10 mărci pe zi, și că capitalistul 'i ar plăti drept salariu tot zece mărci pe zi,— acesta, capitalistul, neavând nici un profit în producțiune, ar înceta de a mai produce.

Pentru a putea, dară, produce va fi silit să facă din două lucruri unul: sau va căuta să reducă salariul lucrătorului, — ș'il va putea reduce până la minimum de existență, după Ricardo, Rodbertus și Lassale, — sau va căuta să'l facă să lucreze mai multe ore, în aceași zi, — adică să producă mai multe valori de cât represintă salariul, ce el primește; și într'un cas, însă, ca și în cel'l-alt, lucrătorul este exploatat; el nu obține întreaga valoare produsă de dânsul.

Grație acestei exploatațiuni și grație acumulărei valorilor sustrase lucrătorului, se formează Capitalul,— Capitalul! iată inimicul.

*

* *

ERORILE MARXISMULUI

Dacă, analysăm, însă, cu atențiune și fără prejudecată, fenomenul producțiunei, lesne ne putem convinge, că atât premisele propuse de Adam Smith și Ricardo, cât și concluziunile, — logice de alt-fel, — trase dintr'ânsele de Rodbertus și Karl Marx, nu corespund adevărului — realității — faptelor.

Da, este adevărat că omul nu crează nimic: că el nu face de cât să împrime lucrurilor, aflate în natură, o valoare.

Această valoare, însă, nu este numai produsul muncei — ci și al Capitalului.

Ce se înțelege, în adevăr, prin *Capital?* Se înțelege: *a)* materia primă; *b)* Clădirile, uneltele, mașinele; *c)* și, în fine, proviziunile, de cari lucrătorul are nevoe, pentru a subsista în timpul producțiunei.

Negreșit, că dacă vorbim de o producțiune primordială, — adică de aceea, în care lucrurile sunt direct luate din sânul naturei și consumate, fără altă transformare, — nici un capital nu este trebuincios; în acest cas, nimeni nu dispută muncitorului valoarea muncei sale: exemplu, vânatul, pescuitul, etc.; vânătorul, pescarul sunt, în general, absolut și singuri stăpâni pe vânatul sau peștele ce ei au prins.

In producțiunea industrială, însă, de azi, — cu technică actuală mai ales, — chiar în systemul socialist, — producțiunea, fără concursul Capitalului, nu este posibilă. Deci, sau acest concurs este util și eficace, — adică, — Capitalul, în realitate, ia parte la producțiune, și atunci nimeni nu poate și nu trebue să'l obțină gratuit, — sau este inutil, superfluu, și atunci de ce să mai face apel la el?

Zic, că nimeni nu poate și nu trebue să obțină gratuit concursul capitalului, pentru următorul cuvânt:

Capitalul, precum prea bine s'a zis, nu este, în general, de cât o muncă acumulată; el presupune la cel ce'l posedă o îndoită virtute; o muncă, o osteneală în present și o privațiune în present și în viitor. Cu ce drept dar, acel ce nici a muncit, nici s'a privat, poate el reclama, fără a aduce o gravă atingere însăși personalității omului, — principiu mare întru toate, — ca capitalismul să se despoae gratuit în profitul său? Obiecțiune serioasă, pe care socialiștii au înțeles'o, și de aceia ei cer, mai întâi, colectivisarea capitalului și, în urmă numai, usagiul său gratuit?

Discuțiune zadarnică însă; căci, ori cât de priceput ar fi un lucrător, fără Capital, — adică, fără cel puțin materia primă, — care azi mai pretitindeni se aflfă sau în domeniul Statului, sau în acela al particularilor, — el, numai cu munca sa proprie, nu va putea, de sigur, nimic produce: *ex nihil, nihil!*

*

* *

DESFIINȚAREA MONEDEI

Plecând de la principiul, că munca este singura măsură a valorilor, socialiștii au mai dedus încă o consecință; supresiunea monedei metalice.

In această funcțiune, de măsurătoare a valoarei, moneda, în noua organizațiune socială, va trebui să fie înlocuită cu ziua de lucru *(Arbeitstag),* normală ,după care valoarea productelor va fi fixată, și după care se va calcula distribuțiunea lor.

Această idee formează, după mărturisirea lui Karl Marx însuși, adevăratul fundament al socialismului, piatra angulară a întregului system socialist. (v. A. Schaeffle, *Quintessenz des Socialimus,* p. 42 și urm.). Intr'adevăr, în Systemul socialist,atât capitalul, cât și solul sunt colectivisate; ele aparțin Statului. Acesta, prin agenții săi, coordonă producțiunea după trebuințele consumațiunei; producțiunea se îndeplinește în atelierele Statului, cu capitalul și solul acestuia și sub înalta lui direcțiune; fie care, pentru a putea produce, și, prin urmare, trăi, va trebui să se înroleze la munca colectivă; el va executa lucrările ce i se vor indica; drept serviciile aduse el va căpăta un certificat pe care sunt însemnate zilele și orele de lucru; cu acest certificat, el se va presenta la magasinele generale, de unde va putea obține, în schimb, mărfurile de care el are trebuință; prețul acestora, la rândul lor, se va socoti pe

zile de lucru normale, adică după numărul zilelor de lucru trebuincioase producțiunei lor; de exemplu, dacă pentru 100.000 kile grâu ar fi de trebuință 1 milion zile de lucru, pentru o kilă nu ar fi nevoe decât de 10 zile; deci prețul unei kile de grâu va fi de 10 zile de lucru; nu voiu avea de cât să detașez, din certificatul meu, un cupon de zece zile, și voiu avea, din magaziile statului, una kilă de grâu.

Cu chipul acesta, înlăturându-se și moneda metalică, lucrătorul, care, și din causa ei, zic socialiștii, nu primea întreaga valoare produsă de el, va putea de aci înainte să răscumpere cu salariul său toată valoarea sau plus valoarea, ce el a creat.

Dar acest sistem a fost abandonat, precum am văzut, în urma Congresului de la Gotha din 1875, care 'la înlocuit cu acela al distribuțiunei produsului comun după trebuințele raționale ale fiecăruia.

*
* *

NOȚIUNEA RENTEI

Tot din principiul, — că singură munca este creatoare de valoare, — socialiștii au mai dedus încă o consecință: supressiunea proprietății solului.

Aceia-ce este și mai grav, însă, este că însuși Adam Smith a dat întâiul semnal de atac.

„De îndată ce solul unei țări, zice el (v. Adam Smith, op. cit. I. p. 151) a devenit proprietate privată, proprietarilor, ca la toți cei-l-alți oameni, le place să culeagă acolo unde ei nu au semănat; ei cer o *rentă* chiar pentru produsul natural al pământului. Un preț adițional se stabilește asupra lemnelor pădurei, asupra erbei câmpului. și asupra tuturor fructelor naturale ale solului, care, când acesta era posedat în comun, nu costau de cât osteneala de a culege și care, acum, 'l costă mai mult. El trebue să plătească pentru a fi îngăduit să le culeagă, și

el trebue să cede proprietarului solului, din acea ce el culege sau produce prin munca sa. Această porțiune, sau, ceace revine la același lucru, prețul acestei porțiuni constitue renta solului și, în prețul celor mai multe mărfuri, ea formează o a treia parte constitutivă".

Față de un asemenea limbagiu subversiv, declamațiunile socialiștilor, în contra proprietății solului, nu trebue să ne mai mire.

Celebrul aforism a lui Proudhon [1]) *la propriété, c'est le vol!* nu este de cât conclusiunea lui logică.

John Stuart Mill face un pas mai departe de cât Adam Smith.

Să presupunem, zice el, casul că un fel, oare care, de venit ar avea tendință să sporească continuu, fără fapt sau sforțare de nici un fel a proprietarilor lor; că aceștia, cu toată pasivitatea lor, ar deveni o clasă socială continuu îmbogățită, prin simplul mers al lucrurilor. Intr'un asemenea cas, nu s'ar viola nici un principiu, din acelea pe cari repausă proprietatea individuală, dacă Statul și'ar apropria, la chiar aparițiunea sa, o parte sau totul din acest spor. In fapt, nu s'ar lua nimănui nimic; ar fi numai o întrebuințare comună a unui plus de avere, care este produsul exclusiv al circumstanțelor, și care, de alt-fel ar fi un spor nemeritat pentru o clasă anume. Acest cas 'l presintă actualmente renta solului (v. John Stuart Mill, *Principii de Economie politică, I, Cap. II, secția 6).*

Pe de altă parte, socialiștii pretind, după cum am văzut, că de oare ce munca este singură creatoare de va-

[1]) Deja cu câte-va mii de ani înainte de Proudhon, Aristophane, în celebra lui parodie asupra comunismului, „*Adunarea femeilor*", exprimase mai în termeni identici, aceeași idee: Revoluțiunea femeilor s'a terminat; ele au pus mâna pe guvernământ și acum voiesc să organizeze societatea pe principiile comunismului:

Praxagora. Sărăcia nu vai mai fi un mobil, pentru că toți se vor bucura de tot: pâine, sărături, prăjituri, tunice, coroane, mazăre. Ce avantagii vor mai avea ei de a nu aduce la fondul comun? Răspunde dacă ai vre'un cuvânt de zis.

Blephyrus. Cu toate acestea, cei mai hoți astăzi, nu sunt ei, aceia care au toate acestea?

loare, perceperea unei rente de către proprietar este un fapt nedrept, o reducțiune abusivă a salariului lucrătorului; — unii merg chiar,—ca Henry George, în mult citita sa carte *„Progres și Sărăcie“*, — până să acuse existența rentei de toate miseriile, de toate suferințele de cari sunt atinse clasele lucrătoare: ori-ce spor de muncă, ori-ce perfecțiune, ori-ce invențiune, — cu un cuvânt, ori-ce progres social se reduce, — la finele finei, — într'un spor de rentă, într'o îmbogățire nedreaptă a clasei proprietarilor; iar Rodbertus Jagetzow, Karl Marx, etc., arată existența proprietății solului și a rentei cu un mijloc de opresiune și de exploatațiune a claselor lucrătoare, de către cele ce dețin instrumentele de producțiune: solul și capitalul.

Toți acești inimici ai proprietătei și rentei solului nu sunt, însă, înțeleși asupra modului, cum să le nimicească.

Unii, ca Henry George, propun, pur și simplu, confiscarea venitului solului — rentei — fără nici o despăgubire; — această confiscare s'ar opera prin instituirea unui impozit funciar unic, atât de urcat însă, în cât să absoarbă întreaga rentă; impozit care amintesce, — de și pleacă din alte considerațiuni, — impozitul unic al Physiocraților.

Alții, ca John St. Mill, am văzut că se mulțumesc cu confiscațiunea numai a plusului de rentă, — adică a creșterei sale ulterioare.

Socialiștii, mai logici, propun, pur și simplu, readucerea, în patrimoniul comun, a pământului, creat de Dumnezeu pentru usagiul colectiv și comun al tutulor oamenilor.

*

* *

Inainte de a examina toate aceste teorii și propositiuni, este bine să ne dăm seama de opera ce solul o îndeplinește în producțiune.

Solul presintă pentru om o întreită utilitate:

a) Grație forțelor sale vegetative, el permite plantei a trage din pământ hrana, de care ea are trebuință, pentru a subsista și a se desvolta;

b) El conține în sânul său materii prețioase, ca metale, pietre precioase, cărbuni, petroleu, etc., acumulate de acțiunea timpului și cari pot servi la trebuințele omului, fie direct, fie indirect, în industrie;

c) In fine, prin însușirea lui de a putea suporta pe coaja sa pe om și variile lui așezăminte: locuințe, fabrici, căi de comunicațiune, etc., etc., el dă omului un punct de reazim, în acțiunea lui economică; el formează sediul său — *den Standort.*

Insușirile, forțele și materiele, ce solul conține în sânul său, nu sunt negreșit produsul activității omului sau capitalului său; ele sunt orginale și, în parte, nesecabile.

Ast-fel, facultatea solului, de a ne purta pe coaja sa, este originală și nesecabilă; materiele aflate în sânul lui sunt originale, nu însă și nesecabile; în fine, fertilitatea solului este și ea originală, și până la un punct oare care, și nesecabilă.

Toate aceste însușiri, solul le posedă în mod inegal: facultatea de a ne suporta este, de sigur, aproape egală, pretutindeni; locul, unde ea se exercită, dă, însă, solului o valoare inegală; fertilitatea pământului depinde de cantitatea de muncă și de capital, întrebuințate în producțiune; iar, bogăția stofelor minerale, de capriciul naturei. (v. L. 1 Theodor Mithoff, *Die Volkswirtschaftliche Vertheilung* și 9 și urm., în *Schönberger, Handbuch,* t. I. p. 608 și urm.).

Când proprietarul exploată, el însăși, aceste facultăți ale solului cu ajutorul muncei și capitalului său, — negreșit că partea de cooperațiune a naturei, în producțiune, nu se poate distinge, de aceia a muncei și a capitalului.

Un lucru, însă, este cert: ori-care ar fi cantitatea de muncă și de capital întrebuințate în producțiunea so-

lului, o atare producțiune fără concursul forțelor productive și originale ale naturei, nu este posibilă.

Când proprietarul cedă altuia usagiul acestor forțe, atunci apare și partea de cooperațiune a naturei.

Salariul, despăgubirea plătită pentru acest usagiu, este renta solului.

Renta solului nu este, dar, alt-ceva de cât prețul pe care locatarul îl plătește proprietarului pământului, pentru a putea exploata facultățile originale și nesecabile ale acestuia (vezi Nr. 2. Mitoff. loc. cit).

Pentru proprietar, renta constitue, prin urmare, un extra-câștig, adică un profit, fără muncă.

Dară, numai solul poate da un atare extra-câștig, o rentă?

Este, iarăși, unul din meritele tot ale nouei Școli Germene, și, în special, al lui H von Mangoldt și Albert Fr. E. Schaeffle (vezi *H. von Mangold, Grundriss der Volkswirtschaflslehre,* p. 166 și ur. *Albert F. E. Schaeffle, Die Nationalaekonomische Theorie der Absatzverhältnisse,* p. 25 și urm.), de a fi degajat și lărgit adevărata idee de rentă.

Prin rentă, zice Mangoldt, trebue să înțelegem ori-ce câștig, ori-ce diferență care întrece cheltuelile de producțiune ale unui product, iar nu numai extra-câștigul pe care 'l dă solul.

Ori, cheltuelile de producțiune sunt: despăgubiri pentru întreprinzător de riscurile la cari el este expus, dobânda capitalului, salariul lucrătorului, chiria solului. Diferența în plus, între prețul de schimb și quantumul acestor cheltueli, constitue, propriu zis, Renta.

Renta se întâlnește, atât în salariul lucrătorului, cât și în câștigul extra-ordinar, datorit diferitelor „conjoncturi" ale întreprinzătorului.

Talentul artistului, vocea cântărețului, nu se plătesc numai în marginile cheltuelilor lor de producțiune; geniul inventatorului, iscusința comerciantului, ating de multe ori câștiguri, în afară din ori ce proporțiuni cu costul de producțiune al acestora.

Cu drept cuvânt, dar, Schaeffle zice (v. Schaeffle, op. citat p. 31), că de și s'a recunoscut existența unui câștig superior mai mult la renta solului, pentru că ea este cea mai constantă, ea cade mai mult sub simțuri; dar, o asemenea rentă este și trebue să fie pretutindeni. „Isvorând din întâmplare, noroc, geniu natural, conjoncturi, descoperiri și invențiuni, extra-câștiguri sunt în toate ramurile vieței economice; ori, acestea, în substanța lor, concordă în totul, cu renta solului".

Trebue încă să notăm, că, chiar, întâmplarea, norocul, geniul, conjoncturile, descoperirile și invențiunile, ori cât ar fi ele de personale autorului lor, totuși, bine considerate, ele sunt, în general, consecințe, create de omenire în decursul veacurilor,—omul poate întâlni azi în calea sa geniul, el poate face descoperiri, combina diverse „conjoncturi", etc., prin urmare, el profită, de un avantagiu pe care însuși nu l'a adus, — nu l'a creat.

Aceace, nici John Stuart Mill, nici Henry George, nu voesc să vadă, este un fapt, azi aproape universal în lumea civilisată, că: chiar, de am presupune că la începutul formațiunei proprietății solului, primul ocupator a spoliat pe cine-va, — de și este absurd de a vorbi de spoliațiune acolo unde nu există proprietar; ocupațiunea a fost, în tot-de-una, considerată ca mijlocul cel mai legitim de a dobândi proprietatea: *„Res nullius primi occupanti fit"*, ziceau Romanii fără nici o controversă, *„Insula, quae in mari nascitur, ocupantis fit; nullius enim esse creditur"*, zice Gaius — (L. 43 *de adquirendo rerum dominium* D. 41. 1). Iată, negreșit un lucru născut, fără muncă de nici un fel a omului, și care aparține, totuși, celui căruia, pentru prima oară, norocul 'i la scos înainte, — totuși, actualii proprietari, în aproape unanimitatea casurilor, dețin proprietatea lor de la alții, de la cari ei au dobândit'o în schimbul unui preț, — preț, câștigat, iarăși aproape, în tot-de-una, prin muncă. Ori, drept acest preț, cumpărătorul a înțeles să dobândească nu numai valoarea actuală a bunului, ci și șansele, bune sau rele, de sporire sau de scă-

dere a acestei valori; lucru logic, căci: *ubi onus, ibi et emolumentum esse debet.*

Dacă, dar, Statul ar avea acest drept, nescris nicăeri, de a confisca ori-ce spor de valoare intervenită fără faptul proprietarului, ar trebui negreşit ca el să fie şi obligat de a'l îndemnisa, când tot fără faptul sau vina sa, ea ar diminua: ori, aceasta nimeni nu o propune.

Mai mult încă, pentru ce s'ar limita confiscaţiunea numai la renta solului şi nu s'ar întinde ea la toate cele-l-lalte rente, identice, precum am văzut cu aceasta?

Justiţia negreşit, ar exige-o. O asemenea justiţie ar fi, însă, o supremă injustiţie: *Summum jus, summa injuria!*

*

* *

NOŢIUNEA SALARIULUI

In fine, tot Economia politică clasică a deslănţuit în contra actualei organizaţiuni sociale şi economice, aceste lupte de clase, — făcând să se acrediteze credinţa că, în vecii vecilor, soarta celor în miserie, miseră va rămâne, că nici o îndreptare pentru ei nu este posibilă.

Ricardo este marele justiciar, care, în numele legilor eterne, pronunţă această teribilă sentinţă, (1).

Munca, după el, ca orice altă marfă, are un preţ natural şi un preţ curent. Preţul natural este acela care dă lucrătorilor, în genere, mijloacele de a trăi şi de a

1) Cât pentru teoria lui Mathus, după care populaţiunea are tendinţa de a creşte mai repede de cât mijloacele de subsistenţă, — teorie care, în fond se găseşte şi la baza teoriei lui Ricardo asupra salariului, — ea nu merită o serioasă atenţiune. Premisele ei au fost şi sunt desminţite de cea mai superficială observaţiune a faptelor; dovadă strălucită, excesul de producţiune agricolă din ultimii ani, care a cauzat o depreciere atât de considerabilă în preţul productelor, — dovadă, imensele şi fertilurile ţinuturi din Africa, Australia, America încă, care nu aşteaptă de cât braţele omului pentru a fi fecundate. Cu toate acestea, şi această teorie, în timpul său, nu a rămas fără un trist răsunet; — ea a servit de punct de plecare al multor abuzuri, între care sunt şi legile, nu asupra, — ci în contra săracilor, în Anglia.

perpetua speța lor. Prețul curent este prețul pe care lucrătorul 'l primește în realitate.

Cel d'ântâi se determină după modul de traiu al clasei muncitoare, — așa cum el a fost făcut de tradițiunile poporului — de gradul de cultură al acestei clase.

Cel de al douilea, din contră, depinde, pur și simplu, de legea cererei și ofertei.

Ori, când cererea de muncă este mai mare de cât oferta, prețul curent tinde să întreacă prețul natural; și vice-versa, când oferta de muncă este superioară cererei, prețul curent tinde a cădea sub acest preț.

In ambele casuri, însă, reacțiunea, în fapt, este atât de violentă, în cât și urcarea, dar mai ales scăderea întrece cu mult limitele arătate de acest raport.

Ce se întâmplă în adevăr, în fapt?

Când prețul curent întrece prețul normal, clasele muncitoare trăesc negreșit mai bine de cât de obiceiu; ele 'și procură o mai mare cantitate de lucruri, utile sau plăcute vieței, și, prin urmare, cresc și întrețin o familie robustă și numeroasă.

Când, din contră, prețul curent este sub prețul natural, soarta lucrătorilor este de plâns; sărăcia nu le permite a'și procura nici lucrurile necesare existenței; miseria, foamea, reduc numărul lor.

In cazul d'ântâiu, oferta de muncă crește și, prin urmare, salariul scade; în casul de al douilea, oferta scade și salariul crește.

Și într'un cas și într'altul, salariul oscilează în jurul prețului natural; ast-fel că, în ori-ce hypoteză, soarta lucrătorului este judecată; starea actuală, adică, pentru mulți, miseria, — perpetuă și fără leac, — este și va fi lotul lor!

Nimeni mai bine și mai mult de cât Ferdinand Lassale nu a exploatat această teorie a lui Ricardo.

Pentru a pricepe înrudirea celor două doctrine: Economia politică, clasică și Socialismul științific; pentru a admira armonia dintre ele, nu avem de cât să ne repurtăm la următoarele rânduri, pe cari Ferdinand Las-

sale le scria, încă în 1863, în celebrul său *„Offenes Antwortschreiben an das Central Comité zur Berufung eines Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig“:*

„Legea economică de fer (1), zice Lassale (2), — care, sub influența actualelor împrejurări, sub imperiul cererei și ofertei de muncă, determină salariul lucrătorului, — este aceasta: că salariul normal rămâne, în tot-de-una, redus la întreținerea necesară vieței, întreținere, care este necesară de obiceiu unui popor pentru a'și ține zilele și a se continua. Acesta este punctul, în jurul căruia salariul real, în orice timp, gravitează, întocmai ca o pendulă, fără ca, vre'o dată, el să se poată, mult timp, menține de asupra sau cădea de desubt. El nu poate îndelungat să se ridice de asupra acestui mediu, — căci din mai ușoară, din mai buna condițiune a lucrătorilor, se naște un spor de căsătorii și de procreațiune, o augmentațiune a populațiunei lucrătoare, și prin urmare, un spor de ofertă de mâini, care face din nou, ca salariul să cadă, la și sub nivelul său de mai înainte.

„Salariul nu poate, de asemenea, mult timp să se țină nici sub întreținerea necesară vieței; căci, în acest cas, se produc emigrațiuni, lipsă de căsătorii, reținери de a avea și crește copii, și, în fine, diminuare a numărului lucrătorilor prin miserie; toate aceste circumstanțe, în același timp, vor restrânge și oferta brațelor de muncă și vor readuce, din nou, salariul la nivelul său, de mai înainte.

„Adevăratul salariu normal consistă în mișcarea, — constant — în jurul punctului său de gravitațiune; punct în care el, în tot-de-una, va trebui să cadă, în jurul căruia el va trebui să oscileze, câte o dată, întrecându-l (perioada de prosperitate, în toate sau parte din

1) Lassalle zice de bronz *(ehrene)*; am tradus acest cuvânt prin fer, pentru că, în românește, mi se pare că el dă mai exact ideea exprimată de Lassalle.

2) Lassalle op. cit. p. 75 și urm.

ramurile de producțiune), câte o dată, stând sub el (perioada de lipsă, mai mult sau mai puțin generală și de crise).

„Menținerea salariului normal, la aceea-ce este, conform obiceiului unui popor, imperios trebuincios pentru întreținerea vieței și pentru continuarea speciei, — aceasta este, vă o repet, înfricoșătoarea lege de fer, care guvernă, sub condițiunile de azi, salariul muncei.

„Această lege nu poate, de nimeni, să fie combătută. Aș putea să invoc atâția oameni de credință cât și oameni mari și celebri în știința economiei naționale, și chiar din școala liberală; căci, tocmai școala liberală economică este aceia, însăși, care a descoperit și demonstrat această lege.

„Această lege de fer plină de teroare, trebue, domnii mei, să vă o gravați, adânc, în suflet, și la ori-ce cugetare, — de la ea, întâiu, să plecați.

„Cu această ocaziune vă pot da, atât domniilor-voastre cât și întregei stări lucrătoare, un mijloc, fără greș, prin care, o dată pentru tot-de-una, vă puteți preveni în contra tutulor înșelăciunilor, tuturor inducțiunilor în eroare:

„Aceluia, care vă va vorbi de ameliorațiunea soartei clasei muncitoare, puneți'i înainte de toate chestiunea: Dacă el recunoaște sau nu această lege.

„Nu o recunoaște; atunci, trebue să vă ziceți, că acest om, sau voește să vă înșele, sau este de o ignoranță de plâns în știința național-economică. Căci, precum deja am observat, nu există, în școala liberală, nici un economist de nume, care să o tăgăduească. Adam Smith ca și Say, Ricardo ca și Malthus, Bastiat ca și Iohn Stuart Mill sunt unanimi în o a recunoaște.

„Unanimitatea absolută a tutulor oamenilor de știință o proclamă.

„Iar aceluia, care recunoaște această lege, puneți'i întrebarea:

Cum el o va înlătura?

„Şi dacă nu va şti, ce să răspundă, întoarceţi spatele. El nu este de cât un vorbăreţ gol, care, pe voi sau pe el, voeşte să se înşele şi să vă orbească cu frase sonore".

Am văzut deja că şi Rodbertus Jagetzow şi Karl Marx pleacă, ca şi Lassale de la acelaşi punct: soarta lucrătorilor, — cu actuala organizaţiune a muncei, — este inameliorabilă.

ERORILE LUI LASSALLE

Să examinăm, de aproape, valoarea acestei pretinse legi.

Şi, în această privinţă, noua Şcoală Germană a readus ştiinţa pe adevăratul său teren, — pe terenul faptelor şi al realităţii. (1).

Mai întâiu, este oare adevărat că augmentarea salariului lucrătorului trebue să aibă, necesarmente, de consecinţă, înmulţirea populaţiunei?

Este încă oare adevărat că scăderea salariului trebue, în mod fatal, să aducă mortalitatea şi reducerea clasei lucrătoare?

De ar fi şi o propoşiţiune şi alta adevărată, — au ele,

---

1) J. H. v. Thünen, *Der isolierte Staat*, Partea II-a, Roscher, op. cit. t. I, 160 şi urm.; von Mangoldt, op. cit. p. 144 şi urm.; H. Roesler, *Zur Kritik der Lehre von Arbeitslohn*, şi *Grundsätze der Volkswirtschaftlehre* p. 399 şi urm.; H. v. Scheel, *zur Geschichte und Kritik der Lehre von Arbeitslohn*, in Hildebrand Jahrbücher, IX, p. 280 şi urm.; A. G. F. Schaeffle, *Das Gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft*, (ed. III), p. 286; H. v. Scheel, *Die Theorie der socialen Frage;* Adolph Wagner, *Rede über die sociale Frage;* G. Schmoller, *Die sociale Frage und der preussische Staat;* acelaşi, *Die Arbeiter Frage;* Lujo Brentano, *Das Arbeitsverhältniss gemäss dem heutigen Recht;* acelaşi, *Die Arbeiterversicherung gemäs der heutigen Wirtschaftsordnung;* acelaşi, *Die chrisliche sociale Bewegung in England;* acelaşi; *Über die Ursachen der heutigen socialen Noth;* acelaşi, *Arbeitseinstellung und Fortbildung des Arbeitersvertrags;* acelaşi, *Über das Verhältniss von Arbeitslohn und Arbeitszeit;* Schäffle, *Socialismus und Kommunismus;* acelaşi, *Verhandlungen der Bonner Conferenz für die Arbeiterfrage;* acelaşi, *Verhandlungen der Eisenacher Versammlung zur Besprechung der socialen Frage;* Nicolaus Schürren, *zur Lösung der socialen Frage:* Fr. Bitzer, *Arbeit und Kapital;* L. Felix, *Die Arbeiter und die Gesellschaft;* C. Walker, *Die sociale Frage;* Biecher, *Die Arbeiter Frage;* B. Böhmert, *der Socialismus und die Arbeiterfrage;* Bamberger, *Die Arbeiter Frage;* Gustav Schönberg, *Handbuch der Politischen Oekonomie*, t. II, p. 549 şi urm.; etc.

însă, caracterul unor legi fatale, — inexorabile, cari trebue să se realise, în mod absolut și constant?

Toate aceste chestiuni nu comportă un răspuns afirmativ.

Din contră, observațiunea cea mai superficială dovedește, că atunci când lucrătorul dobândește un salariu mai mare, el 'l întrebuințează, nu pentru a'și înmulți numărul copiilor, — ci, din contră, pentru a'și îndulci existența, a'și crea un confort mai mare.

Tot observațiunea dovedește, că numărul copiilor stă, din contră, în raport invers cu starea materială a părinților; — că, cu cât o familie este mai în miserie, cu atât ea are un mai mare număr de copii; că la cei săraci, ori ce prevedere, ori ce frâu, chiar, este necunoscut. Cele două premise ale lui Ricardo și Lassalle sunt, dar, neîntemeiate.

Cât pentru cea de'a treia, ar fi destul să observăm, că dacă, în general, în știința noastră, nu există legi eterne, mai puțin aceasta ar putea revendica un atare caracter; — ea, care depinde de atâtea și atâtea circumstanțe, ea care variază după timp, loc și alte diferite și multiple conjoncturi.

Intr'adevăr, — însuși Ricardo recunoaște că prin salariu natural nu trebue să înțelegem acel minimum, necesariu pentru ținerea zilelor și continuarea speciei, cum pretinde Lassale *(zur Fristung der Existenz und zur Fortpflanzung erforderliche Lebensnothdurft);* ci, aceia, ce, după timp, după gradul de cultură al poporului, — este considerat ca trebuincios existenței, într'un moment dat; că, prin urmare, este vorba aci de o limită esențialmente variabilă; că, această limită tinde a se urca cu civilisațiunea; că, cutare obiecte, considerate, altă dată, ca lucruri de lux, astăzi sunt considerate ca esențiale existenței; că, în fine, chiar adevărată de ar fi, această lege, ea nu are nimic de înfricoșător, nimic de absolut.

Nu există, însă, nici o normă care se determină salariul?

Da.

Mai întâiu, costul de producțiune al lucrătorului; aceia-ce el, în timp și capital, a trebuit să cheltuiască pentru a ajunge la situațiunea bună sau rea, pe care o ocupă în producțiune.

Este învederat, că cu cât un lucrător a trebuit să întrebuințeze mai mult timp pentru a dobândi cunoștințele profesiunei sale, — cu cât el a trebuit să adeste o mai îndelungată vreme până să înceapă a produce, și câștiga; — cu cât mai îndelungat timp el a consumat provisiuni și capital, cu atât el va avea pretențiuni la un salariu mai mare (1).

Al douilea, un salariu odată stabilit într'o profesiune, — el devine un minimum sub care, în general, el nu scade, de cât în foarte rari și grave împrejurări, — tradițiunea, modul de traiu al lucrătorului formează o stavilă, în contra unei descinderi brusce a salariului.

Al treilea, lucrătorii,—mai ales acum, dela abolițiunea legilor în contra coaliținilor și de la proclamarea principiului libertății grevelor, — nu mai apar, în fața patronilor, ca unități, nelegate între ele prin nici un interes, putându-și face unii altora concurență, ci ca o masă animată de unul și același sentiment: menținerca sau sporirea salariului.

Grație prevederei lor, și mai ales grație injoncțiunei de sus, lucrătorii nu se mai găsesc reduși la ultima extremitate: — să accepte propunerea patronului sau să moară de foame; azi, ei pot susține lupta, săptămâni și chiar luni întregi, sprijiniți pe economiile lor individuale sau colective.

In fine, și lucrătorii și patronii au început să se con-

1) După E. Engel, *(Der Kostenwerth des Menschen* p. 72) costul: 1) unui copil, cu o instrucțiune inferioară se sue la 15 ani împliniți la 378 mk, aur (4.672 lei); 2) unui adolescent, cu o instrucțiune de mijloc, la 20 ani împliniți, adică la finele perioadei de ucenicie, se urcă la 12,137 mk, aur (14,172 lei); 3) unui om tânăr, cu o instrucțiune superioară, la 25 ani împliniți, se sue la 27,550 mk aur; 4) unei fete, cu o instrucțiune inferioară, la 15 ani, se sue la 3,763 mk aur; 5) unei fete, cu o instrucțiune de mijloc, la 20 de ani, la 10.655 mk aur.

vingă, că între ei nu există nici o contrarietate de interese; că, din contră, interesele lor sunt comune şi depind unele de altele.

La abusurile inumane ale acelora cari, sprijiniţi pe indiferenţa legiuitorului, nu esitau a lua în această luptă o situaţiune preponderentă, se răspunde, în toate zilele, prin intervenitunea eficace şi morală a societăţei, în favorul celor slabi şi oprimaţi.

De aceia, Şcoala germană, în loc să proclame armonia universală a intereselor, — prin liberul lor joc, — recunoaşte adevărata pornire a omului şi caută, pe cale de autoritate, să-i stăpânească excesele.

Roadele date de această politică sunt visibile.

Chiar reclamaţiunile clasei muncitoare, aspiraţiunile ei către o situaţiune mai bună, sunt semne netăgăduite de o ameliorăţiune simţitoare a stărei materiale, a claselor muncitoare.

Este, în adevăr, ştiut că, pentru a discuta, pentru a reclama, pe cale pacifică, o stare mai bună sau drepturi mai întinse, trebue ca cine-va să fie pus, deja, la adăpostul primelor trebuinţe.

Acel care este flămând, acel care moare de inaniţiune nu cere reforme sociale, nici n'are timpul să meargă şi să discute în întruniri publice planurile de organizaţiune, a unor, — atât de adânci, de alt-fel, — cugetători, ca Friederich Engels, Rodbertus-Jagetzow, Karl Marx, Lassale, etc.; el cere pâine, sau, când nu o are, el 'şi-o ia prin forţă.

Socialismul, trebue să recunoaştem, a adus acest imens serviciu ştiinţei noastre: el a obligat'o să'şi redeschidă ochii, să se verifice.

*

* *

Iată, dar, cum premisele, puse în fruntea acestui studiu, — că Economia Politică clasică a servit de punct de

plecare de bază Socialismului și Comunismului,— s'au adeverit una câte una.

Am putea continua această paralelă, și pretutindeni, nu am găsi de cât aceeași antihesă: Economia politică clasică plutește în văzduh; noua Economie politică socială, din contră, stă ferm fixată pe pământ, în mijlocul oamenilor, înspirându-se și pătrunzându-se de trebuințele acestora, de aspirațiunile lor, de interesele lor superioare și permanente.

Această diferență explică de ce Economia politică clasică, dela chiar fondarea ei, a rămas un fel de dogmă mistică, de care nu s'au putut împărtăși de cât câți-va inițiați; pentru mulțime, ea nu a avut, nici o dată, atracțiune; de unde, fatalmente, și această lipsă de respect de care, în general, ea este înconjurată, în țările unde, încă, ea mai este în curs.

In Franța, de exemplu, cu toate stăruințele puse de adepți fervenți, ca, Bastiat, Frederic Passy, Michel Chevalier, Léon Say și alții; cu toate că în Facultățile de Drept, ea are onoarea unor catedre speciale; cu toate că studiul său este obligatoriu în multe școli speciale, ca școlile de Poduri și Șosele, de Arte și Meserii, etc.; cu toate că economiști, de o mare valoare, au făcut să resună, în aceste celebre incinte, glasul lor autorizat, — totuși, Economia politică clasică nu a putut să fie ocrotită în contra deconsiderațiunei de care ea este, definitiv, atinsă.

„După o perioadă glorioasă, — mărturisește unul dintre cei mai de frunte economiști clasici, (1), — în timpul căreia școala franceză, — (școala prin excelență clasică), — a aruncat asupra științei noastre cea mai viuă strălucire, ea, care a debutat cu Qeusnay, s'a înălțat în mod prodigios cu Turgot, s'a disciplinat cu J. B. Say și s'a desvoltat cu Dunoyer, Bastiat, și Michel Chevalier, pentru a nu vorbi de cât de cei morți, — această

1) Joseph Challey. *Nouveau Dictionnaire d'Economie politique.* Introduction p. XVI.

școală pare că a perdut astăzi din vitalitatea ei. Ea face, încă, figură în lume; dar autoritatea sa, de alt-fel descrescând, ea o datorează mai ales trecutului și câtor-va talente viguroase, moștenitori direcți ai acestuia. Suprimați o duzină din numele ilustre sau celebre, dintre care unele sună tot atât de sus ca și acela al oricărui strein, și cari, de sigur, vor aparține istoriei științelor, nu vedem, printre tineri, cine-i va putea înlocui. Veți întâlni, — element care, negreșit, nu trebue disprețuit și care cu drept cuvânt, ar putea fi invidiat, — oameni de bun simț; veți întâlni, încă, oameni instruiți și specialiști foarte distinși; nu veți întâlni, cel puțin, în număr îndestulător, adevărate spirite științifice.

„Cum se explică această stare de lucruri?

„Causele sunt numeroase. Iată cele principale.

„Ele sunt de trei ordine: unele țin la condițiunea Economiei politice în Franța și la gradul de considerațiune ce ea obține printre noi; altele, la caracterul propriu și la forma spiritului nostru; altele, în fine, la organizațiunea învățământului Economiei politice".

Nu, nu acestea sunt causele pentru care Economia politică clasică a căzut și va cădea: ea poartă, în sine, germenul răului original; soarta ei este judecată; refuzându-se, prin chiar caracterul său absolut și abstract, oricărei idei noui, ori-cărui progres, — negreșit că ea este destinată o orna, — precum vechile mode ornează musele de antichități, — câte-va pagini din istoria științei noastre și nimic mai mult; timpul său a trecut!

*
* *

CUM SOCIALIȘTII ȘI COMUNIȘTII CRED CĂ POT AJUNGE LA REALIZAREA SYSTEMULUI LOR

Noua organizațiune socială va țâșni, zic ei, din chiar viițiile actualei organizațiuni sociale, — și aceasta în mod spontan, — prin forța lucrurilor.

„Desvoltarea economică a societății burgheze, zice

Expunerea de motive a proiectului de program al Congresului din Efurt, din Octomvrie 1891, duce în mod fatal, la desfiinţarea micei industrii, a cărei basă este proprietatea privată a lucrătorului asupra mijloacelor sale de producţiune. Ea despartă pe muncitor de mijloacele sale de producţiune şi'l transformă într'un proletar fără proprietate, pe când mijloacele de producţiune devin monopolul unui număr mic de capitalişti şi de mari proprietari.

„Mână în mână cu această monopolizare a mijloacelor de producţiune merge şi strâmtorarea micilor industrii, merge desvoltarea uneltei până la maşină, merge o creştere uriaşă a productivităţei muncei omeneşti. Dar toate avantagiile acestei transformaţiuni sunt monopolizate de capitalişti şi de mari proprietari. Pentru proletariat şi pentru clasele de mijloc în decădere, — mici citadini şi ţărani, — însemnează creştere a nesiguranţei, existenţei lor, a miseriei, a opresiunei, a sclaviei, a înjosirei, a exploataţiunei.

„Tot mai mare va deveni numărul proletarilor, tot mai numeroasă armata muncitorilor fără lucru, tot mai aspră contrarietatea între exploatatori şi exploataţi, tot mai înverşunat războiul de clase între Burghezime şi Proletariat, pe cari societatea modernă i separă în două lagăre inimice, iată caracteristica comună a tutulor ţărilor industriale".

Dar procesul de expropriaţiune nu se opreşte la clasa muncitoare, ci marele capitalist, combate, în al douilea grad, pe micul capitalist şi mergând din concentraţiune în concentraţiune a producţiunei în marile exploataţiuni, „un capitalist, zice la rândul său Karl Marx, omoară mulţi alţii. Mână în mână se desvoltă în mijlocul capitalului privat: forma colectivă (socială) a muncei pe trepte continuu crescânde, — conştienta aplicaţiune tehnică a ştiinţei, exploataţiunea în comun conform unui plan determinat a solului, transformaţiunea mijloacelor private de muncă în tot mai comune şi întrebuinţarea tutulor

mijloacelor de producțiune ca mijloace comune ale muncei sociale combinate", iată resultatul actualei stări economice.

Din concentrațiune în concentrațiune a producțiunei, numărul capitaliștilor devenind din ce în ce mai mic, va face să nască revoluțiunea claselor muncitoare, tot de una crescânde, și deja înstruite, unite și organizate prin însuși mecanismul procesului de producțiune capitalistic.

Insuși Capitalul va deveni propriul său prisonier — adică al producțiunei sociale, care 'l a produs și desvoltat. (v. Karl Marx — *Des Kapital).*

Atunci, însă, ceasul proprietății private a capitalului va fi sunat!

„Die Expropriateurs werden expropriert!, — exclamă Karl Marx. Felul producțiunei și apropriațiunei capitaliste era prima negațiune a proprietății private, fondată pe propria muncă. Această negațiune se neagă ea însăși acum și împinge la reînființarea proprietății individuale, totuși pe basa dobândită de era capitalistă: adică pe basa cooperațiunei muncitorilor liberi și a proprietății lor comune, asupra solului și asupra mijloacelor de producțiune, produse de muncă. Precedenta transformațiune a fostei atât de răspândită proprietate privată fondată pe muncă în capitalul modern a fost un porces cu desăvârșire inegal, mai lung, mai aspru și mai greu de cât transformațiunea capitalului privat, deja repausând pe felul de muncă social, în proprietate socială. Acolo era vorba de expropriațiunea maselor poporului de către câți-va, aici din contră este vorba de expropriațiunea câtor-va de către masele poporului".

Lucrul dar este lămurit: noua revoluțiune va fi adusă de însăși forța împrejurărilor și chiar fără concursul socialiștilor.

Cu cât capitaliștii vor exploata și vor combate pe necapitaliști, cu cât mai mulți mici capitaliști vor fi în-

ghițiți de marii capitaliști, cu atât ora supremă se va apropria mai curând.

Socialiștii dar nu ar avea de cât să aștepte, în pace.

Pentru a grăbi, însă, sosirea acestei ore cu un minut mai de vreme, armata socialistă s'a mobilizat, — s'a organizat. Ea vizează deocamdată la cucerirea Statului, adică a puterei, din înălțimea căreia ei se impună de va fi nevoe ori să dirigă numai noua organizațiune socială.

Și pentru a păși cu puteri unite la cucerirea acestui mare ideal, ei au răspuns cu entusiasm la apelul disperat al lui Karl Marx: *Proletarier aller Länder, vereinigt euch!* Proletari din toate țările uniți-vă!

Rând pe rând consfătuiri au avut loc, fie asupra planului de răsboiu, fie asupra mijloacelor de întrebuințat pentru a ajunge la victorie.

Pentru a ne face o idee exactă de tendințele lor, este nevoe să vedem însăș resoluțiunile lor, — cele mai importante, luate de Congresul din Londra din 1864, de cel din Gotha, din 1875 și de cel din Erfurt, din 1891.

„Considerând, zice Congresul din 1864,

„că emancipațiunea claselor muncitoare trebue să fie cucerită de către însăși clasele muncitorești, că lupta pentru emancipațiunea claselor muncitoare nu înseamnă o luptă pentru privilegii și monopol, ci o luptă pentru drepturi egale și pentru datorii egale, și pentru abolițiunea domniei tutulor claselor.

„că dependența economică a omului de muncă de către monopolul instrumentului de muncă, formează sorgintea vieței, basa sclaviei sub orice formă, a miseriei sociale, a degradațiunei intelectuale și a dependenței politice.

„că de aceia emancipațiunea economică a claselor muncitoare este marele scop căruia trebue să i fie subordonată ca un simplu mijloc, orice mișcare politică:

„că toate sforțările îndreptate până acum către acest scop au fost zădărnicite din causa lipsei de solidaritate între diferitele ramuri de muncă, în fie care țară, și a

lipsei unei legături frățești a muncei între clasele muncitoare a diferitelor țări.

„că emancipațiunea muncei nu este o problemă nici locală, nici națională, ci socială, care îmbrățișează toate țările în cari există societate modernă și a cărei soluțiune depinde de acțiunea practică și teoretică a țărilor celor mai civilisate.

„că renașterea actuală a claselor muncitoare, în țările industriale ale Europei, pe când deșteptă noui speranțe, conține, însă, în sine o atragere de seamă solemnă de o cădere în vechi erori și cere o alianță imediată a acțiunilor isolate.

„Pentru aceste motive, primul congres internațional al lucrătorilor declară că asociațiunea internațională a lucrătorilor și toate asociațiunile și individele depinzând de dânsa recunoaște adevărul, dreptul, și morala ca fundament al conduitei lor între dânșii și către toți oamenii fără deosebire de culoare, credință sau naționalitate. Congresul consideră ca o datorie de om a pretinde drepturile unui om sau unui cetățean nu numai pentru sine însuși ci pentru ori cine. Nici un drept fără datorie, nicio datorie fără drept".

Deja sub influența lui Ferdinand Lassalle, socialiștii din Germania încă din 1863, s'au grupat într'o asociațiune politică, și au format un adevărat partid politic. *„Der allgemeine deutscher Arbeiter Verein"*.

Iar la 1869 la congresul de la Eisennach, s'au pus basele partidului social-democrat al lucrătorilor: *Die Socialdemokratische Arbeiterpartei"*.

Și în congresul de la Gotha din 1875, după ce precum am văzut, s'a proclamat principiul că munca este sorgintea ori cărei avuții și oricărei culturi, că produsul muncei este un produs social și că atare aparține societății, că fie care cetățean are dreptul la satisfacerea trebuințelor sale raționale, — după ce se constată încă o dată că în societatea actuală mijloacele de muncă sunt monopolul clasei capitaliste, că acest monopol este causa

dependenței muncitorului, causa miseriei și sclaviei lui în actuala societate.

Că emancipațiunea muncitorului exige transformațiunea mijloacelor de muncă în bun comun al societății și organizațiunea socială a muncei generale cu drept de folosință în comun și cu o dreaptă repartițiune a produsului muncei.

Că, în fine, emancipațiunea trebue să fie opera claselor muncitoare, însăși, față de care toate cele-l-alte clase sunt numai o masă reacționară.

Congresul opinează că:

„partidul socialist al lucrătorilor din Germania 'și propune ca țel prin toate mijloacele *legale* un stat liber și o societate socialistă, sdrobirea legei de fer a salariului prin suprimarea sistemului de muncă salariată, abolirea exploatațiunei sub ori ce formă, înlăturatrea ori cărei inegalități sociale sau politice.

„Partidul socialist german de și lucrează în limite naționale, este consciu de caracterul internațional al mișcărei lucrătorilor și hotărît de a îndeplini toate îndatoririle pe care acesta i le ar impune, pentru a face adevărata înfrățire a tutulor oamenilor.

In fine, „Partidul socialist al lucrătorilor din Germania, cere pentru a îndruma soluțiunea chestiunei sociale, înființarea de asociațiuni socialiste de producțiune, cu mijloacele Statului sub controlul democratic al poporului muncitor. Asociațiunile productive sunt a se înființa pentru industrie și agricultură în așa măsură în cât dintr'ânsele se nască organizațiunea muncei generale".

Iar ca mijloace pentru a atinge acest țel, partidul socialist și propune să urmărească:

1. — „Dreptul de vot și de alegere, general, egal și direct, cu votare obligatorie și secretă a tutulor cetățenilor de 20 de ani pentru toate alegerile și toate hotărîrile în Stat și Comună. Alegerea și votarea să aibă loc într'o Duminică sau zi de sărbătoare;

2. — Legislațiunea directă prin popor. Decisiune asupra războiului și asupra păcei de către popor;

3. — Serviciul militar general și obligatoriu, miliții în loc armatelor permanente;

4. Abolițiunea tutulor legilor de excepțiune, în special asupra Presei, legilor de asociațiune și de întrunire; mai ales a tutulor legilor care restrâng expresiunea opiniunei — libertatea gândirei sau a cercetărei;

5. — Justiția să se dea de popor. Gratuitatea justiției;

6. — Educațiunea generală și egală de către Stat. Obligativitatea învățământului în toate stabilimentele de instrucțiune. Declararea religiei ca lucru privat".

Iar, deocamdată, acest partid urmărește în sânul actualei organizațiunei sociale — următoarele scopuri:

1. — Cât mai mare posibilă extensiune a drepturilor și libertăților politice, în sensul celor de sus;

2. — Un impozit unic progresiv pe venit pentru Stat și Comună, în locul impozitelor indirecte, care apasă azi poporul;

3. — Drept de coalițiune nemărginit;

4. — Ziua normală de lucru corespunzând trebuințelor societăței;

5. — Prohibițiunea muncei copiilor și a ori cărei munci a femeilor, vătămătoare sănătăței lor sau moralității;

6. — Legi de protecțiune a vieței și sănătăței lucrătorilor. Măsuri de control sanitar al locuințelor lucrătorilor. Inspecțiune a minelor, atelierelor și industriei domestice de către funcționari aleși de către lucrători: o lege eficace de obligațiuni;

7. — Regularea muncei în închisori;

8. — Complecta administrațiune de către însuși lucrători — a caselor de ajutor sau de susținere a lucrătorilor.

In congresul de la Wyeden (în Elveția), cuvântul „legal", de la art. II, al. I, a fost suprimat, — dând

prin urmare să se înțeleagă ca orice mijloace legale sau revoluționare sunt admise.

Iar în congresul de la Erfurt din 1891, partidul social-democratic al Germaniei a votat un nou program, în care însă voiu nota numai variațiunile de cel precedent de la Gotha.

Ast-fel ei cer:

„Sistemul de alegere proporțional, și până atunci o nouă împărțire a circumscripțiunilor electorale, după fie care recensământ.

Legislatura bienală.

Despăgubire pentru aleși.

Suprimarea ori cărei restricțiuni de drepturi — afară de casul de alienațiune mintală.

Votul anual al impozitelor.

Educațiune militară, generală și obligatorie.

Resolvarea tutulor conflictelor internaționale prin arbitrajiu.

Abolițiunea tutulor legilor cari nedreptățesc pe femei față de bărbat, atât sub raportul dreptului public cât și privat.

Suprimarea ori cărei cheltuieli cu din bani publici pentru scopuri bisericești sau religioase.

Comunitățile religioase și bisericești, sunt a se considera ca asociațiuni private, care 'și administră deplin afacerile lor.

Laicisarea școalei,

Asistența judiciară gratuită,

Judecători aleși de popor.

Apel la popor, în afaceri criminale,

Despăgubiri pentru cel pe nedrept acusat, arestat sau condamnat.

Abolițiunea pedepsei cu moarte.

Gratuitatea îngrijirilor medicale și a medicamentelor — inclusiv nașterile.

Inmormântări gratuite.

Obligațiune de a se taxa contribuabilul însuși.

Imposit progresiv pe succesiune, după valoarea moştenirei şi gradul de rudenie,

O legislaţiune eficace pentru protecţiunea lucrătorului.

Fixarea unei zile normale de lucru la maximum opt ore.

Prohibiţiunea de muncă a copiilor mai mici de 14 ani.

Prohibiţiune a muncei de noapte afară de acele industrii cari după natura lor, din motive tehnice sau pentru interesul general necesită o muncă de noapte.

O pausă neîntreruptă de cel puţin 36 de ore pe săptămână, pentru fie care lucrător.

Prohibiţiunea Trucksystem: adică a plăţei lucrătorilor în marfă, în loc de bani.

Control a tutulor exploataţiunilor, cercetarea şi regularea relaţiunilor de muncă în oraş şi în ţară de către un funcţionar, imperial, cantonal, sau de atelier.

Higiena eficace.

Egalitatea de drepturi pentru muncitori agricoli ca şi pentru servitori şi lucrători industriali. Inlăturarea legislaţiunei uceniciei.

Garantarea dreptului de coaliţiune.

Luarea asupra imperiului a asigurărei generale a lucrătorilor cu coadministraţiunea acestora.

*

* *

Iată expus, în mod fidel, întregul sistem socialist.

Am văzut criticile aduse de el actualei organizaţiuni sociale.

Am văzut de asemeni în ceace el consistă — ceace socialiştii voesc să pună în loc.

Am studiat şi mijloacele prin care ei vor să ajungă la acest resultat.

In fine am văzut şi aspiraţiunile lor cele mai depărtate — precum şi pe acelea mai practice, mai reale şi mai apropriate de noi.

EXAMEN CRITIC AL DOCTRINEI SOCIALISTO-COMUNISTĂ

Socialismul este o doctrină revoluționară: el urmărește resturnarea actualei ordine sociale, fondată pe idea de Stat, de familie, de proprietate privată și înlocuirea ei cu o ordine socială socialistă — fondată pe proprietatea colectivă a solului, a capitalului — și în general a tuturor mijloacelor de producțiune a bunurilor, — producțiunea fiind comună, resultatul ei este comun, — din el se va împărtăși fie care membru al societății după trebuințele lui raționale.

Comunismul împărtășește exact aceași doctrină, — singura deosebire între aceste două secte ale aceleași dogme este o deosebire de metodă, de realizare.

Socialismul crede că poate realiza scopul lui pe căi legale, — prin sufragiul universal, — cucerind puterea — cu ajutorul lui — să impună doctrina lui societății prin căi legale: Lassalle, Bebel — Liebknecht — Jaurès, etc.

Comunismul, însă, crede că aceasta este o utopie — un vis, — că nici o dată societatea burgheză, de bună voe, nu va consimți să se sinucidă, prin persuasiune.

Comunismul, prin urmare, arborâ pe față un drapel activ revoluționar.

Sprijinit, susținut, înflăcărat și alimentat de Internaționala III al cărui sediu este la Moscova, Comunismul se organizează în toate țările ca un partid revoluționar.

Combătut, ca o dotrină perversă şi pernicioasă, el este silit — adesea — să lucreze clandestin, — în ascuns.

Nu există ţară în lume, — nici una nu a scăpat, — contaminaţiunei lui, — în care Comunismul să nu aibă proseliţi, — toţi, organizaţi în modul cel mai sever.

Sistemul general este de sigur de a se înfăţişa opiniunei publice ca un partid cu o doctrină nouă: doctrina comunistă —: *dominaţiunea proletariatului.*

Acest partid 'şi are organizaţia lui politică, — el se presintă în alegeri cu drapelul lui şi cere voturile alegătorilor pentru ideile şi metodele lui.

El are presa lui, — tracturile lui, mijloacele lui de propagandă —: acestea sunt cele mai bine organisate şi cele mai puternice.

El are de ex., în Franţa senatorii şi deputaţii lui, — printre care unii oameni de mare valoare, ca d-l Denis Cachin — senator de Sena — Directorul Ziarului *l'Humanité* şi alţii.

In Germania, candidatul lui, — Düsterberg, — a obţinut, la ultimele alegeri preşedinţiale din Mai 1932, — la ultimul scrutin, 2.600.000 voturi, ceace înseamnă că el avea o puternică influenţă în masele populare, — pe când candidatul social-democrat Thälmann obţinea, la primul scrutin 4.900.000, — iar la al doilea 3.700.000 voturi, — Adolph Hitler, la al doilea scrutin 13.400.000, şi Mareşalul Hindenburg 19.300.000 voturi, fiind fost ales.

Ar fi fost destul ca comuniştii să se unească cu socialiştii-democraţi, care la aceste alegeri au avut 4.900.000 voturi, pentru ca întreaga politică a Germaniei — ce zic? — a lumei întregi să se schimbe — *du tout au tout.*

Cea mai periculoasă formă a acestei organizaţiuni este acea a celulelor.

In toate atelierele, în toate uzinele, — până şi în cazărmi, — şi în armată, comunismul a înfipt rădăcinele lui sub forma de celule invisibile.

Ele sunt constituite dintr'un mic grup — de 3—5 — ori mai multe persoane, — nici un grup nu cunoaşte pe cel-l-alt, — legătura dintre ele sau cu Centrala se face printr'un singur membru, — om de încredere al organizaţiunei.

Este inutil de a adăuga că această organizaţiune nu are nici un scrupul, nici o limită, — toate mijloacele sunt bune pentru ea: asasinatul este arma cea mai obicinuită.

Comunismul modern nu este de cât continuaţiunea, ca metodă, a Nihilismului rusesc — a Anarhismului — care a însângerat lumea atâtea decenii — care duce azi la peire, — la nimicire totală, — frumoasa Spanie a lui Filip II, a lui Cervantes — şi a atâtor mari poeţi şi pictori.

I

ORGANIZAŢIUNEA POLITICĂ A SOCIETĂŢEI IN SYSTEMUL SOCIALISTO-COMUNIST

Prima instituţiune la care socialiştii se atacă am văzut că este Statul.

Statul, au zis ei, nu este prin el însuşi o societate socială, ci pur şi simplu, un organ de coerciţiune, pe care divisiunea în clase 'l produce, — pe care ea 'l menţine şi pe care, pentru acest sfârşit, — tot ea 'l prevede cu puterea de a face legea şi de a percepe impozitul.

Societatea ideală ar fi acea care ar trăi fără Stat; în care toţi oamenii s'ar comporta unii faţă de alţii în mod frăţesc, fără ca vre'o constrângere să fie necesară, fără ca vre'un impozit să fie de trebuinţă.

Mai mult, încă, o asemeni societate a şi existat; prin urmare, ea nu este numai o închipuire a noastră, ci o adevărată realitate.

Astfel, la Indienii din America, şi în special la Yroquanii — la baza societăţei era *gens,* care nu era

alt ceva de cât o grupare de indivíde, atribuindu-şi o origină comună, locuind în aceleaşi teritoriu.

Ori toţi membrii unei gens indiană erau egali şi liberi şi se comportau între ei frăţeşte.

In timp de pace, ei alegeau un Sachem, pe care 'l puteau revoca după voinţă şi a cărui autoritate, lipsită de orice mijloc de coerciţiune, era numai morală.

Cât pentru şefii numiţi în casuri de răsboiu, ei nu aveau de cât conducerea expediţiunilor şi erau revocabili ca şi Sachemul.

Adunărilor adulţilor, bărbaţi şi femei, aparţinea suveranitatea.

Inăuntrul tribului — care era format din reuniunea mai multor *gentes* şi înăuntrul federaţiunei triburilor, suveranitatea resida în reuniunea Sachemurilor, cari formau un consiliu al tribului, — respectiv un consiliu federal al acestora; iar deliberaţiunile lor aveau loc în presenţa membrilor tribului sau federaţiunei, cari aveau şi ei dreptul de a interveni în desbateri.

Pe de o parte,, Sachemii erau revocabili, — iar pe de altă, pentru ca o decisiune valabilă să fi putut fi luată — trebuia ca Sachemii unui trib, — respectiv ca Sachemii tuturor triburilor să voteze în aceleaşi sens: *adică să fie unanimitate.*

Deci, conchide Deville (p. 156), „dacă găsim aci o organisaţiune socială, nu avem nimic însă care să corespundă cu Statul; căci nu găsim nici cea mai mică urmă de acea ce constitue Statul; nici o autoritate, „învestită cu forţă şi cu dreptul de a constrânge", legea, regula de urmat pentru oare care colectivitate, nu era de cât expresiunea voinţei acestei colectivităţi, în tot de una gata a se manifesta în mod eficace şi nu era nici un impozit".

Ori, instituţiunea *gens,* a existat şi la Roma şi la Atena; mai mult încă, pretind socialiştii, numele ei caracteristic se poate urmări până în timpurile homerice.

Şi chiar atunci când germenele distincţiunei ereditare între familii începe să apară, chiar atunci când ele 'şi dau un şef, *Basileos,* acesta nu are de cât atribuţiuni militare, judiciare, şi religioase, — o putere politică sau guvernamentală, răspunzând la aceia ce constitue esenţialmente Statul, nu există.

* * *

Toată această teorie însă repausă pe o basă greşită.

Aceace constitue Statul şi formează causa lui eficientă, nu este puterea politică sau guvernamentală, nu este puterea de constângere şi dreptul de a preleva impozite.

Aceste sunt mijloacele, prin care el atinge ţelul său suprem.

Acea ce, după mine, dă fiinţă unui Stat este interesul social, interesul comun al tuturor, în opositiune cu interesul individual al fie căruia.

Precum interesul individual — constitue scopul de viaţă al individului şi se întrupează în aceasta, —

Tot astfel şi interesul colectivităţei, interesul tuturor membrilor societăţei, consideraţi la o laltă, constitue scopul de viaţă al Statalui şi se întrupează în Stat.

Pentru a'l face să triumfe, — pentru a'l face să fie viu în mijlocul tuturor, şi pentru fie care cetăţean în parte, societatea a trebuit să prevază Statul cu mijloacele necesare realisării scopului său — căci *qui veut la fin veut aussi les moyens.*

Printre aceste mijloace sunt, în primul loc, o organisaţiune politică, adică un guvernământ, chemat a menţine ordinea înlăuntrul şi în afară.

Dar această organisaţiune politică, pentru a'şi îndeplini misiunea, are nevoe de organe speciale, prepuse fie care la paza interesului general, — ea mai are încă nevoe şi de mijloace.

In fine, pentru a determina acea ce este permis fie căruia în sânul societăței, de aceia nu'i este permis, — societatea a trebuit să edicte norme de conduită, adică să facă legi.

Cine zice însă lege, ordine, — zice supunere.

Acum că această supunere este o pornire firească și voluntară a individului, ori este resultatul cominațiunei legei, ori constrângerei efective a agentului acesteia, aceasta este o disputare de cuvinte, iar nu o controversă serioasă.

Dacă toți oamenii, pentru a se conforma legilor positive, ar avea nevoe, — fie care din ei, — de o constrângere corporală, acesta ar fi o adevărată nenorocire, — ori ce organizațiune socială ar fi imposibilă, — societatea ar semăna cu o mare închisoare, ori cu o casă de nebuni, — în care fie care dintre cetățeni ar avea nevoe de supravegherea unui agent sau de o camisolă de forță.

Interesul general, sentimentul de solidaritate socială, este atât de viu în fie care cetățean, — și conștiința morală este atât de puternică în fie care dintre noi, — încât supunerea la legile positive sau numai morale, este un fapt firesc și instinctiv al aproape unanimităței membrilor societăței.

Câți, într'adevăr, dintre cetățenii unei țări cunosc codul penal, prohibițiunile și pedepsele lui? Câți cunosc preceptele moralei, și pedepsele ce le sancționează?

Atât de puțini, în cât mulți chiar, după ce au eșit după băncile unei școale de Drept, încă le ignoră.

Ce forță, dar, i reține a nu înfrânge dispoziținni pe cari ei nu le cunosc?

Numai forța morală, conștiința de drept, — care este înnăscută în omul social.

Și vice-versa, cu toată amenințarea pe care legile o edictă, cu toate pedepsele exemplare pe cari societatea le execută, — oamenii rău nărăviți, unii împinși de un instinct bestial, iar alții atrași de lăcomia de lucru, de profit, cu știință se expun la rigoarea lor.

Nu odată, ba aşi putea zice că acesta este un fapt aproape general, că assasinii cei mai celebri au asistat deja la mai multe execuţiuni capitale, — şi în loc de frică, aceştea le'au excitat şi mai mult privirile lor feroce: acesta este, chiar, unul dintre motivele pentru care execuţiunile capitale, care, în Paris de exemplu, se făceau în public, pe piaţa Grevei, se fac azi în interiorul temniţei — de la Roquette.

*
* *

In organizaţiunea socialistă-comunistă, *constrângerea nu există,* — nu există asemenea nici pedepse, ci numai *persuasiune morală.*

Aşi voi să sciu dacă aceasta ar fi fost suficientă pentru a împiedica pe un Vacher sau pe Jaques *l'eventreur* să înceapă o nuoă serie de crime dacă li s'ar fi dat drumul din închisoare?

Nu, — acestea sunt visuri, — sunt idei morbide: Socialismul modern respiră un adevărat anarhism, un desăvârşit nihilism.

Numai aceştia cer abolißiunea ori cărei autorităţi, pentru că numai ei au interes a se teme de ochiul său vigilent.

Oamenii cinstiţi, oamenii de ordine, aceia în care respectul dreptului altuia, persoanei şi avutului său, sunt sentimente înnăscute în el, reclamă, precum aţi văzut, o mai amplă acţiune, o intervenţiune mai frequentă şi mai eficace a Statului.

*
* *

Dar, Socialismul conţine în sine propria sa contradicţiune.

Socialismul proclamând principiul obligativităţei muncei, nu proclamă el printr'aceasta chiar necesitatea constrângerei? Cine altul o va exercita de cât tot Statul, — adică organul permanent al interesului social?

Iar întru cât privește organizațiunea socială a Yroquanilor, — ea nu a fost de cât prima piatră pusă la edificul social modern.

Nu numai la Yroquani suveranitatea a fost exercitată direct de popor: ci și la Germani,— după cum ne spune Tacit, și la Romani, — și la Greci, după cum știți, și în fine, chiar în timpurile moderne — în Elveția— ce altceva este dreptul *de referendum?*

Tot asemeni — modul de formațiune al Consiliului tribului sau al consiliului federal — este și azi întrebuințat direct sau indirect, de ex., în America — Senatul Republicei Statelor Unite se formează din delegațiunile representanților diverselor State.

Consiliul federal al Imperiului Germaniei era compus din delegații Guvernelor federale.

Senatul Franței este o delegațiune, — pe cale de alegere, — a Consiliilor comunale, — județene și representanților parlamentari ai Departamentului.

*
* *

In fine, cât pentru unanimitatea voturilor în sânul Adunărilor deliberante, — Istoria ne învață îndestul de ce merit ea se bucură.

Soarta Poloniei, a cărei organisațiune politică era tocmai basată pe această unanimitate, în care *veto* al unui singur deputat putea stânjeni orice măsură de salute a patriei, — soarta Polòniei, zic, este încă prea proaspătă în mintea noastră a tuturor pentru a ne face să aplaudăm la întroducerea unui atare system în organisațiunea noastră politică.

Așia dară:

Nu este posibilă o organizațiune socială fără un organ special — în care să se întrupeze interesul comun.

Nu este posibilă în al doilea rând, o organizațiune socială, în care acest organ special să nu fie prevăzut cu mijloacele necesarii pentru atingerea scopului lui final.

Ori, aceste mijloace nu sunt de cât: puterea de a face legi, — prevăzute cu sancțiune, — și aceea de a preleva impozite.

Organizațiunea socialistă fără Stat, — organizațiune, care face abstracțiune de interesul comun al oamenilor trăind în societate, — care neagă necesitatea unui organ prepus la salvgardarea lui și care tăgăduește acestuia mijloacele pentru a 'l atinge, este o imposibilitate socială: vreau să zic o concepțiune care contrazice însăși noțiunea socială a societății, care fărămițește societatea într'un furnicar de individe, fără legătură între ele, — fără scop și fără ideal comun.

Ori cine însă vede că o asemeni societate nu este o societate, ci o adunătură de oameni, trăind într'o complectă anarhie.

II

CRITICA ORGANIZAȚIUNII ECONOMICE A SOCIETĂȚEI IN SISTEMUL SOCIALISTO-COMUNIST

Să trecem acum la organizațiunea economică a societății socialiste.

Luat în întregul său, Socialismul 'și propune de a stabili cea mai perfectă egalitate socială — între oameni: *suprimarea luptei de clasă,* — și ca mijloc și consecință a acestui principiu fundamental, — el propune: *comunitatea de bunuri,* cu acest înțeles, ca proprietatea solului, proprietatea instrumentelor de producțiune — *id-est* a Capitalului, — să fie socialisate, — ca lucrătorul să fie obligat să muncească pentru societate, — și în fine, ca fie care să aibă dreptul a preleva, din venitul comun, atât cât i trebue pentru satisfacțiunea trebuințelor lui raționale, — adică așa cum Statul i le va determina: un adevărat regim comunist.

Nimeni mai bine ca Aristote, care avea înaintea sa inimitabila Utopie a lui Platon și chiar câteva expe-

rienţe făcute de unele State din lumea veche, nu a pătruns mai bine viţiile noului sistem.

Aristote, recunoaşte că se pot concepe două feluri de proprietăţi:

1. — Proprietatea individuală, care conferă proprietarului folosinţa exclusivă a lucrului; şi

2. — Proprietatea comună.

Aceasta din urmă poate fi de două feluri:

a) proprietatea rămâne tot individuală ca drept, dar devine comună ca folosinţă; şi

b) proprietatea este comună şi ca drept şi ca folosinţă.

Ori în contra regimului comunităţei bunurilor, Aristote face o primă obiecţiune:

Se ştie, zice el, că cu cât un lucru are mai mulţi proprietari, cu atât el este mai puţin îngrijit, — fie care dă cea mai mare grijă lucrului său propriu, dar nu se interesă de acel ce aparţine tutulor de cât tot în măsura interesului său individual.

Iată, cea mai fină analisă a mobilurilor care determină acţiunile noastre.

Interesul individual este, în general, măsura acţiunilor noastre.

Ori, acolo unde el încetează, se opreşte şi resortul care 'l împinge.

Prin urmare, dacă solul actualmente dă lumei mijloacele ei de existenţă este, în primul loc, pentru că muncitorul pământului găseşte în greaua lui muncă pentru alţii, satisfacţiunea propriului său interes.

Satisfacţiunea interesului egoistic al individului este scopul îmediat al acţiunei acestuia. Satisfacţiunea interesului general — este îndepărtatul ţel,— scopul mediat al tutulor oamenilor.

Acesta, însă, este pentru cei mai mulţi invizibil.

Socializarea solului ar avea dar de resultat abandonarea cultivărei lui, de către acei care, cultivându-l, ar vedea că ei 'l cultivă pentru alţii, că ei împart roadele muncei lor cu alţii.

Aristote face, însă, o observațiune capitală: el se întreabă cum se vor împărți recoltele?

Se vor împărți ele în proporțiune cu munca fie căruia? Sau se vor împărți ele în proporțiune cu trebuințele fie căruia?

In primul cas, cine va determina ocupațiunile cetățenilor, cine va aprecia și va măsura munca fie căruia? După ce măsură, etc.?

In cazul al douilea, justiția, equitatea se revoltă; căci: zice Aristote, „cutare, care a lucrat mai puțin va lua mai mult, iar cutare altul nu va avea de cât o slabă parte de îndemnitate, pentru lucrări mai considerabile".

Și în fine,: „A stabili comunitatea bunurilor ca un mijloc universal pentru a face un Stat virtuos este o absurditate. Nu se regulează Statele de cât prin moravuri, filosofie și legi.

„Să ne aducem aminte că avem înaintea noastră experiența secolelor, care ne'au precedat. Dacă systemul lui Platon era atât de admirabil credeți Dvs. că lumea ar fi așteptat atât pentru a'l experimenta?

Iată pentru care motive, Aristote se ridică în contra Principiului Unității, care face fundamentul Utopiei platoniciane.

Nu, — în egalitatea absolută a tuturor stă fericirea societății, ci din contra:

„Aceia ce formează fondamenul Statelor, aceia ce le dă viață, și menține în echilibru forțele vitale disparate în sânul său, este tocmai diversitatea elementelor ce'l compun. Acest system de balanță, zice Aristote, este indispensabil — tocmai acolo unde toți sunt liberi și egali", Arisote vorbește cu două mii cincisute de ani, înainte, limbajul lui Montesquieu, care a fondat *la théorie des trois pouvoirs.*

Noua organizațiune socială păcătuește așa dar prin chiar punctul său de plecare — prin basa ei fondamentală.

* * *

Dar aceace diferințează — socialismul contimporan, de toate utopiile comuniste precedente, este mai ales modul de producțiune al bunurilor în societatea socialistă.

In fiecare an, societatea prin agenții săi va dresa cota trebuințelor individuale și colective a cetățenilor, iar în atelierele și uzinele sale ea va procede la producțiunea bunurilor necesare acoperirei lor.

In acest scop, toți cetățenii sunt obligați a munci fie care după puterile lui.

Din venitul comun, fiecare va avea dreptul să se împărtășească — după trebuințele lui raționale

Intr'un cuvânt, în locul producțiunei individuale din actuala societate, producțiunea colectivă.

Această propoziție, însă, implică colectivizarea sau socializarea ori mai exact confiscarea în profitul societății a capitalului individual existent, — inclusiv a solului, — și interdicțiunea în viitor a formațiunei ori cărui Capital individual.

Idea producțiunei colective pleacă de la o supoziție greșită.

Socialiștii pretind că în actuala societate chiar, — producțiunea ar tinde, la producțiunea în mare, — care pe zi ce trece se edifică pe ruinele micii și mijlocii producțiuni.

Această concentrațiune a producțiunei era oare cum aparentă sub regimul economic al aburului, — a cărui energie nu se putea transmite la mari distanțe, dar azi cu aplicațiunea energiei electrice la industrie, care se poate transmite la distanțe de mii de kilometri și care se poate difuza până la infinit, și mai ales grație diviziunei operațiunilor, un fenomen contrariu se manifestă: este descentralizarea producțiunei: micul producător autonom tinde să ucidă, el, pe marele fabricant, — el nu fabrică de cât o singură piesă din ansamblul obiectului de fabricat, — la el acasă, cu concursul soției și copiilor lui, — deci mai eftin decât marele fabricant, — care nu

face decât să assambleze piesele disparate, — şi să presinte consumatorului objectul întreg.

In special însă, în agricultură, producţiunea în mare este opositul marei producţiuni, voesc să zic că numai cultura intensivă poate să ne dea *summum* de producţiune.

Cultura intensivă, însă, este, prin esenţa ei chiar, o cultură individuală.

Dovada că este aşia, este că în America statisticele cele mai noui dovedesc că cu cât populaţiunea devine mai densă, cu atât producţiunea agricolă devine şi ea mai intensă.

Iar pe de altă parte, cu cât aceasta devine mai intensivă, cu atât marea proprietatea are tendinţa de a se desagrega mai mult — de a se transforma în proprietate mică, cu cultură individuală.

Exemplu cel mai viu 'l dă fărămiţarea, — parcelarea marelor domenii la noi.

*
* *

Dacă, dar, aşia este, dacă şi în industrie, — dacă mai ales în agricultură, sunt ocupaţiuni care prin firea lor nu pot fi colective nu înţelege ori cine că pretenţiunea de a le colectiviza este un non-sens?

Dar, mai departe, dacă producţiunea în mare în ateliere este posibilă — aceasta provine şi din faptul că supravegherea lucrătorului este posibilă.

Cum însă, se vor putea supraveghea lucrătorii isolaţi?

Va trebui să punem alături de fiecare muncitor un supraveghetor, — adică un trântor, care să trăiască din munca celui d'ântâi.

Iată unde duce systemul socialist.

Căci să nu se zică că în Statul socialist nu ar fi nevoie de supraveghere şi de constrângere la muncă.

Rodbertus Jagetzow a înţeles foarte bine că aci stă viţiul întregului system socialist.

Systemul socialist nu ar fi posibil de cât atunci când fie care cetățean, — pătruns de datoria lui către societate, — fără constrângere nici una din afară, — ci numai împins de sentimntul de datorie și de solidaritate, — care'l leagă către cei-l-alți concetățeni ai săi — și ar îndeplini munca lui.

Aceasta este oare posibil? Nu — și iată de ce Rodbertus, însuși, părintele Socialismului, se grăbește să mărturisească că toate aceste concepțiuni sunt simple utopii, fără posibilitatea de aplicațiune practică.

„ Totuși sunt departe, zice el (în Scrisoarea sa către von Kirchmann, p. 283), de a propune o atare organizațiune pentru present. Nu cred, în ori ce cas, în absoluta necesitate a proprietăței solului și a capitalului, dar cred în necesitatea ei relativă pentru timpul de azi.

„Cred chiar că știința va pricepe să înlocuiască fuucțiunile economice ale unei proprietăți productivă de rentă, dar nu cred că voința liberă a societății este azi destul de tare ca să facă inutilă și constrângerea la muncă pe care această instituțiune o exercită. Ori munca este principiul progresului social, este litera inițială a ori cărei bogății, a ori cărei civilizațiuni. Nu cred, dar, pentru a mă exprima scurt că societatea 'și a isprăvit drumul prin pustie, că forța ei morală este destul de mare ca țară făgăduită a eliberărei de proprietatea solului și a capitalului să poată fi cucerită și conservată prin munca liberă.

„Pentru ce dar, ai mai scruta, zice el amicului său, — dinainte cu un ochiu pătrunzător dreptul generațiunilor viitoare? la ce ar putea ajuta să te isbești contra idei de drept a timpului lor? Ai mai putea încă ca filosof, care urmărește o mai departe desvoltare, — dar ca național-economn practic, — proiectele D-tale, le'ai scri în nisip și cea d'ântâi undă a mișcărei populare le'ar șterge fără urmă".

Iată, cum încă o dată se adevărește axioma propusă de Aristote: că interesul personal este imboldul și măsura acțiunei omului.

Cu oamenii de azi — și este puțin probabil că înainte de câte-va mii de ani, judecând după miile de ani ce deja au trecut și care nu i 'au făcut să se schimbe, — o schimbare în sensul socialist să fie posibilă.

Ar trebui, dar, alți oameni, în care interesul personal, — întrupat azi în proprietatea solului și a capitalului — și prin consecință, în producțiunea individualistică — să fie înlocuit cu interesul colectiv,—ca acesta să fie atât de tare în cât să poată exercita tot atât de energic constrângerea sa asupra individului, cât o exercită și cel d'ântâi azi.

*

* *

Tot atât de înșelătoare este și făgăduiala pe care Socialiștii ne'o fac că în Statul socialist fie care muncitor va obține mai mult de cât azi din productul comun.

Da, dacă producțiunea ar fi supusă unei direcțiuni autoritare, care să constrângă la muncă pe fie care, cum acesta este casul în societatea de azi, — și dacă repartițiunea s'ar face pe alte baze, — adică în proporțiune cu prestațiunea fie căruia, — nu ar fi imposibil ca fie care producător să obțină drept salariu mai mult de cât azi.

Dar, Socialismul, am văzut, că respinge ori ce autoritate, — conducătorii sunt toți revocabili, *ad nutum,* nici o constrângere nu există în Statul socialist și cum oamenii nu au devenit îngeri, cum zice Schaeffle (în *Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie),* este mai mult de cât probabil că resultatul producțiunei colectiviste va fi cu mult inferior aceluia al producițunei individualiste de azi.

Căci acolo unde nu sunt pedepse și recompense, — unde cel puțin nu este frică de riscuri și speranța de câștig, ca în actuala societate, orice imbold la muncă,— încă odată, lipsește.

Lenea va coprinde întreaga societate socialistă — și ca consecință moartea ei de inanițiune — de foame — și de miserie.

Până la congresul de la Gotha, Socialiștii făgăduiau că în noua societate muncitorul va obține întregul produs al muncei sale, că acesta nu va mai fi prescurtat — *verkürtzt* — de proprietarul solului și al capitalului,— de întreprinzător.

Mai întâi, chiar în societatea socialistă sunt de întreținut din produsul comun: infirmii, bolnavii și copii.

In al dolea rând, societatea va trebui să preleve o parte din produs pentru amortizațiunea *capitalului existent,* și pentru formațiunea *capitalului viitor.*

Iată dar cum, chiar în această ideală societate, lucrătorul nu va putea primi sub formă de salariu, întregul său produs —: el nu'l va putea răscumpăra cu salariul său.

Deci, viițiile actualei societăți, sub o altă formă, se întâlnesc și în societatea socialistă.

Cel puțin, însă, până la 1875, Socialiștii trâmbițau că principiul lor fundamental în materie de distribuțiune a produsului comun era: fie căruia după operile sale, — după munca sa.

Interesul individual, dorința de câștig, pentru mulți formau încă resortul activității lor.

Dar, dela 1875 încoa— și acesta a fost suprimat, — egalitatea cea mai complectă guvernă întreaga societate socialistă.

Fie care are dreptul de a satisface din produsul comun trebuințele sale, — indiferent de prestațiunile lui.

Iată cum Socialiștii au căzut în comunism.

*

* *

Dificultățile practice însă, devin cu atât mai mari, — cu cât urmărim mai de aproape aplicațiunea systemului socialist.

Ast-fel: cine va împărți ocupațiunile între cetățeni?

Cine va face muncile grele și desgustătoare?

Cine va aprecia trebuințele fie căruia și cine va face potrivit lor distribuțiunea bunurilor comune?

Nu vedeți că arbitrariul și favoritismul sar în ochi, la fie care pas?

Pretențiunea pe care Socialiștii o pun necontenit înainte că în societatea socialistă — toți cetățenii se vor comporta ca frați,— că fie care se va întrece, va reclama ca o onoare, pentru el, de a îndeplini muncile cele mai desgustătoare este o absurditate — care nu suportă discuțiunea.

*
* *

PROGRAMUL ANALITIC AL SOCIALISMULUI ȘI COMUNISMULUI

Să trecem acum la examenul repede al *Programului analitic al Socialismului,* relevând numai acele puncte care par mai importante: nu toate trebuesc respinse, sunt multe care sunt logice și chiar imperative ast fel:

1— Dreptul de vot, egal pentru bărbați și femei: acest postulat este azi în cele mai multe țări realizat.

2 — Dreptul de vot la 20 de ani, mărturisim că azi, cu instrucțiunea pe care toți o primesc, — și acest desiderat este logic și va trebui înfăptuit.

3 — Legislațiune directă prin popor; accasta era posibil în cetățile antice, — însăși Elveția, l'a restrâns numai la vot prin *referendum,* și atunci când 40.000 de cetățeni l'ar reclama.

4 — Justiția populară, — s'a văzut în timpul Revoluției franceză ce sunt tribunalele populare, — și azi și mai bine în Rusia comunistă.

5 — Egalitatea instrucțiunei pentru toți, — nu în unitate, — în uniformitate — stă tăria unei societăți, ci în diversitate, egalitatea socială este cea mai mare inquitate, — căci ea aduce atingere personalității omului, 'l stângenește în libera lui expansiune, — în desvoltarea facultăților lui naturale.

6 — Impozit unic progresiv: rezultatul va fi confiscațiunea de către Stat a avuției cetățenilor, nivelarea averilor lor și prin urmare, încetarea producțiunei.

Iată, *Grosso-Modo* câte-va din criticele ce se pot aduce Socialismului și Comunismului.

Nimeni nu a caracterizat doctrina solialisto-comunistă mai bine de cât Papa Leon XIII, unul dintre cei mai mari Papi ai Romei. (v. *Le Temps* din 9 Oct. 1898).

*
* *

„Dacă democrația, — zicea pelerinilor francezi la 8 Oct. crt. (1898), Papa Leon XIII, — unul din cei mai înțelepți canonici ai lumei, — se va înspira de învățămintele rațiunei luminate de credință, dacă păzindu-se de theoriile mincinoase și subversive, ea acceptă cu o resemnațiune religioasă și ca un fapt necesariu diversitatea claselor și a condițiunilor, și dacă în căutarea soluțiunei lor posibile a multiplelor probleme sociale, cari se ivesc zilnic, ea nu perde un minut din vedere regulele caritați supra umane, pe care Isus Christos a declarat'o ca fiind nota caracteristică a alor săi, — dacă într'un cuvânt, democrația voește să fie creștină, ea va da patriei un viitor de pace, de prosperitate și de fericire.

„Dacă din contră, ea se abandonă revoluțiunei și socialismului, dacă înșelată de ilusiuni nebune ea se dedă la revendicațiuni destructive a legilor fundamentale pe cari repauză, ori ce ordin social (civil), efectul imediat va fi pentru clasa lucrătoare însăși *servitudinea, miseria, ruina*".

Cuvinte adânci, pe cari ori cine trebue să le sape adânc în inima și în consciința lui.

Azi, mai ales, ele se iluminează și mai strălucitor la flacările care devoră bisericile, palatele, monumentele publice — și care seceră mii și mii de viețe omenești, în nefericita Spanie.

Acea care, într'adevăr, se surpă și cade în fundul abisului, — ce acest crunt război civil deschide sub picioarele acestui nefericit popor — nu este numai Sta-

tul — dar *„Democrația"*, idee scumpă, pentru care omenirea a sângerat și s'a jertfit atâtea și atâtea secole.

Ab uno, disce omnes, — de la nenorocirea Spaniei, să învățăm a evita propria noastră nenorocire: numai de nu va fi prea târziu.?

*
* *

ANARHISMUL

IDEALUL ANARHIST

Anarhiștii pretind că scopul lor final, prima lor țintă este de a asigura fie cărui a *pâinea de toate zilele.*

„Condițiunile vieței, însăși, exclamă Elysée Reclus *(l'Evolution, la revolution et l'Idéal anarhiste,* pg. 120), ne indică desideratul nostru capital. Țipetele, plânsetele, care es din bordeele de la țară, din pivnițe, din sub-soluri — din mansardele orașelor, ne repetă neîncetat: ne trebue pâine, *„il faut du pain!"*

In al doilea loc — omul nu trăește numai cu pâine — ci i trebue și *libertate* — o libertate, însă, absolută — nețărmurită de nici o stavilă.

Din aceste două premise — care formează punctele cardinale ale Anarhismului — anarhiștii au dedus o îndoită serie de consecințe — cari formează însăși postulatele fondamentale ale doctrinei lor.

I. pe de o parte, ei cer:

1. — Suprimarea Statului, a tutulor organelor sale, — ștergerea din mintea, din inima și din amintirea oamenilor a idei de patrie, — și ca concesință, desființarea armatei, — desființarea justiției, — și a organelor ei.

desființarea tutulor instituțiunilor publice,

suprimarea familiei, — și desființarea căsătorii de Stat,

desființarea religiunei, — și suprimarea cultului,

desființarea ori cărui fel de proprietate și confiscarea în profitul tutulor a avuțiilor existente.

Intr'un cuvânt:

Ştergerea din temelii a organizaţiunei sociale de azi şi suprimarea tutulor organelor ei, — şi aboliaţiunea tutulor atribuţiunilor lor.

II. Pe de altă parte, în locul acestei *tabulae rasae,* anarhiştii pun..... Anarhia, — adică negaţiunea oricărui guvernământ, — ori cărei autorităţi.

Cum se va organiza, însă, noua societate?

„Această Societate, zice Krapotkine, (v. Krapotkine, *l'Anarchie,* pg. 17), reintrând în posesiunea întregului capital social, acumulat prin munca generaţiunilor precedente, se organizează pentru a face să fructifice acest capital în interesul tuturor şi, fără a reintrona puterea minorităţilor. Ea coprinde în sânul său o varietate infinită de capacităţi, de temperamente şi de energii individuale; ea nu exclude pe nimeni. Ea provoacă chiar lupta, conflictul pentru că ea ştie că epoca conflictelor, liber disputate, fără ca greutatea unei autorităţi constituite să fie aruncată într'o parte a balanţei, au fost epocile celei mai mari desvoltări a geniului uman. *Recunoscând că toţi membrii săi au de fapt drepturi egale la toate tesaurile acumulate de trecut, ea nu mai cunoaşte* divisiunea între exploataţi şi exploatatori, între guvernaţi şi guvernanţi, între dominaţi şi dominatori, şi ea caută a stabili o oare care comptabilitate armonică în sânul său, nu supunând pe toţi membrii săi la o autoritate, care, prin ficţiune, ar fi presupusă că represintă societatea, nu căutând a stabili o uniformitate, dar chemând pe toţi oamenii *la o liberă iniţiativă, la o liberă acţiune,* şi la o liberă asociaţiune.

„Ea caută cea mai complectă desvoltare a individualităţei, combinată cu cea mai înaltă desvoltare a asociaţiunei voluntare, sub toate aspecturile, la toate gradele posibile, pentru toate scopurile imaginabile; asociaţiune tot-de-una schimbătoare, purtând în ea însăşi elementele duratei sale, şi îmbrăcând formele care, în fie care moment, răspund mai bine aspiraţiunilor multiple a tuturor. O societate, în fine, căreia i repugnă formele prestabilite, cristalizate de lege, dar care caută armonia în

equilibru, tot-de-una schimbător și fugitiv, între multitudinea de forțe variate și de influențe de ori ce natură, care urmează cursul lor și care tocmai grație libertății de a se produce în ziua mare și de a se contrabalansa pot provoca energii, care le sunt favorabile, când ele merg către progres".

In această organizațiune socială —sau mai exact zis— neorganizațiune socială, cum vor trăi oamenii? Cum fie care 'și va avea pâinea zilnică, adică în ce chip Anarhismul 'și va realisa supremul său postulat: pâinea de toate zilele?

Anarhiștii cred că oamenii eliberați de ori ce legătură legală, fărămițiți în miriade de individe, se vor apropia unii de alții, grație naturei lor sociabile și vor forma grupuri destinate a produce lucrurile trebuincioase existenței membrilor lor.

Cât pentru acei ce vor refuza de a intra în asemeni grupuri, — ei bine! — ei vor rămânea liberi și independenți ca păsările cerului, — nedând nimic societății sau celor-l-alte grupuri nu vor primi nici ei nimic în schimb.

In interiorul grupului, Anarhiștii admit *Comunismul.*

Intocmai ca și Socialiștii autoritari, — Anarhiștii propun socializarea mijloacelor de producțiune, — în mod violent, prin revoluțiune — și punerea lor în comun între toți oamenii.

Deosebirea începe, însă, între ei când este vorba de felul cum noua societate va produce: anarhiștii propun forma corporativă — autonomia — fie în comună — fie în sânul unei federațiuni de comune, — pe când Socialiștii autoritari — cer înființarea unei autorități sociale — cu drept de coercițiune la muncă în contra tutulor.

Și unii și alții, însă, sunt, în fapt și în fond — comuniști — căci cum prea bine zice Malato (*Philosophie de l'Anarchie, pag. 15), Socialismul nu este de cât hypocrizia Comunismului,* pe când Anarhismul este afirmațiunea lui francă și brutală.

Iată în quintesență, în ce constă doctrina anarhistă, — ai cărei adepți reapar azi, în număr impunător și cu

o autoritate crescândă, în nefericita Spanie: ei întrec în cruzime chiar pe comuniști.

Anarhiștii sunt autorii celor mai îngrozitoare crime: ei au asasinat: pe Alexandru II Țarul Rusiei, — pe Președintele Franței Carnot, pe președintele Statelor Unite Mac Kinley, — pe Canova primul Ministru al Spaniei, pe Regele Umberto al Italiei, — pe Impărăteasa Elisabeta a Austriei, etc.

Ei sunt autorii asasinatelor în masă dela Barcelona — de la Paris a lui Vaillant, Henri, etc.

„Noi anarhiștii' zicea *Freiheit,* jurnalul lor, scuipăm pe așa numita morală, — noi nu respectăm nici o lege.

„De unde, ori cine a comis vre'un omor, vre'un furt, înșelăciune, incendiu etc., în contra vre'unui represintant al actualei societăți, — societate de exploatațiune, — nu va întâlni de cât aprobarea noastră.

„Dacă aceste fapte, sunt de natură privată, adică crime ordinare, ridicăm din umeri, — dacă însă ele sunt în interesul mișcărei revoluționare, le aprobăm din toată inima".

Pentru a ne face o idee și mai exactă de tot cinismul, care se ascunde sub această doctrină, nu avem de cât să citim proclamațiunile lor — de a doua zi, după asasinatul bătrânei Impărătese a Austriei Elisabeta, afișate pe zidurile orașului Bruxelles.

„Execuțiunea unei mari C.....

„Impărăteasa Austriei a fost ucisă. Ea a fost însângerată cu o lovitură de cuțit de un revoluționar anarhist. Al cui va fi acum rândul?

„Nu este cel din urmă. Mai sunt aici bărbați. Rasa lui Ravachol, Henri, Casserio, Angiolilo, nu este stinsă.

„Atât timp cât va fi un pântec burghez, va fi și un cuțit anarhist, pentru a'l spinteca.

„Burghez — crapă! Bătrână societate putredă, dispari!

„Noi suntem tineri, virili, nesupuși, revoltați. Noi nu primim minciunile tale, înșelăciunile tale, odiosul tău calapod.

„De oare ce tu ne împiedici să trăim ca oameni, vom

ști cel puțin să murim. Ce ne importă, burghezime, ghilotinele tale, pușcăriile tale, spânzurătorile tale, ocnele tale.

„Nu este pentru noi altă bombă decât lupta. Lupta singură justifică rațiunea noastră de a fi. Luptă fără milă, fără ertare — *„sans quartier"*.

„Nu ne cruța în represiunile tale, burghezule! Cu cât vei omorî mai mulți anarhiști, cu atât mai mulți vor renaște.

„După infecta..... care a crăpat acum, — alții vor veni la rând.

„Tremurați sătuilor, în casele voastre. Totul va trece. Bucurați-vă de ultimele voastre clipe.

„Pumnalul, bomba, pentru voi, cinici ticăloși, care cutezați a vorbi de umanitate.

„Hoți, impostori, spoliatori, care acumulați lucrurile necesare vieței. Noi ne râdem (— *crevons* —) de voi, (v. Le Temps, 17 Sept. 1898).

„Trăiască Anarhia".

Iată al doilea placard:

„Moarte burghezilor!

„Societatea burgheză, bazată pe antagonismul care face învingători și învinși, prin infecta ei organizațiune putredă, ne împiedică, pe noi, — paria, — de a trăi, ca oameni.

„Noi vom fi totuși învingători. De oare ce suntem împiedicați de a trăi ca bărbați, vom ști cel puțin să murim.

„Voi etalați luxul vostru insolent, burghezi, — noi suntem aici cu cuțitele noastre.

„Această ..... care, în timp de șasezeci de ani, a etalat luxoasa sa viață de parasit! Oh! Onesta femec, ziceți voi în presa voastră vândută. Ce a făcut ea? Utilitatea vieței ei?

„Am scăpat de frumoasele voastre minciuni, păziți-vă de bombă!

„După amicul nostru un altul, — noi vom crăpa pe baricadă.

„Ce ne importă ghilotinele voastre, spânzurătorile voastre, închisorile voastre? Nimic.

„Voi singuri — aveți frică. Rasa nu este încă stinsă a Ravachol-ilor Henri-lor, Vaillanti-lor, Lecourtieri-lor, Simon Biscuiti-lor, Casserio-lilor, — Angeolilo-ilor, Etierant-ilor, etc.

„In palatele voastre dinamită.

„Trăiască Anarhia! (v. Le Temps, 17 Sept. 1898).

Iată al treilea placard:

„Trăiască anarhia, Moarte Burghezilor.

„După infecta burgheză a Austriei, alții încă.

„Sătui, tremurați mai mult de cât ori când. Valul desmoșteniților se ridică și urlă.

„Pe cuțite, camarazi. Burghezilor le este frică.

„Ce! v'ați închipuit un minut că voi veți putea nepedepsiți, să ne despuiați de toate bunurile pământului?

„Spoliatori, Capitaliști, popime, magistrați, polițiști, burghezi ori care, regi și regine voi credeți că ve veți bucura liniștiți de toate bunurile furate? Nu, sătuilor, Noi suntem aici. Innumerați-ne. Nu etalați prea mult luxul vostru.

„Aceasta ..... în tot timpul vieței ei a arătat lipsa ei de ori ce ocupațiune (son oisivité). Ea avea tot la dispoziția ei pentru că ea era împărătească.

„Haide proletari! Urmați-ne. Vino cu noi pentru a combate pe aceia care te fură, care te presurează.

„Noi nu ne temem de nimic, noi: pentru că noi suntem în afară din putregaiul burghez.

„Moarte burghezilor!

Acesta este Anarhismul în toată hidoasa lui aparițiune — și acțiune.

Iată opiniunea lui Bismark, asupra Anarhismului:

„Bismark nu vedea în Anarhism de cât o deviațiune a Socialismului — sau mai bine zis „o varietate întărită a acestuia".

„Crimele anarhiste, zicea Bismark — după *Nouvelles de Hambourg* — în *Le Temps* din 17 Sept. 1898, — sunt ca o boală epidemică produsă, cel mai adesea, de

vanitate și de mania de renume, — oamenii din Sud, mai ales, resimt o atare trebuință de a face efect și de a isbi momentan atențiunea, ast-fel că timpul care se scurge între crima lor și propria lor execuțiune pe eșafod, moment în care ei sunt punctul de țel — li se pare o despăgubire suficientă pentru pierderea vieței lor.

„In contra acestei secte de asasini moderni, Societatea omenească este în legitimă apărare. Acela care o-moară pentru a se apăra, nu are a se întreba dacă acțiunea lui este un act de justiție. Datoria sa naturală este de a 'și apăra viața. Societatea organizată nu este ea oare în situația unui om pacific pe care un atac 'l constrânge a se apăra și care se apără cum poate?".

In urma atâtor atentate și crime Amiralul Canevaro, Ministrul de Externe italian, a propus Statelor Europei să înființeze o Ligă contra noului val de barbari, ce însângereau omenirea.

„Guvernul, — zice Amiralul Canevaro (v. Epoca din 30 Septemvrie 1898) și (Le Temps din 8 Oct. 1898) — se găsește de mai mulți ani, în îndeplinirea sarcinei care-i este rezervată de a veghia la siguranța Statului și aceea a cetățenilor, în presența unui fapt a cărui gravitate este excepțională și reclamă, în cel mai înalt grad, atențiunea și solicitudinea lor.

„In toate țările, autoritățile semnalează existența unei clase, mai mult sau mai puțin numeroase, de oameni cu principii perverse, a căror caracteristică este că datează prin faptul că operațiunile și crimele lor, n'au alt scop de cât acela, mărturisit în public, de a distruge bazele pe care este așezată societatea actuală și de a o resturna cu desăvârșire.

„Acești exaltați, care nu se dau înapoi de la săvârșirea nici unui atentat, ori cât de feroce sau nesăbuit, fac profesiune de principiile pe care le denumesc ei înșăși, principiuri anarhiste și pe care le colportează în peregrinațiunile lor în Europa, ajutați în această propagandă, de o presă clandestină, care într'una face apel la

toate violențele, care glorifică crimele cele mai eficace pentru a urma cu înverșunare răsboiul declarat societății întregi.

„Guvernele s'au aplicat până acum, prin stricta execuțiune a legilor actualmente în vigoare și în unele cazuri prin adoptarea măsurilor excepționale, pentru a nimici, pe cât posibil, propagarea acestor teorii criminale, cu toate acestea, s'a constat, că aceste sforțări, rămase până acum izolate, nu sunt destul de eficace pentru a potoli răul și a nimici operațiunile prin care Anarhiștii din toate țările caută, și, câte odată parvin de a se ajuta și de a se înțelege între dânșii.

„Astfel, necesitatea impune guvernelor, solidare în fața unui pericol comun, de a se pune în măsură pentru a-și putea da în totdeauna ajutor unul altuia, ajutor stabilit pe un sistem comun de apărare și studiat în toate detaliile.

„Guvernul M. Sale, a intrat, în ceea ce'l privește, de mult în această ordine de idei, în care se găsește din ce în ce mai întărit, în fața lungei serii de crime anarhiste, care, mai cu seamă, asasinatul președintelui Carnot și tentativa, de două ori îndreptată în contra regelui nostru, au ridicat indignarea lumei întregi.

„Inspăimântătoarea crimă care s'a consumat la Geneva, și care dă măsura de ceea ce mizerabilii fără patrie și fără lege sunt singurii capabili, a decis guvernul regal să ia inițiativa unui schimb de vederi preliminare, destinate să ajungă la acorduri internaționale în sensul în care îl arătai.

„Primirea pe care această inițiativă a avut'o până acum, ne-a arătat că modul de a vedea al guvernului regal este, în principiu, împărtășit, și că mijlocul cel mai practic pentru a atinge scopul, pare a fi întrunirea, într'un scurt timp, a unei conferințe internaționale, la care să fie represintate puterile europene, nu numai prin delegați diplomatici, dar prin delegați tehnici ai administrațiunilor respective a justiției și ai internelor.

„Acest mod de a procede, fiind pe dintregul conform cu vederile guvernului regal, vă rog să aduceți aceasta la cunoștința ministrului afacerilor străine al guvernului pe lângă care sunteți acreditat, să'i dați o copie după aceasta, comunicându-i propositiunea formală pe care am onoarea să-i adresez, pentru ca să bine voiască a da adesiunea sa la întrunirea unei conferințe internaționale, care va avea de obiectiv de a stabili între puterile europene, în interesul apărărei sociale, o înțelegere practică permanentă, menită de a combate cu succes asociațiunile anarhiste și adepții lor.

„Vă rog să'mi faceți cunoscut, cât mai curând posibil, decisiunea care se va lua cu privire la propunerea noastră".

ss. Canevaro.

Această inițiativă a fost încoronată de suces, pentru că în urma ei, grație măsurilor de poliție luate în toate Statele Europene, atentatele anarhiste au mai ostoiat, — nu zic au dispărut, — căci am mai avut încă să deplângem după acea asasinatul Președintelui Republicei Franceze Paul Doumer, — și a marelui Rege Alexandru I. al Yugoslaviei și al distinsului bărbat de Stat Louis Barthou, — căzuți victime teroriștilor.

*

* *

Intre doctrina anarhistă, doctrina comunistă și doctrina socialistă nu există, în fond nici o diferență:

Toate 'și propun același țel:

abolițiunea Statului, abolițiunea justiției, abolițiunea armatei, a poliției, a religiunei și în general a tutulor instituțiunilor morale, culturale sau religioase existente, — abolițiunea proprietăței individuale a solului și a capitalului, — aboluțiunea idei de patrie — și înlocuirea ei cu *Idea internațională!*

Dar chiar și tactica lor nu este diferită: toate sunt revoluționare.

In Congresul socialist, ținut la Paris 1898, în urma atentatului contra Impărătesei Elisabeta, Socialiștii au desavuat acest atentat, însă, numai din vârful buzelor.

Când, într'adevăr, deputatul englez Biernstein a propus la Congresul din Paris să declare că partidul socialist încetează de a mai fi un partid revoluționar, Congresul a respins propunerea lui și a adoptat rezoluția propusă de Bebel și Liebknecht, prin care să proclamă sus și tare că partidul socialist este înainte de toate un partid revoluționar, că armele pacifice, că votul universal, — că propaganda prin grai și prin scris, pentru a resturna ordinea socială și a întrona ordinea socialistă, nu sunt suficiente.

De alt fel, în toate ocasiunile și în discursurile lor cele mai recente, nu numai a oamenilor fără răspundere, dar chiar a Miniștrilor socialiști francezi, din cabinetul Blum, se vede clar că Socialismul este un partid revoluționar: căci Socialismul, cum prea bine a zis Malato, nu este de cât ipocrizia comunismului.

Cât pentru partidul comunist, aceasta nu face nicio îndoială, și nu uzează de nici o reticență, pentru a face cunoscut *urbi et orbi* că el este un partid revoluționar internațional.

*

* *

SOCIALIȘTII, COMUNIȘTII, ANARHIȘTII GERMANI ȘI FRANCEZI IN MARELE RĂSBOI

Am văzut, însă, că partidul socialist german în tot timpul Marelui răsboi a fost un auxiliar fidel al partidului militar german, — mai mult încă un agent activ de corupțiune în câmpurile inamice.

Pe când la toate congresele internaționale, mai ales la cele ținute afară din Germania, Socialiștii germani

propagau nesupunerea la legi, refuzul de a alerga sub drapel în caz de mobilizare — asasinarea ofițerilor pe la spate de soldați, — greva generală, — sabotarea armelor și munițiunilor, etc., — în Germania, ei au alergat până la cel din urmă sub drapelul lui Wilhelm II, — iar capii lor s'au făcut agenții și spionii lui Wilhelm II, în străinătate.

Abia atunci, Socialiștii francezi au deschis ochii și au văzut în ce rătăcire fuseseră conduși de colegii lor germani: cari una ziceau și alta făceau.

Iată de exemplu acea ce scria Gustave Hervé în *La Guerre Sociale* din 1 August 1914, — Gustave Hervé, care a făcut cinci ani pușcărie pentru că a „plântat drapelul Republicei în gunoi", și pentru că s'a făcut propagandistul ideilor de grevă generală și de asasinare a ofițerilor pe la spate de proprii lor soldați, în cas de răsboi.

Jaurès, șeful, leaderul Socialiștilor francezi, — fusese asasinat.

Sute de mii de oameni așteptau în fața Clubului socialist, cuvântul de ordine al șefilor lor: să deslănțue revoluțiunea, ori să alerge la granița pentru a ține piept dușmanului lor milenar?

Treziți din minciuna în care socialiștii germani i amețiseră, nu mai departe de cât în Iulie 1914, la Congresul din Bruxelles, la care a lua parte însuși Jaurès și unde ei debitaseră aceleași minciuni —: în cas de mobilizare, grevă generală, uciderea ofițerilor, etc., Socialiștii francezi, — în cap cu Sembat, Gustave Hervé, alți au aruncat la gunoi tot acest bagaj de minciuni și la apelul patriei în pericol, — ei au răspuns ca un singur om:

„Patria în Pericol. (v. *la Guerre Sociale I. Aout 1914):*

„Oh! Ce zi sbuciumată am petrecut la căpătâiul păcei în agonie.

„La enervare, a urmat zăpăceala, panica.

„Și culcându-ne diseară, noi ne întrebam dacă nu va fi pentru mâine.

„Răsboiul! Răsboiul în secolul al XX-lea. Oroare! — Ruşine!

„Am în urechi bocetele bătrânei mele mame, al cărui unul dintre fii va fi la frontieră din prima zi, şi la această oră oribilă toate mamele din Franţa, toate mamele din Germania, toate mamele din Europa sunt mama mea. Şi fii lor sunt fraţii mei. Şi copii fiilor lor sunt copii mei.

„Iată opt ani de când noi Socialiştii suntem trataţi de fără patrie şi de trădători pentru că am voit să împiedicăm această abominaţiune. Noi ne am aruncat *ca nebunii* în capul cailor furioşi, care trăgeau carul Europei către abis; noi am fost răsturnaţi, noi am fost călcaţi în picioare şi carul răsboiului a urmat cursa lui nebună către abis.

„Nu se va ridica oare nimeni printre aceia care sunt mai tari de cât noi pentru a încerca acea ce noi am încercat: pentru a se arunca în capul acestui car la rândul său?

„Le Kaiser!

„'L credeau pentru pace!

„Dacă răsboiul isbucneşte, Clemenceau avea dreptate: el stă la pândă pe când Austria asasină Serbia.

„Dacă nu este el personal complicile actului de banditism, este aristocraţia militară care guverna sub numele lui.

„Dacă ne vom bate, poporul german să ştie că nu în contra lui luptăm, dar contra castei militare prusiene, care a deslănţuit uraganul.

„Trebue oare să o spunem, o dată mai mult, pentru a rezice soldaţilor şi ofiţerilor care acolo, cu arma la picior, formează trupele noastre de acoperire, ca ei să veghieze asupra frontierei fără nici un răsgând: *nimeni nu le va trage în spate,* pe când ei fac faţă castei militare prusiene şi austriace, — nimeni.

„Aici noi toţi am şters din *Internaţionala* cupletul generalilor.

„Şi internaţionala noastră, ast-fel expurgată — ce zice ea în fond, dacă nu acea ce zice Marseileza pe care părinţii noştri o cântau acum 120 de ani ?

„Amici socialişti, amici sindicalişti, amici anarhişti, care nu sunteţi numai avant-garda idealistă a umanităţei, dar care sunteţi încă nervul şi conştiinţa armatei franceze, — *patria este în pericol!*

„Patria Revoluţiunei este în pericol!".

Şi tot în acest număr, — *La Guerre Sociale* publică apelul următor:

„Sus Inimile!

„Asasinatul lui Jaurès nu schimbă în nimic linia noastră politică.

„El lupta pentru a salva pacea,—: aceasta era prima — cea mai înaltă datorie a Socialismului. Juarès a murit, îndeplinind'o, — mort pe câmpul de onoare!

„Pe când el se bătea pentru a salva pacea, noi aici de cinci zile ne batem pentru a aduce aminte partidului nostru că Socialiştii au o a doua datorie, tot atât de sacră —: dacă nu am putut salva pacea, să salveze măcar ţara de invasiune.

„Armata germană este la porţile noastre, ameninţătoare!

„In noaptea aceasta mobilizaţiunea va începe în Franţa: mâine va fi răsboiul.

„Juarès este mort!

„Franţa — cel puţin, — ea să nu moară.

„Când tempesta va fi trecut, trebue ca Franţa republicană să 'şi zică: „Socialiştii au luptat până la moartea şefului pentru a salva pacea.

„Ei au fost cei d'ântâi cari au strigat: Patria este în pericol.

„Socialiştii francezi au bine meritat şi de la omenire şi de la Patrie".

Intr'un alt articol — tot din acest număr — acesta cu

adevărat profetic, Gustave Hervé, arată care este datoria socialistului:

„A conserva inima sa curată de ori ce ură contra popoarelor, care nu sunt mai responsabile de cât noi de catastrofă, — dacă ea va isbucni.

„A reserva ura noastră în contra partidului militar austriac și partidului militar german, care vor fi primii responsabili.

„*A merge ca un singur om la frontieră,* dând naționaliștilor exemplul bravurei și disciplinei, încredințând Republicei, grija femeilor și copiilor.

„A'și spune sie — și, — 'și a repeta în jurul său, că dacă Franța republicană este învinsă, în oribilul duel, ea va însângera Europa și desonora omenirea, — ea va fi trântită pentru 50 de ani și Republica la pământ.

„*Si să'și zică: din contră, pentru a'și da curagiu!!! că dacă Franța republicană este victorioasă, — dacă este un Sedan german, în șase luni este Republica germană de la Rhin la Vistula*".

Profeție care s'a realizat aidoma în 1918: Wilhelm II-lea, a abdicat — și a fugit în Olanda, — iar Germania s'a proclamat Republică — alegând pe socialistul Ebert, — primul său President.

In fine, pentru a nu fi nicio îndoială asupra schimbărei profunde operată în mentalitatea socialiștilor francezi față de trădarea și duplicitatea socialiștilor germani, toți în solda lui Wilhelm II, Gustave Hervé, sub propria lui semnătură, vorbind de înmormântarea lui Jaurés — termină articolul său cu aceste frumoase cuvinte care contrazic tot acea el ce crezuse și scrisese până atunci.

După ce zice mamelor franceze să plângă pentru că au pierdut pe acela, care timp de zece ani a luptat pentru a salva pacea, — și patrioților francezi, că au perdut pe cel mai bun și pe cel mai mare dintre fii săi — adresându-se socialiștilor, el le zice:

„Noi — amici socialiști să nu plângem; ceasul nu este al bocitului.

„Nu plângeți și mai ales înnăbușiți pentru moment strigătele voastre de turbare și de mânie.

„Da, aveați dreptate amicii mei, când urmând carul mortuar, care purta cadavrul său încă cald, voi strigați: Trăiască Jaurés, Trăiască Jaurés! el trăește, mort; — el este mai viu de cât ori când.

„Ascultați: El vă vorbește, voi 'l auziți.

„Voi recunoașteți vocea lui, voi care l'ați auzit de atâtea ori în meetingurile voastre, voi recunoașteți învățătura sa, voi care știți bine cum el știa să concilieze în creerul său puternic, acea ce noi datorim păcei și omenirei și aceea ce datorim patriei.

„Ascultați! Ascultați! voi recunoașteți vocea lui:

„Amicii mei, copii mei, Patria este în pericol.

„Ei m'au asasinat.

„Voind să mă răsbunați, — nu asasinați patria".

*

* *

Și poporul francez — de la mic până la mare — s'a sculat ca un singur om — și a alergat la fruntarie pentru a salva *„patria în pericol"*.

Nu a fost nici o defecțiune: însiși Anarhiștii, Comuniștii — și mai ales Socialiștii — ai căror reprezentanți — cu Guèsde și cu Sembat și cu Albert Thomas, au intrat chiar în Guvern — au fost un trup și un suflet, — făcând față dușmanului comun.

Bătălia de la Marna, din Septemvrie 1914, a sdrobit elanul hoardelor năvălitoare germane — în Marna s'a înnecat nebunia germană: *„Deutscheland über alles"* !

Tot ce s'a urmat după această bătălie — nu a putut schimba fața lucrurilor: sforțări spasmodice, fluvii de sânge, — munți de cadavre, — nimic nu a mai readus victoria sub aripile vulturului negru al lui Wilhelm II-lea.

Există în sufletul omului, — în acest subconștient insondabil — un sentiment latent, care nu isbucnește de

cât sub presiunea unor mari evenimente — ca acelea din 1914: Idea de Patrie, atât de puțin apreciată și iubită în timp de pace — devine strălucitoare, orbitoare în timp de primejdie: Patria, — din o simplă entitate, — devine o ființă adevărată, o zeitate visibilă, — sensibilă, nu numai cu ochi mistici, — dar cu ochii noștrii adevărați: o simplă bucată de pânză tricoloră, te face să îngenuchi și să te jertfești pentru triumful ei.

Aceasta dovedește că mai presus de noi, — de toate aberațiunile, — ce putem întâlni în calea noastră în timp de pace, — în momente de primejdie, tot dispare, — Realitatea eternă singură rămâne.

Această Realitate, invisibilă, a susținut în decurs de secole națiunile: ei datorează ele viața și dăinuirea lor.

Nu ar fi decât să ne uităm la noi înșine — la devenitul nostru: la suferințele noastre din trecut — și la apoteoza măreață a vremurilor de azi: Cine le a adus? Cine le a făcut alt de cât această Realitate invisibilă: — Idea de Patrie! Idea națională, vecinic viue, de și latentă — în inima noastră.

Aceasta este singurul cult care nu poate să dispară, care nu va dispare nici o dată din inima omului.

CAUSELE REVOLUŢIUNILOR SOCIALE

IMPOSIBILITATEA UNEI REVOLUȚIUNI SOCIALISTO-COMUNISTO-ANARHISTĂ

Ordinea Socială este clădită pe câte-va coloane fundamentale, — Statul, Familia, Proprietatea, — în interiorul ei, Societatea se împarte în etaje și în compartimente.

Mult timp, ca albinele într'un stup, membrii Societăței duc împreună o viață pacinică și armonioasă, — fie care se supune a îndeplin, de bună voe, rolul său în interiorul edificiului comun și a se împărtăși de partea ce i se atribue din sforțarea comună.

Insă,—din timp în timp,—o îmbulzeală, o împingere se produce, — cetățenii din etajurile inferioare voesc să se sue în etajurile superioare, — sau în aceleași etaj, numărul celor adăpostiți devine prea mare și etajul neîncăpător, — iar viața imposibilă.

O sguduitură puternică se aude, o învălmășeală cumplită se produce, — edificiul se zgudue din temeliile lui, — câte-o-dată el se clatină numai, — de cele mai multe ori, însă, el se prăbușește cu desăvârșire.

Pe ruinele lui se înalță uneori — este adevărat — un nou edificiu, — dar iarăși nu o dată, el piere, pentru vecinicie.

Iată ce este o Revoluție socială.

Care sunt puterile ascunse care o produc?

Care sunt Causele și care sunt Efectele ei? — iată ce trebue să cercetăm.

Nu trebue să confundăm revoluțiunile sociale cu revoluțiunile politice: acestea au de obiect schimbarea formelor exterioare a Puterei, — iar nu acea a Ordinei sociale. Aceasta poate rămânea aceași, — deși forma de guvernământ s'a schimbat, din monarhie, de ex., ea a devenit republicană — sau vice versa.

Nu cunosc în toată Literatura omenească, o chestiune de mai mare și mai palpitant interes: în tot-de-una nouă, — fie care epocă, — fie care veac, — am putea zice, fie care deceniu, aducând în pântecele lor o revoluțiune, — tot-de-una gata să explodeze, — câte-o-dată amânându-se, — dar nici o dată definitiv, înlăturându-se: Revoluțiunea este inerentă Evoluțiunei societății.

Și iarăși nu cunosc, afară de Aristote, nici un scriitor care să fi abordat această chestiune atât de variată, — în cursul lungei Istorii a Omenirii.

Și încă, trebue să observăm că Aristote, el însuși, în celebra sa carte: *Politica,* — de și o face în chipul său magistral, — cu acel simț al realității, care caracterizează operile lui, — el s'a preocupat, principalmente, de Revoluțiunile politice, — nu de Revoluțiunile sociale.

Athena, pe care el o avea sub ochi, dădea, între Statele Antichității, cel mai viu spectacol al sfâșierilor politice. Cetățenii atenieni erau în luptă pentru cucerirea sau păstrarea Puterei politice în Stat, negreșit pentru avantajele materiale ce ea le oferea — și aceste sfâșieri le avea Aristote în vedere.

Nu o dată, însă, Statele antice au fost și ele zguduite de mișcări, care aduceau cu ele revendicări sociale, — masse întregi de oameni, legați printr'același interes, se ridicau împotriva acelora ce împiedicau realisațiunea aspirațiunilor lor comune.

Astă-zi, această chestiune a dobândit, mai ales pentru noi, o importanță actuală și netăgăduită.

Azi Revoluțiunea socială înnumeră în lume milioane de milioane de partizani, — toți gata să pună târnăcopul la temeliile edificiului nostru social, — *Ordinei Sociale,* — ce guvernă omenirea de atâtea milioane de ani.

*

* *

Din studiile noastre precedente am constatat într'adevăr că:

Lumea civilisată este asurzită, de câți-va ani încoa, mai ales, de țipetele acelora cari prezic sau chiar care provoacă la o nouă revoluțiune socială.

Unora dintr'ânșii, mai pacinici sau mai dibaci, le place a crede că revoluțiunea va țâșni în mod spontaneu din chiar vițiile actualei Ordine sociale; ei se mulțumesc a aștepta; ast-fel Karl Marx: în operile sale „Concepțiunea Materialistă a Istoriei", — *„Das Kapital, — La Misère de la Philosophie,* etc., și școala lui.

Alții, mai puțin încrezători în această forță latentă a evenimentelor, ar voi prin însăși mijloacele autorizate de lege, — prin votul universal, — se pună mâna pe putere, pentru a o impune după acea,în mod violent; ast-fel Ferdinand Lassalle, Bebel, Liebknecht, Jaurès, etc.

Alții, mai nerăbdători, nu se sfiesc a provoca de îndată clasele sociale la o luptă generală fratricidă, pe ale cărei ruine sângeroase, ei să'și clădească templul idealului lor; de ex. Comunarzii din Paris, la 1870; Internaționala Roșie de ieri, — *Bolșevicii* de azi.

Alții, formând avantgarda, cea mai înaintată — *Anarhiștii* — a tutulor acestor revoluționari, plini de ardoarea focului sacru pe care noua religiune li'l inspiră, îndrăznesc, în mod individual, să ridice o mână criminală în contra acelora chiar, cari au arătat cel mai viu interes, cea mai caldă iubire, tocmai pentru clasele în al căror nume ei pretind că lucrează.

Ast-fel, gloanţele lui Hödel şi Nobiling (1878), au cercat să ia viaţa Impăratului celui mai liberal, — lui Wilhelm I, din a cărui gură au eşit următoarele cuvinte:

„Statul, a zis într'adevăr, Wilhelm I, într'un mesagiu celebru, trebue să se comporte de aci înainte, faţă de membrii săi, în o mai înaltă măsură de cât a făcut-o; acesta este pentru el, nu numai o datorie de umanitate şi de creştinism, — de care toate instituţiunile sociale trebue să fie pătrunse, — dară încă o îndatorire, o exigenţă a Politicei sale de conservaţiune socială, al cărui scop cată să fie de a face să penetre până şi în clasele sociale cele mai de jos, — cari în acelaşi timp sunt şi cele mai puţin instruite, — idea că Statul nu este numai o instituţiune necesară, dar, încă, şi o instituţiune binefăcătoare".

Pumnalul lui Cassario a ridocat ca o furtună regretele şi indignaţiunea lumei întregi. Omul care a căzut victimă acestei arme ucigătoare Presidentul Carnot, al Franţei, nu era numai cel mai bun, cel mai iubit Şef de Stat, dar, era tocmai amicul cel mai devotat al claselor suferinde.

Acea-ce, însă, umple de groază, inimele, tuturor, fără nici o distincţiune sau excepţiune, este faptul că victimele acestor visionari sunt, de cele mai multe ori, oameni pacinici, femei, copii, a căror vină nu este alta de cât acea că ei trăesc în mijlocul actualei Ordine sociale.

Atentatele lui Vaillant, Emil Henry, uciderea Impărătesei Elisabeta a Austriei, etc., fără a mai vorbi de altele, de mai puţină importanţă, au aruncat consternaţiunea şi doliul în toate clasele sociale şi în toate ţările.

Dacă, însă, asupra mijloacelor de acţiune, există între toţi aceştia disentiment, ţelul comun 'i reuneşte pe toţi într'o singură armată: ei vor cu toţii resturnarea din temelii a actualei Ordine sociale.

Şi rândurile acestei armate, deja formidabilă, se sporesc, pe zi ce trece, cu valurile nemulţumiţilor.

Ast-fel, în Germania, partidul social-democrat, care la prima aplicaţiune a votului universal, în 1871, nu a putut face să pătrundă în Parlament de cât doi deputaţi, şi nu dispunea de cât 124.655 de alegători, la alegerile din 1893, numărul lor s'a suit la 1.786.738, — iar la ultimele alegeri presidenţiale, la 4.900.000, — iar al comuniştilor la 2.600.000, în total, împreună, la 7.500.000 voturi.

In Franţa, partidul revoluţionar, sdrobit prin înăbuşirea Comunei de la 1870, s'a reconstituit şi de unde în precedenta Cameră a Deputaţilor, numărul reprezentanţilor lui era relativ infim, azi, aceştia sunt un grup parlamentar considerabil, — 120 deputaţi socialişti — 67 deputaţi comunişti, în total 187 deputaţi, care, prin audacia lui, au isbutit să impună la Guvern pe d-l Léon Blum, capul partidului socialist.

O mare parte, din cele mai însemnate centruri administrative sunt deja în posesiunea exclusivă a lor, ca Lille, etc.

Şi tot ast-fel, şi în cele-l-alte ţări, precum am avut onoarea a vă arăta, în lecţiunile mele precedente.

Faţă, dar, de aceste symptome îngrijorătoare, am crezut că este util să ne întrebăm chiar de acum:

1. care este Idealul nouei revoluţiuni?

2. care sunt, în general, Causele revoluţiunilor sociale?

3. dacă aceste Cause există în sânul actualei organizaţiuni sociale?

4. dacă, prin urmare, o revoluţiune socială — în sensul socialisto-comunist — este azi posibilă sau cel puţin probabilă?

ORDINEA SOCIALĂ

SOCIALISTO-COMUNISTĂ

Noua revoluțiune nu are nimic de a face cu forma politică a Guvernemântului; ea poartă secura la baza organizațiunei sociale; ea este, prin urmare, o revoluțiune socială, nu o revoluțiune politică.

Am văzut că idealul său consistă într'uă ordine socială, în care proprietatea privată, în general, dar, mai ales, proprietatea instrumentelor de producțiune, — a solului și a Capitalului, — sub ori ce formă, se dispară.

Că toți cetățenii să fie salariații Statului, instituit în unicul Capitalist, în unicul producător în Societate.

Ca fie care să obțină din produsul comun atât cât 'i trebue pentru a satisface trebuințele lui și ale familiei lui, fără considerațiune de aptitudinea lui, de talentele lui, de activitatea lui.

In rezumat: distrucțiunea libertății individuale, distrucțiunea proprietății individuale, egalitatea socială, iată ultima expresie, iată țelul nouei revoluțiuni.

*
* *

Dar pentru ce această urgie în contra libertății și a proprietății individuale, fundamentele actualei ordine sociale?

Grație proprietății individuale, grație posesiunei Capitalului de către întreprinzător, acesta 'și apropriază, zic ei, toată *plus valoarea* pe care muncitorul

a adăugat'o obiectului produs; în schimb, acesta, — legat de miseria sa prin legea de fer a salariului, proclamată de Lassalle, recunoscută, zicea acesta, chiar de Ricardo, — nu dobândește, sub formă de salariu, de cât atât 'i trebue pentru a nu muri de foame.

Pe zi ce trece, adaugă ei, cei bogați devin și mai bogați, iar cei săraci și mai săraci.

Pe zi ce trece, la rândul lor, numărul celor bogați se restrânge, cei mai bogați înghit pe cei mai puțin bogați; pentru ca și ei să fie înghițiți de alții și mai bogați de cât ei.

Dar, din excesul răului, va isvorî binele!

Prin jocul firesc al actualilor factori aruncați în lupta socială, prin jocul liberei concurențe, prin războiul tuturor contra tuturor, — numărul celor bogați se va restrânge din ce în ce mai mult, iar acela al celor săraci va spori cu atât.

In fine, numărul expropriatorilor devenind o infimă minoritate în mijlocul imensei, — aproape unanimității, — expropriaților, — cu o suflare numai, aceștia, la rândul lor, vor fi expropriat pe cei d'âintâi: ei vor fi reintrat în patrimoniul comun.

Die Expropriateurs werden exproprirt! exclâma Karl Marx!

Din acest moment revoluțiunea socială se va fi îndeplinit.

De aci înainte Statul va fi singurul producător și singurul distribuitor de bunuri.

In fie care an, prin agenții săi, el va dresa cota trebuințelor colective și individuale a cetățenilor și în fie care an, în atelierele și uzinele sale imense, el va produce bunurile necesare satisfacțiunei lor.

Toți cetățenii, de ori ce clasă socială, — de aci înainte nu va mai exista de cât o singură: clasa muncitorilor, — vor fi înregimentați în mod obligatoriu în marile ateliere, — ferme, mine, etc., ale Statului, producând fie care după puterile și aptitudinele lui.

Toți vor fi de asemeni în solda Statului, care apreciind trebuințele morale și materiale ale fiecăruia, 'i va procura și mijloacele de subsistență necesarii lui și familiei lui.

Pedepse și recompense nu vor exista.

Libertatea individuală, al cărui resort puternic este interesul fiecăruia, va fi încătușată ca un ce pernicios, și în tot cazul înlăturată ca un ce inutil, căci este învederat că de îndată ce Statul 'și ia însărcinarea de a satisface toate trebuințele mele, — trebuințe al căror judecător suprem, după cum am zis, este el, și în afară de cari eu nu trebue să mai am altele, — imboldul, care azi ne silește pe toți la lupta fără preget, va dispare.

Ba va fi din contră, am putea zice, o luptă în regres, fie care ne-am sili a produce cât mai puțin: partea noastră de satisfacțiune din produsul comun fiind, în tot-de-una, aceiași.

Toate instituțiunile de credit, de bancă, de comerciu, etc., vor fi suprimate ca pernicioase și în tot cazul inutile nouei ordine sociale.

Moneda metalică, acest mijloc diabolic, prin care capitalistul 'și aproprie plus-valuta produsă de lucrător, urma să fie înlocuită, până la congresul de la Gotha, dela 1875, cu o monedă nouă, consistând într'uă oră de lucru, iar de la acest congres, care a decretat că produsul comun se va împărți: *nach gleichem Recht, Jedem nach seinen Vernunftgemässen Bedürfnissen,* adică *după drept, egal fiecărui după trebuințele lui rațională,* și această monedă urmează că va fi cu totul înlăturată; ast-fel că în noul Stat, nu va fi nici un măsurător de valoare.

Dar, aceia ce excită mai mult ardoarea nouilor proseliți este abolițiunea proprietății individuale, — în special a aceleia a proprietății instrumentelor de producțiune, a Capitalului, a mașinelor, a uneltelor, a solului, etc.

Statul, — *id-est,* toți și nici unul individual, — va fi

singurul Capitalist, singurul proprietar al fondului de producțiune.

Da, proprietatea individuală va continua să se existe, însă, exclusiv numai asupra obiectelor de consumațiune, hainelor, mobilelor și altor assemeni bagatele.

Ca sancțiune supremă a acestui postulat, dreptul de capitalisațiune, dreptul pentru fiecare de a'și reconstitui individual, prin propriile lui sforțări, un nou capital de producțiune este interzis în mod absolut și aspru pedepsit în noul Stat socialist:

Dreptul de a produce este un drept regalian, exclusiv reservat pe seama Statului.

Tot pentru acest motiv și dreptul de succesiune este riguros proscris.

Cel mult, el se poate încă tolera la lucruri asupra cărora însăși proprietatea privată este permisă.

In acest nou paradis, toți vor fi egali; nu vor mai exista nobili și mojici, bogați și săraci, dar nu vor mai exista însă, nici oameni vrednici și leneși; talentați ori idioți; învățați ori ignoranți; morali sau imorali; cinstiți ori necinstiți, toți, cu un cuvânt, vor trăi într'o perfectă egalitate și armonie, neturburată, poate, de cât de glasul lugubru al unei miserii generale și crescânde.

Egalitatea înaintea miseriei morale și materiale, iată în definitiv, perspectiva, Idealul pe care noua revoluțiune 'l prepară omenirei.

*

* *

Dar o asemenea revoluțiune este ea posibilă ori cel puțin probabilă ?

Pentru a răspunde la această chestiune, cată mai întâi să cercetăm cari sunt, în general, Causele cari determină revoluțiunile sociale și când le vom cunoaște pe acestea, răspunsul la această întrebare va veni de la sine.

CAUSELE REVOLUȚIUNILOR SOCIALE IN TRECUT

Ordinea socială existentă nu este produsul nici a capriciului unui om, nici a eșit deodată ca Minerva din capul lui Jupiter.

Ea este produsul experienței unui lung șir de secole: In decurs de mai multe mii de ani, omenirea, trecând prin crise și convulsiuni teribile, încercând focul Revoluțiunilor, a ajuns, în fine, să ne dea aceia-ce posedăm azi.

In acest lung proces de desvoltare al instituțiunilor noastre sociale putem degaja, însă, un fapt: că din cea mai fragedă copilărie a sa, din momentul când părăsind caverna sa de piatră, omul a devenit un *Zoon politicon,* un animal social, el a tins să obțină recunoașterea acestor trei mari principii: *libertatea și inviolabilitatea persoanei, libertatea și inviolabilitatea proprietății,* și mai presus de toate, *egalitatea înaintea legei,* adică a însăși fundamentelor pe cari repausă edificiul nostru social.

Dobândirea lor nu a mers de la sine, omenirea a întâlnit în cale obstacole puternice, pe cari, de cele mai multe ori, pentru a le putea resturna, ea nu a avut alt mijloc de cât revoluțiunea.

Dar, în fine, sforțările generațiunilor și veacurilor trecute au triumfat, — și azi, cel puțin în Europa civilizată, aceste principii sunt unanim recunoscute: legislațiunea din țările civilizate sancționează respectul lor.

Nicăeri nu vom întâlni, din contră, proclamată și impusă egalitatea socială, adică anihilarea personalității omului, — nicăeri nu vom întâlni, violarea proprietății erigeată în principiu de drept.

Da, vom întâlni, în decursul istoriei secolilor trecute, aceleași anomalii, aceleași aberațiuni, ca și cele de azi, lupte între cei săraci și cei bogați, tendințe de egalizare de sus în jos, a condițiunilor sociale, pretutindeni însă

și în tot-de-una aceste elucubrațiuni trecătoare au fost respinse de bunul simț și de înțelepciunea naturală a omului.

Nimic, în adevăr, nu este nou sub soare.

Tot ce este a mai fost și tot ce a mai fost va fi încă.

Ast-fel fiind și Istoria trecutului fiind cea mai bună călăuză a viitorului să o scurtăm, în mod repede, pentru a vedea într'ânsa, cari au fost, în general, causele cari au determinat revoluțiunile sociale, în trecut.

Cea mai instructivă parte din istoria civilisațiunei noastre este, fără îndoială, acea privitoare la luptele cari au agitat și au sfâșiat anticele republice grece și romane.

Evul mediu, de și formează o epocă de amorțire pentru civilisațiune, totuși importă să'l cunoaștem, pentru că în el se zămislesc și se coc germenele din cari va eși marea Revoluțiune Franceză — apotheosa organizațiunei noastre sociale de azi.

Un fapt, însă, va fi necontenit constant, în ori ce moment al Istoriei noastre ne'am afla: întot-de-una și pretutindeni, dacă lupta între oameni schimbă de arme și de forme, în fond, ea are același țel: egalitatea înaintea legei, — libertatea persoanei, — libertatea și respectul dreptului de proprietate.

REVOLUȚIUNILE SOCIALE LA GRECI ȘI LA ROMANI

O strigătoare înichitate a caracterizat splendida civilisațiune greco-romană: sclavagiul este umbra care întunecă splendoarea mărețului soare al acestei incomparabile civilisațiuni.

Legea 'l recunoaște și 'l sancționează ca o instituțiune politică, Philosofi chiar, ca marele Aristote, caută să'l justifice.

Un singur glas discordant resună în acest concert, este acela al bătrânului Seneca, care în termeni eloquenți proclamă egalitatea naturală a tuturor oamenilor.

Biserica creştină chiar recunoaşte şi practică sclavagiul ca o instituţiune fondamentală organizaţiunei sociale; ea caută, numai, să îndulcească soarta acestor desmoşteniţi.

Sclavul nu este om; el este un lucru, un *res mancipi,* cum ziceau Romanii, aparţinând trup şi suflet altuia; acesta 'l poate vinde, dărui, şi chiar ucide; el nu are nimic în propriu, tot cea ce el dobândeşte, tot cea ce el stipulează aparţine patronului, stăpânului său; el este: *viva vox domini sui.*

Din cauza acestei inegalităţi monstruoase, din cauza disprețului celui mai odios al personalităţei omului, societatea antică a fost sguduită de teribile şi sângeroase revoluţiuni.

Ast-fel, la anul 413 înainte de Christos, 20.000 de sclavi ridică armele contra Athenienilor.

La anul 419 a. Christos, sclavii din Roma se conjură să pună mâna pe Capitoliu şi să omoare pe stăpânii lor.

La anul 139, a. Chiristos, 200.000 de sclavi sub conducerea Syrului *Eunus,* pun mâna pe arme şi în scurtă vreme devin stăpânii întregei Siciliei.

Nouă ani ei se menţin aci, patru Pretori fură crunt bătuţi şi legiunile lor distruse.

Tot într'acest timp, sclavii din Grecia se revoltă, 60.000 de sclavi, întrebuinţaţi de Athena în minele din munţii Lauriei, ţin ţara ani îndelungaţi în spaimă şi teroare.

In toate aceste mişcări, aceleaşi sentimente se observă: revolta în contra inegalităţei condiţiunei lor civile.

Căci, dacă o mare parte, mai ales sclavii din Grecia, erau recrutaţi printre barbari, de ex. printre Paphlagonieni, nu tot ast-fel era cu sclavii din Roma.

Se ştie că la început inimicul prins în războiu de Romani era ucis, mai târziu, însă, el fu redus în sclavagiu.

Ori, Romanii cuceriseră lumea întreagă, ei avuseseră de inimici, mai întâi pe proprii lor fraţi, pe Latini,

după aceia pe Etrusci şi alte popoare italiane — toate, având mai mult sau mai puţin, aceiaşi cultură ca şi ei.

Mai mult încă, Romanii cuceriseră Grecia şi tot cea ce acest focar de lumină avusese mai distins fusese târât la Roma în sclavagiu: Philosophi, poeţi, artişti, medici, profesori, oratori, etc., toţi fără deosebire fură aruncaţi în lanţurile sclaviei.

Era dar natural, ca acest sentiment să isbucnească, cu atâta putere şi sete, în sufletul lor.

Dar, din nenorocire, lumea veche nu a văzut încă ştergerea acestei ruşine a neamului omenesc, după fruntea lui.

*

* *

Dacă acum trecem dela condiţiunea sclavilor la aceia a oamenilor liberi, 'i vom găsi şi pe aceştia străduind către acelaşi ţel: egalitatea înaintea legei; respectul persoanei şi iviolabilitatea proprietăţei.

Societatea antică de la început încă apare împărţită în trei clase: patriciani, clienţii lor şi plebeii; cei dântâi, singuri, au toate drepturile, cei de al douilea, nu au nimic, sau mai bine zis au toate sarcinile.

Persoana acestora este la discreţiunea creditorului patrician inexorabil: acesta 'l poate închide, 'l poate ucide şi'şi împărţi cu alţi cocreditori membrele lui, — el poate, în cele din urmă, să'l vândă trans Tiberim în sclavie şi să'şi aproprie patrimoniul lui.

Clientul, în special, nu este om liber de cât cu numele; el este umbra patronului său; cât trăeşte, el datoreşte acestuia daruri şi servicii şi când moare, patrimoniul lui revine tot patronului său, chiar când el are moştenitori legitimi.

Plebeul, la rândul său, nu este om:

Pentru el nu există cult, prin urmare nici căsătoria legitimă, nici familie, nici putere paternă.

Dreptul lui de proprietate poate fi violat; pe el zeul *Terminus* sau *Termes* nu'l proteje.

Pentru plebei nu există lege, nu există justiție, nu există drepturi politice.

In contra acestor înichitați, pentru a restabili respectul omului, și al proprietății lui, pentru a dobândi egalitatea înaintea legei, clienții și plebei vor lua armele și nu le vor depune până ce aceste mari garanții sociale nu vor fi intrat în dreptul sacru al cetății.

*

* *

De și, Clientela, ca instituțiune, va dura cât și dominațiunea romană, și când aceasta va dispare, ea se va transforma în servagiu, — în fapt, însă, soarta clientului a încercat în acest restimp o însemantă ameliorațiune.

La Athena, Solon făcu pe client proprietar pe solul pe care el îl cultiva.

Iar la Roma, condițiunea lui juridică, deveni în cele din urmă aproape egală cu aceia a omului liber.

Alta fu soarta plebeilor.

Deja de la anul 612 a. Christos, Cylon se încercă, în fruntea poporului Athenian revoltat, să devină tyran popular.

Indelungata luptă între Eupatrizi și plebei nu a luat sfârșit de cât când Solon a dat satisfacțiune dreptelor plângeri ale Plebei.

El a făcut pe cultivatori, proprietari ai solului, a redus datoriile umflate prin usura excesivă, reducând cursul monedei: drahma valorând 70— în loc de 100, el a șters ori ce deosebire între oameni, din cauza nașterei lor, și a făcut să depindă exercițiul drepturilor politice de cens, — de avere — pe care ori cine o poate dobândi:

La Roma, încă din primele timpuri, plebeii au conștiință de drepturile lor.

Neputând se împună Senatului cu forța respectul lor, ei au preferat să se retragă pe muntele sacru.

Senatul cedă și condițiunea păcei este creațiunea Tribunatului.

Sub direcțiunea tribunilor săi, declarați *sacro-sancti*, plebea va face să cadă una câte una toate barierele și toate privilegiile, cari 'i separă de patricieni.

Decretele ei vor dobândi, cu timpul, putere de lege, ba chiar vor fi legea întrgului popor—prin excelența — *Plebiscitul.*

Mai întâi, ei obligă pe patriciani să promulge cele XII table; cu chipul acesta o singură lege va guverna tot pooprul, iar pe de altă parte, misterul care înconjura cunoștința ei, mister păstrat cu gelosie de patriciani, dispare.

In anul 445 a. Christos, după propunerea tribunului Canuleius, plebeii dobândiră dreptul de căsătorie cu patricianii, *jus conubii.*

Mai târziu, ei dobândiră dreptul de a alege dintre dânșii pe unul dintre cei doui consuli, precum și pe acela de a se lua și dintre ei, edilii Curuli, censorii, cari țineau listele electorale, Dictatorii; până și Pontifii și Augurii.

Dreptul de proprietate deveni tot atât de sacru pentru plebei, — ca și pentru patriciani.

In cât, *la finele republicei, egalitatea civilă este absolută, libertatea persoanei și inviolabilitatea proprietății sacro-sancte.*

De aci înainte, lupta va schimba de caracter:

La Athena săracii, în posesiunea puterei, se constituesc în partid politic: ei vor uza de votul lor, fie pentru a'l vinde celui ce le va oferi mai mult, — fie pentru a despuia pe cei bogați, confiscându-le averile, — fie, în fine, pentru a căpăta cei trei oboli, pe cari Statul 'i plătește cetățeanului care asistă pe Pnyx la ședințele Areopagului.

La Roma, lupta între săraci și cei bogați, va avea un caracter mai violent.

Deja în timpul Republicei, Tiberiu Grachus și alții

cad victima devotamentului lor causei săracilor, contra usurpatorilor agrului public.

După el, fratele său Caius, și alți tribuni populari vor dobândi, din timp în timp, câte o mică victorie în favoarea lor, resultatul însă nu va fi durabil.

Sub imperiu, Roma deveni refugiul tutulor săracilor din toată lumea. Impăratul, pentru a'i conține, va trebui să'i amuze cu jocuri și să'i întrețină pe spezele Statului: *panem et circenses,* iată refrenul cu care ei întâmpină noul regim imperial.

Dacă diferența între cei bogați și cei săraci era deja considerabilă în timpul Republicei, — grație largeței imperiale, dar mai ales extorcațiunei provinciilor de legații Impăratului sau de pro-consulii Senatului, — ea merge accentuându-se cu pași gigantici sub regimul imperial.

Ast-fel, când la finele Republicei, tribunul Lucius Marcius Philippus — face să treacă legea sa agrară, nu existau, după afirmațiunea lui, în Statul Roman: 2.000 de cetățeni, cari să aibă o proprietate: *„non esse,* zicea el, *în civitate duo milia hominum qui rem haberent"*.

Pe când triumvirul Crasus, pe lângă multe case ce avea în Roma, poseda imobile rurale evaluate la peste 200 milioane de sesterții.

La primul recensământ, sub August, un singur cetățean, Claudius Isidorus, poseda 4.116 sclavi, 60 milioane de sesterții, 360.000 juguri de pământ, și peste 257.000 de berbeci.

Jumătate din Africa romană aparținea numai la șase proprietari și tot Chersonesul Thraciei era al lui Agrippa.

Un apeduct traversa, pe o lungime de șase mile romane, unsprezece domenii, cari nu aparțineaua decât la nouă proprietari.

„Ei ce, zice Seneca, un pământ, care a conținut un întreg popor, este prea strâmt pentru un singur proprietar !

„Până unde veți împinge plugul vostru, Voi cari nu

puteți restrânge exploatațiunea voastră în fruntariile unei provincii ?

„Râuri nu curg, de cât pentru un singur individ,— ele care, altă dată erau limite a puternice regaturi, vă aparțin de la sorginte și până la gurile lor".

Iată de ce, proprietatea solului cade numai în mâna câtor-va; iată de ce cetățeanul roman, urmașul lui Cincinatus, nu întârzie să dispară.

Nesiguranța și miseria generală, care urmă căderei imperiului roman, împing pe oamenii liberi să se lepede de un atribut jenant, de aci înainte, — de libertatea și de proprietatea lor.

Toți, de bună voe, pun la picioarele acestor mari seigniori domeniali libertatea lor și dreptul lor de proprietate, în schimbul protecțiunei acestuia.

Ei devin, pe propriile lor pământuri, colonii seigniorului.

Ori, condițiunea acestora este miserabilă.

Colonul este legat de pământul pe care 'l cultivă; el trece, împreună cu acesta în mâinile noului proprietar și când va încerca să'l abandone, să fugă de pe el, el va fi aruncat în sclavie, — el este un adevărat *servus terrae, — servus glebae, quodam modo membrum terrae,* cum zice în mod brutal Justinian în Legea Unică din Cod. Cartea XI. tit. 52.

Și această condițiune a nenorocitului colon este hereditară.

Aceași soartă o au și toți cei l'alți muncitori: artisanul este legat de corporațiunea sa, curialul de curia sa, până și dănțuitoarea de scena sa.

Dar și în Nordul Europei, starea socială nu este mai bună: lidii Germanilor sunt ca și servii Romanilor, *adiscripti glebae,* ei au aceași tristă soartă.

Starea de decreptitudine a bătrânei Societăți romane, unită cu vijeliile teribilelor invasiuni a barbarilor, fac să dispară, până și în cele mai depărtate vestigiuri, urmele chiar a marilor drepturi și libertăți, pe cari Societatea antică cu atâtea lupte și sacrificii le obținuse.

Nici egalitatea civilă, nici libertatea omului, nici respectul proprietăței sale nu mai existau.

De asupra, se formează o minoritate semeață de asupritori, — iar de desubt, imensa majoritate a națiunei este redusă în stare de servagiu, de iloți ai celor dântâi.

Iată origina Regimului feodal.

MAREA REVOLUȚIUNE FRANCEZĂ DE LA 1789

Pentru a aprecia, însă, și mai de aproape resultatele acestei stări sociale și revoluțiunea teribilă pe care ele au determinat'o, trebue să ne aruncăm o repede privire asupra organizațiunii societăței francee, — în preziua chiar a marei Revoluțiuni franceze.

Vom discerne cu chipul acesta, în modul cel mai lămurit, causele cari au adus'o.

Luăm Franța, — de și tabloul este aproape identic și în Germania și în Austria, — pentru că în Franța el presintă trăsurile cele mai expresive, în culorile cele mai vii.

Societatea franceză este împărțită, la finele secolului al XVIII, în clase ori mai bine zis în caste, bine închise, fie care din ele definzând cu gelosie, intrarea, privilegiile și imunitățile lor.

a) De asupra stă *clerul.*

Acesta formează un Stat în Stat; el 'și are adunările lui anuale, dreptul de a se taxa, cu cât va voi, și, prin mii de chipuri, el se infiltră atât în administrațiunea locală cât și în politica generală, asupra cărora el exercită o influență determinantă.

Proprietar a aproape o treime din solul Franței, el este în același timp și cel mai mare seignior feodal, în care calitate el exercită și toate privilegiile pe cari regimul feodal le atașează posesiunei solului.

b) Alături de cler, dar ceva mai jos în influență, este *nobilimea.*

20.000 de familii, respândite în toate ungiurile Franței compun acest corp de privilegiați, iar numărul lor se urcă, la 1791, după Moreau și la Michodière, la 83.000, din care numai 18.323 sunt în stare se poarte armele,— căci origina privilegiilor acestei caste era tocmai obligațiunea ei originală de a apăra pe rege și țara, ori de câte ori va fi nevoie, obligațiune care s'a transformat cu timpul în dreptul de a ocupa rangurile în armată — și funcțiunile publice.

Unii, acei cari mai conservă încă datinile strămoșilor lor, trăesc închiși în castelurile lor, — și pe când totul în jurul lor se schimbă și înaintează, ei stau pe loc, zice Taine.

Alții, acei pe cari luxul și desfrânarea 'i a redus la miserie, 'și petrec viața în culuarile palatului Regelui, trăind din mila acestuia ori pândind ocasiunea să pună mâna pe vr'o sinecură.

Și pe când, nobilimea Engleză suportă, în primul rând, impozitele, sarcinile și gerează, în mod onorific, oficiile publice, nobilimea franceză, pe de o parte, se sustrage de la toate sarcinile publice, iar pe de alta, ea 'și arogă și exercită privilegii unele mai odioase și mai vexatorii de cât altele.

Dispensați de a plăti impozite, ei nu ezită a le reclama în propriul lor profit.

Justiția, care le a fost încredințată pentru a ocroti pe cei slabi, ei o trafică, concedând exercițiul ei celui ce le oferă mai mult.

Pretutindeni, în funcțiunile publice, în gradele militare, în înalta magistratură, etc., cu un cuvânt ori unde este vorba de vre'o distincțiune sau de vre'un câștig, ei sunt exclusiv chemați.

Dar, această instituțiune purta în sine germenile descreptitudinei ei:

Prejudecata nobiliară, — că exercițiul comerciului și industriei avilește, — 'i a împiedicat să dobândească avuția, singurul mijloc prin care influența lor putea deveni durabilă.

c) Sub aceste două stări, *le tier état,* represinta tot restul națiunei, adică aproape unanimitatea acesteia.

„Raportul între privilegiați și acei cari nu sunt privilegiați este, după Lafont-Ladebat, de unul la 23“ ; iar după Siyès privilegiații erau — cler și nobilime — 200.000, iar restul națiunei, 26 de milioane.

Mulți dintre aceștia, grație comerțului și industriei, au dobândit averi însemnate, ei formează la rândul lor un corp compact și puternic: *Burghezimea.*

In sânul burghezimei se găseau oameni de litere, de științe, de arte; din mijlocul ei au plecat primele scântei cari vor pune în flăcări edificiul social feodal.

Sub influența acelorași împrejurări, aceluiași spirit de castă, negutătorii și artizanii, încă din timpurile cele mai depărtate, s'au grupat și ei, după exemplul celor-l'alte două caste, în corporațiuni închise, a căror intrare, privilegii și imunități din răsputeri ei au căutat să le apere.

Nimeni, într'adevăr, nu putea exercita un comerciu, sau o industrie dacă, mai întâi, nu devenea membrul unei corporațiuni.

Și nimeni nu putea deveni membrul unei atari corporațiuni, decât după ce a fost ucenic, și calfă, numărul de ani prescris de reglementele corporațiunei și dacă nu a făcut un cap de operă, judecat atare de juriul corporațiunei, care singur putea să 'l proclame: *dignus est intrare !*

La rândul lor, corporațiunile erau între ele în răsboiu permanent, pentru a'și apăra, unele în contra altora, privilegiile lor.

De aci au născut între ele rivalități și procese memorabile, cari au durat sute de ani.

Iar de asupra acestei organizațiuni corporative, organizațiunea industrială a Statului coprindea, ca într'un inel de fer, și regenta toate industriile, toate manufacturile și comerciul țărei.

Reglementele industriale prescriau: modul de fabricațiune al stofelor, combinațiunea culorilor, numărul fi-

relor, lungimea și lățimea ștofei, totul până în cele mai minuțioase detaliuri era formal reglementat.

Tot, ce nu era conform acestor prescripțiuni, era ars în piața publică.

In fine, spiritul fiscal, care a făcut pe Rege să trafice din toate funcțiunile publice, până și din justiție, 'l a condus să proclame că dreptul de a munci, de a exercita un comerciu sau o industrie, este *un drept regalian,* pe care Regele nu 'l conferă de cât pe bani.

Iată cum omul, prins în acest angrenagiu impenetrabil era redus și stâlcit în însăși personalitatea lui.

Dreptul de a munci, cel mai sacru întru toate, căci el este pârghia chiar a vieței omului, 'i era brutalmente tăgăduit.

d) Mai jos încă, pe ultima treaptă a scărei sociale, afară din societate ași putea zice, spectacolul este și mai revoltător.

Aci, restul vechilor sclavi, coloni ori lidii, uniți cu restul oamenilor liberi pe cari regimul feudal 'i a legat de pământul, ce'l cultivau, presintă un tablou înfiorător.

Nimic nenorocitul nu are sacru:

Persoana lui, aceea a membrilor familiei lui, sunt la discreționea seigniorului feudal; pământul pe care sudoarea frunței lui 'l fertilează, produce roade pentru stăpânul său.

Pentru el, nu există de cât dreptul de a trăi o viață din ce în ce mai miserabilă.

Chiar acei cari nu sunt reduși la starea de servagiu, și sunt încă proprietari pe pământurile lor, rarii urmași ai vechilor proprietari a pământurilor *allodiale,* — și aceștia curbă șira spinărei sub povara nemăsurată a piedicilor, birurilor și exacțiunilor seigniorilor feudali.

Din aceste cause, miseria este la culme:

„Un quart din solul cultivabil al Franței, zice Quesnay, nu este cultivat".

Nouă milioane de hectare de pământ arabil sunt lăsate în părăsire, constată Arthur Young la 1790.

Cât pentru libertatea individuală, Bastilia, Insulele Sainte-Marguerite, instituțiunea *des lettres de cachet,* dovedesc respectul de care ea se bucura.

Așa dar, inegalitatea înaintea legei, violațiunea libertății persoanei, anihilarea dreptului de proprietate, iată resultatele Regimului feudal, în preziua Revoluțiunei Franceze.

Față de aceste abuzuri, opiniunea publică nu a stat impasibilă, ea a operat în idei marea revoluțiune, înainte de ce ea să se fi realizat în fapte: Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Phisiocrații, Blaise Pascal și în general toți filosofii umanariști din secolul XVII și XVIII au pus, rând pe rând, târnăcopul la basa acestui edificiu de injustiție și vexațiuni.

Ast-fel, cu 20 de ani înainte de Marea Revoluțiune, Malesherbes, adresându-se către Ludovic XV, în numele uneia din cele mai importante Curți din Franța, *„la Cour des Aides"*, nu se sfia să i zică:

„Sire, Ții coroana ta de la Dumnezeu, dar nu vei refuza satisfacțiunea de a crede că datorezi puterea ta și supunerei supușilor tăi: Există în Franța câteva drepturi inalienabile, cari aparțin națiunei; Miniștrii Majestății Voastre nu vor avea îndrăsneala de a le tăgădui și dacă ar trebui să o probăm nu am avea de cât să invocăm mărturia Majestății Voastre însăși. Nu, Sire, cu toate sforțările lor, ei nu V'au convins de loc că între națiunea franceză și un popor de sclavi nu există nici o diferență".

Iată în ce termeni violenți, opiniunea publică judeca această stare socială. Cum s'a desfășurat, însă, această Revoluțiune ?

Ea s'a manifestat cu un *ensemble,* când a trebuit să se pue târnăcopul la temelia ei, care dovedește că sosirea acestei revoluțiuni era un phenomen așteptat tot atât de natural și de normal ca și acela al aparițiunei eclipselor solare sau lunare, de exemplu.

Intr'adevăr, dacă între cele trei clase sociale a existat ceartă și divergență când a fost vorba de a se hotărî modul cum ele vor delibera, sau cum ele vor vota, nu a existat între ele nici un disentiment în privința revoluțiunei sociale, ce ei erau chemați să opere.

Astfel, când în noaptea de 4 August 1789, Vicomtele de Noailles a propus să se proclame de îndată egalitatea absoută a impozitelor, rescumpărarea tutulor drepturilor feudale, abolițiunea fără îndemnitate a corvadei și a altor servitudini personale, „Moțiunea lui este primită cu furtuni de o bucurie inexprimabilă", zice Darea de seamă a ședinței Adunărei Constituante. (v. Toqueville).

„Episcopul de Nancy, cere ca moțiunea să se aplice și la bunurile eclesiastice; Episcopul de Chartres renunță la dreptul de vânătoare. O mulțime de voci se ridică, reunindu-se toate, pentru a cere să se consume această renonciațiune pe moment chiar.

„Preoții vor să sacrifice casualul lor. Dl. de Saint-Fargeau cere ca toate resoluțiunile se aibă efect retroactiv de la 1 Ianuarie 1789.

„Semnele de furtună și de efusiune a generoase sentimente în adunare devin din ce în ce mai vii.

„Arhipiscopul de Aix cere interdicțiunea în contracte de ori ce clausă, care ar avea un caracter feudal.

„Urmează un moment de linște.

„Nimeni nu știe ce mai poate sacrifica.

„După aceia mișcarea, care a ridicat inimile, le împinge către un alt punct:

„Succesiv toți deputații vin să sacrifice privilegiile provinciilor lor; ei se grăbesc, se înghesuiesc, se succed, 'și taie vorba, pentru a putea mai curând să abandone drepturile comentanților lor. Tot li se pare că nu vor ajunge destul de curând la tribună, care este ca o cetate asediată.

„Arhiepiscopul de Paris cere să se ordone un *Te Deum* și Adunarea se separă la două ore de dimineață".

In câte-va ore dar toate abusurile și inquitățile, pe cari atâtea secole puseseră să le edifice, fură spulbe rate.

Abolițiunea justițiilor seignorale, abolițiunea venalității sarcinilor de judicatură, abolițiunea imunităților pecuniare, abolițiunea inegalității impozitelor: — Anatele Curței Romei, pensiunile fără titlu, jurandele, metrisele și, în general, toate corporațiunile fură succesiv abolite.

„Această noapte, zice Mignet *(v. Histoire de la Revolution Française,* T. I, pg. 99), pe care un inimic al Revoluțiunei a numit'o atunci Sfânta Barthelemy a proprietăților, fu mai ales sfânta Berthelemy a abusurilor. Ea mătură dărămăturile feodalității; ea eliberă persoanele de restul de servitudine, pământurile de dependența seignorială, proprietățile roturiere de prădăciunile vânatului și de exacțiunea dijmelor. Distrugând justițiile seignoriale, resturile puterilor private, ea conduse la regimul puterilor publice; distrugând venalitățile sarcinilor magistraturei, ea deschise calea justiției gratuite. Ea fu trecerea de la un ordin de lucruri unde totul aparținea particularilor, la un altul, unde totul trebuia să aparțină națiunei. Această noapte schimbă fața Regatului, ea făcu pe toți Francezii egali; toți putură să ajungă la funcțiunile publice, să aspire la proprietate și să exercite orice industrie".

In fine, adaugă Mignet, „această noapte fu o revoluțiune tot atât de importantă ca și insurecțiunea de la 14 Iulie, a cărei consecință ea era.

„Ea făcu pe popor stăpân pe Societate, precum ceal-alta 'la făcut stăpân pe Guvern și ea i permise a prepara noua Constituțiune, distrugând pe cea veche". Iată ce a fost — și ce este o Revoluțiune socială.

Națiunea primi cu transporturi de bucurie această mare revoluțiune socială:

„Noaptea aceasta, zice Camil Desmoulins, în *„le Vieux Cordelier"*, este acea care — suprimă metrisele și priviegiile exclusive. Va merge să facă negoț în Indii

cine va voi. Va avea prăvălie cine va putea. Patronul croitor, patronul cismar, patronul peruquier vor plânge, dar băeții lor se vor bucura; în mansarde va fi iluminațiune.

„Oh, noapte fericită pentru comerciant, căruia libertatea comerțului este asigurată, fericită pentru artisanul a cărui industrie este liberă".

Dacă vom strânge în quintessența lor resultatele acestei mari revoluțiuni, vom vedea că ele se resumă iarăși în: *egalitatea civilă, libertatea și inviolabilitatea persoanei și libertatea și inviolabilitatea proprietății.*

Toate cele-l-alte reforme nu sunt de cât cortegiul normal al acestor drepturi și libertăți fondamentale.

Violarea lor a adus Revoluțiunea Franceză, — ea 'i a imprimat caracterul unei revoluțiuni sociale; dobândirea lor de omenire este azi singurul lor resultat.

Forma de guvern, libertățile și drepturile politice au fost elemente accesorii, ele au dispărut pentru a reapare de mai multe ori de atunci și până azi în Franța.

Din Franța, întocmai ca razele unui soare luminos, principiile de dreptate, pe cari această revoluțiune le-a făcut să triumfe, s'au răspândit în universul întreg.

Puține sunt țările unde ele nu înfloresc încă.

REVOLUȚIUNILE IN ANGLIA

Ași putea acum printr'o demonstrațiune *à contrario,* trasă din istoria Revoluțiunilor Angliei, să dovedesc, încă o dată fundamentul tesei mele și adică că Revoluțiunile sociale nu isbucnesc decât când aceste drepturi primordiale, — libertatea individuală, — libertatea și inviolabilitatea proprietății și egalitatea civilă, — cari formează condițiunea de viață a omului social — i sunt tăgăduite.

Deși Anglia, în adevăr, a avut două mari Revoluțiuni la 1648 și la 1688, deși și ea a decapitat un Rege, totuși

aceste Revoluțiuni, ca și toate cele ce le au precedat sau le au urmat, nu au avut un caracter social:

Ele erau revolta poporului întreg, — toate clasele la o l'altă, în contra arbitrarului Regelui.

In toate doleanțele lor, baronii, clerul și poporul — tot-de-una împreună — nu cer alt ceva de cât respectul drepturilor lor antice: *habeas corpus,* inviolabilitatea proprietății, egalitatea înaintea legei sunt drepturi străvechi, cari aparțin tutulor Englezilor, fără distincțiune, de la fondarea chiar a Statului Englez.

„In toate marele noastre lupte politice, zice Edward Freeman, vocea Englezilor nu s'a ridicat pentru a cere afirmațiunea de principii noui, stabilirea de legi noui; dar strigătul public a reclamat în tot-de-una o mai bună observațiune a legilor în vigoare și reparațiunea greșalelor născute din corupțiunea sau uitarea lor".

. . . . . .

Iată de ce edificiul social englez, cu toată forma sa arhaică, stă încă în picioare, în mijlocul unei organizațiuni sociale și politice cu totul modernă.

REVOLUȚIUNILE SOCIALE ÎN ROMANIA

Pentru a înțelege mai bine evoluția evenimentelor în Țările române, trebue să ne urcăm până la obârșia Statului român însuși. Descinzând cursul secolelor, vom asista noi înșine la marea luptă ce se desfășoară între cele două clase sociale rivale: între stăpânitorii de moșii — boerii — și între țăranii, cultivatori de pământ.

Această luptă nu va înceta până când cele trei mari principii, care constitue însuși fundamentul Ordinei sociale azi, nu vor fi recunoscute și solemn proclamate: egalitatea tuturor înaintea legii, — inviolabilitatea persoanei umane — *habeas corpus,* — și dreptul de proprietate străvechiu, pe care țăranii români 'l au avut de la Trajan și până în timpurile noastre.

*

* *

Pentru a face această expunere mă voi servi de propriul meu Discurs, ținut înaintea Adunării Constituante din Iași, în ședințele din 26 și 27 Mai 1917, publicat în Monitoarele Oficiale Nr. 24, 25, 26, 27 din 1917.

Procesul, — am zis eu Adunării Constituante — și am repetat azi — 2 Iunie 1937, — înaintea școlarilor mei, — problema ce noi suntem chemați să deslegăm azi, și care frământă cu atâta putere toate spiritele,

nu este născută de azi, de eri, — ea vine de departe, aș putea zice că ea se pierde cu adevărat în negura timpului. Ea s'a născut, s'a desvoltat din vicisitudinele vremei însăși.

Totuși, oricât de sus am reurca firul Istoriei noastre, un fapt apare clar, evident, incontestabil pe care nimeni nu-l poate cu temei tăgădui: este că la începutul vieței istorice a acestor țări, a acestui popor, proprietar al pământului era însuși muncitorul de pământ, cultivatorul lui.

Prin ce împrejurări și sub ce modalități și condițiuni, însă, a fost el scos din dreptul lui de proprietate original și în locul lui găsim eri, — până la 1864, pe stăpânul de moșie—și azi, dela 1864 încoace, pe proprietarul actual?

Pentru a înțelege această transformațiune, trebue neapărat să cercetăm pe scurt aceea ce s'a întâmplat dela cucerirea Daciei de către Romani, încoa. Această cucerire a avut loc în anul 106 după Christos, și țările române au rămas în stăpânirea Romanilor până la anul 270 după Christos, — când Aurelian a retras legiunile sale dincolo de Dunăre, în Moesia, — deci un interval de 164 ani.

In acest răstimp Dreptul Roman, din această epocă, adică din epoca clasică, a devenit și a fost, ca în toate țările pe cari Romanii le cucereau, legea sub care Dacia romană a trăit 164 ani.

Tot acest drept servă de fundament obiceiului pământului, care a continuat ulterior să guverne aceste țări, sub numele de *„Jus Valachorum Laudabilis Consuetudo“* și care a ajuns până în zilele noastre.

Ori, în această epocă, în tot vastul imperiu roman, nu se cunoaște decât un fel de proprietate, — fie că ea era sub regimul Dreptului Italic,—„jus italicum“, — și se numea *Dominum ex jure Qiritium,*—fie că ea era sub regimul Dreptului provincial, „jus provinciale“, și se numea „proprietas“, un nume nou pe care îl găsim abia în Gaius, indiferent dacă era plină proprietatea sau dacă era împărțită în „dominum eminens“, aparținând Fis-

cului sau Aerarului, adică Principelui sau Senatului și „dominium utile“, aparținând proprietarului util, caracterul ei fundamental era constant acelaș: între proprietar și pământul său nu era nici un intermediar, toate roadele acestui pământ aparțineau exclusiv proprietarului lui, el nu era obligat să le împartă cu nimeni, el nu datora nimănui nici un serviciu, el avea dreptul plin de proprietate: „jus fruendi, utendi et abutendi“.

Omul și pământul sunt liberi și independenți. Urmele indelebile ale acestui așezământ pur roman le găsim în instituțiunea răzeșilor și moșnenilor, cari întotdeauna au fost liberi și ale căror pământuri nici odată nu au fost șerbite.

Colonatul, care a consacrat robirea omului la pământ, nu este încă cunoscut în această epocă în Imperiul roman, — el nu a fost introdus decât sub Constantin (anul 316 după Chr.), adică la un timp când țările române nu mai făceau parte din imperiul roman.

Așa se explică pentru ce, — pe când el se întinsese nu numai în țările ce compuneau imperiul roman, — dar chiar și în acelea ce numai incidental au venit prin războaie în contact cu ei, ca le Germani, sub numele de Lidii, — în țările române dela Dunărea-de-Jos, el a fost și a rămas necunoscut veacuri îndelungate, până după Descălicarea prinților, cari au fondat nouile Principate române.

Odată cu Descălicarea acestora s'a introdus și idcia de șerbie, care era deja în uz dincolo de munți.

Această instituțiune, trecând la noi, s'a transformat, s'a lărgit și s'a agravat, în decursul veacurilor ce s'au succedat.

Caracterul ei dominant este că omul devine legat de pământul său, — pe care el — și urmașii lui — nu 'l mai poate părăsi nici odată; el este „adscriptus glebae quodam modo membrum terrae“, cum zice o Constituțiune a lui Justinian, — el datorează noului său stăpân, „dominus“, o parte din rodul propriului său pământ și chiar servicii personale.

Spre deosebire, însă, de regimul feudal, unde subordinațiunea are loc dela pământ la pământ, — în sistemul colonatului roman, și al șerbiei românești, pământurile sunt independente unele de altele, — raportul este exclusiv între patron sau stăpânul de moșie și muncitorul de pământ și pământul în care aceasta naște, — cu care el, împreună cu urmașii săi, trece în mâinile oricui acest pământ ar încăpea, din care însă, nici el, nici urmașii lui nu pot fi nici odată isgoniți.

Nesiguranța timpurilor a împins de sigur pe mulți țărani să se pună, împreună cu moșia lor, sub protecțiunea vreunui potentat al vremei, îmbrăcând ei înșiși, de bună voie, haina iobăgiei.

Dar samavolnicia, abuzurile de tot felul, justiția venală a timpurilor este cu mult mai sigur cea mai abondentă sursă din care a decurs vechea noastră iobăgie: Uricele vremei sunt martori irecuzabili ai drepturilor antice ale țăranilor și afirmarea sfruntată a acestor abuzuri.

Când Mihai Viteazu, pentru a da satisfacțiune boierilor, a ordonat că ori care pe unde se va afla, acela acolo rumân veșnic să rămână, — el în realitate consacră, în drept, o stare de lucruri pe care timpul și abuzurile de mult o crease în fapt.

Instituțiunea odată introdusă, împrejurările în cari ea s'a născut fiind și rămânând aceleași, ba chiar agravându-se, puterea stăpânilor de moșii, devenind din ce în ce mai preponderată, ea ajungând cu regimul fanariot la culmea ei, este evident că starea țăranului român trebuia fatal să devină și ea tot mai rea și tot mai gravă.

Și cu toate acestea, cu toate opintirile pe cari stăpânii de moșii le dau, cu toate încercările, ce ei din timp în timp fac pentru a întuneca dreptul original al țăranului asupra pământului său, pământ în care el și urmașii lui este fixat pentru vecie, — din care el nu poate fugi, căci el este readus, de îndată, cu forța, la urma lui, din care, însă, stăpânul de moșie nu-l poate isgoni, acest

drept rămâne veşnic viu, nu este nici o putere în Stat care să-l poată altera în esenţa lui.

Raportul dintre stăpânul de moşie şi ţăranul său interesa întru atât aşezământul însuşi al Statului, încât el este cu adevărat un raport de ordine publică, — nu de interese particulare, — nimeni nu-l poate schimba în principiul său.

Să-l considerăm în cel mai rău punct al desvoltărei lui istorice, în momentul când regimul fanariot ajungând la culmea lui, orice idee de drept, orice respect de drept dispăruse, în care hatârul, bunul plac, samavolnicia prinţului sunt singura lege: la finele secolului al XVIII-lea.

Iată de exemplu, între multe altele, toate aproape la fel: „Aşezământul lui *Grigore Calimah* din 28 Mai 1768". Ce statorniceşte el?

Art. 16-lea: „Că locuitorii ce se vor afla pe ori a cui moşie cu şederea, să aibă voia a-şi face toată trebuinţa hranei pe acea moşie şi neoprindu-se de către stăpânii de moşie".

Iată dar principiul: ţăranul poate ara oricât ar fi voit şi ar fi putut, în moşia în care el se află aşezat, şi stăpânul de moşie nu-l poate opri.

Ce obligaţiuni are el, în schimb faţă de acesta?

Să 'i dea o dijmă de una din zece din rodul pământului, nu însă şi din grădinile de legume făcute pentru trebuinţele casei lui, şi să 'i facă şi 12 zile de lucru pe an.

Iar de se va vinde sau arenda moşia, cumpărătorul sau arendaşul sunt datori a respecta acest aşezământ întocmai.

„Ponturile" lui Mihai Soutzo din 28 Decemvrie 1749 constată, însă, un drept şi un fapt mult mai grav şi mai întins, — este dreptul pe care îl au sătenii plugari, în general, de a cultiva orice pământ necultivat, în tot cuprinsul ţărei:

„Când locuitorii dela vreun sat, zic aceste Ponturi, nu le va fi în destul moşia aceia unde şed ca să are în des-

tul și să facă fânaț, dator să fie Vornicelul satului să meargă să se arate la ispravnicii ținuturilor și ispravnicii făcând cercetare, de se vor încredința cum că cu adevărat ei nu au loc îndestul pe moșie unde șed de arat și de fânaț, să caute pe alte moșii cari se megiesc și prin știrea stăpânului acelei moșii să le dee o bucată de loc de o parte cât le va fi îndestul pentru trebuința lor unde să nu facă stricăciune și pagubă stăpânului moșiei, și să-i pună să are unul lângă altul, iar nu reschirat și să-și ia stăpânul moșiei numai dijma, iar cu claca sau cu alta să nu se supere și pământurile ce le pot ara locuitorii atât pe moșia, cât și pe locul ce li se va da depe moșia megieșită luându-și stăpânii de moșie dijma obișnuită, să nu fie a-le lua pământul până când îl vor lăsà ei singuri de vechiu, cum și la vremea coasei iarăși să aibă privigherea ispravnicii de a li se da de către stăpânul moșiei iarba de o parte ca să-și cosească fân, iar când vor vedea pe un stăpân al moșiei îndărătnic, și nu va voi să dea loc de arat în vreme ce numai pricinuește stricăciune și păgubire pe unul ca acela, ori de ce stare va fi, să nu-l îngăduiască, ci să-l facă să înțeleagă a le da loc de arat și de cosit, păzind întocmai rânduela ce mai sus se arată, asemenea și locuitorii să nu fie volnici de a intra pe moșii străine în silă și fără știrea ispravnicilor și stăpânilor de moșii nici cu aratul, nici cu cositul".

Așa dar, țăranii pot ara și cosi în tot cuprinsul țărei, oricât puteau, dând dijma una din zece. Iată dreptul lor original de adevărați și singuri proprietari activi, cum se afirma în modul cel mai manifest și incontestat, într'o epocă chiar în care ei nu aveau nici un glas, în care ei nu aveau nici un drept, ei nu aveau pe nimeni cari să vorbească în numele lor și să apere cauza lor.

Tot din timpurile cele mai vechi, sătenii aveau dreptul de a se folosi nelimitat de pădurile aflate în vatra satelor lor și chiar în satele învecinate când ele nu ar fi avut păduri de loc.

In însăși pădurile mari, Codrii Merei, în pădurile de lunci, putea tăia oricine cât le era trebuința, ba chiar pentru a vinde lemnele la târg, fără nici o învoire.

Numai radiurile sau dumbrăvile încep a fi păzite către a doua jumătate a veacului al XVIII, de tăierile sătenilor.

Alexandru Moruzi întărind la 28 Noemvrie 1792 Anafuraua boerilor din 16 Octomvrie acelaș an, iarăși operă exclusivă a acestora, fără învoirea țăranilor — hotărăște, între altele, că și de aci înainte oricine va fi volnic să taie de prin păduri copaci de fag sau de a aduna lemne de pe jos și acolo unde nu vor fi copaci de fag, ei să poată tăia pentru trebuințele lor și alții din acei răi ce nu sunt de trebuință, fără a da nici o zeciuială.

„Dar, că întru cât privește pădurile și codrii Merei apărate de paznici puși de proprietari, nimeni nu va mai putea tăia lemne de cherestea fără a plăti o zeciuială, adică din zece copaci unul, pentru stăpânul de moșie, slobod fiind a tăia ca și mai înante lemne de fag sau a aduna lemnele căzute pentru trebuințele lui, fără zeciuială.

„Stăpânii moșiilor ce vor avea păduri vor câștiga, zice această Anaforă, dreptul lor luându-și hotărîta zeciuială a lemnelor, precum iau cei cu moșiile ce au la câmp și să facă o dreaptă cumpănire de obștie. Iar celor ce taie orice fel de lemn nu li se face nici o strâmbătate fiindcă vor da zeciuiala moșiei, căci locuitorii vând cheresteaua cu îndestul preț".

Intr'alte cuvinte, boerii, cu învoirea Domnului, introduc o novațiune în raportul dintre ei și proprietarii țărani de păduri:

Mai întâi, sustrăgând dreptul acestora, fără limită, de a tăia lemne de orice fel și oriunde, și al doilea, supunându-i ca și pe cei dela câmp, la o dijmă de una din zece, fără însă a merge până la desființarea completă și definitivă a dreptului însuși: aceasta este opera viitorului celui mai imediat.

Această legiuire a fost întărită din nou de Mihai Sutzu la 29 Decemvrie 1794.

Cu toate aceste încălcări, cu toate că boerii aveau în mână puterea de a face orice voiau, ei nu au isbutit să întunece dreptul original al țăranului, de a munci oricât pământ el voia, de a cosi fân oricât el avea trebuință, ori de a lua lemne din pădure pentru toate trebuințele lui, chiar pentru negoț, dând dijma numai una din zece și făcând numai zilele de lucru legiuite.

Pentru ce?

Pentru că deși peste dreptul de proprietate original al săteanului s'a altoit dreptul mai nou al stăpânului de moșie, aceste două drepturi au continuat să coexiste alături unul de altul, fiind și unul și altul, transmisibil, activ și pasiv și perpetuu, nici săteanul nu putea pleca din moșie, dar nici proprietarul nu-l putea isgoni, raportul lor era cu adevărat, regulat de legi, de ordine publică, care treceau chiar peste capul legiuitorului ordinar, de oarece boerii simt nevoia să se adreseze la Inalta Poartă pentru a-l schimba: Domnul însuși neputând să o facă.

Iată, într'adevăr, un document curios, care ne arată și mentalitatea boerilor și starea lor de degradare morală de atunci.

Acesta este „Magzarul boerilor moldoveni", către înalta Poartă, „din 1805", în care ei cer dela Poartă schimbarea așezământului dintre ei și țărani, reclamând agravarea condițiunei acestora, și în care ei însiși mărturisesc dreptul străvechiu și inalterabil al țăranilor:

„Noi, prea plecați și supuși, Mitropolitul, episcopii și toți boerii Memlechetului Moldovei, care din început, ca o scumpă moștenire, credință dela moșii și strămoșii noștrii, către hrănitoarea prea puternică împărăție o am păzit și sub umbrirea și sub acoperământul slavei sale întru buna viețuire și liniște am petrecut, ale sale nedeșertate daruri și mile pururea noi leam dobândit, cutezând și acum către neamul împărăteștei Măriri, a

ne înfățișa cu acest al nostru prea plecat Magzar, care cu genunchii plecați aducem la Prea strălucitul prag al împărăteștei Mărirei și cu glasuri umilite ne rugăm să fie ascultată această a noastră prea plecată rugăciune și cerere ce o facem numai asupra împuținărei slujbei ce avem dela locuitorii ce șed pe moșiile noastre, care într'adevăr singuri mărturisim că dela o vreme încoace 12 zile au fost obișnuiți într'un an a sluji stăpânilor moșiilor: însă această slujbă de mult s'a isvodit dela o epocă necunoscută, fiind noi supuși a le da loc în destul pentru arat și semănat, loc de imaș pentru pășunea vitelor și loc de fânaț pentru dânscle".

In consecință, boerii, cer „cu umilință" ca: „îndurarea hrănitoarei împărății să-i umbrească" și pe ei, — să le încuviințeze a cere dela țărani o zeciuială a zilelor de muncă, adică din zece zile una pentru ei, ei cer dijma una din zece din bucate, iar din fânaț, ei merg chiar, în unele localități, și până la una și una. Este bine înțeles că zilele nu sunt slobode, ele sunt cu nart, adică ele sunt transformate în anume munci a căror executare întrece cu mult putința de muncă într'o zi solară.

Imprejurările politice de atunci au împiedicat această injustiție de a fi consumată. Inalta Poartă nu a avut prilejul să confirme cererea boerilor și a Mitropolitului și Episcopilor.

*
* *

Dar cu toate că textele erau clare, cu toate că legile nu se puteau nici măcar modifica de Stat sau de Prinț, ele fiind un adevărat Pact Social, între cele două clase sociale: țăranii și stăpânii de moșie, — abuzurile se întinseră, administrația, justiția, fiind în mâna stăpânilor de moșii, țăranii nu aveau nici un mijloc de a dobândi îndreptarea și înlăturarea lor.

Siliți au fost adesea a recurge la acte de violență.

Nici odată aceste abuzuri, însă, nu au ajuns la mai mare intensitate, cuțitul nu a dat mai adânc de os, mai

mult decât către începutul secolului al XIX, adică către finele regimului fanariot.

Ajutați de Domnii și agenții acestui regim, stăpânii de moșii uitară toate legămintele lor din trecut, și zilele de muncă, din fixe deveniră fără număr, ele fură cu nart și fără nart, cu și fără răscoale, după bunul plac al stăpânilor de moșii.

In aceste vremuri turburi începură să se agite Grecii sub instigațiile Rusiei, cerând autonomia Greciei. Eteriștii se grupară la 1821, sub Ipsilanti, intrară în țară și voiră să târască pe Români cu dânșii împotriva Turcilor: atunci să ridică din sânul acestui popor plin de resurse, — precum se va ridica sunt sigur și azi, — un om la care nimeni nu se gândea, — la care nimeni nu se gândește azi, — care văzu limpede de unde venea primejdia pentru țara lui, cari erau deocamdată adevărații dușmani ai poporului și ai țărei.

Acesta fu „Tudor Vladimirescu". Venit de curând din Rusia, unde ajunsese până la gradul de ofițer, hrănit în ideile noui, ce, în totdeauna, au frământat națiunea rusă, Tudor Vladimirescu avu viziunea justă a primejdiei ce amenință țara lui.

El nu esită, el se puse în fruntea poporului, căruia el îi aruncă această lapidară proclamațiune: „Nici o pravilă, îi zice el, nu împedică de a întâmpina răul cu rău. Șarpele când îți ese în cale, dai cu ciomagul și-l omoară, căci mai de multe ori te primejduește de mușcătura lui, dar pe balaurii care ne-au înghițit de vii, căpeteniile noastre, zic, atât cele bisericești, cât și cele politicești până când să-i suferim a ne suge sângele din noi, până când să le fim robi?"

„Ridicarea noastră, scrie el lui Derviș Pașa, nu este pentru altceva nici într'un chip decât numai asupra boerilor, cari ne-au mâncat dreptățile noastre".

Iar lui Nicolae Văcărescu, trimis de Caimacamii din București împotriva lui, el îi aruncă această săgetătoare replică:

„Ci presemne d-ta pre norod, cu al cărui sânge s'a

hrănit și s'a poleit tot neamul boieresc, îl socotești nimic și numai pe jefuitori îi numești patrie. Și cum nesocotiți că pre mine mă categorisesce numai tagma jefuitorilor, iar pe jefuitori îi categorisesc toate neamurile?

„Dar cum nu socotiți d-voastră, că patria se chiamă norodul, iar nu tagma jefuitorilor și cer să-mi arăți d-ta ce împotrivire am arătat eu asupra norodului, că eu alta nu sunt decât un om, luat de poporul cel amărât și dosădit din pricina jefuitorilor ca să le fiu chivernisitor în treaba cererei dreptăței lor, iar tagma jefuitorilor, căci nu le place una ca aceasta, a ridicat arme de moarte asupra patriei și ticălosului norod".

Revoluția lui Tudor Vladimirescu plină de atâtea mari speranțe, fu înecată în sângele lui nevinovat; el fu ucis mișelește de Ipsilanti.

Cu toate acestea, roadele ei fură bogate și durabile. Țările române dobândiră prin noul tratat de pace din Akerman, 7 Octomvrie 1826, dintre Rusia și Turcia, dreptul de a avea Domni pământeni, de a se bucura de autonomia lor interioară sub protecțiunea, de acum înainte, colectivă a Rusiei și a Turciei.

Amestecul acesteia în afacerile noastre interioare se oprește, într'adevăr, în această epocă.

Cum au întrebuințat boerii, stăpânii acestor țări, noua autonomie ce țările române dobândiau?

Primul Domn pământean care urmă acestei perioade de turburare, de întuneric și de umilință pentru noi, fu și cel d'intâi care ridică o mână sacrilege asupra drepturilor vechi și sacre ale țăranilor; el făcu aceea ce toți Domnii fanarioți refuzaseră să facă:

El știrbi și îngreună dreptul secular ce țăranii aveau în moșia în care ei erau sălășluiți de a ara și a cosi atât cât ei puteau și cât aveau trebuință, limitându-l numai la două treimi din întinderea moșiei și rezervând proprietarului intangibil o treime dintr'ânsul.

Acest Domn fu „Ioniță Sandu Sturza", și așezământul lui este din *„10 Martie 1828"* pentru Moldova.

Cât pentru dreptul ce țăranii aveau de a ara și de a cosi pe moșia megieșă, în schimbul unei dijme numai, de el nu se mai vorbește de loc de aci înainte.

Aci se încheie vechia formă a procesului dintre țărani și stăpânii de moșii.

Vom observa, mai întâi, că până aici nici un document nu îndrăznește să numească pe proprietar decât stăpân de moșie, adică „dominus", indicând prin aceasta raportul personal care există între el și săteanul așezat pe moșia lui, iar nu un raport real, dintre el, țăran și pretinsa lui moșie.

Al doilea, acest raport nu este liber, el este regulat de o lege de Stat, această lege este de ordine publică, de ordine socială, ea este un adevărat Pact Social.

Al treilea, dreptul săteanului de a cultiva moșia, pe care el este așezat, se întindea pe toată suprafața ei până la Ioniță Sandu Sturdza, — până la două treimi dela acesta încoace.

*

* *

Aceea ce nu au putut face secole de frământări, aceea ce nu a putut face un secol și jumătate de regim fanariot, l'a făcut, însă, dintr'o dată, prima operă legislativă ce țările române, și-au dat după această rechemare la o nouă viață națională.

Aceasta fu „Regulamentul Organic!"

El este exclusiv opera boerilor, boerilor mari, adică a marilor latifundiari.

Să observăm, într'adevăr, că la alcătuirea lui, nici o clasă socială alta nu participă, mai puțin țăranii.

Regulamentul Organic al Moldovei este alcătuit de o comisiune compusă din vornicul Mihai Sturza, visternicul Constantin Cantacuzino Pașcanu, numiți de generalul rus Jeltuhin, — vornicul Costache Conachi și vistiernicul Iordache Catargiu, aleși de Divan, secretar fiind Asachi.

Iar acela al țărei românești: de vornicul G. Filipescu și Hatmanul Vilara, numiți de Kisselef și de Banul Grigorie Băleanu și logofătul Ștefan Bălăceanu, numiți de Inaltul Divan, secretar fiind Barbu Știrbei.

Ambele aceste comisiuni au lucrat sub președinția agenților ruși Kisselef și Minciaky.

Odată alcătuite, Regulamentele au fost trimise cu Mihai Sturza și Vilara la Petersburg spre confirmare.

Confirmate de Rusia, ele au fost supuse unei Adunări obștești „ad-hoc", numite Obștestile Extra-Ordinare Adunări de Revizie, compuse numai din marii boeri și aprobate de ele.

Iată, dar, cum s'a consumat prima injustiție.

Dar puteau aceste Adunări, în care cum le-a spus pe față Kisselef, boerii erau și parte și judecători, schimba un Pact social, ca acela care lega clasa țărănească de clasa stăpânitorilor de moșii?

Și nu pot țăranii zice în orice timp, chiar azi, — precum au zis'o și eri, — că aceste legi pe ei nu-i privesc, că pentru ei ele sunt „res inter alios acta", care lor nu le pot vătăma?

Desigur că da. Dreptul lor era scris în Constituția socială a țărilor române, în contractul lor social, — el fusese consacrat de timp și de consensul tuturor. Cum dar o singură clasă, o singură parte contractantă l'ar fi putut ea schimba?

De sigur că această schimbare nu are nici o valoare juridică față de țărani. Ea nu are decât valoarea ce forța i-a imprimat-o atunci, dar pe care tot forța 'i o poate lua mâine, căci forța niciodată nu a creat dreptul.

„For right will always live and rise at length.

„But wrong can never take deep root to last",

Zice marele poet englez din secolul al XVII, Thomas Norton: pentrucă dreptatea va trăi totdeauna și va reînvia la sfârșit, —dar nedreptatea nu poate niciodată prinde adânci rădăcini.

Spiritul în care Regulamentul este alcătuit se vede dela însuși titulatura secțiunei a VIII care regulează

raporturile dintre stăpânii de moșii și locuitorii depe ele. Ele sunt pentru prima oară intitulate:

In Moldova: „Dreptățile și datoriile a ambele părților, între „proprietarii de moșii și locuitorii de pământ".

In Muntenia: Drepturile și datoriile reciproce, între „proprietar și săteau".

Așa dar, iată-l pe stăpânul de moșie de eri, care nu avea decât un drept în aer, un fel de „dominium eminens", devenit proprietar, având un „jus in re" deoarece „domininum utile" exploatațiunea, folosința întreagă a două treimi, cel puțin dela Ioniță Sandu Sturza încoace și numai în Moldova, nu și în Muntenia, aparțineau, precum am văzut, sătenilor așezați pe moșie.

Cu toate acestea acest drept nou nouț de proprietate pe care Regulamentul Organic îl acorda stăpânului de moșie, noului proprietar, nu este nici el dreptul de proprietate quiritar, ori dreptul de proprietate modern, așa cum noi îl cunoaștem azi: un drept perpetuu și exclusiv. El este încă un drept „sui generis", un „jus vinculatum", un drept limitat, prin dreptul tot atât de puternic al locuitorului așezat pe moșie: „Dreptățiile și datoriile a ambele părților", „drepturile și datoriile reciproce" zic „aceste Regulamente dintre proprietar și săteni".

Așa dar, pe această moșie, sunt doi proprietari, care au drepturi și datorii reciproce.

Care sunt aceste drepturi și datorii reciproce, unele nefiind decât cauzele juridice ale celorlalte?

„Proprietarul, zice art. 118, este îndatorat a da loc de hrană locuitorilor așezați pe moșia sa de o potrivă, precât aceștia sunt îndatorați a lucra împotrivă pentru socoteala proprietarului".

Acest loc de hrană este determinat de lege, el nu este lăsat la voința părților, el depinde de numărul vitelor țăranilor, sau chiar dacă ei nu au vite, palmașii au drepturi și ei la pământ.

In Moldova, palmașul are drept la una și jumătate falce de arat, 40 prăjini loc de fânaț și 20 prăjini pentru pășune.

Acei care au 4 boi, au dreptul la cinci fălci și 30 prăjini și acei care n'au decât 2 boi la trei fălci și 70 prăjini.

Iar în Muntenia, palmașul are drept la 4 pogoane și 10 prăjini, acei care au 4 boi la 8 pogoane și 19 prăjini și acei care nu au decât doi boi la 6 pogoane și 14 prăjini.

In orice caz, Regulamentul statornicește că toate aceste locuri date țăranilor nu vor întrece două treimi din întinderea moșiei, adică el sancționează restricțiunea consacrată de legea lui Ioniță Sanda Sturdza, din Moldova, generalizând'o în ambele Principate.

Este evident că țăranul rămâne *adscriptus glebae,* el nu se poate muta decât rescumpărând șerbia lui în condițiuni așa de grele în cât, în general, aceasta este imposibil.

Regulamentele Organice nu se mulțumesc a limita drepturile sătenilor la două treimi, ele îngreunează în mod abuziv zilele de lucru și de corvezi, pe care le transformă în zile cu nart, adică în zile de lucru d'inainte hotărât, făcându-le să devină astfel de două, trei ori mai mari decât zilele solare.

Este evident că o asemenea injustiție nu putea să fie consumată fără protestările acelora pe spinarea cărora ea se comitea.

In Moldova, țăranii părăsesc țara și se duc peste munți sau peste Prut, iar în Muntenia județe întregi se ridică ca un singur om împotriva lor.

Kiselef făcu toate sforțările pentru a stinge răscoalele, amânând aplicarea imediată a Regulamentului.

*
* *

Revoluțiunea Libertății din 1848, aprinsă la Paris, care ca o scânteie electrică străbătu de odată toată Eu-

ropa, nu putea lăsa impasbil pe poporul român. La vocea tineretului lui, educat și crescut în ideile liberale ale lui Lamartine, ale lui Louis Blanc, etc., poporul român se sculă, și el, ca un singur om.

Blestematele Regulamente Organice nu puteau de sigur rămânea în picioare. Mihai Sturdza a putut să previnâ revoluțiunea, arestând, în Turnul Golia, pe capii ei. In Muntenia Gheorghe Bibescu a preferit să părăsească țara și să lase guvernul în mâna revoluționarilor, care au ars Regulamentul Organic pe Câmpia Libertății.

Un guvern provizoriu se întocmește, el iea în mână conducerea afacerilor, acest guvern aruncă țăranilor o proclamațiune, anunțându-le că: „peste trei luni vor fi cu toții moșneni, pe un petec de pământ".

La 9 Iulie, Guvernul instituie o Comisie mixtă de proprietari și țărani în număr egal, care să fie însărcinată cu pregătirea proiectului de împroprietărire al sătenilor și de despăgubire al proprietarilor.

Această Comisie s'a întrunit la 10 August 1848, sub președinția lui Alexandru Racovitza și vicepreședinția lui Ioan Ionescu.

Desbaterile sunt lungi, furtunoase, pentru întâia oară țăranii sunt puși față în față „cu lupii nemilostivi" după cum îi numise Tudor Vladimirescu.

„Iată eu zic, spune, ritos proprietarilor, preotul Neagu, că e destul respect pentru proprietate când îi dăm obișnuita zeciuială, fiindcă aceasta s'a urmat și în vechime de care voi da dovadă că nu au putut strica Regulamentul, căci pământul d-tale ar putea mult să stea și bani nu ți-ar mai da dacă noi nu am fi umplut magaziile d-tale de producte și casele d-tale de aur și argint.

„Sau vrei să zici că le-ai luat cu sabia de veacuri uitate, dar noi oare unde am fi fost, nu vom fi fost cu d-ta? Ba încă mi se pare și alta, oare de când l'ai luat cu sabia, păzitu-l'ai cu sabia ca să nu calce picior străin pe dânsul? Mie mi se pare că mai mult ai vrut să-ți păstrezi proprietatea vieței, și îndată ce ai simțit că vine

dușmanul asupră-ți sau o putere asupra alteia, d-ta ai socotit că venirea acestora oare nu va fi sfârșitul proprietății vieței d-tale?

„Ai lăsat pământul, ce'l ai luat cu sabia, să se calce de sabie și ai eșit dintr'ânsul spre scăparea proprietăței vieței pe care o avem cu toții sfântă....

„Iar poprietatea d-tale, pământul, cine l'a păzit de nu s'a pus altul stăpânitor pe el?

„L'a păzit plugarul, vierul și toți lucrătorii de pământ cu sabia smereniei sale și cu sudoarea feței sale: Cu smerenia au îmblânzit sabia vrăjmașului, cu sudoarea au hrănit atât pe vrăjmașul care mulți s'au și jertfit cât și trecerea unei puteri asupra alteia.

„Iar d-ta, domnule proprietar de pământ, nimic nu-ți pasă de cele descrise, ci ți-ai păzit viața, ți-ai scăpat'o, o ai, fii cu ea, de ce dar acum nu te mulțumești cu zeciuiala ce va ieși din rodul proprietății d-tale, ce ai lăsat în pierzare".

Preotul Neagu propuse ca să se împroprietărească țăranii pe 14 pogoane la câmp, pe 16 pogoane la baltă, pe 11 pogoane la podgorie și pe 8 pogoane la munte.

Dacă s'ar fi împroprietărit 300.000 de familii, Ioan Ionescu făcu socoteală că ar trebui cam 7 milioane de galbeni sau 86 milioane de franci.

Boierul Lahovary se miră atunci de unde vor ieși acești bani, la care preotul Neagu ripostă:

„De ce nu gândiți că noi suntem Statul și noi suntem și visteria ?

„Noi, dacă Statul nostru este sărac, noi vom face un pas mai înainte, vom adăuga sudoarea noastră pe cele trecute în zadar, vom înoi puterile noastre și vom face să isvorească aur și argint din brațele noastre. Să nu socotiți d-voastră că 300.000 de locuitori nu vor fi în stare a plăti acest pământ.

„Dacă Statul nu va avea puterea, iată noi îi dăm puterea, și nu vom lăsa a se rușina Statul nostru de Națiunile vecine", iată cum vorbesc țăranii români, care sunt mândria Neamului.

La această propunere proprietarii răspunseră prin gura lui Robescu, că tot aceea ce pot face este să le vândă câte 20 stânjeni pătrați de fiecare, pentru casă, în vatra satului, pe prețul de 40 galbeni pogonul, adică de 470 lei pogonul, atunci!

La 19 August 1848, Locotenența Domnească văzând că „seanțele din zi în zi devin mai tempestuoase", suspendă lucrările acestei istorice Comisiuni.

Regulamentul Organic, de și ars pe câmpia Libertății, rămase tot în ființă. Lucrurile, însă, nu puteau rămâne aci, fierberea era prea mare, trebuia neapărat o ostoire a abuzurilor.

* * *

Barbu Știrbey fusese secretarul Comisiunei care lucrase Regulamentul Organic al Valachiei.

El credea că defectul capital al acestuia ar fi fost de a nu se fi ocupat decât de munca obligatorie a țăranului și de pământul ce proprietarul era dator să-i dea în schimb, făcând din acest contract un contract imperativ.

Ori idealul lui Barbu Știrbey, ca și al tuturor proprietarilor, este „Invoielile de bună voie pentru fiecare parte și la ele privește mai ales, zice el, duhul legiuirei", ce el hărăzește țărei sale, — „pe ele se silește el a le înlesni prin toate mijloacele".

Până să se introducă, însă, îndeobște în Valachia aceste învoeli s'a socotit de trebuință, zice el, să se hotărască reciprocile drepturi și îndatoriri prin niște întocmiri cari vor putea ținea locul învoelilor în lipsa acestora.

Și Știrbey fixează aceste drepturi și îndatoriri, astfel: este interesant a cunoaște exact aceste drepturi și îndatoriri pentrucă ele sunt ultima formă a iobăgiei în țările române, numai cunoscându-le vom putea măsura abisul în care am căzut dela ele încoace.

Paragraful 2. „Pământul ce va da, zice legea, proprietarul fiecărui sătean așezat pe moșia sa este:

a) La fiecare sătean fără osebire, la câmp 400, la munte 300 stânjeni pătrați, pentru casă, curte, grădină, — al cărei produs e scutit de orice dijmă;

b) La cel cu 4 boi și o vacă: 5 pogoane de islaz, 3 pogoane de cositură, 3 pogoane de arătură, pe cari le va lucra săteanul pe seama sa, fără să poată vreodată a le închiria cu bani"; deci în totul 11 pogoane;

c) La cel cu doi boi și o vacă: 3 pogoane islaz, un pogon, 19 prăjini cositură, 3 pogoane de arătură; în total 7 pogoane, 19 prăjini;

d) La cel care are numai o vacă pentru hrană, pălmaș: un pogon islaz pentru vacă, 15 prăjini cositură, 3 pogoane arătură; în total 4 pogoane și 15 prăjini.

Țăranii au dreptul de a aduna uscături și să taie din crânguri lemne trebuincioase pentru foc.

In schimb, săteanul va lucra proprietarului *22 zile pe an,* cu carul sau cu mâinele, și anume: 7 primăvara, 8 vara și 7 toamna.

Săteanul va da dijmă încă una din 10 din rodul pogoanelor de arătură, și a cincea parte din rodul celor de cositură, transportându-le la curtea proprietarului.

Iar ziua de lucru a fost fixată de legiuitor la cât un țăran poate lucra pe seama sa.

In fine „dacă vre-un sătean, zice această lege, ar avea trebuință de o întindere de pământ mai mare decât cea însemnată mai sus, unul ca acela se va învoi cu proprietarul prin bună tocmeală, pentrucă pământul ce i se dă peste acela pentru care se vorbește la paragraful 2 din lege, și care le este din destul pentru trebuințele sale, acest pământ este pentru dânsul un mijloc de speculație".

In această scurtă propozițiune se cuprind, două mari principii, ambele purtând întrânsele toată viața noastră de azi, tot procesul ce noi desbatem acum.

Pe deoparte, legiuitorul rezervă ocrotirei sale *un minimum de existență* necesar țăranului și familiei lui, pe

care el îl regentează imperativ, — iar pe altă parte, el proclamă că contractul de muncă și contractul de arendare de pământ, întrecând acest minimum de existență, trec în domeniul liberilor tocmeli și va fi guvernat de legea de fer a cererei și a ofertei.

Cu cât brațele se vor înmulți, cu cât mașinele vor veni să înlocuiască brațele, oferta de brațe se va spori, prețul muncei va scădea.

Și prin a contrario, cu cât brațele se vor înmulți, se vor înmulți și gurile cari cer de mâncare, — cu cât proprietarul va putea să înlocuiască brațele cu mașini, cu atât se va împuțina pământul de dat țăranilor.

Cererea de pământ va crește, oferta lui însă va scădea și deci prețul lui se va urca: cât a scăzut prețul muncei, — nu vorbesc de salariul nominal, ci de salariul real, — adică de aceea ce salariatul poate cumpăra cu salariul său nominal, — și la cât s'a urcat prețul arenzii pământului dat țăranilor s'a văzut în urma anchetelor ce s'au făcut după revoluția țăranilor din 1907 și publicate de Ministerul de Interne.

Dar inovațiunea lui Barbu Ştirbey mai conține o nouă primejdie pentru țărani.

Regulamentul Organic nu îndrăznise să facă decât din stăpânul de moșie un proprietar, fără însă a cuteza să degrade pe țărani, să altere titlul lui de coproprietar al acestuia, de proprietar util a cel puțin două treimi din moșia comună.

Insuși Codul Caragea nu avusese acest curaj: el numise impropriu, în lipsă de termen juridic adequat, posesia țăranului, în ediția grecească „emphiteusis", adică embatic, locațiune perpetuă, și pe țăran „emphiteot", iar în ediția românească „un chip de clădire". Ei bine! Barbu Ştirbey șterge cu buretele tot aceea ce veacurile precedente consacraseră, și dintr'o trăsătură de condei el pretinde a ridica țăranului orice drept real asupra pământului, numindu-l pur și simplu chiriaș. Nici cel puțin „chiriaș perpetuu", ceea ce ar fi implicat existența unui drept real. Dar violența este atât de brutală, căl-

carea atât de flagrantă, încât niciun proprietar, precum vom vedea, nu a avut curajul să se prevale de ea, ea a rămas ca o încercare avortată a boerilor de a desființa dreptul secular al clăcașilor, în mod subrepticiu.

*

* *

„Tratatul din Paris din 1856", chemând țările române să-și exprime prin „Divanuri ad-hoc, compuse așa cum se constituie representațiunea ca cea mai exactă a claselor, dorințele populațiunilor lor", în ce privește organizațiunea definitivă a Principatelor, a dat loc din nou la aprige și furtunoase discuțiuni în Divanul ad-hoc al Moldovei cu privire la chestiunea țărănească.

Deputații săteni ai Moldovei profitând de faptul că pentru întâia dată se găseau față în față cu proprietarii, au depus pe biuroul Adunărei o jalbă, care este cel mai adevărat și cel mai admirabil tablou al suferințelor lor, și cea mai maestră, și cea mai înțeleaptă apărare, ce vre-odată cauza lor a putut avea.

El este totodată și un viu tablou al stărei țăranului din 1917, căci nici o diferență nu este între aceea a țăranului dela 1857 și aceea a țăranului dela 1917, ba din contra, la 1917 ea este cu mult mai rea, cu mult mai dură, decât ea era atunci.

„In numele a douăsprezece sute de mii de suflete care ne-au trimis să fim, zic ei, răsunetul geamătului lor la marea Adunare alcătuită din toate treptele țărei, glasul nostru cel slab ridicându-l ca înaintea lui Dumnezeu, mărturisim: Că până în ziua de astăzi toate sarcinele grele numai asupra noastră au fost puse, și noi mai de nici unele bunuri ale țărei nu ne-am îndulcit; iar alții, fără să fie puși la nici o povară, de toată mana țărei s'au bucurat; că noi biruri grele pe cap am plătit, oameni de oaste numai noi am dat, ispravnici, judecători, privighetori, numai noi am îndeplinit; claca de voie și fără de voie numai noi am dat, la jidovul orândariu,

ca să ne sugă toată vlaga, numai noi am fost orânduiți, băutură scumpă și otrăvitoare numai noi am băut; pâinea neagră și amară, udată cu lacrimi, numai noi am mâncat; bătălii și răzmiriță, când au fost, tot greul numai noi l-am dus, oști când au venit, noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat, că cel cu putere țara își părăsea, peste hotare trecea, și când dela Dumnezeu se făcea pace și liniște și țara se îmbelșuga, cu toții se întorceau și se desfătau, de nevoie nu știau, nevoia și greutatea o făceau cei ce rămâneau la vatra lor. Iarna era grea, oști multe și loc depărtat, căram la Dunăre și peste Dunăre, boii degerau și cădeau, alăturea cădea și omul cu dânșii, acasă copiii flămânzeau, căci aceea ce nu lua ostașul la nevoia sa, luau zapcii cei din țară, ce se îmbogățeau.

„Dar dacă puhoiul oștilor se scurgea și furtuna se alina, holdele se sămana, grânele înverzia, câmpurile înfloria, că sudoarea noastră le uda.

„Țara asta nici băi, nici maestrii nu are, nici meșteșuguri multe, ca alte țări nu are, toată bogăția, toată îmbelșugarea, brațele și sapele noastre o aduc.

„Cât îi Dunărea de mare și de largă curge râul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se prefac în râuri de aur și de argint și curg mereu înapoi, de se revarsă în țara noastră, iar noi nici rânduială, nici dreptate nu am avut.

„Când ne-am jeluit, când ne-am tânguit păsurile, când ne-am spus nevoile, ispravnicul ne-a bătut, privighetorul ne-a bătut, jandarmul ne-a bătut, zapciul ne-a bătut, vechilul ne-a bătut. Cine s'a sculat mai de dimineață, cine a fost mai tare acela a fost mai mare. Boul și vaca, munca ostenelilor noastre, nu știam de sunt ale noastre; puiul și găina, laptele dela gura copiilor noștri, de multe ori cu nedreptul ne au fost luate.

„Boerescu era odinioară șase și apoi douăsprezece zile, dela răsăritul soarelui și până la asfințitul soarelui. Apoi au făcut lege ca să tălmăcească ziua făcută de Dumnezeu, cât e de mare, și boerescul s'a mărit: în

urmă iar s'a mai tălmăcit, și boerescu s'a tot îngreunat: acum sunt 12 zile de pont, ziua cât luna, lucrăm din primăvară până în toamnă, lucrăm de când se ia omătul până dă înghețul tot la boeresc.

„Lucrăm cât zice legea și mai presus de lege, lucrăm și nu mai mântuim, nu-i nici sărbătoare, nu-i nici lucrătoare.

„Holdele cele mari și întinse se face frumoase și mănoase, iar când treci pe lângă pământurile noastre, se rupe inima, pogoanele rămân în părăginã, păpușoiul se înecă în buruiană și rămâne necopt, de'ți 'l bate bruma, cei boerești așezați de noi în coșare stau ca aurul de frumos.

„Când dă frigul, când bate crivățul, când ne bate nevoia, ne ducem să ne răscumpărăm însăși munca noastră, ca să ne hrănim copiii cu dânsa, și de multe ori pe lângă necazul nevoiei, unii tari de inimă ne țineau de leneși că nu ne-am putut lucra ogoarele.

„Inainte de Regulament săteanul avea 10—15 și peste 20 de fălcii, ridicam vite, ne prindeam nevoia și era țara folosită, că cirezile cele multe cari eșeau din țară, noi le creșteam. Cu Regulamentul, munca ni s'a împovărat, iar pământurile ni s'au micșorat. Ni s'au dat numai patru fălci, celor cu doui boi, celor fără de boi li s'au dat și mai puțin.

„Tot Regulamentul zice că unde boerul de moșie nu va avea pământ de ajuns de dat locuitorilor, acolo să aibă a le da două treimi din întregul moșiei, unii dau, alții nu dau, care cum voiau.

„Noi nici, la facerea legei acesteia, nici la facerea legei celorlalte, nu am fost chemați, nici întrebați, nici la o învoială nu am stătut.

„Domniile lor, boeri de moșii, singuri, le-au făcut și greu și amar ne-au picat. Dar fiindcă Dumnezeu și-a adus aminte și a dat în minte celor șapte Puteri de s'au îndurat de astă dată să fim și noi întrebați despre părerile și durerile ce le avem, uitat să fie și șters din inimile noastre tot trecutul și obiceiurile sale, departe fie

toată ura, toată vrajba și toată împărăcherea de pe sufletul nostru; o seamă de boeri au fost cu frica lui Dumnezeu, și mai din vechi, pe când toții de-a valma ne luptam și ne vărsam sângele pentru apărarea credinței și a moșiei strămoșești, ei ne erau ca părinți și noi ca fii lor.

„Noi încă știm de când cu Domniile Grecești, de atunci ni s'au stricat și dresele țării și ale noastre.

„De aceea noi nu facem nici o imputare, nici o înfruntare nimănui și să avem ertare dacă spunând adevărul vom fi scăpat o vorbă care să fie greu la auzul cuiva.

„Noi dorim ca tot poporul român să se înfrățească și să trăiască în pace, în liniște pe pământul strămoșesc al României, pentru mărirea și fericirea neamului, căci precum e scris la carte „toată cetatea împărechiată va peri". Insă pentru ca în viitor să lipsească orice prilejiuri de neînțelegere și de nemulțumire între treapta sătenilor și între boerii de moșii, în numele prea puternicului Dumnezeu și a sfintei dreptăți, cerem și cu umilință rugăm ca să ni se ia în seamă", sătenii cer:

1. Desființarea bătăiei.

2. Oborîrea tuturor beilicurilor, scrise și nescrise în lege, a havalelilor, a birului pe cap, să se înființeze un singur bir pe toți, fără osebire.

Regulamentul scutise pe toți boerii.

3. Ca satele să aibă dregătorii alese din sânul lor.

4. „Apoi, suspinul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare pentru care ne rugăm zi și noapte lui Dumnezeu ca să ne înlăture, este, zic ei, căderea boerescului, de aceea vrem să răscumpărăm boerescul și toate acelea cu cari suntem împovărați de boerii de moșii.

„Vroim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care suntem, voim să ne răscumpărăm ca să nu mai fim ai nimănui, să fim numai ai țărei și să avem și noi o țară.

„Am îngenunchiat, am înbrâncit cu toții, cum suntem nu mai putem duce îndelung.

„Nu voim să jignim drepturile nimănui, dar nici al nostru să nu se întunece.

„Din buni și străbuni, noi am avut dreptul de a ne lucra pământul pentru hrana noastră și a vitelor noastre, fără să ne poată alunga nimeni de pe dânsul.

„Toate uricile țărei, toate așezămintele vechi și noi ne sfințesc acest drept, precum acela de a se da copiilor noștri pământul până la acoperirea a două treimi din moșie, iar până la Regulament avem dreptul de a lucra cât vom putea. De asemenea boerii de moșii au avut dreptul de a ne cere boerescul. Să fie deci o Adunare obștească unde să avem și noi oamenii noștri, ca să se cearnă și să se desbată drepturile boerilor și drepturile noastre, și ceea ce o țară va găsi că suntem datori, cu sudorile noastre, vom plăti, că omul ca să scape din robie, să fie stăpân la casa, vatra și ogorul său, cu tragere de inimă va lucra și se va răscumpăra".

La această înțeleaptă propunere boerii de moșii, — cum înadins țăranii chemau pe noui nouții proprietari, creeați de Regulamentul Organic, ca și cum ei au voit să întrerupă prescripțiunea și să nu se infere din tăcerea lor adesiunea lor, — răspund cu contra propuneri, unele mai inadmisibile decât altele.

Kogălniceanu, văzând că această chestiune ar aduce desbinare între partizanii Unirei, punctul capital atunci, a cerut ca Adunarea să exprime numai trebuința unei reforme în favoarea lucrătorului de pământ, lăsând legislațiunilor viitoare grija înfăptuirei ei. In ședința dela 19 Decemvrie 1857, punându-se la vot deosebitele propuneri, ele au căzut toate, neîntrunind nici una majoritatea.

*

* *

Totuși plângerile țăranilor nu au rămas fără ecou.

Inaltele Puteri garante, prin art. 46 al Convenţiunei din Paris, din 7 August 1858, a impus „Principatelor de a procede fără întârziere la revizuirea legei care regulează raporturile proprietarilor de pământ cu cultivatorii, având în vedere îmbunătăţirea stărei ţăranilor".

Şi iată cum această chestiune, fu pusă din nou, în mod imperativ, la ordinea zilei a opiniei publice străine şi române şi impusă regulărei noului legiuitor.

O literatură întreagă se produse în acest răstimp, discuţiuni interesante juridice şi economice, pasionate, de o parte şi de alta, dar fără cunoaşterea cărora ne este imposibil să pătrundem în arcanele întunecate ale acestei mari şi vitale chestiuni, să prindem duhul legislaţiunei care de veacuri, rostogolindu-se din generaţie în generaţie, ocârmuise acest popor.

Fără cunoaşterea lor, nici azi nu vom putea înţelege problema ce avem să rezolvăm: căci problema noastră este născută tocmai din învălmăşeala spiritelor de atunci, tocmai din framătul luptelor de atunci, ea este o „fatală moştenire" a acestei vremi.

Ce este ţăranul-clăcaş? Care este condiţia lui juridică?

Care este dreptul lui şi caracterul acestui drept asupra pământului ce el lucrează?

Care este caracterul dreptului, zis de proprietate, ce proprietarul însuşi posedă?

Iată chestiuni vitale, a căror soluţiune, impusă atunci de legiuitor, are repercusiunea lor asupra noastră astăzi.

Din toate aceste discuţiuni contradictorii rezultă, însă, că oricare ar fi titlul original al clăcaşului asupra moşiei în care el este aşezat de proprietar: despuiat, zic unii, — de intrus, tolerat într'o moşie, zic alţii, un fapt este definitiv dobândit cauzei noastre, aceasta este: că clăcaşul avea în momentul în care se discuta marea reformă rurală, în virtutea însăşi a legilor în fiinţă, un drept irevocabil şi incomutabil de a trăi, el şi urmaşii lui, în această moşie, de a avea un loc de

casă, de a avea loc îndestulător de arătură, de fâneț, și de pășune, pentru hrana lui și a familiei lui, precum și a vitelor lui, plătind în schimb proprietarului o dijmă de una din zece și făcându-i zilele de lucru legiuite.

Că acest drept, limitat dela 1828 și dela Regulamentul Organic, se întinde în orice caz până la cele două treimi, din întinderea acestei moșii.

Care este acum caracterul lui juridic?

Este el un drept de proprietate, propriu zis?

Dreptul de proprietate este, precum se știe, dreptul ce-l are cineva de a se folosi în mod exclusiv și perpetuu de un lucru determinat: „jus utendi, fruendi et abutendi".

Are stăpânirea clăcașului toate caracterele acestui drept de proprietate? Și viceversa, are stăpânirea stăpânului de moșie, sau a boerului de moșie, cum îl numesc țăranii din Divanul ad-hoc al Moldovei sau proprietarului creat de Regulamentul organic, un drept de proprietate integral „jus utendii fruendi et abutendi", drept absolut, exclusiv și prepetuu asupra aceleași moșii?

Nu, — nici clăcașul nu mai are un drept de proprietate quiritar, absolut, dar nici proprietarul nu a dobândit încă un atare drept de proprietate, — și unul și altul au un „jus in re", un drept real în același obiect, în aceeaș moșie, limitat, însă, unul prin altul.

Ce este însă acest drept?

El este, după noi, un drept „sui generis", un drept nenumit, creat de timp, de împrejurări, de legile succesive, care au venit să-l fixeze, să-l desfigureze, și să-l mărginească. El este ca și dreptul de proprietate exclusiv și perpetuu, incomutabil și transmisibil urmașilor lor în condițiunile fixate de lege.

Nici țăranul, nici urmașii lui nu pot părăsi moșia în care ei sunt născuți, dar nici proprietarul nu-i poate isgoni. Ei trebue să trăiascsă împreună pe aceeaș moșie, în condițiunile determinate de lege, aceasta este concepțiunea, în înțelesul general, pe care toți scriito-

rii, toți oamenii politici, neinteresați și de bună credință, o dau legilor în vigoare, până la 1864.

Astfel, Nicolae Bălcescu, după ce, prin articolul său din 1844: „Despre starea socială a muncitorilor plugari", din magazinul istoric, stabilește origina iobăgiei și o întemeiază, ca și noi, pe violență și pe samavolnicie, în studiul său, publicat la Paris, în anul 1850, „Question Economique des Principautés Danubiennes", de o rară penetrațiune, zice categoric:

„După modelul legislațiunilor trecutului, Regulamentul Organic nu recunoaște stăpânului de moșie un drept absolut asupra domeniului său, — vechiul principiu al împărțirei pământului în trei părți, în care două destinate trebuințelor populației, este respectat, proprietarul nu poate dispune de el. Rezultă din această dispoziție generală a vechiului obiceiu, și a Regulamentului din 1831, că țăranii sunt tenanciari pe două treimi a domeniului muncit și defrișat de ei de secole, sau coproprietari cu proprietarul nominal, căruia ei sunt ținuți să-i dea o rentă în bani sau muncă, după legi. In fapt, există în fiecare proprietate, doui proprietari ereditari, propreitarul nominal și țăranul posesor, dreptul de proprietate al țăranului este tot atât de puternic ca și al celui d'întâi.

„Acest drept, fondat vizibil pe o rațiune de salvare și de conservare a societăței, a rezistat despotismului sofistic al boerilor, și cu toate erorile, reua credință sau ignoranța legiuitorului, el repausă pe baze solide:

1) „Legea garantează o posesiune perpetuă pe cele două treimi din domeniul oricărui proprietar;

2) „Legea împedică pe proprietar de a expulsa în masă pe colonii după domeniul său: expulsiunea fără autorizațiunea și intervențiunea Statului este o pedeapsă individuală și în cazurile prevăzute de lege;

3) „Ameliorațiunile aparțin țăranului exclusiv, el le poate lăsa moștenire sau le vinde".

Tot astfel, A. G. Golescu, în broșura lui, publicată la Paris, la 1856, „De l'Abolition du servage dans les

Principautés Danubiennes", după ce explică evoluțiunea istorică care a transformat pe țăran din proprietar liber, în clăcaș, zice:

„In rezumat, sub regimul servagiului, seignorul fusese obligat de a prevedea la existența servului, care din proprietar devenise tenanciar: De acolo dreptul țăranului la teniura lui, drept pe care el 'l plăti cu prețul libertății lui. Legea urbarială, emancipând pe țărani, menținuse totuși dreptul lui positiv la tenuirea lui ce i aparținea. Regulamentul organic nu a făcut de cât să consacre aceste dispoziții vechi, și dreptul țăranului, asupra tenuirei sale, pământului său, se fondează de acum înainte pe două fapte incontestabile, dobândite și expres stipulate în Regulamentul Organic, însuși:

1) „Legea obligă pe proprietar a ceda țăranului o porțiune determinată de pământ;

2) „Ea îi definde de a-l expulza altfel decât cu titlul de pedeapsă pentru rele fapte prevăzute și definite de lege însăși...

„Cum ar putea proprietarul să fie considerat ca stăpân absolut al domeniului său, când Regulamentul însăși a divizat acest domeniu în două părți, una evaluată la o treime din totalitatea lui, și care într'adevăr este în plina și întreaga lui dispoziție, cealaltă care nu va putea exceda cele două treimi și pe cari legea le afecta obligator la întreținerea țăranilor?".

Incercarea făcută de Barbu Știrbey de a denatura, de a șterge din lege tot ceeace amintea și consacra dreptul antic al țăranilor asupra pământului său, „a făcut, zice Golescu, ca măsura râului să fie umplută. Nici odată soarta plugarilor nu fusese abandonată mai nemilos la discreționea proprietarilor, nici odată plângerile țăranilor nu fusese mai generale: forțați de legea necesității, ei fură obligați să închee contracte „presupuse făcute de bună voie", dar care le impuneau, în realitate, condițiuni ucigătoare, veniturile proprie-

tarilor crescură dintr'o dată, de o zi pe alta, cu 20 la 100. Proprietarii singuri făceau legea".

Basile Boerescu publică, în 1856, sub autoritatea imensă a lui Royer Collard, o broşură celebră, intitulată: „la Roumanie après le Traité de Paris du 30 Mars 1856", în care pleda cauza României independente înaintea Europei, în această broşură Basile Boerescu tratează şi chestiunea ţărănească, tot cu aceiaşi vervă şi rară competinţă, ca şi pe cea d'întâi.

Sunt două feluri de proprietăţi în România, zice Basile Boerescu, una, mica proprietate, aparţine moşnenilor, alta mare proprietate boierilor burghezi, monastirilor.

„Proprietarul acestor domenii nu este singur pe domeniul său, el îi împarte posesiunea şi folosinţa cu ţăranii, care sunt stabiliţi pe ea, clăcaşii.

„Pe o parte din domeniu ţăranul are „ipso jure", un drept de posesiune perpetuu, sub obligaţiunea a oricăror prestaţiuni periodice şi irevocabile sub oarecare condiţiuni.

„Pe cealaltă, care aparţine exclusiv proprietarului, ţăranul nu are nici un drept, convenţiunea ţine loc de legea între părţi".

Boerescu vorbeşte aici de starea de drept creată de ultima lege a lui Barbu Ştirbey şi de Regulamentul Organic atunci încă în vigoare.

„Din timpurile cele mai vechi, adaugă el, ţăranii după domeniile publice sau private au avut un drept real asupra a două treimi din proprietatea domenială.

„Nu voim să dăm încă un nume acestui drept real, căci este greu de a-i găsi unul. să fie destul de a zice că el a trecut în toate legislaţiile române până azi, numai poziţiunea socială a ţăranului a variat la diferite epoce".

Ce este ţăranul clăcaş? după Basile Boerescu.

„Ţăranul român este, zice el, mai mult decât un serv, mai mult decât un locatar, mai mult decât un uzufructuar, mai mult decât un colon partăş, dar el este mai

puțin decât un om liber, mai puțin decât un emphiteot, mai puțin decât un coproprietar".

„Acest drept al țăranului constitue, după Boerescu, o posesiune perpetuă, cu care țăranul este învestit „ipso-jure", orice fond se găsește astfel izbit de un fel de servitudine legală perpetuă.

„Proprietarul principal nu cunoaște într'un mod absolut asupra cărei părți el are un drept exclusiv de proprietate; țăranii, de partea lor, nu știu asupra cărui obiect este fixat dreptul lor: și unul și altul trăesc într'o indiviziune perpetuă și sub acest punct de vedere se poate spune că ei sunt coproprietari".

Aceasta este opiniunea autorizată a unui mare jurisconsult, pe care îl vom găsi,, însă, în curând, în rândurile adversarilor reformei agrare din 1864.

Pe când patrioții luminați, oamenii cei mai învățați ai țărei se siliau să atragă, să lumineze bunăvoința Europei asupra Principateor și soartei populațiunei lor, marii proprietari nu stau nici ei inactivi. Ei rupeau săgeți, săgeți agere și otrăvite, pentru a apăra cauza lor: felul lor de a-și apăra cauza constitue, el însuși, o recunoaștere și o mărturisire manifestă a drepturilor contrarii ale săteanului.

Printre aceștia, cel mai violent este Barbu Catargiu.

Barbu Catargiu publică, și el, la București, în 1857, o broșură institulată: „Proprietatea în Principatele Moldo-Române", și o alta în 1860: „Incă câteva idei asupra proprietății în Principatele Unite".

Teza lui este curioasă, este originală, este interesantă, pentrucă ea ne indică mentalitatea, pe care marii boeri de atunci o aveau și care este întocmai la fel cu acea a celor dinainte de 1917.

El crede că țările române fiind colonizate de romani, s'au bucurat de legile romane, că aceste legi au rămas în ființă chiar după retragerea legiunilor romane, că chiar la Descălicarea lor, principii români: „Radu Negru și vestitul Cordocava, și mai târziu „Petru Rareș", zice el, le-au găsit în ființă. Românii adică boerii, după

Barbu Catargiu, au fost și au rămas încă dela Romani, singurii și unicii proprietari ai pământului pe care ei îl au părăsit momentan, — mai multe sute de ani, — sub greutatea împrejurărilor, țăranii însă nu au fost nici o dată nici un un moment proprietari ai solului.

„Românii reintrând sub conducerea nouilor prinți în aceste locuri, reintră, zice el, în posesiile părinților lor și împărțirea pămnântului urmează neapărat să se fi făcut după legile Romei, vechea lor Patrie.

„Acest punct istoric odată dobândit, (!) adaugă Barbu Catargiu, putem de acum zice cu hotărîre că baza proprietății în Principatele Moldo-Române nu a fost jefuirea de un popor de către un alt popor cotropitor, precum s'a urmat în alte părți ale Europei.

„Boerii români, după întoarcerea lor în țară, întrebuințați în războaele necontenite ce aveau să susție în potriva Polonezilor, etc., nu mai putură a se gândi la explaotarea moșiilor lor, care între altele, nici nu le putea aduce vreun folos mare în timpii de atunci.

„Această stare a lucrurilor lasă mai mult țăranul român singur stăpân pe proprietatea boerilor.

„Pe de altă parte, lipsa de cumpărători de producte, simplitatea rustică a trebuințelor, năpăstuirile guvernului, etc., „toate aceste împrejurări au făcut„ zice Barbu Catargiu", ca țăranul român, leneș și neîngrijitor, în cele din urmă, ca să scape de necuviințele unei averi fără folos, se hotărî să-și vândă moștenirea părintească, și merse de se puse sub protecția vreunui proprietar influent ce putea a-l apăra de abuzurile slujbașilor guvernului".

Așa dar, proprietar original este boerul, țăranul aflat pe moșia lui este un îngăduit, un musafir nepoftit, pe care timpul și împrejurările i l'au adus!

Chiar acei țărani cari vor fi rămas proprietari, pe vreo ocină, în momentul Descălicărei, s'au vândut, ei înșiși de bună voie, boierilor, cu ocină cu tot. De unde urmează că țăranii nu au avut sau nu au mai conservat nici un drept în domeniul al cărui stăpân este boerul.

Intocmind astfel Istoria şi restălmăcind astfel chiar legile în fiinţă, din cari el are grija, reproducând dispoziţiunile lor, să scoată pe acelea prin cari proprietarul este obligat să dea ţăranilor până la două treimi din întinderea moşiilor lor, el deduce o consecinţă foarte simplă:

„Rămâe ţăranul, zice el, stăpân desăvârşit pe persoana sa, fie slobod a-şi strămuta locuinţa şi a-şi închiria ţarina trebuincoasă pentru existenţa şi negoţul său, unde şi cum va găsi mai în al său folos. Mărginească-se oblăduirea de orice îngrijire în transacţiile ţăranului cu proprietarul, priveghind numai cu neadormire şi străşnicie asupra executărei contractelor ce vor încheia între ele aceste două părţi interesate.

„Suntem bine încredinţaţi că dintr'o asemenea slobodă înţelegere va izvorî cea mai dreaptă şi mulţumitoare cumpănire a intereselor fiecăreia din ele".

Aşa dar, ţăranii să devie liberi, liberi ca păsările cerului, fără cămin, fără pământ, căzând victima jocului liberei tocmeli, liberei concurenţe, a legei de fier a cererei şi ofertei de muncă şi de pământ.

Cât pentru acei ce susţin, chiar cu Regulamentul Organic în mână, drepturile ţăranilor, Barbu Catangiu, îi denunţă oprobiului proprietarilor, ca pe unii „ce preatălmăcesc articolele Regulamentului, privitoare la cele două din trei părţi a proprietăţei închiriate sătenilor.

„Aceştia sunt nişte fiinţe deapururea închinate sau vândute intrigei sau vicleniei. A lor patrie e tot locul, unde urlă anarhia, a lor lege e răscoala, credinţa lor e minciuna, sufletul lor e punga, şi al lor frate e Iuda".

Unor asemenea ditirambe fără nici un pic de judecată, le răspunde într'un mod admirabil, Emanoil M. Kreţulescu, într'o broşură, plină de vervă şi de foc patriotic: „La Roumanie en 1859", publicată la Paris.

„Ţăranul cere cele două treimi ale moşiei, — zice Kreţulescu, — dar reclamaţiunea lui nu este una din acele pretenţiuni fără titlu, înveninată de lăcomie, sus-

ținută de sofisme, este revendicarea unui drept preexistent a cărui legitimitate a fost recunoscută de toate legile anterioare...

„Desmoșteniți ai pământului, zice el țăranilor, oameni ai corvoadei, justiția este cu voi și inima mea este cuprinsă de o adâncă milă la amintirea suferințelor voastre trecute, la priveliștea mizeriei voastre actuale".

Așa scriu oamenii cinstiți, așa pretălmăcesc ei legile țări, chiar faimosul Regulament Organic.

O broșură, care a făcut mare vălvă în epoca sa, este aceea pe care Manolache Kostachi Iepureanu a publicat-o la Iași, în 1866, sub titlul: „Chestia locuitorilor". Limbagiul lui este simplu și convingător, — el presupune, vorbind chiar de el însuși și de moșia sa Iepurenii, că a cumnpărat o moșie, că dacă el ar fi străin, francez sau englez și ar merge la moșia cumpărată, după inspecția care ar face-o în tovărășia vechilului său, el s'ar convinge că dreptul lui de proprietate, spre deosebire de aceea ce este în alte țări, este mărginit de dreptul tot atât de puternic al țăranilor.

Din examenul dreptului în vigoare și modul lui de înțelegere și de aplicațiune obștească, atât în Moldova cât și în Valahia, Iepureanu deduce că dreptul de proprietate al moșiilor locuite de țărani, este într'adevăr, un drept mărginit, iar nu un drept absolut.

Că proprietarul unei atari moșii are:

a) Indatorirea de a lăsa pe locuitori nestrămutați în vetrele și pe pământurile posedate de ei;

b) Indatorirea de a înzestra însurăței până la o cătime de două treimi, și

c) Mărginirea dreptului de proprietate de a-i putea depărta de pe moșie decât numai la cazuri anume prescrise de legi.

Și aceste obligațiuni sunt atât de puternice încât proprietarul în nici un chip nu poate desrobi moșia lui de servitudinea ce o gravează, el nu o poate face cu certitudine, constată Iepureanu, pe acele moșii unde locuitorii au fost băștinași, acolo ei au fost anteriori

proprietarului, — dar el nu o poate face nici chiar pe acele moșii unde locuitorii au venit ulterior pentru că ar fi și în acest caz să se violeze voința părților: Argumentul lui Iepureanu este formidabil, irefutabil și notați că el este un adversar al țăranilor.

„Căci, zice Iepureanu, acei locuitori când 'și au părăsit locurile lor, negăsind destulă îndemânare unde se aflau așezați mai înainte, și s'au tras la locuri mai largi, făcut'au proprietarii cu dânșii vre-o alcătuire numai pe viață? Nu, — ei s'au strămutat, în perspectiva beneficiului ce îl au închezășluit, prin legea actuală, nu numai pentru ei, dar chiar și pentru urmașii lor, și legea însăși n'a avut în vedere interesul pe viața și vremelnic al vreunui locuitor, ci întreaga clasă a acestei populații.

„Nu poate să fie aici chestie dacă legislatorul a avut sau nu dreptul să ia niște asemenea dispoziții privitoare pe proprietatea particulară, de bună seamă această legiuire nu s'a improvizat, ca o măsură arbitrară, ci ea negerșit a fost rezultatul stării de lucruri anterioare pe care a reglementat'o".

Și cu toate acestea, Manolache Kostaki Iepureanu nu se sfiește a propune ca reforma actuală să se mărginească numai întru întinderea pământurilor stăpânite astăzi de locuitori în puterea dispoziției legei reglementare, transformând munca datorită de clăcași în bani. Așa dar, toate generațiunile viitoare, înșiși copiii născuți ai clăcașului actual, dar cari nu sunt încă însurați, trebue să fie deposedați, aceștia desigur, dintr'un drept cert, real și existent a cărui scadență numai nu a sosit încă, dar care poate fi peste câteva zile, peste câteva luni, sau chiar peste câțiva ani.

Țăranul însuș, menținut în posesia lui actuală nu ar avea decât un drept de emphiteosă, mărginit pentru el și pentru toți urmașii lui la locurile aflate momentan în posesia lui.

Care ar fi motivul de drept pe care l-ar putea invoca proprietarul spre a degreva moșia sa de această servitudine perpetuă?

„Fiindcă interesul locuitorilor, zice Iepureanu, cere substituire de bani în loc de muncă și eu reclam în contra emanciparea proprietății mele pentru viitor".

Și aceasta fără nici o despăgubire; după el, dar, „proprietarul ar rămânea ca și până acum proprietar pe întreaga sa moșie, dar între proprietar și locuitori s'ar statornici o legătură de emphiteosă (embatic) asupra pământurilor stăpânite de ei astăzi".

Soluțiunea inică și cu totul numai în folosul proprietarului și în prejudiciul țăranului al cărui drept este pierdut pentru el definitiv și fără nici o compensațiune.

Cu drept cuvânât dar Kogălniceanu îl va arăta pe Iepureanu ca pe un periculos reacționar: injust și nepolitic.

Broșura lui Iepureanu este cea mai prețioasă mărturisire, martorul cel mai autentic, și cel mai irecuzabil al dreptului indiscutabil și incontestabil ce țăranii aveau asupra celor două treimi din moșia în care ei erau așezați:

Ca atare, ea merită să fie reținută, dobândită cauzei țăranilor.

Constantin Boerescu, într'o broșură foarte înțelept scrisă, sfătuește pe boeri să primească cel puțin următorul minimum:

Ca să se declare proprietari definitivi ohavnici, toți țăranii însurați sau cari vor avea 18 ani împliniți, pe întinderi de pământ, de 12 pog. la câmp, 16 pog, la baltă, 11 pog. în regiunile viticole și 9 pog. la munte, neputând în orice caz întrece aceste pogoane două treimi din întinderea moșiei.

In schimb Boerescu menține corvoada pe care o fixează la 12, 15 și 20 zile, după cum ele vor fi făcute, cu 2 sau 4 boi, sau numai cu mâinele.

Acest sistem hybrid nu a găsit nici un partizan, nici în Parlament, nici în afară de Parlament, el avea toate

viţiile vechiului regim, fără elasticitatea lui, calitate capitală, care singură explică dăinuirea lui.

*

* *

Aceasta este starea spiritului în momentul când marea chestiune ajunse se în desbaterile „Primului Parlament naţional".

Convenţila din Paris, din 1859, regulase înfiinţarea unei Comisiuni legislative centrale, cu sediul la Focşani, având misiunea de a elabora legi uniforme pentru ambele Principate.

Ea elaboră şi un proiect de lege rurală: economia lui este simplă; ţăranii rămân liberi pe braţele şi pe capul lor, fără pământ de hrană, liberi ca păsările cerului, — însăşi vatra satului este mărginită, ei nu au decât o folosinţă colectivă. Idealul tocmelilor libere a lui Barbu Ştirbey, este, în fine, realisat, proprietarii sunt mulţumiţi.

Cu acest proiect de lege se inaugură desbaterile primei Adunări legislative româneşti, formate din fusiunea celor două Adunări, din Iaşi şi Bucureşti: sesiunea se deschide la 25 Mai 1862.

Ea fu cea mai mişcătoare şi de sigur cea mai mare în analele Paralmentului nostru. In contra proiectului Comisiunei se ridică Mihail Kogălniceanu. Discursul lui a rămas, până azi, neîntrecut, la tribuna Parlamentului român, nici un orator n'a atins până azi, după părerea mea, culmele pe cari sufletul marelui om le-a luminat cu razele lui puternice.

El nu este numai frumos ca formă, dar el este solid ca fond.

Nu a lipsit marelui orator nici un argument, pentru a invedera inichitatea ce proiectul în desbateri comitea.

Cunoscător, ca nimeni, al trecutului nostru, el a sprijinit pe dreptul antic şi neschimbat al ţăranului, drep-

tul ce el revendica pentru el azi în contra despoitorilor lui. Cunoscător al legilor străine, al marilor reforme făcute de Hardenberg, în Prusia, de Alexandru al II-lea în Rusia, el invocă exemplul și pilda ce aceste țări ne-o dădeau.

„Și noi, d-lor, zice Kogălniceanu Adunărei, toți boeri și proprietari, nici un țăran nefiind în Adunare, legală representațiune a Țărei, ne-am folosi de această autonomie, nu spre a da țăranilor ceeace pretutindeni li s'a dat, ceeace însăși Puterile străine au recunoscut ca singura condițiune de îmbunătățire a soartei lor, ci spre a-i reduce la soarta de chiriași și spre a-i preface în proletari, sau ceeace este mai mult, a le lua din stăpânire mai mult decât două treimi din legiuitul lor pământ și așa am înăspri, în loc de a îmbunătăți soarta lor.

„Sărmanii țărani! — ei până acum aveau în spinare un singur sac, acum, ca o îmbunătățire, am voi să le punem pe umeri doi saci. Noi am dat țăranilor noștri libertatea, care țăranii Poloniei se tânguiau că stăpânii lor voiau a le-o da în 1807, Libertatea păsărilor care se gonesc după un copac plin de fructe, pe un copac cu crăngile goale.

„Ni se propune a libera pe țărani de fiare, însă cu condițiune ca odată cu fiarele să le luăm și cismele".

O asemenea lege ar fi, zice Kogălniceanu:

Contra dreptății, căci am abuza de puterea noastră de legiuitor, spre a strâmbătăți pe cei slabi, pe cei neîndrituiți a se ridica aci.

Contra legii, pentru că ar ridica țăranilor părticica de pământ ce legea le garantează azi.

Contra naționalității, pentru că ar îndepărta pe țărani dela sânul Patriei, nelegându-i cu nici un interes la apărarea pământului strămoșesc.

Contra interesului proprietarilor înșiși, căci acolo unde proprietarii nu s'au pus în capul reformelor, cerute de binele obștesc, grozave catastrofe au avut loc și ei au fost primele victime.

Contra armoniei sociale care ar întreține neștearsă ura între clasele sociale.

„Proiectul Comisiunei este un proiect de despotism și de desordine", zice Kogălniceanu.

In fine, într'o peroraţie mișcătoare până la lacrimi, Kogălniceanu adresându-se, „lupilor nemilostivi", face apel la umanitatea și la patriotismul lor.

„Oh, fii-vă milă de un milion de țărani, le zice el, care cu femeile și cu pruncii lor, de și ținuți afară și departe de desbaterile noastre, au ochii aţintiți asupra Dealului Mitropoliei, ca asupra Soarelui Mântuirei și vă întind mâinile.

„Oh, nu drămuiți brazda de pământ trebuitoare hranei țăranilor.

„Gândiți la durerile, la patimele, la lipsurile trectului lor. Gândiți la origina averilor d-voastre, gândiți că cea mai mare parte din ele le datorați muncei și sudoarei lor. Inchipuiți-vă că părinții lor s'au luptat alături cu părinții noștri, pentru salvarea Țărei și a altarului, gândiți că mâine ora pericolului poate iarăși suna, căci fără dânșii nu veți putea apăra nimic, nici patria, nici averile, nici drepturile d-voastre, și că odată țara căzută nu veți fi decât slugile străinilor, când astăzi sunteți în capul României, în capul unei țări libere și autonome.

„Aduceți-vă aminte că atunci când era ocupaţiune străină mulți din noi treceam hotarul, iar țăranii rămâneau și ne păzeau moșiile și averile. Inchipuiți-vă care era soarta nenorociților noștri țărani în acele triste timpuri.

„Aduceți-vă aminte că ei și cu însăși femeile lor adesea au fost reduși la starea de vite, înjugați la carele muscălești și că oasele a mii de țărani români încă înălbesc câmpiile Dobrogei și ale Bulgariei.

„Oh, fie-vă milă de dânșii, fie-vă milă de țara noastră.

„Oh, dacă Dumnezeu și-ar face milă cu această țară și ar îmblânzi inimele cele împietrite",

„Oh, de ce nu am elocința trebuitoare pentru ca glasul meu să poată triumfa de ideile egoiste, de fricele neîntemeiate, de interesele meschine și așa să isbutim ca această mare și națională chestiune să se hotărască, nu prin lupte, nu prin majoritate, ci prin primirea tuturor, prin unanimitatea Parlamentului român.

„De s'ar face aceasta, ce mare și frumoasă zi ar fi pentru România, ce glorie ar fi pentru clasele bogate și inteligente ale Țărei, ce renume pentru Adunarea legislativă, și cât de sus am ridica națiunea noastră în ochii Europei.

„Și din contră, ce rușine, ce decadență pentru noi, când am dovedi străinilor că nu avem putința de a fi, de a ne ridica la înălțimea misiunei noastre, că în mâinele noastre era să întărim România și că noi am îngropat-o de vie: Căci nenorocind trei miloane de țărani, nenorocită va fi și țara onastră: înmormântată va fi România, când în o asemenea chestiune noi, legiuitorii ei, am da pildă strâmbătății și a nelegiuirei".

„Și, să nu credeți, d-lor, că prin un vot al nostru, am îneca pentru veci dreptul țăranilor.

„Nu, d-lor, dreptatea nu piere, ca trupul lui Hristos, ea se poate îngropa, dar întocmai ca și Hristos-Dumnezeu, ea va reînvia".

Și ea a reînviat! Ea stă strălucitoare în fața d-v.!

Ce au răspuns proprietarii? Prin glasul lui Barbu Catargiu, ei au răspuns că ideile lui Kogălniceanu erau utopii, erau idei comuniste, idei de împărțire a averilor, că aceia ce trebue țăranilor, nu este pământ, ci libertate, ci virtute!

Adunarea legislativă, continuând desbaterile asupra proiectului Comisiunei centrale, chiar după omorârea lui Barbu Catargiu, a votat acest proiect cu 62 voturi pentru, și cu 35 voturi contra: acei ce au hotărît astfel marele proces, dintre proprietari și țărani, sunt numai marii proprietari, — ei fură judecători și parte în propria lor causă!

Aceasta nu trebue să o uităm.

Domnitorul, însă, a refuzat să-l sancționeze, și, chemând la guvern pe Mihail Kogălniceanu, a pus din nou chestiunea rurală în discuțiunea aceleași Adunări. Dar desbaterile Adunării dovedind că nu este posibilă o înțelegere între guvern și Adunare, Domnitorul, prin lovitura de Stat din 2 Mai 1864, a disolvat Adunarea, iar prin Statutul din 2/14 Iulie 1864, ratificat de plebiscitul poporului, își a asumat și puterea legiuitoare, cu avizul Consiliului de Stat.

Printr'un decret, tot din acea zi, 2 Iulie 1864, Cuza trimise în cercetarea Consiliului de Stat proiectul de lege rurală, elaborat de Kogălniceanu și care era în mare parte reproducerea amendamentuui propus de el, înaintea Adunărei, în desbaterile din 1862.

Vice-președintele Consiliului de Stat, — presidentul fiind Domnitorul, — era marele jurisconsult Constantin Bosianu, iar membri: Alexandru Crețescu, D. Bolintineanu, P. Poenaru, Joan Voinescu, Grigore Bengescu, I. Strat, Papadopol Calimah și Gh. Apostoleanu.

Consiliul a numit o sub-comisiune, din sânul său, compusă din C. Bosianu, Gr. Bengescu și Alexandru Crețescu, pentru a cerceta proiectul înaintat de Guvern. Această sub-comisiune, a însărcinat la rândul ei pe Alexandru Crețescu cu redactarea raportului definitiv. Acest raport este o operă de mare valoare juridică, în el se sintetizează, cu rară luciditate, toată chestiunea atât de arzătoare, pentru tot poporul românesc, și atunci ca și azi. Examinând textele legilor în vigoare, a Condicei Caragea și a Condicei Calimah, Crețescu deduce, cu drept cuvânt, că dreptul clăcașului este un drept real, perpetuu, întocmai ca și dreptul de proprietate, de oarece clăcașul nu poate fi expulzat de cât prin justiție și numai pentru neîndeplinirea obligațiunilor ce decurg din starea lui de clăcaș.

Dar acest drept este, în același timp, și un drept exclusiv și transmisibil, „de oarece stăpânul nu poate lua curătura clăcașului, ce o are dela părinți". — Și, în

general, „stăpânul nu poate să ia curătura clăcașului, ce o face cu voia stăpânului".

Codul Calimach, în special, este absolut cotegoric: după art. 1.509, săteanul este proprietarul lucrului, iar stăpânul moșiei este proprietarul ființei lucrului.

Cu drept cuvânt, dar, Crețescu a putut să zică:

„Dincolo de Milcov, precum și dincoace de Milcov, clăcașul are asupra pământului, în întinderea hotărîtă de lege, exercițiul dreptului de proprietate.

„Că stăpânul are asupra aceluiaș pământ numele de proprietar.

„Cel d'întâiu are, așa dar lucrul, fără nume, — cel de al doilea numele fără lucru. Amândouă acestea sunt drepturi reale, fracțiuni din dreptul de proprietate absolută, fără a fi nici unul, prin sine singur, drept de proprietate absolută.

„Săteanul exercită dreptul său sub forma sa primitivă și naturală, stăpânul nu a putut exercita pe al său, de cât dându-i o formă artificială, transformându-l în prestațiune, de oarece prin sine însuși acel drept nu are nici o formă apreciabilă, nimic văzut și pipăit".

Raportul, împreună cu textul proiectului, sunt aduse în sânul Consiliului de Stat, sub președinția Domnitorului Cuza, în ședința sa din 11 August 1864.

Consiliul aduce mai multe modificări proiectului, și, în fine, în ziua de 14 August 1864, noua lege „pentru regularea proprietății rurale", este promulgată de Domnitor, în puterea Statutului, din 2 Iulie 1864.

Aceia ce miră și surprinde mai mult este cum a fost posibil ca oameni ca Kogălniceanu, Bosianu, Crețescu, fără a mai vorbi de ceilalți membrii marcanți ai Consiliului de Stat, — că ei, care cunoșteau, mai bine decât oricine, natura juridică și întinderea drepturilor clasei clăcașilor asupra pământurilor proprietarilor lor, cari știau că aceste drepturi nu erau individuale, că ele se adresau la toată clasa clăcașilor, nu numai la cei prezenți, dar și la cei viitori, că ei, care luptaseră pentru a o salva de naufragiul legii comisiunii centrale, — ca ei

tocmai să comită păcatul neertat de a fi jertfit fără milă și fără compensațiune întreaga clasă țărănească interesului veșnic deștept și aprig al proprietarilor.

Iată ce miră și mâhnește pe acei ce — ca mine — cu adevărat și sincer, admiră marea epocă a lui Cuza și Kogălniceanu.

Această lege este aceia care a creiat întreaga chestiune, ce atât de mult ne frământă.

Ea este aceea care a agravat încă „fatala moștenire“ ce veacurile precedente au lăsat timpului nostru.

Intr'adevăr, prin art. 1 sătenii clăcași (pontași) sunt și rămân deplin proprietari pe locurile supuse posesiunei (stăpânirei) lor, în întinderea ce se hotărăște prin legile în ființă.

Clăcașul este, așa dar, proprietar pe această întindere de pământ, el nu devine proprietar.

Intinderile de pământ sunt aproape aceleași din ultimele legiuiri ale lui Barbu Știrbey și Grigorie Ghica. In nici un caz, însă, suma locurilor lăsate sătenilor nu va fi mai mare de două treimi din întinderea moșiei.

Se desființează, odată pentru totdeauna: claca (boerescul), dijma, corvezile, zilele de meremet, carele de lemne și alte asemenea sarcini în natură sau în bani. Drept toate acestea, sătenii vor plăti o despăgubire pe care legea o fixează, — ea va fi încasată de Stat în 15 ani, care este la rândul lui obligat să stingă tot în 15 ani, „obligațiunile comunale rurale“, emise de Stat proprietarilor pentru acest scop.

Cu chipul acesta clăcașul este proprietar liber pe 4, 7 sau 11 pogoane și câte-va prăjini, îndatorat a plăti în termen de 15 ani, nu prețul pământului pe care legea îl recunoaște, în fine, după un proces de atâtea veacuri, că a fost în totdeauna și este al lui, — dar prețul răscumpărării lui de diversele sarcini ce'l grevau către proprietar.

De aci înainte munca lui este liberă, el o poate vinde sau închiria oricui el va voi, fără nici o restricțiune alta decât aceia că el nu o poate face pe mai mult de cinci ani.

Dar ce au devenit însurățeii, spornicii?

Ei aveau un drept personal „ipso jure", pe care'l puteau exercita la însurătoarea lor, tatăl lor chiar fiind în vieață, de a cere stăpânului de moșie, loc de casă, de 400 sau 300 stânjeni pătrați, și pământ de hrană, după numărul vitelor ce ei ar fi avut.

Legea nici nu'l abrogă, nici nu'l confirmă, ca și cum legiuitorul a simțit că acolo era procesul nostru de azi, proces a cărui deslegare o lasă și el, în chip malițios, la rândul lui, moștenire generațiunilor viitoare. Până la resolvarea acestui proces, el invită, pe acei ce sunt în vieață, a se strămuta pe moșiile Statului cele mai apropiate.

S'ar părea că această lege constitue un pas înainte, că ea era o lege de reparațiune socială, că ea va revărsa asupra sătenilor numai lapte și miere, că ei, în fine, intrau în pământul făgăduinței: al proprietății și al libertății!

In fapt, crezând că remediază o injustiție, ea comite una și mai mare și mai strigătoare. In această nouă injustiție stă isvorul nesecat al tuturor nenorocirilor noastre prezente. Intre sistemul consacrat de ea și sistemul iobăgiei de eri, acesta din urmă era de sigur cel mai puțin primejdios pentru țărani.

Deși încărcat de abuzuri și de păcate, totuși țăranii și fiii lor, în perpetuu, își aveau asigurați un minimum de existență, toate trebuințele lor, cum zice legea lui Barbu Știrbey. Proprietarul era dator să le dea, în baza legii lui Știrbey, loc de casă și pământ de hrană până la concurența a două treimi din întinderea moșiei lui.

Proprietarul nu era, precum am văzut, proprietar definitiv decât pe o treime, celelalte două treimi, erau grevate de servitudinea locuitorilor așezați pe moșia lui.

Dela această fatală lege încoa, proprietarul a devenit proprietar definitiv și integral, liber de orice sarcină, pe pământul ce îi a mai rămas după împroprietărirea clăcașilor săi de atunci, însurați și având deja pământul legiuit în posesia lor.

Copiii acestora, chiar născuți, dar neînsurați, cu atât mai vârtos încă, acei care aveau să nască în decursul secolelor viitoare, au pierdut, fără nici o despăgubire, dreptul lor personal și original de a putea îndatora, la rândul lor, pe proprietar să le dea, și lor, loc de casă și pământ de hrană, ca și moșilor și strămoșilor lor, în moșia în care ei vedeau ziua.

Toți aceștia au devenit, așa dar, dintr'o dată proletari, muncitori de pământ fără pământ, având unica speranță de a dobândi la moartea autorilor lor un petec de pământ insuficient ca să se hrănească pe el și pe familia lui, ca să acopere „toate trebuințele lui".

Fie că el nu a avut pământ de loc, fie că prin moștenirea autorilor lui el nu a dobândit decât o porțiune neînsemnată, adesea câteva prăjini, acest proletar a fost silit să-și vândă munca sa proprietarului și tot odată să închirieze, prin tocmeală liberă, dela el, pământul de care el avea trebuință; în ambele cazuri el s'a supus legii cererii și a ofertei.

Această lege de fier, este aceia care l'a adus în situația penibilă în care el se sbătea la 1917.

Legile tocmelilor agricole, care s'au succedat dela 1866 și până azi, făcute toate numai de proprietari fără țărani, nu au făcut decât să o agraveze, toate au fost dictate de interesul proprietarilor, — ele nu au făcut decât să strângă lanțul și mai tare în jurul grumajilor nenorocitului țăran.

Unele dintre ele sunt suprem inumane, ele sunt chiar impii:

Așa este prima lege din 18 Martie 1866, făcută în beția triumfului răsturnării lui Cuza, care lege autoriză execuțiunea „manu militari" a muncitorului, — așa este, mai ales, legea din 1872, operă a lui Lascăr Catargiu și a partidului conservator, care autoriză execuția prin dorobanți trimiși la casa țăranului dosit de frica bătăei: Violările, prădăciunile, abuzurîle de tot felul, comise de aceste poteri, au ajuns până în zilele noastre, căci această lege nu a fost desființată decât în 1882.

Dar nici chiar legea lui C. A. Rosetti din 1882, precum nici aceia a d-lui Petre Carp din 1892, nu respiră un sentiment de dreptate, de egalitate absolută între cei doi protivnici, înainea legii: Țărani și Proprietari. Rezultatele anchetei publicate de Ministerul de Interne în urma revoluției țărănești din 1907, confirmă în totul starea de injustiție în care a trăit până în 1907, clasa țărănească. Dar în fine, nici legea de tocmeli agricole din 1907 nu a fost mai bună pentru ei precum am dovedit: ea nu a adus nici o schimbare radicală, nici o ameliorare durabilă.

*

* *

Cea mai gravă eroare a legiuirii din 1864 stă în a fi rupt brusc cu trecutul, fără transițiune, și fără a luà garanții pentru viitor.

Reforma din 1864 a fost un expedient pentru a scăpà de strânsoarea evenimentelor. Strâns între dorința de a ameliorà, cu orice preț, soarta țăranilor, dându-le pământ, și dorința de a nu revoltà prea mult pe proprietari, dejà teribil de îndârjiți, legiuitorul din 1864 a făcut tocmai contrariul de aceea ce el urmărea:

El a sacrificat pe țăran proprietarilor, el i-a cufundat în mizeria, în care ei fără nădejde să sbat. Kogălniceanu a făcut tocmai aceia ce el nu voia să facă, aceia ce el combătuse cu atâta înălțare în 1862.

Ce era dator să facă el? Care era dreptul țăranilor?

Dreptul lor, precum am văzut, se întindea indiscutabil, după legile în vigoare asupra a două treimi din întinderea moșiilor pe care ei erau așezați: trebuia, dar, ca acest drept să le fie conservat.

Nimeni nu se putea atinge de el, fără injustiție, fără a comite o adevărată confiscațiune, o expropriațiune silită fără despăgubire, o spoliațiune.

Așa dar: *a)* sau trebuia ca legea să exproprieze din dreptul său eminent, „dominium eminens“, din „nu-

mele sau fără lucru", pe proprietarul moşiei contra unei juste despăgubiri, reprezentând acest drept şi să facă să cadă încă de atunci, în domeniul public al Statului, plina proprietate a celor două treimi, a tuturor moşiilor populate cu clăcaşi şi în ele să împroprietărească pe fii foştilor clăcaşi, pe măsura ce ei veneau în vieaţă şi pe succesorii lor, în infinit până la istovirea acestor două treimi şi aceasta în întinderile ce legile de atunci fixau şi care constituiau pentru ei un drept dobândit;

b) Sau trebuia să lase neştirbită vechea legiuire, luând măsuri de ostoire a abuzurilor, ce se altoiseră recent pe dreptul lor şi care nu puteau constitui un drept câştigat, deci să lase ca, prin însăşi creşterea populaţiunii şi prin jocul normal al legilor economice şi al legilor positive în vigoare, cele două treimi să intre în stăpânirea ţăranilor şi pe urmă să se facă împroprietărirea lor în aceste pământuri.

In ambele cazuri, ţăranii ar fi dobândit aceste două treimi sigur, încă de atunci, în baza însuşi a titlului lor de coproprietari cu proprietarul moşiei în care ei trăiau.

Legiuitorul a ales, însă, cea mai rea soluţiune pentru ţărani.

El a împroprietărit pe clăcaşii, care atunci erau în vieaţă, adică 511.896 capi de familie pe 2.038.840 hectare, expropriind pe fii şi urmaşii lor în infinit din restul moşiei, eliberat de servitudinea ce o greva faţă de aceştia şi pe care proprietarii devin proprietari absoluţi, fără nici o plată sau despăgubire.

De atunci încoa, în virtutea legilor de vânzare a bunurilor Statului în loturi, s'au mai împroprietărit 104.385 locuitori pe 535.414 hectare, adică în total au fost împroprietăriţi dela 1864 încoa, 616.280 locuitori pe 2.574.045 hectare.

Dacă admitem că suprafaţa cultivabilă a României era în 1917, în cifra rotundă de 7.990.000 hectare, două treimi din acest pământ cultivabil s'ar fi cuvenit, în baza legilor vechi, muncitorilor de pământ, adică ţăranii, prin jocul firesc al acestor legi, ar fi putut stăpâni —

1917 — mai mult de cinci milioane de hectare, pe când în realitate ei nu stăpânesc decât două milioane cinci sute de mii de hectare, — ei au fost așa dar frustați de cel puțin două milioane și jumătate hectare, fără să mai vorbim de dreptul lor asupra pădurilor și asupra locurilor necultivate ce ei își puteau apropria punându-le în cultură, — și pe care ei le au pierdut, tot fără nicio despăgubire sau compensațiune.

Dar se va zice, nu s'a găsit nimeni atunci care să atragă atențiunea opiniunei publice și a legiuitorilor asupra acestei injustiții?

Dar cum, tocmai Cuza, tocmai Kogălniceanu, cel mai adânc cunoscător al chestiunii țărănești, au putut cădea în o asemenea ispită?

Da, s'a găsit un om și încă un Domn, Domn bun, blând și drept: „Ar trebui, mai întâi, zicea fostul Domn al Moldovei Grigorie Ghica, într'o broșură publicată la Paris, să se întemeieze comuna, dând țăranilor în deplină proprietate întinderea statornicită de legiuire pentru îngrădirea casei sale, să se suprime cele 4 zile de lucru... în sfârșit ca el să fie menținut în starea actuală de proprietar de mână moartă până în vremea când două treimi din proprietate ar trece pe nesimțite în mâna însurăților, potrivit legii. Atunci numai s'ar putea în toată siguranța să se facă din el un proprietar și transmisiunea s'ar îndeplini fără sguduire".

Din nenorocire glasul lui, sfatul lui nu a fost ascultat, lucrurile sau precipitat și nodul gordian a fost tăiat cu sabia, injustiția a fost consumată brusc și fără remediu.

* * *

Dar ce importanță juridică și politică poate avea pentru legiuitorul și pentru generațiunile de azi, erorile comise de legiuitorul dela 1864, și ar putea zice cineva?

Trebue să observăm, şi nu trebue să uităm niciodată, că Aşezământul, cum îl numesc toate vechile documente, dintre proprietari, ţărani şi pământul pe care aceştia sunt aşezaţi, este, precum am văzut, un adevărat Pact social între cele două clase sociale, cu privire la pământul ce ele locuesc şi care formează însăşi baza politică a Statului, întocmai precum a fost Pactul social încheiat pe Muntele Sacru între Patrici şi Plebei, Pact care a rămas neclintit, pe care nici o parte nu a îndrăsnit să'l atingă atât timp cât a durat Statul roman.

Dar chiar dacă am admite că acest Aşezământ deriva dintr'un contract, petrecut între autorii ţăranilor clăcaşi şi autorii proprietarilor dela 1864, el nu putea să fie revocat sau schimbat decât prin comunul conses al părţilor.

Fie că este vorba de un Pact social, care este mai presus de legile ordinare, ce un popor îşi poate da, fie că este vorba de un contract obişnuit, el nu poate fi revocat sau anulat decât cu voinţa ambelor părţi contractante, adică în specie, a proprietarilor şi a ţăranilor.

Ori până azi, ţăranii nu au fost întrebaţi şi ascultaţi: legea din 1864, ca şi legile lui Barbu Ştirbei şi Grigorie Ghica, ca şi Regulamentele Organice, precum şi toate legile anterioare şi ulterioare care au modificat şi îngreunat starea ţăranilor în favorul boerilor de moşii, au fost opera exclusivă a boerilor, a proprietarilor, adică numai a uneia dintre părţi: în drept ele nu sunt opozabile ţăranilor, pentru ei, ele sunt „res inter alios acta", care lor nu le pot vătăma şi ţăranii nu odată au protestat împotriva lor, şi la 1848 şi la 1857.

Dar se va zice, clăcaşii dela 1864, primind pământurile ce atunci li s'au dat în plină proprietate şi rescumpărând claca, au ratificat şi au acceptat noul Aşezământ, dacă nu expres cel puţin în mod tacit; prin urmare, Pactul social primitiv, contractul original a fost modificat sau novat, — cel puţin cu consimţimântul lor tacit.

„Primo", această novațiune a drepturilor lor, țăranii clăcași, care atunci existau și care au fost împroprietăriți, nu puteau să o facă decât „proprio nomine", decât pentru ei, ei nu puteau cert să o facă pentru copii lor, atunci născuți sau concepuți, căci aceștia dobândiseră „ipso jure", aveau un drept propriu de a cere la căsătoria lor pământ de hrană și loc de casă dela stăpânii moșiilor în care ei erau născuți; pentru ei chiar recunoașterea formală a părinților lor nu le poate vătăma, dreptul lor, ei nu'l dețineau dela autorul lor ci direct dela Pactul social, dela Așezământul fundamental al Statului, tatăl lor trăind chiar și având pogoanele lui legiuite, fiul însurându-se putea „proprio nomine" reclama pe ale sale, ei erau dejà personalități juridice distincte, cu drepturi deosebite și independente unul de altul.

„Secundo", cu ce drept putea el stipula și angaja generațiunile viitoare? Cu ce drept o generațiune ar putea schimba Așezământul social al societății, despuia generațiunile viitoare, vinde pe un blid de linte drepturile lor eterne și imprescriptibile pe care nici o furtună a timpului nu le putuse clinti din loc?

O generațiune poate ceda momentan forței, poate să se supună ei, neputând face altfel, dar îndată ce ea sau succesoarele ei vor putea scutura injustiția, ea sau ele, o poate face, și o poate face legitimamente, zice Jean Jacques Rousseau.

„Terțio", chiar dacă am presupune că renunțarea ar fi avut loc benevol sau silit, ea era încă condiționată de actul ce comitea despuierea: ea era subordonată realizării obligațiunii ce Statul își lua, prin art. 6, de a împroprietări, tot în aceste întinderi, stabilite de legile în ființă, în moșiile sale pe:

„Sătenii cărora din două treimi ale moșiei nu li se poate împlini întinderea locurilor legiuite", și pe „Spornicii (însurățeii), ce nu vor avea locuri în cuprinderea legilor în ființă".

Țăranii și urmașii lor „leurs ayants-cause", au cerut Statului, în baza însăși a legii din 1864, lege care nu este abrogată, să-și îndeplinească obligațiunea lui, să le dea pământ în moșiile sale, moșii însă pe care el s'a grăbit să le înstrăineze, în corpuri întregi, marilor proprietari sau în loturi mari, violându-și astfel propriul său angajament.

Din orice punct de vedere ne punem, dreptul țăranilor la pământ era indiscutabil.

Fie că'l considerăm din punct de vedere istoric ca un drept fără soluțiune de continuitate, născut odată cu luarea de ființă a Statelor române, și păstrat cu sfințenie până în zilele noastre.

Fie că'l considerăm din punct de vedere juridic ca un drept isvorând dintr'un contract a cărei execuțiune ei o pot cere și azi, atât dela Stat, cât și dela proprietarii îmbrăcați de Stat cu dreptul lor, căci ambii împreună au operat despuierea lui și au profitat de ea.

Statul de azi și proprietarii de azi nu sunt decât succesorii Statului de ieri și ai proprietarilor de ieri: ei au toate drepturile lor, dar și toate obligațiunile lor: că ei nu pot avea nici mai multe, nici alte drepturi decât autorii lor, — aceasta este un principiu constant de drept a cărui autoritate este eternă:

„Nemo in alium plus jura transferre potest quam ipse haberet".

„Un succesor, zic Aubry et Rau (tonul II, pagina 73), nu poate dobândi ca atare, nici mai multe drepturi, nici mai solide decât acelea de care se bucura autorul său. Un drept fondat pe un titlu de dobândire, supus la resolțiune, la anulațiune sau la resciziune, rămâne subordonat în aceleași condițiuni și după transmisiunea lui: „resoluto jure dantis, resolvitur jus accepientis".

Și tot astfel și Baudry Lacantinerie (tomul I, pagina 249):

„Acela căruia aparține un drept asupra unui lucru

poate transmite acest drept altuia, dar el nu poate transfera un drept mai întins.

„Dreptul succesorului, *de l'ayant cause,* se măsoară dar exact după acela al autorului lui".

*
* *

Lăsând la o parte dreptul istoric și dreptul isvorît din legile positive și presupunând că țăranii români nu ar fi avut nici un drept, nici fondat pe Pactul social ce Istoria ne revelă, nici pe principiile imutabile de drept, nu avea oare dreptul la pământ al țăranilor un alt fundament superior chiar tuturor legilor noastre pozitive, superior tuturor vicsitudinilor istorice?

Da, el isvora din dreptul de a trăi și a se desvolta al societății și al Statului însuși, din Interesul general al cărui reprezentat și păzitor Statul este.

Cine putea afirma că poporul român era, în 1917, feridit, că Statul român era așezat pe o temelie solidă și trainică, că el nu era așezat pe nisip, dar ce zic? pe un vulcan?

Cine putea afirma că temelia lui nu era șubredă, că ea nu era putredă, și că mai curând sau mai târziu el se va nărui în foc, în pulbere și în cenușă?

Nimeni nu putea îndrăsni, să susțină că poporul român era fericit și mulțumit, că fiecare muncitor putea dobândi, prin munca lui, cel puțin acel minimum de existență, care este necesar întreținerii vieții lui și perpetuării speciei lui!

Nu, — poporul român trăia sub acest minimum de existență:

Casa țăranului era — și este și azi — infectă, neigienică, întunecoasă, friguroasă, — ei locuesc claie peste grămadă, unii peste alții, într'o singură odaie, fără aer și fără lumină.

Incălțămintea, îmbrăcămintea lor sunt neigienice și adesea chiar le lipsesc: numai la noi se mai văd în Europa oameni desculți!

Hrana lor este încă și azi rea și insuficientă, mortalitatea teribilă, ce a secerat pe bravii noștrii soldați în iarna 1917, își are explicația ei firească în subalimentațiunea țăranului nostru, încă de la el de acasă: epidemiile, frigul marșurile forțate, l'au găsit slab și nemâncat, lihnit și ele l-au doborît foarte ușor, păcatul nostru față de eroii morți, din cauza epidemiilor și boalelor, este de neiertat.

Sunt ani, sunt zeci de ani, de când acest pericol este denunțat și de când nimeni, din acei ce dețin puterea și au răspunderea în țara aceasta, nu au luat nicio măsură de îndreptare: mâine, ziua judecății va sosi, ea va fi teribilă, implacabilă, nimeni nu va ierta, holocaustul de zeci de mii de victime căzute prada flagelului,

In fine, mortalitatea, mai ales a copiilor, din cauza lipsei de ajutor medical și de hrană suficientă, a făcut ca populațiunea acestei țări, — României din 1917, — să crească așa de puțin: în loc să ne dublăm din 25 în 25 ani, cum ar fi normal pentru o țară cu un teritoriu atât de vast și cu o populațiune atât de rară, noi stăm aproape pe loc, populațiunea țărilor noastre care la Unire era de 4 milioane 500 de mii de locuitori, s'a urcat azi, după 60 de ani și după anexarea Dobrogei, la 7 milioane 500 mii locuitori în cifră rotundă, adică ea nu a crescut decât aproape cu jumătate în timp de 60 de ani, în loc să fie cel puțin îndoită.

O asemenea stare de lucruri era intolerabilă. Mergeam la o pieire sigură, la o mistuire prin noi înșine a propriilor noastre forțe, la sleirea isvoarelor noastre de viață.

Unde era răul? Care erau cauzele lui?

Răul sta în reaua repartiție a proprietății solului României, — cauzele erau reaua și nedreapta distribuțiune a venitului nostru național, între acei ce-l produceau, — reaua și nedreapta noastră organizație politică, care a ținut departe de Adunările Legiuitoare, tocmai clasa cea mai numeroasă și cea mai productivă a poporului

român, care până azi niciodată nu a fost ascultată, auzită, şi care nici azi nu este în mijlocul nostru.

Cum voim ca această ţară să prospere, să se desvolte, să se întărească, dacă şase din şapte părţi din populaţia ei merg la o pieire sigură?

Sinuciderea noastră este fatală, ea se apropie pe zi ce trece, cu paşi repezi.

Iată pentru ce trebue să găsim un remediu radical răului ce am constatat: alt remediu decât exproprierea, însă, nu există ziceam eu Adunărei Constituante de la Iaşi din 1917, însă:

O expropriere, francă, leală, categorică, radicală şi imediată.

O împroprietărie, francă, leală, categorică, radicală şi imediată.

In afară de o atare măsură radicală şi energică, care ar stârpi răul din rădăcină, nu există alta.

Ori, o asemenea reformă ori revoluţiunea, între ele nu există din nenorocire termen intermediar, între ele trebue noi să alegem azi, aceasta trebue să o ştim toţi, să o ştie şi ţara:—denunţând primejdia ce ne ameninţă mâine, eu mi-am făcut, încă odată, datoria mea faţă de ţară, şi de acei care m'au trimes aici.

Iată care sunt titlurile multiple, în virtutea cărora au venit ţăranii să ceară pământ,—pământul lor, nu pământul altora, — în 1917.

Ei nu au făcut totuşi fără a voi să plătească, fără a despăgubi pe proprietar, deşi în drept strict, ei nu ar fi datorat nimic, căci ei nu au făcut decât să revendice înaintea Tribunalului Naţiunii, dreptul ce le-a fost răpit, — altă dată.

Dreptul la despăgubire al proprietarilor expropriaţi nu se întemeiază nici în dreptul istoric, nici în principiile de drept strict, — el îşi are fundamentul său în echitate, în utilitatea socială: Nu ar fi echitabil, nu ar fi util societăţii ca un om, care de bună credinţă a cumpărat cu bani pe şin, câştigaţi în industrie, în comerţ,

în agricultură, în profesiuni libere, etc., pe baza legilor în fiinţă, crezând că cumpără un drept de proprietate absolut şi irevocabil, aşa precum legile îl definesc, să fie expus mâine a fi deposedat fără compensaţiune, fără despăgubire, ca titlul său să fie revocat.

Buna lui credinţă ar fi surprinsă, el ar suferi o pagubă imeritată, pe nedrept.

Ar fi atunci un *summum jus, summa injuria!*

Voind a îndrepta o injustiţie am comite una şi mai mare.

Şi aceasta nu trebue, nu este bine să fie.

Respectul drepturilor de bună credinţă câştigate, pe baza legilor în fiinţă, este fundamentul însuşi al Ordinei sociale.

Dacă nimeni nu ar fi sigur că actul pe care îl face azi, că dreptul pe care el îi cumpără azi, nu este un drept definitiv intrat în patrimoniul său, atunci nimeni nu ar mai face niciun act, nu ar mai dobândi niciun drept, nimeni nu ar mai munci: societatea s'ar prăbuşi în mizerie, ea s'ar cristaliza în sărăcie. In interesul societăţii, aşa dar, trebue ca drepturile dobândite să fie respectate, să se bucure de protecţiunea legii.

Interesul general nu cere decât sacrificiul formei externe a dreptului, el nu cere sacrificul dreptului însuşi: în locul dreptului, el pune o dreaptă despăgubire.

El nu impune decât transformaţiunea lui.

Pe aceste baze trebue clădit noul aşezământ ce noi voim să dăm României de mâine.

Toţi ţăranii muncitori de pământ care nu au pământ suficient pentru a-şi face toate trebuinţele lor: — şi considerăm că în starea de lucruri economică, azi cinci hectare este minimum cel mai redus, — au drept la cinci hectare sau până la completarea a cinci hectare.

Statul, dar, în interesul suprem al societăţii, are dreptul de a expropria din pământul pe care el este aşezat, tot pământul necesar pentru a efectua această împroprietările generală.

Proprietarii, la rândul lor, au dreptul la o justă despăgubire.

Iată, cei doi unici termeni ai problemei noastre.

* * *

Pentru a ne da bine seama de starea de drept și de starea de fapt a clasei țărănești, — în 1917 — adică în preziua votării principiului expropriațiunei, trebue să cercetăm care au fost efectele legiuirilor sub care ei au trăit de la 1864 și până la marea reformă din 1918.

Efectele legii din 14 August 1864, au fost grave și imediate.

Țăranul a devenit liber și stăpân pe capul și pe brațele lui, — iar odată în posesiunea celor 4, 7, 11 pogoane pământ, el s'a pus să le cultive pentru el, — abandonând complet restul moșiei boerului: o secetă cumplită veni să agraveze încă situația acestuia; sărăcia — cumplita sărăcie — așa dar bătu și la ușa lui.

Atunci se văzu din nou coalizați, la un loc, toți dușmanii țăranilor.

Ei se răsbunară detronând în noaptea de 11 Februarie 1866 pe Domnitorul Alexandru Ion Cuza, autorul împroprietăririi țăranilor, — iar pe Mihail Kogălniceanu, Ministrul lui, ales deputat de Colegiul III țărănesc de Mehedinți, Adunarea 'l invalidă — pentru *imoralitate,* — imoralitatea imputată lui Kogălniceanu consta în marea reformă din 14 August 1864!

Odată repuși la putere, prima lege pe care *„acești lupi nemilostivi"*, cum i numea Tudor Vladimirescu, au făcut'o, — a fost legea de Tocmeli agricole din 18 Martie 1866: ea sustrage jurisdicțiunei ordinare judecata învoelilor pe care țăranii aveau să le facă cu nouii proprietari, — creați de imprudenta lege din 14 August 1864.

Această lege autoriză pe Primar *„să îndemne"!* la muncă pe țărani cu ajutorul vătășeilor și dorobanților!

Dar tot s'a părut acestor proprietari că această lege nu era destul de severă.

Ei au făcut încă una cu mult mai aspră: legea din 7 Aprilie 1872.

„In cas când, zice art. 13 din această lege, după îndemnul și execuțiunea Consiliului Comunal, locuitorii vor arăta îndărătnicie sau vor dosi din Comună, Consiliul Comunal îndată va cere de la suprefectura locală a i trimite ajutor de dorobanți necesari în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari *în contul vinovatului*".

Această „execuție" a rămas adânc întipărită în memoria țărănimei române: ea a fost cea mai sălbatică măsură din câte acești asupritori au putut inventa: nimic nu a rămas sfânt în casa bietului om.

Prin legea din 1882, opera a lui C. A. Rosetti, execuțiunea se transformă într'o despăgubire în bani, în averea țăranului.

In fine, ultima lege care a guvernat Tocmelile agricole dintre țărani și proprietari a fost legea din 28 Maiu 1893, operă a lui Petre P. Carp.

In virtutea ei, Consiliul Comunal poate vinde în *cinci zile* averea țăranului, care nu a executat Tocmelile ce el a făcut cu proprietarul.

Care a fost resultatul acestor legi?

Camăta cea mai desfrânată. Ancheta făcută după revoluția din 1907 a desvăluit lucruri oribile.

Cele mai usuale Tocmeli erau: una și una din recoltă — sau două treimi proprietarul și o treime țăranul.

La fie care trei pogoane date țăranului, el trebuia să lucreze un pogon desăvârșit pentru proprietar.

El trebuia să mai facă două zile cu carul — și patru zile cu mâinile.

Un transport la gară,

Ouă — pui de găină sau un leu de nume, etc.

Toate acestea adunate dau un procent de 130%! *(v. Talpa Țărei, pg. 50).*

Nu a fost dar pentru nimeni o surprindere când în Martie 1907 focul, isbucnit în Dorohoi, s'a întins în

câteva zile numai, peste toată țara, — până la Mehedinți.

„Da, ziceam eu în articolul meu *Pericolul social* din *Cronica, 14 Februarie 1902* — Romănia este astăzi liniștită, vulcanul, însă, nu este stins, — el se reculege, va veni din nou ziua când foc și para vor devora palate, pătuluri și căminuri: când sângele va curge din nou șiroae, — și atunci imprudentul care va îndrăsni să se aproprie de această gură de foc, spre a i cerceta causele va ispăși cu viața greșala de a nu fi făcut această recunoaștere atunci când încă mai era timp: când vulcanul dormita...

„Se cade dar de acum să studiem și să cercetăm nu numai în măsura interesului nostru, dar cu inimă și cu dragoste causele miseriei și injustiției de care suferă clasa țărănească, care este și cea mai numeroasă și cea mai săracă și cea mai puțin instruită...

„Ce am făcut noi, generația de azi, pentru a ameliora condiția țăranului român?

„Indrăsnesc a spune: nimic, — sau aproape nimic.— In orice cas, nu ne dăm bine seama de causele eficiente a stărei de decrepitudine în care se sbântue fără nădejde clasa țărănească și aceasta pentru că ne am deprins, când vedem că zidul casei noastre se crapă — să spoim și să ascundem crăpăturile, în loc să desfundăm temeliile, — căci acolo stă viținl de construcțiune, și să le refacem din nou, — nu de pământ sau de nisip, — ci de granit, dacă voim ca ele să fie eterne".

In articolele mele din 10, 13, 14 Martie 1902, eu propuneam, *pentru întâia oară exproprierea marilor proprietari și împroprietărirea țăranului: proprietatea solului să fie a aceluia ce 'l cultivă,* — ziceam eu.

Iar în articolul meu din 15 Martie 1902, eu ziceam pe față:

„Nu ne disimulăm nici gravitatea Reformei ce propuneam — *împroprietărirea generală și succesivă a țăranului român,* — nici caracterul ei, — *această Reformă este în realitate o Revoluțiune socială,* mai largă

și mai intensă de cât acea ce s'a îndeplinit la 15 August 1864, a cărei completare și continuațiune ea va fi".

In articolul meu din 21 Martie 1902 eu făceam un călduros apel la Regele Carol I, suplicându-L să ia El în mână causa țăranului român: a Dorobanțului de la Plevna.

Politicianii însă vegheau: „*partidele politice,* am zis eu în articolul meu din 21 Martie 1902, *au confiscat poporul față de Rege — și pe Rege față de popor*": ele făceau zid în jurul Regelui, — împiedicând ori ce contact între El și popor, — orice tentativă de ameliorare a nenorocitei lui stări.

In fine, într'un Memoriu deschis, adresat Regelui Carol I, eu am repetat cuvintele pe care un bătrân țăran de pe Valea Teleajenului mi le'a zis la alegerile din 1905:

„Ei, d-le, știu eu ce trebue — dar nu a sosit ceasul!".

Și eu am adăugat:

„Aceasta este desnodământul ce pare singur propriu țăranului român spre a ieși din sărăcie și suferință: *„Revoluțiunea"*.

Și Revoluțiunea a isbucnit teribilă — îngrozitoare.

In Martie 1907, focul, aprins în Dorohoi, coprinse toată țara în câte va zile până la Mehedinți.

In acest restimp, Camera Deputaților delibera liniștit asupra Bugetului, — ca și cum nimic extraordinar nu s'ar fi petrecut în țară.

Incidental, deputatul Emil Costinescu aduce în discuțiune Marea Revoluțiune, care mistuia țara de la un capăt până la altul.

„Invoelile, a zis deputatul Costinescu, nu trebue să mai fie o asuprire pentru țărani, — ci să se întemeeze o tovărășie dreaptă între proprietar și cutivator, între cel ce posedă pământul și între cel ce'l muncește.

„Voci: de ce nu ați făcut'o Dvs. ?

„V'am spus, respunde deputatul Costinescu, că toți suntem de vină, — de ce mai reveniți ?"

Guvernul conservator al lui Gh. Cantacuzino — cel mai mare proprietar rural din România — căzu peste noapte, — iar în locul lui fu chemat Dimitrie Sturdza și partidul liberal.

D. Sturdza făcu apel la Parlamentul conservator să'l ajute să scape țara din primejdie.

La acest apel au răspuns: Take Ionescu și Ion Lahovary.

P. P. Carp ceru însă mai întâi represiune — și pe urmă reforme.

Pacea se făcu între partidele politice, — dar țărănimea nu desarmă: ea nu desarmă de cât atunci când Regele Carol I se purtă chezaşiu că dreptate li se va face.

El lansă un Manifest către țară — în care: în 12 puncte, — El și Guvernul Său rezumau reformele urgente ce urmau să fie înfăptuite de Guvern și Parlament.

Printre acestea era și revizuirea taxațiunei veniturilor pământurilor țărănești — și proprietăricești: cele d'întâi erau taxate — *din ordinul Guvernului* — de patru ori mai mult de cât cele de al douilea.

Odată primejdia trecută — țara acoperită cu giulgiul morței — politicianii au uitat toate făgăduelile lor.

Legea din 1907 asupra Tocmelilor agricole nu a adus nici o schimbare în situația clasei țărănești: iată cum s'a terminat cea mai mare Revoluție socială ce a bântuit țara noastră.

*

* *

Campania noastră din 1913, în Bulgaria, a deschis ochii tutulor, — și țăranilor și politicianilor.

Țăranii au văzut belșugul în care trăiau Bulgarii, proprietari pe pământul lor.

Iar politicianii și'au dat seama că ori ce amânare a soluționărei Problemei țărănești în România va fi funestă

I. I. C. Brătianu a publicat în Septemvrie 1913 o scrisoare în *L'Indépendance Roumaine,* în care se angaja de a face exproprierea marilor proprietari — și împroprietărirea țăranilor — precum și a introduce votul universal și egal pentru toți.

In Decemvrie 1913, el fu chemat la Guvern — spre a realiza acest Program.

Alegeri noui au fost făcute în Februarie 1914 — pentru Adunările, care aveau să voteze Revizuirea Constituțiunei.

Aceste Camere au fost disolvate — și noui alegeri au avut loc pentru alegerea Adunărilor Constituante: am avut onoarea a fi ales în ambele Adunări și să particip la lucrările lor.

Intre timp, războiul mondial a isbucnit — și lucrările Adunărilor Constituante au fost zădărnicite.

Retragerea Guvernului la Iași a avut de resultat mutarea și a Adunărilor Constituante tot la Iași.

In anul 1917, luna Maiu, s'a deschis desbaterile acestei Mari Reforme.

Eu am depus pe biuroul Adunărei Deputaților un Proect de lege care realiza integral această Reformă.

Guvernul, însă, s'a mulțumit a depune o simplă resoluțiune prin care promitea țăranilor că li se va da 2.000.000 hectare pământ arabil.

Această promisiune nu s'a putut realiza de cât în 1918, prin Decretul Lege din 15/29 Decemvrie 1918.

Acest Decret-Lege a fost — la rândul lui — revăzut și complectat prin legea din 17 Iulie 1921.

In virtutea acestor legi — care au fost succesiv extinse în provinciile reunite la vechiul Regal — au fost împroprietăriți 1.309.067 țărani, pe 3.203.781 hectare teren arabil.

In afară de acestea, s'au mai constituit islazuri comunale în întindere de 1.239.213 hectare, — și

S'au mai făcut diverse rezerve pentru instituțiuni de Stat, — pentru păduri, etc.

Ast-fel s'a realizat, în urma sângeroasei Revoluțiuni țărănești din 1907 și a Marelui nostru Răsboi național, transformarea vechiului așezământ social — în noul așezământ: exproprierea marilor latifundiari și împroprietărirea în domeniile lor a țăranilor români.

*

* *

Concomitent cu această mare Reformă socială, — țăranul român a dobândit și dreptul de vot egal cu toți ceil-alți Români: votul pe cens, — după avere, — a dispărut.

In fine, Dreptul public garantează fie căruia Român — tuturor Românilor — libertatea individuală: faimosul *Habeas Corpus*.

De azi înainte în Statul român nu mai este nici o distincțiune civilă: toți Românii au aceleași drepturi și sunt supuși la aceleași îndatoriri.

Iată cum, — prin ce lupte, — prin ce jertfe, — poporul român a realizat marele idealuri umane — către care toate popoarele, din cea mai adâncă antichitate, au năzuit și s'au străduit.

Pentru a fi fost mai lentă, pentru a se fi realizat prin alte căi și prin alte mijloace de cât în alte țări, resultatele acestei Revoluții sociale și politice în România, care a resturnat din temelii vechiul edificiu social și public, sunt, însă, în efectele lor, cu desăvârșire identice cu acelea întâmplate în alte țări și în alte timpuri.

Pretutindeni, omul năzuește către aceste bunuri fundamentale, cari formează mediul și condițiunea lui de viață: egalitatea înaintea legei, libertatea și inviolabilitatea persoanei — libertatea și inviolabilitatea proprietății.

Acolo unde aceste bunuri nu există încă, este siguranță că acolo coace germenele unei Revoluții sociale.

Popoarele cari le au avut și le au perdut, vor lupta pentru a le redobândi, iar acelea cari nu au ajuns încă

să le aibă, prin natura lor — prin propria lor pornire firească — ele vor tinde să le dobândească — și acelea care, în fine, le au dobândit, — pentru a le păstra.

In jurul lor omenirea s'a străduit, de când omul cu om au pus împreună bazele societății umane.

IMPOSIBILITATEA UNEI REVOLUȚIUNI SOCIALISTO-COMUNISTĂ

Dovedind cu Istoria a 3.000 de ani de experiență a întregei civilisațiuni a societății noastre, că popoarele nu se revoltă de cât pentru a dobândi sau a face să se respecte aceste drepturi fundamentale, — egalitatea civilă, libertatea persoanei, și inviolabilitatea proprietății, — socotesc că am răspuns deja la a treia întrebare pe care mi'am pus'o și anume: dacă există în sânul Ordinei sociale de azi cauzele unei revoluțiuni sociale, în general, și mai în deosebi, cauzele unei revoluțiuni socialisto-comunistă.

Cred că o asemeni revoluțiune nu este probabilă; că ea nu este nici posibilă.

Nu este probabilă pentru că nu este natural ca omul să sdrobească, cu voință, acea ce el cu atâta trudă abia a putut clădi.

Nu este posibilă pentru că noua revoluțiune este contrarie naturei omului, contrarie pornirei sale celei mai firești.

Am văzut, în adevăr, că țelul final al nouei revoluțiuni este în primul rând, *egalitatea socială*.

Această egalitate implică, însă, în sine abolițiunea de o dată a libertății individuale și a dreptului de proprietate.

Căci din două lucruri unul:

Ori, omul este liber să exercite, așa cum el va crede de cuviință, facultățile cu cari natura 'l a înzestrat și să fie stăpân exclusiv al produsului lor și atunci acest liber exercițiu va duce forțamente la inegalitatea socială.

Ori, nu va fi liber, cum se propune, și atunci personalitatea însăși a omului este violată și stâlcită în tot ce ea are mai sacru: în libera expansiune a facultăți lor ei.

Care va fi, însă, poporul conștient de destinele sale care va primi să'și curbe grumazii sub un atare jug de fer, care să'și arunce de gât lanțurile unei sclavii, mai grea chiar de cât sclavia antică ?

De sigur că nici unul; sau cel puțin nici un popor cu mintea sănătoasă, cu conștiința de sine.

Da, este o nebunie, o utopie a voi să nivelezi societatea.

Oamenii vin în lume cu aptitudini deosebite, cu puteri morale și fizice diverse, cum va fi dar cu putință a'i egaliza fără a sdrobi în ei tocmai aceia ce caracterizâ personalitatea fie căruia ?

Dar însuși Platon, părintele socialismului și comunismului din toate timpurile și din toate țările, nu a recunoscut el această inegalitate, nu a pus-o el la baza Statului său ideal, când a zis:

„Voi toți cari faceți parte din Stat, voi toți sunteți frați, dar Dumnezeu care v'a făcut a amestecat aur în compoziținea acelor dintre voi cari sunt proprii a guverna pe cei-l-alți și cari pentru aceasta sunt cei mai prețioși: argint, în aceia a războinicilor și fer și aramă în acea a muncitorilor și artisanilor ?".

Nu a recunoscut el încă, că aceste calități nu se moștenesc, când a adăugat:

„Cum toți aveți o origină comună, veți avea de ordinar, copii cari vă vor semăna. Cu toate acestea, de la o generațiune la alta, aurul va deveni câte o dată argint, precum și argintul se va putea schimba în aur și tot astfel și cu celelalte metale. Dumnezeu recomandă principalmente magistraților de a fi aci excelenți gardieni: de a lua grijă de metalul care se va găsi amestecat în inima copiilor și dacă proprii lor copii au vre un amestec de fier sau de aramă, Dumnezeu voește ca ei să nu le facă grație, ci ei trebue să i relege în starea în care le

convine, printre artisani sau cultivatori. Şi dacă aceşti din urmă au copii în care se arată aur şiargint, el voeşte ca aceştia din urmă să fie ridicaţi la rangul de răsboinici, iar cei dântâi la rangul de magistraţi, pentru că este un oracol care zice, că Republica va peri când ea va fi guvernată, de fer sau de aramă".

Spectacolul ce Rusia ne oferă azi — este realizarea fidelă a pronosticului lui Platon.

Această egalizare forţată a oamenilor este respinsă de propria lor natură, ea este o abnormitate.

Ea este, însă, şi o inchitate, o înjustiţie. Justiţia în adevăr, consistă în acel suprem postulat *sumum cuique tribuere* — postulat recunoscut ca cel mai înalt în Stat de toţi, de la Socrat şi până azi.

La maxima revoluţionară dar — *„à chacun selon ses besoins"*,— fiecăruia după trebuinţele lui —

Vom răspunde cu aceia a justiţiei, proclamată atât de frumos de Saint-Simon: *„à chacun selon ses oeuvres"* — fiecăruia după meritele lui.

TABLA DE MATERII

Pagina

Prefață 3
Prolog 5

Ordinea socială și adversarii ei

Generalități 7
Familia 33
Organizațiunea Familiei la Greci și la Romani 34
Puterea maritală la Greci și la Romani 42
Organizațiunea Familiei în Dreptul Modern 45
Criticile aduse organizațiunii Familiei în Dreptul Modern 48
Avertisment 53
Proprietatea 57
Fundamentul filosofic al Dreptului de Proprietate 58
Dreptul de Proprietate asupra Solului 64
Dreptul de Proprietate legal 66
Teoriile emise asupra Dreptului de Proprietate. — Teoria lui Aristote 67
Teoria Jurisconsulților Romani 73
Teoria Creștină 75
Teoria Dreptului Natural 77
Teoria clasică economică 78
Teoria Muncei 78
Teoria Legei 79
Conclusiune 80
Istoria Omului și a Dreptului de Proprietate 83
Perioada Preistorică 83
Perioada Istorică 85
Opinii contrarii 91
Proprietatea la Greci și la Romani 97
Regimul Proprietății la Romani 103
Proprietatea în Dreptul Modern 106
Dreptul de Succesiune 111
Adversarii Dreptului de Succesiune 118
Legile succesorale din punct de vedere economic 120

Pagina

Statul 127
Originea Statului 132
Organizaţiunea Statului la Greci şi la Romani 133
Evoluţia Ideiei de Stat 141
Cynicii, — Epicurienii, — Academicienii, — Christianismul, — Hobbes, — Locke, — Puffendorf, — Leibnitz, — Montesquieu, — Despotismul luminat: Christian Wolf, — von Justi, — Billefeld, — von Sonnenfeld, — Frederic II, — Jean Jaques Rousseau, — Kant 142
Physiocraţii 163
Şcoala clasică economică 169
Ordinea legală la Finele Secolului al XVIII 170
Idea de Stat Modern: Adam Smith, — J. B. Say, — Frederic **Reacţiunea:** Simonde de Sismondi, — I. G. Fichte, Bastiat, — Malthus, — Darwin 175
Adam Müller, — Th. Bernhardi, — Frederic List, —Carey, — Saint Simon şi Şcoala lui, — Robert Owen,— Charles Fourrier, — Louis Blanc, — Karl Marx 180
Şcoala economică clasică 191
Noua Şcoală economică Germană 197
Noua Legislaţiune muncitorească în Germania 204
Reforma Socială în alte Ţări 211
Reforma Socială în Franţa 211
Reforma Socială în Anglia 214
Evoluţia Regimului Muncei în România 217
Legislaţia Muncei dela 1873—1918 218
Legislaţia Muncei după Războiu 222
Legea pentru Unificarea Asigurărilor Sociale 230
Idea Solidarităţei Sociale 235
Rolul Statului azi 239
Criza economică Mondială 244
Dreptul la Muncă 253
Lucrări publice mondiale şi naţionale 258
Liga Naţiunilor şi Conferinţa mondială dela Londra din 1933 263
Cum Trăim în Ordinea Socială actuală şi Cum Socialiştii— Comuniştii, Anarhiştii ar voi ca să trăim în Ordinea Socialisto-Comunistă-Anarhică 271
Generalităţi 271
Cum noi trăim în Ordinea Socială actuală 272
Statul 274
Legile economice 276
Producţiunea Bogăţiilor 279
România economică 280

Pagina

Săcătuirea Zăcămintelor de Ţiţei 282
Politica noastră în Petroleu 283
România agricolă 289
Organizarea şi încurajarea agriculturii 293
Comerţul în România 309
Capitalul şi Intreprinzătorul 311
Viaţa în Ordinea Socială actuală 312
Distribuţiunea Bogăţiilor 316
Rolul economic şi social al Femeii 320
Copiii şi bătrânii 323
Cine face Repartiţiunea şi după ce Norme? 323
Circulaţiunea Bogăţiilor 329
Consumaţiunea Bogăţiilor 332
Fundamentul Doctrinei Socialisto-Comunistă:
Concepţiunea Materialistă a Istoriei după Karl Marx.. 335
Critica Concepţiunei materialiste a Istoriei 342
Argument 344
Evoluţia istorică a Omului 346
Idea de Religiune 348
Idea de Familie 349
Limbagiul 350
Focul 351
Idea de Proprietate 351
Capitalul 352
Idea de Succesiune 353
Idea de Stat personal 353
Statul teritorial 353
Evul Mediu 358
Evul Modern 358
Sclavagiul 359
Christianismul 364
Marele Răsboi 1914—1918 366
Conclusiune 368
Cum Socialiştii ar voi ca să trăim în Ordinea Socialisto-Comunistă 371
Rusia Comunistă 374
Comunismul în alte Ţări 386
Sistemul Socialist-Comunist 387
Cum s'a născut Socialismul-Comunismul 391
Noţiunea Valoarei 392
Erorile Marxismului 397
Desfiinţarea Monedei 399
Noţiunea Rentei 400

Pagina

Noţiunea Salariului 406
Erorile lui Lassalle 410
Cum Socialiştii şi Comuniştii cred că pot ajunge la realizarea systemului lor? 415
Examen critic al Doctrinei Socialisto-Comunistă 425
Organizaţiunea politică a Societăţii în systemul Socialisto-Comunist 427
Critica Organizaţiunei economice a Societăţei în systemul Socialisto-Comunist 433
Programul Analitic al Socialismului şi Comunismului . 441
Anarhismul 443
Socialiştii, Comuniştii, Anarhiştii Germani şi Francezi în Marele Răsboi 452
Causele Revoluţiunilor Sociale 459
Ordinea Socială Socialisto-Comunistă 465
Causele Revoluţiunilor Sociale în trecut 469
Revoluţiunile Sociale la Greci şi la Romani 470
Marea Revoluţiune Franceză dela 1789 477
Revoluţiunile în Anglia 484
Revoluţiunile Sociale în România: Origina iobăgiei, — Starea Dreptului sub regimul Fanariot, — Tudor Vladimirescu, — Regulamentul Organic, — Revoluţia de la 1848 — Divanurile Ad-Hoc din 1857, — Lovitura de Stat de la 1864, — Reformele Agrare, — Tocmelile agricole, — Revoluţia ţărănească din 1907, — Marea Constituantă din 1914, — Decretul-Lege de Improprietărire din 1918, — Legea de ratificare şi complectare a acestui Decret din 1921, — Efectele Reformei 487
Imposibilitatea unei Revoluţiuni Socialisto-Comunistă 549